5ª = 3.359

Digitized by Google

P CC 29108

86. 1.

~~74-2...50~~

Digitized by Google

Digitized by Google

R-143072 29.102 9/43 9.36
LIBRERIA DEL COLLEGIO IMPERIAL IHS

GERMANICARUM RERUM SCRIPTORES VARII, FERE HACTENUS INCOGNITI.

Qui præmiſsis quibuſdam ſuperioris ſæculi, ſub KAROLO V. Imp. memorabiliter acta potiſsimum complectuntur.

TOMUS TERTIUS.

Nunc primùm editus

Ex Bibliotheca & recenſione MARQUARDI FREHERI. Authoris damnati. Conſiliarii Archi-Palatini.

Authorum Catalogus, qui hoc volumine continentur, poſt Nuncupatoriam apparebit.

HANOVIÆ,
Impenſis Claudii Marnii hæredum, Ioannis & Andreæ Marnii, & Conſort.

M. DC. XI.

BIBLIOTECA
FILOSOFIA

Digitized by Google

AVCTORES HISTORIARVM QVI HOC TOMO TERTIO CONTINENTVR.

[* *Quæ Aſteriſco notata ſunt, in Appendice ſiue Tomo quarto, vna cum alijs talibus comparebunt.*]

GEORGII SABINI Brandeburgenſis, de Cæſaribus Germanicis libri duo, carmine Elegiaco ſingulorum vitas ſuccincte complectentes.

ANTONII PANORMITÆ ab Alfonſo Rege Arragoniæ legati, in coronatione Friderici III. Imp. Romæ habita oratio, anno 1452. fol. 1. *Ex editione veteri Veneta.*

IANNOTII MANETI Florentinorum legati, in eadem coronatione ſub Nicolao V. Pontifice facta, ad vtrunq; oratio gratulatoria. fol 5. *Ex ms. Palatina Bibl.*

DE FRIDERICI Imp. eiuſdem in Italiam profectione votiua Anno 1468. ſuſcepta, narratio è libro ceremoniali deſumta, fol. 15. *editionis vetuſtæ Romanæ.*

DESCRIPTIO accurata electionis Maximiliani Regis Romanorum apud Francofurtum anno 1486. legitime factæ: itemq; coronationis eiuſdem continuo ſubſecutæ apud Aquiſgranum. fol 17. *E vetuſta eius æui editione, incerto auctore.*

HENRICI VII. Angliæ Regis ad Maximilianum Regem & Principes, in Comitiis habitis Confluentiæ anno 1492. legatio, cum eorundem Reſponſoria. fol. 36. *Ex archieuis Palatinis deſcripta per M. F.*

MAXIMILIANI Cæſ. bellum Suitenſe ſiue Helueticum anno 1498. geſtum, ſcriptore Bilibaldo Pirckeimero Noriberg. & Cæſareo poſtea Conſiliario. fol. 41. *Ex eiuſdem Bibliotheca reliquiis à N. V. Iohanne Imhofio patric. Norib. nobis amicè communicatum.*

De eiuſdem Cæſ. expeditione Italica Anno 1497. ſuſcepta, Camilli Gilini Romani commentariolus. fol. 80. cui accedit Telinæ vallis ac Larii lacus particularis deſcriptio, eodem auctore. [redacted] *ſubminiſtrata.*

*DES. ERASMI Roterodami Panegyricus gratulatorius ad illuſtriſſ. Burgundiorum principem Philippum Maximiliani Cæſ. F. de triumphali illius in Hiſpaniam profectione, deq; felici reditu: eidem exhibitus Bruxellis anno 1504. *Ex editione Aldina, & Baſilienſi.*

BAVARICI Belli ann. 1504. Philippo Palatino Electori & Ruperto F. à Maximiliano Imp indicti, hiſtoria Ioannis Trithemii Abbatis tunc Spanheimenſis, fol. 7. *ex Annalibus ampliſſ. nondum vulgatis deſumta qui in Bibliothecâ Palatina Bipontina.*

[redacted]

ALOYSII MARLIANI in comitiis Ordinis aurei velleris ſereniſſ. Caroli Regis Catholici, anno 1517. habita oratio. fol. 126. *Ex editione eius temporis.*

CHRISTIERNI II. Daniæ Regis attentata in Sueciæ regnum, & crudelitas perpetrata in Holmam anno 1517. Iacobo Zieglero Landauo Bauaro ſcriptore fol. ..o. *Ex editione eius temporis.*

LEONIS X. Pontif. Epiſtolæ tres, ſuper obitu Maximiliani I. Imp. & noui Cæſaris electione facienda, ad Ludouicum Electorem Palatinum anno 1519. miſſæ. fol. 137. *E tabulariis Palatinis.*

FRANCISCI Regis Francorum legatio ad Principes Electores Francofortum miſſa, pro ſuffragiis ad Imperium conciliandis, Non. Iunii, anno 1519. fol. 140. *Ex editione ipſius temporis.*

HERMANNI Com. Nuenarii in eiſdem comitiis ad ſenatum Electorum pro Carolo electo Rege Rom. oratio perelegans: itemq; ad ipſum Regem electum gratulatio nomine ſtudioſorum Germaniæ fol. 144. *Ex eadem editione.*

Ad eundem Cæſarem exhortatoria Iacobi Sobii LL. D. nobilibus apud Franfordiam iubentibus. fol. 153. *Ex eadem.*

)( )(PRIN-

LIBRERIA DEL COLLEGIO IMPERIAL IHS

Digitized by Google

Principvm Electorvm legatio ad Carolum Regem Hiſpaniarum, decre tum Electionis ad Rom. Imperium ei inſinuans, qua functus eſt Fridericus Com Palatinus in Molendino Regio Anno 1519. dicente Bernhardo VVurmſero I C Cum reſponſiua eiuſdem Regis, Electi Cæſaris. per Mercurium Albonenſem c Gattinaria Cancellarium. fol 158 *Ex editione eius temporis.*

Flandriæ ordinum legatio ad Carolum Regem in Hiſpaniam, edita pe Stephanum Comitem Bellocaſsium: cum quibuſdam eius Poematiis de Carol V. fol. 164. *Ex ſimili editione.*

Hypotheses ſpectaculorum apud Antuerpiam in honorem Caroli V Cæſ. editorum, per Petr. Ægidium deſcriptæ fol. 174. *E ſimili e litione.*

Philippi a Bvrgvndia Philippi Burgundiæ Ducis F. Epiſcopi Vltr iectini, vita & obitus: cum Genealogia Ducum Burgundiæ, auctore Edmond Dintero. fol. 184.

Belli ruſticani in Germaniæ diuerſis partibus Anno 1525. excitati, & à Mag ſtratibus fœliciter ſedati hiſtoria, Petro Crinito ſcriptore. fol. 194. *Ex Bibliotheca P latina Electorali.*

De eodem querela carmine Elegiaco Iohannis Atrociani, fol. 232 *cum aliis ius opuſculis olim Baſileæ edita.*

Eadem hiſtoria aliter ipſo tempore ſcripta, per Hubertum Thomam Leod cum, fol. 239. *humanitate N. V. Iani Iulii Thomæ Leodii auctoris F. nobis communicata, noſtr que manu partim deſcripta.*

Eiuſdem hiſtoriola de Francisci à Sickingen Eq. rebus geſtis, ſeu potiu auſis, & calamitoſo exitu. fol. 252. *Indidem deprompta.*

*Clementis VII. Literæ ſeu breuia, [redacted] Et ad eaſdem Caroli Imp. re ſponſio, cum appellatione, & generalis Concilii poſtulatione, ad collegium Card nalium. Acta anno 1526.

Capitvla Foederis, quod Sanctiſſimum vocarunt, inter Clemente VII. Pontif. Rom. Regem Gallorum, Rempub. Venetam, Franciſcum Sfortia Ducem Mediolani, ac Florentinos, aduerſus Cæſarem Carolum percuſſi.

*Pro eodem Cæſare, epiſtolæ Franciſci Regis Francorum ad Principes Im perii tranſmiſſæ, item Apologiæ cuiuſdam Madritianæ conuentionis diſſuaſori refutatio. Eodem anno 1526. *Hæc omnia ex Hiſpaniis allata, excuſa fuerunt Moguntiæ ap Ioh. Schaffer. anno 1527.*

Friderici Nauſeæ Blancicampiani, de maximo terræmotu qui anno 152, apud Moguntiam contigit, reſponſum, fol. 259. *Ex editione eius temporis.*

*Solennis & triumphalis Caroli V. Imp. in almam Vrbem Romam ingreſſ cum expreſſione & inſcriptionibus arcuũ &c anno 1536. per Clementem Otta D. Petri Pauli Vergerii Nuncii Apoſtolici ſecretarium, è lingua Italica in Latin traducta. *Ex editione Romana.*

Exemplum proteſtationis, qua Carolus Imp. eo tempore apud Rom. Pon ficem & Cardinalium collegium, varioſq; Regum & principum Legatos vſus e 17. April. eod. anno. *Ex eadem.*

*Alphonsi Davali Marchionis Vaſti, ad Principes Imperii anno 154 Spiræ congregatos, contra Regem Galliæ defenſio ſeu iuſtificatio. *Ex editione Lo nienſi eius temporis, correcta collatione miſ.*

*Geldricæ expeditionis hiſtoriola, & tranſactio ſecuta in caſtris Cæſar apud Venloe, anno 1543. *In Appendice.*

Geldro-Gallica coniuratio in ciuitatem Antuerpiam duce Martino Rosheim, anno 1544. autore Iohanne Seruilio. fol. 263. *Ex editione Auguſtana ei temporis.*

Francisci Regis Galliarum, actitata per Legatos & litteras cum Imp principibus & ordinibus, atq; etiam ſeparatim cum Fœderatis Smalkaldicis, in uerſis Comitiis & aliter, ab anno 1534. vſq; ad 1543. fol. 295. *Ex editione Pariſina temporis, diligenter emendata, & meliori ordine digeſta.*

Pavli Ricii in conuentu Spirenſi anno 1544. habito Oratio, de vita mendatione, & bello in Turcas ſuſcipiendo. *Ex editione eius temporis.*

Io.

Digitized by Google

Iohannis Sleidani Orationes duæ grauiſſimæ. I. ad Germaniæ Principes & ordines Imperii. II. ad Carolum V. Imp. *Excuſæ antehac Argentinæ anno 1544. & poſtea recuſæ Helmſtadii anno 1598.*

Smalkaldici Belli, inter Carolum V. Cæſ. & Proteſtantium Duces anno 1546. geſti, origo, progreſſus & exitus, commentario Græco eleganter deſcripta C. V. Ioachimo Camerario: cum Latina verſione & ſupplemento M. Simonis tenii Lomacenſis. fol. 387. *Inſigni humanitate C. V. Ludouici Camerarii auctoris Nep. Conſiliarii Palatini, ad exornationem ſingularem huiuſce Tomi peramicè nobis ſuppeditata.*

Martini Crusii de eodem bello, & in eo ſuperatis periculis parentum ſuorum, Græco-Latina narratio. fol. 429. *Edita antehac cum eiuſdem Epitoma Heliodori.*

Catalogus expeditionis rebellium Principum ac Ciuitatum Germaniæ, ſub duobus potiſſimum generalibus Præfectis, Saxone & Heſſo, contra Carolum V. mp. conſcriptæ & productæ anno 1546. per Nicolaum Mameranum Lucemburg. ollectus. *In Appendice. Ex editione Colonienſi anno 1550.*

Maurici Saxoniæ Ducis & poſtea Electoris vita, ſuccinctè & fidè deſcripta ſermone Græco, & in Latinum conuerſa, Simone Stenio Lomacenſi auctore. ol. 446. *Ex editione Heidelbergenſi.*

Sigismundi Regis Poloniæ legatio ad Carolum V. Imp. & Ferdinandum Regem in Comitiis Auguſtanis anno 1548. ſuper negocio Ducatus Pruſſiæ: cum ontraria informatione D. VVatheri de Cronberg, Magiſtri Ord. Teut. & Cæſarea commiſſione ſubſecuta. *Ex editione eius temporis.*

Foedus Solymanni Turc. Imp. & Henrici II. Regis Galliarum, de bello maitimo in Italia gerendo contra Carolum V. Imp. Conſtantinopoli percuſſum ann. 553. Aramontio legato. *Sæpius antehac editum.*

Parænetica oratio ad Germaniæ proceres & Ciuitates, ſuper amiſſone Metenſis ciuitatis, anno 1553. *Ex editione eius temporis.*

Ioh. Michaelis Bruti de rebus à Carolo V. Imp. geſtis elegantiſſima ratio. *Excuſa Antuerpiæ anno 1555.*

Ioh. Chrysostomi Zanchi Bergomatis, Canonici ordinis Lateranſis, ad Carolum V. Imp. Panegyricus. *Venetiis excuſus anno 1560.*

Hieronymi Oliverii Aug. Bergomatis, Poetæ à Carolo Cæſ. Laui, de Imperio Romano in priſtinam gentem & dignitatem reſtituto, liber vnus. *itione Auguſtana.*

Annotatio rerum præcipuarum, quæ acciderunt ab Anno 1550. vſque ad um 1561. V. C. Ioachimi Camerarii Pabepergenſis. fol. 466. *Ex aduerſariis eius exaratis, apud prædictum D. Ludouicum eius nepotem aſſeruatis ſumma fide & diligentia pta per M. F.*

Oratio Funebris de morte Caroli V. Imp. & Hiſpaniarum Regis, incerto ore. fol. 507. *Ex editione eius temporis, ſine loco.*

Ioh. Antonii Viperani Laudatio funebris Caroli V. Imper. ad Matinos habita Meſſanæ, anno 1558. fol. 511. *Ex editione Italica eius temporis.*

)( )(2 GEORGII

Digitized by Google

GEORGII SABINI BRANDEBVRGENSIS,

DE CÆSARIBVS GERMANICIS LIBRI DUO.

~~IOACHIMI CAMERARII~~

~~Epigramma.~~

[redacted]

CAR

AD FRIDERICVM III. IMP. ANTONII PANORMITÆ AB ALFONSO ARRAGONVM REGE LEgati, *in coronatione illius Romæ habita Oratio.*

A ILLVXIT iam tandem felix illa & expectatiſſima dies, Friderice
Cæſar, quæ bonis omnibus pacem & tranquillitatem, tibi vero lau-
dem & gloriam ſit ſempiternam allatura. Ecce enim aduenisti, exo-
ptatiſſime Auguſte, tuamque ſacroſanctam Maieſtatem hodierno
die coram intueri licet, aut rectius quaſi Dei cuiuſpiam immortalis
effigiem venerari. Nam tecum vna, quaſi diuinum ſidus comitan-
tes, aduenisse creduntur Salus, atque Libertas, Italiæ, bonorum ac conſtantiſſimo-
rum hominum exaltatio, prauorum perfidorumque depreſſio. Exultent igitur gau-
dio, Ieſu optimo maximo laudes ac gratias habeant, quicunque puri ſunt, fideles-
B que perſtiterunt: iniqui vero ac perpetuo contumaces erubeſcant, formident,
profugiant: huius enim digniſſimi Romanorum Regis artes ſunt Romanæ illę qui-
dem, *parcere ſubiectis, & debellare ſuperbos.* Verum antequam Alfonſi magnanimi atq;
inuicti Regis noſtri mandata explicemus à quo quidem ad eminentiſſimã Maieſta-
tem tuam legati ſumus, pauca admodum quæ partim ad laudẽ, partim ad dignita-
tem tuam pertinent, enarrare nos pro ſingulari tua humanitate concedas. Ego ve-
ro à clariſſimis ac illuſtribus collegis iuſſus dicere obtemperabo, verum ita obtem-
perabo, vt rationem tuarum occupationum, vel inprimis ipſo breuiloquio videar
habuiſſe. Quod igitur à pleriſq; oratoribus dictum eſt, neſcire ſe vnde principium
ſumant, id in præſentia mihi euenire non verbis, quemadmodum fortaſſe illis, ſed
C re ipſa nimirum intelligo. Non ſolum enim quia multæ ſunt tuæ virtutes, & varie
inter ſe connexæ, verum etiam quia ita pręclaræ omnes & ita egregiæ ſunt, vt inter
ſe ipſas de excellentia concertare videantur: nec facilis ſit deliberatio, quænam in
dicendo ſit anteponenda. Siue enim animi magnitudinem conſidero, nihil magis
dignum videri poteſt, de quo quamprimum enarraretur: Siue religionem, aut ce-
rimoniarum cultum, illud omnino cenſebis præferendum. At ſi iuſtitiam & æqui-
tatem contempleris, nihil tum videri debet vt illi anteponatur. Cum vero liberali-
tatem, humanitatem, moderationem tecum penſites, quam illarum præponere,
aut quam non præponere debeas, ignorabis. Ego tamen vnde aptiſſimum & con-
gruentiſſimum putabo, inde initium dicendi faciam: à religione videlicet & cultu
D diuino. Qua in re vel maxime tuam, Friderice, ſapientiam declaraſti: ſiquidem ve-
ra hominis ſapientia eſt pietas, id eſt, Dei cultus. Etenim ante omnia verum crea-
torem, vnicum & ſummum Deum, Chriſtum Ieſum penitus colendum, adorandũ,
verendũ animo propoſuiſti, vt erga eũ ipſum Chriſtũ, à quo terrarũ imperiũ aſſum-
pſiſti, pro tanto munere accepto & gratus exiſteres, & hominibus quib. diuina pro-
uidentia p̃eſſes, vitæ beatæ viã tui luminis exẽplo monſtrares. Maxime q̃dem decet
Reges ac Principes, qq; ab omnibus timeãtur, eos ipſos vereri ac metuere Deũ im-
mortalẽ. Quod q̃ fecerint, ſentiẽt p̄clarũ illud & memorabile Camilli dictũ, *Omnia
proſpere eueniſſe ſequentibus Deos, aduerſa ſpernentibus.* His tu itaq; rationibus adductus, in
primo ipſo iuuentutis flore, non maris, non viarum diſcrimina, non Barbarorum &
E eorum, apud quos Chriſti nomen inuiſum eſt, latrocinia atque inſidias veritus, ſe-
pulchrum Domini ex vltimis vſque Germaniæ partibus adiiſti, laborum & velut
gloriæ primitias Deo reddens atque ſacrificans. Quid nunc ego Pſalmos, & ora-
tiones? quid Miſſarum ſacra myſteria? Quid ieiunia, atque indictas Chriſtiano ritu
abſtinentias referam? Nihil vtique omittis, quod boni, & puri Chriſtiani officium
eſſe intelligas: quo Deum tibi perpetuo places, ac propitium & fauentem reddas;

Digitized by Google

quo ciues tibi diuinitus commiſſos ad veram dirigas felicitatem & ſapientiam. Cũque animo magno & excellenti præditus ſis, in hoc vno, ne Dei ſcilicet voluntatem offendas, miro quodam modo timidus atque anxius prædicaris. Denique cum natura natus ad virtutem videaris, & bonitatem naturæ Dei quoque voluntate confirmes; ob illud etiam à peccatis atque flagitiis caues, ne tuos ciues vitiorum imitatores efficias. Satis enim noſti, exemplo magis quam peccato Principes nocere. Inter hæc tam præclara tui animi ornamenta, glorioſiſſime Cæſar, illud inprimis admirari licet, atque veneratione complecti omni, quod cum tam infinita & innumerabilis multitudo tum domeſticarum, tum externarum gentium ſub te degat, nullus tamen adhuc inuentus ſit, qui non dico à te (qui inter mortales iuſtitiæ & æquitatis gloria excellis) ſed ne à proceribus quidem tuis fuerit iniuriam paſſus, aut de violentia conqueſtus. Illa quidem lex apud te prima & eſt, & obſeruatur, ne cui quis noceat, ſuum cuique permittatur in pace & ſecuritate poſſidere. Quæ vero Cæſaris ſunt, omnibus propemodum vti frui fas eſſe. Illudque diui Adriani præclare dictum frequenter vſurpas, *Ita te rempublicam geſturum, vt ſciat ſenatus populi rem eſſe, non propriam.* Iam vero dicendi, & loquendi libertas non minus infimis quam ſummis eſt viris, aditus ſemper patens, audiendi patientia & lenitas inaudita. O ſæcula aurea! O Cæſarem vere Auguſtum, vere Patrem Patriæ! O hominem diuinum! O nos etiam perbeatos, quibus virum talem intueri, eiuſque ſuauiſſimis atque humaniſſimis moribus frui datum atque conceſſum eſt. Beneficentiam vero ac liberalitatem tuam, Cæſar, admirari magis poſſumus, q̃ oratione percurrere. Quæ cum incredibilis ſit, & tanquam è fonte quodam benignitatis perpetuo emanans; nunquam tamen eripere viſus es, quod aliis largirere: nunquam aliis nocere, vt in alios liberalis viderete. Vacat enim iniuria liberalitas tua. Quodque tuum eſt (eſt enim grande, & vt terrarum domini patrimonium) id tamen omne in communem hominum vtilitatem erogare ſolitus es: vt vere, quæ tua ſunt, ſint iuxta prouerbium, communia omnia Et ſane è toto prorſus Imperio (quod quam amplum & copioſum ſit, omnes intelligunt) nihil tibi retentum videmus, præter diſpenſandi poteſtatem. Interea intelligis tamen, quid vnicuique conueniat, proque dignitate diſtribuis, tibi ſolummodo hoc reſeruans atque ſeponens, quod Cæſareæ rationi ac maieſtati neceſſarium fore arbitraris: nihil omnino cuſtodiens ad voluptatem, nihil ad delitias. Et es quidem natura liberalis atque beneficus, non vt plerique quadam vanitate ducti multa largientes, vt videantur benefici, cum non ſint. Vir vtique purus, ſimplex, atque ſyncerus, nihil ad oſtentationem, omnia ad conſcientiã referens. Gaudes, cum bene benigneq; facis, non cum feciſſe laudaris. Neque gratias agi tibi aut rependi admodum curas, præterquam à conſciẽtia benefactorum. Nihil denique tibi arrogans, ſed immortali Deo omnia tribuens, à quo & beneficia, & bona omnia proficiſci ſatis pro ſingulari tua ſapientia cognoſcis. Prætereo hoc loco ſingularia ac prope innumerabilia tuæ liberalitatis exempla. Quis enim hac temporis anguſtia recenſere ſatis queat, quot Regum filios, quot proceres, quot viros tum literis, tum armis illuſtres quotidie ſuſcipias, ſuſceptos exornes, honeſtes, amplifices? Mihi quidem videtur, tuam hanc non Curiam modo, ſed Academiam quandam bonarum artium & diſciplinarum appellari poſſe, vibi de re militari, vbi de literatura, vbi de virtute, ac moribus, quoquo te verteris, diſputantes acriter ſimul & erudite circumſpicias. Quo fit, vt omnes qui aut virtute, aut eruditione ſibiipſi confidunt, huc ad te vndequaque diuertant, ac velut olim in Olympium montem exercendæ atq; oſtentandæ virtutis gratia conueniant. Tu vero, benigniſſime Cæſar, perhumaniter omnes excipis, exerces, acuis, foues, inſtruis: denique indonatum neminem à te abire ſinis. His præclaris artibus, Cæſar, mortaliũ gratiam & beneuolentiam conſecutus, his per ardua, & excelſa ſemper animo meditaris, his domum relinquens (quamquam domus tua Mundus eſt) non aſperrimos labores, non infinitos ſumptus, non pericula æſtimans, per mediam Italiam, vbi nõnullos ſcires Imperio rebelles, incedis fiducia animi lætus, ſtrenuus, inuictus. Imo vero tantum & virtutis & dignitatis tuæ auctoritas valuit, vt non ſolum ab amicis, ſed etiam ab his ipſis, qui iam pridem imperio male precati, honorificentiſſime

A ſime fueris ſuſceptus:nihil aliud(vt mea fert opinio)applauſu & gratulatione confitentibus,quam te vere dominum & imperatorem eorum eſſe. At tu quæ omnia animo iam dudum magnifice conceperas,tandem adipiſcaris, hoc eſt, ſacram vnctionem,& conſuetas Imperatoribus coronas. Sed quoniam in coronarum mentionem incidimus,conſideremus,ſi per te licet,humaniſſime Cæſar,quibus ex cauſis maiores noſtri huiuſcemodi coronas excogitaſſe credantur. Hoc enim viſo cognitoque,liquido apparebit, an tu quoque dignus iudicandus ſis huiuſmodi coronario(vt ita dixerim)triumpho.Primum vero peruulgatum eſt,palearem illos decreuiſſe coronam,quod aliquando receptum, nunc vero, vt pleraque manſuetudi- *Corona.* *Palearis.*
B nis officia,obſoleuit.Cæterum maiores illi recte ſane, ſiquidem manſuetudine, & humilitate non ſuperbia & inhumanitate ad imperiale faſtigium ſe aſcenſuros eſſe exiſtimarunt,quod palea denotatum iri viſum eſt.Palea quidem res admodum abiecta atque contempta eſt.Et Imperatorem decet ſe hominem eſſe exiſtimare,hoc eſt,ex humo factum,in humum tandem rediturum.Huic inuento perpulchre conſonare videtur Romanorum inſtitutum,qui triumphanti Conſuli vel abiectiſſimæ conditionis ſeruum aſſociauere in eodem curru,& coronam ſuſtinentem, & æqua fortuna triumphantem.Præterea vt qui manſuete & humaniter atque benigne cũ hominib.agit,is vehementer ab omnibus amatur,& in omniũ animos tãquam influere videtur:ex diuerſo,qui inſolenter & crudeliter ſeſe habet,odium ſibi omniũ
C generat,& metum,malum(vt ait Cicero) diuturnitatis cuſtodem. Secundo loco coronam ferream excogitauere,ea ratione(vt arbitror)vt fortitudinem animi imperaturus aſſumeret. Nam comparata ſibi prius (quomodo dictum eſt) ciuium & ſubditorum gratia,intrepidum, conſtantem,inuictum ſeſe præſtare Imperatorem oportet,contra pericula, ac varios Fortunæ caſus,præſertim pro gloria tuenda, ac ſubditorum ſalute,& conſeruatione ſocietatis humanæ diuinitus ſibi commiſſæ. Imperio quidem indignus habebitur,qui vim, atque iniurias aut ſibi, aut prouincialibus illatas non magno ac præſenti animo propulſauerit. Tertio loco argenteam coronam aſſignauerunt,vt animaduertat is qui demum Imperator ſit conſtituendus,argenti nitorem atque candorem præ ſe ferre oportere,hoc eſt,ſine labe *Ferrea.* *Argentea.*
D atque ſpurcitia animum purum & terſum exhibere neceſſe eſſe. Poſtremo autem loco auream ſtatuerunt.Hæc antiquitus (vt ait Gellius) ex lauro erat,poſtea ex auro fieri cœpta,vt intelligat is,qui demum coronandus eſt,ſe perfectam eſſe ac ſplẽdidiſſimam laudem aſſecutum Nam qui manſuetudine & humilitate primo mortalium beneuolentiam,deinde beneuolentia imperium adipiſcitur, quod poſt animi magnitudine,puritate,atque iuſtitia conſeruet, is omnium iudicio ſplendidiſſimum ac perfectiſſimum vitæ exemplum ad poſteros relicturus eſt, ita immortalitate ac luce perpetua dignus exiſtimabitur. Num tu igitur his coronis perdignus cenſeberis,Cæſar inuicte,qui manſuetudine,vel animi magnitudine, vel iuſtitia nemini ceſſeris?imo vero quod ſummi Imperatoris ornamẽta in te lucent o- *Aurea.*
E mnia;vt nõ Cæſar modo,ſed Cæſarum decus iure ac merito poſſis appellari?Quid enim à te abeſt Imperatoriarum(vt ita dixerim)virtutum?aut quid non eſt potius inſigniter?Quæris clementiam?At tua animi placabilitas ipſam illam C. Cæſaris, quæ ſingularis exempli & admirabilis memoriæ extat apud homines,ipſam inquã, illam prouocare poteſt & vincere.Cupis fidem?At tuis dictis conuentiſq; nihil firmius,nihil verius,nihil religioſius,inueniri poteſt, non ipſum quidem olim apud gentiles,aut Sibyllæ folium,aut Apollinis oraculum.Laudas prudentiam?At quid tua proſpicientia non videt,quid tua ſolertia non agnoſcit, quid tua denique induſtria non aſſequitur,quod vlli vſpiam cognitum aut perſpectum erit?Non eſt autem vllo pacto prætermittenda temperantia tua Cæſar. Eſt enim non modo inter
F virtutes pulcherrima,ſed virtutum omnium ſingulare decus & ornamentum : ita vt ſi hæc vna deſit, cæteræ virtutes imperfectæ exiſtimentur. Nam prudentia, & fortitudo,atq; harum ſimiles,interdum etiam eorum ſit qui non ſatis probantur. Temperantia vero proborum & clarorum hominum eſt ſolum. Illæ ſæpenumero impetus animi concitant,nec ſinunt obedire rationi:Hæc concitatos ſedat, compeſcitque,& ratione moderatur. Quæ quidem virtus tanta in te vnã eſt,quanta in *Temperantia.*

Digitized by Google

iis Imperatoribus, de quibus legimus aut accepimus, non fuit. Quem enim tibi cõtinentia comparabimus? cepiſti vxorem genere nobiliſſimam, moribus excellentiſſimam, forma vero prę ſtantiſſimam, cumque ea Senas ad te nuper veniſſet è paterno regno, quoniam dies ſacri & obſeruandi erant, eam non vt vxorem, ſed vt ſororem ſuſcepiſti: religionem matrimonio, caſtitatem voluptati anteponens. Alii ab alienis vxoribus vix ſeſe continere poſſunt. Tu à tua, tibi conceſſa, & ea quidem formoſiſſima te continuiſti. Docuiſti hoc exemplo inferiores, qualiter ſeſe habere & continere circa coniugia debeant: & diuini potius cultus, quam humani iuris habendam eſſe rationem. Nec illud eſt ſilentio prætereundum, quam ſis vini parciſſimus, quamque in cibo moderatiſſimus. Neque enim ea parua laus eſt, Regis præſertim, & Imperatoris. Legimus Alexandrum (ne plures memorem) propter vini intemperantiam non parum gloriam eius obſcuraſſe: quandoquidem per temulentiam Clytum ſibi chariſſimum in conuiuio occiderit. Namq; vt ſobrietas Principem ad crudelitatem prouocat, nullumque ſcelus aut flagitium eſt, ad quod temulentia Principem non impellat aut rapiat. In ſermone vero quam modeſtus ſis, quam rarus, quam grauis, quamque in iis ſuſcipiendis qui ad te adeunt, communis & humanus, facile omni Italiæ perſpectum eſt. Siquidem tanta circa omnes manſuetudine vteris, vt te interdum tuæ dignitatis atque auctoritatis obliuio cepiſſe videatur. Quam vero adulatores, ſcurras, & huiuſmodi leuitatem ſpernas, atque oderis, ipſi perſpeximus. O dignum ſummo Imperio Principem! Hoc enim eſt Imperatorem eſſe: ſuperbiam, faſtidium, arrogantiam effugere: erga omnes ſeſe manſuetum facilemque præſtare, aſſentationem procul amouere, grauem eſſe. Adde quod nec tibi quoque deeſt in conciliis ſuſcipiendis conſtantia, virtutum haud mediocre condimentum, ſine qua nihil in homine poteſt eſſe laudabile. Hæ te profecto virtutes, Cæſar inuicte, Auguſto illi omnium Principum fœliciſſimo, hæ te Tito omnium gratiſſimo, hæ te Antonino Pio omnium humaniſſimo, parem effecerunt. Per has maxime virtutes ab omnibus laudaris, extolleris, diligeris, prædicaris. Maxime enim commouetur amor multitudinis ipſa fama & opinione manſuetudinis, atque conſtantiæ. Quæ ſi in priuato vel medioeri viro laudabiles plurimum atque admirabiles ſunt, quanto magis in eo Principe, qui inter Principes dignitatis principatum obtinet? Sed iam plura conſulto prætereo, ne modum mea excedat oratio: ſimul ne inclyti Regis noſtri mandata vlterius differamus. Quæ, ſi tuæ quoque prudentiæ viſum fuerit, melius ac cautius ſeorſum, quam palam, enarrabuntur. Vale, & triumpha. DIXI.

FLOREN.

FLORENTINORVM LEGATORVM *oratio in fauſta ac felici Federici III. Imperatoris coronatione, temporibus Nicolai V. ſummi Pontificis, per Iannotium Manetti habita Romæ.*

SI optata fierent, Beatiſſime Pater, ac ſereniſſime Princeps, tantum facultatis & eloquentiæ nobis coram Sanctitate & Maieſtate veſtra in præſentiarum oraturis diuinitus dari & exhiberi profecto totis mentis affectibus cuperemus vt huic tantæ & tam admirabili imperatoriæ
B coronationis ſolemnitati ſaltem aliqua ex parte ſatisfacere valeremus. Sed quoniam, ſi excellentes & admirabiles Demoſthenis & Ciceronis dicendi & eloquendi vires, quos cunctorum tam Græcorũ quam Latinorum oratorum Principes extitiſſe legimus, in vnum coniungerentur, nimium tanto & tam arduo explicandæ huius coronationis muneri longe impares fore cenſeremus; Idcirco in hac noſtra oratione nullo exordio, nulla præfatione, nullo denique conſueto & vſitato procœmio iure ac merito vtendum eſſe exiſtimamus. Nos enim de Imperatoris dignitate, & de eius poteſtate, ſimul ac de iſta tam fauſta & tam felici coronatione deinceps tractaturi, nec beniuolentiæ, nec attentionis, nec docilitatis, (in quibus cun-
C ctæ Rhetorum artes plerunque conſumuntur) captatione ab his præſtantiſſimis cum Eccleſiaſticis tum ſecularibus auditoribus, coram ſummo Pontifice atq. Imperatore, duobus magnis totius orbis luminaribus, conſtitutis vllatenus indigere poſſe videremur. Quippe nullus eſt, qui in hoc ſacroſancto conſiſtorio, in hoc tam admirabili & tam ſplendido cunctarum rerum ſpectaculo, in hoc quaſi terreſtri & ſeculari paradiſo, velut in iocundiſſimo quodam diuerſorio, ac tranquilliſſimo & tutiſſimo portu, non ſponte ſua totis (vt dicitur) mentis affectibus diutius perſiſtere & commorari vel maxime vellet, præſertim ſi ea auditurus eſſet, de quibus nos dicturos eſſe profitemur. Quocirca cunctis exordiorum ac præfationum generibus veluti friuolis & inanibus prætermiſſis, antequam ea dicere incipiamus, quæ
D ad noſtrum propoſitum præcipue pertinere exiſtimabimus, pro tritis vulgaribusque procœmiis ad humilem quandam & deuotam diuini fauoris impetrationem parumper conuertemur, ſine quo quaſi infantes vel potius muti & elingues, in hac præſertim tanta ac tam maxima diuinarum & humanarum rerum copia & abundantia, euaderemus. Itaque ad omnipotentem Deum, & Ieſum Chriſtum humani generis redemptorem, & Spiritum ſanctum tota mente & ſumma deuotione conuerſi, humiles & ſupplices in hunc modum exorare & deprecari confidimus, ſicque deprecati ex infinita quadam trium diuinarum perſonarum gratia exauditum iri ſperamus & credimus. Tantum ergo facultatis & eloquentiæ nobis Chriſtianis & fidelibus famulis tuis præſta quæſumus, diuina & ineffabilis Trinitas, vt *Inuocatio numinis.*
E de hac Imperatoria coronatione pauca quædam, non indigna hoc tanto & tam ſplendido auditorio, dicere ac tractare valeamus. Nos igitur nunc cœleſtibus & ſpiritualibus telis armati, in hoc tam profundum & tam immenſum pelagus læti & alacres ingredi & intrare audebimus. Sed vt ordine quodam & recta via noſtra procedat oratio, ab Imperatoria dignitate fauſtis ominibus initium ſumemus: De eius deinde poteſtate breuiter proſequemur: Poſtremo de hac Coronatione nonnulla memoratu digna in medium adducemus. Quibus rite peractis de generali quodam ac pene incredibili cunctarum Chriſtianarum gentium gaudio, ac de præcipua & admirabili, Beatiſſime Pater, ac ſereniſſime Princeps, vtriuſque veſtrum lætitia aliqua memorabilia breuiter tractare & explicare conabimur. Atque
F cum hæc eo ordine quo propoſita ſunt, diuina tandem fauente gratia pro modulo noſtro abſoluerimus, finem dicendi faciemus. Magnum opus & arduum non coacti & inuiti, ſed potius alacres volenteſque ideo aggredimur, quoniam Omnipotentem Deum, quando boni gratia id agimus, hoc eſt, vt hæc ipſa, quæ aſtantibus & aſpicientibus mirabilia videntur, hac noſtra oratione ſplendidiora quodammodo, & viuis abſentibus, & poſteris etiam, nonnulli tantarum & tam excellentiſ-

Digitized by Google

ſimarum rerum guſtus præbeantur, inprimis fautorem & adiutorem fore non du- A
bitamus. In infinita ergo omnipotentis Dei benignitate, & in ſingulari quoque
& præcipua ſanctitatis & Maieſtatis veſtræ humanitate, ô duo beata & felicia to-
tius orbis luminaria, & infirma denique ac peremni cunctorum auditorum atten-
tione confiſi, ſecundum præmiſſum diuiſionis noſtræ ordinem, promti & audaces
dicere ac diſſerere aggrediemur.

Imperatoriȩ maieſtatis dignitas, ſecundum veras omnium & profanorum & ſa-
crorum ſcriptorum ſententias, tanta profecto ac tam admirabilis iure exiſtimatur
& creditur, vt facultatem humani excedat eloquii. Nam vt à Poetis incipiamus,
Homerus in ſuo illo præclaro Iliados poemate Agamemnonem Græcorum Princi- B
pem cum Troianis potius de imperio totius Græciæ, quam de ſola Helenæ à Pa-
ride Priami filio raptæ repetitione, diuturno & decennali bello contenden-
tem inducit. Quod Virgilius noſter præclare poſt plura ſecula imitatus, Æneam
patria, quæ iam ab hoſtibus in ſeruitutem redacta fuerat, profugum nouas in Italia
ſedes quærentem fingit, atque Rutulis poſtea & Latinis ſibi reſiſtere ac repugnare
cupientibus, bello tandem victis & ſuperatis imperantem ſcribit. Et in aſſumptione
quoque Octauiani Cæſaris Romanorum Imperatoris, cuius temporibus floruiſſe
traditur; *Ecce*, inquit, *Dionei proceſſit Cæſaris aſtrum, & reliqua*. Imperatorem tunc orbis
terrarum Principem ob admirabilem quandam dignitatis ſuæ excellentiam, nimi-
rum aſtris & fulgidis ſtellis, diuinis & non humanis rebus, æquiparare & compara- C
re volens. Ad Hiſtoricos accedamus, quorum varia ac diuerſa multorum generũ
ſcripta, cum Aſyrios, tum Medos, Parthos inſuper & Perſas, Ægyptios atque Ma-
cedonas, Græcos præterea Troianoſque, Romanos denique ac Carthaginenſes, v-
na cum omnibus aliis gentibus pluribus & diuturnis inter ſe bellis de imperio ad
vltimam & deſperatam internecionem dimicaſſe & contendiſſe declarant. Philo-
ſophi ſequuntur quorum Princeps (pace cunctorum dixerim) Ariſtoteles, Monar-
chiam (quod Græce nihil aliud quam imperium, hoc eſt, vnius ſolius dominatum, ſi
Latine ad verbum interpretari volumus, ſignificare videtur) ad veram & rectã to-
tius orbis terrarum gubernationem, non modo vtilem, ſed neceſſariam etiam plu-
ribus argumentis multiſque rationibus probare & confirmare conatur. Ac per hũc D
modum gubernaculum vnius, quod *Monarchia* Græce, imperium Latine appella-
tur, plane aperteque defendit. Et Cicero quamuis multa vt orator in laude Cæſaris
dixiſſe & ſcripſiſſe comperiatur, in libris tamen de officiis, vbi ſe Philoſophum fore
profitetur, verba hæc ponit: *Cæſar omnia iura diuina & humana peruertit, propter eũ, quem*
ſibi ipſi opinionis errore finxerat, principatum. Tanti enim imperium ab eo factum fuiſſe
ſcribit, vt cuncta quæque diuina & humana iura peruertere & violare non formi-
dauerit. Quid inſuper de iure naturali, gentium & ciuili dicemus? nonne ex ſin-
gulo quoque huiuſmodi iuris genere maximam quandam eſſe imperii dignitatem
manifeſtum eſt? quando ſingulæ quæque gentes paulo validiores, quaſi naturali in-
ſtinctu inductæ adactæque, talem ſibi dignitatem antiquitus, totis animi & corpo- E
ris (quemadmodum dicitur) viribus arrogare & vendicare nitebantur. Vnde variæ
bellorum lites contentioneſque oriebantur; & pluribus quoque Digeſtorum &
Pandectarum locis partim Deum imperium de cælo conſtituiſſe, partim etiam v-
niuerſum Mundum cum ipſum Imperatorem, tanquam certam quandam & ani-
matam in terris legem, obſeruaſſe & coluiſſe legimus. Quid præterea de ſacris lite-
ris arbitrabimur? an eas de hac tanta & tam ſingulari imperii dignitate omnino ſi-
luiſſe mutaſque fuiſſe cenſebimus? quandoquidem profanos cum Græcos tum La-
tinos auctores, veluti diuino quodã Spiritu afflatos, de hac ipſa materia certa quæ-
dam ac vera ſenſiſſe, & quaſi è ſacro veritatis fonte hauſiſſe accepimus. *Vero enim*,
iuxta celebratam illam & decantatam Philoſophi ſententiam, *omnia conſonant*. La- F
tiſſimus profecto nobis ad peruagandum campus oſtenderetur, ſi ſingula quæque
commemorare & explicare vellemus, quæ ingentem quandam Imperatoriæ ma-
ieſtatis dignitatem, ex ſacro vtriuſque Veteris & Noui Teſtamenti pelago hinc
inde collecta vel maxime declararent. Sed ne modum excedat oratio, duo vel
tria, præſertim ſeria & grauia & magnum pondus habentia, oſtendiſſe ſat erit.

Ac

Digitized by Google

A Ac primum veniat in medium Prophetica illa & diuina ac tantopere per cunctas Theologorum ſcholas celebrata Geneſeos authoritas, quæ pro duobus magnis orbis luminaribus duos duntaxat totius mundi ſtatus, ſpiritualem ſcilicet & ſecularem, quibuſcunque paulo doctioribus viris, & mentem ſuam à ſenſibilibus rebus reuocantibus, & ad cæleſtia vel paululum conuertentibus, plane & aperte fuiſſe declarant, ceu ab omnibus catholicis & eruditioribus expoſitoribus non litterali, ſed potius anagogico & tropologico ſenſu, verè ac diuinitus interpretari & explanari poſſe videtur. Quod ita eſſe non dubitabit, quicunque ſacris literis vel mediocriter eruditus, admirabi- *Luminaria duo.*
B lem quendam diuinorum verborum ordinem paulo diligentius & accuratius conſiderauerit. Poſtquam enim Deus in primo illo rudi & indigeſto mundi principio cælum & terram creauit, lucem fieri & à tenebris diſtingui voluit: quod prima die factum fuiſſe ſcribitur, quibus ab inuicem ſeparatis firmamentum poſtridiè factum eſſe narratur. Ac tertia deinceps die terram ab aquis diſtinctam, herbas & fructus ſponte ſua produxiſſe, legitur. Quarta autem die Deum feciſſe duo magna luminaria; alterum, vt diei; alterum vero vt nocti præſideret ac dominaretur, à Moyſe Prophetarum maximo his verbis & in hunc modum ſcriptum eſſe meminimus: ſic enim inquit: *Fecit Deus duo magna luminaria: luminare maius vt præeſſet diei; & luminare minus, vt præeſſet nocti, & re-*
C *liqua huiuſmodi.* Quæ quidem verba etſi ad literam, iuxta ſenſum litteralem pro Sole & Luna recte exponi & explanari poſſe videantur: anagogice ac tropologice tamen (vt Theologicis & tritis verbis in hac noſtra explanatione, maioris declarationis gratia vtamur) ad vtrumque mundi ſtatum, ſpiritualem ſcilicet & ſecularem, ſecundum omnium excellentium Doctorum explanationes rectius diriguntur, ac ſapientius & accommodatius conuertuntur: vt luminare maius, quod nimirum pro Sole ad literam exponitur, Summus Pontifex plane & aperte intelligatur. Quppe ſicut Sol obſcuratis cæteris ſideribus ſolus apparet; vnde Cicero nomen ſumſiſſe & vſurpaſſe teſtatur: Ita Pontifex cunctas Eccleſiaſticas & ſeculares poteſtates, diuino quodam perſonæ ſuæ ſplendore occul-
D tare & obſcurare videtur. Et ceu quoque Sol diem ſua & propria luce illuminat, eique præeſſe deprehenditur: ita Pontifex diem, id eſt, ſpiritualem ſtatum, qui ſeculari comparatus, dies, quaſi in comparatione noctis, non immerito appellatur, eique præſidere cognoſcitur, Pontificalibus conſtitutionibus & viciſſitudinarijs promotionib. illuſtrat ac gubernat. Et velut Sol nocturnis temporib. radiis ſuis ad aliud hemiſphæriũ illuſtrandi gratia deſcendit: ita Pontifex cenſuris & anathematibus, benedictionibus pariter & indulgentijs, ad perpetuam & æternam vitam tranſcendere & penetrare dignoſcitur. Petro enim Apoſtolorum principi, primo Summo Pontifici, & cunctis eius ſucceſſoribus, à Chriſto redemtore noſtro viuæ vocis oraculo omnem ſoluendi & ligandi poteſtatem datam fuiſſe conſtat. Ad
E hæc duo magna totius mundi luminaria, per quæ quidem duo duntaxat vniuerſi orbis ſtatus (quemadmodum diximus) plane & aperte deſignantur, duo illi Euangelici, & per cunctas Theologorum ſcholas celebrati gladii pariter ac iure accedere videntur; quorum alter pecuniariis mulctis, capitalibusque ſententiis, & vltimis ſuppliciis ſecularia tantummodo & temporalia delicta coercet ac caſtigat: alter vero grauibus cenſuris, aſperisque anathematibus, Eccleſiaſtica ſola & ſpiritualia peccata punit ac coarguit. Vnde magnam quandam Imperatoriæ maieſtatis dignitatem ſimul atque ingentem poteſtatem eſſe, iure negare & inficiari non poſſumus: Quandoquidem ab initio orbis duo magna luminaria pro duobus mundi ſtatibus ordinata, & poſt multa quoque temporum curricula prædictos
F duos Euangelicos gladios ad idem confirmandum repetitos fuiſſe nouimus. Paulus inſuper ad M. Agrippam tunc temporis imperantem, de falſa quadam Iudæorum aduerſus ipſum accuſatione, apud Feſtum pro eodem Agrippa Hieroſolymis præſidentem appellaſſe legimus: atque eum ex Actibus Apoſtolorum tanti feciſſe intelleximus, vt in principio orationis ſuæ ipſum huiuſmodi pene verbis vſum fuiſſe non ignoremus. *De omnibus, enim,* inquit, *de quibus à Iudæis ac-*

 cuſari

Digitized by Google

caſari & inſimulari videor, beatum profectò & felicem me fore exiſtimo, cum apud te Marce Agrippa cauſam meam agere & perorare conceditur, & quæ ſequuntur. Ex his igitur omnibus & cæteris huiuſmodi, quæ, ne longiores eſſemus, breuitatis cauſa, de induſtria prætermiſimus, maximam quandam Imperatoriꝫ maieſtatis dignitatem eſſe, manifeſtum eſt, quod ab initio probatum iri propoſueramus. Nunc vero de eius admirabili poteſtate ſecundum prætaxatum ordinem proſequemur. A

Ad hanc tantam & tam diuinam ac cæleſtem potius, quam humanam Imperatoriæ maieſtatis dignitatem, magna quædam & æqualis cunctarum rerum ſecularium iuriſdictio ac poteſtas non immerito competere & conſequi videtur. Nam, vt more noſtro à leuioribus incipiamus, Virgilius Cęſari Auguſto duobus tam decantatis & tam celebratis carminibus tantam eius, vtpote Romani Imperatoris, poteſtatẽ eſſe teſtatur, vt cum Ioue diuiſum cœleſtium ac terreſtrium rerum imperium contenderet: ſic enim inquit: *Nocte pluit tota, redeunt ſpectacula mane: Diuiſum imperium cum Ioue Cæſar habet.* Hiſtorici & Oratores ſequuntur, qui quidem Imperium ab eo, quod late ampleque imperaretur, nuncupatum & appellatum eſſe voluerunt: quod ita fuiſſe veteres tam Græcæ quam Latinæ hiſtoriæ plane & aperte declarant. Nam antequam principatuum fines hinc inde extenderentur, ac large longeque propagarentur, Regium nomen in terris primum fuiſſe conſtat; quippe Reges & non Imperatores dicebantur. Sic Belus primus Aſſyriorum rex. Sic Cambyſes Medorum, Sic Pharao Ægypti, ſic Cyrus Perſarum, ſic Philippus & eius filius Alexander Macedonum, ſic Romulus, ſic Numa Pompilius, ſic Tarquinius Priſcus, ſic cæteri Romanorum reges, ne de ſingulis particularem quandam mentionem faciamus, Reges & non Imperatores appellabantur. Sed poſtquam diuerſa terrarum regna hinc inde late ampleque humanis viribus & magnis potentatibus protendi ac propagari, & plura quoque ab vno ſolo gubernari, & in vnius ditionem venire cœperunt; vt potentiæ augeri & amplificari videbantur, ita & earum potentiarum nomen pariter creſcere iuſtum eſſe putabatur. Et quoniam Imperatores proprie exercitus ductores olim priſco & idoneo vocabulo nuncupabantur, ad quos ſolos cunctorum exercituum cura & gubernatio pertinebat; idcirco propagatis & amplificatis (vt diximus) regnis, nomen Imperatorium decentius & auguſtius, quam regnum videri cœpit, quaſi ſolus vel ſoli eſſent Imperatores illi, ad quos duntaxat cura & gubernatio totius orbis, quaſi totius exercitus pertineret. Sic Iulius Cæſar, ſic Auguſtus, ſic Tiberius, ſic deinceps cæteri Imperatores vocabantur, etiam antequam Catholica fides hinc inde pullularet. Sed poſtquam Chriſtiana & orthodoxa religio ita inualuit, vt quaſi per vniuerſum terrarum orbem intonaret, ac per hunc modum ſummi Pontifices à cunctis Chriſtianis principibus, Regibus & Imperatoribus maxima humilitate & ſingulari quadam deuotione adorabantur; factum eſt, vt communi omnium Chriſtianorum populorum conſenſu ex duobus duntaxat mundi ſtatibus, alter à Pontifice, alter vero ab Imperatore ſeparatim gubernaretur: ita tamen vt Imperatores dignitatem imperatoriam ſimul atque poteſtatem à ſummis Pontificibus, tanquam à veris mediatoribus & interceſſoribus recognoſcerent, quibus abſque vllis alienis interceſſionibus ambo diuinitus collata fuiſſe non dubitamus. Accedit ius ciuile, quod quidem pluribus auctoritatibus ſuis, Imperatoriam maieſtatem humanis legibus ſubiectam eſſe, nec ſinit, nec patitur: quin imo eam ipſam cunctis iuribus & humanis legibus dominari ac præſidere, plane & aperte ſignificat. Quippe diuina humanis, cæleſtia terreſtribus obnoxia & ſubdita eſſe, abſurdum quiddam ac monſtri ſimile videatur. Atqui imperium Deum de cœlo conſtituiſſe ſupra diximus, vt quandoquidem cælitus in terras deſcenderat, humanis & ſecularibus rebus merito præſideret ac dominaretur, & vniuerſo quoque terrarum orbi præeſſet. Genus inſuper humanum triplici iure, naturali ſcilicet, gentium & ciuili, regi & gubernari plane aperteque cognoſcimus, quemadmodum ſuperius commemoraſſe meminimus. Quod ſi Imperatoria Maieſtas profecto talis & tanta eſt, vt prædictarum virium humanarum frena moderetur; quis ſanæ mentis vllo vnquam tempore reperiri poterit, qui admirabilem quandam ac pene incredibilem Romani Imperii ditionem negare inficiariue auderet. Verumenimuero Imperatoria

Imperium. (margin, B) *Impp.* (margin) C D E F

A toria maieſtas omnibus prædictis iuribus determinatum modum certamque regulam imponere & iniungere videtur, ceu pluribus Digeſtorum & Pandectarum locis meridiana (vt dicitur) luce clarius oſtenditur. Sed ea quæcunque ſunt, conſulto prætermittimus, quoniam ad alia maiora & digniora feſtinat oratio. Suetonius Tranquillus duodecim Cæſarum vitas & geſta deſcribens, & alter Marcellinus neſcio quis, ac plures alii doctiſſimi ſimul atque eruditiſſimi viri, egregia multorum Imperatorum facinora factaque narrantes, magnam vel potius maximam quandam eorum poteſtatem commemorationibus ſuis fuiſſe teſtantur. Seneca Stoicorum acerrimus Neronis Magiſter, ita eum, vtpote Imperatorem veneratus eſt, vt li-
B bros *De clementia* ſuo nomini dedicaret. Plutarch⁹ ſimiliter Traianũ Auguſtũ plurib. ſcriptorũ ſuorum locis plurimum coluiſſe & honoraſſe videtur. Lactantius prȩterea vir elegantiſſimus Conſtantinum & eius filios, & Beatus Ambroſius Theodoſium & Gratianũ (ad quos multa pro Catholica fide & de Spiritu ſancto conſcripſit) Hieronymus inſuper & Auguſtinus plures ſuorũ tẽporum Imperatores, multis propriorũ librorum cõſcriptionib. ingẽtibus & maximis honorib. proſecuti & venerati ſunt. Quid plura? nã ſexcenta huiuſmodi reſtãt, quæ ſi ſigillatim enarrare vellemus, dies profecto nos talia proſequẽtes deficeret. Tantã nimirũ, vt duo prima orationis noſtræ mẽbra in vnũ cõcludamus, Imperatoriæ maieſtatis dignitatẽ, ſimul atq; poteſtatẽ fuiſſe cõſtat, vt partim huiuſmodi auctoritatẽ de cœlis ad homines deſcẽdentẽ,
C partim toti terrarum orbi imperantẽ, partim à nullo alio, quam ab omnipotẽti Deo dependentẽ, priſcis tẽporibus opinarentur. Sed poſtea reb. humanis iam dudũ meliori quadã & grauiori ordinatione diſpoſitis, hoc eſt, duob. vniuerſi mundi ſtatibus ab inuicẽ ſeparatis inter ſeq; diſtinctis, quẽadmodum pluribus ante ſeculis vſitatum & conſuetum fuiſſe accepimus. Imperatoriæ Maieſtatis dignitatẽ poteſtatẽq; prædictas pariter à Summis Pontificibus nõ iniuria ſuſcipi, ac recognoſci oportere, cõſueuit. Quod quidem quoſdã optimos religioſos & pios prædeceſſores tuos hactenus feciſſe legimus, quorũ tu, inuictiſſime Cæſar, præclara & glorioſa veſtigia ſeq. & imitari vel maxime cupiens, è media Germania in intimã Italiã hiemali tempeſtate, per lõgiſſimas atq; aſperrimas & periculoſiſſimas vias partim niuibus, partim gla- *Recognitio Imperij à Pontifice.*
D ciebus obſeſſas, partim vero cœnis opertas, nõ famẽ, nõ ſitim, non frigus, non ſomnos, non iuges pluuias extimeſcens, accedere & venire non dubitaſti, vt ab hoc Nicolao quinto diuina prouidentia Summo Pontifice, Pontificali ſolio de more pro tribunali (quemadmodum è regione apparet) ſedente, opportunum & conueniẽs Romani Imperij diadema ſuſciperes, humiliterq; ſuſcipiẽs Imperatoriã dignitatem poteſtatẽq; ab Apoſtolica ſede recognoſceres. Proinde ea, q̃ tu paulo ante fidelitatis & ſucceſſionis iuramẽta prȩſtitiſti, inſtituta & ordinata fuiſſe credũtur. Atq; hȩc omnia ex dexterȩ manus & frõtis, & renũ inunctione, & enſis poſtea incinctione, & aureæ pilæ in ſiniſtra manu largitione, ac regalis ſceptri in dextra poſitione, nõ abſurde, ſed potius plane & aperte declarari poſſe videntur. De hac tua tã humili, tam
E pia, & tam deuota ab hoc Nicolao Domino noſtro Summo Põtifice Romani Imperij recognitione, dici nõ poteſt, quantas & quã magnas & præcipuas laudes & commendationes apud Deũ & homines reportabis. Cum igitur de egregia quadam & ſingulari Imperatoriæ Maieſtatis dignitate poteſtateq;, duobus prædictæ diuiſionis membris pro facultate noſtra pauca quȩdam hactenus abſoluerimus; quid nunc de hac tam fauſta & tam felici coronatione dicemus, in qua quidem vna & ſola ambo dignitatis & poteſtatis præſtantiſſima & excellentiſſima dona, à nobis ſuperius commemorata, ſimul exhiberi conferriq; intelligimus. De ea igitur ipſa deinceps ſecundum præmiſſum ordinem proſequemur.

Sed vt res tota paulo clarius & euidẽtius innoteſcat, à primȩua coronãdi origine
F ordiri initiumq; ſumere ſatius eſſe duximus. Primas itaq; ac vetuſtiſſimas coronas à militib. ſeſe in re militari exercentibus, militiãq; profitentibus, ex antiquis hiſtoriis certã quandã originem habuiſſe legimus. Vnde ꝓpterea, q̃ militib. in ſignũ honoris & præmii bene & ꝓſpere actȩ rei exhiberentur, coronȩ militares appellabãtur, q̃ quidem octo erãt, & cȩteris huiuſmodi nobiliores habebãtur. Quod ita eſſe, varia & diuerſa eorum nomina plane & aperte declarant. Nam prima *Obſidionalis* dicebatur, ea è gramine fiebat. Hanc qui obſidione liberabantur, idcirco liberatoribus *Corona militares.*

Digitized by Google

Ducibus donabant, quod ibi gramen plerunque generaretur, vbi illi prius obſeſſi A
tenebantur. Huiuſmodi coronam Senatus Populuſque Romanus Q. Fabio Maxi-
mo,ſecundo bello Punico dederat,quoniam vrbem Romam ab obſidione hoſtili li-
berauerat Secunda *Ciuica* appellabatur,quam ciuis ciui,à quo in prælio ſeruatus fue-
rat,teſtem vitæ ſalutiſque perceptæ concedebat: ea è fronde quernea vel ilignea ob
id efficiebatur, quod victus antiquiſſimus ex quercubus atque ilicibus capiebatur.
Hac corona L. Gellius vir Cenſorius in Senatu Ciceronem conſulem donari à rep.
cenſuit, quod eius opera & interceſſione atrociſſima illa Catilinæ coniuratio dete-
cta vindicataque fuiſſet. Tertia *Muralis* nuncupabatur: hac nimirum illi donaban-
tur,qui primi mœnia per vim in quodcunque hoſtile oppidum aſcendiſſent Quar-
ta *Caſtrenſis* perhibebatur,quam quidem Imperatores eis impertiebantur,qui primi B
pugnantes in hoſtium caſtra ingrederētur,ea profecto inſigne valli habebat. Quin-
ta *Naualis* cognominabatur: hac maritimo prælio ij donari ſolebant,qui hoſtium na-
ues armati tranſiliuiſſent; ea quaſi nauium roſtris inſigniebatur. Atque hæ tres vlti-
mæ ex auro fiebant,inauratæq; apparebant. Sexta *Oualis* erat,& myrtea habebatur,
ea Imperatores vtebantur quandocunq; ouandi gratia in vrbem inuehebantur. O-
uare autem dicebantur,ſi quando vel ex indignis bellis, vel non cum iuſtis hoſtibus
geſtis victores in Patriam remearent;aut quando hoſtile nomen humile & non ido-
neum, vt ſeruorum, piratarumque fuiſſet, aut deditione repente facta, ſine puluere
(vt dici ſolet)incruentaq; victoria obueniſſet: cui facilitati myrtum, Veneris fron-
dem,aptam & accommodatam eſſe non iniuria putauerunt: quod non Martius ſed C
quaſi Venereus quidam triumphus foret: ac per hunc modum Octauianus Augu-
ſtus poſt Philippenſe & rurſus poſt Siculum bellum bis ouans vrbem ingreſſus eſt.
Septima quaſi *Triumphalis* putabatur, & oleagina videbatur: ea coronabantur non
qui prœlio interfuiſſent, ſed qui dignum aliquem pro abſentibus imperatorib. tri-
umphum procuraſſent. Octaua *Triumphalis* prædicabatur, & ex lauro fiebat,& quia
cæteris omnibus præferebatur,ſolis duntaxat triumphaturis Imperatoribus ſerua-
batur,qui cum ex ancipiti prœlio cruentaque victoria, victis ſuperatiſque hoſtibus
in patriam reuerterentur,triumphalibus curribus cunctis ornamentorum generi-
bus præditis,ipſi tamen vndique purpurei ac laurea coronati per Vrbem veheban-
tur. Sic C. Iulius Cæſar, qui primus exactis Regibus Romæ imperauit, quinquies D
triumphauit. Nam & Gallicum, & Alexandrinum, & Ponticum,& Africanum,&
Hiſpanenſem triumphos laurea(quemadmodum diximus)coronatus abſoluit. Sic
Octauianus Auguſtus tres Curules triumphos, Dalmaticum, Actiacum, Alexan-
drinum,continuo triduo mirandum ſpectaculum,de more laurea coronatus,egiſſe
& accepiſſe legitur. At Tiberius Cæſar,cum ei toto Illyrico perdomito & in ditio-
nem Populi Romani redacto,triumphus decerneretur,ac ipſo ob Q. Vari cladem
qui ſub idem fere tempus in Germania vna cum tribus legionibus perierat, decre-
tum ſibi triumphū differre,quam triumphare maluiſſet: Vrbem nihilominus præ-
textatus & laurea coronatus intrauit. Sic Nero è Græcia per Neapolim per Antium
& Albanum Romam reuerſus, eo curru quo Auguſtus antea triumphauerat, veſte E
purpurea chlamydeque ſtellis aureis diſtincta, ac Olympiaca & laurea corona ca-
pite redimito, Vrbem ingreditur: cum prius etiam triumphantis habitu ac laurea
coronatus in Capitolium aſcendiſſet, poſtquam Mithridatem Armeniæ regem,
Romam venientem quaſi triumphaturus recepiſſet. Sic denique multos alios Im-
peratores, quos ſigillatim recenſere nimis longum eſſet, laurea coronatos trium-
phaſſe legimus. Sed quorſum hæc tam multa de veteribus coronis? fortaſſe veſtrum
Laurea. dicet quiſpiam. Vt ſcilicet intelligatis, quo & quali coronationis genere priſci vte-
rentur,& in quanto quoque precio laurea antiquitus haberetur,quandoquidem o-
mnes Imperatores ea coronati triumphare conſueuerant. Siquidem eam tanti fa-
ciebant,vt commemoratus Iulius Cæſar ex omnibus decretis ſibi à ſenatu populo- F
que Romano honoribus, nullum libentius, quam ius laureæ perpetuo geſtandæ,
recepiſſe ſcribatur. At hæc & cætera huiuſmodi nimia vetuſtate obſoleta iamdiu
euanuiſſe comperimus,niſi quod laurea Poetis duntaxat, & aurea corona Regibus
& Imperatoribus,aliter tamen quam priſcis temporibus, reſeruatæ fuiſſe videntur.

De

Digitized by Google

A De C. quippe Cæſare à Suetonio in eius vita ſcriptum eſſe legimus, quemadmodum quidam è turba ſtatuæ ſuæ coronam lauream candida faſcia prælıgatam impoſuerit, & Lupercalibus quoq; pro roſtris à M. Antonio conſule admotum capiti eius diadema ipſe repulerit; quod & Plutarchus probare & confirmare videtur. Hoc diadema faſcia quædam erat in modum cuiuſdam coronæ facta, abſque illis ornamentis, quæ temporibus noſtris Regijs & Imperatoriis ac Pontificalibus diadematibus imponi inſerique conſpicimus; quod ita eſſe Græca origo, vnde deriuari manifeſtum eſt, plane aperteque demonſtrat. Nam id nomen propria ſui interpretatione ligamen quoddam circumdatum ſignificare nouimus. Ac de Alexandro inſuper Magno ab idoneis auctoribus ſcribitur, vt cuidam eius militi grauiter vulnerato ſanguinolentum vulnus ſuo diademate, quod è capite amouerat, celeriter circumligari iuſſerit; quando ob magnam quandam fluentis & emanantis ſanguinis abundantiam tunc pro ſalute ſaucii militis aliter fieri non poterat. Nos vero, qui Chriſtiani & ſumus & haberi volumus & in cruce & in patibulo Ieſu Chriſti Domini noſtri vel maxime gloriamur, his friuolis & inanibus gentilium & Ethnicorum hominum inuentionibus omnino abolitis penituſque reiectis, nonnulla vetuſta coronandi & inungendi genera ex ſacris literis hinc inde collecta in medium adducemus. Saul, vt à primo Iudæorum Rege incipiamus, à Samuele Propheta his verbis in primo Regum, vnctum fuiſſe legimus. *Tulit Samuel lenticulam olei, & effudit ſuper caput eius, & deoſculatus eſt eum: & ait: Ecce vnxit te Dominus ſuper hæreditatem ſuam in principem; & tu liberabis populum eius de manibus inimicorum ſuorum, qui in circuitu ſunt.* Et in eodem loco paulo poſt ab eodem Samuele Dauid prædicti Saul ſucceſſorem in hunc modum inunctum extitiſſe accepimus: *Et ait Samuel ad Iſai patrem Dauid: Mitte & adduc eum, nec enim diſcumbemus prius, quam ille huc venerit. Miſit ergo & adduxit eum; erat autem rufus & pulcher aſpectu, decoraque facie. Et ait Dominus: Surge & vnge eum, ipſe eſt enim. Tulit ergo Samuel cornu olei, & vnxit eum in medio fratrum eius, & directus eſt ſpiritus Domini à die illa in Dauid & deinceps, Et quæ ſequuntur.* Et in tertio eiuſdem voluminis Salomonem commemorati Dauid filium per Sadoch ſacerdotem quendam ſacro oleo delibutum fuiſſe cognouimus. Sic enim ſcribitur: *Sumſitque Sadoch Sacerdos cornu olei de tabernaculo, & vnxit Salomonem, & cecinerunt buccina, & dixit omnis populus: Viuat Rex Salomon. Et aſcendit vniuerſa multitudo poſt eum, & populus canentium tibiis, & lætantium gaudio magno: & inſonuit terra clamore eorum;* Et reliqua huiuſmodi gaudiis & iubilationibus & exultationibus plena & referta comperimus. Atque hæc tria præcipua & ſingularia talium ac tantorum Regum exempla, ad regiam & ſacram vnctionem, quæ quidem ex egregia quadam humilitate pro hodierna regalium & imperatoriarum perſonarum coronatione non immerito putabantur, ex veteri Teſtamento protuliſſe ſufficiat Id etiam ipſum de Sacerdotibus, quod de Regibus in ſacris literis legiſſe meminimus; vt ſcilicet ſacro oleo pariter vngerentur; nam vtrumque vſque ad hæc noſtra tempora hactenus ſeruatum eſſe deprehendimus. Quod in perſona Chriſti humani generis redemptoris, non humano ſed potius diuino quodam exultationis oleo, ideo factum fuiſſe credimus, quoniam Dauid Prophetarum maximum de eo ipſo in libro Pſalmorum loquentem, carmina hæc ponere comperimus: *Propterea vnxit te Deus, Deus tuus oleo exultationis, præ participibus tuis: & reliqua.* Proinde & Sacerdotes & Reges *Chriſtos*, quod Græce vnctos ſignificat, in ſacris literis per hunc modum legimus appellatos: *Nolite tāgere Chriſtos meos, & in Prophetis meis nolite malignari* & plura huiuſmodi dicendi genera ex lato & amplo ſacrarū ſcripturarū campo ſponte ſua nobis in præſentiarū occurrerēt, quæ, ne longiores ſim⁹, de induſtria prætermittimus. Nos igitur, qui (vt diximus) Chriſtiani ſumus, & præclara maiorū noſtrorum veſtigia ſequi & imitari vel maxime cupimus, nō ſolū te, Diue Friderice Romanorū Rex ſemper Auguſte, ſacro ſolo vnctionis oleo vna cum Leonora beata & felici cōſorte tua, ſecundum veterē quandā & vſitatā regiæ vnctionis antiquorum Patrum cōſuetudinē, per hanc humilē & deuotā Nicolai V. Summi Pōtificis adminiſtrationē feliciter vngimus; ſed & enſem aureū cingimus, & regale inſuper ſceptrum & ſimilem pilam

Diadema.

Vnctio regalis.

B C D E F

pilam ambabus manibus exhibemus, ac denique ſacroſancto capiti tuo imperiale A diadema, ex puro & ſolido auro confectum, & pluribus quoque margaritarum & vnionum ac cæteris precioſorum lapillorum generibus redimitum, ſolenniter imponimus, cum te prius duo alia diademata, ferreum videlicet & argenteum, veteri quadam conſuetudine iam ſuſcepiſſe non ignoremus. Quippe corona ferrea, quam in ordine primam eſſe conſtat, fortitudinem ac poteſtatem ſignificare videtur. Nam quemadmodum ferrum cæteris omnibus metallis fortius ac potentius habetur & creditur; ita Imperatoria maieſtas cunctis aliis principibus fortior ac potentior eſſe debet. Secunda quoque argentea non fortuito, ſed ſingulari quodam myſterio aſſumitur. Sicut enim argentum alijs metallis albius, purius & nitidius conſpicitur; ita maximi ac Summi Principis mentem claram, mundam, & ſerenam eſſe B decet. Tertia aurea egregia & ſolemni ſignificatione capitur. Etenim ceu aurum cætera metalla ſua dignitate longe ſuperat & excellit, ita pariter Imperator cæteris omnibus ſecularibus Principibus proprio virtutum ſuarum ſplendore præſtare & excellere exiſtimatur; & vt etiam hoc, qualecunque eſt, noſtrorum temporum Imperium, illius veteris Romani veſtigia ſibi reſeruaſſe ac retinuiſſe videatur. Priſcis namque Romanis vniuerſo pene terrarum orbi, cum maxime florebant, imperantibus, à cunctis ſubditis gentibus aureum tributum pro diuerſis exhibentium ſubiectorum facultatibus varie tradebatur. Ex hac itaque prædictarum trium coronarum myſtica ſuſceptione, tria præcipua & ſingularia à nobis paulo ante commemorata, plane aperteque deſignantur: in quibus duo illa noſtra dignitas & imperatoria C Maieſtas vel maxime continetur, quemadmodum à principio huius orationis propoſuiſſe meminimus: quod à pluribus Summis Pontificibus ad politiorem quandam & ſolenniorem imperatoriæ coronationis celebritatem iamdudum præcipuo & ſingulari myſterio factum fuiſſe accepimus. A Carolo enim Francorum Rege, cui ob rerum à ſe geſtarum magnitudinem Magno non ſecus quam Alexandro Philippi Regis filio cognomen fuit, vetus quædam coronandi conſuetudo initium ſumſit, quæ à prioribus & maioribus quibuſdam Imperatoribus aliquotiens obſeruata, ad noſtram vſque ætatem in auguſtam huius Federici tertii perſonam in præſentiarum tanta cum gloria proueniſſe videtur, vt etiam eiſdem prædicti Caroli inſignibus coronari mereretur. Nam cum tota Italia per aduentum Longobardorum ſub D Deſiderio eorum Rege magnis vndique calamitatibus premeretur, factum eſt, vt in neceſſarium quoddam obſeſſæ vrbis ſubſidium à Stephano ſecundo ea tempeſtate Romanæ Eccleſiæ præſidente, è Gallia in Italiam euocaretur: qui quidem ita ſe geſſit, vt commemoratum Deſiderium eorum Regem generoſiſſime ac glorioſiſſime ſuperaret, hoſteſque pariter ſimiliterq; ſubigeret. Vnde honoris & gloriæ ſuæ cauſa Imperator appellatus atque à Leone poſtea Tertio Summo Pontifice magno cum honore coronatus eſt, quem quidem morem priſcis illis ritibus gentilibuſque abolitis à nonnullis prædeceſſoribus tuis diutius ſeruatum fuiſſe non ignoramus. Quapropter quantum non ſolum præſentes, verum etiam abſentes homines, hæc ipſa religioſa maiorum noſtrorum inſtituta ſequentes, & hæc quoque tam admirabilia E & tam incredibilia propriis (vt dicitur) oculis conſpicientes, ex hac tanta & tam inaudita cunctorum Chriſtianorum populorum vnione conuentioneque lætari & gaudere debent, nedum verbis ſcriptisve explicari, ſed ne mente quidem cogitari comprehendique poſſet. Tantum enim & tam concordem in hanc ipſam coronationem omnium Chriſtianorum gentium conſenſum, ſine expreſſo quodam nutu diuino euenire non poſſe credendum eſt. Ideo vnuſquiſque ſanæ mentis in ſingulari & præcipua quadam vtriuſque Sanctitatis & Maieſtatis ſapientia, ſanctimonia & integritate vitæ condita, ſummopere confidere & ſperare debet, vt cuncta quæque bellica & tumultuoſa à recta tam ſpirituali quam ſeculari via aliquatenus abhorrentia, ad pacem & tranquillitatem, concordiam & quieté Dei gratia tandem aliquan- F do reducantur. Præſertim cum generalis quidam & hactenus inuſitatus omnium fidelium populorum principumque conſenſus, & vniuerſalis quædam prædictorum cœtuum (vt ita dixerim) conſpiratio, manifeſtum quoddã & expreſſum diuinæ voluntatis ſignum eſſe videatur. Vnde non iniuria in præſentiarum ad vos aſſiſtentes,

Ferrea corona. Argentea. Aurea. Carolus M. Imp.

& ad

Digitized by Google

A & ad abſentes etiam, in hac tanta & tam inuſitata lætitia parumper conuerſus, cum Pſalmo pſallere his verbis & in hunc modum cantare non formidabimus: *Omnes gentes plaudite manibus, iubilate Deo in voce exultationis, & reliqua.* Quod ſi cũcti Chriſtiani principes & populi ex hac tanta ac tam admirabili & tam ſolemni Imperatoriæ Maieſtatis coronatione apprime lętari, atque plurimum gaudere debent: quanto vos, Beatiſſime Pater ac Sereniſſime Imperator, vehementius atque efficacius & ardentius gaudebitis, cum præſentem & futuram huius tantæ ſolennitatis & celebritatis gloriam, ſolidosque fructus, ad vos ſolos pertinere & ſpectare vel maxime exiſtimaueritis? Quot enim ex Summis Pontificibus, vel quot etiam ex veris Imperatoribus, vtriſque maioribus & prædeceſſoribus veſtris, fuiſſe nouimus, qui huiuſ-
B modi Diadema vel legitime largirentur, legitimeve ſuſciperent? Nam ita pauci ex vtroque ordine reperientur, vt ſi numerarentur, facile paruulum quendam numerum conſtituere viderentur. Duobus enim Carolis, duobusve Othonibus, & vno Herrico, Conſtantino, Radulpho, Conrado, Alberto, & altero Sigiſmundo, & ſi qui alii fuerunt, duntaxat exceptis, quos legitime ab Apoſtolica Sede coronatos fuiſſe accepimus, neminem alium in vtroque Pontificum Imperatorumque Catalogo, reperire potuimus, quem Imperatorium diadema iure ſuſcepiſſe diceremus; cęteris omnibus ſiue Honoriis, ſiue Valentinianis, ſiue Theodoricis, ſiue aliis Federicis, vna cum reliqua Cæſarum turba, vel per incuriam negligentibus vel per faſtum aſpernantibus, vel potius vi & armis ſacroſanctum Romanum Imperium ſibi ipſis *Legitima coronatio.*
C nefarie nimis arrogantibus. Et eos etiam quos honoris cauſa nominauimus, non tanto populorum omnium principumque conſenſu, cunctarumque gentium applauſu, Diue Federice, inſtar tui, coronatos fuiſſe conſtat: quem quidem nullis diſcrepantibus, quin imo cunctis vel maxime approbantibus, ex intima Germania huius coronationis gratia huc vſque veniſſe conſpeximus. Præterea ſi Samuel & Saul in illa inunctione veteri apprime gauiſi ſunt; quanto vos Nicolae ac Friderice vehementius illis lætari & ardentius gaudere debetis? Quemadmodum enim tu Summe Pontifex, cum Chriſti humani generis redemptoris vicarius reperiaris, Samuele licet Propheta melior & præſtantior eſſe diceris: ita tu, Friderice, Saulem in regno ipſo longe excellere & ſuperare videris. Ille namque Iudæorum duntaxat,
D tu autem Romanorum Rex, ac totius ſaltem Occidentalis imperii ſolus moderator & princeps appellaris. Quod quidem imperium cæteris priſcis & Aſſyriorum, & Ægypriorum, & Sicyoniorum, & cunctarum aliarum gentium nobilius & excellentius ac potentius fuiſſe ſcribitur. Aſſyriorum enim imperium aliis omnibus, Romano tantummmodo excepto, potentius fuiſſe traditur. Nam Ninus qui Belo patri primo Aſſyriorum regi ſucceſſit, vniuerſam Aſiam, quæ totius orbis ad numerum partium tertia dicitur, ad magnitudinem vero dimidia reperitur, vſque ad Libyæ fines ſubegiſſe & in ditionem ſuam redegiſſe fertur. Solis quippe Indis in partib. Orientis non dominabatur, nec amplius quam per mille trecentos circiter annos duraſſe creditur. At Romanorum Imperium ſi à condita Vrbe vſque ad irruptionem
E Gothorum (qua quidem tempeſtate degenerare & declinare vel maxime cœpit) diligenter & accurate recenſebimus, multo diutius perduraſſe comperiemus, ac longius latiusque diffuſum extitiſſe nequaquam dubitabimus. Romani enim totam Europam, totamque Africam, partemque Aſiæ in ditionem ſuam redegerunt. Et ceu tu, Nicolae, eodem Samuele, ob eas quas ſupra diximus cauſas, melior eſſe cenſeris: ita tu, Friderice, ipſo Dauid quoniam Chriſtianus & Chriſti gratia refulgens, excellentior ac præſtantior reperieris. Ac veluti tu ſacerdotii princeps, Sadoch ſacerdote longe pręſtantior es; ita tu, Friderice, Salomone ipſo ꝓpterea non immerito excellentior iudicaberis. Quod ſi prædicti Prophetæ & Sacerdotes vngentes, &
F vncti quoque Reges vna cum populis ſuis, in ipſa vnctionis die ita ſupra humanum modum lætabantur, vt variis omnium cantuum cunctorumque ſonorum ac ſymphoniarum generibus, diuerſa iubilationis & exultationis genera demonſtrarent; quanto vos ſtudioſius id ipſum facere & operari debetis, qui in cæteris & veteribus & nouis cum Regum tum Imperatorum coronationibus reliquis omnibus coronantibus & coronatis longe præſtare atq; excellere videmini. Verum enim vero

B in men-

Digitized by Google

in mentibus veſtris tantum & tam excellens gaudium propterea non iniuria fore A exiſtimamus & credimus, vt penitus & omnino exprimi explicarive non poſſit. Attamen Epilogo partium huius orationis noſtræ hinc inde longe lateque diſperſarum prætermiſſo, ne forte prolixiores ſimus, ad modicam & paruulã quandam tanti gaudii, tantęque lætitiæ expreſſionem, pro vtroque veſtrum quibuſdam Eccleſiaſticis cantibus breuiſſime vtemur. Itaque audite hæc, omnes gentes, auribus percipite omnes qui habitatis terram: audite, audite, inquam, cęli, quæ loquimur. Audiat terra verba oris noſtri. Cantemus igitur cunctis audientibus Domino, cantemus inquam canticum nouum Domino, quia mirabilia fecit, quæ quidem præterita ſecula hactenus nec videre nec audire potuerunt. Itaque pie deuoteque in præſentiarum iubilemus, cantemus, exultemus ac pſallamus, vt in futuro ſæculo coram omnipo- B tenti Deo conſtituti, vna cum reliquis beatis ſpiritibus diuina Trinitate fruentes, id ipſum in perpetuum facere & operari valeamus.

Apprecatio. Cum igitur cuncta eo ordine, quo ab initio orationis noſtræ propoſuiſſe meminimus, omnibus oratorum epilogis breuitatis cauſa prætermiſſis, pro modulo noſtro abſoluiſſe videamur: reliquum eſt, vt finem dicendi faciamus, ſi prius pro te, Beatiſſime Pater, ad omnipotentem Deum iam tota mente conuerſo, & pro hoc Federico III. nouello Imperatore à Sanctitate tua nuper conſtituto, in hunc modum humiliter exorauerimus, proque Maieſtate tua tandem, glorioſiſsime Cæſar, breuiter reſponderimus. Omnipotens & Sempiterne Deus, qui ad prædicandum æterni regni Euangelium Romanum Imperium præparaſti, præſta quæſo huic Federico tertio nouello Imperatori, fideli famulo tuo, arma cæleſtia, vt ſuperatis barba- C ris & inhumanis gentibus, pacis ac Catholicæ fidei inimicis, ſecura & intrepida tibi ſeruiat Chriſtiana libertas. Nunc ad hanc pontificalem tam piam & tam humilem orationem pro te, Religioſiſsime Imperator, deuoti & ſupplices in hunc modum reſpondebimus. Exaudi, quæſumus, omnipotens & ſempiterne Deus pias & deuotas preces Nicolai tui Summi Pontificis, vt cuncti Eccleſiaſtici & ſeculares populi, Prælati, Reſpublicæ & Principes, omnibus Chriſtianæ fidei hoſtibus penitus abolitis, atque ad vltimam internitionem vſque deletis, liberius ſeruire & efficacius famulari valeant: quatenus per hunc certum & ſecurum omnium fidelium noſtrarum gentium famulatum, cuncti Chriſtiani homines digna vtriuſque præſentis & D futuræ vitæ præmia conſequi mereantur.

Atq; hæc habuimus, quę in hac tam admirabili, tam fauſta & tam felici imperatoriæ coronationis celebritate, primo ad æternam omnipotentis Dei gloriam, ad perpetuam deinde beatitudinis tuæ, Beatiſsime Pater, ac etiam Maieſtatis tuæ, glorioſiſsime Imperator, laudem & commendationem, ad conſolationem inſuper veſtram, præſtantiſsimi Auditores, præterea ad generalem quandam & immenſam totius Chriſtiani generis lætitiam atque hilaritatem, & ad ſempiternam denique tantarum & tam magnarum rerum memoriam in præſentiarum diceremus.

DE

Digitized by Google

A *DE FRIDERICI III. IMP. IN ITALIAM PROFECTIONE votiua, & honorifico ad Vrbem aduentu, narratio, è libro 1. Sacrarum Cerimoniarum. Sect. XIII. Cap. 1. deſumpta.*

FRIDERICVS tertius Anno ſalutis ſexageſimo octauo ſupra Milleſimum quadringenteſimum, Romam venit religioſæ peregrinationis gratia: cumq; Paulus ſecundus Pontifex Maximus ſummis honoribus excepit. Quæ igitur in ſuo aduentu mature & prudenter ordinata ſunt atque ſeruata, quoniam omnibus interfui, ex officio hic annotabo, & vt poſteri his vti ſi voluerint facile poſſint, adnectam. Vt primum igitur Pontifici nunciatum eſt,
B Cæſarem in Italiam aduentaſſe, Romamque via Flaminia petiturum, iuſſit prouinciarum Eccleſiæ Romanæ præfectos, per quas iter facturus erat Cæſar, vt venienti honoris cauſa obuiã irent Pontificis nomine ad fines prouinciæ, illumq; cum omni ſuo comitatu publicis ſumptib. magnifice exciperent, & honores ei omnes impẽderent, iuberentq; per ciuitates omnes qua eſſet tranſiturus, clerum in porta obuiam exire cum crucibus, & deducere ad Eccleſiã cum Antiphonis, verſiculis & orationibus, vt in Pontificali habetur. Deinde vt Eccleſiæ agrum Cæſarem intraſſe cognouit, Nobiles quoſdam ex ordine equeſtri præmiſit, qui Cæſari obuiam eant, gratulantes Pontificis nomine proſperum eius aduentum, & omnia Pontificis officia
C pollicentes. Poſt hos ſunt miſſi duo ſacri Palatii cauſarum auditores, qui Spoletis & duo deinde Archiepiſcopi cum duobus Epiſcopis ex aſſiſtentibus Papæ, qui Marini Cæſari ſe exhibuerũt: deſignauit præterea Põtifex duos Apoſtolicæ Sedis legatos, Guillelmũ Epiſcopũ Hoſtienſẽ Rothomagenſem, & Franciſcũ S. Euſtachii Diaconũ Senẽſem, S. Rom. Eccleſiæ Cardinales, datis mandatis, vt duorũ dierũ itinere Cæſari obuiam irẽt. Sed legati cum primũ obuiã fiunt Imperatori, deſcendunt ex equis, cum ex ꝓpinquo eum manifeſte videant, & ſuæ Maieſtati reuerentiã faciunt, ſiue deſcẽderet, ſiue in equo manſerit: cõſueuit tamen & ipſe deſcendentib. legatis deſcendere. Die aũt quo vrbẽ intrauit, hoc ordine exceptus eſt. Primi obuiam iere ad tertium lapidẽ Vicecamerarius, Præfectus, Senator, cõſeruatores & cancel-
D larij vrbis, oẽs cum habitu ſuæ dignitatis, & cum his capita Regionum, & alij magiſtratus vrbani, cum ciuib. nobilioribus; quos nõ multo interuallo ordines curiæ & cancellariæ officiales, Duce Epiſcopo Vrbinate Correctore & abbreuiatore literarũ Apoſtolicarũ, ſecuti ſunt, tertio loco Prçlati domeſtici Põtificis, cum aulicis procerib. & nobilib. multis, ad ſecũdum lapidẽ proceſſere. Sacer deinde Cardinalium ſenatus extra portã ad quingentos paſſus Cæſarẽ expectauit: cui aduenienti ſuo & Põtificis nomine felicẽ aduentum gratulatus eſt, verba faciente priore Epiſcoporũ Cardinalium. Clerus Vrbis in ipſa porta cum crucib. & reliquiis, vt Cæſarẽ exciperet iuſſus erat. Hoc igitur ordine, quãuis ꝓpter ſerum introitum omnino ſeruari nõ potuerit, Vrbẽ ingreſſus eſt. Primo ꝓcedebãt mixtæ Cardinalium familiæ, cum mi-
E litib. Cæſaris: tum familiares Põtificis laici, cum familiarib. Imperatoris. Inde nobiles & Barones: tum cõſeruatores cum officialib. Vrbis. Deinde oratores Principũ & Regum nõ prælati. Poſtremo Senator & Prçfectus Vrbis cum ſuis ornamẽtis. Armiger Cæſaris cum enſe nudo inter illos & Cæſarẽ ſolus equitabat. Sequebatur Cæſar ſub baldachino, medius inter duos ſeniores Epiſcopos Cardinales. Cui in porta Vicarius Papæ, qui clero vrbis præeſt, paratus in Pontificalibus crucẽ exoſculandã porrigere debet. Et clerus cantat: *Ecce mitto Angelũ meũ.* Et clerus ſupplicabundus ꝓcedit immediate ante pfectum & Senatorẽ. Imperatorẽ ſequuntur Cardinales per ordinẽ, Epiſcopi, presbyteri, & Diaconi officiales: & nobiliores ciues ducunt equum Cæſaris freno, & baldachinum portãt. Poſt Cardinales ſequebãtur Prçlati Cçſaris, cum prælatis oratoribus: & demum alii Archiepiſcopi, Epiſcopi, Protonotarii, Ab-
F bates, & alii curiales togati. Ex itinere duo presbyteri & duo diaconi Cardinales diuertentes, ad Pontificẽ præuenerunt: qui cum illis & nõnullis aliis prælatis atq; aulicis ſuis cum pluuiali & mitra deſcẽdit ad Eccleſiã S. Petri: vbi in capella maiori in ſede ſua eminẽti ſedens Cæſarẽ expectabat. Cæſar ordine quo diximus, ad gradus Baſilicæ ꝑuenit: vbi e quo deſcendens à Cardinalibus & aliis ad cõfeſſionem beati Petri deductus eſt: vbi paratũ erat faldiſteriũ, ſuper q ꝓcumbens aliquantulum orauit.

Digitized by Google

Interim Cardinales omnes ad Pontificem aſcendentes in locis ſuis ſederunt, & illi A
duo presbyteri & Diaconi, qui præuenerant, Cæſarē apud faldiſteriū orantē expe-
ctantes, illum finita oratione ad Pontificē deduxerunt. Qui vt Pontificē vidit, genu
terrā tangens illum veneratus eſt: & accedens ꝓpius idem fecit: aſcendens deinde
ad ſolium in terram pronus Pontificis pedes oſculatus eſt. Deinde manu Pontifex
benigne illum ſuſcipiens, atq; à terra eleuans, ad oſculum oris recepit, & aſſurgens
eum modeſte amplexatus eſt; moxq; iuſſit eum ſedere in ſede pro eo honorifice pręparata, inter ſoliū Pontificis & ſedilia Epiſcoporū Cardinalium. Tum excepit Prælatos & proceres Cæſaris ad pedis oſculum. Deinde à duobus Diaconis Cardinali-
bus deductus Cæſar ad altare maius: ibi ſuper paratum ſibi faldiſterium diutius ge- B
nuflexus orauit. Interim chorus cantauit Antiphonam: *Elegit eum Dominus, & excel-
ſum fecit illum præ Regibus terræ.* Verſ. *Glorificauit illum in conſpectu Regum, & non cōfundetur.*
Surgens deinde Pontifex, ſine mitra dixit: *Pater noſter. Et ne nos inducas in tentationem,
ſed libera nos à malo.* Verſ. *Deus iudicium tuū Regi da, & iuſtitiam tuam filio Regis.* Verſ. *Saluum
fac Domine ſeruum tuum Fridericū Imperatorē noſtrum, Deus meus ſperantem in te.* Verſ. *Mitte
ei Domine auxilium de ſancto, & de Syon tuere eum.* Verſ. *Nihil proficiat inimicus in eo, & filius
iniquitatis nō apponat nocere ei.* Verſ. *Fiat pax in virtute tua & abūdantia in turribus tuis.* Verſ.
Domine exaudi orationē meā, & clamor meus ad te veniat. Verſ. *Dominus vobiſcum: & cum ſpi-
ritu tuo. Oremus. Deus qui beato Petro Apoſtolo tuo collatis clauib. regni cæleſtis, animas ligandi atq;
ſoluendi Pontificiū tradidiſti, Interceſſionis eius auxilio famulus hic tuus Fridericus Imperator no-* C
*ſter à nexibus peccatorum ſuorum liberetur. Prætende quæſumus famulo tuo N. Imperatori noſtro
dextrā ſalutis auxilii, vt te toto corde perquirat, & quæ digne & humiliter poſtulat, aſſequi merea-
tur. Omnipotens ſempiterne Deus, Chriſtiani Imperii protector & conſeruator, da ſeruo tuo N. Im-
peratori noſtro virtutis inuictæ triumphū, vt ad noſtram & Eccleſiæ tuæ Sanctæ atq; fideliū omnium
vnitatem & pacem ſubditas illi facias vniuerſas barbaras nationes, per Chriſtum Dominum no-
ſtrum, Amen.* Poſt hæc Pontifex de ſolio deſcendit, & Cæſarem iterum amplexatur,
manu ſiniſtra illum tenens, pariter palatium Apoſtolicum aſcenderūt: qui in ſacel-
lum S. Nicolai ingreſſi aliquantulum conſederunt, & familiariter confabulati ſunt.
Deinde Pōtifex Cæſarē ad cubiculū illi paratū dimiſit, iuſſitq; Cardinales cōplures
illū deducere: ipſe vero cum ſuis per aliā ſacelli portā ad camerā ſuam profectus eſt. D
Dū Cæſar Romæ fuit, ſæpe noctu vno vel altero famulo ſociatus, clā & indicto tem-
pore ad Pontificis cubiculū acceſſit: cui Pontifex obuiā exiuit, cum primū id potuit
reſcire, & diſcedentē ipſe deduxit vſq; ad ſecundā & tertiā aulam: & aliquando ipſe
Pontifex inexpectatus ad Cęſaris cubiculum cum paucis venit, illūq; quantū potuit
honorauit cū ſumma grauitate & maieſtate, & in Eccleſia, & in via. In Eccleſia orāte
Pōtifice ſuper faldiſterio ſibi parato ante altare (vt fit) Imperator ſuper aliud faldi-
ſterium orabat à ſiniſtris poſitū, coopertū purpureo ornamēto, cum puluinari etiā
purpureo, & paruo ſcabello viridi etiā purpureo. Sedes Cæſaris cū ſuo reclinatorio
ſiue poſtergali ſita erat inter ſedē Pontificis & ſedilia Cardinaliū, in formā ſedis Pō-
tificalis, ſed nō tantæ altitudinis neq; latitudinis: cooperta erat pāno ſericeo viridis E
coloris, & ſcabellum paruū habebat viride ſuper quod pedes tenebat Imperator, al-
titudo ipſius Sedis ita erat inſtituta in Capella Apoſtolica, vt non altior eſſet locus
vbi ſederet Imperator, quam vbi Pontifex teneret pedes: & item ſcabellū Cæſaris æ-
quale erat Sedibus Cardinalium. Cum incenſabatur Pontifex per Cardinalem aſ-
ſiſtentē, mox incenſabatur Imperator per primum ex Prælatis aſſiſtentibus Pontifi-
ci. Cum Pontifex pacem accipiebat ab aſſiſtente Cardinali, primo dabat pacem Im-
peratori, poſtea Diaconus aſſiſtentibus: Inter eundum ſemper manu ſiniſtra illius
dextram tenebat, volebatque vt æquali ſemper gradu incederet: quamuis modeſte
ſemper Cęſar reluctaretur. In diſceſſu mandauit Pontifex, quod itidem vt in introi-
tu honoraretur. Sed ille ſummo mane cum paucis è ſuis conſcenſo equo ante receſ-
ſit, quam Cardinales comperiſſent, pauci admodum eius feſtinationem ſunt aſſe- F
cuti. Donauit Pontifex Cæſarem pluribus muneribus, primum veſte aurea, & equo
albo phalerato, cum aliquibus Iocalibus, cum Reliquiis Sanctorum admodum pre-
cioſis, quorum precium ſupra duum millium aureorum ferebatur.

ELE-

A

ELECTIO

SERENISSIMI ET ILLVSTRISSIMI PRINCIPIS, D. MAXIMILIANI ARCHIDVCIS AVSTRIÆ, DVCISQVE BVRGVNDIÆ, ETC.

In Regem Romanorum, facta per Principes Electores in oppido Franckenford, Anno MCCCC LXXXVI.

B

CODICILLVS PRAESENS INDICAT NOMINA PRINCIpum, Comitum, & Baronum, qui ad Illuſtriſsimi Principis & Domini, D. MAXIMILIANI Archiducis Auſtriæ, Ducisque Burgundiæ, electionem in Romanorum Regem in oppido Francfordenſi conuenere.

ANNO à natiuitate Saluatoris MCCCCLXXXVI. die Veneris, xx. Anno 1486. menſis Ianuarii, Glorioſiſſimus ac inuictiſſimus Princeps & Dominus, C Dominus Fridericus tertius Romanum Imperator, ſuæq; Maieſtatis vincus filius Maximilianus Archidux Auſtriæ, Burgundiæ Dux, Francfordiam ingreſsi ſunt.

Affluxerant alii Principes, quorum nunc recenſebo nomina.

Archiepiſcopus Moguntinenſis,
Archiepiſcopus Treuirenſis,
Archiepiſco pus Colonienſis,
Philippus Dux Bauariæ, Comes Palatinus Rheni.
Ernestus Dux Saxoniæ,
Albertus Marchio in Brandenburg.
D Albertus Dux Saxoniæ.
Fridericus Dux Saxoniæ.
Ioannes Dux Saxoniæ.
Henricus Dux Brunſvvigenſis.
Ioannes Dux Bauariæ, Comes in Spanheim,
Rupertus Dux Bauariæ.
Caſpar Dux Bauariæ, Comes in Feldentz.
Carolus Dux Gelriæ.
Wilhelmus Lantgrauius Haſsiæ, Comes in Katzenelnbogen & Dietz, & Comes in Zigenhayn.
E Chriſtophorus Marchio de Baden.
Albertus Marchio de Baden.
Fridericus Marchio de Baden.
Abbas de Fulda Princeps.
Epiſcopus Bambergenſis.
Epiſcopus Auguſtenſis.
Epiſcopus Cameracenſis.
Epiſcopus Sibinicenſis.
Epiſcopus Wormatienſis.
Epiſcopus Spirenſis.
F Epiſcopus Eyſtetenſis.
Epiſcopus Tergeſtinus.
Epiſcopus Miſſenenſis.

Nunc quot & quos Princeps quilibet Comites Baroneſque Franekfordię ſecum habuerit, ex ordine referemus. Ordiamurq; à Cæſarea Maieſtate, quę infra deſcriptos habuit,

Digitized by Google

Albertum Marchionem de Baden. A
Hugonem Comitem de Werdenberg.
Abbatem de Milck.
Abbatem de Admunde.
Sigiſmundum Broſchenck.
Sigiſmundum de Bappenheim.
Bertolinum de Starenberg.
Fridericum de Stubenberg.
Caſparem de Rogendorff.
Martinum de Eytzingen.
Iohannem de Wolffſtein. B
Domicellum de Wolkenſtein.
Dominum de Vtzendorff.
Iohannem de Zeltingen.
Chriſtophorum de Hohenfeldt.
Sigiſmundum Midderthorer.
Dominum de Berneck.
Dominum de Merſperg.

Incliti Maximiliani Romanorum Regis, Archiducis Auſtriæ, Ducis Burgundiæ, curiales Principes, Comites & Barones enumeremus.

Chriſtophorus Marchio de Baden. C
Epiſcopus Cameracenſis.
Epiſcopus Sibinicenſis.
Carolus Dux Gelriæ.
Adolphus Comes de Naſſavv, Marſchalcus.
Fridericus Comes de Hohenzollern,
Fridericus Comes de Bitſche.
Walrab Comes de Bitſche.
Comes de Bentheim.
Carolus Comes in Croy & Schymay.
Ludouicus de Emerey. D
Martinus de Polheim.
Wolffgangus de Polheim.
Bernardus de Polheim.
Vitus de Wolckenſtein.
Georgius de Wolckenſtein.
Cornelius de Bergen.
Fridericus de Egkmundet Iſelſtein.
Hugo de Melo, Dominus in Anchon.
Dominus de Lanney.
Carolus de Lalayn. E
Iohannes de Leuan.
Philippus baſtardus de Burgundia.
Gerhardus de Buſy.
Gerlacus de Iſenberg.
Dominus de Barbenzon.
Arnoldus de Trazenis, Dominus in Army.
Dominus de Geth.
Dominus de Battenburg.
Walrab de Breyderade.
Ludouicus de Baenſt. F
Ditherus de Foſſe.
Florentius de Iſelſtein.
Dun Ladron de Portigal.
Dominus de Erckentiel.

Do-

Digitized by Google

A Dominus de Trap.
Dominus de Lichtenſtein.
Philippus de Areſſes, dominus curiæ.
Daniel de Herzele.

Progrediamur ad illuſtriſſimos ſacri Romani Imperii Electores.

Reuerendiſsimus in Chriſto pater & dominus, dominus Bertoldus Archiepiſcopus Moguntinenſis ſacri Romani Imperii per Germaniam Archicancellarius ac Princeps elector, hos ſecum habuit Comites atque Barones.

Iohannem Abbatem Fuldenſem, ex familia Comitum de Henneberg natum.
B Georgium commendatorem ordinis ſancti Iohannis, ex familia Comitum de Henneberg natum.
Ottonem Comitem in Henneberg.
Iohannem Comitem in Wertheim.
Eraſmum Comitem in Wertheim.
Sigiſmundum Comitem in Glichen.
Philippum Comitem in Naſſaw.
Ludwicum Comitem de Iſenberg, dominum in Budingen eiuſq; duo filii.
Iohannem Comitem de Iſenberg, dominum in Budingen.
Philippum Comitem in Ryneck.
C Reinhardum Comitem in Ryneck.
Philippum alium Comitem in Ryneck.

Ad Reuerendiſſimum in Chriſto patrem & dominum, dominum Iohannem Archiepiſcopum Treuerenſ. ſacri Romani Imperii per Galliam & regnum Arelatenſe Archicancellarium ac Principem Electorem ie calamus dirigat: Principeſque, Comites, Barones, qui ſuę reuerendiſſimę paternitati aderant, deſcribat. Fridericus Marchio in Baden.

Bernhardus Comes in Solms, dominus in Mintzenberg in Appermont: cum duobus filiis.
Emich Comes in Liningen & Dagſpurg.
D Dominus Iohannes Comes in Naſſaw, & in Dietz.
Symon Wecker Comes in Zweinbrucken, Do. in Bitſch, & in Lichtenberg.
Iohannes de Seyne, Comes in Witgenſtein, & dominus in Homburg.
Ditherus Comes in Manderſcheyt, dominus in Sleiden.
Fridericus Comes in Wiede, dominus in Iſenburg.
Iohannes Comes in Manderſcheyt & Blanchenheim.
Bernhardus Comes in Liningen.
Iacobus Comes in Dune & Kirpurg, dominus in Salm.
Philippus Dominus in Berſtein & Falckenſtein.
Win ich de Dune, dominus in Falckenſtein & Oberſtein.
E Wilhelmus dominus in Runckel & Iſenburg.
Iohannes Comes in Wiede, dominus in Iſenburg.
Ditherus Burggrauius in Ryneck, dominus in Bruch & Tonnenberg.
Cuno dominus in Winnenberg & Bilſtein.

Reuerendiſſimus in Chriſto pater & dominus, dominus Hermannus Archiepiſcopus Colonienſis, ſacri Romani Imperii per Italiam Archicancellarius & Elector infra nominatos ſecum habuit Comites, & Barones. Wilhelmum Lantgrauium Haſſiæ, Comitem in Katzenelenbogen, Dietz & Zigenhain.

Gerhardum Comitem Rheni.
Wilhelmum & Hupertum Comites in Nuwenar.
F Henricum Comitem in Naſſaw, & dominum in Bilſtein.
Philippum Comitem in Firnberg.
Philippum Comitem in Solms.
Henricum Comitem in Waldeck.
Comitem in Salm, dominum in Rifferſchit.
Vincentium Comitem in Morſſe. Fridericum dominum in Zomeruff.

Wilhelmum Dominum in Rennenberg. A

Pergamus ad illuſtriſſimum Principem & Dominum, Dominum Philippum Bauariæ Ducem, Comitem Palatinum Rheni, ſacri Romani Imperii Archidapiferū, ſuæq; curiæ Comites atque Barones, quos ſecum habuerat, deſignemus.

Caſpar Dux Bauariæ Comes in Feldentz.
Epiſcopus Spirenſis.
Epiſcopus Wormacienſis.
Magiſter ordinis Teutunicorum.
Ludwicus de Bauaria.
Iohannes Rheni Comes. B
Otto Comes in Solms. Bernhardusq; eius filius.
Michael Comes in Wertheym.
Henricus Comes in Bitſch.
Philippus Comes in Hanaw.
Gerhardus Comes in Seyne.
Hammo Comes in Liningen.
Wicker Comes in Liningen.
Hugo Comes in Montfort.
Iohannes Comes in Montfort.
Craffto Comes in Hoenloch. C
Conradus Comes in Thübingen.
Comes de Naſſaw, Dominus in Bilſtein.
Wolfgangus Comes in Fürſtenberg.
Cuno Comes in Weſterburg.
Bernhardus Comes in Weſterburg.
Bernardus Comes in Eberſtein.
Bernhardus alius Comes in Eberſtein.
Henricus Comes in Lupff.
Dominus Iohannes Ruwegraue.
Melchior de Oberſtein. D
Emich de Oberſtein.
Iohannes de Hohenfels, Dominus in Ripelſkirchen.
Schenck Chriſtophorus de Limpurg.
Schenck Fridericus de Limpurg.
Schenck Eraſmus de Erpach.
Dominus Iohannes de Schwartzenberg.
Dominus de Sonnenberg.

Illuſtriſſimus Princeps & Dominus, Dominus Erneſtus Dux Saxoniæ Lantgrauius Thuringiæ, Marchio Miſſenæ, Sacri Romani Imperii Archimarſchalcus, ſubſcriptos curiales habuit Principes, Comites atque Barones. E

Fridericum Ducem Saxoniæ.
Iohannem Ducem Saxoniæ.
Karulum Comitem in Glichen.
Iohannem Comitem in Hohenſtein.
Iohannem Comitem in Werdenberg.
Comitem de Warnburg.
Brunonem Dominum in Querfort.
Duos Barones dictos Ruſſen de Plawen, Dominus in Gretz & Cranchfelt.

Procedant demum illuſtriſſimi Principis & Domini, Domini Alberti Marchionis in Brandenburg ſacri Romani Imperii Archicamerarii curiales Comites atque Barones. F

Iodocus Comes in Hohenzollern.
Fridericus Comes in Zorn.
Ytelfricz Comes in Zorn.
Fridericus Comes in Caſtel.

Geor-

Digitized by Google

A Georgius Comes de Caſtel.
Michael dominus in Schwartzburg.
Sigiſmundus de Schwartzburg.
Philippus de Winſperg ſacri Romani Imperii camerarius.

Chriſtoferus de Limperg, ſacri Romani Imperii pincerna. Nunc ad cæterorum Principum curiales Comites atque Barones noſtra procedat deſcriptio.

Reuerendiſſimus in Chriſto pater & dominus, Dominus Ioannes Archiepiſcop. Strigonienſis, adminiſtrator Archiepiſcopatus Saltzburgenſis, hos ſecum habuit Comites & dominos.

B Iacobum de Hauweſperg.
Wolfgangum Ahaym.
Marcum de Hohenfelt.
Erneſtum de Braben.
Georgium de Ram.
Theoboldum de Steming.
Abbatem de Agram.

Reuerendus Princeps & dominus, dominus Epiſcopus Bambergenſis ſecum habuit, Bertoldum Comitem de Hennenberg, & Erneſtum de Hohenſtein.

Illuſtris Princeps & dominus, dominus Albertus Dux Saxoniæ, Lantgrauius C Turingiæ, Marchio Miſſenæ, ſecum habuit Epiſcopum Miſſenenſem.
Henricum Comitem de Stalburg.
Adam Comitem in Bichlingen.
Brunonem Dominum in Querfort.

Illuſtris Princeps dominus Henricus Dux Brunſwicenſis ſecum habuit Philippum Comitem in Waldeg.
Comitem in Gonſtorff.
Oratores aliorum Principum & Comitum.
Epiſcopus Verdunenſis, Orator Regis Franciæ.
Oratores Sigiſmundi Ducis Auſtriæ.

D Epiſcopus Auguſtenſis, qui Franckfordiæ obiit, dominus Vlricus Frenberg, dominus Georgius Abeſsberg.

Oratores Ducis Lotharingiæ, Philippus Comes in Liningen, itemque Nicolaus Comes in Sarwerden.

Oratores Georgii Ducis Bauariæ, videlicet dominus Sigiſmundus Leyminger, & quidam Doctor.

Oratores Alberti Ducis Bauariæ, videlicet Doctor Birckheymer, & Sifridus Pauelſsdorfer.

Oratores Ducis Mediolani, ſc. Doct. Andreas Schéck cum aliis ſibi adiunctis.

Oratores Comitis de Wirtenberg, Præpoſitus Stockhardenſis vtriuſq; iuris E Doctor, dominus Hermannus de Saſſenheim miles: Doctor Iohannes Reuchlin.

Præterea & Senatus ciuitatum & Oppidorum infra nominatorum ſuos ad tam celebrem conuentum miſere conſiliarios ſiue nuncios, Noriberga, Colonia, Argentina, Vlma, Hal in Sweuia, Nurlingen, Metis, Hagenaw, Aquiſgranum, Magdeburg, Mechlin, Andorpia, Confluentia, Lucenburg.

Die Martis quarta decima menſis Februarii diuus Fridericus Romanorum Imperator ſedens in maieſtate in alto cunctiſque patenti ædificio, omnium Principum, Comitum atque Baronum, præterea innumerabili procerum ſtipatus caterua, magna interueniente ſolennitate, feuda regalia gratioſe conceſſit, primum F Archiepiſcopo Moguntino, deinde Philippo Duci Bauarię, Comiti Palatino Rheni: tum Henrico Duci Brunſwicenſi: Et poſtremum Epiſcopo Wormacienſi.

Ordo incedendi inter eundum ad Eccleſiam Sanct. Bartholomæi, inter Principes, Comites, Barones, milites quoq; & militares ſeruatus. II.

Inter eundum ad Eccleſiam S. Bartholomæi hunc ordinem ſeruatum vidimus. Primum ingens nobilium, militum, oratorumque Principum ibat caterua. Sub-

Digitized by Google

Subſequebantur ſtatim magno numero Barones & Comites. Tum complures Heraldi, Deinde Principes nō Electores, nonnulli Eccleſiaſtici, Seculares quoq; ſcil. Marchiones Badenſis, Brunſwicenſis, Gellerenſis, itemque Saxoniæ & Bauariæ Duces, Continuo Imperator & Principes Electores hoc ſucceſſerunt ordine, Primum ibat Philippus Bauariæ Dux Comes Palatinus Rheni, à dexteraque ſociatum habuit Maximilianum Auſtriæ Archiducem & Burgundiæ. Comitatur Epiſcopus Treuerenſis, inſequitur Erneſtus Saxoniæ Dux nudatum extenſumque gladium ante imperialem Maieſtatem ſuis geſtans manibus. Eueſtigio diuus Imperator incedit, à dextraque per Moguntinum, à læua vero per Colonienſem Archiepiſcopos conducitur. Nouiſſimo loco Epiſcoporum, Comitum, atque Baronum multus ſequebatur numerus. Marchio vero Brandenburgenſis Princeps grandæuus, preſſuram veritus, ante alios in Eccleſiam ſeſe recepit. A B

Veſtium, collariorum, & quorumcunque monilium, quibus pene omnes amicti ornatique erant, miram precioſitatem ſi verbis enarrare velim, dies vix ſufficeret.

III. *Sub officio Miſſæ ſolemnis in Eccleſia Sanct. Bartholomæi, pro innocatione gratiæ Spiritus Sancti, Imp. Friderico III. in maieſtate ſedente, quo quiſque Principum, Comitum & Baronum ſteterit ſederitve loco.*

Miſſam de Spiritu ſancto ſolemnem in ſummo altari celebrauit Epiſcopus Pauadenſis, vicarius in pontificalibus Archiepiſcopi Moguntinenſis.

Ad altaris latus meridionale, quo epiſtola legi ſolet, ſedilia pro Imperiali Maieſtate Principibuſq; Electoribus erant conſtructa. Verum reliquis eminentior Cæſarea ſedes, in qua Imperator regali diademate ac aliis imperialibus decoratus inſigniis in Maieſtate ſedebat. A cuius dextera primum Archiepiſcopus Moguntinenſis; deinde Philippus Bauariæ Dux, Comes Palatinus Rheni: Poſtremum Maximilianus Archidux Auſtriæ Burgūdiæq; Dux. A læua vero Archiepiſcopus Colonienſis primum. Deinde Erneſtus Dux Saxoniæ, poſtremumque Albertus Marchio in Brandenburg ſeſſiones ſuas habuere. Archiepiſcopus vero Treuerenſis nec ad dexteram nec ad leuam imperatoris declinans, ante altare recta contra faciem Imperialem propria ſede locatus erat. Principesque Electores quilibet veſte patricia indutus ſederat. C D

Item ad idem latus chori ſteterant hoc ordine, Bambergenſis, Wormacienſis, Eiſtatenſis, Spirenſis, & Miſſenenſis Epiſcopi: item magiſter ordinis Teutonicorum, Abbas Fuldenſis.

Latere vero chori ſeptentrionali, contra faciem Epiſcopi Bambergenſis ſtabat Epiſcopus Verdunenſis. Deinde Epiſcopus Cameracenſis. Ad idem Altaris latus, Albertus Saxoniæ, Caſpar Bauariæ, Henricus in Brunſwigk, & Fridericus Saxoniæ Duces, Deinde Albertus & Chriſtophorus Marchiones Badenſes. Et item Iohannes Bauariæ, Iohannes Saxoniæ Duces. Et ſequenter Wilhelmi Haſſiæ Lantgrauii, poſtremum Principum oratores. Item Dux Gelriæ ad Maximiliani, itemq; Fridericus Marchio de Baden ad Archiepiſcopi Treuerenſis dorſa ſteterant. In tranſitu ad offerendum primum ibat Archiepiſcopus Treuerenſis, è veſtigio incedit Imperator à Moguntino & Colonienſi Archiepiſcopis conductus, deinde Philippus Bauariæ Dux Comes Palat. Rheni. Tū Erneſtus Saxoniæ Dux. Poſtea Albertus Marchio de Brandenburg, demumque Maximilianus Auſtriæ Archidux, vſque ad altare ſucceſſerant, Verum Imperator primum, deinde Archiepiſcopus Treuerenſis, Poſteaque reliqui Principes Electores quiſque ſuo ordine Deo munus obtulit. E

Item dum inciperetur canticum, *Sanctus, Sanctus, Sanctus*, Schenck Chriſtoferus de Limpurg Cęſareo capiti imperiale diadema excepit Item pomum Philippus de Selmick imperii dapifer, Gladium vero & quidem verſus terram defixum Sigiſmūdus de Pappenheim marſchalcus, Sceptrū vero Schenck Philippus de Winſpurg camerarius tenuit. F

Item ſumpto per celebrantem ſacrificio, Cæſareo capiti imperialis reddebatur corona: eueſtigioque Erneſtus Dux Saxoniæ gladium extenſum. Philippus Dux Bauariæ Comes Palatinus Rheni pomum, itemque Albertus Marchio in Brandenburg ſceptrum Cæſarea inſignia, in ſuas recepere manus.

Quo

A *Quo ſplendore, qua denique feſtiuitate, inclytus Rex electus in ſummo altari promoueri meruit atq; exaltari.* IV.

Exacto Miſſæ officio Principes Electores ſecundum tenorem aureæ bullæ iuraturi altare acceſſerant: quo facto Imperator Principeſque Electores conclaue ad eligendum Romanorum Regem ingrediuntur. Deinde facta omnium vnanimi conſenſu electione, eius rei teſtes vocantur quam plures Principes Comiteſque: eo peracto ex conclaui ad Maximilianum electum mittuntur Archiepiſcopus Colonienſis, Philippus Dux Bauariæ Comes Palatinus Rheni & Erneſtus Saxoniꝫ Dux: qui mutuo habito ſermone, demum præcedente Archiepiſcopo Colonienſi, Maximilianus medius inter Comitem Palatinum & Saxoniæ Ducem in conclaue in-
B troducitur, factaque aliqua in conclaui mora, demum per Moguntinum & Colonienſem Archiepiſcopos educitur aliis comitantibus Principibus, in altari exaltatur, canticum, *Te Deum laudamus*, in organis à canonicis viciſſim magno decantatur tripudio, circa altare ad exaltati Regis latera Moguntinenſis & Colonienſis contraque eius faciem Treuerenſis Archiepiſcopi ſtabant.

Imperialis maieſtas circa altare in ſede, iuxtaque eandem ſeculares Principes Electores locum tenuerãt, finito cantico Georgius de Hell alias Peffer legum Doctor, Archiepiſcopi Moguntinenſis Cancellarius, ex Imperatoris Principumque Electorum ſpeciali commiſſione, electionẽ factam coram omnibus publicauit, mãdans & præcipiens Regi electo ab omnibus obediendum eſſe. *Electionis publicatio.*

C *Poſtremum quoque dum rediretur ab Eccleſia, quo ordine Principes, Comites, Barones, milites & militares inceſſerint.* V.

His omnibus rite peractis, itur ab Eccleſia eo fere ordine quo ingreſſum factum ſupra recenſuimus: ſolum quod Imperator, Maximilianus Rex electus Principeſque Electores partim mutato inceſſerant ordine. Nam poſt tranſitum ingentis cateruæ procerum, militum, oratorum, Baronum, Comitum atque Principum ſucceſſerat Archiepiſcopus Treuerenſis. Inſequuntur tres Principes Electores ſæculares, inſignia quiſque ſuum deferentes imperialia. Eueſtigio Imperator in Maieſtate, Maximilianuſque Rex electus à Moguntinenſi & Colonienſi Archiepiſcopis conducti inceſſerant, demum ſuccedentibus pluribus Epiſcopis, Comitibus
D & Baronibus.

Facta fuit hæc electio die Iouis, XVI. Menſis Februarii.

Die Sabbati XI. Menſis Martii, Illuſtriſſimus olim Princeps & dominus, dominus Albertus Marchio Brandẽburgenſis Princeps Elector, in Franckfordia ex humanis deceſſit. In eccleſia fratrum Prædicatorum, quo corpus defuncti erat delatum, Imperatore & Rege Romanorum, Principibus, Comitibus, Baronibus, nobilibuſque præſentibus, exequiæ ſolemnes celebrabantur. Quibus peractis effertur per Comites & milites funus extra Francofordiam. Procedunt fratres religioſi Ordinum mendicantium plures numero. Sequuntur funus Imperator, Romanor. Rex, Principes, Comites, Barones, & alii proceres. Committitur naui volante flumine Mogoni tranſuehendum in Marchionatus terri-
E torium. Cuius anima feliciter quieſcat in Domino.

CORO-

CORONATIO ILLVSTRISSIMI ET SERENIS-ſimi Principis MAXIMILIANI, Archiducis Auſtriæ, Ducisque Burgundiæ, &c. in Regem Romanorum, celebrata per Principes Electores S. Romani Imperii, in Aquiſgrano. A

ANNO Domini Milleſimo CCCCLXXXVI. XXVIII. die Martii Inuictiſſimus & glorioſiſſimus Fridericus tertius Imperator Romanorum ſemper Auguſtus, Maximilianus eiuſdem Friderici filius Rex Romanorum electus, ac Principes Electores, cum inſigni Principum, Comitum, Baronum, B multorumque nobilium comitiua poſt memorati Romanor. Regis electionem adhuc in Franckfordia perdurantium, nauigio Coloniam & Aquiſgranum verſus Bingium. pro electi Regis coronatione iter arripientes, eo die Pinguiam attigerunt: vbi Romanorum Regi à dominis maioris Eccleſię Moguntinæ notabilis in vino & hauena propina eſt oblata.

Viceſima nona die Martii de mane Imperialis Maieſtas vna cum Romanorum Rege, Duce Alberto Saxoniæ comitante, viſitauerunt Eccleſiam collegiatam Pinguenſem, audientes ibidem miſſam: qua finita intrauerunt naues ad deſcendendũ: nautarum tamen conſilio ob venti mirabilem impetum ac multum periculoſum in loco perſiſtentes eodem die prandium in nauibus celebrarũt. Dominus vero Archiepiſcopus Moguntinenſis receſſit in naui ſua cum ſuis. Et prandio facto Albertus Dux Saxoniæ etiam iter arripuit: ſed parum longe proceſsit propter ventum: C cæteris in Pinguia tota die relinquentibus.

XXX. Die Martii de mane miſſa finita in Eccleſia Pinguenſi, Imperialis Maieſtas cum filio ſuo Rom. Rege Maximiliano intrauerunt naues, deſcendentes aquam. Ipſis venientibus in ciuitatem Remis, * erat ibi dominus Archiepiſcopus Moguntinus, qui præceſsit. Ibidem Rom. Rege exeunte nauẽ, dominus Archiepiſcopus Moguntinus & Albertus Dux Saxoniæ eum duxerunt ſupra cathedram lapideam eleuatam, quæ vocatur ſedes Regis * ſituata in campis extra muros ciuitatis Remenſis prope Rhenum, ſupra quam ſedebat Rex Romano Imperio præſtans iuramentum. Quendam de domo Ducis Sigiſmundi creauit militem: facta D quoque per Archiepiſcopum Moguntinum relatione iterum ſe in naues receperunt, venientes illo ſero Andernacum.

* Reinſſe.

* Königſtul.

XXXI. Die & vltima Martii Rex Romanor. acceſſit Imperialem M & ſimul viſitauerunt ibi Eccleſiam fratrum minorum, audientes ibidem miſſam: qua finita iterum intrauerunt naues, & venerunt Coloniam circa horam quartam. Ipſis venientibus ad litus aderat dominus Archiepiſcopus Colonienſis Princeps Elector in ſuperpellicio, cũ omnibus Eccleſiis collegiatis & Monaſteriis proceſſionaliter, Dominus Archiepiſcopus Treuerenſis Princeps Elector, & Erneſtus Dux Saxoniæ Princeps Elector, recipientes Imperialem M. & Rom. Regem filium ſuum Max milianum cum maximo honore & reuerentia, qua decuit, habentes duos pannos E ſericos eleuatos in aere ad cooperiendũ Imperialem Maieſtatem, & Regẽ Romanorum, ducentes eos proceſſionaliter, ad maiorem Eccleſiam ante tres Reges, oratione ac deuotione eorum ibidem facta & habita, intrauerunt chorum ad ſummũ altare. Quibuſdam cerimoniis ibidem peractis, duxerunt Imperialem maieſtatem ad locum palatii & hoſpitii ſui. Et Rege tranſeunte ad hoſpitium ſuum aſſociauerunt excellentiæ ſuæ cæteri Principes.

Poſt hoc venit Dominus Archiepiſcopus Moguntinus in nauigio ſuo.

Prima die Aprilis de mane Imperialis Maieſtas, Romanorum Rex cum cæteris principibus viſitauerunt maiorem Eccleſiam Colonienſem, audientes miſſam in F ſummo altari. Qua finita duxerunt Imperialem maieſtatem domum: & mox vnuſquiſque principum ad ſuum ſe tranſtulit hoſpitium. Et tunc venit Dominus Philippus Comes Palatinus Princeps elector in nauigio ſuo: quem prandio facto Romanorum Rex viſitauit.

Item

Digitized by Google

A Item Ciuitas Colonienſis fecit Romanorum Regi propinam de vino & hauena & bobus, etiam clinodio argenteo cum certis aureis florenis.

Secunda die Aprilis Dominus Colonienſis & Treuerenſis venerunt ad Regem Romanorum: & poſt receſſum Domini Colonienſis Romanorum Rex vna cum Archiepiſcopo Treuerenſi intrauerunt Eccleſiam, audientes ibidem miſſam per cantores ſuos cantatam. Venit etiam ibidem Epiſcopus Verdunenſis orator Regis Franciæ, finita miſſa redierunt cum eorum nobilibus ad hoſpitia. Et Dominus Archiepiſcopus Treuerenſis manſit cum Rege in prandio: quo completo poſt receſſum Domini Treuerenſis, venerunt Conſules Electorum Principum ad Regem, habentes conſilium inuicem.

B Tertia die Aprilis de mane Rex viſitauit Imperialem Maieſtatem, & ipſa recedente aſcendit Imperator currum ſuum, & cæteri PRINCIPES Electores cum eo in optimo ordine verſus oppidum Duren & Aquiſgranum.

De poſt facto prandio Rex Romanorum cum aliquibus de ſuis ſecutus eſt.

Item ante introitum Imperialis Maieſtatis in Duren, venit Dux Guliacenſis in optimo ordine in armis, cum ducentis equis in nigro veſtitis, recipiens Imperialem Maieſtatem cum Principibus Electoribus, introducendo eos faciens eis propinas debitas. Aliqui tamen PRINCIPES Electores tranſiuerunt vltra, ad euacuandum hoſpitia propter multitudinem aduenientium.

C De poſt Dux Guliacenſis exiuit iterato obuiam Regi Romanorum, recipiens eundem cum honore & reuerentia introducendo ſuam celſitudinem, faciendo ibi propinas.

Quarta die miſſa finita aſcenderunt currum & equos eorum, veneruntque Aquiſgranum *: ibi applicuerunt circa horam quartam de ſero. Ipſis venientibus circa ciuitatem erant ibi domini Ciuitatis recipientes Imperialem Maieſtatem & Romanorum Regem filium ſuum cum cæteris Principibus Electoribus multum gaudentes. * Ache.

D Item erat etiam ibi Dux Cleuenſis in optimo ordine eos Principes recipiens. Imperialis Maieſtas cum appropinquaret ciuitatem, exiuit currum, & aſcendit equum ſuum. Et Rege veniente cum aliis Principibus ad portam, erat ibi totus Clerus ciuitatis Aquenſis cum quatuor Ordinibus proceſſionaliter, cum crucibus, & capite ſancti Karoli Regis, quod per Canonicos ſeniores ferebatur, in quo erat corona ſua quam habuit in vita. Illis ſic viſis deſcendit Rex de equo, faciens reuerentiam ſancto Karolo, dando oſculum cruci. Credentia facta per vicedecanum Aquenſem, qui eandem portauit. Item Rege de equo deſcendente, erant ibi cuſtodes ante portarium ciuitatis, pro eorum iure equum Regis recipientes.

E Item erat talis ordinatio per Regem & alios Principes de introitu ciuitatis, & per Albertum Saxoniæ Ducem diſpoſita, quatenus equites communes & nobiles præcederent. De poſt venit Clerus cum reliquiis ſancti Karoli Regis.

Deinde Duces & Principes Electores. Primo Dux Cliuenſis in veſte aurea, penes eum Dux Guliacenſis cum Chriſtofero Marchione de Baden. Secundo Albertus Dux Saxoniæ cum Epiſcopo Strigonienſi, adminiſtratore Saltzburgenſi. Tertio Erneſtus Dux Saxoniæ Princeps Elector & Archimarſchalcus Imperii, deferens in manu ſua enſem nudum ſeu euaginatum ante Imperialem Maieſtatem. Penes eum Archiepiſcopus Treuerenſis, & Philippus Comes Palatinus Rheni Princeps Elector.

F Item Imperialis Maieſtas ſola in ordine. Quarto Rex Romanorum in veſte aurea, & equo albo. Penes eum Archiepiſcopus Colonienſis in latere dextro, Dominus ARCHIEPISCOPVS Moguntinenſis in latere ſiniſtro: tranſeuntes iſto modo vſque ad Eccleſiam beatæ Mariæ Virginis.

Digitized by Google

Item poſt Romanorum Regem venit exercitus ſuus in rubeo veſtitus, in quo erat Epiſcopus Cameracenſis, Epiſcopus Sibinicenſis, Dux Gellerenſis. Poſt illos exercitus Archiepiſcopi Colonienſis ſimiliter in rubeo veſtitus cum lanceis & baliſtis bene armatis, in quo erat Wilhelmus Lantgrauius Haſſiæ, Poſt hoc ambaſiatores Ducis Sigiſmundi, & aliorum Principum, cum multis nobilibus magno numero qui miſſi fuerant, &c. Atque in illo introitu iuerunt trini, hoc eſt tres & tres ſimul, & durauerat iſte introitus bene ad horam cum dimidia. A

Miſſilia. Item ab introitu ciuitatis vſque ad Eccleſiam Beatæ Mariæ virginis, & per totam ciuitatem tres viri in equis proiecerunt pecunias cum manibus ad populum.

Item in porta Eccleſiæ deſcendit Rex Romanorum de equo ſuo & Marſchalcus GVLIACENSIS accepit de iure equum ſuum, tanquam præfectus regni. B

Item Vicedecanus cum ſeniori Canonico fecerunt ſuæ Excellentiæ interpretationem illorum duorum ſignorum ſtantium ante oſtium Eccleſiæ ſuper duo pilaria lapidea, quorum vnum eſt lupa, aliud linguæ multæ. Ad interpretationem ſiue ſignificationem, quatenus Rex debet eſſe defenſor regni quemadmodum lupa defendit ſuos iuuenes præ aliis animalibus. Etiam Rex debet præeſſe omnibus linguis. Qua finita intrauerunt Eccleſiam: ibi erat vnum paruum ſcamnum in medio, ſupra quod erat tenſus vnus pannus de veluto cum ſimilibus cuſſinis, in quibus Rex poſuit ſe ad genua, Imperator cum cæteris Electoribus & Principibus ſteterunt fundentes orationes eorum ante imaginem beatæ Virginis & Regis ſancti KAROLI. Tempore medio cantabatur *Te Deum laudamus*, in organis. Quo finito Rex obtulit ad altare Beatæ VIRGINIS MARIÆ certas ſpecies auri. C

Quibus ceremoniis completis aſſociauerunt Imperialem Maieſtatem ad hoſpitium. De poſt veniunt omnes PRINCIPES Electores cum Rege ad ſuam curiam: & ibi primum portabatur gladius nudus ante Regem per ERNESTVM Ducem Saxoniæ PRINCIPEM Electorem & ARCHIMARSCHALCVM Imperii. Deinde vnuſquiſque ad ſuum ſe tranſtulit hoſpitium. D

Quinta die Aprilis Romanorum Rex & cæteri Electores Principes viſitauerunt Imperialem Maieſtatem. Et prandio facto venit Rex ad domum Ciuitatis, ibi erant omnes Electores congregati habentes conſilium. Quo peracto fuerunt miſſi ARCHIEPISCOPVS Moguntinenſis, & Archiepiſcopus Colonienſis ad Eccleſiam, ad ordinandum & diſponendum requiſita pro coronatione Regis Romanorum, quæ nondum erant parata. Quare prolongata fuerat pro tunc coronatio vſque ad diem nonam Aprilis, tunc ſexta hora omnia erant parata pro coronatione Regis. E

Item de domo ciuitatis Rex viſitauit Imperialem Maieſtatem. Ipſo ibidem exiſtente venit Magiſter curię Domini Colonienſis ſignificans Imperatori & Romanorum Regi prolongationem coronationis propter nullam diſpoſitionem factam. Et de poſt Rex rediit ſignificando ſuis eandem prolongationem.

Item ciuitas Aquenſis propinauit Regi ſex boues, ſex plauſtra vini, & totidem Imperatori.

Sexta die Aprilis de mane venit Dux Guliacenſis ad REGEM, & de poſt ſimul viſitauerunt Eccleſiam Beatæ MARIÆ Virginis, in qua erat Imperator cum cæteris electoribus, ibidem miſſam audientes. Qua finita redierunt cum Imperiali MAIESTATE ad ſuum hoſpitium, & vnuſquiſque ad ſuum locum. F

Poſt prandium Rex iuit ad domum Ciuitatis: ibi erant omnes Electores ha-

Digitized by Google

A res habentes conſilium inſimul cum Rege Romanorum: & de poſt ad ſua ſe tranſtulerunt loca.

Septima die Aprilis de mane Rex acceſſit iterum ad domum ciuitatis: ibi iterum venerunt cæteri Electores habentes ſimul conſilia.

Item finita miſſa per cantores Regis in Eccleſia cantata, acceſſit & Imperialis M. ad domum ciuitatis conſilium eorundem ineundo. Quo peracto Electores iuerunt pranſum. Cum Domino Colonienſi pranſus eſt Dominus Moguntinus, Comes PALATINVS Rheni & Albertus Dux Saxoniæ.

B Item poſt prandium Philippus Comes Palatinus viſitauit Regem: cæteri Electores iterato inierunt conſilium in domo ciuitatis.

Et Dominus Palatinus poſt receſſum à Rege ſimiliter acceſſit eos. Item Rex Romanorum habuit publicum conſiſtorium in ſua Curia cum Conſulibus Electorum & aliorum Principum. Ibi iudicialiter agebatur quædam cauſa ardua.

Octauo die Aprilis venerunt certi Electores ad Eccleſiam audientes miſſam ante Beat. Virginem: qua finita iuerunt in ſacriſtiam habentes conſilium. Venit ſimiliter Imperator etiam audiens miſſam cantatam de Domina noſtra. Qua finita exiuerunt Electores Principes ſimul ad Imperialem Maieſtatem & de poſt C ſimul cum Cæſarea Maieſtate habuerunt conſilium. Rex interim manſit in ſua Curia.

Nona die Aprilis de mane hora tertia ponebatur vnus integer bos in valore ſeptem florenorum Rhenenſium ad aſſandum, ante hoſpitium domini Regis, in quo erat vnus porcus, in porco vna auca & gallina ſimul aſſati, vt in coronatione Romanor. Regis moris & conſuetudinis eſt. Poſtea hora debita & determinata venit vnus nomine Regis ſcindens vnam peciam & partem illius bouis aſſati pro Rege. Quo facto omnes vtriuſque ſexus homines acceſſerunt, & dilacerabant illum bouem aſſatum cum gladiis & fuſtibus, tantum quantum poſſibile fuit ſumente vnoquoque. Tempore medio applicuit Dominus Iohannes de Horn, Epiſcopus Leodienſis, cum ducentis equis & vltra in ordine bene armatis, & omnes in habitu curialium Regis. D

Item ante palatium Regis Romanorum erat vnus fons in aere factus, in quo erat vna Aquila nigra habens arma Regis Romani, ex cuius pectore exiuit vinum Rhenenſe. In latere aquilæ dextro erat factus Leo aureus tenens banerium cum armis Brabantiæ, ex quo Leone ſimiliter exiuit vinum Rhenenſe. In latere vero ſiniſtro Aquilæ erat Leo niger cum armis Flandriæ, ſimili modo emittentes vinum Rhenenſe. Ibi erat maxima preſſura pauperum & aliorum hominum.

E Item circa horam ſextam de mane venerunt Imperialis Maieſtas, Comes Palatinus Rheni Princeps Elector, Erneſtus Dux Saxoniæ Princeps Elector, Dux Cleuenſis, Albertus Dux Saxoniæ, Dux Guliacenſis ad Romano. Regem. Ipſis ibidem exiſtentibus induebant ſe illi duo Electores, quemadmodum ipſis tanquam Electoribus conuenit & eos decuit, tranſeuntes ad Eccleſiam iſto ordine. Nobiles præceſſerunt, de poſt Epiſcopi, poſt ipſos Albertus Dux Saxoniæ, Dux Guliacenſis, Dominus Cleuenſis, qui habuit vnam manicam cum perulis precioſiſſimam, in pileo ſuo vnum clinodium etiam cum perulis gemmis precioſis ornatum. Demum Imperialis Maieſtas in veſte aurea, cum torque precioſiſſima, habente eleuationes vndique cum vna Cruce precioſiſſima. Penes Imperatorem in latere F dextro Rex Romanorum filius ſuus Maximilianus, cum mantello aureo foderato cum hermelinis pendens, ſuper humeros ſuæ celſitudinis vſque ad medium brachiorum ſuorum, cuius clauſura ante erat de perulis & gemmis precioſis. In capite eius habuit biretum aureum ſimili foderatura foderatum, verſum more Italico Apud Imperialem Maieſtatem in latere ſiniſtro Erneſtus Dux Saxoniæ Princeps Elector in ſimili cappa & veſte de veluto rubeo, & magno birreto alto de

Digitized by Google

ſcarlaca rubea ſubducta ſimili foderatura de hermelinis, Philippus Comes PALATINVS Princeps Elector in latere dextro Regis ſimili modo veſtitus cum bitreto de veluto rubeo : ſic ſimul intrantes Eccleſiam. In ambitu Eccleſiæ venerunt eis obuiam Principes Electores ſpirituales, ſcilicet Archiepiſcopus Colonienſis, Archiepiſcopus Moguntinenſis & Treuerenſis in pontificalibus, cum mitris, & croceis ſeu Epiſcopalibus baculis eorum. Etiam clerus cum crucibus, thuribulo, & textu Euangelii. Etiam quam plures alii Prælati, Epiſcopi, & Abbates in Pontificalibus eorum recipientes eoſdem Principes. In quorum receptione Archiepiſcopus Colonienſis tanquam celebraturus officium dixit : *Adiutorium noſtrum in nomine domini, &c. Sit nomen Domini benedictum*, cum ſequenti collecta: B *Omnipotens ſempiterne Deus, qui famulum tuum MAXIMILIANVM regni faſtigio dignatus es ſublimare, tribue ei quæſumus, vt ita in præſentis ſeculi curſu cunctorum communem ſalutem diſponat, quatenus à tua veritatis tramite non recedat. Per Dominum.* Qua collecta dicta Archiepiſcopus Moguntinenſis & Treuerenſis ſuſceperunt Regem Romanorum, vnus ex vno latere, alter eorum ex altero latere ducentes eum ad Eccleſiam. Et ARCHIEPISCOPVS Colonienſis præceſſit, & cum eo prædicta proceſſio cantantes vnam Antiphonam, ſcilicet: *Ecce mitto Angelum meum, qui præcedat te & cuſtodiat ſemper. Obſerua & audi vocem meam & inimicus ero inimicis tuis, & affligentes te affligam, Et præcedat te Angelus meus verſus Iſrahel, ſi me audieris. Non erit in te Deus recens, neque adorabis Deum alienum, Ego enim Dominus. Obſerua & audi vocem meam.* C

Qua finita Rex proſtrauit ſe ſuper tapetum ad gradus altaris totus in longum, & Archiepiſcopus Colonienſis ſuper ipſum ſic proſtratum legit. *Domine ſaluum fac Regem*, Aſſiſtentes reſpondebant : *Exaudi nos in die in qua inuocauerimus te*, cum ſequenti collecta : *Deus qui ſcis genus humanum nulla virtute poſſe propria ſubſiſtere, concede propitius vt famulus tuus Maximilianus, quem populo tuo voluiſti præferri, ita tuo fulciatur adiutorio, quatenus quibus potuerit præeſſe, valeat & prodeſſe. Per Dominum noſtrum.*

Alia Collecta.

D

Omnipotens ſempiterne Deus, cæleſtium terreſtriumque moderator, qui famulum tuum Maximilianum ad regni faſtigium dignatus es prouehere, concede quæſumus vt à cunctis aduerſitatibus liberatus, & Eccleſiaſticæ pacis dono muniatur & ad æternæ pacis gaudia peruenire te donante mereatur. Per dominum.

Poſt hoc Rex Romanorum poſuit ſe in vna regia ſede ante altare Mariæ Virginis bene ornata. Et modicum retro in vno paruo ſcamno. In latere dextro Regis ſedebat Archiepiſcopus Moguntinenſis, in ſiniſtro latere ARCHIEPISCOPVS Treuerenſis. Et retro illos ſtabant Epiſcopus Strigonienſis, Dux Guliacenſis Albertus Dux Saxoniæ, Dux Cleuenſis, & Caſparus Dux Bauariæ Comes in Feldentz. E

Item in latere dextro altaris erat Imperialis Maieſtas in vna ſede alta trium graduum honorifice ornata. Penes eum in latere ſiniſtro erat Philippus Comes Palatinus Rheni Princeps Elector, & Erneſtus Dux Saxoniæ Princeps Elector. Et incontinenti incipiebatur miſſa ſolennis de die Epiphanię Domini, ſcilicet : *Ecce aduenit Dominator, Dominus, & regnum in manu eius, & poteſtas & imperium* : quæ cantabatur in cantu Gregoriano.

Item ſequentia cantata, ſurrexerunt Moguntinenſis & Treuerenſis, & ſuperiorem veſtem Regi depoſuerunt : & ab infra in veſtitu deaurato inceſſit in medio illorum, & ante altare proſtratus in modum crucis. Et cantabatur letania à duobus Clericis. De poſt Dominus Archiepiſcopus Colonienſis erexit ſe tenens baculum ſuum in manu ſua dixit : *Vt hunc famulum tuum Maximilianum in Regem eligere digneris.* Reſponderunt Clerici: *Te rogamus, audi nos.* F

Item dominus Colonienſis dixit ; *vt eum benedicere, ſublimare, & conſecrare digneris.*

A *geris.* Reſponderunt Clerici: *Te rogamus, audi nos.* Item Archiepiſcopus Colonien-
ſis dixit: *Vt eum ad regni & imperii faſtigium feliciter producere digneris.* Reſponderunt
Clerici: *Te rogamus, audi nos.* Deinde duo Clerici compleuerunt letaniam: *Vt Pon-
tificem noſtrum.* Item letania finita erexit ſe Rex, & Dominus Archiepiſcopus Co-
lonienſis ſtans ante altare, habens baculum paſtoralem in manu ſua, interrogauit à
Rege ſex puncta ſequentia: *Vis ſanctam fidem Catholicis viris traditam tenere, & operibus
iuſtis ſeruare?* Reſpondit Rex: *Volo.* Colonienſis: *Vis ſanctis Eccleſiis Eccleſiarumq; miniſtris
fidelis eſſe tutor & defenſor?* Reſpondit, Rex, *Volo.* Dominus Coloniẽſis: *Vis regnum tibi à
Deo conceſſum ſecundum iuſtitiam prædeceſſorum tuorum regere & efficaciter defendere?* Reſpõ-
det Rex: Volo. Epiſcop. Colonienſis: *Vis iura regni & imperii conſeruare, bonaq; eiuſdem*
B *iniuſte diſperſa recuperare, & fideliter in vſus regni & imperii diſpenſare?* Reſpõdet Rex: *Volo.*
Epiſcopus Colonienſis: *Vis pauperum & diuitum, viduarum & orphanorum æquus eſſe iu-
dex, & pius defenſor?* Reſpondet Rex: *Volo.* Epiſcop. Colonienſis: *Vis ſanctiſſimo in Chri-
ſto patri & domino Romano Pontifici, & ſanctæ Romanæ Eccleſiæ ſubiectionem debitam & fidem
reuerenter exhibere?* Quibus dictis Rex per Archiepiſcopos Moguntinenſem & Tre-
uerenſem ductus eſt ad altare, & poſitis duobus digitis manus ſuæ dextræ ſuper al-
tare dixit: *Volo. Et in quantum diuino fultus fuero adiutorio, & precibus fidelium Chriſtianorũ
adiutus valuero, omnia præmiſſa fideliter adimplebo. Sic me Deus adiuuet & omnes ſancti eius.*
Hoc facto per Archiepiſcopos prædictos reducebatur iterum ante altare, & Do-
minus Archiepiſcopus Colonienſis ſtans ante altare cum baculo paſtorali, quæſi-
C uit à Principibus Alemaniæ, & Clero & populo circumſtantibus: *Vultis tali Principi
ac rectori vos ſubiicere, ipſiusq; regnum firmare, fide ſtabilire, atq; iuſſionibus illius obtemperare?
iuxta Apoſtolum, Omnis anima poteſtatibus ſublimioribus ſubdita ſit, ſiue Regi tanquam præcel-
lenti, &c.* Ad quam quæſtionem dominus Moguntinenſis & Treuerenſis Prin-
cipes Almaniæ, clerus & populus aſſiſtentes reſponderunt, dicentes: *Fiat, fiat,
fiat.*

Deinde adducunt Regem ad altare, qui proſtrauit ſe ad terram in longum, &
dominus Archiepiſcopus Colonienſis dixit ſuper eum benedictionem iſtam. *Bene-
dic Domine hunc Regem noſtrum Maximilianum, qui regna omnia moderaris à ſeculo: & tali eum
benedictione clarifica, vt Dauidicæ teneat ſublimitatis ſceptrum, & glorificatus vt in eius protinus
D reperiatur merito Dæi tuo inſpiramine cum manſuetudine ita regere populum, ſicut Salomonem
feciſti regnum obtinere pacificum, Tibi ſemper ſit cum honore ſubditus, tibiq; militet cum quiete,
ſit tuo clypeo protectus cum proceribus, & vbiq; tua gratia victor exiſtat: honorifica eum præ cun-
ctis Regibus gentium: felix populis dominetur, & feliciter eum nationes adorent, viuat inter gen-
tium cateruas magnanimus, ſit in iudiciis æquitatis ſingularis, locupletet eum tua prædiues dexte-
ra: frugiferam obtineat patriam, & eius liberis tribuas profutura, & præſta ei prolixitatem vitæ
per tempora, & in diebus eius oriatur iuſtitia, à te robuſtum teneat regiminis ſolium, & cum iuſti-
tia & iocunditate æterno glorietur in regno.*

Item dominus Archiepiſcopus Colonienſis adhuc ſuper eum dixit: *Deus ineffa-
bilis auctor mundi, conditor generis humani, gubernator imperii, confirmator regni, qui ex vtero fi-
E delis amici tui patriarchæ noſtri Abrahæ prælegiſti Reges ſeculi profuturos, Tu præſentem Regem
hunc Maximilianum cum exercitu ſuo per interceſſionem Sanctorum vbere benedictione locuple-
ta, & in ſoliũ regni firma ſtabilitate connecte. viſita eum ſicut Moyſem in mari rubro, Ioſue in præ-
lio, Gedeonem in agro, Samuelem in templo, & illa benedictione eũ conſidera, ac ſapientiæ rore per-
funde, quam beatus Dauid in Pſalterio, Salomon filius eius te remunerante percepit de cælo, ſis ei
contra acies inimicorum lorica, in aduerſis galea, in proſperis patientia, in protectione clypeus ſempi-
ternus: & præſta vt gentes illi teneant fidem, proceres ſui habeant pacem, diligat caritatem, abſti-
neat ſe à cupiditate, loquatur iuſtitiam, cuſtodiat veritatem, & ita populus iſte ſub eius imperio pul-
lulet, ita alitus benedictione æternitatis, vt ſemper maneant tripudiantes & in pace victores. Quod
F ipſe præſtare dignetur, qui viuit & regnat Deus in ſecula ſeculorum, Amen.*

Benedictione finita erexerunt Regem ad genua, & denudauerunt ſcapulas ſuas,
& pectus & iuncturas brachiorum ſuorum: ſedit cum deuotione iunctis manibus.
acceſſit Archiepiſcopus Colonienſis, vnxit eum in capite, in pectore, inter ſcapu-
las, & ambas iuncturas brachiorum circa ſcapulas, de oleo catechumenorũ, ita di-
cens: *Pax tibi,* Clerus reſpondit: *Et cum Spiritu tuo.* Dominus Colonienſis iterum di-

 xit:

xit: *Vngo te in Regem oleo ſanctificato, in nomine Patris & Filii & Spiritus ſancti.* Interim can- A
tauerunt in choro: *Vnxerunt Salomonem Sadoch ſacerdos* & Nathan propheta *Regem in*
Geon, & procedentes læti dixerunt: Viuat Rex in æternum. Poſtea Dominus Colonienſis vn-
xit palmas manuum Regis dicens: *Vngantur manus iſtæ de oleo ſanctificato, vnde vncti fue-*
runt Reges & Prophetæ, & ſicut vnxit Samuel Dauid in Regem, vt ſis benedictus & conſtitutus
Rex regno iſto ſuper populum iſtũ, quem Dominus Deus tuus dederit tibi ad regendum & guber-
nandum, Quod ipſe præſtare dignetur, qui viuit & regnat Deus in ſecula ſeculorum, Amen.

Interea clerus iterum cantauit: *Vnxit te Deus, &c. Factis vnctionibus iſtis* ſtatim ab
Archiepiſcopis ducitur Rex ad ſacriſtiam, & ſeniores capituli detergentes cum
lana mundiſſima loca inuncta vbi Dominus Colonienſis oleum ſacrum appoſuit.

Item hoc facto domini de capitulo induebant eum ſandaliis, alba & ſtola in mo- B
dum crucis in pectore. rediens ante altare, proſternens ſe in modum crucis. Tunc
dominus Colonienſis dixit: *Proſpice omnipotens Deus ſerenis obtutibus hunc glorioſum Re-*
gem Maximilianum, & ſicut benedixiſti Regem Abraham, Iſaac, & Iacob, ſic illum largis bene-
dictionibus ſpiritualis gratiæ cum omni plenitudine tuæ potentiæ irrigare atq; perfundere digneris,
Tribue ei de rore cœli, & de pinguedine terræ habũdantiã frumenti, vini, olei, & omniũ frugũ opu-
lentiam ex largitate diuini muneris longa per tempora, vt illo regnante ſit ſanitas corporis in pa-
tria, pax inuiolata regno, dignitas glorioſa regalis palatii maximo ſplendore regiæ poteſtatis oculis
omnium fulgeat, luce clariſſima clareſcat, quaſi ſplendidiſſima fulgura maximo *perfuſus lu-*
mine videatur: tribue ei omnipotens Deus, vt ſit fortiſſimus protector patriæ & conſolator Eccle-
ſiarum atque cœnobiorum ſanctorum maxima cum pietate regalis munificentiæ, atq; vt ſit fortiſſi- C
mus Regum, triumphator hoſtium, ad opprimendas rebelles paganasq; nationes, ſitq; inimicis ſuis
ſatis terribilis præ maxima fortitudine regalis potentiæ: optimatibus quoque atque præcelſis proce-
ribus atque fidelibus ſui regni, ſit magnificus & amabilis & pius, vt ab omnibus timeatur atque
diligatur. Reges quoque de lumbis eius per ſucceſſiones temporum futurorum egrediantur, regnum-
que hoc valeant regere totum & poſt glorioſa atque felicia tempora præſentis vitæ gaudia æterna in
perpetua beatitudine habere mereatur. Quod ipſe præſtare dignetur, qui viuit, &c.

Adhuc alia collecta ſiue benedictio.

Spiritus ſancti gratia humilitatis noſtræ officio in te copioſa deſcendat, vt ſicut manibus noſtris
indignis oleo materiali delibutus pingueſcis exterius, ita eius inuiſibili vnguento delibutus impin-
guari merearis interius, eiusq; ſpirituali vnctione perfectiſſime imbutus & illicita declinare, ac tota D
mente & ſpernere diſcas, ſi valeas, & vtilia animæ tuæ iugiter cogitare, optare atq; operari queas,
auxiliante Domino noſtro Ieſu Chriſto, qui cum Deo Patre & eodem Spiritu ſancto viuit & re-
gnat Deus in ſecula.

Adhuc alia benedictio Regis.

Deus qui es iuſtorum gloria, & miſericordia peccatorum, qui miſiſti filium tuum precioſiſſimo
ſanguine ſuo genus humanum redimere, qui conteris bella & propugnator es in te ſperantium, &
ſub cuius arbitrio omnium regnorum continetur poteſtas, te humiliter deprecamur, vt præſentem
famulum tuum Maximilianum in tua miſericordia confidentem benedicas, eiq; propicius adeſſe
digneris, vt qui tua expetit benedictione defendi, omnibus ſit hoſtibus fortior. Fac eum Domine E
beatum eſſe & victorem de inimicis ſuis: corona eum corona iuſtitiæ & pietatis, vt ex toto corde &
tota mente in te credens tibi deſeruiat, ſanctamq; tuam Eccleſiam defendat & ſublimet, populūque
à te ſibi commiſſum iuſte regat, nullis inſidiantibus malis eum in iniuſtitiam vertat. Accende Do-
mine cor eius ad amorem gratiæ tuæ, per hoc vnctionis oleum, vnde vnxiſti ſacerdotes, Reges &
Prophetas: quatenus iuſtitiam diligens, per tramitem iuſtitiæ populum ſimiliter ducens, poſt pera-
cta à te diſpoſita in regali excellentia annorum curricula peruenire ad gaudia æterna mereatur. Per
eundem, &c.

Quibus collectis ſiue benedictionibus dictis, cantabatur vna præfatio pulchra
per dominum Archiepiſcopum Colonienſem, quæ ſequitur: *Dominus vobiſcum, Sur-* F
ſum corda, Gratias agamus domino Deo noſtro, Vere dignum iuſtumq; eſt, æquũ & ſalutare, nos ti-
bi ſemper & vbique gratias agere domine ſancte Pater, omnipotens æterne Deus, Creator omnium
imperator angelorum, regnantium Rex, dominusq; dominãtium, qui Abraham famulum tuum de
hoſtibus triumphare feciſti, Moyſi & Ioſue populo prælatis multiplicem victoriam tribuiſti, humi-
lemque Dauid puerum tuum regni faſtigio ſublimaſti, & Salomonem ſapientiæ pacisq; munere di-
taſti.

Digitized by Google

A *taſti. Reſpice quæſo ad preces humilitatis noſtræ, & ſuper hunc famulum tuum Maximilianũ, quem
ſupplici deuotione in Regẽ elegimus, benedictionum dona in eo multiplica, eumq́ dextra tua po-
tentiæ ſemper & vbiq́ circunda, quatenus prædicti Abrahæ fide fideliter firmatus, Moyſe mãſuetu-
dine fretus, Ioſuæ fortitudine munitus, Dauid humilitate exaltatus, Salomonis ſapientia decoratus,
tibique in omnibus placeat, & per tramitem iuſtitiæ ſemper incedat, Eccleſiam tuam deinceps cum
plebibus ſibi annexis ita enutriat ac doceat, muniat & inſtruat, contraq́ omnes viſibiles & inuiſibi-
les hoſtes eandem potenter regaliterq́ tuæ virtutis regimine adminiſtret, & ad vera fidei pacis con-
cordiam eorum animos te opitulante reformet, vt horum populorum debita ſubiectione fultus, cum
digno amore glorificatus ad paternum decenter ſolium tua miſeratione conſcendere mereatur, tuaq́
B protectionis galea munitus, & ſcuto inſuperabili iugiter protectus, armiſq́ cæleſtibus circumdatus,
optabilis victoriæ triumphum feliciter capiat, terroremq́ ſuæ potentiæ infidelibus inferat, & pacem
tibi militantibus lætanter reportet, per dominum noſtrum qui virtute ſanctæ crucis tartarum de-
ſtruxit, regnoq́ Diaboli ſuperato victor ad cælos aſcendit; in quo poteſtas omnis Regum conſiſtit &
victoria: qui eſt gloria humilium & vita ſaluſq́ populorum. Qui tecum viuit, &c.*

Adhuc alia Præfatio.

*Deus Dei filius Ieſus Chriſtus Dominus noſter, qui à patre oleo exultationis vnctus eſt
præ participibus ſuis, ipſe per præſentem ſacræ vnctionis infuſionem* Spiritus *paracleti ſuper caput
C tuum infundat benedictionem, eandemque vſque ad interiora cordis tui penetrare faciat, quatenus
hoc viſibili ac tractabili dona inuiſibilia percipere, & temporali regno iuſtis moderaminibus execu-
to, æternaliter cum eo regnare merearis, qui ſolus ſine principio Regum Rex viuit, regnat, & gloria-
tur cum Deo patre in vnitate eiuſdem ſpiritus ſancti, per omnia ſecula ſeculorum.*

Quibus præfationibus finitis, Dominus Rex Romanorum induebatur vna cap-
pa per Archiepiſcopos Moguntinenſem, Treuirenſem, & Colonienſem, tradentes
ſibi ſimul gladium nudum Sancti Caroli, Archiepiſcopo Colonienſi dicente: *Accipe
gladium per manus Epiſcoporum, licet indignas, vice tamen & autoritate Sanctorum Apoſtolo-
rum conſecratas, tibi regaliter impoſitum, noſtraque benedictionis officio in defenſionem ſanctæ Dei
Eccleſiæ diuinitus ordinatum. Et eſto memor de quo Pſalmiſta prophetauit, dicens. Accingere gladio
D tuo ſuper femur tuum potentiſsime, vt in hoc per eundem vim æquitatis exerceas, iniquitatis vio-
lentiam potenter deſtruas, & ſanctam Dei Eccleſiam eiuſque fideles propugnes ac protegas, nec mi-
nus ſub fide falſos quam Chriſtiani nominis hoſtes execres ac deſtruas, viduas & pupillos clementer
adiuues ac defendas, deſolata reſtaures, reſtaurata ſerues, vlciſcaris iniuſta, firmes bene diſpoſita:
Quatenus hæc in agendo virtutum triumpho glorioſus iuſtitiæq́ cultu egregius, cum mundi ſalua-
tore (cuius typum geris) in nomine eius ſine fine merearis regnare. Qui cum patre & ſpiritu ſancto
viuit & regnat Deus, &c.*

Quibus dictis poſuerunt gladium nudum in vaginam & cinxerunt Regem eo-
dem gladio. Et Archiepiſcopus Colonienſis tradidit ſibi armillas, pallium & anu-
lum, dicens: *Accipe regiæ dignitatis anulum, & per hunc Catholicæ fidei cognoſce ſignaculum, &
E vt hodie ordinaris caput & princeps regni & populi, ita perſeuerabilis auctor ac ſtabilitor Chriſtia-
nitatis & Chriſtianæ fidei fias, vt felix in opere cum Rege Regum glorieris per eum, cuius eſt honor
& gloria per infinita ſecula ſeculorum, Amen.*

Quibus dictis Dominus Colonienſis tradidit ſibi ſceptrum & pomum regale, di-
cens: *Accipe virgam Virtutis atq́ æquitatis, qua intelligas mulcere pios, & terrere reprobos, er-
rantibus viam pandere, lapſiſque manum porrigere, diſperdaſq́ ſuperbos, & releues humiles: & a-
periat tibi oſtium Ieſus Chriſtus Dominus noſter, qui de ſeipſo ait. Ego ſum oſtium: per me ſi quis
introierit, ſaluabitur. Et ipſe eſt qui eſt clauis Dauid, & ſceptrum domus Iſrahel, qui aperit & ne-
mo claudit, claudit & nemo aperit. Sitque tuus ductor, qui educit vinctum de domo carceris ſeden-
tem in tenebris & vmbra mortis, & in omnibus ſequi merearis eum, de quo Propheta Dauid ceci-
F nit. Sedes tua in ſeculum ſeculi: virga æquitatis, virga regni tui. & imitando ipſum diligas iuſtitiam,
& odio habeas iniquitatem. Quod propterea vnxit te Deus tuus ad exemplum illius, quem ante
ſecula vnxerat oleo exultationis præ participibus ſuis. Per Ieſum Chriſtum Dominum no-
ſtrum.*

His finitis Colonienſis, Moguntinenſis & Treuirenſis Archiepiſco-
pi, omnes tres ſimul impoſuerint Regi coronam Sancti Caroli ſuper caput

Digitized by Google

eius, pariter dicentes: *Accipe coronam Regiam ac regni, quæ licet ab indignis Epiſcoporum manibus capiti tuo imponitur, quanque ſanctitatis gloriam & opus fortitudinis expreſſe ſignare intelligas, & per hanc te principem miniſterij noſtri non ignoras. Ita vt ſicut nos in interioribus paſtores & animarum rectores intelligimur, ita & tu in exterioribus verus Dei cultor ſtrenuuſque contra omnes aduerſitates Eccleſiæ Chriſti defenſor regniq́; tibi à Deo dati exiſtas, & per officium noſtræ benedictionis vice Apoſtolorum omniumq́; Sanctorũ ſuffragio, tuo regimini commiſſi vtilis executor, regnatorq́; proficuus ſemper appareas, vt inter glorioſos athletas virtutum gemmis ornatus, & præmio ſempiternæ felicitatis coronatus, cum redemptore ac ſaluatore Domino noſtro Ieſu Chriſto, cuius nomen vicemq́; geſtare crederis, ſine fine glorieris. Qui viuit & imperat Deus cum Deo patre in vnitate Spiritus ſancti Deus per omnia ſecula ſeculorum, Amen.* Omnibus hiis dictis ductus eſt Rex ad altare per Archiepiſcopos Moguntinenſem & Treuirenſem. Ibi ponens ambas manus ſuper altare, faciẽs hanc profeſſionem in vulgari: *Profiteor & promitto coram Deo & Angelis eius amodo & deinceps legem & iuſtitiam, pacemq́; ſanctæ Dei Eccleſiæ ſeruare, populoq́; mihi ſubiecto prodeſſe & iuſtitiam facere, & conſeruare iura regni, ſaluo condigno diuinæ miſericordiæ reſpectu, ſicut cum conſilio principum & fidelium regni atq́; meorum melius inuenire potero. Sanctiſſimo Romano Pontifici & Eccleſiæ Romanæ, cæteriſq́; Pontificibus & Eccleſiis Dei condignum & canonicum honorem volo exhibere. Ea etiam quæ ab Imperatoribus & Regibus Eccleſiis ſeu Eccleſiaſticis perſonis collata ſunt & erogata, inuiolabiliter ipſis conſeruabo & factam conſeruari, Abbatibus & ordinibus vaſallis regni, honorem congruum volo portare & exhibere, Domino noſtro Ieſu Chriſto mihi præſtante auxilium, fortitudinem & decorem.*

Qua profeſſione facta ductus eſt Rex per Dominos Archiepiſcopos Moguntinenſem & Treuirenſem ad ſolium ſuum ſeu ſedem regiam, quæ eſt ſuperius ſuper altum monaſterium ante altare Apoſtolorum Simonis & Iudæ, Clero cantante Reſponſorium iſtud:

Deſiderium animæ eius tribuiſti ei Domine, & volũtate labiorum eius non fraudaſti eum. Verſus. *Quoniam præueniſti eum in benedictionibus dulcedinis, poſuiſti in capite eius coronam de lapide precioſo*, Et voluntate, Et Dominus Archiepiſcopus Colonienſis ſequebatur cum ſuis miniſtris Regem cum cæteris Principibus, ponentes eum ad eandem ſedem regiam ſancti Caroli lapideam, Ibi Dominus Colonienſis dixit: *Ita retine amodo locum regium, quem non iure hæreditario neq́; paterna ſucceſſione, ſed Principum ſeu electorum in regno Almaniæ tibi noſcas delegatum, maxime per auctoritatem Dei omnipotentis & traditionem noſtram præſentem, & omnium Epiſcoporum cæterorumq́; ſeruorum Dei. Et quanto clerum ſacris altaribus propinquiorem proſpicis, tanto ei potiorem in locis congruis honorem impendere memineris, quatenus mediator Dei & hominum te mediatorem cleri & plebis in hoc regni ſolio conſeruet, & in regno æterno ſecum regnare faciat Ieſus Chriſtus Dominus noſter, Rex regum & Dominus dominantium. Qui cum Deo patre & ſpiritu ſancto viuit & regnat Deus* &c.

Equitum auratorum creatio.

Rege ſic in ſede regia ſedente, mox acceſſerunt qui ad militiam creari deſiderauerant, quando gladium Sancti Caroli extraxit Rex tenens in manu ſua: Et acceſſit primo Philippus Comes Palatinus Rheni Princeps Elector Imperii: Deinde Erneſtus Dux Saxoniæ princeps elector imperii. De poſt Dux Guliacenſis: Caſparus Dux Bauariæ Comes in Feldentz, Carolus Dux Gelriæ, Marchio de Baden, Wilhelmus Lantgrauius Haſſię in Caſſel, Wilhelmus de Egmund cum quampluribus aliis in numero ducentorum & vltra, facti milites, Et factus eſt ſonus tubarum. Deinde deſcenderunt inferius in locum priſtinum chori: ibi cantauerunt, *Te Deum laudamus.* Quo finito legebatur Euangelium, *Cum natus eſſet*, &c. De poſt *Credo in Deum* Offert. *Reges Tarſis*, &c. Deinde Rex Romanorum ſceptrum in manu ſua portans ibat ad offertorium offerens quam plures petias auri.

Deinde ibant Archiepiſcopus Moguntinenſis & Treuirenſis, & poſtea alii principes electores. Sic proceſſus fuit in miſſa vſq; ad pacem: ibi Dominus Archiepiſcopus Colonienſis vertit ſe verſus populum, dando Regi & cęteris Principibus benedictionem, dicens: *Benedicat tibi Dominus cuſtodiatq́; te, & ſicut te voluit ſuper populum ſuum eſſe Regem, ita in præſenti ſeculo felicem & æternæ felicitatis tribuat eſſe conſortem.* Reſponderunt *Amen* Item miſſa finita vocatus fuit Comes de Chymay, & factus eſt per Imperatorem Princeps de Chymay.

Chimay Princeps.

Item venerunt capitulares Eccleſiæ Aquenſis recipientes Regem Romanorũ in

Cano-

Digitized by Google

A Canonicum: qui ipſis præſtitit iuramentum quoad præbendam hanc in eadem Eccleſia. Et dederunt ſibi locum in choro. Ipſe etiam dedit ſtatuta, & vinum admiſſionis, iuxta conſuetudinem Eccleſiæ, Et habet duos vicarios in loco, qui capiunt integram præbendam & ſupplent locum ſuum in Eccleſia. Sic coronatio Regis finem habet.

Proceſſus ex Eccleſia, ad domum Ciuitatis.

Iſtis ſic peractis, exiuerunt Eccleſiam ad locum prandii ſcilicet domum ciuitatis paratum iſto ordine. Nobiles præceſſerunt. Poſtea Comites & Barones in magna multitudine. Deinde tubicinatores & heraldi. Poſtea Prelati, Epiſcopi & Principes.
B Deinde Electores Imperii. Primo Dominus Archiepiſcopus Treuerenſis, ſecundo Erneſtus Dux Saxoniæ cum gladio nudo ante Regem, in latere eius dextro Philippus Comes Palatinus cum pomo aureo, in ſiniſtro latere electus Auguſtenſis habens penes ſe vnum deferens ſceptrum loco Marchionis de Brandeburg, qui obiit. Tunc Rom. Rex cum corona regia & cappa, habẽs gladium in femore & coronam in capite, in cuius latere dextro Dominus Archiepiſcopus Colonienſis, in ſiniſtro Archiepiſcopus Moguntinẽſis, cũ eorum veſtimentis ac ornamentis, prout eis tanquam Electoribus conuenit & decens erat, Imperialis Maieſtas cum ſua corona & cappa imperiali & ſuo heraldo.

Item in itinere tranſeundo vſq; ad domum ciuitatis nomine Regis ſeminabatur
C vel proiiciebatur ad populum pecunia, floreni ſcilicet Rhenenſes, & moneta argẽtea, in valore trecentorũ florenorũ. Et popul⁹ magis ſequebatur pecuniã quã Regẽ.

Ipſis ſic exiſtentib. ſuper domũ ciuitatis, in qua Rex fecit parari magnum conuiuium omnibus Principibus. Et deſcẽdit Erneſtus Dux Saxoniæ princeps elector & Sacri Rom Imperii Archimarſchalcus, aſcẽdens equum, veniẽs ad magnũ cumulũ hauenæ poſitum in foro ante domum ciuitatis Aquenſis. Intrans hauenã cum equo ſuo vſq; ad pectus equi, habens vnum modium & hoſtorium ſiue baculum argenteũ in manu ſua, ad menſurandum hauenam. Recipiens ſuum modium menſurandi argenteum impleuit hauena, menſurauit tradidit vni ex ſuis, & ſic compleuit officium ſuum, & poſt receſſum ſuũ in continẽti erat ibi tanta preſſura hominũ reſiduũ haue-
D næ recipientium quatenus ſeminabatur & proiiciebatur quaſi per totum forum.

Item aſcendit imperialis Maieſtas domum ciuitatis, abſtraxit ſe in vna Camera exuens pontificalia ſua, rediens ad menſam in capite aulæ tranſuerſaliter factam & ornatam, ſex gradibus altam & eleuatam, in qua ſedebat ſua Maieſtas, & Rex Romanorũm filius ſuus Maximilianus.

Itẽ mẽſa erat cooperta de pãno aureo, cũ armis Burgundiæ precioſiſſime ornata.

In ſiniſtro latere erat vna credentia ſeptem ſtadiis alta ornata vaſellis precioſiſsimis, non paruas ſed magnas vltra ducentas petias aureas & argenteas numeratas, demptis ſcurellis argenteis ac ſcyphis. Imperator vero volens locum dare filio ſuo honoris, tanquam ſponſo Dei, nullam parare fecit credentiam: licet inter omnes
E principes habeat precioſiſsimam.

Et cum Imperator, & Rex Rom. ad prandium irent, venit electus Epiſcopus Auguſtenſis de Hohenzorn dictus, locum Marchionis Brandenburgenſis ſuppleuit cum cæteris Comitibus, Erneſto Duce Saxoniæ præcedente cum baculo, aquam porrexit & manutergium: aqua in peluibus argenteis erat.

Item tres Archiepiſcopi benedictionẽ & Benedicite dixerunt. Et ſigillum ſimul de cancellaria Imperatoris ceperunt, ante Regem poſuerunt cum vno baculo.

Ipſis ſic ſedentibus & electoribus Rom. Imperii menſæ aſtantibus, Erneſtus Dux Saxoniæ princeps elector tanquam Archimarſchalcus cum baculo nigro in manu, & Comes Palatinus Princeps elector ac dapifer Rom. Imperii, poſt ipſum, acceſſerunt ad coquinã Regis. Ibi Comes Palatinus equitando de coquina Regis quatuor
F ſcutellas argenteas in manibus ꝑduxit, deſcendens ante domũ ciuitatis de equo, aſcendit domum ciuitatis, Erneſto Duce Saxoniæ præcedente cum baculo, portauit ſcutellas argenteas cum ferculis in manibus, & ad mẽſam Regis collocauit. Et poſtquam principes electores ſua officia exercuerunt, quilibet Princeps Elector ſolus ſedebat ad menſam ſibi paratam cum ſua propria credentia.

Ordo

Digitized by Google

Ordo ſedentium in prandio. A

In capite & in medio aulæ vel palatii ſedebat Imperialis Maieſtas, & Rex Romanorũ filius ſuus Maximilianus, in menſa ipſis parata & ornata, ſex graduũ alta: quibus miniſtrando aſtabant Principes, Comites & Barones, inter quos Princeps de Chymay & Dux Gelriæ erant primi, vnicuiq; vero principi electori de ſui ipſius familia miniſtrabant Comites, Barones & nobiles.

Item in latere dextro & loco procliuiori palatii, primo Dominus Archiepiſcopus Colonienſis princeps elector imperii, ſecundo parata erat vna menſa pro Rege Bohemiæ, quæ erat vacua propter eius abſentiam. Tertio Philippus Comes Palatinus Rheni Princeps elector etiam ſolus in menſa ſibi parata. Quarto ſedebant O- B
ratores Ducis Auſtriæ. Quinto loco Epiſcopi Leodienſis, Wormatienſis, Cameracenſis, Sibinicenſis, & Miſſenſis. Sexto ordine vel loco ciuitas Aquenſis. Septimo loco ciuitas Colonienſis. Item Archiepiſcopus Treuirenſis princeps elector in propria menſa ſibi parata in medio aulæ in faciem Imperatoris & Regis cum ſua credentia ſedebat.

In ſiniſtro latere Dominus Archiepiſcopus Moguntinenſis primo loco in ſua propria menſa cum ſua credentia ſedebat. Secundo loco Erneſtus Dux Saxoniæ princeps elector ſolus etiam ſedebat in ſua mẽſa. Poſt hos pro Marchione de Brandenburg erat menſa parata quæ erat vacua propter abſentiam ſuam. Deinde Albertus Dux Saxoniæ, Dux Cleuenſis, Caſparus Dux Bauariæ, Dux Guliacenſis, & C
quidam orator Comitis de Wirtenberg, ſedebant. Quinto loco conſules ciuitatis Franckfordenſis. Sexto loco conſules ciuitatis Nurenbergenſis. Hic diſſenſio facta eſt. Nornbergenſis Marſchalcum Regis acceſſerunt, cur Franckenfordenſes ſuper eos locum haberent. Qui reſpondit, ſic fore ordinatum in ſuo regiſtro. Sed non contenti Regem acceſſerunt, qui pie reſpondit: *Quoniam in Franckford a electi ſumus in Regem, ideo modo locum eorum ſic habere debent: alio tempore de ſeſſionibus & locis cogitemus.* Durabat autem prandium iſtud vſq; fere ad horam tertiam. Quid vltra dicam? fuerũt fercula citra quinquaginta, & ſemper ſcutellæ fuerũt repletiſſimę. Integer lepus, agnus, pauo, & de omnib. generibus auiũ & piſcium & ferarum: & vina optima ac precioſiſſima. In ferculis ſigna Principũ pendebant: quis omnia enarrare poteſt? D

Item in foro pauperes & famelici ſtabant, quibus per feneſtras carnes, panes, integri lepores & agni aſſati proiecti ſunt: & factus eſt clamor magnus in foro. Sed in aula ſeu palatio iſto fuit ſilentium, non clamor, niſi in quantum vnus cum alio ſubmiſſa voce loquebatur. Et prandio facto iterum aqua in peluibus argenteis adducta eſt cum manutergio ad menſam Imperialis M. & Regis Romanorũ, deinde Archiepiſcopi tres grates Deo referebant. Poſt hoc quidam de numero heraldorum clamauit voce magna dicens; *Si qui ſunt qui deſiderant creari in milites, accedant Regem hic vel in domo, paratus eſt. Et ſi qui acceſſerunt hodie, qui non ſunt habiles, pro non creatis ſunt habendi, & prohibendi ab aliis, ne ſigna militum deferant, & qui de numero illorum velint permanere, debent Regem de hoc certificare.* Quibus dictis omnes ſurrexerunt, Imperatorem & Regem ad E
hoſpitia ſua perduxerunt, circa horam quartam, & in pace omnia requieſcebant.

Item pauperibus omnib. datę ſunt eleemoſynę in habundantia. Sic à fine omnia ſunt denominanda, pauperes Chriſti non ſunt neglecti.

Decima die Aprilis quæ fuit ſecunda poſt dominicam Miſericordiæ Domini, de mane miſſa audita oſtendebantur reliquiæ Eccleſiæ Aquenſis in publico in præſentia omnium Principum præſcriptorum ac omnium Chriſti fidelium ibidem exiſtentium.

Quo facto cõſules ac tota communitas ciuitatis Aquenſis fecerunt iuramentũ vel homagium Rom. Regi ante domum ciuitatis in pręſentia Imperatoris, Principũ electorum ac aliorum Principũ, & Rex firmauit priuilegia ipſorum. Illo facto immediate receſſerunt principes verſus Coloniam, ſcilicet Rom. Rex, Archiepiſcopus F
Colonienſis, Comes Palatinus Rheni, Archiepiſcopus Treuirenſis, Imperialis autem M. & Archiepiſcopus Moguntinenſis manſerunt ibidem illa nocte.

Vndecima die Aprilis, quæ fuit quinta Miſericordię Domini, applicuerunt omnes Principes ſimul cum Imperatore & Rom. Rege ante ciuitatem Colonienſem, intro-

Digitized by Google

A introeundo in optimo ordine. Conuenerunt enim omnes Principes ante ciuitatem cum ſuis, conſulatus obuiam venit in veſtitu nigro, citra centum equos, & armigeri citra mille manſerũt prope portam, quam Rex conſueuit intrare poſt ſuam coronationem & anteceſſerunt Regem à longe per ciuitatem. Nam propriam habet plateam, per quam intrat vſque ad Eccleſiam maiorem.

Item præmiſit multos de familia Ducis Guliacenſis, Ducum Saxoniæ Erneſti Electoris & Alberti, & Philippi Ducis Bauariæ Comitis Palatini. Deinde tubicinatores fiſtulatores, & iterum aliqui de familia Archiepiſcopi Colonienſis. Deinde tres armati, ſcilicet Dominus de Yſelſtein, & Dominus Wilhelmus frater eius de Egmund, & Dominus Vitus de Wolckenſtein qui armati erant, cum equis armatis, à B vertice capitis vſque ad plantam pedis, qui anteceſſerunt Regem. Deinde Electores Imperii, Philippus Comes Palatinus Princeps Elector, & Dux Cleuenſis. Poſt eos Dux Saxoniæ Erneſtus Princeps Elector, cum gladio nudo, & Archiepiſcopus Treuirenſis, iuxta ordinem ſuum. Deinde Rex Romanorum etiam armatus à planta pedis vſq; ad verticem capitis, in medio Archiepiſcoporum Colonienſis & Moguntinẽſis. Imperator ſtatim ſequebatur in curru ſuo, & poſt ipſum multitudo magna. Sic intrauerunt ciuitatem in ſono tubarum vſque ad portam curiæ maioris Eccleſiæ, vbi Rex de equo & Principes Electores & cæteri Principes deſcenderunt, Regem ad portas eccleſię perduxerunt, Imperator in curru permanſit. Acceſſit autem ſuffraganeus Colonienſis in põtificalibus habens crucem, oſculum dedit Regi, C & cæteri cum crucibus, candelis, vexillis: & prælati omnium Eccleſiarum Regem Rom. ad tres Reges perduxerũt vbi locus paratus erat pro oratione. Qua completa inceperunt cantare, *Te Deum laudamus*, & intrauerunt chorum. Illo finito ſuffraganeus benedictionem dedit, & Canonici Regem in canonicum receperunt iuxta conſuetudinem Eccleſiæ ſuæ. Poſt hæc Regem ad hoſpitium perduxerunt. Item poſtquam Rex deſcendit de equo ſuo tranſeundo ad Eccleſiam, Dominus de Nuvvenar iure ſuo recepit equum Regis cum ornamentis ſuis aureis.

Duodecima Aprilis Principes ad conſilium venerunt, & de receſſu Principum concluſum erat. Sed superuenerunt ambaſiatores Regis Poloniæ magnifice, & retardati ſunt Principes.

D Sabbato mane ſequenti facto conſilio Erneſtus Dux Saxoniæ per Haſſiam viam aliam reuerſus eſt ad terram ſuam. Albertus frater eius ibi cum alijs Principibus remanſit. Sic per dies quatuordecim magna conſilia habuerunt: quod cõcluſum eſt, expectemus cum patientia. Etiam Principes haſtiludia fecerunt inter ſe, & poſt multa conſilia Principes ſeparati ſunt, quilibet ad terram ſuam.

Finis Coronationis Sereniſſimi Regis Rom. Maximiliani.

Digitized by Google

HENRICI VII. ANGLIÆ REGIS AD MAXIMILIANVM Regem Romanor. & Imperii Ordines, in Comitiis Confluentiæ habitis Anno MCCCCXCII. Legatio. A

SERENISSIMO Romanorum Regi ſemper Auguſto, Hungariæ, Dalmatiæ, Croatiæ &c. Regi, ac Reuerendiſſimis & Illuſtriſſimis Principibus Electoribus, cæteriſque Principibus Sacri Romani Imperii, Sereniſſimi Regis Angliæ Orator offert ea quæ collegit, ad magis cognoſcendum & colligendum falſitates, fraudes & proditiones Francorum, vt ab eis magis caueatur. B

La foy d'vn Francois c'eſt le pire gage de ſa maiſon.

Primo dicit, vnumquemque ſcire debere, quod fides vnius Franci eſt deterius pignus domus ſuæ. Quia quidquid iurant vel promittunt, hoc ſemper fit in fraude & deceptione, nec aliquid niſi pro arbitrio & placito ſuo tenent vel obſeruant: cum aliæ Chriſtianorum nationes fidem ſeruare ſoleant, imo & Thurci & Saraceni promiſſa ſeruent. Et vt vnuſquiſque id magis intelligat, notorium eſt Francos multa iureiurando promiſiſſe, & ſigillaſſe, ac ſigillata dediſſe Sereniſſimo quondam Eduardo Angliæ Regi, tam ſuper coniugio Regis Franciæ præſentis cum filia ipſius Eduardi, quam eidem dandi & perſoluendi in ſua ciuitate Londonenſi quinquaginta millia ſcutorum aureorum quotannis, quoad C deciſum fuiſſet in cauſa in qua ipſe Eduardus ad coronam Regni Franciæ prætendebat, & ad Ducatum Normandiæ & Guiennæ: quod per ſeptennium ipſi Franci obſeruarunt, & poſtmodum viſa opportunitate à præmiſſis & iureiurando defecerunt. Vlterius quis ignorat pactiones, promiſsiones & iuramenta atque ſigilla, quæ ipſi Franci fecerunt tam illuſtriſſimo Carolo quondam Burgundiæ Duci, quam etiam Franciſco Duci Britanniæ, vt cum eis in pace viuerent, & bellum de medio Franciæ tollerent, vt eos hoc pacto à dicto Eduardo Rege Angliæ ſepararent. Tamen nihil obſeruarunt niſi vſquequo neceſſitas eos coegit, quia manifeſtum eſt Francos contra illa promiſſa exercitum miſiſſe contra dictum Ducem Carolum ad Nanſe in Lotharingia caſtrametantem: vbi eorum perfidia occubuit, D & poſtmodum dicti Franci magnis etiam iuramentis atque ſigillis quæſiuerunt coniugium Regis Franciæ præſentis cum filia Sereniſſimi Romanorum Regis, relicta & repudiata filia Regis Eduardi, quæ paulo poſt mortua fuit. Præterea dicti Franci ſuis cautelis & fraudibus adeo ſubtiliter laborarunt, vt Barones & proceres Britanniæ corruptionibus & penſionibus, & Regium ordinem illis dando in ſuum fauorem attraxerint, adeo vt illi theſaurum Britanniæ Ducis interceperunt, & in perſonam ſui illuſtriſſimi Principis violentas manus impoſuerunt, vt hoc modo ipſi Franci facilius & mortem ipſius Ducis viderent, & ipſius Ducatum lucrarentur: quod ſuis muneribus, corruptionibus, penſionibus, & Ordinis regii donationibus tandem ſunt conſecuti. Quia plu- E rimi Britanniæ proceres illis cautelis, promiſſionibuſque deuicti, Francos in Britanniam introduxerunt contra ipſum Franciſcum, qui dolore talium proditionum magis quam ſenio vitam finiuit. Deinde notum eſt, poſt mortem Eduardi Regis Angliæ, Ducem Clorceſtrenſem eius fratrem, principem ſtrenuiſsimum, electum in tutela atque regimine pupillorum Eduardi Regis fratris ſui, vt regnum regeret ac gubernaret, illis pupillis exiſtentibus adeo à Francis ſollicitatum & promiſsionibus obſecratum fuiſſe, vt crudeliſsime nepotes ſuos extinxerit, vt ſe Regem faceret: in quo Deus eum puniuit, licet Francorum punitionem hactenus diſtulerit. Item quis ignorat maxima iuramenta, pacta atque ſigilla non ſolum Regis Franciæ ſed etiam omnium Principum, ciuitatũ, vniuerſitatũ, communitatũ to- F tius regni data eſſe in perficiẽdo coniugio inter præſentem Regem Carolũ & filiam Sereniſsimi Romanorũ Regis: quod ad eum finem fecerunt, vt in poſſeſsione occupatæ Burgundiæ & aliarum patriarum permanerent, vt interea Flandrenſes ſub vmbra pacis ſollicitarent, & in ſuam partem attraherent, & vt ipſam filiam Sere-

A Sereniſſ. Rom. Regis in ſua poteſtate haberent, vt ſi fortaſſis Illuſtriſsimus Philippus Archidux deceſsiſſet,& illas occupatas patrias&alias omnes ipſius obtinerent, &ſub vmbra ipſius cõiugii omnes querelas& lites ſopirent & de medio tollerẽt,quas Sereniſsimus Romanorum Rex aduerſus eos de iure mouere poterat. Quibus rebus ſic exiſtentibus ipſi clanculum Britanniæ Ducatum(vt dictum eſt)occuparunt,nec alia ratione ipſum coniugiũ cum Sereniſſ.Rom.Regis filia quæſiuerũt, & nõ aliqua dilectione aut affectione erga ipſum Romanorum Regem aut Sacrum Imperium: quinimo ad ipſum Imperium dicunt & iactant ſe ius habere,& præſertim ad eas patrias quæ ſitæ ſunt circa Rhenum.

Et vt facilius tam Sereniſſimus Romanorum Rex, quam Illuſtriſſimi Principes, B Gallorum fallacias memoria teneant, quis ignorat eorum promiſſa & iuramenta tam Franckfordiæ quam Vlmæ præſtita Sereniſſimo Romanorum Regi, quorum colore & vmbra ipſum Romanorum Regem & Principes Imperii retardarunt ac reuocarunt ab auxilio in Britanniam mittendo, & ſex millia Anglicorum pugnantium extra Britanniam dimiſerunt, quæ pro illius patriæ defenſione Sereniſſimus Rex Angliæ modernus ꝓpriis expenſis ibidem tenebat:quibus fraudibus ipſi Franci Britanniæ Ducatum ſunt conſecuti,eiuſque Duciſſam ſponſam & coniugem Sereniſsimi Romanorum Regis (vt quiſque nouit) ipſe Rex Franciæ in coniugium fraudulenter accepit, & cum ea concubuit, derelicta & repudiata illuſtriſsima Margareta Sereniſsimi Romanorum Regis filia, ſibi autem per verba de præſenti C deſponſata contra ordinem & ſtatum diuinum ac ſanctæ matris Eccleſiæ, ad maximam dederunt ignominiam, infamiam & ſcandalum religionis Chriſtianæ, & in pernicioſum exemplum totius mundi: quod tam ſancta mater Eccleſia, quam ſacrum Imperium Romanum,omneſq; Reges & Principes orbis nec ferre nec tolerare deberent, ne deteriora eius exemplo conſequantur, ſi tam deteſtabile facinus impunitum omittatur. Item cum ipſi Franci & iuramentis & ſigillis & ſub pœna cenſurarum Apoſtolicarum ſe obligauerint, caſu quo dictum coniugium ſolueretur, ad reſtitutionem tam ipſius filię Sereniſsimi Romanorum Regis quam patriarum in dotem ei datarum;tamen hactenus in maximam iniuriam,contemtum, ignominiam & infamiam totius Romani Imperii, & Sedis Apoſtolicæ, ac totius D nobiliſsimæ nationis Germanicæ, ipſe Rex Franciæ dictam reſtitutionem denegat: licet per Oratores ſuos tam Sereniſsimo Imperatori quam Romanorum Regi, ac illuſtriſsimo Archiduci Philippo huiuſmodi reſtitutionem obtulerit, ad obumbrandum & tegendum ſui ſceleratiſsimi facinoris incredulitatem: cum nuper Oratoribus Sereniſsimi Rom. Regis & ipſius Archiducis Philippi, domino ſcilicet Engelberto de Naſſau ac cæteris dictam reſtitutionem denegauerit. Ex quibus vnicuique notorium eſt quam ſit confidendum in ipſorum Gallorum promiſſionibus, quantaue earum ſit veritas aut fides. Qui etiam in præſentiarum ſollicitant, ac omni diligentia quæritant ſeparare ac diuidere,ſi poſsint, ſereniſsimos Romanorum & Angliæ Reges magnis ſuis promiſsionibus atque muneribus, vt eos a- E uertant à bello in Franciam aſſumendo, & vt impediant Principes & communitates Sacri Imperii ab auxilio dando Sereniſsimo Romanorum Regi in tam iuſta cauſa, acerbaque iniuria vlciſcenda. Quinimo iactant Franci, ſe eſſe ſeruos quod per diſcordias Principum Germaniæ ad optata peruenient, & quod facile ipſum Imperium conſequentur:quod Deus auertat. Quia omnes Imperii Principes ac liberas ciuitates in maiori ſeruitute ac paupertate tenerent ac collocarent, quam alii hactenus fecerint, vt omnibus eſt manifeſtum. Item ſcire poteſt vnuſquiſque Gallorum potentiam per occupationem Britanniæ tam in potentia pecuniarum quam militantium valde auctam fuiſſe: quia ex Britannia tempore illuſtris bonæ memoriæ Ducis Franciſci circiter ſex aut octo centena millia Florenorum aureorum or- F dinarie ſine vllius iniuria ad ipſius Principis vtilitatem quotannis extrahebantur & exigebantur, & idem Dux circiter duodecim aut quindecim millia pugnantium cum paruo onere patriæ poterat congregare. Item quia tam in vna parte Britannię iuxta Franciam,quam etiam in ipſa Francia,ſalem naturale habetur;ex nouo quodam theloneo per ipſos Francos in ipſis ſalinis impoſito, Britanniæ reditus or-

Digitized by Google

dinarii ad decies centena millia florenorum iam æſtimari dicuntur. Item A
conſiderandum eſt in ducatu Britanniæ circiter decem millia hominum mariti-
morum haberi,qui negotiis maritimis verſari & viuere ſolent.Item in eodem Duca-
tu circiter duo millia nauium communiter inuenientur, vt aliquando in vno
portu trecentæ magnæ naues reperiantur: quæ patria & portubus, & acceſ-
ſibus naualibus, ac etiam nemoribus & ſiluis pro materia nauium valde copioſa
eſt: Vt ibidem naues mille, imo mille & quingentarum, amphorarum fieri
poſſint. Qua commoditate ipſi Franci Dominos ſe maris facere quæritant. Nec
dubitandum eſt, niſi eorum violentis progreſſibus obuietur, quin breui tempore
Franci tam Angliam quam Flandriam,& ſic paulatim liberas Imperii patrias,ipſoſ-
que Principes per eorum ſubtiles & fallaces violentias in ſuam ditionem & ſeruitu- B
tem ſubiiciant: prout iam de Britannia eos feciſſe conſtat, à qua cæteri exemplum
capere poſſunt.

Licet autem ipſi Franci ipſum Britanniæ Ducatum occupauerint, nondum
tamen corda hominum eorumque animos ſunt conſecuti: qui nec volunt, nec
poſſunt ſeruitutem ſubiectionemque Gallorum perferre, cum ipſi Galli natura fe-
ri atque ſuperbi, omnemque aliam nationem ſint contemnentes. Et licet Fran-
corum Rex ipſorum Britannorum dominam in vxorem acceperit, ipſi tamen po-
puli conſiderantes malitioſum & violentum ac perfidum modum & viam, quibus
ipſam Duciſſam obtinuerit, & quomodo ipſi Britanni per ipſos Francos decepti
fuerint, & quot mala & iniurias ab ipſis Francis patiantur, conſiderantes etiam o- C
mnes Britanniæ diuitias & rerum copias ac proſperitates ex maritimo commercio
cum patriis Angliæ, Hiſpaniæ, Flandriæ, Holandiæ, Selandiæ ſibi euenire con-
ſueuiſſe, quibus ſemper amici & confœderati Britanni eſſe ſolebant, & modo
propter bella illis commodis careant, cum maxime cupiant emergere à ſer-
uitute in qua Galli eos oppreſſos tenere contendunt, cum ſemper ipſe Du-
catus Britanniæ fuerit liber, omni libertatis iure & ſuperioritate vſus; ipſi
Britanniæ populi nondum niſi coacti Francorum Dominium admittunt, nec
eis per mare aut per terram præter admodum paucos ſeruire volunt: ſpe-
rantes ac confidentes, quod per fœdera ac colligationes & auxilia potentiſſi-
morum Regum Romanorum & Angliæ ac illuſtriſſimorum Principum ſacri Im- D
perii à talibus oppreſſionibus & ſeruitutibus debeant liberari, & in priſtina li-
bertate reponi, & eo pacto Gallorum potentia ſubtrahetur ac diminuetur. Ad
cuius quidem Britanniæ recuperationem vnuſquiſque eo magis animum adhi-
bebit, ſi conſiderauerit quantum incommodum in eius amiſsione Sereniſsi-
mus Romanorum Rex ſit conſecutus, quantamue iniuriam & ignominiam ſuæ
Maieſtati & ſacro Romano Imperio, & omnibus Regibus & Principibus eis con-
fœderatis & alligatis, ipſi Franci intulerint, per ſuas fraudes & proditiones Bri-
tanniam occupando, ipſiuſque Duciſſam veram ſponſam & coniugem Romano-
rum Regis capiendo & ſubtrahendo, quæ per parentes ſuos Sereniſsimo Roma-
norum Regi, velut totius Chriſtianitatis potentiſsimo Principi, fuerat deſponſata E
ne in Gallorum manus & ſubiectionem perueniret: quum etiam ipſa Duciſſa
poſt parentum ſuorum mortem multos alios Reges ac principes coniugium eius
petentes ſpreuerit ac recuſauerit, ſolum ipſum Romanorum Regem præ omni-
bus eligens. Quæ quidem iniuria ac violentia ſi inulta relinquatur, in maximum
dedecus ac ſcandalum & ignominiam infamiamque non ſolum ipſius Roma-
norum Regis, ſed etiam ſacri Romani Imperii omniumque eius Principum cæte-
rorumque Regum & Principum eis confœderatorum cedet & remanebit: præ-
ſertim ipſis Francis nondum ſua perfidioſa malitia contentis, iactantibus & publi-
cantibus multa in maximam Sacri Roman. Imperii ac omnium confœderatorum
dedecus & ignominiam. F

Quibus omnibus conſideratis cum Sereniſsimus Rex Angliæ vehementer
doleat, propter ingentem amorem, amicitiam & confraternitatem ac confœdera-
tionem inter ſeipſum & Sereniſsimum Romanorum Regem ac Illuſtriſsimum Ar-
chiducem Philippum, decreuit atque concluſit perſonaliter cum magno ac po-
tenti

Digitized by Google

A tenti exercitu mare traiicere, imo iam traiecit, ad bellum gerendum, perſeue-
randum & continuandum aduerſus Francos, per biennium & diutius ſi opus fue-
rit, & ad auxilium opemque ferendum tam corpore quam bonis, omnique
regni ſui potentia, Sereniſſimo Romanorum Regi fratri ſuo chariſſimo, ac Illu-
ſtriſſimo Archiduci eius filio, vlciſcendo & vindicando violentas & acerbas iniu-
rias illatas tam ipſi quam Sacro Romano Imperio & omnibus eis confœderatis,
amicis ac ſubditis, quam Deum creatorem noſtrum & ſanctam matrem Eccle-
ſiam & Catholicam fidem: ſperans atque confidens ipſe Rex Angliæ, quod ipſe
Sereniſſimus Romanorum Rex ac Illuſtriſſimi Principes ita ſuas vires, copias at-
B que potentias exhibebunt, vt reparationem atque vindictam tantarum iniuria-
rum cum Dei auxilio ſimul omnes conſequi valeant, ad maximam diuinam lau-
dem, & ipſorum Regum ac Principum honorem, gloriam atque triumphum,
totiuſque Chriſtianitatis & ſanctæ Romanæ Eccleſiæ exaltationem in perpetuum
poſterorum exemplum atque memoriam.

Quapropter humillime ſupplicat idem Orator tam Sereniſſimo Romanorum
Regi, quam ſupradictis Illuſtriſſimis Principibus, Dominis & communitatibus
S. Roman. Imperii, ea omnia ſupradicta velle animaduertere, ponderare & ma-
ture cogitare, ac ſuper hiis omnibus citiſſime ac diligentiſsime prouidere, & de
eorum deliberatione ſibi reſpondere: vt cum ipſe Sereniſsimus Rex Angliæ iam
C mare traiecerit, ipſe Orator de eorum apparatu, diligentia ac reſponſione omni-
que intentione, cum diligentia Sereniſsimum Regem ac Dominum ſuum certio-
rem facere poſsit.

ROMANORVM REGIS, ET IMPERII ORDINVM,

Reſponſoria.

MAXIMILIANVS diuina clementia Romanorum Rex ſemper Auguſtus, Hũ-
gariæ, Dalmatiæ, Croatiæ &c. Rex, Archidux Auſtriæ, &c. Wilhelmus Epiſco-
D pus Eiſtetenſis, ac Fridericus Comes de Zollern, Capitaneus Dominii Hohenberg,
S. Imperialis Maieſtatis in hoc generali conuentu Confluentiæ habito vices ge-
rentes, nec non S. Rom. Imperii Electores, ac alii Principes vtriuſq; ſtatus, in eodem
conuentu perſonaliter comparentes, aliorumque Imperii Principum & commu-
nitatum Oratores ac vices gerentes, Sereniſſimo Principi Domino Hainrico Regi
Angliæ & Franciæ ac Domino Hiberniæ &c Nobis Rom. Regi fratri cariſſimo, no-
biſque aliis Domino & amico obſeruandiſsimo, ſalutem & proſperitatis incremen-
ta. Sereniſſime ac potentiſsime princeps: Cum egregius vir, Magiſter Franciſcus
de Puys Orator ac Secretarius veſter, nobis omnibus in hoc imperiali conuentu
congregatis iudicauerit, veſtram Serenitatem non ſolum ob fraternam confœde-
E rationem qua nobis Rom. Regi conſtanti fide coniungitur, verum etiam ob ſingu-
larem affectum & amicitiam, qua S. Rom. Imperio omnibusque Principibus eius, &
vnice Illuſtriſsimo Archiduci Philippo Imperiali ac Regni filio vehementer affici-
tur, cum magna ac potenti claſſe mare traieciſſe, multaque armatorum millia cum
machinis ac cæteris quibuſcunque caſtrenſibus inſtrumentis traduxiſſe, tam in
maximarum iniuriarum nobis Regi ac ſacro Imperio per Francorum Regem (vt
noſtis) illatarum vltionem, quam in ipſius Illuſtriſsimi Archiducis patriarumque e-
ius defenſionem: ſane omnes, vt debuimus, ſummopere gauiſi ſumus, veſtræque Se-
renitati ex tam ſtrenuiſsimis ac præclariſsimis geſtis nos omnes plurimum debere
cenſuimus, atque propterea ingentes gratias agimus, non inferiora cum vſus feret
F pariter reddituri. Eandem veſtram Serenitatem cum ſtudio exhortantes, vt ſecun-
dum iamdiu concepta perſeuerare & continuare, vt eam facturam confidimus, non
deſiſtat. Nos autem Romanorum Rex noſtros iam antea in limitibus hoſtium ad
preoccupandas anguſtias miſſos totis copiis ſequimur, tot ſuſceptarum iniuriarum
iuſtam vltionem Deo propicio proſecuturi. Speramus enim æquiſsimos ſuperos
tam æquæ cauſæ noſtræ minime defuturos. Nos vero tam Imperialis Maieſtatis vi-

Digitized by Google

A [redacted]

Iudicium de Heluetiis in negotio Sfortiano. Ioſias Simlerus factum lib. 1. de Repub. Heluet. ſecus narrat, quem inſpice.

B [redacted]

B. Pirck. Norinbergam reuerſus rationes reddit Senatui, & tam à Cæſare quam à Repub. ſua ob rem præclare geſtam collaudatur, ac muneratur.

Fit Conſiliarius Maximiliani I. & Caroli V. nõ ſine patriæ ſuæ vtilitate.

C [redacted]

Eximij Bibliothecarius Trithemius Author damnatus.

DE MAXIMILIANI CÆS. A
IN ITALIAM ADVENTV, AN-
NO MCCCCXCVII, CAMILLI GILINI
Romani Commentariolus.

INCOMPARABILIS VIRTVTIS
*Principi, BERNHARDINO CARVAIAL, Epiſcopo Sabi-
nenſi, & Cardinali S. Crucis, FABRICIVS GI- B
LINVS. Domino ſuo.*

ARBITROR *neminem vitio mihi daturum, ſi in prima ætate, cum nullus adhuc in me liberalium diſciplinarum fructus appareat, auſus ſum coram te verba facere, qui in ſacro primariorum patrum ordine vnus ante alios, non dico genere (id enim ſolum parum duco) ſed moribus, doctrina, & magnis rebus geſtis ceu clariſſimum ſidus præfulges. Non fecit vel ætatis meæ inſcitia, vel tenuitas vlla, vt debilitatis meæ immemor, tanti Principis, quantus tu es, magnitudinem vel expenderem parum diligenter, vel non ſatis admirarer. Hominem* C *poſtremũ nemo rationis prorſus non expers faceret. Qui autem inter mortales te omnibus non anteponit, quo modo aut virtutem nouiſſe, aut ſe eius amore teneri, poteſt affirmare? Impulſus ergo non vel mei obliuione, vel parua tui exiſtimatione, ſed officii magnitudine, ſupra vires negotium hoc ſuſcepi: dum cupio, ſi non vt debeo, ſaltem vti poſſum, palam facere, non quanta ſit dignitas ac virtus tua, (magnarum enim & ingenii & doctrinæ virium opus eſſet) ſed hoc potius, cum innumerabilis multitudo virtutem tuam ſuſpiciat, res tuas geſtas miretur ac prædicet; nullum tamen eſſe, qui parentem meum obſeruantiæ erga te magnitudine vincat, qui ſe tibi* D *deuinctum eſſe libentius meminerit, & magis gaudeat. Vtriuſque rei tu neceſſitatẽ, ſapientiſſime Princeps, impoſuiſti: qui quo tempore ſub Alexandro ſexto in hanc vrbem ſacra Apoſtolicæ Legationis ſigna intuliſti, ſingularis tuæ manſuetudinis ac bonitatis veſtigia, quæ omnes in tui admirationẽ mouerũt, ita impreſſa apud parentem meum reliquiſti, vt is ab eo tempore te vnum reſpiciat, te vnum, qui laudibus in cælum feraris, dignum eſſe prædicet. Itaque quod ipſe eſt, cum filios quoque erga te eſſe neceſſe ſit; ego eius liberorum vnus nondum tibi notus, non alia via, quam frater meus natu maior, adire te conſtitui. Nam cum is conuerſam in Latinum* De factis E

Camillus Gilinus F.

dictiſq; memorabilibus *hiſtoriam, patris hortatu venerationis ſuæ teſtimonium ad te tulerit; ego quoque inter patris ſuperiorum temporum ſcripta quoſdam commentariolos nactus, aduentum Maximiliani Cæſaris in Italiam, atque eius cauſas, & quæ ab eo geſta fuerunt, dum in Italia manſit, continentes, quia illa quoque continebant, quorum cauſa venire te ad hanc legationem contigit, tanquam nunc primum natos ſumpſi, vt, ſi poſſem, per earum rerum commemorationem, quæ te hic manente geſtæ fuerunt, aditum mihi ad dignationem tuam compararem. Ad te igitur* F *aduentum affero Maximiliani Cæſaris, vt in eo, in quo Legationis tuæ in Ciſalpina Gallia non ſine magna laude tua notata ſunt tempora, ſit quidem in primis virtutis tuæ pro Italica ſalute, ſicuti olim gentilis tui Ioannis Caruaial Cardinalis in Pannonia pro Chriſti religione, perpetuum monumentum. Sed poſtea etiam accedat, vt*

per

Digitized by Google

per hanc ipſam rem pro manſuetudinis tuæ magnitudine primus mihi ad venerationem tuæ Dignationis aditus aperiatur, efficiatque vt nunc primum cognitus tuorum numero recipiar : vt qui ex viro tui obſeruantiſſimo ortus, te vnum maxime colam, tibi obſequi, & ceu vnicum veræ virtutis & doctrinæ ſimulacrum, perpetuo venerari & adorare cupiam.

M A X I.

Digitized by Google

MAXIMILIANI CÆSARIS IN Italiam Aduentus. A

PARTO Neapolitano regno,iam ſe in Galliam Carolus VIII. receperat, &
Ludouicus Sfortia Mediolanenſis Dux Nouaria finem bello feciſſe videba-
tur,cum iterum Italici Principes de ſalute laborare cœperunt. Huius rei
cauſa fuit,quod iunior Ferdinandus Arragonius in regnum,quod amiſerat, redire
populorum fauore nitebatur.Carolus autem indecorum putabat perpeti,vt is,quē
florente fortuna ne ſtricto quidem gladio, regno deiecerat, nunc omnium egens
atque inermis victorem regno ſpoliaret;atque ipſe Gallos,viros genere atque armis
præſtātes,quos ad regni tutelam Neapoli reliquerat,hoſtis arbitrio tanquam vin- B
ctos permitteret. Accedebant ad hæc Italorum exulum voces,qui denuo miſceri
armis Italiam è re ſua ducebant & Florentinus populus, quem amiſſarum Piſarum
dolor vrebat,non hortabatur ſolum,ne Carolus hanc Ferdinandi iniuriam inultā
eſſe pateretur,verum etiam pecuniam atque arma in Italiam ad bellum redeunti
offerebat. His igitur Carolus non ſolum ſponte ſua,ſed etiam ab aliis accendeba-
tur,ne regni ac ſuorum periculo deeſſet. Quamobrem ad bellum animo conuer-
ſus,in Prouinciam Narbonenſem mittit: qui naues ad belli vſum comparent:&
Genuam,qui ex fœdere onerarias maiores exigant.Sed cum Genuenſibus nihil eſt
actum, Gallis libere dedi ſibi naues poſcentibus,Genuenſibus autem aperte negā-
tibus naues ſe tradituros,quibus maior alienigenarum numerus, quam quibus na- C
uium domini imperarent,à Rege Carolo imponeretur.

Ea re indignatus Carolus Narbonenſem claſſem petere Sauonam iubet, atq;
illic peditatum accipere,qui ab Haſta mittebatur, ac ſimul ſubſidio laborantibus
Caietam nauigare.Cæterum ne hos conatus Mediolanenſis Dux impediret, cuius
ad Ferdinandum cum aliis Italis inclinare animus putabatur, tormenta in belli v-
ſum Haſtam ex Gallia traiici curat,nouaſque illic copias cogi, atque ab Heluetiis
peditatum venire.Quibus rebus oſtentato belli terrore,nō Mediolanenſem ſolum
Principem,ſed alios quoque Italos grauior cura cœpit vrgere. Hi dum in commu-
nem rem conſulunt,eo omnium inclinauere ſententiæ, ne ſolis Italorum viribus
ſtetur, ſed Gallicis armis Maximiliani quoque Cæſaris,ac Germaniæ ipſius nomē D
opponant.Omnium igitur fœderatorum hortatu,atque non in poſtremis Alexan-
dri VI.Pontificis Dux Mediolanenſis,quia eius opera pro affinitate plus valitura
putabatur,inuitandi atque rogandi Cæſaris,vt Italiæ cauſam amplecteretur, nego-
tium ſuſcipit.

Annuit Cæſar, ſed ante oportere oſtendit, vt ſecum Dux Ludouicus con-
Ann.1497. grederetur.Is ergo cum coniuge tertio Nonas Iulias à ſalute Chriſtiana nonageſi-
mo ſeptimo anno poſt mille quingentoſque Comum proficiſcitur, & Larium è-
menſus per Telinam vallem ad altiores alpes contendit. Ab eo loco Cæſarem per
generum Galeatium Sanſeuerinum de aduentu ſuo monet,exquiritque quo in lo-
co cōueniri ſe velit.Per eundem certior fit plurimum aduentu ipſius lætari,& hor- E
tari vt poſtridie alpes traiiciat,Malrii cum ipſo Cæſarem conuenturum.

Dum, vt Cæſar monebat,agitur in ipſis alpium radicibus, eunti Duci obuiam
ſe præbet Nicolaus Firmanus Alpinæ regionis (cui Tyroli Comitatus appellatio
eſt) Præfectus:à Cæſare ſe miſſum docet, vt Ducis Coniugiſque ipſius aduentum
gratuletur, quemadmodum mutuæ neceſſitatis magnitudo poſtulabat. Iuſſerat
Cæſar in vico,cui Monaſterio nomen eſt,hoſpitales Mediolanēſibus Ducibus ędes
parare. Dum appropinquant, obuios item quatuor è purpuratis Regii habent,à
quibus & gratulatio repetitur, & Alpinorum locorum incommoda excuſantur.
Seorſim etiam mittitur Heraſmus Braſca, Ducis Mediolanēſis apud Cæſarem ora-
tor,qui moneat Cæſarem poſtridie ante ſolis ortum affuturum: ſed velle rem eam F
alios latere,& propterea oportere,vt nulla de hoc facta mentione in cubiculo Du-
ces Cæſarem operirentur.

Qua monuerat hora,poſtero die ſilentio Cæſar aduenit, tanquam ad certam
ſe venationem conferret,ad id comitatum omnem compoſuerat. Primum agmen
ducen-

Digitized by Google

A ducentorum peditum erat. Bini incedebant, & ſpicula Germanica geſtabant, qui-
bus ad inuia perſequentes capreas demittere ſe per rupes & librare corpora ad in
acceſſa loca conſueuerant. Cum iis par venaticorum canum numerus. Sequuntur
totidem cum dolabris Germanico more, viri omnes genere virtuteque inſignes.
Indumenti omnibus par ſpecies ſerica, in Burgundorum Ducum gentilitia varie-
tate formata. Eodem etiam modo caligati omnes. Tum Cæſar procedit, ſericeam
nigro colore veſtem amictus venationi habilem, cui à læua ab aurato balteo aureũ
pendebat cornu. Sequebatur Procerum grauiorumque virorum ingens numerus.
Omnibus ſericeæ pullatæque veſtes, & in læuo lacerto formatum ex auro Burgun-
B dorum Principum inſigne, Apoſtoli Andreæ Crux. Quod ante per Heraſmum Cę-
ſar admonuerat, ne cubiculo Mediolanenſes Duces excederent, per alios quoque
repetit, & parere eos oportere monet.

Vt ad ædes peruenit, in quibus Duces erant, ad primos ſcalarum gradus ſolus
Cæſar ab equo ſe demittit, atque in cubiculo inuentos cum duobus Galeaciis, ge-
nero atque fratris filio amanter Duces complectitur, eaque exequitur, quibus ma-
gnæ neceſſitudinis declarari ius ſolet. Tum ait, rem diuinam in æde Virginis pro-
pinqua (ſacrarum id virginum fanum, Caroli Magni opus putatur) iuſſiſſe parari,
velle vtrumque ſecum ſacrificio intereſſe : velle etiam ſecum inde cum nobiliori-
bus fœminarum atque marium comitatu , quem duxerant, ad vicum Colurnam
C pranſum ire.

Medius ergo inter Mediolanenſes Duces fanum Virginis, quod dixerat, pe-
tit: medius etiam ſine diſcrimine rem ſacram ſpectare voluit. Quin etiam menſæ
communem fecit honorem. Nec vero contentus, inrer epulas ſuaues miſcere ſer-
mones, blandeque inuitare, Duci fœminæ de lance ſua quæ gratiora videbantur,
ipſe manu ſua ſæpius porrigere, atque vt largius veſceretur hortari. Poſt epulas in-
de Duces ambos Cæſar Maltium deducit, vbi ipſis cubilia, & conſilio habendo eri-
gi militaria tabernacula iuſſerat. In via occurrunt fœderatorum Legati, quos Ger-
maniam petiturus Dux Ludouicus ex Italia ſecum duxerat. Ad terram conſpe-
D cto Rege ſe omnes demittunt. A Rege omnes perhumane ad dexrræ oſculum ad-
miſſi, redire in equos iubentur. In agmine poſtremus Cæſar inter ipſos Duces me-
dius incedit, & Maltio tabernacula, à quibus venerat, regreſſurus moueri loco Du-
ces prohibet.

Vt diurnæ quieti opera data eſt, Cæſar reuertitur, ac Ducem ab arce in conſi-
lium deducit. Illic orſus ab iis, quorum cauſa vt peteret Italiam rogabatur, docet
ſe nequaquam veniendi onus refugere : cæterum oporrere ſe ita paratum venire,
ne ſi exercitus atque alia neceſſaria defuerint, venienti cum viribus etiam conſi-
lium defuiſſe videatur. Se quidem minime latere, & Ducem Mediolanenſem,
& Veneros ſolere magnum equitum numerum ac peditum alere : ſed ex Cæſaris
E dignitate non fore, vt iuuandæ ſalutis Italicæ gratia ex Germania ſine Germani-
co milite proficiſcatur, & aliis quam Gentis ſuæ militibus aut corporis ſui cuſto-
diam credat, aut totius belli, quod ipſe geſturus ſit, ſummam Italis ſolum armis
ſuſcipiat. Oportere igitur binorum peditum millium à Duce Mediolanenſi ac
Senatu Venero ſtipendium in tres menſes perſolui, & tricena aureorum millia ab
ſingulis in equitatum præberi : tantundem ſe ad quem nulla in parte periculum
pertineat, pro communi beniuolentia impenſurum, ſi eam ſummam vt habere
mutuam poſſit effecerint. Super his omnium ſententiam exquirit. Habitæ à
multis orationes, longe magis quam neceſſariæ. Primus Concordienſis Epiſco-
pus, qui Pontificis Orator apud Cæſarem agebat, imminentia Italiæ reliquoque
F Orbi Chriſtiano pericula ingentia eſſe docet : neque iis alium quam Cæſa-
rem obſtare poſſe : eius in Italiam aduentum & pericula dempturum eſſe, & pri-
ſtinam ſecuritatem reſtituturum. Hortari igitur Pontificis nomine, ne veniendi re-
cuſet onus, & veterum Cæſarum intuenda ab hoſtibus Italia virtutem atque exem-
pla imitetur.

Nam quod ad exercitus neceſſarios pertineat, abundare Mediolanenſ. Ducem
atque

Digitized by Google

atque Venetos ipſos non in poſtremis militum numero : nec in cæteris, quæ vltra A Cæſari neceſſaria videbuntur, ſe arbitrari defuturos. Secuti alii pro cuiuſque ingenio, his ſimilia dicunt.

Poſtremum Cæſar Mediolanenſem Ducem in roganda ſententia reliquerat, quia maiori eum afficere videbat honore non poſſe. Itaque is rogatus ſententiam, paucis oſtendit, quantum Italiæ viribus detractum ſit: quantum etiam periculi acceſſerit, poſteaquam Arragonii Ferdinandus ſenior iuniorque Alphunſus, dum aliis exilium moliuntur, Carolum Octauum Gallorum Regem ad inuadẽdum Neapolitanum regnum impulerint: ſe vnum eſſe, qui horum malorũ facere fidem poſſit, quia per inſidias adempta Nouaria, dum Carolus à Neapolitano regno regrederetur, totius Ducatus ſui ruinam ante oculos habuerit, & prælio contra Carolum B in Parmenſi agro ad Tarum amnem commiſſo, quanquã in fugæ ſpeciẽ inde Carolus Haſtam abiiſſet, plus tamen ſanguinis à victoribus ſit effuſum, plus etiã virium ſit amiſſum. Sed hæc non ſatis apud Gallos videri, cum reſtituta Nouaria poſt initam pacem rurſus arma moueant, & velle bellum non obſcure videantur reparare. Eum ſe quidem, qui primus hos motus excipiat, eſſe: ſed quid refert, cum ſi deſeratur, ſine communi totius Italiæ ruina cadere non poſſit. Bene ergo agi cum Italia videri, cum tota præter Florentinum populum ſimul conſentiat, & Cæſar, ad quem omnes miſerint, ad eam defendendam animum adieciſſe videatur. Se quidem non minus communi quam proprio periculo motum huc veniſſe, Cæſaris auxilium rogatum : ei non ſolum, quæ pro cauſa propoſuit, libenter offerre, ſed vltra quoque C quicquid ſuperſit virium, cum vxore & liberis effundere paratum.

Cæſar his auditis, Pontificis Legatum collaudat: neque alios laudis expertes relinquit. Impenſius autem multo maiores Mediolanenſi Duci gratias agi debere oſtendit, quod non modo in communi cauſa bonam mentem verbis declaraſſet, ſed quod rem quoque dictis addidiſſet, fines ſuos ad ipſum inuitandum egreſſus, cui pro communi ſalute fortunas omnes nulla re excepta polliceretur. Cenſere autem, cum omnes, quæ cauſæ neceſſitas poſceret, intellexiſſent, & Mediolanenſis Dux pro virili ſua facturum ſe omnia libenter recepiſſet, vt Veneti Senatus ſui mentem perquirerent. Dum huic rei opera datur, neque iam vltra agi aliud poteſt; Cæſar Mediolanenſem Ducem monet, licere ei, cum velit, à conſilio in Italiam regredi, ſi- D quidem facta ſint omnia, quæ in Germania effici pro Italiæ cauſa potuerunt : reliqua maiori ex parte nunc in Italia agi oportere. Cæterum velle, vt antequam abeat, cum coniuge & Fœderatorum oratoribus Colurnam reuertatur. Illic ergo Cæſar omnibus repetit, quod prius Ducem tantum Mediolanenſem de reditu in Italiam monuerat; atque addit, vt orationes, quibus expectari à Principibus ſuis reſponſum ſit neceſſe, illud totis viribus vrgeant, quia Mediolanenſis Princeps rei moram nullam fecerit. Dux Ludouicus pro omnibus vt reſponderet rogatus, paucis oſtendit, dubia Cæſarem putare non debere, quæ Italicæ cauſæ neceſſaria eſſe dixerit. Nullum enim tam longe à præſenti periculo abeſſe, qui ſe primum iniuriæ patere non ducat : ſiquidem nemo negare poſſit, primo ſuperato cæteris quoque E occumbendum eſſe. Itaque vel hoc ſolum fidem facere poſſe, neminem huic cauſæ defuturum. Cæterum ſi vera fari liceat, hoc magis è re videri, vt Cæſar vltra non differat in Italiam deſcendere: quia Galli in Italia parata habeant arma, & iugulo mucronem intentent. Itaque propter periculum, quod moram non patitur, omniũ ſe nomine rogare, vt veniendo moras tollat: vno die plus recenti hac de ipſius aduentu fama, quam poſtea multis menſibus, ad frangendas aduerſariorum vires, ipſum facturum. Ad hæc Cæſar, cupere ſe quidem Fœderatorum optata implere, ſed ante viginti dierum ſpatio opus eſſe non modo cogendis copiis (ſine quibus Cæſaris in Italiam aduentus fructum nullum, imo potius & vocantibus deſperationem, & venienti contemptum afferret) verum etiam vt Philippum filium Bur- F gundiæ Archiducem, quem à Britannæo Oceano ad hæc loca vocauerit, priuſquã è Germania abeat, alloqui poſſit. Nam eum, ſe in Italiam veniente, manere in propinqua Italię regione velle, vt promptius iis, quæ caſuum neceſſitas popoſcerit, occurrere valeat. Quo modo niſi coram de iis, quæ monenda ſunt, edocere eũ poteſt?

Ab

Digitized by Google

Ab hac ſententia non depellebatur, & tamen ſpem faciebat hæc ipſa, propter quæ eos ſibi dies depoſcebat, etiam citius quam intra deſignatum tempus ſe abſoluturum. Cæterum quia in Alpibus, qua Mediolanenſes Duces iter facturi erant, edere eis venationem conſtituerit, oportere cœnam maturare, vt ea die cubitum ire ad Monaſterium eant, vbi Maltium venientes noctem egerant: ſe quoque vicum Monaſterio propinquum eſſe petiturum, vt poſtera die in Alpium culmina conſcenſuris labor minuatur. Cœnati igitur Duces Monaſterium petunt, nec multo poſt Cæſar ſuperuenit: qui vbi abiiſſe Duces comperit, in velocem conſcendit equum, atque viribus integer eos facile conſequitur. Aiunt Duces, grauiter erratum, dum obtemperare ſe Cæſari arbitrantur. Eius enim nomine ſibi dictum, quia à loco, vbi vtrique cœnaturi erant, par eſſet via ad vicum nocturnę Cæſaris quieti deſignatum, velle Cæſarem, cum cœnabant, eodem tempore in eo pago conuenire. Hanc accelerandi cauſam ſibi fuiſſe monebant. Quibus blande Cæſar lenire moleſtiam, & oſtendere, nuncium verba, quæ mandauerat, peruerſe excepiſſe. Voluiſſe enim Maltii ſe expectari, vt quos Maltium venientes ipſe deduxerat, etiam digredientes inde deduceret. Inter hos ſermones ad vicum perueniunt, vbi Cæſar cubiturus erat. Itaque illic ipſe ſubſtitit: vltra Duces ad Monaſterium pergunt.

In aurora Cæſar poſtridie aduenit, atque in Ducum cubiculum conſcendens, accinctum ſe venationi oſtentat. Pendebant à baltheo ferramenta in pedum vſum, ad firmanda in rupibus atque inuiis locis veſtigia. Aſcenſurus igitur ſumma alpium iuga Ducem hortatur, vt cum vxore ſubſiſteret, & commode cum vterum ferente iter faceret: ſe ante ad parandam venationem iturum, & Galeacium Sanſeuerinum cuius ætas laboris patientior erat, ſimul ducturum. In alpium ſaltu, qua iter habebatur, ſola erat caſa. Ad eam Cæſar parari epulas Ducibus iubet. In eis regis luxus, quantum loci ſitus patiebatur, plurimum enituit. Hora erat circiter ſexta ante ſolis occaſum, cum à ſummis iugis paratam eſſe, venationem Cæſar, atque vt ad eam ſpectandam in equis ſe Duces conferrent, admonet. Ipſe in editioribus rupibus conſpicitur, vbi feras exagitabat, atque vnde aliis ſpectando caligo oculis offundebatur, imperterritus ipſe, ceu per plana loca curſu ferebatur. Aduentante Duce, abeſſe coniugem Cæſar animaduertit. Itaque in eius aduentum venationem differt. Contigit autem, dum hæc fierent, vt venator feram ſecutus per inuia audendo eo progrederetur, vnde neque retro cedendi eſſet facultas, atque inde euadendi præcipites vndique rupes ſpem adimerent. Obiecit ergo tenebras animo periculi magnitudo, homini alioquin ad omnia audaci. Itaque parum aberat, quin caſu ſuo venationem funeſtaret, atque id prorſus egiſſet, niſi proximiores Comites vicinitas periculi admonuiſſet. Nam confeſtim, ceu ſui prorſus immemores facti, alter alterum hortari, & ſpiculis ſuis gradu inuicem munito peruia facere, à quibus patere regreſſus non poſſe videbatur: atque ita hominem à præſenti morte ſeruauere. Interim & Ducis coniunx à diuerſorio, vbi corpus curauerat, ad locum venationi deſignatum, atque à ſummis iugis Cæſar aduenit. Quamobrem in ipſorum conſpectu venatio editur. A dactæ enim lanceis capreæ ex montium ſciſſuris, in quibus ſe condiderant, in præceps ad Cæſaris ac Ducum Mediolanenſium pedes deuoluuntur, & dum * ſaltum capere ſe inde laborant, à canibus dilaniantur. * ſaltu capere.

Peracta venatione Cæſar Mediolanenſibus Ducibus abeundi poteſtatem facere, atque ipſe intra limites ſuos regredi velle: cum iterum à Duce ipſo & paulo poſt etiam à coniuge preces repetuntur, vt deſcendere ſimul Cæſar in Italiam velit. Tantaque rogandi vis fuit, adiecto ad Principum efficacia verba etiam reliquarum matronarum ac virginum ceu in conferta pugna militari globo, vt expugnari ſe Cæſar tulerit. Qui cum ea ipſa hora adhuc impranſus eſſet, extemporaneis epulis famem leuat: & quanquam ſuorum neminem præmiſiſſet, qui menſæ atque cubilis neceſſariam ſupellectilem ferret, eo die cum Mediolanenſibus Ducibus Burnium deſcendit. Illic fœderatorum Legatis, ne quid agendis rebus perire temporis pateretur, oſtendit: haud alienum ſe ducere, vt Florentinus populus in aliorum Italorum ſocietatem, ſi fieri poſſit, amice trahatur. Oratores igitur ad hoc creat, ac mandat, vt repetita priſcorum Cæſarum memoria doceant, quot quantave ab eis

beneficia Florentina ciuitas acceperit : à ſe quoque paria expectari poſſe, ſi Florentini, relicta Gallorum ſocietate, vetuſtiores amicos ac plura maioraque de eis meritos, videlicet Germanicum Imperium ac Cæſarem præſentem, ſequantur. Atque hoc facientibus non obſcure offert, Florentinos, quorum animos Piſarum amiſſio non iniuria vreret, ſine controuerſia eius vrbis poſſeſſores eſſe facturum. Cæterum quod ad filium pertineret, Burmium ſe accerſiturum, vt illic cum ipſo ea tractaret, quæ antequam Germania excederet, oportere à ſe agi monuerat. Dum his agendis Cæſaris intenditur animus, afferuntur litteræ, monentes filium pedem offendiſſe, neque niſi incommode montano itineri credere ſe poſſe. Acceſſit etiam, quod Germani Alpini, quos recentior ætas Griſanos nuncupat (Rhetorum pars eſſe putantur) paratos ſe in Cæſaris verba iurare oſtendebant. Ea res Cæſaris animo magnos iniecit ſcrupulos. Nam cum ſæpe deſiderata pene in deſperationem veniſſent, quippe quod non contenti Griſani iugum detrectare, arma quoque Auſtraſiæ Principibus intuliſſent, & prælio victos quoſdam ex eis occidiſſent, minime contemnenda præſens ad officium eos recipiendi occaſio videbatur : præſertim cum nuper Nouarienſi bello viſum eſſet, magna eos in Gallorum motibus momenta ad partem, cum qua ſenſerant, ſecum traxiſſe. Etenim ſatis eis non fuit pro Gallis arma ſumpſiſſe, Heluetios quoque, vt eadem ſecum molirentur, impulerant. Itaque cum longe abeſſet vt iuſiurandum Griſanorum, quod omnibus votis expetendum erat, nunc ab eis oblatum omitteretur, & nulla ſpes eſſet id ipſos extra Germaniæ fines, quia nullo ſcripto iure tenebantur, eſſe facturos, ſequi Cæſar in filio atque Griſanis præſentem neceſſitatem decreuit. His igitur duobus, Mediolanenſi Duci atque aliorum Fœderatorum Oratoribus oſtendit, inuitum quoque cogi ſe in Germaniam paucorum dierum gratia regredi : neque Italiæ minus quam ſibi eam profectionem commodum eſſe allaturam.. Et ne vel regreſſus veniendi amplius in Italiam fidem tolleret, vel mora diuturnior futura putaretur, ex comitatu ſuo Fœderatorum Oratores & Procerum maiorem partem cum Mediolanenſi Duce Tiranum deſcendere iubet, atque illic cum eo reditum ſuum in Italiam operiri, vt tanquam vel obſides, vel ſi pudor hoc nomen abnueret, certa ſigna Cæſariani reditus haberentur.

Griſani.

His ita ordinatis, per eundem ſaltum Germaniam repetit, atque diſcedens accuratius Venetos Oratores monet, vt reſponſum ſuper petitis celeriter habere contenderent. Addit etiam, etſi parum credibile videatur Venetos, quorum in Italia iam diu ſumma ſit authoritas, communi cauſæ defuturos, & nunc pro ea Cæſari ac Romanorum Regi rem mediocrem, vt in Italiam veniat, præbere recuſaturos ; qui ſæpe militari alicui Duci non modo dignitatis magnitudine, ſed neque etiam peritia aut rerum vſu conferendo longe plura atque maiora tradiderint. Nolle tamen eos latere, quam graue onus ſubituri eſſent, ſi cunctando agerent, vt alii hac in re, in qua ipſorum voluntas & ſtudia prima apparere debeant, promptius munus ac partes ſuas impleſſe inuenirentur. Inter hæc dicta diſcedit, & Mediolanenſis Dux cum ſuis iiſque, quos ei Cæſar Comites dederat, in Tellinam vallem deſcendit, ac biduo Tiranum peruenit, Illic haud multum moratus Cæſaris accipit literas, quibus monetur confeciſſe ea, quorum gratia Germaniam repetierat, atque biduo Biurnii futurum : debere nunc ipſum, relictis Tirani Oratoribus & alijs, qui cum ipſo ex Cæſaris comitatu Tiranum iuiſſent, Mediolanum petere, atque ea parare, quæ bello neceſſaria eſſe intelligit.

Quarto Idus Auguſti Mediolanum Dux peruenit, atq. illic certior fit, haud longe abeſſe Bernardinum Caruaial genere Hiſpanum, moribus, doctrina, atque illuſtri genere vnum in ſacro ordine in quo ſanctæ Crucis titulum gerebat, maxime inſignem: quem Alexander ſextus, poſteaquam ſatis pro comperto Cæſarem in Italiam venturum habuit, Legatum creauerat, vt venientem ipſius & Apoſtolicæ ſedis nomine in primis Italiæ limitibus exciperet, atque ad nauandam bonam operam Italicæ ſaluti atq; ſecuritati hortaretur.

Hunc

Hunc igitur Mediolanenſis Dux Ludouicus quibus poteſt honoribus in Iouis arce accipit. Interim Cæſar qui, vt ſuis aſſequendi ſpacium daret, per Telinam vallem & Lario proximos montes venationibus ſe exercebat, Mediolanenſi agro appropinquat, ac Carimatum (vici & arcis id nomen) peruenit. Confeſtim igitur Legatus ac Mediolanenſis Dux Moguntiam * contendunt, atque inde Medam (vicus is quoque haud longe à Carimato) petunt. Non multo poſt Cæſar ſuperuenit. Obuij inter ſe relictis equis in ipſius vici anguſtijs Legatus ac Cęſar, poſt primam ſalutationem in paratas ipſorum cōgreſſui ædes ſe recipiunt. Illic ſolemnibus verbis Legatus Pontificis nomine gratulationem Cæſariani aduentus orditur, & quam oportune is veniendi conſilium ceperit, non omittit. His addit, multa alijs temporibus Cæſarum aduentum Italiæ bona intuliſſe: non minora eſſe docet, quæ per ipſum ad ſtabiliendam Italiæ quietem acceptum iri hoc tempore putantur. Patere quidem in Gallorum præſenti motu, nihil eos magis ſitire, quam vt euerſis Arrogonijs Regibus, Neapolitano regno cæterarum quoque Italiæ partium ſeruitutem addant: ſed Italiæ non tam vires deeſſe, quam Cæſaris ipſius nomen ad retundendam Gallicam vim neceſſarium videri. Quamobrem nunc præſente in Italia Cæſare vehementer quidem Italiæ lætandum, cuius ſaluti vel vno Cęſaris aſpectu ſatis conſultum videatur. Sed non minus Cęſari quam ipſi gaudendum. Siquidem ad Italiæ liberationem venerit, in qua gloriæ tantum eius nomini repoſitum ſit, vt hac vna re ſe illud ęternitati putare Cęſar poſſit conſecraſſe. Hortari igitur & Pontificis & Apoſtolicę ſedis nomine, quod Cęſar ſapienter in Italiam deſcendens cœperit, id toto animo proſequatur, & Deo Duce, cuius ſalutiferum ſignum in Cruce tulerit, fœliciter expleat; vt ſublato metu, qui ſollicitas omnium in Italia mentes habeat, omnes intra fines ſuos contineantur, & in commune omnes chriſtianæ religionis bono atque infidelium populorum conuerſioni dare operam valeant. Cuius rei Cęſaris ipſius primariæ partes ſunt, & ad quam propter virtutes & bonitatis magnitudinem omnium votis deſideratur.

* Modoetiam.

Reſpondet Cęſar, libenter ſe pro Italiæ periculo veniſſe, quia eius curam non minus quam Germaniæ ipſius pertinere ad ſe ſemper duxerit. Cęterum lętari etiā magis ſe veniſſe, cum tanto opere ſummo Pontifici, quem ante alios, vt verū Chriſti vicarium colat, rem ſe gratam feciſſe videat. Annixurum igitur ſe pro viribus, vt ei rei gratia, propter quam ſit vocatus, nō fruſtra veniſſe eum homines, qui nunc ſunt propter præſens beneficium ſentiant, & propter gratam rei memoriam, qui poſt alijs erunt in annis, libenter loquantur.

Peractis magna partis vtriuſque voluptate, quæ primi congreſſus ratio poſtulabat, quia ad primæ ſalutationis congreſſum & non ad longiorem moram paratæ ædes erant, vtrique ad vicos, à quibus venerant, eo die reuertuntur. Excipere nunc in primaria vrbe Cæſarem & ius erat, & Dux Mediolanenſis vehementer annitebatur. Cæterum is magnæ vrbis ac frequentis populi conſpectum deuitabat, quod dum poſcentibus de veniendi celeritate morem cupit gerere, numerum in comitatu ſuo Cæſaris dignitati congruentem nondum coegerat. Itaque Ticinum amnē traijcit, ac Vigleuanum profectus, illuc Legatum cum Mediolanenſi Duce ac Fœderatorum Oratoribus vocat.

Dum illic moratur, maioris Italiæ partis legationes eum adeunt, & accuratis orationibus vt Cæſarem & Romanorum Regem ſalutant, & veneranter agnoſcunt. Tum in conſilium itur. In eo Cæſar ab ijs ortus, quorum cauſa in Italiam venerit, fruſtra veniſſe oſtendit, niſi qua celeritate ipſe omnibus omiſſis in Italiam veniſſet, eadem nunc quoque pellendo periculo ſtatim opera daretur. Sibi quidem, cui vt agendi primæ partes ita etiam dicendi dentur, quod ad belli gerendi rationem videri, vt ſi vllæ Gallorum copiæ eſſent in Italia, primo quoque tempore contracto exercitu ad hoſtem eatur, ac prælio de Italiæ finibus detrudatur. Quod ſi (vt affirmare nonnullos videt) Galli, ipſius aduentus fama permoti, copias quibus Italiam ſollicitabant, trans alpes contraxiſſent, cenſere nihil antiquius Italiæ ſaluti, quam vt cum exercitu ad Alpes contendatur, ac pręſidio, quacunq; à Gallia in Italiam aditus pateat, occupētur, & ſuper omnia Ha-

ſta ciuitas,& ſi quæ alia in Italia Galli poſſideant, munita loca eis adimantur. Aliam vel tutiorem vel faciliorem Italiæ liberandæ rationem nullam eſſe, quin ſemper, cum voluerint, in manu ſua habituros Gallos miſſis nouis copiis, tanquam nouo imminente bello anxios de ſalute ſua Italos tenere. Se, ne id in Gallorum manu foret, in Italiam vocatum, ſe omnibus omiſſis, vt huic periculo occurreret, veniſſe. Omnes Cæſaris ſententiam atque animi magnitudinem laudare, ac palã dicere, non poſſe aut verius aut tutius ſaluti Italicæ conſuli: & tamen in re, quã improbare nullus audebat, conſilium non explicabatur. Venetos enim mouebat, quod quãquam occupatis Alpibus difficilius Gallos in Italiam penetraturos negari non poterat, plus tamen Mediolanenſis Ducis additum iri potentiæ, quam Venetis conduceret, arbitrabãtur. Id quod eos non parum mouebat, qui Italię totius imperium haud dubie affixum cordi habere putabantur. Alia ex parte Mediolanenſis Dux, Gallicarum copiarum diſceſſu præſenti periculo liberatus, non tam metiebatur, quæ abeũte Cæſare Galli denuo moliri poſſent, quã illud metuebat, ne ſi de occupandis Alpibus ſapienter cogitata non ſucceſſiſſent, & graui & longo aliquo bello implicaretur. Expertus autem Nouarienſi bello, ſe Venetorum ope ſubnixum contra Gallorum arma ſtetiſſe, vitare cupiebat, ſi nunc de Alpibus occupandis diſſentire à Venetis viſus eſſet, ne offenſis eorum animis in grauioribus caſibus in poſterum vires iam expertas ipſe ſibi ademiſſe videretur. Igitur & Veneti oratores & Dux Mediolanenſis reſpondent, maiores ſupra quàm dici queat gratias eſſe, quæ ab Italia tota Cæſari debeantur, qui in Italiam vocatus non ſolum libenter venerit, vt ei opem laboranti ferret: ſed etiam quod nondum motis, nondum oſtenſis armis, ſola nominis fama Gallos trans Alpes compulerit, qui prius pene quam venerit, & antequam hoſtem vllum viderit, iure de hoſtibus dici poteſt victoriam pepetiſſe. Quid enim aliud Gallorum in Cæſaris aduentu trans Alpes conceſſio dici poteſt, quam Gallorum aperta confeſſio, ſe de Italia victoriam Cæſari conceſſiſſe? Hoc igitur longe plus eſſe, quam prælio atque armis hoſtem profligaſſe: quia nullo ſuorum amiſſo, nullo fuſo ſanguine, id de hoſte obtinuerit, quod raro ſine magna cæde, ſine magno rerum omnium diſcrimine obtinetur. Quæ res cum Dei munere conceſſa videatur, vt ſanguini humano parcatur, & apertius Dei benignitas agnoſcatur: quis non dixerit etiam Deo gratius fore, vt per hunc modum ocio & pace Itali fruantur, quam dum tutiora quæruntur, grauiore facto irritatis Gallorum animis, Italiæ in poſterum noui timoris cauſas relinquere? A Cæſare autem longe abeſſe, vt quia ſe hoſtium ſanguine non cruentauerit, in caſſum veniſſe in Italiam dicatur: ſiquidem magnæ eius fœlicitatis teſtimonium eſt, quod ei ſola nominis fama contigit id efficere, quod alii etiam vires omnes experti, omnibus in ambigui Martis diſcrimen adductis vix aſſequuntur: ipſe autem Italiæ ſalutem ita pepererit, vt ne parua quidem in re vlla ad eius populos detrimentum aliquod peruenerit. Quod ſi hæc Cæſarem aut alios Germanos gloria parum mouet, niſi aliquid additum habeat, in quo palam fiat, quantus ſit Cæſaris in periculis adeundis animi vigor & magnitudo, quantum viribus, quãtum conſilio atque militari peritia valeat, parata eſt prouincia, quæ ſine grauiore motu plurimum gloriæ ſecum ſit habitura. Nam cum ipſe negotium ſibi hoc ſumpſerit, vt communi aliorum Italorum cauſæ populum Florentinum adiungat, ſi monita eius ſequi neglexerit, ac perſtare in Gallorum ſocietate videbitur, arma ei Cæſar inferre poteſt. Huius enim hoſtis vires diu eum ſuſtinere non poterunt, ex ipſo autem bello gloria eum ingens ſequetur: ſiquidem ad famam haud parum retulerit, per orbem terrarum ferri, Cæſaris virtute in vnum coaluiſſe Italiam atque armis compulſos, qui hactenus cum Gallis ſenſerant, communem omnem Italorum cauſam reſpexiſſe. Vires ad hoc bellum paratas, ſiue terra ſiue mari rem gerere placeat, quis non videt? cum à Duce Mediolanenſi, cum à Venetis ingens equitatus peditatuſque ad tuendas Piſas iam diu in Hetruria alatur, & Genua Hetruſcis littoribus propinqua præbere claſſem Florentinos maris aditu prohibere cupientibus facile poſſit.

Cæſari longe præter opinionem contigit, vt ad leuandam Gallorum metu Italiã magnis precib. vocatus, Ducẽ Mediolan. cuius gratia ꝓpter neceſſitudinẽ inprimis

moue-

mouebatur,cum etiam primum periculo obiectum videret,& Venetos,qui vt in Italiam contra Gallorum arma veniret enixe rogatum miſerant, tam auerſos ab ea ratione perſpiceret,quæ vna formidine Italiam leuatura erat.Itaque paucis ait,duo ad liberandam Italiam,propter quam non ab vno ſed ab omnibus vocatus fuerit, propoſuiſſe:quia etiam duo illa,& non alia,liberare periculo & metu valeant, contra ea duos dixiſſe,quorum ante alios intererat,vt primo quoque tempore ea peragerentur. Quam bene nunc male ue ſe opponant,ipſos viſuros:tempus etiam oſtēſurum,quam ſapienter ſibi conſuluerint,ſi agendæ rei occaſionem propter quam ex Germania Cæſarem vocauerant,fruſtra elabi ſinerent, & Cæſaris opera, quem præſentem habeant,vti neſciuerint:ſe in Italiam non gloriæ cupidine, ſed vt propinquos,amicos,ac fœderatos in periculo defenderet,veniſſe.Itaque ſi hoc non agitur,nullam eſſe aliam cauſam vltra in Italia commorandi.In Germania bello materiam non deeſſe,multo minus contra infideles populos (quod magis cupiat) deeſſe poſſe.Itaque iam nunc ſe Germaniam repetiturum.Quod ſi trahere Florentinos in communem cauſam ad Italiæ ſalutem pertineat,vt dixerunt,etſi præpoſtere agi videat (quis enim negauerit, occupatis Alpibus Florentinum populum vltro precibus temptaturum,vt in aliorum Italorum ſocietatem adhibeatur, quem nūc armis cogendum eſſe dicunt)ne pro virili ſua huic rei defuiſſe dici poſſit,haud grauatim hanc etiam prouinciam ſuſcepturum.Sed ſi huic rei opera datur, oportere primo quoque tempore bello neceſſaria parari,ne cunctando hoſtibus confirmandi ſe tempus præbeatur,aut ſæuiore poſtea hieme fruſtra bellum temptetur.

Huic rei neque repugnabatur,neque vere contra poterat dici:ſed difficultatem tñ habebat,ꝙ Cæſar pactam pecuniam in huius belli vſum poſcebat,& Veneti Oratores,qui gratulatum Cæſaris aduentum venerant, nihil attuliſſe reſpondebant,tempuſque ad monendum Senatum rogabant. Inique agi ac parum ſincere videbatur, cum à Germania ipſa quid opus eſſet omnes intellexiſſent, & poſtea quantum vrgeret Cæſaris poſtulatio,aſſidue ſignificatum eſſet.

Indignari igitur Cæſar, ac Mediolanenſis Dux aperte Oratores monere, ſi quid grauius à Cæſare ageretur,id totum Venetis aſcriptum iri, quorum ipſe tantum rationem habuerit,vt ne ſoli obſtitiſſe Cæſari de occupandis Alpibus viderētur,etſi vera & ſalutaria monebat,ipſe quoque contra eius ſententiam dicere non dubitauerit.Itaque ſi de pecunia nunc dictis atque promiſſis non maneant, cui dubium,quin irritatus Cęſaris animus noua conſilia ineat,& omnes iure commotum eſſe fateantur? & omnium malorum,quæ ſequentur, Venetos & qui nunc ſunt & inpoſterum erunt,fuiſſe auctores ferant?

His Ducis Ludouici rationibus,quas nimium veras videri aperta iam Cæſaris ira faciebat,pecuniariæ rei difficultas eſt diſcuſſa:quia pactæ ſummę partem repręſentarunt Oratores,& breui reliquam quoque affuturam dixerunt. Cæſar igitur (nam à Mediolanenſi Duce benigne & copioſe omnia ſubminiſtrabantur) Derthonam,& inde qua proximior ſaltus ad eam peruius eſt,Genuam petit. Sequuntur Derthonam vſque legatus,& cum eo Mediolanenſis Dux, ac fœderatorum oratores: à quibus Cæſar petit,ne inde recedere velint, priuſquam ornata claſſe ſoluiſſe eum acceperint. Nam cum maris vſu prohibere Florentinos decreuiſſet,optabat vt ſi quis nodus incideret, per Legati ac Ducis Mediolanenſis vicinitatem huiuſmodi difficultas citius tolleretur.Genuæ Cæſar parandis nauibus,dum præter ea, quæ viri Genuenſes ex vetere vrbis diſciplina adhibent, alia multa non minoris momenti ex ingenio ſuo addit,& propter animi vigorem & propter ſapientiam atque humanitatem Genuenſium in ſui admirationem animos conuertit. Interim Florentiæ auditus Cæſaris Orator, etſi in ſententiam vrbem illam non traxerat, ſcrupulum tamen non mediocrem ciuium animis iniecit.Nam ne quid temere de Gallorum relinquenda ſocietate Florentini ſtatuerēt,illud mouebat,quod in Gallia maior Florentinæ negotiationis pars exercetur. At alia in parte bellum præſens à Cæſare terra marique intentari videbant. Oratores igitur ad Mediolanenſem Ducem duos,Olorenſem Epiſcopum,ac Petrum Soderinum,primarios ciues mittunt temptatum,ſi per eos Cæſar à belli conſiliis dimoueri poſſit.Derthonę Ducem

adeunt,& pro vetere beneuolentia rogant, ne deeſſe Florentinæ vrbis periculo velit. Placato ſibi Cæſare opus eſſe, qui æque atque ipſe præſtare hoc valeat, alium nullum eſſe. Dux benigne quod rogatur, temptaturum ſe reſpondet: ſed fruſtra laboraturum, niſi populus Florentinus relicta Gallorum ſocietate cæteris Italis ſe coniũgat. Efficacibus igitur literis à Mediolanenſi Duce apud Cæſarem adiuti cum Genuam contendiſſent, quia de relinquenda Gallorum ſocietate hærebant, infectis quorum cauſa iuerant, domum redierunt. At Cæſar ornata claſſe, etſi anni pars erat, qua grauius plerumq; atroces tempeſtates Liguſticum pelagus infeſtant, poſt Idus Nouembres à Genua ſoluit, atque ad Labronam in Piſarum littus curſum dirigit. Id enim animo voluebat, adempto Labronenſi portu grauiorem amiſſarum Piſarum populo Florentino memoriam reddere, vt per hunc modum auctis incommodis, cum prorſus maris vſum amiſiſſent, facilius ſalutaria conſilia reciperet, & vt Italus cum aliis Italis ſentiret, perſuaderi ſibi pateretur. Labrona ad mare poſita eſt. Portus autem ſecundum littus ad quinque paſſuum milia extenditur. Portus hoſtia marmoreis turribus longe in mari muniuntur. Vt igitur in eius conſpectum eſt ventum, ſtare naues ad anchoram Cæſar iubet: fretus laborantem rei frumentariæ inopia populum, maritimi ſubſidii ſpe adempta, deditionem eſſe facturum. Neque vero ipſum ea res fefelliſſet, niſi ſapienter cogitata repente claſſis euertiſſet, è Narbonenſi littore à Gallorum Rege miſſa, quę plenis impulſa velis, Cęſareæ claſſis præteruehi proras, atque vltro tormentis laceſſere auſa Labronenſem portum intrauit, & allato frumento aliiſque neceſſariis non ſolum magnis incommodis populum leuauit, ſed etiam repugnandi ſpem non mediocriter auxit. Cæterum quia ope lata Gallicæ naues id egerant, cuius cauſa Rex venire in Italiam iuſſerat, haud ſine periculo nequaquam viribus Cæſareæ claſſi pares diutius in portu manſuræ videbantur. Itaque dum audendo poſſe ſe ſibi conſulere confidunt, portum egreſſæ atroci vento percutiuntur: pars Caietam ſe ægre recipit, aliæ ad Herculis portum contendunt. Vbi quæ validior erat, inſectante Genuenſi naue, quæ & hominum & tormentorum plus habebat, perfoſſa atque quaſſata, amiſſo malo, in Genuenſis poteſtatem venit, atque latæ opis audaciam luit. Vt parum profici maritima obſidione Cæſar videt, cum Galeoto Mirandulenſi, atque Ioanne Franciſco Sanſeuerino Caiaciæ Comite, quos magni equitatus rectores Cæſari Dux Mediolanenſis in expeditione miniſtros & adiutores dederat, in terram deſcendit, atque à Piſis terreſtres venire copias iubet, terreſtribus viribus oppidum oppugnaturus. Interim loci ſitum ipſe perluſtrat, & non Ducis ſolum ſed impigri quoque atque audacis militis partes exequitur. Venetorum copiæ cunctabantur. Earum moram Cæſar modo literis, nonnũquam nunciis caſtigat, ac per eas ſtare docet, ne expeditio Labronenſis ex ſententia conficiatur. Poſteaquam in caſſum apud Venetos Legatos æque ac milites agi, & variis excuſationibus rem trahi ſatis aperte videt (nam per eos dies interceptis quibuſdam literis patuit, parum ſincere à Venetis agi, qui palam velle dicentes, vt Cæſaris imperata Venetus miles faceret, clam per militares legatos agebant, vt milites nunc impudenter nouum ſtipendium petendo, nunc ſine commeatu à ſignis abeundo, parum & cum Legatis & longe minus cũ Rectoribus & Præfectis dicto audientes eſſe, & nimia licentia militarem diſciplinã prorſus ſoluiſſe viderentur) dolo iam nimis aperto, Cæſar cum iis quos ſecum habebat, repente ad Piſanum vicum proficiſcitur, vocatiſque Fœderatorum oratoribus ſe grauiter animo commotum oſtendens commemorat, quæ apud ſe in Germania acta eſſent, vt in Italiam deſcenderet: & cum ipſe omiſſis rebus ſuis morem petentibus geſſerit, poſteaquam ſola aduentus ſui fama Gallorum copias trans Alpes compulerit, nihil à Fœderatis actum dici poſſe, niſi vt in conſiliis de belli ratione, & deinde nunc in Ethruſca expeditione pro collato beneficio ipſe ludibrio ab omnibus habeatur. Itaque ira incenſus è conſilio ſe proripit, & tantæ iniuriæ non immemorem ſe fore comminatur. Oratores Proceresque omnes circumſtare, ac precibus & conſilio turbatam mentem placare laborare: cæterum incaſſum omnia temptata. Spretis omnium dictis Apenninum traiicit, magniſque itineribus Parmenſem & Placentinum agrum emenſus, Papiam diuertit Mediolanenſium Ducum

roga-

Digitized by Google

rogatu,quos illic Blancæ filiæ funeſtatos morte offendit. In ea vrbe Pontificius erat Legatus,qui vna cũ Ducibus lenire Cæſaris iram enixus,vix auditus eſt. Tanta hominis animo vis indignationis inerat.In cõſilio igitur exꝓbrata rurſus iniura.quam pro collatis beneficiis in Italia ſibi illatã querebatur,nihil vltra audire voluit, quod ad minuendam animi perturbationem afferretur. Puſillum igitur in Papienſi agro ad Ticini amnis fluenta moratus,Cuſagum,vrbe Mediolano deuitata,petit. Illic etiam incuſatis denuo Fœderatis,atq; in primis Veneto Senatu, non venationib⁹,quæ paratæ erant,relaxare animum, non famoſæ vrbis vicinitatem commemorantibus aures vllo modo præbere voluit,ſed indignatum gerens animum ad Larium ſe recipit,Germaniam repetiturus.

Ad Larii magnam partem ſecutus Legatus,nullum ſapientis, nullum magni viri officiũ prætermiſit,vt ſi reuocare ac penitus placare non poterat,ſaltẽ eum,qui ad ferendam opẽ vocatus in Italiã haud grauatim veniſſet,indignatũ atq; hoſtẽ Italiæ ꝓ virili ſua nõ relinqueret. Qui in Labronenſi expeditione Cæſari à Mediolanẽſi Duce adiutores dati fuerant,hi abeuntem Burmium vſq; perſecuti ſunt ad vltimos Mediolanenſis ditionis fines. Inde dum à Cæſare dimiſſi regrediuntur, in ipſius Adulæ radicibus obuiam habent Paulum Biliam,vnũ à Secretis,à Duce Mediolanenſi iuſſum abeuntẽ Cæſarẽ ſubſequi. Animi eius perturbationem ſecum voluẽs Dux vehementer mouebatur.Itaq; etſi ſatis ſibi cõſcius erat,nihil à ſe in Ethruſca expeditiòne peccatũ,verebatur tamen ne,(vt in magnis animorũ motibus plerunq; euenit)etiã alienæ culpæ pœnã lueret. Mittebat igitur eũ,q dict⁹ eſt,mandata ferentẽ ad deprecandã Cæſaris indignationẽ: cũ à duobus, quos dixim⁹,à Cæſare digredientib⁹ monetur,quantum Cæſar progreſſus eſſet. Biduo itaq; poſt Natalitium Redemptoris diem,Malcii eum Paulus in Germania aſſequitur.Facta à Cæſare dicendi poteſtate Ducis Ludouici mandata exponit,quorum ſumma erat:ſcire Cæſarem, nullum inter mortales eſſe,cui maiora Dux Ludouicus & plura,quã ipſi,debeat. Ab eo dignitatẽ,quam ſuſtineat,accepiſſe:ab eo nũc quoq; Ducatus tranquillitatem, qua fruatur,Gallis trans Alpes compulſis,agnoſcere: illius vnius beneficio tributurũ, quicquid læti in poſterum habiturus eſſet. Itaq; orare,ſi quid per alios vel dolo vel errore peccatum ſit,ad ipſum ira non extendatur,qui neq; peccarit,neq; poſt Deum alicui pluſquam Cæſari obſequi atq; parere cupiat, & ingratam præſentem lucem ſit habiturus, niſi nunc certior fiat in ipſius Cæſaris beneuolentia locum ſibi non negari.

Mitius Cæſar reſpondet, quod ad Mediolanenſem Ducem, contentum ſe indignationi finẽ facere,quia & amantiorẽ ſui ſẽmper putauerit,& quæ promiſerit,large viderit præſtitiſſe: etſi dum de occupandis Alpibus agebatur, Dux parum prudẽs ſalutis ſuæ æſtimator maiorem Venetorum quam Cæſaris dignitatis atq; nominis, imo quam ſecuritatis ſuæ rationem habuerit. Cæterum in Venetis nunquam immemorem fore,neque in promiſſis fidem, neque erga ſe vllo tempore bonam mentem eſſe inuentam. Cum hoc reſponſo ad Mediolanenſem reuerſus Ducem Paulus, funeſtatum coniugis morte offendit grauius, quam pro fortis viri officio,in mœrore verſari.

Hunc exitum Maximiliani Cæſaris in Italiam aduentus habuit: quem haud falſum vatem ſtatim à Gallis ſecuti motus fecere. Nam vix dierum octo viam Cæſar extra Italiam abierat, cum ab Haſtenſi agro Ioannes Iacobus Triuulcius Ducis Mediolanenſis finibus arma intulit,in Liguſtria & Tranſpadana ora omnibus ferro atq; igne fœdatis. Qua in re etſi obiectæ Sfortianæ & Venetorum copiæ haud multo poſt omnia in priſtinum reſtituerunt, res tamen Italicæ propter eos motus periculi laboriſq; magni expertes non fuere.

Cæterum Cæſaris ipſius virtus cum aliis in rebus magna eſſet, liberalitate tamen ac Dei cultu plurimũ enituit. Hoc oſtenderũt moderatiſſimi eius in omni vita mores,& dandi bonis,in quos inciderat ingens promptitudo: oſtendit etiam eius à Labronenſi expeditione reditus. Nam quanquã haud iniuria indignatũ Italiæ gereret animũ, Venetorũ in copiis Piſanis promiſſione eluſus, & ſi tunc ſatis ei copioſam ſe fortuna non præberet, Placentiæ in Cœnobio, vbi noctem manſit,auratos maximi precii pannos ad aræ ornatum, & ſacerdotibus ad ſacras veſtes, aduentus ſui in Italiam monumentum dono tribuit.

TELLINAE VALLIS AC LARII LACVS *particularis deſcriptio.*

POst imperii migrationem non conſueuere Cæſares, niſi raro admodum & propter graues cauſas, in Italiam deſcendere. Itaq; operæ precium viſum eſt Cæſaris Maximiliani (quem nos poſt factam à Ludouico Sfortia cum Gallis ad Nouariam pacem veniſſe in Italiam vidimꝰ, & cui operam dare contigit) aduentum eiuſq; cauſas, & quæ egerit, non perpeti in obliuionis caligine tecta manere: non minus etiam è re communi fuerit, particulatim regionem, qua veniens iter habuit, oſtendere; vt regio, quæ in Italia hactenus præter vini famam nihil habuit, vnde celebris haberetur, huius magnitudine Principis, cuius veſtigiis calcata fuit, inter alia celebria loca nomen habere incipiat.

Vino de Voltalina.

Alpes quæ Italiam à Germania diuidunt, ab ortu ſolis in occaſum porriguntur, alio aliis locis nominatæ. Earum ſaltus, quo Dux Mediolanenſis Cæſarem Maximilianum adiuit, & quo idem Cæſar paulo poſt in Italiam deſcendit, vulgo nunc mons Bralius vocatur: Adulam putant eſſe, qui vetera nomina ſectantur. Is in altum ſurgit longo ſpatio, propter cœli inclementiam ſine cultoribus, ac ꝓpter niuium magnitudinem hyeme aliquot menſes inuius: qua ad Italiam vergit, Burmio imminet. Ab eo inter meridiem & occaſum Telina vallis extenditur. Ita nomen eſt, ſiue quia in teli ſpeciem porrigitur, ſiue quod à Telio vico accolæ ſic appellauerunt. Ab æſtiuo Solis ortu Brixienſis, ab hiberno Bergomenſis agri fines attingit, à ſeptentrione & occaſu iis, quæ in Italia Griſani (de quibus dictum eſt) gens germanica poſſident, cõtermina. A ſummo Adula amnis Adua cadit, qui totam vallis longitudinem curſu ſuo emenſus in Larium procurrit. A dextra læuaque præalti montes, atq; inter eos, quod planiciei eſt magna in parte ſoli feracis.

Montes autem quantum eos meliore anni parte ſol inſpicit, non colũtur modo, verum optima vina quoque ferunt. Vbi ſitus cultores non patitur, pecus alit, aut materiam alendo igni aut ædificationi præbet. Metalla quoque his montibus Natura, quin etiam marmora non negauit. Patuit hoc præcipue Ducis Ludouici Sfortiæ tempeſtate, defectis in magnarum columnarum atq; tabularum vſum lapidibus viridi, colore aliiſque, qui gemmarum fulgore nitentes, etiam carbunculos variis in locis oſtendunt. Quod mortalium multi perſpexere, & nos, qui hæc tradimus, quia rem vidimus, niſi vero teſtimonium ſubtrahere velimus, pro explorato ponere debemus. Populi per hanc vallem frequentes, & longe quam pro loci ſpatio maiores diuitiæ. Hæc ſummaria Vallis deſcriptio.

At Larius primo à ſeptentrione in ſolis ortum hibernum ſimplex procurrit. Inde in duo brachia diffunditur, altero Comam Vrbem inter occaſum & meridiem, altero ad orientem Leucum petit, vbi Aduam ab initio acceptum emittit. Lacus nõ piſcatione modo, & quod nauigatione commodum ſe vltro citroq; à Germania atque Italia commeantibus præbet, verum etiam populorum frequenti numero & hominum induſtria admodum inſignis. Ad ripam marginis frequens eſt olea, nec minus vitis. Fert etiam Laurum, atque alias arbores maritimis locis calidioribusque plagis aſſuetas.

Ad Telinam igitur redeundum, vt diſtinctius nunc cætera enarrentur. Eius longitudo ab Alpibus ad Larium in ſexaginta paſſuum millia porrigitur. Mons Bralius ſiue (vt ante dictum eſt) Adula vallis initium, inter Rhetorum partem (*Agnedina* dicitur) & Burmienſes ſurgit. Eius aquæ Septentrionem verſus Rheſis primordia, ad meridiem Aduam effundunt. In eius montis radicibus, qua Italiam ſpectat, calidæ aquæ multorum generibus morborum ſalutares putantur. Inferius vicus Burmium planiciẽ inter prealtos montes triquetri figura explicat. Montes ab æſtiuo ortu ꝓximiores duobus anfractibus, altero ad Tridentinorum fines pertinent, altero Camonicam vallẽ agri Brixienſis partem atq; Olii amnis fontes aperiunt. Vallis Camonica longo ſe cũ Telina tractu porrigit, donec Bergomenſi agro excipiatur. Eadẽ etiam Olio perluitur, quoad in Sebuinũ lacum ſe condit, atq; ab eodem etiam emittitur. Ab alia Adulæ parte montes ad Germanos Rhetos ſiue Griſanos pertinent, in duas

Digitized by Google

duas lacerati valles: primam ſine nomine Burmienſium iuris, altera Venuſta dicitur, quæ Rhetorum poſſeſſionis eſt; à Burmii fronte meridiem verſus in arctũ planicies reſtringitur niſi quantum coeuntes inter ſe montes Adua repellit. Hunc Fredulſus amnis auget, qui ab ortu ſolis Burmiũ cingit. Huius ager frumenti aliarumq; frugũ, quas Alpina ferre regio poteſt, præterquam vini ferax. His commodis, atque re pecuaria ſimul, ſed multo magis etiam hominum induſtria adiuti Burmienſes magnas olim congeſſere opes: Et qua à Germania atque Lario iter ad ipſorum vicum per anguſtias patet, olim ædificatis pilis loca munierant, vt niſi pacato petere Burmium non liceret. Liber olim fuiſſe dicitur, ſed cum luxuriante fortuna ſuorum non contentus Vallem infeſtam faceret, Vicecomitum armis libertatem amiſit, ancipiti malo oppreſſus. Nam cum ad Groſſum, vbi Vallem clauſerant, Burmienſes Vicecomitum exercitui reſiſterent, dum eo in loco acriter pugnatur, per occultam Vallem, quæ poſt Venuſtam ad Groſſum porrigitur, copiatum partem Vicecomites miſerunt, quæ vicum ſine vllo præſidio nactæ, populatis omnium tectis, arcem quoque in Adula ad vicum tuendum poſitam ceperunt, cuius ruinæ in hanc quoque diem durauere. In Burmienſibus montibus id etiam inſigne, quod in eis inuenta proximis annis rubentis atque cæleſtis coloris pigmenta, haud dubia (vt permulti putauere) ſigna dederunt, argento atq; auro montes illos grauidos eſſe. Poſt anguſtias vbi Burmienſiũ coarctari planiciẽ diximꝰ, vallis ad Larium benignius aperitur. Frequentiora hinc tecta, frequentes etiã vici, in quibus ꝓpter numeroſum populum referendi Sondula deinde Groſſum. Hic aperti montes ad Germanos Bruſium atq; Buſclauiũ oſtendunt, qui cum diripiendã hoſtibus vallẽ præbere conſueuiſſent, effecerũt vt Vallis fauces duplici arce munirentur. Vtriuſq; etiam integri conſpiciuntur muri. Additũ huic aliud munimentũ, ducta per tranſuerſam vallem mole, quę ab inferiore parte, vtpote locupletiore, hoſtes penitus arceret. Sed hanc quoq; molẽ Rhæti cum tempotibꝰ noſtris intuliſſent, ſubuerterũt. Ab his faucibus Croatius amnis in Aduam ſe condit. Poſt Groſſum non latius modo verũ etiam lætius vallis patet. Vici in eo Matiũ & Aſpatagus, Touũ poſt, deinde populi numero Touo maius Loucrum. His minus inclemens frigoribꝰ regio: itaq; etiã vineta alit. Sequitur Tiranum Telinę totius firmamentũ. In eo non frequens ſolum populus, verum magnæ quoq; opes. Immunitũ ſuperioribus temporibus, Dux Mediolanenſis Ludouicus Sfortia valido muro ſepſit, atq; à Solis ortu arcem impoſuit. Idem, etiam Petræ malæ munimentũ auxit, cum turris antiqua ad arcẽdos Germanos à Pulſclauio parũ valida putaretur. Tirani ager admodum ferax. Eiꝰ colles ante alios vini copia inſignes, qua Sol eos plurimus irradiat. Nec vero vini copia colles ipſos magis quam bonitas memorabiles facit. Inuenitur vltra ſexageſimum annum ſi cura adhibeatur, ꝑdurare, auctis viribꝰ, quæ alioquin ſenio niſi in optimis minuãtur: tũc quoq; odore magis quã potu ad excitandam in affectis corporib. valitudinẽ inter efficacia remedia numeratur. Poſt Tiranũ pagi ſunt in montium radicibus ad Germanos pertinentiũ, Villa & Bienzonum, & in parte aduerſa alius pagus Slationa. Inde rurſus à parte, quæ Germanis eſt contermina, in mediam vallem collis erũpit, in cuius ſummo Teliũ vicus, idcirco referendus quia frequẽs eſt populꝰ, & multę eius opes, & quod ab eo nomẽ ſumpſiſſe vallẽ putãt. Omnia in hoc colle culta, ſparſæ in Aduæ marginibꝰ caſæ permultæ magis quam pagi. Teliũ prætergreſſis occurrunt vici Giaca & Curium, interiecto torrẽte, qui illic in Aduã cadit. Ab eadẽ parte alius ſequitur pagus ſpatio diuiſus, Pons nomine, accolarũ diuitiis atq; elegantiore cultu maxime memorandus. In parte iis aduerſa & pauci & ignobiles pagi, atq; ſterilitate parum læti. Inde iterum in collibus ad Germanos pertinentibus * Triſi- *Terniſium*
uium, mox Pendulaſta montana, Grumellumque, inter montium iuga atque radices medii, adeo omnium frugum copia læti atque feraces, vt regio, quæ alioquin abundans eſt, hic ſe ipſam ſuperare frugum copia & bonitate videatur. His ſuccedit Sondriũ arce inſigne, in cæteris ab iis, quę dicta ſunt, minime diſpar: mediũ interſecat fluuius Mala, qui ſe illic in Aduam condit. Ab eo loco ſaltus patet ad Rhętorum partem, quam Malengũ vocant. Telina ab eo loco minus culta, ac minꝰ plana, & nihilominus nõ expers vitiũ, & qua ad Germanos pertinet, quantũ cadentes à ꝓximis monti-

montibus aquæ coli loca patiuntur, vt in montana planicie non prorſus infœcunda. In parte aduerſa pagus Caiolus propter ordinem ſolum referendus. Ab eo ad Camonicam vallem ſaltus peruius eſt. Nec aliud ea in parte memoratu dignum. Cæterum ex aduerſo poſt Sondriam vici ſunt Caſtilonum, deinde Pons à proximo fano Sancti Petri dictus: ideo referendus, quia lapideo opere Aduam iungit, & Verbeno amne, quem illic Adua accipit, alluitur, & quod decimo anno ante Cæſaris aduentum eo in loco Ludouicus Sfortia, cum nepotis rem gereret, facta pace Rhetorũ incurſiones coercuit. Inde Ardemus vicus, & ignobiles caſæ ſparſim poſitæ, magnis flexibus Adua planiciem ſecante, donec à montibus, qui in dextra parte ſunt, collis Tartaro à Bergomenſium montibus in Aduam cadenti ceu ſe oppoſiturus occurrere velle videtur. Is torrens longo tractu planiciem occupat, atque infœcundam facit. Tum ab ea parte Telamon pagus late tecta ſua ſpargit. Ex aduerſo in colle, quem diximus, Campſanum vicus, & morbis ſalutares, vt in Aduæ radicibus, calẽtes aquæ. Adua tum late ſe diffundit, in cuius margine, vnde Sol oritur, Morbemum. Is populus & numero hominum & diuitiis ante alios in Telina inſignis. Sed cultiores quoq; mores atque ædificiorum elegantia longius ab alpina duritie quam cæteros abiiſſe oſtendit. Medium ſecat vicum torrens Bithus, in præceps ab altis montibus ex Bergomenſi agro cadens, nonnunquam accolarum tectis infeſtus. Loco nomẽ cæli intemperiem, late agrum occupante Adua, feciſſe fama eſt. Hinc ad Larium ſolus pagus Delebium. Nec plura in Telina valle referenda. Hic enim in Larium Adua nomen ſuũ relinquit, & pro valle lacus eſſe incipit. Larius ad hæc initia in dextra parte ab Adua venientibus Alpes verſus cuneatur. Illic per Clauennæ vallem in Larium Mera amnis decurrit, & turris poſita Mozolæ cognomento. In valle vicus Clauenna idcirco inſignis, quod Barbarorum incurſionibus ſæpe infeſtatus, ſæpe etiam grauibus eos prœliis afflixit. Cum ad arcendos hoſtes non ſufficere ſola in monte arx poſita videretur, valido muro multis in locis egregie turrito Dux Ludouicus, regnante adhuc nepote, cinxit. Introrſus magis in Alpibus vicus, plurium hominum numero nequaquam Clauenna inferior. Vltra ad ſaltum Bregaliam Sancti Iacobi vallis, Curienſis Epiſcopi (qui vnus Griſanorum Procerum habetur) finibus contermina.

Larius ad hæc initia ſinuatus, quo magis ad meridiem tendit eo latius patet. In latere eius ad occidentem prima à Meræ hoſtiis Oloniæ turris occurrit. Arx eſt in mediis aquis poſita. Hinc vici, Glarea, Suricum, Domaſium, deinde Grabedona, & Doncum. Ab his Muſoccum atque Bellincionam per montium culmina itur.

Sequitur Muſſium fodinis & candore marmoris inſigne. Tũ Arciona, & vltimũ in ea parte Menaſium, in promontorio ſitum. Ab eius tergo ad Proletiam via patet, in vltimo Lugani lacus ſinu poſitam. In Larii parte huic, quæ dicta eſt, aduerſa poſt Aduæ hoſtia pagus Collium, inde Sancti Nicolai fanum, vulgo Pionę Prioratus nũcupatur. Poſt vici Corenum, Delphus, Bellanum, Varena, à tergo Vallis Saxina, atq; in ea Baiedi Arx Bergomenſi agro, vbi Sancti Martini vallis appellatur, contigua. Vſq; ad Menaſium Varenamq; Larius ſimplex rectusq; procedit. Neque eadẽ ipſius latitudo: vbi maior, ad quatuor ſe paſſuum millia pandit: vbi minor, ad duo millia; ac quibuſdam etiam in locis anguſtius coartatur. Tum à Menaſio atque Varena in duo ſe ceu brachia diffindit, vt ante oſtenſum eſt. Alterius ad occaſum finis vrbs Comũ: alterius oppidum & arx Leucum. Inter hæc duo Brachia à meridie in Larium, tanquam Iſthmus, collis Bellaſium nomine procurrit. A Varena ad Leucum ſunt Fons Lacteus, & eodem nomine amnis, quamuis breui curſu, nomen à candore fractarum per ſaxa aquarum aſſecutus. Tum oppida Mandellum atque Leucum; hoc loci munimento inſigne, nec minus quod ſub Duce Philippo omnes Venetas vires ſuſtinuit, egregiaque virtute ac fide præſtita æternam ſibi perlatæ fortiter duræ obſidionis famam comparauit. Illic tanquam Larii partus Adua emittitur, lapideo ponte iunctus. In aduerſa Larii parte vicus Malgratum, & Vallis quæ ab eo nomen accepit, inde Onum, Ciuenna, Vaſenna, Limonta. Tum Bellaſium collis, qui (vt ante dictum eſt) in medium Larium procurrit. In eius radice ad occaſum ſolis eodem nomine vicus. A vertice tres ipſas proſpicit partes, in quas Larius ſe expandit, & propterea magni turbulentis apud Lariũ rebus momenti ſemper habitus. Ita fuiſſe oſtendunt

ruinæ

Digitized by Google

ruinæ magnæ olim arcis in ſummo poſitæ, & quod mortuo Duce Philippo pertinere ad publicã quietẽ viſum eſt arcis munimenta demoliri, nec ꝑpeti, vt à reliqua cõtinenti, vt cogitatum fuerat, collis reſcinderetur. Hinc fuit quod ſine cultore diũ manſit, quoad præſens loci dominus fretus Principis gratia arcem quidem reſtituere non temptauit, ſed magnis in æquiore colle excitatis ædibus conſitiſque arboribus, atque adiecta hortorum amœnitate, loco veteris famæ nitorem reſtituit. A Bellaſio Comum tendentibus primo Laſſenum occurrit, nulla re magis quam auſteri vini infamia notum. Tum pagus Nexum, eodem nomine duplex populus. Haud longe ab eo fons eſt non ſemper ſcatens: ſtata dicitur habere tempora, atque opinio inualuit religioſo die, quo pro hominum ſalute Chriſtus in ligno pependit, dum ſacra mane peraguntur, aquas hunc fontem ante arentem ea anni parte primum emittere. Vis etiam medica cohibendis impetiginibus & ſcabiei, eidem ineſſe putatur. Hinc pagi inueniuntur, Palantia atque Moleudina. Huic molendi vſus nomen inuenit, & vt molere poſſit aquæ efficiunt pluuiani fontis, quas non ſolum auctoris nomen fecit inſignes, verum etiam illud, quod dictu mirum, non ſtatis horis (vt in vulgo eſt) ſed per incerta temporis interualla vt ex fonte euomantur, mox ſe ipſas etiam contrahunt atque reſorbent, vt maritimam in Alpibus vndarum reciprocationem edere videantur. Vltra vicus Tornum lanificio inſigne, & Parlaſſa, tum obliquante ſe lacu in eminenti dorſo ſancti Nicolai fanum vltimus in Lario locus ea parte Comum euntibus.

Supereſt nunc in Lario dicenda pars huic aduerſa, à Menaſio ſe Comum extendens. Igitur poſt Menaſium vici ſunt ordine, quo referuntur: Griantum egregia vini fama inſigne, inde Tremetium, Lenum, & in Leni tergo Aquæ frigidæ monaſterium, nomen loco ſcaturientes frigidiſſimis aquis fontes dedere. Tum ſurgens in Lario dorſum peninſulam facit, in cuius vertice ſacellum, cætera ſine cultoribꝰ: oleis tamen vitibusq; veſtiuntur. In continenti patent campi, & in eis vicus inſula, ita appellandi dorſum (quod diximus) paruo annexu continenti adhærens cauſa fuit: populus veterum malorum fama memorabilis. Nam cum locus fiduciam faceret natura atque manu munitus, conſpirantibus propinquis populis, non infeſtare modo ſed etiam in poteſtate ſua Larium totum continere, ac vrbem Comum nauigatione prohibere auſus eſt, quoad Comenſis ciuitas indignitate atque incommodis ſimul permota, communicatis viribus atque conſiliis cum iis populis, qui ſuperne lacum incolentes paria cum vrbe incommoda atque mala patiebantur, aduerſus Inſulanos à fronte tergoque eodem tempore arma mouit: ſed inimicum populum non contenta oppreſſiſſe, victis leges impoſuit, ne impoſterum vnquam locum munirent.

Poſt Inſulã Sala Colona, tum Arzenna atq; Briona pagi. Inter duos poſteriores Intelleſi amnis ad Lugam Lacũ vallis porrigitur. Inde ſequũtur Alium, Coratumq; deinde Moltraſium, atque Cernobium. A Moltraſij tergo mons ſurgit Biſbinus, à cuiꝰ vertice futuras prænoſci tempeſtates accolarum opinio eſt. Hinc ad meridiem ſinuatur lacus, & in ipſo flexu Vicus, ita pagum illum incolæ vocant. In eo nunc ſacræ virginis fanum Humiliatorum ordinis. Hic quondam Ruffi villam fuiſſe à Plinio celebratam fama eſt: & gemmeus euripus, aliaque nonnulla ita fuiſſe ſpectantibus fidem facere conantur. Cernobium inter ac Vicum Bregia fluuius in Larium decurrit, ponte inſignis, Longobardorum Reginæ id opus, vt fama eſt. In intimo ſinu vrbs Comum, & vetere fama & præſenti fortuna inter Italas vrbes minime negligenda.

Lario duo ſunt peculiares venti, quotidie non ſimul ſed viciſſim ac ſtatis horis ſpirantes, tanquam nauigationis vltro citroque adiutores ac magiſtri Tiuanum vocant à Septentrione flantem, à meridie venientem dicunt Breuam. Hæc ad Larii initia naues propellit: Tiuanus inde venientium nauium implet vela. Alterius flatus, cum aurora ſurgit. Breua poſt meridiem incipit, & cum ſole vires plerumque amittit. Larius piſces fert bonitate atque magnitudine inſignes. In eis præcipui Trotta atque Perſicus, & iis nequaquam conferendus Agon, toto tamen Lario frequentior.

His

Digitized by Google

His quæ dicta ſunt, haud alienum fuerit regionem annectere inter Aduæ curſum atq; Comenſem viam, quoad in colles ad meridiem ſurgere deſinit. Nam & Cæſaris itinere luſtrata eſt, & à tergo imminentes Lario montes habet. Hanc plagam à Lario in meridiem tanquam limite ſub Lembri nomine fluuius diuidit, & quo Lario vicinior, altius in montes ſurgit. Ad meridiem minus editis collibus aut potius tumulis ſuſpenditur. Pars quæ ad Aduam pertinet, Briantius mons nuncupatur, in eo magnus hominum numerus, & frequentes vici: gens ipſa armis gaudet: quod longo tractu Bergomenſi agro contermina, cum ſæpe hoſtes eſſent, minus eis armorũ vſu fuit interdictum: vino tamen & propter copiam & propter magnas vires celebrior. Inter eius vicos notiora nomina, Cliuate, & eodẽ nomine lacus cum Sala Galbiate, Ogionum atque Annonum. At occidentalior pars, quæ ad Larium vergit, ſub nomine eſt Vallis Aſſinæ: ei maior vicus Aſſium nomen dedit: minus quam Briantius mons fertilis, quia inter ſaxa minus etiam coli poteſt. Poſt Aſſium vici Cantium, Caſalinum, Scarena, vt minus ignobilia numerantur.

Quæ à Lario pars magis in meridiem tendit fertilior, nomen eſt, ei Incini Plebs: media Lambro amne perluitur, qui à montibus Lario imminentibus cadit. Eum Eupulus excipit lacus: recentior ætas à vico proximo pro Eupulio Puſianum nominat. Huic amni proximiores pagi ad Briantium montem, Luragus, Inuerigus, Mongutius, atque in editiori parte Peucianum, & vnde Lacui præſens nomen Puſianum: tum Boxiſium atque Cornellum. Sed Lambrum inter ac Comenſem viam notiores vici, Canturcium, Fabrica, Brucianum; tum Caſſianum, Albeſium, Coracanum, Herba, Orzanigum, inter multa, in quibus etiam Lacus, vt minus ignobilia.

Eupulio emiſſus amnis, quem ab eo diximus exceptum, inter colles labitur, nulla re quam molendo regioni commodior, donec Moguntiam attingat. Tum plana iam regione etiam irrigationi ſeruire incipit: neq; ante deſinit & molendo & irrigando vtilis eſſe, quam in Laudenſi agro Padus eum excipiat.

BELLI

Digitized by Google

BELLI BAVARICI ANNO DOMINI M. DIIII. PHILIPPO PALATINO ELECTORI, ET RVPERTO EIUS F. à Maximiliano Imper. indicti, & à quibusdam Principibus hoſtiliter illati, Hiſtoria:

SCRIPTORE IOHANNE TRITHEMIO Abbate tunc temporis Spanheimenſi: in cuius etiam Epiſtolis aliisque ſcriptis multa & funeſta harum rerum mentio.

ANNO M.DIII. mortuus eſt Georgius Dux Bauariæ cognomento Diues, vnicam relinquens filiam nomine Heliſabeth, nuptam Ruperto filio Philippi Comitis Palatini, Bauariæque Ducis, ac Principis Electoris, diſpenſatione Romani Pontificis, quia iuncti fuerant in ſecundo gradu conſanguinitatis. Mater enim Ducis Ruperti ſoror fuerat Ducis Georgij. Qui Dux Georgius re ſimul & cognomine diues, tantum in auro, argento, vnionibus & lapidibus pretioſis reliquit theſaurum, quod ei nullus in Germania Princeps diuitiarum æſtimatione poterat comparari. *Georgius Diues Dux Bauariæ.* Hanc eius mortem infinita pene mala ſubſecuta ſunt. Prius enim quam moreretur, generum ſuum Ducem Rupertum de Haydelberga cum vxore, & liberis ad ſe vocauit in Bauariam, cupiens eum heredem inſtituere Ducatus ſui, & omnium quæ poſſidebat. Venit ad ſocerum gener cum vxore & liberis: anno ferme priuſquam obiret, habitauit cum eo in Bauaria, & oppida quædam atque munitiones ſocero mandante in deditionem * accepit. *Huldigung.* Moriturus autem Dux Georgius ſæpe dictum Rupertum generum ſuum ex teſtamento heredem vniuerſorum inſtituit, eumque violenter ad Bauariæ Ducatum introduxit. Quę res Alberto Bauariæ Duci, vt heredi proximiori diſplicuit, & teſtamentum Ducis Georgij reclamauit. Sed Georgius Dux, quam diu ſuperuixit, in Ducatu manu tenuit generum, & ſedulo ne diſcederet à teſtamento ſe mortuo admonebat. Quo tandem vita defuncto cum Dux Albertus nihil proficeret, Regis iudicium implorauit. Rex igitur Maximilianus vocatis ad ſe partibus, vt verus amator pacis, & iuſtitiæ cultor, conabatur ſummo ſtudio inter Duces reformare concordiam, propoſitiſque multis & varijs medijs, nihil apud Ducem Rupertum (quem tamen ſingulari proſequebatur fauore) profecit. *Rupertus Palat. Philippi F.* Erat autem Dux Rupertus amabilis, inclytus, manſuetus & humanus valde, qui Regis non detrectaſſet in omnibus ſequi decretum, ſi res in eius poſita fuiſſet arbitrio. Annum ætatis tum agebat viceſimum ſecundum. Habebat in conſilio quoſdam à patre ſibi deputatos in directores, quorum arbitrio agere cuncta oportebat. Hi fiduciam ponentes in multitudine theſaurorum, Regis contempſere ſententiam, non prævidentes mala, quæ ſequenti anno ex tali ſecuta fuerunt inobedientia. Non ſemel, ſed ſæpius Rex Maximilianus pietate motus adoleſcentem monebat, vt propoſitas ſibi æquas conditiones acceptaret concordiæ & pacis. Vbi eum ſemper reperit contumacem, banno tandem Imperiali cum omnibus ei adhærentibus notauit, quod anno ſequente cum contigerit, temporis ordini ſcribendum reſeruamus.

Anno M. DIIII. poſteaquam Maximilianus Rex Germaniæ, Romanorumque electus & deſtinatus Imperator, ſingulari benignitate, multaque clementia & labore conatus ſuos fruſtra conſumſiſſet, in eo diſplicentiarum negotio,

quod pro Ducatu Bavariæ mortui Ducis Georgij (vt paulo ante diximus) hærebat inter Duces Rupertũ & Albertũ, & Dux ipſe Rupertus teſtamẽto inniteretur ſoceri, nec vellet obedire decretis Legalibus, conſilio ſuorum * deceptus, Imperiali banno cum omnibus ſibi adhærentibus fuit notatus. Verum non attendens ius regale Dux Rupertus, contractis vndique copijs munitiones Ducatus ſoceri nonnullos occupat, & omnia quæ illius fuerant, ſua eſſe teſtatur. Requiſitus eſt præmonitus edicto regio Philippus Comes Palatinus, genitor Ducis Ruperti, ne filio exbannito faciat aſſiſtentiam, dubius & anceps diu fluctuabat animo; & altera ex parte affectu paterno vrgebatur ad ſubueniendum filio, ex altera vero regio terrebatur edicto. Et quid faceret in tali pater neceſſitatis articulo conſtitutus? Si filium deſeruerit, iudicabitur impius & crudelis: ſi adhæſerit, ſi conſilium vel auxilium pro eo dederit, inobediens Regiæ Maieſtati cenſetur merito atque rebellis. In tali ambiguitate nutans, vicit tandem affectus in eo paternus, & diſſimulata interim quam Regiæ Maieſtati debebat, obedientia, naturam prætulit rebus humanis. His recognitis Maximilianus Rex, totius regni Principes & cives vna cum miniſterialibus in bellum contra Ducem Rupertum, eiuſque genitorem Philippum Comitem Palatinum, & omnes ſentientes cum eis, convocat, bellumque indicit regni commune eiſdem, tanquam in eos qui mandatis regalibus inobedientes fuerint, atque rebelles, contumaces, & ob id omni privilegio nudatos. Conceſſit etiam, vt vnicuique libere & impune liceret eos vt regiæ Maieſtatis contemptores, & exbannitos invadere, ſpoliare, trucidare, & interficere.

*adde, atque etiam Pontificis Rom. ſuaſu.

Et ecce conveniunt ad mandatum Regis mox in vnam ſententiam Principes multi, ciues quoque pene omnes in vicinio regni, Comites ſimul & nobiles, & quaſi ex condicto in Palatinum Comitem Philippum, & filium eius Rupertum vnanimi conſenſu arma contulerunt. Et hæc ſunt nomina Principum qui contra Palatinum arma perſonali præſentia mouerunt. Maximilianus Germanorum Rex, Fridericus Marchio Brandenburgenſis, Albertus & Wolfgangus fratres Bavariæ Duces, & in cauſa Principales, Wilhelmus Landgrauius Haſſiæ, Vdalricus Dux Wirtenbergenſis, Alexander Comes Palatinus, Bavariæque Dux, & Comes Veldentiæ, Heinricus Brunſuicenſis. Auxilia miſerunt Regi Maximiliano contra Palatinum, Epiſcopus Auguſtenſis, Ioachim quoque Marchio Brandenburgenſis, Princeps Elector. Cives inſuper regni, Argentinenſes, Auguſtenſes, Ratiſponenſes, Nurenbergenſes, Vlmenſes, & tota Liga Suevica, cum alijs multis nobilibus atque Comitibus, in perniciem Palatini vnanimiter conſpirantes arma moverunt. Plures etiam Comites & militares, qui prius cum Palatino ſenſerant hac ſuperveniente neceſſitate, Regiſque vrgente imperio ab eo defecerunt.

Rege itaque Maximiliano præcipiente, quatuor à locis mouetur in Palatinum expeditio, quarum ipſe primam ordinavit in Bavaria, ſecundam fecit Vdalricus Wirtembergenſium Dux, tertiam Wilhelmus Haſſiorum Landgravius, & quartam Alexander Dux Bavariæ, Comeſque in Veldentia, qui tamen parum fecit, quia multum non potuit. Bertholdus Archiepiſcopus Moguntinus, Laurentius Epiſcopus Herbipolenſis, Albertus Epiſcopus Argentinenſis, Ludouicus Epiſcopus Spirenſis, Reinhardus Epiſcopus Wormatienſis, Chriſtophorus Marchio Badenſis, Iohannes Dux Bavariæ & Comes in Spanheim; Ciues quoque Spirenſes & Wormacienſes, quia conterminant finibus terræ Palatini Comitis, ne periculo ſe involverent, quod è vicino eis imminebat, permiſſione ſeu diſſimulatione Regis, à tumultu bellico quieverunt. Initium (ſicut dictum) hæc mala ſumpſerunt in Bavaria contra Ducem Rupertum regio decreto inobedientem, atque rebellem, in quem arma moverunt, Maximilianus Rex Germanorum, Albertus & Wolfgangus Duces Bavariæ, Fridericus Marchio Brandenburgenſis, Epiſcopus Auguſtenſis & tota confœderatio Suevica, cum regni civibus in circuitu vniverſis. Qui omnes in vnum convenientes, numero & viribus magni & formidabiles nimium, Ducatum qui aliquando fuerat Du-

cis

Digitized by Google

cis Georgij, hinc inde per gyrum vaſtarunt, incendio & ferro cuncta deſolantes, munitioneſque, oppida & caſtella non pauca obtinuerunt. Nurembergenſes denique proprium ducentes exercitum contra Philippum Comitem Palatinum, multa ei damna circa oppidum Amberg in Bauaria fecerunt, vtpote qui viciniores erant, & ſe læſos aliquotiens ab eo grauiter animis ferebant.

Miſerat in Bauariam Philippus pater equites filio qui ferrent auxilium in neceſſitate conſtituto, quanquam conduxerint parum. Ex Boëmia etiam non paruum exercitum pugnatorum mercede conductum, Rupertus euocauerat: contra quos Rex Maximilianus non longe à Rariſpona perſonaliter properauit ad bellum, habens in commeatu Fridericum Marchionem Brandenburgenſem, & Albertum Bauariæ Ducem, cum alijs Comitibus atque nobilibus multis. Facto igitur congreſſu bellum atrox committitur, & aliquandiu ambiguo Marte pugnatur.

Victoria tandem Regi ceſſit Maximiliano, & Boëmorum exercitus ab eo contritus eſt, è quibus in ore gladij ceciderunt occiſi mille ſexcenti viri, & capti fuerunt ſimiliter ſexcenti, reliqui fuga lapſi neceſſarium ſalutis profugium quæſiuerunt. Rex autem Maximilianus obtenta contra Boëmos victoriâ, milites plures creauit auratos, & partes in eo conflictu Palatinas valde infirmauit & contriuit.

Eodem quoque anno durantibus in Bauaria guerris, monaſterium Ciſtercienſis ordinis, Waltſaxa nuncupatum, iuſſu cuiuſdam tyranni militis & capitanei Marchionis Friderici fuit incenſum & maiori ex parte igne conſumptum, ſine ſcitu vel conſenſu Principis ſui, quemadmodum eius ab ore proprio audiui, & credidi probationibus neceſſarijs ſufficienter informatus. Mox enim vt Principi factum innotuit, de curia ſua incendiarium eiecit, cuius caput feciſſet & amputari, ſi non precibus multorum à ſententia fuiſſet retractus. Verum Domino Deo ſibi factas vlciſcente iniurias, non diu auctor incendij manſit impunitus; Sed veniens cum alio quodam in contentionem, ab eo fuit interemptus, & (ſicut timendum eſt) duplici morte damnatus. Scriptum eſt enim, *Qui templum Dei deſtruit, & ipſe à Domino deſtruetur.* Liberet, ſi conduceret aliquid, tempeſtatis noſtræ mores deteſtari humanos, quos hodie tam enormiter cernimus deprauatos, in his maxime qui de generis nobilitate gloriantur, quos rectius Dumetinos equites * Maximilianus Rex nuncupare conſueuit quam nobiles, qui latrocinia ſequentes & rapinas, nec Deum timent, nec homines reuerentur. Sed de his poſtea dicemus.

Waldſachſen.

* *Heckenritter.*

Rex autem Maximilianus poſt habitam de Boëmis victoriam exercitum diuiſit, cuius alteram partem cum Duce Alberto & Marchione Friderico dimiſit in Bauaria contra Ducem Rupertum, cuius vires iam tunc multum fuerant debilitatæ & imminutæ; alteram vero ſecum duxit in Alſatiam, Philippum Comitem Palatinum Ruperti Ducis genitorem impugnaturus. Qui cum debellaretur à multis ſimul & ſemel in diuerſis locis, non potuit ſingulis ad pugnam occurrere: ſed cogebatur patientiam in tribulationibus prudenter exhibere. Contractis enim mercede copijs, duos habebat exercitus, quorum alterum filio miſit in Bauariam ferre auxilium, alterum Heidelbergæ ſecum retinuit, quem contra incurſores hinc inde per Palatinum Ducatum, prout requirebat neceſſitas negotiorum, ordinauit.

Vnde cum reſiſtere omnibus non poſſet, in multis prudenter diſſimulauit, confidens de manſuetudine regia, quod gladium ſuum non ad internecionem extenderet omnimodam, ſed ad paternam correctionem. Munierat iam antea ſatis fortiter principaliora oppida ſua, Heidelberg, Germersheim, Alzen, & alia per Principatum caſtella: præceperatque commorantibus in rure ſubditis, vt res ſuas omnemque ſupellectilem, & quicquid à facie inimici optarent remanere

ſecurum, in viciniora ſibi oppida atque caſtella transferrent, domos in villis ſtramine tectas operimento nudarent, vt nulla relinqueretur hoſtibus aut ſpoliandi aut incendendi facultas.

Erant autem dies miſeriarum pleni, & nuſquam tuta fides in terra. At vero Maximilianus Rex, poſtquam in Alſatiam (ſicut dictum eſt) traduxit copias, Argentinenſium auxilio regni terras & oppida impignerata Palatinatui ſine ſanguinis effuſione inuaſit, & obtinuit. Geroldeſeck caſtellum, & Comitatum Offenburg, Ortenberg, Gengenbach, & quicquid in circuitu iuris fuerat Palatini. Poſthæc Rheno tranſmiſſo Hagenawe, Luzelſtein, Wiſſenburg, & omnem regionem, quam noſtri *die Landuogtey* nuncupant, ſuæ ſubiecit ditioni, nulla reſiſtente, ſed cunctis eum vt verum & proprium dominum ſuum cum reuerentia & honore vbiq; ſuſcipientibus.

Geroltzeck. Offenburg. Ortenberg. Gengebach. Hagenavv. Lutzelſtein. Weiſſenburg.

His peractis Chriſtophorus Marchio de Baden vices ſuas interpoſuit, & Regem, ne contra Palatinum progrederetur vlterius, precum inſtantia reuocauit. Rex autem qui Comitem Palatinum corripere & humiliare deſtinauerat animo, non delere, facilius acquieuit, & retracto pede humiliatum ad gratiam recepit; quem, ſi voluiſſet, in breui totaliter deſtruxiſſet, viribus totius regni adiutus. Non enim poſſibile fuit, vt vnus regni Princeps, alioquin ſatis potens, impetum tot Principum non læſus ſufferret, quibus duobus vel tribus indubie reſtitiſſet.

Interea dum Rex Maximilianus cum Principibus & ciuibus regni bellum contra Philippum Comitem, & eius filium Ducem Rupertum gereret in Bauaria, Vdalricus Dux Wirtenbergenſis, cum iuſſu regio, tum propriam aduerſus memoratum Principem habens actionem, anno prænotato in menſe Maio ſe literis Heidelbergam publice miſſis, hoſtem & inimicum (vt fieri ſolet) manifeſtat eiuſdem.

Deinde contractis copijs, ad numerum (vt ferunt) viginti millium pugnatorum peditum, & octingentorum equitum, terras Palatini Comitis ingreditur: & imprimis monaſterij Mulbronnenſis, quod Ciſtercienſis eſt ordinis, poſſeſſiones & villas igne & ferro deuaſtauit, quæ ſub tuitione fuerant ipſius Philippi Comitis memorati. Vuerſen villam dicti cœnobij cum alijs incendio cremauit, pecora ruſticorum abegit, eiſque plura incommoda & damna fieri permiſit. Poſtea ipſum cœnobium Mulbronnenſe, quod in modum caſtelli ſatis erat munitum, obſidione vallauit, in quo Palatinus Comes CCC. virorum præſidium collocauerat.

Maulbronn. Werſſen.

Abbas cum fratribus ad vrbem ſeceſſerat Spirenſem, paucis ſenioribus in monaſterio relictis. Conſtruxerat in monticulo ex oppoſito monaſterij paulo prius Comes Palatinus pro defenſione loci fortalitium quoddam, in arcis modum fortiter munitum, non ſine multis impenſis, quod Dux Vdalricus imprimis aggreſſus eſt, quaſſatumque machinis cepit. Deinde muros cœnobij, turres & domos intra murum poſitas bombardis & machinis bellicis pulſare cœpit, & opus inchoatum ſine intermiſſione iaciendo lapides continuauit. Videntes autem qui erant in monaſterio, quod tantæ potentiæ Ducis non poſſent reſiſtere, quodque nullum de ſuo Principe haberent auxilium, quamuis ſæpius imploraſſent; ſub certis conditionibus Duci monaſterium tradiderunt. Dux itaque monaſterium introgreſſus potenter obtinuit, & eos qui fuerant de parte Comitis Palatini, iuxta condictum libere quo vellent abire permiſit, ſuſceptaque loci aduocatia Monachos reuocauit.

Inde progrediens fortiſſimum Knitlingenſium agrum potenter ſubegit, & Palatini oppidum Bretheim obſidione cinxit, caſtra ponens ab eius parte verſus Aquilonem. Obſidione firmata, confeſtim muros & turres & ædificia oppidi quæque bombardarum ictibus fortiter cœpit impellere ad ruinam, & magno conabatur anniſu potentiæ ſuæ viribus obtinere victoriam. Sed qui erant in oppido, & numero & audacia viri potentes, in papiliones Ducis machinas direxere tonantes, & ſe conſtanter & oppidum fortiter defenſarunt. Erant enim pugnatores

Bretheim.

Digitized by Google

tores in oppido ad res bellicas inſtructi quos nec metus in fugam, nec puſillanimitas Mulbronnenſium inſtar facile conuerteret in traditores. Vna namque dierum cum Wirtenbergenſes bombo tonantes atque machinarum cuſtodes, otio, vino, & ſomno dediti nihil minus quam oppidanorum ſuſpicarentur excurſum, Palatinenſes de oppidulo erumpunt, otio homines memoratos vacantes quaſi ſecuros inueniunt, aggrediuntur, cædunt, occiduntque, & bombardas hoſtium nonnullas violenter ſecum abducunt. Ingens fit ſubito clamor, & grandis ſub confuſione tumultus, dum præ gaudio Palatinenſes attollunt in aera voces: Wirtenbergenſes autem ex ſubita incurſione attoniti, vociferantes quid paterentur eorum tonantes neſcirent. Ex quibus nonnulli poſt excurſum Palatinarum partium retrocedentes minus caute ſecuti, cum portam inueniſſent apertam introgreſſi ſunt, protinusq; clauſis valuis crudeliter occiſi, ſed & plures in captiuitatem abducti.

Ceciderunt in eo tumultu ex vtraque parte viri ducenti & ſupra, plures tamen de Wirtenbergenſium exercitu quam Palatinorum. Sedatis poſtremo tumultibus Sueui mortuos ſuos in cœmiterio quodam non longe poſito ſepelierunt.

Durauit iſta oppidi Bretheim per Ducem Vdalricum obſidio diebus vno atq; viginti, quibus effluxis venit in papiliones Ludouicus filius Philippi Comitis Palatini primogenitus, quem Dux Vdalricus de Wirtenberg cum honore ſuſcepit, & in tentorium ſuum lætanter introduxit. Quid inter ſe tractauerint, aut quas conditiones pacis dederint & acceperint, me latet vſque in præſentem diem. Solum hoc habeo compertum, quod Vdalricus Dux Wirtenbergenſis mox poſt Lodouici receſſum obſidionem amouit.

Bretheimiana obſidione ſoluta inde mouit exercitum Dux Vdalricus, & munitiſſimam arcem Palatini Comitis Bœſeckheim firmiſſima obſidione coarctauit, *Beſigkheim.* lapides ſine intermiſſione bombardarum violencia intromittens, quibus haud parum tribulauit obſeſſos. Qui cum impetum machinarum diutius ferre non poſſent, neque auxilium ſe ſcirent aliunde habituros, communi decreto munitionem Duci Vdalrico ſub conditione ſalutis tradiderunt. Dux autem oppidulo cum arce obtento victor ingreditur, & abire traditores permittuntur.

Vltra progreſſus contra Ludouicum Comitem de Lewenſtein, qui erat in parte Comitis Palatini, quia ex patruo * nepos, omnem comitatum eius incen- ** Friderico Pal.* dio & vaſtatione hoſtili deſtruxit, penituſque deſolauit. Caſtrum quoque memorati Comitis de Lewenſtein obſedit, & in quatuor diebus obtinuit ipſo Comite Ludouico in Bauaria cum Duce Ruperto exiſtente. Verum poſt annos quatuor Dux Vdalricus quorundam nobilium precibus ad miſericordiam flexus, Caſtellum Lewenſtein cum cæteris ablatis omnibus ſub certis conditionibus ſæpe di- *Lewenſtein.* cto Comiti reſtituit, vna villa duntaxat excepta, cuius incolæ nulla poterant ratione induci, vt iam deinceps conſentirent ſub ditione Comitis eſſe Ludouici, cauſas habentes varias.

Conſequenter Dux Vdalricus in Comitatum de Winsberg mouit exercitum & incenſis igne per circuitum villis, magnam terris intulit deſolationem. Poſt Comitatus hoſtilem vaſtationem, ipſum Caſtellum Winſpurg obſidione vallauit: *Weinſperg.* quod ſimiliter expugnauit in paucis diebus, & per deditionem obtinuit. Rurſuſque progrediens Nouam ciuitatem * Palatini Comitis oppidulum ſimili facili- ** Neuſtat am Kochen.* tate capiens, in ſuam redegit poteſtatem.

Deinde Meckmul oppidum cinxit obſidione, quod etiam breui ſuæ poteſtati *Meckmul.* ſubiecit. His per tempus quo inter regnum & Palatinum cœpta durauit contentio, per Ducem Vdalricum octauum decimum annum ætatis agentem, glorioſe imo nullo reſiſtente peractis, mandato regali ſubſecutæ ſunt treugæ, à bello ceſſatum, & tandem (ſicut diximus) facta concordia.

Animus in adoleſcente fuit Principe magnus, cuius impetum niſi regia co- *Vlricus Wirtenbergicus.*

hibuiſſet auctoritas, damna Palatinis grauiora intuliſſet. Laudamus eum, quoniam in ea parte Chriſtianum ſeruauit modum pugnandi, quo & monaſterijs & Eccleſijs Deo conſecratis pepercit, quippe qui neque incendio conſecrata Domino templa ſubuertit, neque ſeruorum Dei cœnobia ſpoliauit; ſed animo ſtrenuus, potentia virtuoſus, ac pius in Deum, quoad fieri potuit, Eccleſiæ miniſtris pepercit.

Tertium contra Palatinum exercitum circumduxit Alexander Comes Palatinus, Bauariæque Dux & Comes in Veldentia Moſellanus, qui morabatur in Gemino ponte, filius Ludouici quondam Ducis cognomento nigri. Hic anno Dominicæ natiuitatis prænotato, in vigilia S. S. Petri & Pauli Apoſtolorum, capitaneum ſuum cum exercitu paruo ruſticano, & magis ad prædam idoneo quam ad pugnam, in terras miſit Palatini, Spanhemenſi coniunctas & vicinas comitatui.

Marienpforten.

Qui monaſterium Wilhelmitarum, quod Mariæ porta nuncupatur, parum diſtans à Spanheim, intrantes crudeliter ſpoliarunt, abigentes pecora, & omnia quæ inuenire poterant ſecum in Meiſenheim oppidum abduxerunt. Erat autem feria ſexta, & vigilia (ſicut diximus) Apoſtolorum, nihilominus quidam in exercitu petrones repertas, quæ præcedente veſpere ſuperauerant, carnes deuorabant.

Merxheim.
Nußbaum.
Sobernheim.

Spoliato cœnobio retroceſſerunt, & quaſdam in itinere villas de Palatini dominio igne ſuppoſito incenderunt, Merxheim, Nosbawm, & alias per circuitum oppidi Sobernheim. A Priore nihilominus & fratribus memorati cœnobij Wilhelmitarum C C. extorſere florenos, vt ab incendio quod minabantur, monaſterio temperarent. Quis hic modus bellorum vbi & Deo dicatis locis minetur incendium? Inde capitaneus exercitus Ducis Alexandri copias contra Palatinum duxit in partes Weſtraſiæ, atque per prouinciam diſcurrens inſtabilis, villulas quaſdam incendio cremauit, pecunias à monaſterijs & Eccleſijs in Otterburg, Clingenmunſter, Euſſerſtal, Hartwichshuſen, Sanct. Lamperti monialium, & alijs in circuitu, ne incendio perirent, extorſit, ſpoliauit, & ſine commiſeratione grauiter afflixit.

Buleckheim.

Poſt hæc Buleckheim villam Comitis Palatini, ab oppido Landaw Spirenſis diœceſis vno duntaxat miliari diſtantem obſedit, & fortiter vt potuit impugnare cœpit. His autem qui fuerant in præſidio collocati, villam conſtanter defendentibus, omnes hoſtium defecere conatus. Interea Comes Palatinus exercitus ſui partem in auxilium miſit obſeſſis: quorum aduentu territus hoſtis obſidione ſoluta diſceſſit, plura paſſus incommoda quam hoſtibus forſitan ſuis potuerit inferre. Dum hæc agerentur, Dux Alexander morbo laborans non fuit in exercitu, cuius abſentia factum eſt, vt milites conducti prædam ſitientes plus hoſtem ſpoliare contenderent quam vincere. Diſcurrentes enim per totam regionem in circuitu

Neuſtat.

Nouæ ciuitatis oppidi, omnia per violentiam rapuerunt, non ſolum in domibus & poſſeſſionibus ruſticorum, ſed etiam in monaſterijs & Eccleſijs ſanctorum. Non tamen omnes qui fuerunt in exercitu, in hunc modum rapacitatis vitio intendebant, ſed viri perditionis duntaxat, quibus nihil de timore Dei, nihil de publica honeſtate, ſed totum de auaritia conſtabat. Quod timor Dei non fuerit ante oculos eorum, ex eo fecerunt manifeſtum, quod neque Deo dicatis locis pepercerunt, neque Monachis, neque Eccleſiæ miniſtris, vtpote qui auaritiæ facibus inſatiabili deſiderio inflammati ſacrilegas manus in res diuino cultui conſecratas temere miſerunt, ſpoliando templa Dei ornatibus cunctis, altaria pallijs & linteaminibus benedictis, & (quod eatenus in Chriſtianorum publicis bellis nuſquam reperi factum) linteos attactu Dominici pretioſi corporis ſanctificatos, qui corporalia nuncupantur, rapuerunt de ſacroſanctis Eccleſijs, & in ſuos vſus illicitos deputarunt, ex quibus alij ſuis vxoribus fecerunt pepla, alij ſibi applicuerunt ad pectoralia.

Digitized by Google

Anno prænotato nona die menſis Auguſti, pedites cum equitibus Alexandrinorum, qui erant in oppido Meiſenheim, quod duobus ferme à monaſterio Spanheim diſtat miliaribus, circa ſolis ortum mane irruerunt in villam Rudesheim iuxta oppidum Cruzenach inopinate, raptisque omnibus inuentis eam ignibus incenderunt. *Rudesheim.*

Fumo per aera ſurgente in altum, Palatinenſes qui erant in oppido iam dicto, turmatim contra hoſtes exiuerunt, vſque ad villam procedentes ardentem. Sed Alexandrini mox vt villam incenderant fugerunt, & abductis nonnullis ex Rudesheim, & Huffelsheim ruſticis, vna cum inuentis pecoribus & ſpoliis ad Meiſenheim præſidium ſuum reuerſi ſunt. *Huffelsheim.*

Vndecima die menſis Auguſti capitaneus ducis Alexandri, Heinricus de Suuarzenburg eques auratus, ruricolas villæ Wimesheim cœnobio Spanheimenſi vicinæ pro centum viginti florenis ab incendio liberos dixit atque ſecuros. Noluit enim incendere villam, quamuis ſub ditione Palatini conſtitutam, propterea quod Dux Alexander patronus & collator eſſet Eccleſiæ parochialis. *VVimesheim.*

Villam quoque Waldenhuſen, quæ iuris eſt nobilium de vicino caſtello Dalburg, pro trecentis florenis liberam ab incendio fore promiſerunt Alexandrini. *VValdenhauſen.*

Quarta die menſis Septembris mane ante Solis ortum exeuntes de Meiſenheim Alexandrini, ſilenter intrauerunt Comitatum Spanheimenſem, vaccasque centum viginti, & porcos ducentos iuxta villam Bickelheim, paſcentes abegerunt. Villam quidem capere niſi ſunt, ſed non potuerunt, quam incolæ prius foſſatis, ſæpibus, & propugnaculis munitam die & nocte diligentius cuſtodiebant, die autem ſequente mane ſurgentes viri de Beckelheim numero viginti, auxilio quorundam de oppido Sobernheim, ante Solis ortum ſe haud procul ab oppido Meiſenheim in nemore abſconderunt, donec pecora egrederentur ad paſcua: quibus more ſolito egreſſis, erumpunt de inſidiis qui latuerant viri, pecora non ſuſpicantibus Alexandrinis abigunt, & Bickelnheim velociter introducunt.

Vnde nona die menſis memorati Septembris Alexandrini rurſus de oppido Meiſenheim turmatim exeunt: & circa nonam horam de mane in agrum Sobernheimenſis oppidi cum ſilentio irruentes, omnia quæ inuenerant pecora, nullo percipiente in oppido ſecum ducentes ad Meiſenheim minauerunt.

Eſt autem inter Sobernheim & Meiſenheim vnius duntaxat miliaris diſtantia.

Viceſima poſt hæc die menſis Septembris, quæ fuit ſexta feria poſt exaltationis Sanct. Crucis, Alexandrini mane diluculo venientes ad caſtrum Zuſch in nemore ſitum, quod Saonus nominatur à Spanhemenſibus, à Treuirenſibus autem & Moſellanis Hidorus *, donec egrederentur ad paſcendum pecora, latuerunt. *Zuſch.*

Eſt autem nemus hoc in maiori parte latitudinis vnius Teutonici milliaris, in minori ſemiſſis: cuius initium à Rheno inter Bingiones & Baccheracios captans per Comitatum Spanheimenſem Cynonotosque Treuirenſes, & Lotharingios in fines porrigitur, continuatum ſine intercapedine Metenſium. Ea pars nemoris memorati quæ ſub Moguntina continetur diœceſi, nuncupatur Saonus. *Salme.*

Illa vero quam diœceſis comprehendit Treuerica, Hidorus nominatur, ſylua certe quercubus, paſcuis, & glandibus diues. Itaq; latitantes in inſidiis tecti nemore Alexandrini, mox vt pecora de caſtello viderunt exire, ſubmiſerunt in habitu ruſticano viros antea diſpoſitos, qui portas ne clauderentur p̄occuparent. Quorum cōfeſtim ſecuti veſtigia, ceperunt nullo reſiſtēte caſtellū, ipſiusq; domicellū Iohannē *Ider.* *Iohan. de*

Hohenſtein.

de Hohenſtein adhuc dormientem in lecto ceperunt, abducentes captiuum. Deinde omnem ſcrutantes ſupellectilem, in prædam ſumentes abducunt, & caſtrum igne ſuppoſito redigunt in fauillam. Non enim confidebant integrum ſe poſſe retinere caſtellum, propterea quod & iure fœdali Archiepiſcopo ſubiiceretur Treuirorum, & Ioannes de Hoenſtein Dominus caſtelli neque Palatino neque alteri alicui hac durante guerra ſeruiret. Vnde cunctis rem medullitus intelligentibus viſum eſt, Alexandrinos viro grauem & non diſſimulandam feciſſe iniuriam. Sed quid? Non iudex iudicat. Transeamus.

Suuicker de Sickingen.

Viceſima octaua die Menſis Septembris Alexandrini de Oppido Meiſenheim rurſum egreſſi, Merxheim villam (vt ſupra diximus) ſub tuitione Philippi Comitis Palatini poſitam, quæ iuris erat immediati Suuidegeri de Sickingen equitis aurati, qui tunc in exercitu Ducis Ruperti fuerat perſonaliter occupatus in Bauaria, & Ioannis Captiui de Hohenſtein memorati, ſpoliauerunt, & igne ſubmiſſo quod reliquum fuerat à priore incendio, funditus deſtruentes in fauillam redegerunt, magno cum damno incolarum.

Sien.

Eodem quoque die pars vna exercitus Alexandrinorum villam & caſtellum Sien Suuidigeri militis de Siekingen iam dicti ſpoliauerunt, & per incendium funditus deſtruxerunt, irruentes more ſuo per turmas.

Dum hæc omnia quæ diximus fierent, & quædam alia plura memoriæ non occurrentia noſtræ, mandato Ducis Alexandrini contra Philippum Comitem Palatinum, tempus menſium quinque conſumebatur, quo bellum durauit: intereaque agebantur quæ ſunt dicta prius, de Maximiliani Regis in Bauaria exercitu, Ducis quoque Vdalrici de VVirtemberg, & quæ ſumus dicturi de crudeli vaſtatione VVilhelmi Landgrauii prouinciæ Haſſianorum. Verum quia breuiter deſcripſimus Alexandri Ducis memorati geſta contra Philippum Comitem Palatinum, ſicut noſtræ occurrebant memoriæ; ordo iam poſtulat rationis, vt quid Palatinenſes auſerint aduerſum partes ipſius Ducis Alexandrini, quantum nobis conſtare poterit, breuiter dicamus.

Nic. Brun. de Smidperg.

* Creuzenach.

Ober vnd nider Hauſen.

Roede.

In primis autem Nicolaus Brunonis, vel (vt propius accedam) Brunus de Schmitdeberg, ex parte Palatini capitaneus eorum, qui apud Stauroneſum erant in præſidio, vir audax, fortis, & bellicoſus, in vigilia natiuitatis Sanct. Ioannis Baptiſtæ contractis ex Stauroneſo * copiis Alexandri Ducis villas duas circa Nahum fluuium in vicino poſitas, Huſen videlicet inferius & ſuperius, inuaſit, ſpoliauit, incendit, ac præter Eccleſiam funditus deſtruxit. Viros ruricolas quotquot inuenire potuit, cum pecoribus & præda captiuos abduxit: quos pecunia interueniente poſtea liberos abire permiſit. Sequenti die feſto D. Baptiſtæ Ioannis villam Roëde ſimili vaſtatione deprædatus incendit, & nonnullos ex ruſticis captiuos abduxit. Reliquas etiam in circuitu villas, curtes, & quicquid ſub tuitione fuerat Ducis Alexandri, hoſtili incurſione deuaſtans ſpoliauit, incendit ac funditus deſtruxit.

Ioh. Landſchad.

Poſthæc XIX. die menſis Iulii venit ab Heidelberga Ioannes Landſchad de Steinach eques auratus, Palatini capitaneus & Dux exercitus, cum armatorum copiis ad oppidum Cruzenach, & manſerunt ibi diebus ſex, incrementum ſui & machinas bombardarum expectantes. Quibus interea cum bombitonantibus aduectis, viceſima ſexta die menſis Iulii Stauroneſum in magna multitudine exiuerunt per ordinem, primo pedites ac deinde pulchro apparatu diſpoſiti equites: iter contra Ducis Alexandri Comitatum dirigentes. Erat autem mane circa horam ſeptimam, quando primi exire cœperunt, & ordine ſequentes alii continuo, paulo poſt nonam horam vltimi exiuerunt: fuit enim copioſus exercitus.

Diſibodenberg.

Eodem die venerunt cum feſtinatione ad planitiem quæ eſt inter montem Sanct. Diſibodi & Odernhem Ducis Alexandri oppidulum, & ibi caſtra fixerunt.

runt.

runt. Erant autem in ipſo monaſterio montis S. Diſibodi, quinquaginta ſtratiotæ pro cuſtodia loci ab Alexandro deputati: qui cum vidiſſent exercitum Palatinenſium aduenire, confeſtim relicto præſidio fugerunt ingreſſi monaſterium. Palatinenſes duos vel tres Monachos duntaxat inuenerunt, cæteris cum abbate hoſtium metu iam pridem ad loca tutiora translatis. Magnam petrones crudelitatem in eo cœnobio exercuerunt, quam veritatis amore tranſire non poſſumus. Vini plauſtra non minus quinquaginta in cellario repererunt: quo ſi modeſte fuiſſent vſi, exercitui multis diebus potuiſſent ſufficere. Sed paſſim omnes qui volebant irruentes ſine ordine, ſine modeſtia, ſine diſcretione, vinum potabant, & multo plus effundebatur ſuper terram, quam in vſum verteretur humanum. Enimuero cum inſtrumenta non haberent, vel ad perforandum opercula vaſorum, vel in quibus poſſent recipere vinum, lanceis & pugionibus aperuerunt foramina; & bibentes quantum poterant, reliquum defluere in terram permittebant.

Quidquid in monaſterio repererunt, ſine timore Dei totum rapuerunt: non relinquentes vel cochlear vnum, vel aliud quidquam minimum. Nam plumbum de tectis atque feneſtris, clauos ferreos de ligneis parietibus, pallas de altaribus, ſimul & corporalia furtiue ſuſtulerunt. Non milites, non nobiles, non equites iſta fecerunt; ſed nudi pedites & ruſtici petrones, qui vel iuſſi vel vltronei ſe coniunxerunt exercitui. Nihil reliquerunt intactum, nihil integrum, nihil non violatum. Verum Abbas prouidus futurorum, calices, priuilegia, libros, & quæque monaſterii pretioſa clenodia tempeſtiue ad Meiſenheim fecerat transferri.

Fuerunt tamen nonnulli ex eorum numero, qui de nobilitate gloriantur, in Sobernheim oppido Palatini domicilium habentes, qui ſublata publice de monaſterio torcularia, vaſa quoque vinaria, lectiſternia, ſcamna, menſas, fœnum, ſtramina, & quidquid inuenerunt vtenſilium ſeu rerum domeſticarum, impune rapuerunt, & curribus multiplicatis in ſua nullo contradicente fecerunt abduci.

Eodem quoque die S. videlicet matris Annæ, Palatinenſes oppidum ante dictum Odernheim (quod *Cotirodunum* veteres nuncuparunt) obſidione cinxerunt, *Odernheim.* & machinis bellicis ſiue bombardis acriter impugnarunt. Nec minus qui erant in oppidulo, viri & mulieres, turribus & muris conſcenſis, baliſtis, bombardis, & lapidum ciectione ſe fortiter defenſare conati ſunt. Superati tandem multitudine impugnantium Odernheimenſes cum ſe nec defenſare poſſent diutius, nec aliunde ſperarent auxilium; & ſe & oppidum ſub certis quibuſdam conditionibus in manus Palatinenſium tradiderunt, die ſcilicet XXVIII. menſis Iulii, quæ fuit dominica, & martyrio Sanct. Pantaleonis feſtiua, circa quintam horam poſt meridiem, obſidionis die tertia. Oppidum Palatinenſes ingreſſi, & per domos diſcurrentes, quicquid inuenire poterant diripiebant. Oppidani autem cum vxoribus & liberis ſuis ad Eccleſiam confugerant parochialem, in quam etiam res ſuas quaſque meliores ante biduum comportauerant, in qua & ſaluæ manſerunt. Ioannes etenim Landſchad miles & capitaneus Palatini memorabilis cum eſſet Chriſtianæ pietatis amator, ſimul & iuſtitiæ cultor, nulla potuit ratione perſuaderi vt quempiam ſuorum Eccleſiam permitteret ingredi. Omnia ergo ſalua manſerunt, quæ in Eccleſiam fuerant repoſita: nec minimum quid ex eis fuit ablatum, poſitis iuſſu capitanei ad ianuam cuſtodibus, qui nulli concederent introitum.

Deinde conuocati ad forum oppidani (vt moris eſt) in verba Palatini Comitis omnes iurauerunt. Erat quidem paruum oppidum, ſed muris, turribus, & foſſatis optime munitum: habens ab oriente Glanum fluuium non facile tranſmeabilem. Propterea confiſi de firmitate loci per triduum oppidani, quamuis pauci eſſent numero, fortiter ſteterũt, promiſſum à Duce præſtolantes auxilium. Quo non veniente, bello præpoſuerunt ſalutem. Capto autem oppidulo, Palatinenſes muros & turres per gyrum deiicientes impleuerunt foſſata, ne relinqueretur Alexandrinis occaſio

Digitized by Google

occaſio vel ſpes aliqua recuperationis. Perierunt ab vtraque parte nonnulli, bombardarum lapidibus miſerabiliter obruti.

Lautern.

Inde mouentes exercitum Palatinenſes per Alexandri Ducis terras, iter verſus Luteram Palatini oppidum inſtituerunt, plures in medio villas aduerſariorum deprædantes incendio vaſtauerunt. Procedentes autem ordine cœpto vlterius, Alexandrinos ab obſidione villæ Bicklenheim (de qua diximus) fugauerunt. Pepercit in his omnibus Phippus Comes Palatinus Alexandro nepoti, quem indubitanter perdere potuiſſet, ſi ambo æquali odio laboraſſent, quorum alter plus voluit quam potuit, alter noluit quantum inferre mali potuit inimico.

Moſcheln.

Poſt hæc XVIII. die Septembris Nicolaus Brunus de Smidberg capitaneus Palatini Comitis, in Stauroneſo contractis oppidanorum copiis, terram Ducis Alexandrini rurſus intrauit. Moſchelen inferius cum aliis quibuſdam villis per circuitum ſpolians incendit, ruſticos nonnullos abduxit captiuos, pecora quoque multa abegerunt, qui cum eo fuerant ſtratiotæ. Tanta fuit in oppido Stauroneſo equorum, boum, & ouium copia, ex Principatu Ducis Alexandri raptorum, quantam prius in his terris nemo viderat vnquam. Vidimus tunc oues quingentas venundari pro florenis quinque atque viginti, equos, vaccas, porcos, pro viliſſimo comparati pretio. Emptoribus tamen quibuſdam, quod de rapina comparauerant Tholoſanum verſum eſt in aurum, vt pœnas auaritiæ luerent, qui ſcienter iniuſte acquiſita vili pretio ſibi vſurparunt.

Quartum contra Philippum Comitem Palatinum duxit exercitum Wilhelmus Haſſiorum Landgrauius, ſecum habens propriis in perſonis Heinricum Ducem Brunſuuicenſem, Heinricum quoque Ducem Mekelnburgenſem, Emichonem Comitem de Liningen, Comitem de Lippia, Comitem de Königſtein, aliosque plures nobiles & Comites, quorum aliqui odio Palatini laborantes, vt proprias cauſas prætendentes, ſpontanea voluntate militabant, alii ſtipendio fuerant ab eo conducti.

Bensheim.

Lorſi.

Geravv.

Friderichsburg.

Lampertheim.

Contractis itaque ſuorum copiis, princeps memoratus de Haſſia egrediens, cum magno exercitu venit ad Francofurdiam. Quem Francofurdenſes mandato compulſi regio per oppidum & pontem Mogani tranſire permiſerant. Qui mouens exercitum in terram Palatini, Bensheim oppidum in ſtrata montana ſitum firmiſſima obſidione vallauit. Verum Palatinenſium exercitus ab Heidelberga miſſus cum machinis & bombardis in auxilium obſeſſorum vſque adeo terruit hoſtem, quod mox obſidione ſoluta ſine effectu receſſit, & omnes in circuitu villas Comitis Palatini iuris ſpoliauit, incendit ac funditus euertens deſtruxit. Monaſterium Laurenſe Præmonſtratenſis ordinis, quod aliquando fuit ordinis noſtri, & vna de quatuor Abbatiis regalibus Germanici regni, cunctis rebus & bonis inuentis ſpoliauit, frumenta & vinum in proximas munitiones ſuas territorii de Geravv, (quæ fuerunt aliquando Philippi Comitis vltimi de Kazenellebogen) fecit abduci, non ſine iniuria Dei, & incommodo fratrum grauiſſimo. Nouum caſtrum, quod Fridericus Comes Palatinus tutor quondam Philippi, & patruus, in nemore conſtruxit, ad ſiniſtram de Wormatia pergentibus ad Laudenburgum, ex ſuo nomine *Friderichspurg* nominauit, pulchrum & amœniſſimum igne ſubmiſſo in fauillam redegit. Lamperten, & omnes in circuitu villas ſpolians incendit, & inuentos ruricolas captiuos abduxit.

Stein.

Deinde caſtellum Stein nuncupatum, haud procul à Wormatia, traditione caſtellani obtinuit. Cumque omnia deſolaſſet ab iſts parte Rheni, quæ potuit, à Wormatienſibus tranſitum nauigio per Rhenum in aliam partem Rheni ſibi concedi poſtulauit. Sed Wormatienſes iura vicinitatis illæſa cuſtodire volentes, non permiſerunt.

Interea

Interea dum hæc agerentur, Philippus Comes Palatinus in ſua munitione fortiſſima reſidebat Heidelbergæ, finem & exitum rei expectans. Caſtrum *Heidelberg.* eius reſidentiæ muris, turribus, montibus & ſitu fortiſſimum eſt, nec facilis patet acceſſus: in quo tot machinas repoſuit bellicas atque bombardas, numero & magnitudine ingentes, quantas vel quales antehac apud vnum Principem non vidimus in Germania. Oppidum quoque Heidelberg ſatis ante munierat, & victualia pro triennio ſufficientia præparauerat. Viros etiam audaces atque fortitudine potentes pro loci defenſione in præſidio habuit, & hoſtium aduentum ſecurus expectauit.

Hæc non ignorans Landgrauius, in terminis Stratæ montenſis lancea pugnat & ludit: ſed oppido Heidelberg metu bombardarum appropinquare non valuit neque fluuium Neckarum ad ſuperiora Comitis Palatini villagia tranſiuit. Et cauſa forſitan erat etiam alia, quod bombardas tantæ molis & fortitudinis ſecum de Haſſia non adduxerat, propter locorum diſtantiam, quibus vel muros potuiſſet deiicere, vel impugnare ciuitates. In argumentum adiungo veritatis, quod in totó calamitatis huius tempore nec oppidum aliquod munitum cepit violenter, neq; caſtellum, niſi per deditionem eorum voluntariam, qui ad defenſionem poſiti animis defecerunt, cuſtodiæ propoſitum abiicentes.

Videns ergo Princeps Landgrauius, quod per Wormatienſes non poſſet ad vltra Rhenana Palatini habere commeatum, neque aliunde conquirere naues, quæ tantam exercitus multitudinem ſine periculo per Rheni flumina tranſducerent; deſcendit ad Moguntiam, & conſenſu (vt dicebatur) eorum, qui locum & vices tenebant Archiepiſcopi, tunc in Haſchaffenburg ſedentis quieti, contractis vndique nauibus apud Wiſſenavv villam, de oppoſito Sanct. Victoris extra *VVißenavv.* Moguntiam, transduxit exercitum. Venerat iam tunc hora, in qua Clerus Moguntinus vicem rependit Comiti Palatino pro damnis, iniuriis, & contumeliis, quibus per annos decem & amplius ab officialibus eius in Alzen & Cruzenach non mediocriter fuerat læſus & grauatus, quemadmodum in ſuperioribus ex parte iam diximus. Non ſunt incognita nobis mala, pericula & damna, quæ omnis in Moguntia clerus in cenſibus, in decimis, in reditibus annuis & libertatibus paſſus eſt, per diſſimulationem memorati Principis & per eius in vicino miniſteriales; iuſtene an iniuſte, nihil ad nos.

Erant quidem ex nobilium genere, qui cauſas & querelas contra Moguntinam Eccleſiam prætendentes aduerſus Bertholdum Archiepiſcopum, & omnem per totam diœceſin clerum multis annis incurſus fecerunt hoſtiles; frumenta decimarum curtium & aliarum poſſeſſionum, ſi pecunia interpoſita non redimerentur clericorum, in agris & horreis igne concremantes. Quid loquar de teſtipremis, parricidis, & ſacerdotum detentoribus? quorum tanta fuit noſtris diebus crudelitas in comitatu Spanheimenſi, & circumcirca, vt nec monachi cœnobia, nec presbyteri villagia quaquam tuto ingredi poſſent. Parco autem, ne hiſtoriam nimium exaggerando etiam cum veritate videar exceſſiſſe.

Wilhelmus itaque Haſſiorum Landgrauius poſtquam conſenſu, permiſſione & auxilio Moguntinenſium nauigio traduxiſſet exercitum, caſtra poſuit in villa Schornsheim, haud longe à Moguntia: omniaque in circuitu vſque ad Oppenheim, quæ iuris erant Palatini, deuaſtauit, villas ſpoliauit, incendit, ac funditus *Schornsheim.* deſtruxit. Magna fuit in exercitu eius quorundam impiorum crudelitas, eorum maxime quos incendio præfectos, *Bran meiſter* vulgo nuncuparunt: qui Eccleſias non ſolum villagiis contiguas, ſed etiam aliquantulum remotas, cum ſeruare potuiſſent, ex induſtria proprio igne ſuppoſito vna cum viculis & villis incenderunt & deſtruxerunt.

A Schornsheim Landgrauius mouens exercitum per terras circumduxit Comitis Palatini vſque ad Alzen, & ibi non procul ab oppido caſtra metatus eſt. Poſitis autem papilionibus cuncta per gyrum in agris frumenta, *Alzey.*

quæ

quæ iam erant maturitati proxima, equorum multitudine conſumpſit, & reliqua conculcando deſtruxit. Villas incendio dedit, ſpolia rapuit, & nec Domino conſecratis Eccleſiis pepercit.

Quicquid enim rerum aut ſubſtantiæ pauperum ruſticorum in Eccleſias propter maiorem fuerat ſecuritatem repoſitum, totum ceſſit in prædam exercitui Haſſiorum. Omnia etiam vaſa & ornamenta Eccleſiarum, quas incenderant, diripuerunt. *Gevv-Odernheim.* Eſt oppidum inter Oppenheim & Alzen, Gauiodotum nuncupatum, regni Germanici antiquiſſimum, quod à multis annis Palatinatui dignoſcitur impignoratum. Ad hoc oppidum Landgrauius exercitum vbi admouet, nimio pauore conterriti ciues in occurſum eius properant, portarumque ei claues præſentant, & ſe ſuosque & oppidum eius ditioni ſubmittunt. Quorum leuitatem, ne dicam perfidiam, etiam hoſtis ipſe deteſtabatur, quod oppidum habentes, muris, turribus, atque foſſatis muniti, tradidiſſent nulla adhuc neceſſitate compulſi. Vnde in pœnam perfidiæ cunctis traditores bonis ſpoliauit, dimiſſoque oppido retroceſſit, & viros omnes in eo repertos ſecum captiuos abduxit. Omnes in circuitu Gauii * villas ſpoliauit & incendit, quæ ad dominium pertinebant Comitis Palatini, his duntaxat exceptis, in quibus clerus Moguntinus vel curtes habuit vel decimationes, quibus rogatus ab eis libenter pepercit.

** des Gaues.*

Multam in Gauio tam Oppenheimenſi quam Wormatienſi circa Alzen & Stauroneſum (qui *Nahagevv* appellatur) prædam in frumento, in vino, & in variis vſus humani rebus Landgrauius reperit, cepit, & in ſua ſecum abduxit. *Saulheim. VVeſthouen.* In duabus namque villis Savvlheim & Weſthofen plus quam mille vini optimi plauſtra inuenit. Quid vel quantum in aliis tam multis & magnis putandum eſt reperiſſe villis atque caſtellis per meticuloſam deditionem obtentis.

Interea cum hæc Landgrauius poſitis circa Oppidum Alceia caſtris, omnia (ſicut diximus) deuaſtaret, compaſſus, nec immerito ſui Comes Palatinus diſperſum conuocauit exercitum, & miſit eum ſub manu capitanei ſui Ioannis Landſchad contra Haſſios ad Alzeiam. Quorum aduentu Landgrauius cognito, non duxit eorum exſpectare præſentiam: ſed mouens inde per tria fere miliaria noſtra diſceſſit, *Plenich. Gentzingen.* inter duo villagia Blenich & Genzingen, iuxta Naham fluuium, ſpatio dimidii miliaris à Stauroneſo ſiue Creuzenach oppido, caſtra locans, quinque ibidem diebus in papilione remanſit. Ad quem venit in caſtra Dux Alexander cum mille ducentis viris, qui dudum ei contra Philippum Comitem Palatinum fuerat confœderatus, & habuerunt inter ſe diutius optata colloquia. Riſerunt Ducem primores Haſſiorum, quod Princeps tam inclyti nominis contra potentiſſimum aduerſarium, Comitem videlicet Palatinum, maiorem non haberet exercitum. Dux vero Alexander peractis his pro quibus venerat, in Meiſenheim reuerſus eſt.

Non vacabant otio in ea ſtatione Haſſii, ſed more ſuo circumcurrentes per totam regionem, omnia diripientes, villas cum Eccleſiis crudeli malignitate incenderunt. Habebant enim conuenientes moribus ſuis flammarum præpoſitos, *Brandmeiſter.* qui nec Deum timebant, nec hominem reuerebantur: de quibus nemo dubitet, quoniam omnipotens Deus & ſuas & pauperum ſuorum aliquando vindicabit iniurias. Si non in hac vita, in futura tamen, & forſitan in vtraque.

Armesheim. In primis autem ſpoliauerunt Armesheim villam, & incendio ſubuerterunt, quæ non longe diſtat à Flanheim, in via euntibus de Bingen & Alzeiam, Eccleſiam quoque in ea nouam pretioſam atque pulcherrimam, quæ ante paucos annos in memoria hominum & oblationibus fidelium ad memoriam Dominici ſanguinis illò concurrentium fuerat conſtructa, ſpoliatam vaſis & ornatibus cunctis, incenderunt funditus deſtruentes, ſacerdotibus aſtantibus & lachrymantibus. *VVonsheim.* Deinde villam quæ Wansheim dicitur; ſpoliatam ſimi-

ſimiliter incenderunt. Baſenheim quoque villam & eccleſiam ſimili væſania ſpoliantes concremarunt. Lamsheim quoque villam magnam, cum Eccleſia pulchra & campanis, funditus incendio deſtruxerunt, omnia diripientes quæcunque inuenerunt. Viri eius loci audientes videnteſque inimicorum aduentum, in nemus vicinum ſeceſſerant. Hedesheim villam iuxta riuulum ſitam, quæ Aurea ripa nominatur ab incolis terræ, cunctis bonis ſpoliatam igne ſubmiſſo totaliter euerterunt. Villas etiam Kappelsleuubersheim, Erbsbudesheim curtem nouam, & plures per circuitum Nahagavii & Stauroneſi, quarum omnium nomina memoriæ hac vice non occurrunt, cum Eccleſiis ſpoliauerunt, incenderunt, & penitus deſolarunt. Bitzenheim, Gentzingen, Bleinich, & VVinzenheim cum nonnullis aliis villis magnis non incenderunt ad preces quorundam, ſimul & interueniente pecunia, quam *Brantſchatzung* nuncupant. Spoliarunt tamen pauperes omnibus quæ reperire potuerunt, aut ſecum abducere. (Baſenheim. Lamsheim. Hedesheim. Guldenbach. Laubersheim. Budesheim.)

Eſt villa milliario diſtans à Cruzenach, foſſatis, muro, ſæpibus, & propugnaculis admodum ſatis munita, nomine Sprenglingen, cuius incolæ iam bello inſtante, rogauerunt Palatinum, vt eos bombardis tantum cum pulueribus & aliis neceſſariis prouideret, aſſerentes ſe & numero & fortitudine ad defenſionem villagii ſufficere, nec ſtratiotarum indigere ſuffragio. (Sprenglingen.)

Fecit Palatinus ſicut petierant, noluitque grauare alienigenarum inſolentia, vires tam audacter promittentes domeſticas. Eſt enim villa non parui momenti. Veniente in regionem illam exercitu Haſſiorum, ſolo eius auditu territi nimium viri omnes, relicto villagio, bombardis, rebus, mulieribus, & liberis, ad Alzeiam oppidum fugerunt. Sic ruſticorum ſtetit præſumptio, quæ grandia proponit in hoſtem dum procul eſt & fugit ante præſentem.

Reperit in illo villagio multam Landgrauius prædam, vini plauſtra quater centum, frumentorum ingentem copiam, bombardas, & variam in domibus ruſticorum ſupellectilem. Erant enim homines admodum locupletes, ſub ditione Comitis Palatini & Ducis Ioannis in Siemern habitantis indiuiſibili dominio conſtituti, quibus annue contribuunt quingentos auri florenos pro taxa, quam ipſi *precariam* nuncupant ſubuentionem. Villam ne incendio periret, deſtinata conſuetudine Haſſiorum accepta pecunia Landgrauius immunem fecit. (Bede.)

Cœnobium eſt fratrum Canonicorum regularium Sancti Auguſtini de Windesheimenſium obſeruantia patrum, quod Comites de Spanheim olim fundarunt, non longe ab eo loco ſitum, vbi inter Stauroneſum & Sprenglingen caſtra poſuerant Haſſii: in quod cum impetu irruentes non parua ſeruis Dei damna fecerunt & incommoda. Iuſſu tamen Principis temperatum eſt ne deſolaretur in toto, pro qua liberatione ab incendio Prior loci ducentos auri nummos Landgrauio dare compulſus eſt, non attenta paupertate ſeu inopia qua fratres premebantur.

Interim vero quo Landgrauius apud Blenhim villam in papilionibus traxerat moram, & plures de exercitu hinc inde vagantes omnia (ſicut dictum eſt) per anteriorem comitatum Spanheimenſem, deuaſtarent, ſpoliarent & incenderent; nonnulli illorum extra ordinem diſcurrentes à Palatinenſibus prærepti fuerunt, quorum aliqui mox in campis occidebantur, plures etiam ad oppidum Cruzenach ducebantur captiui, homines Haſſii pauperes & ruſticani, qui mandato Landgrauii (cuius & ſubditi erant) venire in hanc neceſſitatem fuerunt compulſi. (Creutzenach.)

Nobiles vero & equites Stauroneſo minime appropinquarunt, Landgrauio autem præfato in loco per quinque dies cum exercitu commanente fama exiit Ioannem Landſchad Capitaneum Palatini cum toto exercitu ad oppidum Cruzenach contra Haſſios eſſe venturum, ſicuti & poſt biduum venit. Quod

K vbi

Digitized by Google

vbi Haſſiorum innotuit Principi, ſummo mane diei ſequentis caſtra incendit, & exercitum verſus Bingen adduxit. Tanta ſubito nebula ſiue caligo ex incenſione caſtrorum ſurrexit, quod omnem circa regionem fumo & fœtore impleuit, vſq; adeo quod Palatinenſes in oppido nihil pene viderent.

Munſter.

In eo tranſitu de loco papilionum ad Bingen Landgrauius villam Monaſterium dictam Bingiis proximam, quam Philippus Comes Palatinus ante paucos annos emerat à Comitibus Rheni (vt ſupra dictum eſt) vna cum eccleſia ſatis pulchra iuſſit incendi, ac penitus in fauillam deſolari. Omnes autem de villa ruſtici metu Haſſiorum prius fugerant, mulieribus duntaxat relictis cum paruulis. Sed & presbyter loci parochianus ſimili pauore correptus diſceſſerat. Miniſtris iniquitatis iuſſa perficientibus, ſtetit iam villa in mediis flammis.

Landgrauius vero cum Ducibus de vico Brunonis, & Megaloburgenſi, totoque ſuorum exercitu, ab alia parte Nahi fluminis parui & vbique tranſmeabilis, equo inſidens interitum villagii ſimul & eccleſiæ male gaudens proſpectabat, intuebaturque. Ardente iam in parte ſuperiori Eccleſia, cum nullus adeſſet ſacerdos, præter Magiſtrum Heinricum plebanum eccleſiæ Bingiorum, virum doctum, morumque honeſtate integerrimum, & verbi Dei præconem infatigabilem, qui ad hoc venerat, vt precibus incendium, ſi poſſet apud Principem obtinere, impediret: ſed non potuit. Is ergo cum videret ardere templum, Chriſtiana pietate commotus accurrit, & ſacroſanctum corporis Domini ſacramentum de hagiotheca manibus cum vaſculo extraxit, flexiſque in terram genibus cum multis lacrymis dixit: *Heu, heu, heu, Domine Deus, ſiccine permittis humanam praualere nequitiam, vt te de ſanctuario tuo eiiciat, domum tuam incendat, teque migrare quaſi hominem in aliena compellat.*

Surgenſque confeſtim de terra, quoniam incendium ab omni parte vrgebat, & portans in manibus dominicum corpus, iter cum eo verſus Bingen incepit. Inter multa quæ dixit mœrore plenus, & amaritudine magna perturbatus, ſic fertur increpaſſe malignos: *O ſceleſtiſſimi hominum, quando parceretis hominibus, qui creatori veſtro non nouiſtis, quem hodie perſequimini, aut cui maiorem infertis contumeliam? Contra dominum vniuerſorum pugnatis, omnipotenti Deo bellum indicitis, ſaluatorem veſtrum de manſione ſua fugere compellitis, eius templum cum pauperum domiciliis concrematis. Credite Principes, credite Duces, credite omnes, quoniam iuſtus eſt omnipotens conditor & rector totius vniuerſitatis, qui tantam hodie à vobis perfert iniuriam in longinquum non differet vindictam.* Hæc dicens, cum lachrimis iter continuauit inceptum, & portauit in Eccleſiam Bingiorum venerabile Sacramentum. Fuerunt qui dicerent, Landgrauium ad preces Bingiorum hanc in Monaſterium exercuiſſe ſæuitiam, qui optarent villam ſemel deſtructam non amplius reſtaurari, memores iniuriarum quas ante duodecim annos (vt ſupra diximus) ablato eis per triennium emporio ſuſtinuerunt: quod Albertus Göler de Rauenſpurg Palatini Comitis apud Stauroneſum præfectus tranſtulerat.

Bingen.

Monaſterienſis villa cum eccleſia ſuccenſa, & ardente, Landgrauius cum ſuis oppidum Bingiorum intrauit, quem Bingii magno cum honore ſuſcipientes, vt hoſtis victorem communis, ingenti lætitia ſalutarunt. Manſit in eo loco die vno, quo interim capta milites diuiderent, & venderent ſpolia.

Erant ſane tunc temporis Bingiorum corda Palatinenſibus haud mediocriter infenſa, & tam aperte tamque manifeſte, vt latere nec poſſent nec vellent. Si Moguntinos & maxime clerum, ſi denique Ringauios, (de cæteris tacebo) adſcribam, certe non errauero. Quid enim? Omnes qui Palatino Comiti Philippo in hac turbatione fuerunt contrarii, etiam ſubditis eius proculdubio extiterunt inimici. Ego autem qui prælo (ſi dici fas eſt) harum tribulationum omnium ſuppoſitus, nihil aut parum cauſarum ſiue occaſionum ignoro ſaltem eorum malorum ſi ſumus perpeſſi duro ſub genere vindicandi, poſſem ſi expediret dicere multa, quibus nota paucis fierent manifeſta. Sed in quem finem?

Vt

Digitized by Google

Vt nulli fieret vulgaris æſtimatione iniuria. Tranſeo tamen conſulto, ne aut in altera parte vindictam, aut in altera videar quæſiuiſſe adulationem.

Igitur Princeps Haſſiorum Landgrauius ab oppido Bingiorum poſtera die mouens exercitum ſtrata publica per terram verſus Moguntiam iter aſſumpſit. Cumque ad regiam villam Ingelnheim, in qua Magnus Carolus olim perhibetur naſcendi ſuſcepiſſe principium, quæ tunc ſub ditione extitit Comitis Palatini, perueniſſet; Caſtra inter Rhenum & Saliſſam riuulum ad meridionalem villæ plagam locauit, non dubius animo, quin aulam Caroli regiam (quæ hodie cœnobium canonicorum eſt Sanct. Auguſtini) nullo contradicente cum ſpoliis poſſet obtinere. *Ingelnheim.*

Eſt autem locus ipſe muris, turribus, & foſſatis per gyrum bene munitus, in quo & multæ ſunt manſiones ruſticorum, in quem viri & mulieres villagij omnes cum liberis & rebus ſuis confugerant, & ordinatis machinis præparauerant ſe ad defenſionem contra venientem Palatini hoſtem. Sicut enim longe ſupra diximus, temporibus Caroli IV. Ingelnheim ambæ villæ regales, cum oppidis Lutem, Oppenheim, & Garuodemheim, à Regno impignoratæ ſunt Palatinatui vſque in præſens. Poſitis itaque caſtris Landgrauius in loco memorato copias miſit, qui aulam in villa Ingelnheim inferiori aut primo ſi poſſent incurſu caperent, aut ſi teniterentur, qui fuerant interius obſiderent.

Villani autem qui erant in Aula, videntes è turribus & muris exercitum appropinquare hoſtilem, portas dimiſerunt apertas, ordinatis hincinde bombardis in occulto, non ſolum intrinſecus poſt valuas, ſed etiam in turribus & ſuper muros, tantoque omnia ſilentio peregerunt, quod neque vox audiebatur cuiuſquam, nec vllus tumultus. Accedentes vero Haſſij, agminibus ordinatis contra portam Aulæ exteriorem, cum eam repeririſſent apertam, & neminem viderent vel audirent, putabant metu fugiſſe omnes, & præ feſtinatione nimia valuas dimiſiſſe reſeratas. Cumque iam primi ſecundæ approximarent portæ, qui latuerant Palatinenſes ſubito præordinatas incendunt, ex omni parte bombardas, quarum facies in turmam obuiam fuerant omnes directæ. Fit mox clamor ab vtraque parte magnus, & ingens tumultus, cadunt Haſſii plures bombardarum ictibus tacti, retrocedere vel declinare medio ad partem ceteri tutiorem feſtinarunt. Clauſis deinde portis ad muros villani conſcendunt & turres, iacula vibrant in hoſtes, & multos eorum occidunt. Hac ſtrage ſuorum accepta, Landgrauius iuſſit admoueri machinas, & Aulam à plaga meridionali obſidione vallari. Hi vero qui fuerunt in munitione, videntes quorſum res tenderet, cum tanto impetu lapides bombardarum miſerunt in hoſtes, quod obſidionem nullo ingenio poterant firmare, ſed abire compulſi ſunt neceſſitate. Multi Haſſiorum in hoc tumultu perierunt, quorum cadauera Landgrauius in vicino præcepit ſepeliri, denique incendio quam plures interierunt quibus ſepulturam ignis præbuit. Enimuero Landgrauio cum exercitu villagio approximante, mulieres iuſſu virorum de Aula progreſſæ, omnes villæ domos igne ſuppoſito incenderunt, quod alioquin hoſtes non dubitabant eſſe facturos. Cum ergo Haſſij perueniſſent ad locum, & putarent quod ſuorum quipiam vicum ſuccendiſſent, cœperunt quidam ſpoliorum auidi per domos ardentes diſcurrere, & ſi quid eſſet relictum, quod raperent, diligentius inueſtigare: quorum plures cadentibus ſuper ſe domibus in cellariis, & alibi ſub igne miſerabili morte perierunt, ſpe lucri fruſtra decepti, cum prius omnia per villanos in Aulam fuerint deportata. Videns autem Landgrauius, quod ſine magna ſuorum clade nihil mali poſſet inferre Palatinis in Aula concluſis, remouit caſtra, & cum toto exercitu ſuo ad Moguntiam aſcendit, & paucis in vrbe Moguntina diebus peractis, copias nauigio per Rhenum traduxit, indeque progreſſus caſtellum quoddam Hohenburg nuncupatum, quod *Hohenburg.*

Saal.

erat Comitis de Hanavve, partes Comitis Palatini defendentis, obſidione cinxit, expugnauit, & poſtremo per deditionem eorum qui intus erant, obtinuit. Per dies igitur aliquot impugnando prædictum Comitem de Hanavve, & alios Palatini fautores, ab iſta parte Rheni Landgrauius moram traxit. Et quia mente concluſerat, Rheno transmiſſo copias reducere in terram Palatini, & cuius iam villas ſpoliauerat, & incenderat non munitas, etiam caſtella & oppida munita, quæ prius contingere non potuit, machinis & bombardis debellare; cum magno labore ac multis impenſis, quicquid inſtrumentorum aut machinarum habere potuit, ad ſe adduci fecit, bombardas videlicet & numero multas & ſatis ingentes. Venit internuntius ad Stauroneſum, vbi tum eramus, qui certiſſima exploratione præmiſſa nunciabat, Landgrauium in via conſtitutum cum exercitu ſuorum magno, habentem bombardas & machinas bellicas multas, & apparatum terribilem, illiusque eſſe propoſiti quod copias Rheno iterum apud Moguntiam tranſmiſſo in terras Palatini velit reducere, & munitiones per Gauium omnes violenter expugnare.

Iam enim non paruam machinarum partem per Franckfordianos, & Mogani partem ad Ruſſelsheim caſtellum ſuum traduci fecerat. Audientes hæc, qui erant in Crucenach Palatinarum partium defenſores, contractis ſine mora copiis, in manu valida tranſierunt verſus Moguntiam, & villam Wiſenavv, ſimul & montem Sanct. Victoris præoccuparunt, Landgrauio interdicturi commeatum. Non enim alio Rhenum tranſire potuit loco quam ibidem, propter pondus machinarum, quas per Moganum traducere ad caſtellum in oppoſito Moguntiæ villam non potuit. Diſplicuit Moguntinenſibus non mediocriter, quod montem Sanct. Victoris & villam ſubiectam præoccuparent Palatinenſes, quamuis nihil in contrarium præter indignationem vacuam verius poſſent opponere.

VVeiſſenavv. S.Victors berg.

Landgrauius autem cum didiciſſet, quod Stauroneſii montem præoccupaſſent, & vadum, ſubſtitit & procedere vlterius diſſimulauit. Miſit tamen pedites quoſdam, ad tentandum ſi nauigio Rhenum tranſire quoquo modo potuiſſent illæſi. Qui cum veniſſent ad vadum, & iam naues intraſſent, cœpiſſentque alteram remigare in partem, bombardas ordinatas in eos ſoluerunt igne Palatinenſes, & retrocedere compulerunt. Retraxit itaque pedem Landgrauius, & propoſitum reuocauit.

Quinta die menſis Auguſti anno prænotato, Palatinenſes venerunt in magna multitudine ad montem Sanct. Victoris, & manſerunt in eo ſex diebus, non ſine damno & incommodo clericorum, qui prius ad ciuitatem omnes confugerant aduentu eorum perterriti, nec prius inde volebant recedere, quam Canonici Moguntinenſes vna cum ciuibus, & Archiepiſcopi locum tenentibus promitterent, ac literis cautionibusque neceſſariis firmarent, quod Landgrauio tranſitum deinceps vltra Rhenum nullatenus eſſent conceſſuri. His promiſſionibus cum ſufficienti cautela ſuſceptis, Palatinenſes duodecima die menſis Auguſti ad ſua redierunt.

Cernens autem Landgrauius, quod per Moguntinos tranſitum habere non poſſet, aliud in Palatinum deſtructionis non paruæ medium adinuenit. Eſt oppidulum cum adiacente in monticulo caſtro nomine Cuba, in deſcenſu Rheni ad dextram, parum diſtans ab oppido Baccherach, ſatis pingue habens telonium, quod vtrumque iuris & dominii eſt Comitis Palatini. Exiſtimans vero Landgrauius rebus ſuis optime fore proſpectum, ſi hoc oppidum cum telonio poſſet acquirere, contractum prius illuc mouit exercitum, & octaua decima die Menſis Auguſti caſtra in monte contra oppidum locauit, ab eadem videlicet parte fluminis, quaſi ex oppoſito Baccherach. Non enim potuit exercitum propius locare, propterea quod oppidum naturali ſitu munitum non ſit acceſſibile multitudini, habens ab Oriente præruptos & altiſſimos montes, à meridie vero flumen Rheni, ab vtraque parte montibus concluſum.

Caub.

Mons

Digitized by Google

Mons vero in quo Landgrauius caſtra poſuerat, inter Orientem & meridiem ſic manet diſpoſitus; quod obſeſſores in arcem & in oppidum cum volebant poterant habere proſpectum, ſi paulum ad eius cacumen propius acceſſiſſent. Bombardarum tamen iacula haud facile in oppidum traiicere poterant, propter altitudinem montis: à cuius ſi parum deſcendiſſent cacumine, facilius ab his qui vel in arce fuerant, vel in oppido, lædi machinis potuiſſent, quam lædere, pro eo quod Bombardarum iacula certius diriguntur aliquantulum eleuata, quam omnino in baſſum depreſſa. Vnde plures Haſſiorum qui cum bombardis à montis cacumine aliquantum deſcenderant, Cubanorum iaculis perierunt, cum ipſi nullum aut rarum ex illis poſſent attingere, lapidibus proiectis in Rhenum cadentibus.

Durauit iſta Cubana obſidio triginta nouem diebus, in quibus Landgrauius arcem & oppidum continuis pene machinarum ictibus pulſauit. Et licet partem turris & muri de caſtello tandem vi bombardarum deiecerit, arcem tamen propter inacceſſum montis non potuit inuadere, his qui fuerant intus viriliter obſiſtentibus. Erant in Cuba quingenti & mille viri pugnatores, qui Haſſiorum inſultibus fortiter reluctantes, multos eorum ad legendas vuas, quæ iam cœperant matureſcere, in vineta deſcendentes bombardarum iaculis occiderunt.

Viceſima octaua die menſis Augusti, Ioannes Landſchad Comitis Palatini ductor exercitus, à Stauroneſo cum trecentis equitibus & populo terræ in multitudine magna exiens in auxilium Cubanorum contra Haſſios, venit ad Baccharach, & poſtera die caſtra metatus eſt in monte iuxta oppidum iam dictum, directe in oppoſito papilionum Landgrauii, eratque inter duos exercitus iſtos grande ſatis interuallum, ſimul & præterfluens Rhenus, & nihilominus bombardarum ſe iaculis impetebant. Audiebatur ſtrepitus machinarum vtriuſque partis in alterutrum fulminantium, apud Stauroneſum in arce, cum tamen ſit non minus quatuor milliarium noſtrorum diſtantia. Partem vero copiarum præfatus Capitaneus noctu miſit in Cubam, quod in die non ſatis tuto fieri potuit propter Haſſiorum proſpectum, qui lapides inſtrumentis de monte proiiciebant in Rhenum. Nemo poterat in die nauigio vel terra intrare vel exire Cubam, quem Haſſiorum in montis cacumine bombotannales non viderent. In nocte autem liberum Cubani habebant acceſſum, & receſſum, cum eos Haſſii neque videre poſſent, neque fulminibus impedire aut lædere vel impetere bombardarum.

Multa ingenioſe tentauit in ea obſidione Landgrauius, & pro variis machinis pecuniam & inſtrumentis bellicis profudit ingentem. Vaſa impleuit pice, ſulphure, ſimul & aliis rebus ardentibus multa, quæ de ſummitate montis, qui Cubæ ſupereminet, emittens in oppidum volubili curſu ardentia præcipitauit. Sed omnia fruſtra, omnia caſſo labore conſumpſit, & non paruum rerum ſuarum diſpendium recepit. Nam omnia pene vaſa bellica vel bombardæ in caſtris ad vſum habitæ, quam primum ſemel aut bis officio ſeruierant ſuo, rumpebantur. Quæ vtrum fortuito caſu, ſeu maleficii alicuius interpoſitione contigerint, ignoramus: licet in Cuba fuerit vnus ex ſtratiotis, quem nouimus gloriantem, quaſi arte quadam occultiſſima (ne dicam vaniſſima) ipſe cunctas nouerit confringere bombardas etiam non præſens, modo eas videat vel à longe, vel audiat ſtrepitum facientes.

Quarta die menſis Septembris, anno prænotato, cum propter montis altitudinem, in quem Landgrauius caſtra poſuerat, machinarum præfecti non præualerent iaculis attingere caſtellum, & multo minus oppidum quod erat inferius, ſed maior pars globorum in altum euadens nimium caderet in Rhenum factis nocte foſſatis, bombardas maiores, quas Capitales appellant atque Carthunas, per decliuum montis ſubmiſere catenis, arbitrantes locum ad opus machinarum ſe reperiſſe magis idoneum & aptiorem. Mane autem cernentes Cartaunen.

Cubani, Haſſios in decliuo montis cum machinis laborantes, confeſtim è caſtro ſimul & oppido tam fortiter & ſine intermiſſione iacula in eos direxerunt, quod neceſſitate compulſi, relictis in loco bombardis, retroceſſerunt. Manſerunt in loco bombardæ ſine vſu, ad quas nec Haſſii in die acceſſum habere potuerunt, nec Palatinenſes, alternis inter ſe iaculis prohibiti. Sed neque in nocte licuit Haſſiis vel cuſtodire illas, vel ſurſum retrahere: tum quod Cubani etiam in tenebris certum iam in eos ſcopum nouerant, tum vero quod magnitudo ponderis retractum non permiſit. Poſtremo tamen machinæ in manus Cubanorum peruenerunt. Exeuntes enim nocte quadam viri audaces de oppido, cum ſilentio non ſentientibus Haſſiis bombardas facili conatu per deſcenſum montis traxerunt ad littus Rheni, & vlterius in Cubam, quos etiamſi hoſtes vidiſſent, prohibere tamen minime potuiſſent.

Nocte diem quartam menſis Septembris ſequente, circa vndecimam poſt meridiem horam, ortum eſt in oppido Cuba caſuale incendium per negligentiam vnius hominis, qui puluerem incenſorium male cuſtodiuit ab igne, in quo viri vndecim miſerabili morte perierunt ex Stauroneſo illuc deſtinati, qui dormientes in ſuperioribus domicilii, priuſquam euigilarent, ab igne fuerant præoccupati. Domos viginti flamma conſumpſit, cunctis metu hoſtium confluentibus ad muros.

Ludouicus Philippi F. Pal.

Sexta die menſis Septembris, Ludouicus Philippi Comitis primogenitus, cum quinquaginta equitibus, & ſexcentis peditibus venit ab Heidelberg ad Stauroneſum, quæ eſt Cruzenach oppidum, & ſequenti proceſſit ad Baccherach in auxilium Cubanorum, qui annum tunc agebat ſextum ſupra viceſimum ætatis ſuæ, Princeps animo & viribus conſtans, pauci ſermonis, ſed verax, & ſtabilis.

Eodem quoque die venit ad Landgrauium obſidentem Cubanos, in caſtra Heinricus Brunſuicenſium Dux, ſecum habens Comitem de Lippia Weſtgallum, cum duobus pugnatorum millibus, bombardas adducens & machinas belli varias.

Anno Domini ſupra notato, XXV. die menſis Septembris, conſiderans Landgrauius poſt multos labores & grauiſſimas impenſas, quod Cubam obtinere non poſſet, poſteaquam nouem & triginta diebus eam obſediſſet, maioraque accepiſſet ab hoſtibus damna quam intulerat, mane ſoluta obſidione receſſit. Multa enim ſua ſponte (vt ita dixerim) in ea obſidione ſuſcepit incommoda, tam in fractis pene omnibus bombardis, quam in variis machinis fruſtra compoſitis. Globos bombardarum ferreos non concauos ſed ſolidos, plures quam ſexcentos, aduerſum Cubanos inutiliter proiectos amiſit, quorum maior pars in Rhenum cadens ſubmerſa fuit.

ADDITIO. HIC LVBET APPONERE POSITVM AD rei memoriam ſeruatæ Cubæ monumentum, quod in ripa Rheni iuxta domum Telonei viſitur, aureis litteris nigræ tabulæ inſcriptum.

DIE jar von Chriſt geburt man zalt
Funffzehenhundert vnd vier alt,
Von Sontag nach Mari himmelfehrt,
VVart Cub ſechſthalb vvochen belegert
Mit gantzer macht vnd heres crafft
Durch Heſſen die Landtgraffſchafft.
Neunhundert Stein gehauvven,

Als

Als ihr die gros hie vvol ſchauvven,
Vnd neunhundert dreiſſig acht gegoſſen,
Sind funden vvorden von den verſchoſſen,
Zu die verbrochen vnd verlohren ſin,
Auch etlich verſuncken in den Ryn.
Vnd vviervol das Schloß nit vvar erbavven,
Als es ſit der Zyt hier von navven
Von Pfaltzgraue Ludvvig vvorden beſeſt,
Noch dannoch mueſten die frembde Geſt
Cub by der Pfaltz laßen bleiben.
Das vvir Gotes Gnaden zuſchreiben,
Vnd auch der vverhafften Hand,
Dirs behelt all Vatterlandt.

Et hic finis Haſſiorum belli cõtra Palatinũ Comitẽ extitit, in quo vterq; non parũ detrimenti accepit, quanquam congreſſi ad pugnam non fuerint. Tertio enim Landgrauius à facie Palatini declinauit exercitus, primo videlicet apud Bensheim, ſecundo prope Alzen, tertio iuxta Genzingen: quod ideo forſitan fecit, quia tunc ſecum non habuit machinas bombardarum.

Eodem anno Philippus Comes Palatinus in monaſterium Lympurgenſẽ, noſtri ordinis, Spirenſis diœceſis, præſidium quadringentorum virorum locauit contra Emichonem Comitem de Liningen, qui dudum (vt ſupra dictum eſt) Landgrauio confœderatus aduerſum Principem animos geſſit hoſtileis. Erat nihilominus inter Macarium dicti cœnobii Abbatem, & memoratum Comitem vaſallum eius iuratum, grauiſſima quædam diſſenſio pro quibuſdam in Dureckheim iuriſdictionibus & aliis in nemoribus & aquarum decurſibus bonis temporalibus, quæ cauſam pręſtitiſſe videbantur, vt præſidio monaſterium contra inſolentiam hoſtis muniretur, quanquam id nec poſtulante, nec volente ſit factum Abbate, qui tunc apud Spiram febribus grauiter æſtuabat infirmus, in cœnobio exiſtente conuentu cum Priore, non ſine inopia victualium, quia carnibus non veſcebantur. *Limpurg.*

Viceſima tertia die menſis Iulii præſidium intrauit monaſterium, & manſit in eo diebus nouem atque triginta, non ſine graui læſione & iactura vtriuſque ſtatus monaſterij. Interea præcipiente Macario Abbate libri, calices, ornamenta eccleſiæ, priuilegia, & clinodia monaſterii ſucceſſiue ad Spiram ſunt deportata. Remanſerant autem plura domus vtenſilia, lectiſternia, vaſa coquinæ, tabulæ ſiue imagines in eccleſia, & alia ſine certo numero monachorum inſtrumenta, quæ cum frater Gerhardus Badewini de Odmersheim tunc loci Prior (qui nunc mecum eſt apud S. Iacobum iuxta Herbipolim) in Spirã transferre diſponeret, Fridericus de Sarmsheim præſidii capitaneus reſtitit, aſſerens non expedire hanc rerum monaſterii translationem, propterea quod ruſticis in vicino manentibus cunctis timiditatem ſimul & fugam incuteret. Ceſſit neceſſitati Prior imperanti, & contra voluntatem in monaſterio dimiſit omnia & amiſit.

Viceſima nona die menſis Auguſti, quæ fuit decollatione S. Iohannis Baptiſtæ ſolennis, fratres diuinum ex more celebrauerunt officium, & in medio tumultu armorum, quantum licuit, ſuum canonem Prioris ſub directione cuſtodiuerunt. Erat enim Gerhardus prior memoratus regularis diſciplinæ ſtudioſus amator, qui à teneris vnguiculis in cœnobio Lacenſi optime inſtitutus, abbate Macario poſtulãte, *Zum Leich.* Simone quoque de Petra in Lacu paſtore conſentiente, ac me vt viſitatore vtriuſque loci procurante, de memorato cœnobio ante quinquennium translatus in Lympurg, ibique ſecundum ordinis noſtri conſuetudinem ſub obedientia ſtabilitus, quantum in ipſo fuit regularis diſciplinæ obſeruantiam in ſe & in fratribus integerrime cuſtodiuit. Interea vero quod præſidium Comitis Palatini Limpurgenſi manebat in monaſterio, incolæ villæ Dureckheim viri omnes ad vicinum caſtel- *Durckheim.*

Hartenburg.

lum Comitis Emmichonis de Liningen, Duroburgum nomine, non minus hoſtium metu quam arcis ipſius defenſandæ gratia declinarunt. Hi autem qui erant in monte Lympurg nomine Comitis Palatini, ne tempus in otio viderentur conſumere, ſæpius excurſione facta, hoſtium pecora, & quicquid inuenire poterant rapientes, abduxerunt. In Durckheim (vt ferunt) rapinas exercentes, incendendi monaſterii cauſam, quemadmodum accuſantur ab æmulis, non minimam dicuntur præſtitiſſe.

Viceſima nona die Menſis Auguſti, circa horam vndecimam in nocte, Fridericus de Saneſheim capitaneus Palatini iuſſu ipſius Principis amouit de monaſterio præſidium, & in alia loca, vt ſibi mandatum fuerat, traduxit. Latuit omnes fratres, præter cellarium, Palatinenſium de monte receſſus, & tamen, eos qui erant in Duroburgo latere non potuit, qui ſuos exploratores vbiq; in nemore & itineribus cautiſſime habebant diſpoſitos. Poſt receſſum præſidii ſuſcitauit œconomus Priorem & fratres, dixitq; omnes à loco diſceſſiſſe cuſtodes, & ſi quid audiuit aliud metuendum eis fore, produxit in medium. His Prior & fratres recognitis, & multis ante comminationibus hoſtium in proximo commanentium territi, vnanimi votatione ſtatuerunt, loco fore cedendum: animas cupientes ſuas à periculo ſaluare potius quam perire. Conuenientes igitur in Chorum nocte media, omnes matutinale iuxta morem perſoluerunt officium: deinde vnuſquiſque prout potuit, arrepta ſarcinula ſua, flexiſque in gradibus presbyteri genibus orationem itinerantium (vt regula iubet ſanctiſſimi patris noſtri Benedicti) cum timore dixerunt, valedicenteſque non ſine multis lachrymis templo circa tertiam poſt medium noctis horã monaſterium exiuerunt, & coniunctim ad Spiram, vbi tunc (ſicut diximus) Abbas iacebat infirmus, profecti ſunt. Erant autem numero Monachi & conuerſi ſedecim, qui non leuitate reliquere cœnobium, ſed hoſtium metu, quorum furor iuramento ſe (vt ferunt) conſtrinxerant, monaſterium cum habitatoribus, ſi qui reperirentur, incenſurum: quod facti crudelitas etiam demonſtrauit. Igitur penultima die Menſis Auguſti poſt receſſum Palatini præſidii, & monachorum de cœnobio diſceſſum (ſicut diximus) ad Spiram, exeuntes mane de Duroburgo Comitis de Liningen ſupra dicti caſtello, quod eſt in proximo, ſtratiotæ ſimul & ruſtici Dureckheimenſes, nonnulli monaſterium Lympurg armati, & pleni furore intrarunt, rapientes & deportantes omnia quæ inuenerunt, cum bona mora nullo penitus reſiſtente. Enimuero (ſicut diximus) multa remanſerant in loco, quæ præ temporis anguſtia fratres Spiram non poterant deferre, præſertim contra prohibitionem eorum qui monaſterium occuparunt. Vini etenim plauſtra inuenerunt quinque aut ſex, frumenta quoque nonnulla, calicem vnum, ornamenta eccleſiæ, libros nonnullos in Bibliotheca dimiſſos, lectiſternia, & vtenſilia domus, coquinæ ſimul & cellariæ plura, quæ omnia rapuerunt.

Monachorum fuga.

Anno igitur dominicæ natiuitatis prænotato, die Menſis Auguſti penultima, ſiue xxx. filii Belial & iniquitatis miniſtri, ex Duroburgo (ſicut diximus) turmatim procedentes, Lympurg monaſterium hominibus vacuum intrauerunt, ſpoliauerunt, incenderunt, & domicilia Monachorum cuncta, vna cum Eccleſia pulcherrima & ampliſſima, cremantes igne in cinerem redegerunt. Fuit autem Eccleſia valde inſignis, à Conrado Imperatore quondam ſecundo circa annum dominicæ natiuitatis triceſimum ſupra milleſimum conſtructa, & in honorem viuificæ Crucis domini noſtri Ieſu Chriſti, eiuſque intactæ genitricis virginis Mariæ memoriam conſecrata, & pro ſuſtentatione monachorum, ſub norma D. patris noſtri Benedicti Deo ſeruientium copioſe dotata, multiſque decorata priuilegiis, & ornata libertatibus. Erat ſane templum Dei pretioſum, quo maiora in ordine noſtro vidi pauca, cuius latera duo intrinſecus inter Eccleſiæ corpus, & abſides, viginti erant ſubnixa columnis ex ſolido lapide præciſis, quarum vnaquæque in altitudine pedes habebat viginti, in circumferentia vero ſpiſſitudinis pedes ferme duodecim, ſtabantque ſingulæ ſupra baſes ſingulas artificioſa pulchritudine formatas, habentes in ſummitate ſingula capitolia, non paruæ nec ſeparatæ magnitudinis, ſuper quibus arcuati parietes in altum ſuſtentabantur. Longitudo huius Eccleſiæ pedes con-

Lympurg fundator.

MCCC.

tine-

tinebat treſcentos quinquaginta, latitudo vero centum quadraginta. Capellæ fuerunt in ea quatuor, altaria viginti. Turres habebat in fine verſus Orientem tres in quibus campanæ ſex numero pendebant, quarum duæ maiores non paruæ fuerunt æſtimationis & pretij. In Eccleſia quoque ſtabant imagines Sanctorum, ex ligno ſculptæ in altaribus, & tabulæ depictæ plures atque pulcherrimæ, & alia non pauca in Dei miniſterium deputata, quæ omnia per incendiarios illos aut deportata ſunt, aut in cinerem reſoluta. Campanæ omnes incendij magnitudine perierunt, columnæ quoque ruptæ ſunt, & nihil integrum, nihil non deſtructum in toto cœnobio remanſit. Fugientibus de monaſterio cunctis, ſenex quidam grandæuus nomine Iohannes, artificio ſcriniator, præbendatus amore Dei, impotens fugere in loco ſolus remanſit. Is cum Diaboli miniſtros ex Duroburgo cerneret aduenire, in Eccleſiam declinauit, qua per illos incenſa & ipſe flamma conſumptus eſt. Per duodecim dies & noctes continue durauit incendium, miniſtris impietatis quotidie ſine alicuius hominis prohibitione vel metu de Duroburgo excurrentibus, & ne quid remaneret integrum in Eccleſia & Monaſterio toto, ignem renouantibus, tam vehemens incendium extitit, quod non ſolum omnia ſtructurarum ligna conſumpſit, ſed etiam muros, lapides, & ſolidiſſimas (de quibus diximus) columnas pro maiori parte diſrupit. Maior etiam turris Eccleſiæ ardoris vehementia in terram corruit deiecta. Denique priuſquam incenderetur Eccleſia, ſatellites Diaboli omnia perfregerunt altaria, ſigillis manu ſacrilega ruptis, Diuorum reliquias quo voluerant deportarunt. Quod vtrum pro honore & reuerentia Sanctorum fecerint, aut (ſicut raptorum conſuetudo eſt) pecuniam ſe reperturos ſperauerint, nobis manet incertum. Duæ fuerunt abſides ab vtraque parte ſeu latere chori, quibus in modum crucis more veterum conſtabat Eccleſia, in quarum ſiniſtra fuit ſepultura loci Abbatum, in dextera vero Comitum de Liningen, quorum cadauera ſub eleuatis à terra lapidibus pauſabant ſepulchris concauatis interius atque muratis. Neſcio quæ mouerit ſacrilegos cauſa, quia hæc ipſa mortuorum ſepulchra temerantes aperuerunt, & inter alia corpus Emichonis Comitis, qui pater fuit huius Emichonis, integrum extraxerunt, quod filius poſtea translatum ad Dureckheim in Eccleſia parrochiali fecit tumulari. Sacramentum Dominici corporis imminente iam Eccleſiæ incendio, Paulus paſtor in Dureckheim, non vltimus in conſilio malignantium, ſuam deportauerat in Eccleſiam. Satis hinc conſtat manifeſte, quod operarij iniquitatis Eccleſiam animo deliberato vna cum monaſterio ſtatuerunt concremare, quippe qui priuſquam ignem ſupponerent, ſacramentum deportari fecerunt, altaria violarunt, Sanctorum reliquias pollutis manibus extraxerunt, ſepulchra Comitum aperuerunt, cadauera eiecerunt, res ſacras cum tabulis & ornamentis rapientes deportarunt, ignemque in multis locis Eccleſiæ proprium ſuppoſuerunt. Hic finis & conſummatio tam inſignis monaſterij fuit, quod à prima fundatione ſua ſteterat annis CCCCLXXIV. & nunc hodie iacet incenſum, deſtructum, & penitus deſolatum annum fere in decimum, nec dum reſtitui cœptum. Quando, quo tempore, quo medio, quibus impenſis vel per quos homines reſtaurari debeat aut poſſit, ſoli Deo eſt cognitum, qui ſolus omnia nouit & poteſt. Enimuero quantum ego intelligere poſſum, qui monaſterium cum ſtaret optime noui, ſi adeſſent florenorum ſexaginta millia, non ſufficerent vt reſtaurari poſſet in eam conditionem, in qua viguit priuſquam ab impijs hominibus incenderetur.

Omnia quæ ſcripſimus annua ſub ſerie prænotata mala, in ea concertatione Regni & Principum Germaniæ aduerſus Philippum Comitem Palatinum facta ſunt, quæ menſibus ferme quinq; durauit, quatuor videlicet per inæquales exercitus, quorum primum duxit in Bauaria Maximilianus Rex, & incerti cum eo Principes. Secundum in Sueuia præceſſit Vdalricus Dux Wirtenbergenſium, & ambo ſatis nocuere Palatino. Tertius vero paruus, & minus nocens exercitus fuit Ducis Alexandri. Quartus autem crudelis & nimiũ hoſtilis, incendio & rapina plus nocuit multis, qui ſub manibus Wilhelmi ducebantur, Landgrauij Haſſiorum. Hos quatuor impugnantium exercitus quia deſcripſimus, nunc pacem requiramus.

His

Digitized by Google

Exitiabilis Belli finis.

His ergo quæ memorauimus, & multis alijs in perturbatione tumultuoſe peractis, tandem circa feſtum S. Archangeli Michaelis Maximilianus Rex pacē cunctis indixit communem, præcepitq; iam deinceps à bello ceſſandum. Et ne cuiquā videretur ſubtraxiſſe patrocinium iuris, conuentum Principibus ſtatuit in menſe Iulio ſequentis anni apud Coloniam celebrandum, in quo ſi quis aliquid iuſtæ querelæ aduerſus alium, communi procerum iudicio definiretur. Interea mandauit ab omni tumultu quieſcendum.

Ruperti Palat. obitus.

Anno prænotato X X. die menſis Auguſti obijt Ropertus Comes Palatinus, Bauariæque Dux, Philippi Palatini Principis Electoris tertio genitus filius, & gener Ducis Georgii diuitis auunculi ſui, bello in ſe adhuc durante, anno ætatis ſuæ viceſimo tertio, filium relinquens & filiam cum vxore iam vidua, Ducis Georgii quondam filia, quæ & ipſa poſt dies paucos moriens ſecuta eſt.

Eodem fere tempore mortuus eſt etiam Ludouicus de Helmſtat Epiſcopus Spirenſis, anno Pontificatus ſui viceſimo ſeptimo non completo, cuius corpus Spiræ in maiori eccleſia ſepelitur, vir maturus, integer, & honeſtiſſimę ſemper conuerſationis, de quo nihil turpitudinis aut laſciuiæ auditum eſt vnquam. Sub hoc Pontifice Klingenmonſter, Odenheim & Sunsheim ordinis S. Benedicti, Abbatibus cum Monachis apoſtatantibus, in ſeculares Eccleſias clericorum translatæ ſunt. Huic electione Canonicorum in epiſcopatu ſucceſſit Philippus de Roſenberg maioris Eccleſiæ cantor, & præfuit annis fere nouem, podagra & ſciatica atque continua infirmitate laborans. Hic tranſtulit collegium Canonicorum ex monachis nouum de Odenheim in oppidum Bruchſal, cum omnibus rebus, priuilegijs, & prouentibus ſuis.

Klingenmunster. Odenheim. Sunsheim.

Bruſſel.

Anno M. D V. Circa medium quadrageſimæ Philippus Comes Palatinus ad ſe Budoras conuocauit Prælatos, Comites, Nobiles, & communitates Principatus ſui, quibus in aula maiori comparentibus plura cum eis tractauit ſuper conditionibus pacis reformandæ inter ipſum & Regnum, cæteroſque Principes quorum fecimus mentionem.

Eodem anno mortuus eſt Bertholdus ex Comitibus de Henneberg, Archiepiſcopus Moguntinus, anno pontificatus ſui viceſimo primo, & in Metropolitana Eccleſia Moguntiæ cum patribus ſuis anteceſſoribus ſepelitur, qui fuit in principatu ſuo vir magnæ authoritatis & prudentiæ, ingenio ſubtilis, & promptus eloquio, experientiæ multæ, patientiſſimuſque laborum, & eccleſiam Moguntinam, quam ære alieno grauatam reperit, vt plurimum ex oneribus debitorum tempore ſui regiminis liberauit. Verum in his clerum & clauſtrales in conſuetis ſubuentionibus multoties grauauit. Poſt hunc Iacobus de Liuenſtein, patria Sueuus, maioris Eccleſiæ decanus, in archiepiſcopum electus præfuit annis ferme quatuor, homo bonæ conditionis, vita & moribus integer, qui morbo calculi & veſicæ laborans, quaſi continue, non ita rebus eccleſiæ ſuæ prodeſſe valuit, quemadmodum ratio temporum poſtulare videbatur.

Conuentus Principum apud Coloniam.

Anno prænotato in Principio menſis Iulij conuenerunt ad Regem Maximilianum ad Coloniam multi Principes regni, quemadmodū anno fuerant iuſſi trāſacto, inter quos iſti fuerunt præcipui. Hermannus archiepiſcopus Colonienſis, Iacobus archiepiſcopus Treuirorum, Laurentius epiſcopus Herbipolenſis, Duxque Francorum, Georgius epiſcopus Bambergenſis, Conradus epiſcopus Monaſteriēſis, Chriſtophorus epiſcopus Kempſeenſis, Petrus epiſcopus Tergeſtinus, Chriſtophorus epiſcopus Laubacenſis, Matthæus epiſcopus Gurcenſis, Philippus Comes Palatinus Rheni, Princeps Elector, Fridericus Dux Saxoniæ, Princeps Elector, Ioachim Marchio Brandenburgenſis, Princeps Elector, Fridericus Marchio Brandenburgenſis, patruus eius, Iohannes Dux Saxoniæ, Germanus Friderici, Heinricus Dux Brunſuicenſis, Ericus Dux Brunſuicenſis, Heinricus Dux Lawenburgenſis, Wilhelmus Dux Iuliacenſis & Montenſis, Heinricus Dux de Megaloburgo, Ludouicus Palatinus, Philippi primogenitus, Adolphus Comes de Naſſaw, Fridericus Comes de Zolra, Philippus Comes de Waldeck, Wilhelmus Landgrauius Haſſiæ, Emichio Comes de Liningen, Iohannes Comes de Holſtein, Reinhardus

Co-

Digitized by Google

Comes de Reineck, Sigiſmundus Comes de Lupfen, Felix Comes de Werdenberg,& plures alij,quorum nomina memoriæ non occurrunt, Comites, Barones, milites & nobiles affuerunt.

In eo conuentu Principum Maximilianus Rex inter diſcordantes Duces pacem reformauit,conditiones pacis in medium propoſuit,quas ſeruari & cuſtodiri ab omnibus inuiolabiliter ſub pœna criminis læſæ Maieſtatis partibus mandauit, Summa conditionum in eo fixit ſententiam,vt qui tempore guerrarum plura perdidit,careret amiſſis;& qui multa fuerat lucratus,non compelleretur ſaltem in foro contentioſo ad reſtitutionem. Quod ita fuerat res acta, demonſtrant conſequentia,quoniam vſque in præſentem diem Palatino nihil aut parum intelleximus reſtitutum. *Deciſio controuerſiæ.* In eodem cōuentu Principum Macarius abbas exuſti monaſterij Lympurgenſis,coram Maximiliano Rege querelam detulit contra Emichonem Comitem de Liningen,accuſans eum & proclamans vt authorem incendij,ſimul & ſpoliatorem memorari cœnobij ſui. Verum Rex alijs negotijs regni plurimum occupatus,Iacobo archiepiſcopo Moguntino cauſam per literas commiſit abſenti,inter alia præcipiens,vt poſt cognitioné cauſæ tentaret inter partes pro concordia,quod ſi eas concordare non poſſet,negotium cum actis remitteret. *Querimonia Abb. Lympurgenſis.*

Aſſumpſit commiſſionem Pontifex, & partibus citatis ad inquiſitionem rei proceſſit. Accuſabat Comitem Abbas ſuper incendio monaſterij reum. Negabat Comes ſua voluntate vel ſcientia commiſſum,dicens ſe illo tempore apud Grefenberg Caſtellum laboraſſe febribus,& procul à Lympurg fuiſſe abſentem. Abbas vero pollicebatur ſe probaturum, quod miniſtri & famuli Comitis de Caſtello eius Duroburgo turmatim exierint, atque per dies duodecim quotidie ad montem redierint,& ſi quid non ardebat,iterum cum bona deliberatione igne ſuppoſito concremauerint. Reſpondebat Comes,quod nihil eorum quæ dixerat Abbas factum ſit de ſuo vel ſcitu vel conſenſu:ſed ſi nouerit incendiarios monaſterij ſui,conueniat illos,& iure ad reſtitutionem compellat, quanquam & illos excuſare nitebatur dicens, *Quod ſpeluncam incenderint latronum,& non monaſterium*, vtpote in qua Palatinenſes aduerſarij & rebelles totius Regni manſionem habuerint,de qua rapinas & incendia pauperum in circuitu fecerint, mulieres & virgines introduxerint, vim eis contra omnem honeſtatem Chriſtianam intulerint, aliaque plura commiſerint mala quæ fieri non ſoleant ex cœnobijs Monachorum, ſed ex caſtellis, & ſpeluncis latronum. Nec dubium ſe fore dicebat, ſi monaſterium reperiſſent,vt monaſterium honoraſſent, & nec ſpoliaſſent illud, nec incendiſſent. Durauit inter Abbatem & Comitem iſta coram Archiepiſcopo contentio per triennium, quouſque tandem morte ſublato Abbate Macario, Wernherus in abbatia ſucceſſit, qui cum ſit homo quietis amator & pacis, actionem cauſæ intermiſit,vſque in præſentem diem. Macarius autem poſt incenſum monaſterium cupiens locum habere, in quo manere poſſit cum fratribus ſuis, Eccleſiam parochialem in oppido Wachenheim à præpoſito & conuentu Luterenſi obtinuit, apud quem cœnobium ædificare nouum de conſenſu Palatini Comitis animo cogitauit. *Wachenheim.* Manſit ergo cum quatuor Monachis apud eandem Eccleſiam in domo presbyteri, cæteris ad diuerſa loca inde tranſpoſitis, vbi & hodie manet Abbas Wernherus cum paucis,qui monaſterium non ibi,ſed in priori loco reſtaurare proponit.

Anno quoque prænotato octaua decima die menſis Iulij, Maximilianus Rex Germanorum, cum Principibus multis ex his quos apud Coloniam conueniſſe diximus, nauigio deſcendit in Gelriam, Brabantinis qui eius iuſſu Arnheim oppidum Ducis Geldriæ obſidebant, laturus auxilium. *Arnheim.* Cumque perueniſſet ad locum deſtinatum, in multitudine pugnatorum graui, Arnheim ſub certis conditionibus per deditionem obtinuit, & oppidanis neque in corporibus neque in rebus,damnum aliquod inferri permiſit. Ducem etiam interuentu Principum orantem,pactis etiam nonnullis interpoſitis ad gratiam recepit, qui tamen in promiſſa fide diu non permanſit.

Viceſi-

Digitized by Google

[redacted]

Meiland.

[redacted]

Hujus Udalricus Zwinglius Author Damnatissimus et Pessimus Hæresiarcha.

Digitized by Google

ALOYSII MARLIANI ORATIO H[illegible] [illegible] Comitiis Ordinis Aurei Velleris, Sereniſſimo CAROLO D. Re[illegible] [illegible] Catholico [illegible] Anno M.D.XVII. [illegible]

Q[illegible] V[illegible] veritati religionis noſtræ opinione propius acceſſere Philoſophi, ex vno Deo omnia fluxiſſe putantes: Qui vero cum Deo æternam [illegible] fuiſſe credunt, [illegible] Deum [illegible] omnibus [illegible]. [illegible] igitur omnium conſenſu [illegible] hominum [illegible]. In hoc [illegible] crediderunt igitur vnum eſſe Deum. Videbant enim [illegible] Solem [illegible] præeſſe, vnamque lunam [illegible]. Hinc excogitatum [illegible] in terris opti[illegible] [illegible] (quem credebant) [illegible] vnum [illegible] (quem videbant) imitaretur. Præcipue [illegible] videre [illegible] reliquas, tanquam vnum Principium [illegible] militès vnum Imperatorem [illegible] [illegible] ordinari neceſſe [illegible] poſſit ſine [illegible]. Neque [illegible] Re[illegible] [illegible] cum ſit homo natura animal ſociabile & politicum [illegible] [illegible] Regnum [illegible] Philoſophis, ſi hiſtoriographis credimus [illegible] [illegible] [illegible] compoſita [illegible] [illegible] vno Rege qui imperabat, multis qui parebant. Animaduertere poſtea ſeditio[illegible] & diſcordiarum matrem inæqualitatem eſſe, nec ſine æqualitate ſtare [illegible] poſſe aut rempublicam. Nam profecto iniquus Rex eſſet, ſi ſint paria omnia [illegible] [illegible] nec merita apud illum poſſent. Excogitauere idcirco homines [illegible] Muſi[illegible] [illegible] ex diuerſis vocibus, grauibus, acutis, medijs [illegible] [illegible] & conſonam harmoniam efficit æqualitatem [illegible] que quandam [illegible] ex[illegible] [illegible] inæqualitate inuenere, quæ ſuo numero & ordine [illegible] [illegible] inuenire [illegible] quemque decere. Ideo [illegible] [illegible] & [illegible] Deum [illegible], qui nullius [illegible] intelligentiarum [illegible] [illegible] ciuitates & regna [illegible] ſunt, vbi qui [illegible] gestis [illegible] [illegible] præſtitiſſent, aut aliquo recenti [illegible] que iuuiſſent, hi Regibus propinquiores [illegible] & [illegible] Rex vteretur. Proceres inde hi, Patres, Senatores [illegible] post hos locatus eſt ordo: plebeij & qui in agris degunt, demum. Æ[illegible] Patribus equeſtris ordinis viri eſſe nõ debebant, neque plebeij aut equeſtres viri equeſtribus, niſi ea æqualitate quæ honeſta, vtilis, decora, conueniens cuique ordini eſſet. Proceres igitur & Patres cum rebus & belli ſtudia & pacis officia tractabant, prout quiſque aptior erat: cæteri mãdata excipiebant. Exortum autem dubium certamen eſt inter mortales, conſilione an viribus & armis res magis procederet? Vſu tandem & periculo compertum eſt, alterum alterius officio egere, cum ſit & conſilio & facto opus. Cumque id exploratum eſſet, tribuſque hominum generibus non minus Regum opes creſcant, quam fluminibus maria, ſenatoribus ſcilicet, Oratoribus, Imperatoribus: neſcio quid tamen plus ſibi arma vindicauere quam togæ: hocque niſi eis concederetur, vim illatura videbantur. Etenim quia victoria armis quæritur, Victoriæ autem & artes, & opes, & omnium omnia parent; præſtantius putauere, quod victoriam maxime pariat, ſcilicet militarem diſciplinam, quæ profecto omnibus artibus maſcula magis & virilis eſſe videtur. Maiores idcirco noſtri, quo ab alijs viriles hi viri dignoſcerentur, qui Regibus propinquiores erant, purpura primum honeſtauere, vnde purpurati dicti. Alexander vero Magnus argenteis clypeis ſuos ornauit, Argyraſpidaſque vocauit. Romani pro cuiuſque merito & coronis quemque decorauere, ciuicis, muralibus, naualibus: vt nec latere virtus vnquam potuerit, nec cuiuſquam meritum. Eoque Reges maiores fuiſſe experimento compertum eſt, quo maior apud illos magnorum virorum copia fuit. Alexandro Magno prona omnia fuiſſe Curtius minime miratur, cum viderit tot Reges eum quot ſocios habuiſſe, Perdicas, Eume-

Eumenes,Ptolemæos,Antigonos,Seleucos,Lyſimachos,Pyrrhos. Aſinius autem Pollio præſtans & bello Dux & Orator, Cæſarem Pompeio præſtaſſe vel hoc vno opinatur, quod veram ducum ſobolem ſecũ habuerit, Antonios, Dolabellas, Hirtios,Panſas,Labienos,Scæuas,Cicerones. Occurrere mihi hi duo tantum quos in medium afferrem,non quod innumeri non occurrant hoc exemplo celebres. Verum tam clara horum apud omnes ſunt nomina, vt ſe ille ignoret, qui hos neſciat. Ad ſummum, ſiue Reges ipſi magnos hos viros efficiunt, aut hi magni viri magnos Reges,incertum eſt,ſiue vtroſque cælum,vt qualia velit tempora,tales effingat homines. Cum ſit exploratum ſine magno Rege magnos viros, nec ſine magnis viris magnos Reges fuiſſe; credendum tamen ex Regibus id potiſſimum emanaſſe. Sunt namque Deo proximiores Reges, niſi ſua culpa à gradu ſuo labantur. At nullum antiquius aut auguſtius honeſtate virtutis monumentum extat, quam de quo acturi ſumus: ſiue illud ex Gedeone, ſiue ex Iaſone maiores noſtri repetant. *Gedeon.* Gedeone,qui Dei auxilio (ne dicam auſpicio) quem Deum religione & fide nouerat, cum paucis ea geſſit, quæ fieri non poſſe putentur: certiſſima victoriæ ſigna à vellere auſpicatus, & à militibus qui non manu flumen libauere,ſed proni tanquam flumen epotaturi eſſent,procubuere. Pauci enim cum innumeros fugaſſent, & mille fugerent vno ſequente,oſtendere Deum ſecum eſſe. Hinc Gedeon Regibus mõſtrauit,vt omnibus in rebus religionem colerent,cum à Deo & Reges regnent,& teneant terram. Et profecto is Rex errat & in nocte verſatur, qui ſibi Deum tanquam ſolem non proponit,dum cogitat,dum conſulit,dum agit. Cum ſint obſcura ſine Deo omnia: fiunt namque à Deo omnia, & ſine ipſo nihil. Maiores igitur tui CAROLE, duce eo,qui omnia poteſt cum vult, freti, & inſignes aureo vellere,& paucis his militibus qui flumina epotaturi virtutis fidei & famæ videbantur, medii inter Germanos,Gallos & Anglos parua manu toties de tot & tantis hoſtibus ſpolia victores reportauere: dum ipſi in Deum tales ſunt,quales in ſe ſubditos ſuos eſſe cupiunt. Hæc enim compendioſa eſt Regibus ad virtutem; ad recte, bene, beateque regendum imperium via. Cumq; ex Deo large accepiſſent,tales in ſuos fuere qualem in ſe Deum eſſe ſenſere; iuſtum ſcilicet,miſericordem,munera gratiarum in homines vltro effundentem, & amore ſuo cuncta ambientem & complectentem. A ſubditis autem reſponſum eſt fide, obſeruantia, officio, & eo etiam officio quod citra mortem fieri non poſſit. Arduum autem quidquam Regibus eſſe non poteſt, vbi Regum amor & ſubditorum fides ita conueniunt, vt nec amor Principum aliquid omittat,aut fides ſubditorum timeat. *Iaſon.* Argonautarum autem monumento neque quidquam antiquius eſt, neque nobilius. Conuenere in vnum principes Græciæ, qui crediti aut Diis geniti ſunt, aut quadam excellenti virtute præditi ipſi Dii videbantur. Argo tunc primum nauis inuenta eſt,ſulcata inſolita & nauim admirata maria. Vellus aureum tam longe per tot maria & pericula petitum, virtute duce, comite fortuna,vrgẽtibus acrioribus gloriæ & honoris ſtimulis. Onuſta ferebat Argo,quæ terris ſurripuerat lumina,prudentem Iaſonem,quem cæteri comitati ſunt; *Argonautæ.* temperatum Neſtorem,ex cuius ore melle ſuauior fluebat oratio,vt contexta florida verba orationem tanquam flores coronam necterent: ſapiẽtem Orpheũ, iuſtum Æacum, fortem Herculem, Theſeum, Telamonem, Peleum, Caſtorem, Pollucem,Zetum,Calaym,cæteroſque fortiores, vt oſtenderẽt deſiderari plurium ad agendum operam & fortitudinem,quam ad conſulendum ſapientiam. Rarior namque ſapientia eſt quam fortitudo. His freti, quidquam eis difficile non fuit. Nam cum eo perueniſſent, quo perueniri nondum inuenta naue non poſſe putabant,& ſpirantes ignes indomitos & rebelles tauros domuere,& peruigilem Draconem ſopitum occidere,ſatiſque dentibus obortam ſegetem illam militum coegere, vt rueret in mutua vulnera & periret. Geſtis his oſtendere nihil virtuti inuium aut impoſſibile eſſe,ſi vires & fortitudinem prudentia temperauerit,intentatumq; alias vellus aureum ex Colchide in Græciam tranſtulere omnipotẽtis Martis præmium. *Aureum vellus.* Quod nunc familiæ tuæ & eorum Regum & Principum qui cum ea ſentiunt, inſigne eſt.Conueniebat autem nulli genti id potius,quam tuæ,quam tibi. *Burgundia.* Tuæ,ſi Burgundionum primum Ducum, vnde tibi origo eſt, & nobilitatem & fortia facta nu-

meremus. Repetunt namque illi originem ex Franciæ & Burgundiæ Regibus: qui cum à patre Franciæ Rege Burgundiam maternam hæreditatem accepiſſent, fortiſſimos Belgas Burgũdionibus,& Batauos Belgis addidere. Tantumq; poſt magnanimum Philippum, Ioannem & optimum Philippum, Burgundionum in Carolo opes & vires creuerant, vt poſt multas victorias eum fortuna non ferret. Animo namque Italiam & orbem concipiebat: ſolumque in eo aut malus euentus, aut nimia virtus culpari poteſt. Eſt enim etiam in virtute, *Ne quid nimis*, Aut ſi ad Auſtriam reſpicimus gentem, quæ cum à Romanis, vel (vt quidam) ab Hercule originem ducat, vltra octingentos annos Heluetiæ inuictæ genti, cuius caput Habſpurgum, imperauit: Sueuiæ deinde partem occupauit: demum Noricum, Pannoniam inferiorem, Auſtriam, Dalmatas, Illyricos, Rhætos; eoque deuenit, vt Vngarorum & Bohemorum regna teneret. Tot Imperatorum, Regum, Ducum mater, & altrix familia. Regnum demum tuum Burgundionum & Belgarum auus tuus matrimonio obtinuit: & pater tuus Hiſpaniæ regnum. Cumque ſuperſtes patri tuo auus eo loco conſederit, vt nec Imperator nomine aut rebus geſtis maior eſſe poſſit; quotidie tamen tam alta concipit, vt fieri non poſſe putentur. Rebus autem ſuis nihil vnquam minus defuit quam virtus. Hæreo & totus pendeo, cum mecum reputo Auſtriæ familiæ curſum, vt de ea vna cogitaſſe Deum ſint qui credant: cum videant primum Heluetiæ genti imperaſſe, demum Sueuis, Noricis, Pannonibus, Dalmatis, Illyricis, Rhætis, Burgundionibus, Belgis, Hiſpanis, Italis, Aphris, Indis: pęneque euerſam maiores caſu vires reſumpſiſſe. O rem quæ ſine Deo auctore fieri non potuit, vt tam diuerſæ & diuiſæ penitus in toto orbe nationes in vnum coirent. Vel ſi ad maternum tuum genus reſpicimus, Hiſpanum equidem genus, Gothicam profecto bellicoſiſſimam gentem, quæ Scythica Italiam occupauerit, Galliæ portionem poſſederit, & Hiſpaniam per tam longam Regum ſeriem tenuerit. Quorum vltimus auus tuus cum Elizabetha Regina, muliere nunquam ſatis laudata, non cōtentus regnis feliciter in Europa quæſitis, quieſcere Aphricam & Aſiam non eſt paſſus. Siue igitur inuictam Burgundionum gentem repetimus, ſiue ſupra omnem laudem Auſtriam gentem, vel Gothicam incomparabilem; nulli genti Aureum vellus magis debebatur quàm tuæ. Rectius enim tibi, in quo vno horum omnium ſunt omnia. O te beatum, Carole, pro quo omnia fata laborare videtur. O te terque quaterque beatum, pro cuius magnitudine fortuna & natura contendunt. Si virtutem, quam indoles tua refert, & quam quotidie è tenui nube tanquam Solem erumpere videmus, addideris: tuq; Hiſpaniarum dominus, inſularum Balearium, Sardiniæ, Siciliæ, regni Neapolitani, Burgundionum, Belgarum, partis Aphricæ & Indiæ: tanquam Iaſon non exiguæ Græciæ, ſed maximos maximæ Europæ Reges prouocaueris: vt tandem ſopitis domi rebus pro quibus componendis tantum (nec, vt puto, fruſtra) laboras, arma pro reparanda Aphrica & Aſia coniungant; vt ea concordia Chriſtianæ Reipublicæ reddat, quæ diſcordia abſtulerit. Hocq; profecto aut nunc fore, aut nunquam fore ſperamus: cum orbis Chriſtiani ſumma ad paucos peruenerit, faciliusq; pauci deliberent. Ætas præterea orbis Chriſtiani Regibus eſt ea, quæ ſurgens ad res gerendas maxime oportuna ſit. Iuuenem Pontificem nunc primum hæc noſtra ætas protulit, Frãciæ Regem iuuenem, te Carolum, Anglorum Regem, Hungarorum, Dacarum, Luſitaniæ: vnum Cæſarem grandiorem hæc ætas fato ſeruauit. Feruida autem ætas, ſi honoris, ſi famæ ſtimulos non ſentit, quid ſentiet? Auctore te, Carole, hoc fieri omen accipimus. Nam non ſine Dei numine tantam tibi magnitudinem ab incunabilis ipſis natam putamus, quæ nulli naſcenti contigerit: niſi vt hæc magnitudo ſtabilis & mole conſtans ſua, alios Reges & tibi & inuicem ſibi coniungeret, quod fore ſperamus. Cæſarem namque patrem habes: Franciæ Regem eo in re eſſe animo audimus quo in filiũ pater: eo enim nomine ſemper appellaris. Auunculus tibi eſt Angliæ Rex, non minus neceſſitate quadam coniunctæ fortunæ, quam neceſſitudine coniunctus. Sororius Hungarorum, ſororius Dacarum, auunculus Luſitaniæ Rex. O miram orbis Chriſtiani & tuam etiam Carole felicitatem! cui naſcenti plura oblata ſunt quam peti poſſent. Verum vt te his parem oſtendas, oportet: virtuteq; tua tantam orbis molem nouus Hercules & Atlas ſuſtineas,

Auſtria domus.

Ferdinand. Elisabeth.

Caroli potentia.

Digitized by Google

neas, teq; ipſum & magnitudinem cognoſcas tuam. Virtus tibi famam pariet: quæ in fide tuâ multas nationes, quas nunquam accedes, ipſa accedens detinebit: cum illis oſtendet, nec ſperare maiorem, nec habere te meliorem poſſe. Animo præterea voluas neceſſe eſt, turpius eſſe parta non ſeruare, quam glorioſum quærere. Repetasq; ſæpe Cæſaris dictum: *Difficilius eſſe ex primo ſecundum, quam ex ſecundo fieri vltimum.* Facillime autem & parta ſeruabis, & fortunam etiam vota tua præuenire coges, ſi poſt religionem & iuſtitiam fortitudinem prudentiæ coniungas. Non enim ſola prudentia regna reguntur: neq; ſola fortitudine ſeruantur; ſed prudentia & fortitudine. Nam nec ſine fortitudine tuta eſt auctoritas aut prudentia, nec fortitudo ſine prudentia moderata. Armis igitur & conſilio opus eſt. Repetam iterum, Armis & conſilio eſt opus, ſi eam dignitatem & magnitudinem quæ tibi à Deo, à natura, à fortuna donata eſt, aut retinere cupis, aut augere. Res etenim iiſdem ferme artibus ſeruantur, quibus & quæruntur. At nunc res nos admonet, vt Imperatoribus, Regibus, Ducibus, & fortiſſimis viris, qui huius Ordinis fuere, & fato functi ſunt, hodie parentemus: cras autem eos ſubſtituamus, vnde in æternum tam nobilis ordo propagetur.

TRES EPISTOLAE AD LVDOVICVM COMITEM PALATINVM SAcri Rom. Imp. Principem Electorem.

SVPER OBITV MAXIMILIANI IMPERATORIS, & noui Cæſaris electione. MDXVIIII.

LEO PAPA X.

I. DIlecte fili, ſalutem & Apoſtolicam benedictionem. Cum poſt eum animi dolorem, quem ex obitu claræ memoriæ Maximiliani electi Imperatoris non mediocrem acceperamus, propter & noſtram ſingularem in illum beniuolentiam, & commune incommodum quod tanti Principis optimiq; Ducis morte Chriſtiana paſſa erat reſpublica, illa cogitatio nos ad animi æquitatem reuocauiſſet, quod illius eximias Chriſtianiſſimasque virtutes, mitem imprimis clementemque naturam, animum Deo ac Dei religioni deditum, per Dei miſericordiam donatum inmortalitate, multoque maiora & beatiora præmia cæleſtis vitæ illi comparata eſſe confidebamus; etiam iudicauimus hanc rationem eandem apud Nobilitatem tuam eſſe valituram, de cuius prudentia eam ſemper, quam decuit, habuimus opinionem. Cum autem & boni nos paſtoris cura ſollicitum haberet, & hoc non minus ad Nobilitatis tuæ officium pertineret, has ad te ſummo animi ſtudio ſcribendas duximus, te impenſius hortantes; vt poſt pietatis officia in mortuum, te nobiſcum vna ad eam curam ac diligentiam velis cõuertere, in qua omnis maxime ſalus Chriſtianæ Reipublicæ conſiſtit, vt illi defuncto par aut etiam ſuperior, ſi fieri poteſt, eligatur Imperator. Communis hæc nobis tecum cogitatio: ſed opera & ſententia tua huic facto coniunctior eſt. Non arbitramur Nobilitatem tuam præſtantem prudentia, egere conſilio: ſed tamen noſtra dignitas ac perſona requirit, vt quod optimum factu videatur eſſe in medium conſulamus. Etenim ſi vllum vnquã tempus poſt Romani Imperii nomen extitit, quod tuã poſtularet & Collegarum tuarum fidem, vigilantiam, religionem, ſapientiam, hoc illud eſt, in quo omnis induſtria adhibenda, vt in Imperatore deligendo. Dei redemptoris honori, Imperatoriæ auctoritati, Chriſtianæ Reipublicæ quieti, veſtræ quoq; ipſorum qui electuri eſtis, ſaluti conſulatur. Nunquam (quod tibi in oculis eſſe certo ſcimus) habuit fides Chriſti potentiores hoſtes, nunquam aduerſus eam animo infeſtiores, crudelitate efferatiores. Horum igitur faucibus atq; immanitati tota expoſita ſit neceſſe eſt Dei reſpublica, niſi is deligatur Imperator, qui pari potentia illorũ retundere inſolentiam, & auctoritatis nominisque ſui magnitudine ſalutem tegere Chriſtianitatis queat. Hoc igitur imprimis Nobilitas tua, poſitis ante oculos & pẽſitatis hoſtium viribus, vt prouideat, rogamus, per quem maxime illorum nefariæ crudelitati reſiſti poſſit. Atque hæc neceſſaria eſt cogitatio, illa vero ad dignitatem Imperii atq; decus ſpectans, quod ſine eximia potẽtia nec auctoritatem habere poteſt, nec maieſtatem Imperator. Capite autem labefactato & debili, quid ex cæteris ſperandum in bono publico ſit, tuam profecto non latet prudentiam. Ergo quod petimus à te, Nobilitati tuæ vt curæ & cordi ſit, in Domino noſtro Ieſu Chriſto obteſtamur, id eſt, vt cum Nobilitas tua ad ſuam dicendam ſententiam ſuumq; dandum ſuffragium acceſſerit, ponat ſibi ante oculos & ſalutem & dignitatem Chriſtianæ fidei. Salutem, vt quoniam graue ab impiis hoſtibus diſcrimen & prope ſuprema imminet pernicies, in eam partem ſtudium ſuum conuertat, vt par tantis rebus ac negotiis & nomine, & genere, & animo, & potentia eligatur Imperator. Dignitatem, vt cum poſt hanc ſanctam ſedem, quæ ex Deo eſt, ſummum ſit in ſeculo Imperii culmen, qui tuo & Collegarum tuorũ iudicio in id aſcenſurus eſt, ea habeat ornamenta, quæ in tanto principe requiruntur potiſſima. Sit grauis auctoritate, prudens conſilio, maximarum rerum peritus, animo excellens ſit, qui diuinam erga ſe liberalitatem agnoſcat, fidei ſanctæ faueat, ſanctam ſedem Apoſtolicam, vt filius

matrem, vereatur: qui pacem inter Chriſtianos populos teneat, bella & minas & terrores transferat contra impios: ſub quo ſperare & confidere poſſit Chriſtiana Reſpublica, ſe in maiorum ſuorum decus & poſſeſſionem veteris Imperii eſſe peruenturam. Hæc nos, dilecte fili, à Nobilitate tua poſtulamus, tuo quidem honori & officio debita, præclaroq; generi & tuæ maiorumq; tuorum virtuti conuenientia: ſed vt præterea Nobilitas tua aliquid nobis bene conſulentibus, atq; hoc in magni beneficii loco pro communi ſalute abs te expectantibus,* tribuere debeat. Quod ſi effeceris, quod te non dubitamus facturũ, cum Deo ac nobis rem gratiſſimam, tum vero publicæ ſaluti, in qua & tua continetur, admodum vtilem feceris: ſicut de omnibus latius Tecum dilecti filii noſtri, Thomas tituli Sixti Presbyter Cardinalis, noſter & Apoſtolicæ ſedis de latere Legatus, & Marinus Carraciolꝰ Notarius & Nuncius referent, quibus Nobilitas tua fidem amplam adhibebit. Datum Pali Portuenſis diœceſeos, ſub annulo piſcatoris, die X. Februarii. MDXVIIII. Pontificatus noſtri anno ſexto.

Dilecto filio, nobili viro, Ludouico
Comiti Palatino, Sacri Romani
Imperii principi Electori.

Ia. Sadoletus.

HÆ LITTERÆ PROXIMO MENSE POSTEA TOtidem verbis repetitæ fuerunt & iteratæ, hac tantum ſub finem clauſula addita.

II. * tribuere debeat. Quod ſi forte aliqua ratione vel cauſſa, qualem nos cupimus, & reſpublica poſtulat, Imperatorem omnino habere non licitum fuerit; at illud ſaltem pro tua in communem pacem vtilitatemq; Chriſtianæ fidei egregia voluntate, cogitandum atq; agendum tibi eſt, vt is eligatur, in quo nulla ſit vel cauſſa vel voluntas aut vniuerſalis Chriſtianæ Reipublicæ quietis, aut ſanctæ huius ſedis Apoſtolicæ perturbandæ. In quo Nobilitatem tuam non dubitamus ſuum ſingulare ingenium adhibituram. Quod Deo nobiſq; gratiſſimũ, tuæ Nobilitati imprimis honorificum, ac publicæ vtilitati, in qua & tua & omnium ſalus cõtinetur, perquam erit oportunum. Datum Romæ apud S. Petrum, ſub annulo piſcatoris, die 11. Martii. MDXIV. Pontificatus noſtri Anno ſexto.

Ia. Sadoletus.

LEO PAPA X.

III. DILECTE fili, ſalutem & Apoſtolicam benedictionem. Perfertur ad nos, Nobilitatem tuam optimo animo & præſtanti in Rempublicam Chriſtianam ſtudio bene promptam eſſe in hac proxima creatione futuri Imperatoris id conſilii capere, quod eam nos totiens iam hortati ſumus, cum iudicaremus, ſanctæ Chriſtianæ fidei & huic ſedi Apoſtolicæ maxime expedire hoc tempore, vt is in tantum gradum vocaretur, qui pacem firmare inter Chriſtianos, bellum transferre in impios hoſtes Dei noſtri, & virtute & prudentia, & opum ſuarum potentia imprimis poſſet: quique eſſet in maximis rebus cum laude verſatus, ætate integer, animo excellens, in gratificando largus, in bonos liberalis. Sic enim ſalus communis poſtulat, quo immanium Turcarum furori & crudelitati obſiſtatur, vt ſimilis princeps & par illis potentia, ſuperior virtute eligatur Imperator. Nos vero hoc de Nobilitate tua audientes, quamquam eſſemus certi te pro religione & ſapientia tua non ſolum præclara omnia cogitaſſe, ſed etiam quæ præclare à te eſſent cogitata, ea ad effectum perducturum eſſe: tamen has ad te ſcribere voluimus, quæ & gratiam tibi afferrent de præterito, & hortarentur in futurum, vt priſtinas admonitiones, ſuaſioneſque noſtras, quibus te ad reſpectum vniuer-

Digitized by Google

vniuerſæ rei Chriſtianæ & huius S. ſedis, pro honore & gradu & præſtanti virtute tua vocauimus, & quibus te multum tribuiſſe cognouimus, haberes ſemper ante oculos, agereſque id, quod agis, vt ex tua ſententia, tuoque ſuffragio in creatione noui Cæſaris, & nos & fides Chriſtiana, & ſancta ſedes Apoſtolica maxime lætaremur. Diceremus quantum hoc conueniat generi, nominique tuo, & ei, quæ de tua prudentia ac bonitate eſt, opinioni: niſi & alias dixiſſemus, & Teipſum intelligere cõſideremus. Illud quod ad nos pertinet, debemus ſæpe & ſæpius commemorare, ſi tua Nobilitas in hoc munere fungendo eam ſe nobis præbuerit, quam ſperamus, rationemque noſtri voti ac deſiderij, quod cum vtilitate publica coniunctum eſt, ſe habuiſſe oſtenderit, pręter conſcientiam & gloriam clariſſimi facti, nos etiam curaturos, vt te nobis morem geſſiſſe nullo tempore pœniteat. Sicut latius tecum dilectus filius noſter, Thomas tituli S. Sixti Presbyter Cardinalis, Legatus noſter & R. Archiepiſcopus Rhegienſis, & Marinus Caraciolus, nuncij noſtri agent, quibus & eorum cuique fidem habebis. Datum Romæ apud S. Petrum, ſub annulo piſcatoris, die XIII. Maij, M.D.XIX. Pontificatus noſtri anno ſeptimo.

Dilecto filio, nobili viro, Ludouico Comiti Palatino, Sacri Roman. Imperij Principi Electori.

Iac. Sadoletus.

ORATIO A LEGATIS FRANCISCI *Regis Gallorum, pro fauore ſuo Regi, vt Imperator deſignaretur, conciliando, ad Principes Electores Franckfordiam miſſa.*

REVERENDISSIMI Illuſtriſſimique Domini, ac Potentiſſimi Principes, ſacri Romani Imperij oculatiſſimi, ac ſapientiſſimi electores, poſt ſummiſſam humilemq; commendationem ac Salutem, Ioannes Dalbret Drocorum Comes, dominus aureæ vallis, Guilhelmus Genfier, dominus de Bonepet, aurati equites Chriſtianiſsimi Francorum Regis ordinis, & Carolus Guillart, præſes Senatus Pariſiẽſis, ipſius Chriſtianiſsimi Regis Oratores, ab eodem prouinciam expreſſumque mandatum ſuperioribus diebus acceperunt, commonefaciendarum cum omni reuerentia, ac debita veneratione Reuerendiſſimarum, ac Illuſtriſſimarum dominationum veſtrarum, earundemque ſuppliciter obſecrandarum, atque obteſtandarum, ſuper quibuſdam rebus, quæ ad communẽ Chriſtianæ Reipublicæ vtilitatem, honorem, gloriam, ac libertatem ſacri Romani Imperij videntur imprimis pertinere. Cum itaque exploratum habeant ſibi facultatem ſuppetere non poſſe conueniẽdi Reuerendiſſimas excellentiſſimaſque dominationes veſtras, & ijsdem in publico ac celebri omnium veſtrum conſeſſu (quẽadmodum & ſperauerunt & vehementer optarunt) publica oratione congrediendi. Idcirco rogant, ſupplicant, obteſtantur, vt tam ob reuerentiam, atque honorem ipſius Chriſtianiſsimi Regis, quam ſuſcepti muneris, ac demandatæ ſibi prouinciæ executionem ſinere velitis, immo ſi opus fuerit iubere in auſpicatiſſimo atque fœliciſſimo veſtro conuentu ita perlegi haſce admonitiunculas breui oratione contentas, vt omnibus audire liceat, ac liquide intelligere quæcunque in ipſis comprehẽduntur. Eas nimirum præfati orationes ad Reuerendiſſimas excellentiſsimas dominationes veſtras mittendas eſſe operępretium duxerunt, & cum omni humilitate, impenſaque vobis debite reuerentia, legendas oſtetre. Quas ſi liberali atque ingenuo vultu, pro inſita vobis incredibili, ac propediuina bonitate atque facultate admittitis, rem plane feceritis & omnium ſententia, iudicioque probandam, & tam grauium tamque excellentium Principum gloriæ & decori imprimis conſentaneam. Reuerendiſsimi excellentiſsimi Principes ac domini Deus optimus maximus vobis, ac ſecundis rebus veſtris benigniſsime fœliciſsimeque fauere dignetur, easdemque ſemper tueri. Ex Confluentia quinta Iunij.

Reuerendiſſimarum excellentiſſimarumque ac potentiſſimarum dominationum veſtrarum obſequentiſſimi atque humiles obſeruatores, Chriſtianiſſimi Francorum Regis Oratores ac Legati.

QVANTO maiores noſtri conſilio, quanta in rebus gerendis prouidentia excelluerint, quantam ſubſequentium longo tractu ſæculorum, vacaturæque poſteritatis rationem habuerint, vel hoc vno liquidiſsime vobis compertum eſſe reor Reuerendiſsimi Illuſtriſsimi domini Excellentiſſimi ac potentiſſimi Principes, ꝙ ſublata omni diſcordiarum ſeditionumque occaſione, pacatum ac tranquillũ, pro viribus ſuis, Chriſtianæ Reipublicæ ſtatum relinquere curauerunt. Nunquam ſane auſpicatius, nunquam fortunatius, nunquam melius, fœliciuſve conſultum, proſpectumq; fuiſſe Auguſtiſſimæ Imperatoriæ maieſtatis Culmini animaduertimus, quam vbi deligendi creandique Romani Regis, ac ſubinde Imperatoris poteſtas atque auctoritas, omnium Principum Chriſtianorum conſenſu, vobis ſeptem viris Principibus credita eſt. Nunquam enim cædes immenſæ, nunquam atrociſſimæ ſtrages, orbi vniuerſo defuerunt, quamdiu inter procellas militares, turbineſq; bellicos, exercitui licuit Imperatorem deſignare, qui ſæpenumero, quem nuper, vt ſibi iucundiſſimum atque gratiſſimum concordi ſuffragio delegerat, mox facto impetu irruens, maximo fauore, in acerbiſſima odia, leuiſſimis plerunque ex cauſis repen-

pente commutato, trucidare non verebatur. Sic Sergius Galba, ſic Otto, ſic Aulus Vitellius, ſic Alexander, ſic plæriq; alij Rom. Principes atque Imperatores, partim à ſuis, partim ab aduerſariorum militibus truculentiſſime cæſi, non ſine magno totius Imperij dedecore, atque iactura occubuerunt. Cum itaque non ſit conſilium in vulgo, non ratio, non diſcrimen, non diligentia, ſapientiſsime cautum fuit ſuperioribus ſæculis, vt Septemuirorum reato res ad paucos integritate, ſapiētia, omni denique virtute inſignes deuolueretur, qui meritis ac virtutibus iuſtiſsimo ac rectiſsimo prudentiæ ſuæ examine, accuratiſsime circumſpectiſsimeq; appenſis, & pace, & bello, idoneum ex omnibus Principem deſignarent. Vos inquam ſeptem Principes, qui veluti ſeptem triones in cœlo, reliquas ſplendore atque ordine ſtellas antecedunt, ita vos in terris auctoritate, potentia, viribus, cõſilio, generoſitate, ſapiētia, non modo Germaniæ, ſed aliarum quoq; gentium proceribus, ac Principibus p̄lucetis. Nec in hoc munere deſignandi Imperatoris vobis propediem obeundo, ex animorum veſtrorũ candore, ac generoſitate, vos quicquã admiſſuros plane intueor, quo maxima de vobis apud omnes populos, ac cæteros orbis terrarũ Principes, integritas æſtimatioq; minuatur. Grandem ſane prouinciam, ac prope viribus imparem mihi ſuſcepiſſe videor, qui in tantum conſeſſum magnis de rebus verba facturus prodij. Cæterum quia veritatis oratio ſoluta eſſe debet ac libera, perpauca de huiuſmodi rebus eloquar, quę nec à veritate abhorrere, nec forſitan iniucunda vobis fore perſpexero. Non ſolum Reuerendiſsimi dom. Illuſtriſſimi Excellentiſſimi Principes, Chriſtianitas, quæ Europæ ſinu ambituq; clauditur, ſed Aphrica & Aſia tota, vniuerſuſq; terrarum orbis, ac penitiſsimæ illius nationes, gentes, populi, in vos conuerſi, tanquam in ſublimi quadam arce atque ſpecula conſtitutos, intentis oculis, arrectiſque auribus adſtant, circumluſtrantes ac explorantes, cui tantam rerum molem, cui totius orbis habenas ſitis credituri, quem tantæ dignitati, tantiſq; adminiſtrationibus præfecturi. Tantopereq; de veſtra omnes integritate, virtute, conſtãtia ſingulari confidunt, vt illum haud dubie vos augurentur Romanum Regem deſignaturos, qui inter idoneos ſit maxime idoneus, quiq; virtute ac fortuna cæteros omnes antecellat. Quæ ſane duo, ad res ſplendide fortiterque gerendas, nõ tam commoda, quam neceſſaria eſſe videntur. Virtus ſuis ipſa viribus contenta, ex ſe quidem ſola quamplurimum, fortuna ſine virtute imbecilla, parum admodũ ac propemodum nihil poteſt. Altera vero alterius ope ſic adiuuatur, vt coniunctæ, arduiſſima quæq; non modo aggredi, ſed & facile perficere queant. Porro ſi recti animi, ſynceriq; iudicij perpendiculo rem ipſam demetimur, etiam rationis, non affectionis examine ſtateraq; vti volumus, nemo tam ſocors, tamq; à communi (vt aiũt) ſenſu alienus qui non plane videat Chriſtianiſſimum Regem Franciſcum, cæteris tam fortuna, quam virtute eximia præſtare, nullumque eſſe penitus, qui tam expedite, tam efficaciter, quam ipſe poſsit, vel nutabundum ac ruinæ proximum Imperium ſuis viribus fulcire, vel ſocordia incuriaq; maiorum iam lapſum erigere, vel ipſius maieſtatem ſublimitatemq; depreſſam, in priſtinam auctoritatem gloriamq; reſtituere. De cuius regis fortuna, viribus, potētia, quid nunc attinet dicere? quum vos ipſi ſatis ſuperq; exploratum habeatis, quantas militum copias, quantos exercitus, ſuis ipſe ſumptibus alere conſueuerit, veſtire, amare, ac plærunq; ſocios viribus hoſtium laceſſitos, armis, viris, equis, commeatibus iuuare, eiſdemq; quam celerrime opitulari. Iam vero virtuti ipſius quæ poteſt facundia, quæ oratio, par inueniri? Quomodo hac obſecro tempeſtate inter Principes orbis terrarum reperias, qui ſit ætate, viribus, ingenio, potentia, opibus, ſtrenuitate, diligētia, cum eo conferẽdus? Aut in quo tot eximię dotes, atq; ornamenta Imperatoriæ dignitati excellentiæq; conſentanea inueniantur? Nullas profecto res ei deeſſe conſtat, quas ille Oratorum Princeps Tullius optimo cuiq; Imperatori neceſſarias eſſe ꝑfitetur, Scientiam rei militaris, virtutẽ, auctoritatem, fœlicitatem. Quanta.n. eſt illius in tolerandis ſudoribus, algoribuſq; tam diurnis q̃ nocturnis patientia? Quanta in aggrediendis periculis, quãq; intrepida virtus? Huius nimirũ fortitudinem, robur, potentiã, ferocientes Heluetij, ab hinc paulo plus trienniũ apud Inſubres, collatis, ex impulſo ſignis, non tã cognouere, q̃ admirati ſunt. Qui incautũ adoriri, & cũ exercitu ꝑ inſidias oprime-

primere ſtudentes,ab eodem paucis admodum captis ac diffugientibus, magna vi atque incredibili virtute oppreſſi fuere. Nec tamen in ſtragis reliquias(quod perfacile poterat)deſæuire,graſſarique perrexit. Sed ea humanitate atq; clementia vſus eſt,vt difficile dictu ſit,vtrum hoſtes magis virtutem eius pugnantes timuerint, an manſuetudinem victi dilexerint. Nec facile diſcernas,belli an pacis artibus melior. Quis eſt enim mortalium vel in compenſandis pręmiandiſq; militum laboribus,amicorumque obſequijs,munificentior ac largior? Quis in concilianda externorū Principum beneuolentia fœlicior?in eaque retinenda conſtantior, magiſque perſeuerans? Perpauci admodum Principes ſunt,qui cum eo vel iamdudum amicitiam non inierint,vel inire cupidiſſime non expetierint. Neminem plane veſtrum ignorare arbitror,quanto ipſum honore,quanta magnificentia Leo P.M. annis ſuperioribus in Bononiam,alterni colloquij gratia admiſerit,quantis muneribus, obſequijs,gratificationibus, cum eodem tunc Veneti certauerint. Cui ſeſe ſuaque ita deuouerunt,vt nihil ſit tam arduum,tamque difficile, quod non eius cauſa parati ſint aggredi,atque efficere. Qua demum fati benignitate,qua fœlicitate factum fuiſſe putatis,vt Rex Anglus,ſuperiore autumno,ex hoſte pernicioſiſſimo, ſocius officioſiſſimus,ex inimico infeſtiſſimo,ſuauiſſimus amicus,hoc animo,hac lege effectus ſit,vt patriam,opes,liberos,ſalutem denique propriam,regijs obſequijs perpetuo addixerit? Singulis ſingula horum ſuppetere & partim adeſſe videas,in hoc vno affatim cumulateque cuncta coire manifeſtiſſime iudices. Quiſnam igitur dubitare poſſet,huiuſmodi Principem maxime,ac præter cæteros idoneum ad ſuſcipienda Imperatoriæ dignitatis moderamina,quæ tametſi non poſceret, quin potius reſpueret ac refugeret oblata,ob tam præclaras tamen eius dotes ad ea ſuſcipienda,plæriſque alijs eadem ſibi committi efflagitantibus, à vobis Reuerendiſſimi Excellentiſſimi Principes exhortandus compellanduſque veniret,ac demum reluctans,obnitenſque ad Imperatorium faſtigium protrahendus. Ad quod efficiendū & quam ocyſſime præſtandum,ſi non ſua ipſius varia vos, multiplexq; virtus allicit ac permouet,inuitet ſaltem. Tum vero id faciendum eſſe vobis perſuadent grauiſſima diſcrimina,religioni Chriſtianę impendentia,quibus(niſi mature occurritur) omnia protinus peſſum itura ſunt. Animaduertite quæſo penſiculatius,& ante oculos veſtros paulo accuratius proponite velociſſimam,truculentiſſimamque Turcarum rabiem atque inſaniam,qui non contenti Aſiam quam maximam, eandemque & florentiſſimam, & opulentiſſimam orbis terrarum partem nepharijs,atque ſpurciſſimis legibus ſuis iampridem ſubdidiſſe. Nihil hactenus à ſe actum arbitrantur,niſi Europam(cuius iam ſuperioribus annis bonam partem occuparunt) & totius Chriſtianiſmi regna, prouincias, agros, ciuitates,oppida, non modo ſpoliare ac diuexare,ſed etiam ferro ac flammis paſſim vaſtare, fœdiſſimeque depopulari pgant. Et quod eſt longe omnium miſerrimum atque calamitoſiſſimum, Chriſtianā religionem funditus euertere, ſuinamque ac Belluinam introducere moliuntur. Quis à vera religione? quis à pietate & diuino cultu tam auerſus? quis tam clementiæ? quis tam humanitatis expers? cui cum hæc tam atrocia in mentem venerint,nō ſolum non commoueatur animo,ſed etiam non toto corpore perhorreſcat. Non eſt opus rei atrocitatem, quam fœdiſſime in plæraque Chriſtianorum oppida atq; vrbes,effrænata Mahumetum licentia, inſanaque cupiditas exercet, pluribus explicare,aut oculis veſtris ſubijcere,cum vos ipſi & à ſummo nonnunquam Pontifice,& à plæriſque alijs frequenter ſuper his fueritis commonefacti. Quibus ſane periculis quis vel celerius obuiam ire,vel tantos furoris incurſus potentius,efficaciuſve,quam Rex ipſe Francus repellere coercereq; poteſt? Nemo Reuerendiſſimi ampliſſimiq; Principes in medijs fluctibus,atque procellis(niſi mentis inops)iam imminente naufragij periculo, gubernatorem nauigationis ignarum eligendum, & gubernandæ naui præficiendum cenſet. Nemo quum pleno Marte dimicandum eſt,& iam inſtructa acie congrediendum, quempiam ſcientiæ militaris imperitum (ni modo deſipiat)in ducem exercitus optandum, aſſumendumve arbitratur. Viderunt cæteri quid in quaque re diligenter cogitandum faciendumque ſit. Ego (ſic me Deus iuuet)nunquam mihi perſuadere potui,vt vos magna prudentia, magno

conſi-

Digitized by Google

conſilio, maxima experientia Princeps quandoque ſummam rerum cogitaueritis eius manibus venire tradendam, qui non fortunæ ac naturæ commodis, atque animi dotibus omnes antecellens, optimi ſemper Imperatoris munia fœliciſſime præſtare poſſit. Nec vobis præterea Reuerendiſſimi Illuſtriſſimi Principes cæteriſque Germaniæ proceribus nouum, atque cuiquam inauditum eſſe debet, aliquot olim Reges Francos non minore populi Germanici, quam ſua ipſorum & fœlicitate, & gloria adminiſtrando ſacro Imperio præfuiſſe, qui Germaniam templis, cœnobiis, & tam publicis, quam priuatis ædificijs decorare, varijsque ac pretioſis muneribus locupletare ſtuduerunt. Quæ cum vulgo protrita ſint, ac prope omnibus peruia, ea conſulto præterire volui, ne illorum inculcatione moleſtiam vobis afferre viderer. Hoc vnum tamen nequaquam præterierim, Franciſcum Regem, ſi Dei optimi maximi, ac veſtro munere Imperij dignitatem adipiſcitur, à maiorum ſuorum præſtantia virtuteque minime degeneraturum. Qui non modo illam æmulari, verum etiam (ſi qua fata ſinunt) vincere contendet, dabitque enixiſsime operam, vt neque in eo (ſuperis adiuuantibus) Auguſti fœlicitas, neque Titi humanitas, neque bonitas Neruæ, Traiani probitas atque iuſtitia, Conſtantini religio, Theodoſij pietas, Caroli cognomento magni rerum fortiter magnificeque geſtarum gloria, incredibiliſque liberalitas atque magnificentia ab aliquo deſideretur. Non vtique ignorat mores, naturamque Germanici populi, qui eſt libertatis ſuæ appetentiſsimus, eiuſque tuendæ ac retinendæ ſtudioſiſsimus atque acerrimus vindex. Tam profecto aberit vt eam minuat, profliget, eripiat, vt vel eãdem ſemper augere ampliorem que reddere conetur. Eocirca non ſolum Germanicæ libertatis aſſertor erit ac propagator, verum etiam ſubditos omneis regia ſemper benignitate fouebit, & paterna quadam indulgentia ita complectetur, vt omnes aliquando Germani fœliciſsimum illum ſibi diem iudicent illuxiſſe, quo nõ tam humanis ſuffragijs, quam diuina quadam ſorte tantum Imperatorem, ac patrem patriæ nacti fuerint. Nec ſane quicquam eſt, quod Germani Francorum amicitiam, coniunctionemque vel reſpuere debeant, vel auerſari, qui & natura, & conſuetudine, & diſciplina ſunt omnium mortalium leniſsimi atque mitiſſimi, qui ſe quoque Germanis & hoſpitaliſſimos ſemper exhibuerunt, & amiciſſimos, ſi quãdo negotiationis, vel commercij cauſa peregrinantes ad illos diuerterunt. Quinetiam Germanorum, Francorumque vnam olim fuiſſe Rempublicam, alteroſque ab alteris mutuam traxiſſe originem, & antiquitates veſtræ teſtantur, & nomina quondam veſtris vrbibus indita, quæ in hodiernum vſque diem ſuperſunt, manifeſtiſſime indicant. Hinc Franconia antiquiſſima florentiſſimaque prouincia. Hinc Francofordia de Francorum nomine appellata, celeberrimum totius Germaniæ emporium, oppidumque & nobiliſſimum & auguſtiſſimum. Multoque iam & nobilius, & auguſtius ex tantorum Principum, & procerum glorioſiſſimo fœliciſſimoq; conuentu, deſignandi eligendique Romani Regis gratia facto. Proinde Reuerendiſsimi ampliſsimique domini Illuſtriſsimi ac potentiſsimi Principes, ſi humanis rebus, ſi communi omnium ſaluti conſultum eſſe vultis, ſi imminentia Chriſtianæ pietati diſcrimina penitus amoliri, ſi honorem veſtrum, decus, amplitudinem, famam, gloriam, tueri, conſeruare cumulareque expetitis, & in poſteritatem tranſmittere. Si Imperij fines, atque ditionem propagari, ſi optimo cuique morem gerere, atque gratificari percupitis, quod auſpicatum, beatum, bonum, fauſtum, fœlixque ſit & vobis, & vniuerſæ Reipubl. Chriſtianæ, Chriſtianiſs. Regem Franciſcum, Regem Romanum deſignate, conſalutandumque Imperatorem communi ſuffragio decernite. Veſtra porro laus, neque tenuis, neque obſcura erit. Hoc ciuitates, hoc populi, hoc Principes (paucis forſitan exceptis) non loquuntur modo, verum etiam perſonant Franciſcum Regem dignum eſſe Imperio, & ita dignum, vt nullus eo dignior hac tempeſtate reperiatur. Nihil vtique ab eo immaturum, nihil properum, nihil aſperum formidandum eſt. Omnia ſeria, cuncta grauia, & quaſi ipſa Reſpubl. iubeat auguranda ſunt. Curabit, enitetur, efficiet ne vobis deſint & fortia facta, & ſaltem vobis atque Imperatore digna conſilia. Bonam partem rerum geret ex conſilio & ſententia veſtra. Nec cum alioqui immutatura eſt fortu-

fortunæ amplitudo,niſi vt prodeſſe tantum poſſit,ac vult vobis. Ac populo Germanico proſpiciet,& veluti præſens ac tutelare quoddam numen,ab omni periculo tueri liberareque conabitur. Sua perficiet opera,viribus, conſilio, diligentia , vt nihil vnquam à vobis geſtum fuiſſe auſpicatius,glorioſius, fœlicius mox intelligetis,quam eum Regem Romanum deſignaſſe. Qui omni cura,ſtudio, induſtria elaboraturus eſt,vt tutam omni ex parte,ac tranquillam fortunam cum populis atque ciuitatibus veſtris fœliciſſime trahatis. Vt veſtram denique, ac veſtrorum ſalutem ſuo ipſius ac proprij capitis diſcrimine liberam ab omni aſſultu pernicieque hoſtili proſpere & fœliciter tueatur. Nonis Iunij. M.D.XIX.

ORATIO AD REVERENDISS. ET Illuſtriſsimos Principes Electores, edita per generoſum Comitem Hermannum Nuenarium, in ipſis Comitiis Regis Romanorum, pro Inuictiſsim. & Chriſtianiſs. Carolo Romanor. Rege electo.

SI de Imperij Maieſtate,de gloria , de honore concertantibus,aliena laudatione vehementer opus eſſe perſpicerem , O Illuſtriſſi. atque potentiſſimi Germaniæ Principes,ac Rom. Imperij Electores,profecto omnem meam induſtriam , omnes ingenij vires ad hoc iamdudum contuliſſem,vt accumulatis & congeſtis vndiquaque laudibus,Carolum inuictiſſimum Hiſpaniarum Regem,à me diligenter vobis commendatum ſciretis. Non enim adeo omnem prorſus dicendi rationem à nobis alienam eſſe putamus,vt,ſi de Carolo Rege dicendum ſit, aut defuturas nobis res, aut verba metuere poſſimus. Quocirca vos obnixe rogo Principes Illuſtriſs. vt adoleſcentiæ noſtræ aliquid concedatis,ſimulque illud, quidquid eſt à me commiſſum apud vos audacius forte quam iſta ætas,& conditio mea tulerit,id ipſum meo in patriam ſummo adfectui,& ſingulari erga Carolum Regem,illiuſque diuinas virtutes amori condonetis. Quis enim non optimo iure ſuccenſeat,laudari cernens apud vos ſummo cum artificio,ac præferri eos,qui nihil vnquam in vos beneficij contulerunt? Illum vero,cuius extant in vos pulcherrima,atque pręclariſſima ſtudia,paſſim contortis,obliquiſque dictis traduci? Cum hunc potiſſimum vobis commendari,ac à vobis vnice & coli,& obſeruari oportuit. Nam quem hoc tempore in tota Aſia,aut Europa regnare creditis,tanto popularium conſenſu,tanto complauſu omnium nationum,tanta cum imperij & dignitate,& amplitudine ? Aut quem in toto orbe terrarum Regem eſſe exiſtimatis,de quo vel materia amplior,vel hiſtoria ad immortalem gloriam excitandam copioſior ſuppetat? quamque nec æmulus extenuare,nec orator ſua eloquentia magnificare poſſit? Nos autem longe diuerſum ab his ſentimus,qui decorem Principis in laudatione conſtituunt. Immo maxime indecorum reputamus,ſi quis exquiſitis rhetorum floſculis, ſe id conſequuturum ſperet,quod non niſi excellentiſſimis virtutibus , & clariſsimis ingenijs , peruium ſemper patuit. Namque illos maxima laude, veraq; gloria excellere ducimus, quos non eloquentia rhetorum,non conflata ab oratoribus præconia commendarunt, verum quos egregia facinora,& eximiæ res geſtæ apud mortales extollunt , atque illuſtrant. Hæc eſt veriſsima (vt ille ſummus orator putat) qua ad ſuperos itur via. Hac priſci illi viri fortiſsimi certatim contenderunt,atque in tantum profecerunt, vt illis tum ſæculis immortales honores,diuinoſque cultus meruerint. Eſt & altera via multum etiam ad imperium acquirendum,& retinendum neceſſaria, gratia videlicet,ac fauor Po. Rom. qui in deligendo Principe,per ſe ſępe plurimum valuit. Ipsę enim virtutes,& ſi ſolæ ſatis munitum ad petendum principatum iter oſtendāt, tamen ſi gratia fulciantur,vix vnquam repulſam habituras exiſtimo. Hæc quoties ipſe mecum memoria repeto,non poſſum non vehementer admiratione duci, ita, vt perbeatum iudicem Carolum Regem , in quo nihil natura neglexerit, quod ad corporis,ac animi fœlicitatem pertineat. In hoc enim adeo conferta , & cumulata ſunt omnia cum corporis,tum animi bona , vt neque priorem agnoſcat,neque admittat

mittat parem. Quibus de rebus,ſi ante conſpectum veſtrum plenum & auctoritatis,& grauitatis,ipſe verba facturus eſſem, pertimeſcerem ſane,ne me in ipſo orationis medio curſu,copia rerum obrueret. Atque ita obrueret,vt omnem prorſus recte dicendi modum,confundere neceſſarium fuerit. Mihi vero animus nunquã fuit Illuſtriſs. Principes,vt Carolum Regem (cuius vobis exploratæ ſunt,& compertæ virtutes)apud vos laudare vellem.Neque enim tam ſum excors,vt non intelligam hunc locum,& hæc tempora,aliud lõge maius,ac dignius quiddam expoſtulare,id quod à principio & dixi,atque profeſſus ſum. Ac etiam nunc libere & ingenue fateor,non licere cuiquam habere comitiorum eiuſmodi rationem, vt in laudatione cuiuſquam verſari patrum voluntates, ac ſententiam Senatus ab oratoris deliberatione pendere credat,quaſi non magis ad fortia facta,quam egregia,& bona verba ſpectare oporteat. Vnde poſtquam veſtrum iſtud ampliſſimum,ac illuſtriſſimum collegium,ſeptenaria perfectione abſolutum,diuina prouidentia,ad futuri Romani Regis habenda comitia,Franckefurdium conuocatum eſt,vt vniuerſo orbi Chriſtiano,ſuo capite iamdudum orbato,veluti quendam ſolem terris, adſignare debeat Principem,profecto non eſt,vt dubitare quiſpiam poſſit,quin vobis abunde omnia ſuperfluant,quæ ad abſolutiſſimam ſapientiam,animorum conſtantiam,æquitatemque requiruntur. Ita,vt nullo monitore,quantumuis etiam ingenij,aut eloquentiæ facultate præſtanti,ſed ſola veſtra prudentia freti,eum ſitis Regem Romanũ veſtris ſuffragijs declaraturi,quem ad id muneris obeundum, ſufficere cognoueritis.Nec ego ſum vſque adeo perfrictæ frontis,aut proculcati pudoris,vt præſcribere vobis,quem vos eligere debeatis,temere præſumam, aut quenquam ita vobis proponere audeam,vt in eo deligendo,non multo pluſ veſtris acerrimis iudicijs,quam meæ opinioni concedendum putem.Tametſi multis ſane argumentis,haud obſcure probare poſſum,Carolum Regem,omnibus, qui in hunc vſque diem à vobis imperium petierunt,non modo venire præferendum,verumetiam competitorum à vobis nullam omnino rationem eſſe habẽdam.Quidquid enim iſti ſibi vtcunque vſurpant,hoc ille ſumma cum æquitate poſſidet. Et vt paucis multa concludam.Solus hic,omnium ante ſe regum fœlicitatem ex æquo ſuperare videtur.Non modo quæ ei à natura inſunt,vel ex induſtria,& exercitatione prouenerunt,verum etiam hæ quoque res,quæ tantum ex arbitrio fortunæ,vt vulgus putat,ſeu fatorum,vt philoſophi opinantur,dependent,hæc omnia tam peculiaria habet,vt non ei collata,ſed cum eo nata fuiſſe videantur.Cum hoc ſi optimos quoſque conferre libet,comperietis magnam obſcuritatem clariſſimos alioqui viros, huius ſplendore obiecto, contracturos. Cedat opibus & diuitijs Crœſus. Cedat prudentia Philippus,Alexander proſperitate, potentia Xerxes,magnanimitate Leonidas,liberalitate Ageſilaus,gratia Alcibiades. Ea propter neminem exiſtimo fore,qui huius auguſtiſſimi imperij molem,tam facile extollere,collapſum vero,ac iam fœdari cœptum,tam potenter reſtaurare,in angulos Germaniæ coarctatum, tam longe lateque propagare poſſit Quis enim neſciat quantas militum copias,tã pacis,quam belli temporibus paratas ſemper habere conſueuerit? Quãtam etiam, & quam numeroſam claſſem,tum in Mediterraneo mari,tum in Occidentali oceano conſtituerit?quibus non magis ſua ac ſociorum regna,quam totam ipſam Chriſtianam Rempublic ab incurſu barbarorum & hoſtium,ſtrenuiſſime tutatur. Atq; hoc ſolo nomine vel maxime commendandus,quod publicam ſalutem,ſuo periculo ſemper anteponendam duxerit. Qua in re quanta modeſtia ac temperantia ſemper vſus ſit,ex hoc conſyderare poteſtis, quod in tanto ſumptu circa curam præſidiorum,& copiarum,nemini incolarum importune moleſtus eſt. Neque ita agit,vt illi,qui paganorum, ac villanorum ſuorum ſudoribus,& ſanguine,militum rapacitatem,libidinem,ingluuiemque quotannis explent,& heu dictu miſerabile, plus ipſi calamitatis,& nocumenti ſuis ſubditis inferunt,quam vel infenſiſſimi hoſtes excogitare, nedum inferre, poſſent.Sed noſter hic,ſine ſuorum iactura, ſine priuatorum magno incommodo,è regijs vectigalibus ſtipendia militibus copioſe ſuppeditat.Satis locupletem ſeſe exiſtimans,ſi ſui penuria,& calamitate non opprimantur,ſatis fœlicem,ſi ſuos ab infœliciſsima tyrannide defendat. Nolo ego hoc loco

recenſere egregiam illam corporis habitudinem, ac illa pulcherrima naturæ lineamenta, quæ hunc plane coarguunt vere Germanicum illum ſplendorem referre. Nolo inquam recenſere illa tam vulgata, & ferme protrita, ne veſtris auribus plus iuſto moleſtus fiam, ea inculcans atque in medium proferens, quæ etiam gladiatoribus, & athletis communia ſunt. Tamen hoc vnum breuiter admonere operæpretium eſſe duxi, hanc ſcilicet ætatem, & has vires, quæ huic natura largita eſt, tolerandis ſudoribus, algoribus, vigilijs, alijſque incommodis accommodatiſſimam eſſe. Partim etiam vt vos commonerem impudentiſſimi cuiuſdam hominis, nuper Gallica legatione functi, ad Eburonum ciuitatem prouinciamque, qui, ſiue ex mandato ita dixerit, ſiue Gallicam leuitatem, impudentiamque coercere non potuerit, in huius noſtri Illuſtriſſimi & Inuictiſſimi Regis contumeliam, nihil aliud cum adferre potuiſſet homo ſceleratus, auſus eſt ſatis contumelioſe Regulum appellare, ſtatura forte puſillum ſuggillans, quaſi vel id vitium cenſeri poſſit, ſi vere obijciatur, aut mox puſillus ſit, qui non æquauerit corpore cyclopem. Sed faceſſat temerarius homo cum ſua Gallica leuitate, nos ſat magnum eum iudicamus, quem maximi quique maiorem ſeſe fateri coguntur, & ſi idipſum forte inuictiſſimi faciant. Non debet etiam vos commouere, quod toties per cuniculos oppugnatur Carolus Rex, quaſi qui nondum fortunæ vices expertus ſit. Illi enim conſtanter adfirmant, imperium decernendum non fore ei, qui belli diſcrimina, & euentus iniquiſſimos, dubioſque lubricæ ſortis nondum ſubierit. Ad quod cum dici permulta & grauiter, & ornate poſſint, ego paucis agere malo, propterea, quod eiuſmodi ſit iſta cauſa, vt nequaquam indigeat accurata defenſione. Quippe, quando eandem poſſumus longe fortius retorquere in eum, cuius gratia iſta dicuntur. At nos aliena oppugnare non decreuimus, verum noſtra defendere. Idque tam licere cuiuis opinamur, vt nemo ob id læſum ſe iure queri poſſit. Belli ergo fortunam qui ſæpius experti ſunt, eos ad Rempublic. adminiſtrandam aptos eſſe adfirmabimus? Abſit hoc illuſtriſſimi Principes. Qui enim tum aptiores cenſendi forent, quam vulgus iſtud perditiſſimorum hominum, quos Germania ad publicam calamitatem heu nimis diu aluit. Nam hoc & calonibus atque lixis, ac etiam proſtitutis illis mulieribus, quæ caſtra ſequuntur, prope peculiare eſt, ita vt aſſidue à fortuna verſentur. Modo victores, modo victi circumambulent. Iam triumphantes, mox in triumphum ducti. Aliquando direptis opibus, exuſtis ciuitatibus, occiſis, aut deſpoliatis habitatoribus opulentiſſimi, mox profligatis prioribus fortunis infœliciſſimi, ac omnium maxime miſerrimi. Hæc iccirco dicere volui, vt ſciatis, huius cauſæ caput, longe nimis imbecillum eſſe, vt etiam ſi aduerſarius verum diceret, propterea ab imperio ſecludi is debeat, in quem illud ſophiſma torquetur. Quis enim vnquam Alexandro magno in rebus gerendis fortunatior? Quis Publio Scipione Africano & fortior, & melior? Quis Octauiano fœlicior, aut potentior? At hi omnes pueri prope ad imperium admiſſi ſunt, ita, vt nullis antea bellis propter ætatem intereſſe potuerint. Cum imperio enim exercitantur Imperatores, non ſecus quam nos cum noſtris ſtudijs. Quanquam omnino credere non debetis militaris diſciplinæ expertem eſſe eum Regem, cum quo, quicunque ſunt in orbe Chriſtiano egregij, ac famoſi bellatores, familiariſſime conuerſantur. Hijs artibus à puero imbutus eſt, ad eas perdiſcendas non tam ſponte acceſſit, quam vi quadam naturæ pertractus fuit. Hæc auita ſunt inſignia, quæ hæreditaria quadam ſucceſſione, in hunc propagata fuerunt. Ita, vt audaciam, & robur, ex ipſis maternis vberibus ſuxiſſe videatur. Solent huiuſmodi confugia quærere Oratores perplexi, dum non habent vel quod aduerſario obijciant, vel quod pro ſe dicant. Quemadmodum ſi quis cum ſanitatem reprehendere non poſſit, laudaret febrem quartanam. Ita qui paci inuident, belli gloriam extollunt. Quibus nos reſpondebimus, duo eſſe bellorum genera. Quoddam enim ſola Imperatorum libidine, ac petulantia quadam ferocientium animorum leuibus ex cauſis concitari, ac ſæpe cum maximo diſcrimine Reipublicæ in fortunæ arbitrio dubium, & anceps verſari. Alterum vero pro Patriæ tuitione, pro liberis,

beris, pro fortunis, neceſſario geri oportere. Idque tale eſſe, vt ſiue bene, ſiue male cedat, ipſo nihilominus duci gloriam ſemper, ac laudem conferat. Ad hæc perpaucos comperiri, qui in bellis gerendis, non multo magis ſuis affectionibus ducantur, & obtemperent, quam publicæ vtilitati conſulant, Vtpote, qui pro nihilo pendant iuſtitiam, pietatem, cæteraſque virtutes. Verum, contemptis religionibus, ac iure gentium ſpreto, aliena quidem per maximas iniurias deuaſtando, contra ſocios ac vicinos crudeliſſime graſſando, ſe bellica virtute, ac militari diſciplina, cæteris mortalibus præpollere gloriantur. Sed nos omni præconio efferendos, omnique laude proſequendos arbitramur, qui ſic regnum inſtituerunt, vt malint ſuos fines tueri, quam aliena diripere, pacem fouere, quam excitare bella, optare potius opulentam patriam vt habeant ſuis terminis coarctatam, quam expilatam ac miſeram, etiam ſi vſque ad Indos protendatur Quid autem refert, ſi bella omnino faceſſant, dummodo patria prudenter, & ordinate gubernetur. Immo omnibus votis exoptare Principem debemus, cuius conſilio, & auctoritate, bellicâ rabies, in pacis lenitatem, & manſuetudinem vertatur. Hoc ſancta Eccleſia quotidie pijs precibus efflagitat. Hoc euangelia Chriſti, quæ fidei noſtræ indiſſolubile fundamentum exiſtunt, toties nobis inculcant. Memineritis ſanctum Regem Dauid ad extruendum Deo templum, indignum fuiſſe reputatum, eo quod vir ſanguinum eſſet, Moſen proinde legis diuinæ promulgatorem, à promiſſionis patria Deo iubente ſeclusum, Regem vero noſtrum Chriſtum, quem Iehoſue nobis deſignabat, in ciuitatem ſanctam veniſſe pacificum. Quapropter de Chriſtianorum cæde non debet gloriari Chriſtianus Princeps. Inanis eſt enim gloria, quæ in Reip. perniciem vertitur. Omnes quippe vnius ciuitatis municipes ſumus, præſidem habentes Opt. Maxim. Deum. In hac qui ſeditioſi deprehenduntur, expedit Reipubl. vt à regimine præcipites deturbentur, ne labefactetur ſtatus immaculatæ, & incorruptæ matris Eccleſiæ. Videte Ethnicum illum M. Catonem, quanta grauitate ciuilem diſcordiam execratus fuerit. Fuiſſe enim traditur vir ille ſummæ integritatis, & egregium Rom. probitatis exemplar Is poſt illam memorabilem cladem Pop. Ro. in Pharſalia confectam, cum interfectorum ciuium cadauera circumluſtraſſet, manibus obtexiſſe oculos fertur, ne Reipublic. calamitatem diutius contueretur. Nemo certe tam eſt mentis, aut rationis expers, qui non longe præferat ſanguinolentis bellorum tumultibus, florentiſſima tempora pacis, cum in iſtis omnia & diuina, & humana, optime ac tranquilliſſime regantur, in illis autem, interrumpãtur non modo hominum voluptates, verum etiam Deorum immortalium cultus, religioneſque peſſum eant, ac turpiſsime polluantur. Et ſi diligenter introſpicitis, reperietis hic multum relinqui ſolidæ & non fucatæ laudis, illic vero mendacijs omnia fere obnoxia circumferri. Quis enim iactabundo, ac glorię iam ſpe inflato, de ſua vtcunque ſeſe victoria extollenti, credat? Quis non vel pro media parte confictum putet, egregium illud bellicum poema vbi omnia ad laudem victoris cantantur? quodque (ſi rem aliunde percunteris) obſcurum ſubito fieri videas, ac tale, vt iam huiuſmodi ſchematis pudere te vehementer poſſit. Conſtat ergo belli imperitiam nemini merito imputandam, qui ſua dexteritate, atque prudentia, ſic diſpoſuit regni ſtatum, vt ei bellum inferre non auſit quiſpiam, niſi fuerit ille extrema dementia, aut ingenti temeritate correptus. Quod ſi quis omnino quietis impatiens, ac belli plus iuſto adpetens, inuitum ac reluctantem temere armis laceſſierit, in hũc demum ac turbatorem publicæ commoditatis, omnes neruos, omnemque potentiam expendat, vt tandem optimi imperatoris officium, nõ ſegniter exercuiſſe cõperiatur. Iam dicendum videtur de his rebus, quæ ad imperij amplitudinem ſummopere deſyderari conſueuerunt. Inter quas ſummo fere loco conſtitui ſolet mutuus adfectus, atque beneuolentia, non ſolum Principis erga Rempublic. verum etiam erga vicinas gentes, ſocioſq;, & neceſſarios. Qua in re ſi adhuc aliquid eſt quod à Carolo Rege exigendum, aut etiam extorquendum putetis, idipſum ſponte ſua lubens ipſe vobis præſtabit. Nam cum tam ſit præclara, ac vere regia indole præditus, vt etiam hoſtibus ſuis vltro parcere, nedum chariſſimis, ac amiciſſimis bene facere glorioſum eſſe iudicet, qua occaſione induci illum, aut certe permoueri poſſe

Digitized by Google

exiſtimatis,vt chariſsimam patriam ſuam non proſequatur maxima cum pietate, & ſumma gratitudine. Neque veſtrum eſſe quenquam credo, qui neſciat qua religione, quibus officijs, qua neceſſitudine, potentiſſimi prope omnes Europæ Reges, cum illo pacta firmauerint, Societatem inierint, affinitatemque contraxerint, Angliæ videlicet, Vngariæ, Poloniæ, Daciæ, ac Portugalliæ. Ferox inſuper bellicoſaque Heluetiorum gens, ac populoſa Sueuorum coniuratio, nec non Eburonum præpotens ille, ac inter prudentiſsimos merito connumerandus Princeps Erhardus, vna cum tota Marcenſium familia. Omnes profecto Carolum Regem ſanctiſsime colunt, nec eſt quiſquam ſociorum, aut neceſſariorum, qui non præſtitæ fidei reum illum facere auſit. Iuſiurandum nullis conditionibus vt violaret impelli vnquam potuit, fidem etiam hoſtibus conſtantiſsime ſemper ſeruauit. Culpam autem quam in alijs damnare ſæpius potuerat, ipſe nunquam admiſit, honorem ſuum integrum, & illęſum ſeruare malens, quam alienam perfidiam, vel vindicando detegere, vel compenſando adæquare. Quo vero clarius dilucidiuſque ipſius Caroli Regis erga ſacrum hoc imperium, fidem perſpicere, & dijudicare poſſitis, conſyderate quæſo, ac animo diligenter perpendite, an aliquando aut palam, aut clanculo aduerſus imperij maieſtatem machinatus ſit, an pecunijs, fauore, potentia, contumaces fouerit, rebelles ſuſceperit, diffidentes rebus ſuis Imperij hoſtes ingentibus ſpebus erexerit. Quam demum ob cauſam contemnere illum Venetorum amicitiam creditis, niſi quia perpetuos hoſtes Rom. Imperij, veſtræque nationi infenſiſſimos eſſe cognouit? Quocirca ſi penes me horum comitiorum ſumma ſtaret, fidem meam ac honorem mehercle grauiter acerrimeque læſum putarem, ſi contra meam conſcientiam, contra publicam omnium expectationem, alium quẽquam iſti præferendum ſtatuerem. Vos ipſi illuſtriſſimi Principes, iamdudum conſpexiſtis, quam ſancte, quam ſyncere, quam pure ad imperium aſpiret. Non ambitione rapitur, neque tumet arrogantia. Non popularis auræ tempeſtatibus iactatur. Sed id tantum à vobis officioſiſſime petit, quod ſui parentes ſanctiſſime poſſederunt, quodque, ſi ipſe non peteret, vos illi ſponte fueritis oblaturi, cum eis rebus habundare illum cerneretis, quæ vos à rege Romanorum expetẽda iudicatis. Prudentiſſime quidem à maioribus noſtris conſtitutum eſt, vt ambitus è Republ. tolleretur, ne his qui boni in ciuitate verſantur, cum perditis nonnunquam, flagitioſiſq; in competendo communis, ac par eſſet conditio. At viris fortibus hac lege nequaquam honoris aditum præcludi voluerunt, ita, vt coercendos illos cenſuerint, qui ſua vel dexteritate, vel prudentia, reipub. periculis, neceſſitatibusq; conſulere poſſent Iſtis enim qualibet in vrbe pręmia debentur virtutis. Ad quam incitare, ac etiã inflammare mortalium animos ſolet inſitus ille (neſcio quis) glorię igniculus, quem vix etiam ſapientiſſimi reſtinguere potuerunt. Vnde nec veſtræ voluntati Carolus Rex reluctabitur, ſi veſtro candidiſſimo iudicio huic imperium decernendum duxeritis. Plus nempe veſtræ pietati, prudentiæ, liberalitati, quam ſuæ modeſtiæ dandum intelliget. Nam ſi ſapientem mutare ſententiam quandoque expedit, minimeque indecorum habetur, etiam in his, quæ ſub controuerſia, & diſputatione relinquuntur quanto magis vbi de Reipubl. dignitate, de ſalute omnium agitur, ibi pertinacem eſſe non licebit? Qui enim ad id quod ei gratuito affertur, moroſum ſe præſtat, non caret certe turpiſſimo ingratitudinis, aut ſimulationis crimine. Quare enim vt candidatus petit, ſi ſponte oblatum, non alacriter amplectitur? Hæc iccirco dixi, ne quis Carolum Regem ex illorum numero eſſe credat, qui aliud in frõte, aliud in pectore gerunt. Ille ſeſe aperte imperatorium candidatum profitetur, eaque in re veſtros calculos, ac veſtrum æquiſſimum iudicium expectat. Quid autem attinet exhortari vos, vt eum vobis imperatorem deligatis, qui à Chriſtianorũ ceruicibus, ab aris, ac templis Dei Opt. Max. ſine veſtro incommodo, truculentiſſimos ac nepharios hoſtes depellere tam facile poſſit, quam lubens velit? Sciunt omnes immanitatem, rabiem, ferocitatemque Turcarum. Obtenta Aſia, in Africam moliuntur exercitum, breui quod eis adhuc in Aſia deeſſe videbatur, ferro, ac flamma ſubegerunt. Syriam videlicet omnem, Arabiam denique totam, vniuerſamque Ægyptum. Nolo exaggerare verbis Turcarum potentiam, quandoqui-

qui-

Digitized by Google

quidem hanc ipſam rem accurate ſatis proximo Auguſtenſi Principum conuentu, Legati Roman. pontificis effinxerunt. Quibus ſi fidem adhibendam cenſetis, mea induſtria nihil addi, nihil excogitari poteſt, quod his tam ornatis, ac magnificis buccinatoribus reſpondeat. Sed per Deum immortalem ô illuſtriſsim. Princ. nolite credere quenquam mortalium timeri hoc tempore à Turcis, niſi Carolum Regem. Nolite opinari præter hunc ſupereſſe quenquam, qui huius tam periculoſi, & ancipitis belli pondus ſuſtinere queat. Hunc miſsis epiſtolis, de pace atque inducijs ſollicitant. Hunc totius Europæ potentiſsimum eſſe palam fatentur. Huius iam vires in Africa magna ſuorum clade experti ſunt. Huius claſſem in mediterraneo mari obuiam ſemper habent. Cum hoc ſibi rem eſſe conficiendam vident. Siciliam, Sardiniam, Corſicam, Calabriam, Apuliamq; ex Epiro, ac tota proinde Græcia procul deſpiciunt, ſuoque furori obiectas eſſe vehementiſsime dolent. Peruijs autem Pannonijs, quãtum itineris ſpatium interiacere putatis, ſi ex Mæſia aut Macedonia in Germaniam Turca expeditionem paret? Verum ibi quoque Croaciã, Auſtriam, Charinthiamque, velut quendam Germaniæ clypeum obtrudi ſibi conſpicit. Nemo igitur perſuadeat vobis ô Princ. illuſtriſs. quenquam mortalium eſſe, qui maiore deſiderio ad hoc bellum teneatur, aut qui idipſum pro ſua gloria, & fidei honore, celerius ad rectum finem perducere poſsit. Si ſunt qui de ſe magnifica pollicentur, & fidem ſuam ingentibus promiſsis onerant, cum nihil adhuc admiratione dignum nauauerint, hi (vt fieri ſolet) tranquillo flumine nauim ducentes, bonos ac peritos ſe naucleros putant. Quantoque abſunt remotius ab hoſtium conſpectu, tanto audaciores apparere geſtiunt. Qui vero manum admouerit, illum obſeruare vos oportet. Hic ille eſt Carolus Rex, quem iam ſæpius honoris cauſa nominandum putauimus. Ille inquam, qui ad iſta fata, Deorum immortalium nutu, reſeruatur. Huic, qui fortunam tacite obijciunt, ipſi ſuam fortunam nondum à tergo inſpexerunt. Nunquam deerit fortuna, ſi ſapientia vtamur. Multoque præſtat, fortunæ non ſubiacuiſſe, quam ſapientia caruiſſe. Sapientia vero ad Principem ſpectat, à quo hæc fere deſiderantur, vt regno ſuo optime præſit, vt ſeniorum & prudentium conſilio Rempubl. adminiſtret, vt à regimine pueros, mulierculas, & effœminatos homines excludat, vt in corrigendo, ſeueritatem iuſtitiæ, cum humanitate conjungat, vt erga bene meritos munificus, & liberalis exiſtat, vt regni opes non facile profundat, vt patriam immoderatis quæſtubus non expilet, vt iura libertatẽque patriæ, nulla ſpe lucri, aut gratia cuiuſquam flexus diuendat, imminui ve permittat, vt ſeſe omnibus exemplum continentiæ & integritatis exhibeat. Hæc ſunt, quæ bonum imperatorem, ſtrenuumque ducem reddunt, non ea, quæ vulgo magna, & præclara putantur, corporis robur, audacia (quæ & temeritas dicitur) vſus belli, impatientia quietis, tolerantia laborum, & ſi qua alia ſunt, quæ hominibus admiranda videntur. Cum ad alias virtutes comparata, ſtatim euaneſcant, atque obſcura fiant. Reſtat iam vt de priuilegio Germanicæ nationis in deſignando imperatore, pauca diſſeramus. Et licet iſta pars apud vos multum ponderis, atque exiſtimationis habere merito debeat, à nobis tamen multis verbis pertractanda non videtur. Quantum enim ad Carolum Regem attinet, omnibus credo habunde ſatiſfactum eſſe. Interim tamen quid ego de hac re ſentiam, & quid vos ſentire ac ſtatuere velim, breuiter explicabo. Requiritur eligendus à vobis imperator, qui ex Germanica natione ſit oriundus, neque hoc ſolum, verum etiam qui ipſam linguam, moreſque, ac illum magnanimum & generoſum ſpiritum ex incunabulis hauſerit. Id ego non ſolum prudenter, & caute, à veſtris maioribus conſtitutum fuiſſe, verũ etiam à vobis diligenter obſeruandum eſſe pronuntio. Si enim veſtri honoris, ac publicæ libertatis memores eſſe vultis, nunquam admittetis, vt Germanica natio per vos ſeſe diſpoliatam ſuis priuilegijs lamentari merito poſſit. Ea profecto longo iam vſu apud nos conſenuerunt, & in hunc vſque diem inuiolata perdurant. Nam DCCCC. fere exacti ſunt anni ex quo Rom. Imperium, maxima gloria noſtra occupamus. Ab illo videlicet die, quo, inclinãte Græcorum fortuna, ad Francos Germanos rerum ſumma tranſlata fuit. Non libet hoc loco veterem illam controuerſiã mouere, quæ ſæpius eſt ab eruditiſſimis retractata, quinam priſci illi extiterint Fran-

ci. Sed hoc vnum dico, longe à veritate alienos eſſe, qui hos ad Galliam trahere conantur. Quippe cum ante Chlodouei Regis tempora, in Gallijs habitaſſe Francos nullis hiſtorijs comprobari poſſe certum ſit, at tum Germaniam illos inhabitaſſe conſtat. Et licet Gallijs dominarentur, Germaniam tamen aliquando deſeruiſſe, qui affirmat impudentiſſimus eſt. Id nanque & Francorum annales teſtantur, & innumera in ipſorum legibus prodita memoriæ vocabula, quæ Germanicam redolent originem. Huiuſmodi permulta comperiet, ſi quis mihi credere noluerit, in lege Salica, & Ripuariorum, deinde in conſtitutionibus Caroli magni, Ludouici Chlotarij, ac Caroli iunioris. Teſtatur præterea frequens, & prope continua illorum apud Germanos conuerſatio, conſeſſuſque. Belgicam enim à Germania non ſeiungimus, moti præter alias cum fortiſſimas, tum efficaciſſimas rationes, auctoritate præclariſſimorum, & ampliſſimorum virorum, P. Cornelij Taciti, Clau. Ptolomei, Strabonis, Eutropij ac aliorum, qui etiam Neruios, Eburones, ac Atrabatas Germaniæ adſcribunt. Quod ſi nulla alia prorſus ratio ſuppeteret, ſatis (vt opinor) fuerit, Germanorum in Gallos mutuum, & inextinguibile odium. Cuius inter priſcos rerum geſtarum ſcriptores, non ſemel C. Cæſar, Tacitus atq; Suetonius meminerunt. Vnde quum & lingua, & moribus, tum etiam conuerſatione à Germanis nihil diſſimiles, ſed arctiſſime copulati fuerint, ſatis probatum puto, hos non modo p̄iudicium vobis nullum facere, verum etiam magnum ſplendorem, atque ornamētum noſtræ nationi adferre. Quare ceſſent Galli de iſtis ſeſe iactitare, tam claris & inuictis Principibus, ſola hæc gloria Germanicæ nationi, ac veſtris dignitatibus debetur. Nolite ergo veſtram libertatem, veſtra priuilegia, extranei Regis libidini exponere. Cauete quæſo, ne alium Imperatorem pronuncietis, quam è veſtra natione, & Germano ſanguine propagatum. Quomodo enim vos liberos eſſe ſinent, qui ſuis ſubditis inſolentiſſime & ſuperbiſſime dominantur? Quod ſi vobis in animum venerit (id quod nos vnice à Deo optimo, maximo poſtulamus) Carolum Regem, vt ſacro Romano Imperio Regem Comitijs Franckefurdienſibus decernere velitis, non dubitamus quin id toti Chriſtianæ Reipublicæ, bene fœliciterque ceſſurū ſit. Veſtris denique dignitatibus, cunctis Germaniæ prouincijs, ciuitatibus, oppidis, gratiſſimum aliquando fructum ſit allaturum. Quandoquidem Regem habituri ſitis, quem natura ad id effinxiſſe videtur, vt mortalibus Imperio dominetur, conſilio præſit, manſuetudine, ac æquitate adiumento ſit. De quo vere prædicari poteſt, id quod Cyrus Perſarum Rex dicere ſolitus fertur, Imperium ei deberi, qui quibus imperet melior ſit. Nam præter eas virtutes, quæ egregium imperatorem efficiunt, omnibus fortunæ dotibus, omnibus naturæ ornamentis, præditus eſt. Paternam enim originem, trium Imperatorum ſanguine decoratam, Maternam vero ex Illuſtriſſimis & potentiſſimis Hiſpaniarum Regibus deriuatam, ſuo ingenito fulgore, velut quoddam luculentiſſimum ſydus illuſtrat. A quibus hæreditario iure ſuperioris, atq; inferioris Germaniæ angulos regendos accepit, ita vt intra illos nō tam incluſa, quam munitiſſimo quodam vallo ſepta Germania videri poſſit. Qui triplici etiam Hiſpaniæ, latiſſimæ, & opulentiſſimæ Prouinciæ, iuſtiſſime dominatur, atq; auguſtiſſime præeſt. Qui mediterraneum mare, ex Hiſpanijs vſq; ad Creten Aſiæ inſulam, ſuis claſsibus nauigat. Qui Sardiniam, Corſicam, Siciliam, Neapolim, Calabriam, Apuliā, Mauris Turcisq; oppoſitas, ſumma virtute tuetur. Qui maximam Africæ partem, iuxta Atlantem montem, à columnis Herculis, & initio Gadium, vſque ad Tripolim, atq; Carthaginem tributariam poſsidet. Qui tanta eſt fœlicitate, vt huic plus vno die terrarum fortuna contulerit, quam potentiſsimi aliquando Reges, & expertiſsimi Duces, bello ſubiugare longo tempore, ac diuturno labore potuerint. Qui in ea eſt ætate conſtitutus, quæ & vires, & animum cum tempore ipſo ſolet augere. Qui gratia tantum apud Germanos valet, quantum ante hunc nemo alius. Hunc itaque ſi delegeritis Regem Romanorum, vobis, totique Chriſtianæ Reipub. optime cōſultum eſſe ſentietis. Imperij fines ampliari, veſtros perpetuos hoſtes profligari, poſtremo infideles, ac barbaros ad fidei profeſſionem venire ſupplices conſpicietis. Quod ita vobis inſpirare dignetur Opt. Max. Deus. Amen. DIXI.

HER-

Digitized by Google

HERMANNI NVENARII COMITIS INclyti epigramma, in defectionem ſolis, & electionem Caroli Regis Romanorum.

DELITVIT *nuper cæli ſub vertice Phœbus,*
Occubuitq; ſuum Delius ipſe iubar.
Emerſit ſubito diuinum Cæſaris aſtrum,
Cumq; nouo rediit Cæſare Phœbus ouans.
Ergo hoc iam conſtat, quo pacto regnet vterque,
Phœbus apud ſuperos, Cæſar in orbe regit.

EIVSDEM EPIGRAMMA IN CÆSAREM & Atlantem.

M*Agnus Atlas humeris geſtare putatur olympum,*
Quamuis Herculea ſit releuatus ope.
Magnus item Cæſar terrarum ſuſtinet orbem
Solus, & ex alto pectore cuncta gerit.
Fortior eſt igitur robuſto Cæſar Atlante,
Ille capit ſocium, renuit iſte parem.

EIVSDEM AD CAROLVM REGEM ROMAnorum diſtichon.

D*Ent ſuperi ſanum te vincere Neſtoris annos,*
Carole, iam nequeunt hi dar plura tibi.

INVICTISSI. ATQVE CHRISTIANISSIMO Carolo Rom. Regi deſignato, Hiſpaniarum inſuper, ac vtriuſq; Siciliæ Regi, Auſtriæ Burgundiæq; principi potentiſſimo, Hermannus de Nuenar Comes, nomine ſtudioſorum Germaniæ, ſalutem atque felicitatem perpetuam optat.

POSTEA quam apud Germanos increbuit auguſtiſſ. Rex Carole, te, Dei optimi maximique nutu beneficioque, Chriſtianæ Reipublicæ principem ac moderatorem deſignatum eſſe, incredibile eſt, quanta fuerit omnium Germanorum lætititia, plauſus & exultatio. Et potiſſimum illorum, qui ſub patrocinio aui tui glorioſiſſimi Maximiliani Augusti bonis ſtudiis operam ſuam locauerunt. Hii quippe cum pientiſſimo principe, ac ſtudiorum ſuorum defenſore ſpoliatos ſe iamdudum viderent, non iniuria acerbiſſimo luctu, & ingenti mœrore perculſi torquebantur. Sed hunc ſubito leniuit fœlicissima fatorum ſeries, neq; leniuit tantum, verumetiam cumulatiſſimo gaudio cõmutauit. Fuere tunc inter hos aliquot ornatiſſimi viri, qui me tacite adhortabãtur, vt ad te ſtylum conuerterẽ, & hoc, quantulumcunq; eſt, literarum negotium, nomine ſtudioſorum Germaniæ mihi deſumerem. Quibus (vt verum fatear) parui haud inuitus, cum quod officii mei id eſſe ratus ſim, tum etiam quod occulte me ſtimularet, immo impelleret, nuper inflicta, non mihi tantum, ſed etiam doctiſſimis & honeſtiſſimis viris, contumelia, quorum nonnulli fuerunt, qui mihi magna neceſſitudine deuincti tenebantur, ita vt non paruam contumeliæ partem in me redundare cernerem. Quapropter cum hanc omnes in te Carole Cæſar ſpem, fiduciamq; coniecerimus, vt ſtudiorum noſtrorum futurũ te haud dubio & patronum, & vindicem putemus, rogant te ſtudioſi omnes, atq; eruditiſſimi totius Germaniæ literarũ profeſſores obteſtantur, vt renaſcentium iampridem bonarum artium curam habere velis. Ipſa quoq; Germania florentiſſimis, atq; pulcherrimis ingeniis vndiq; excul-

Cum & ſanctus Samuel à Deo electus propheta diuina iuſſione ſuper caput Dauid Regis, oleum benedictionis, manib' infuderit, nō pedibus. Feramus item vt oſculeris eius pedes, qui vicarius eſt, & imitator illius, qui ſuorum diſcipulorum pedes & lauerit, & oſculatus fuerit, quique illius ſucceſſor eſt, qui corruentem ad pedes ſuos Cornelium centurionem, tum etiam Ethnicū, ſurgere iuſſerit, inquiens, homo ſum quemadmodum & tu. Ferenda hæc omnia, maxime, quia ſpeciem habent pietatis, & debetur hoc Chriſto, debetur Chriſti vicario, quanquā neq; diuina lege iubetur, neq; eccleſiaſtica ſanctione, aut ſanctorum patrum communi auctoritate ſtatuitur, ſed potius tolerantia quadam tuorum maiorum (qui digniſſimorum virorū ſanctimoniam vitæq; integritatem admirati intantum ſe ſummiſerūt) in conſuetudinem irrepſit. Atque eo quoque æquiori animo, quod hæc corporis & ſenſualium incommoda cenſentur. Verum quod infeſtius nobis, maleque nobiliorem hominis partem habet, nullo deinceps pacto (ſi omnium ſaluti conſultum volueris) ferendum. Vt quod ab Italis in noſtra graſſatum ſit ſacerdotia, in noſtras, noſtrorumque ſæuitum animas. Parentum ſiquidem noſtrorum in Deum Optimum Maximum pietate, quo multæ Chriſto lucrifierent animæ, ſacerdotia magno per Germaniam conſtituta numero, ac dotata egregie, vidimus modo cum irrecuperabili iactura, peſſimis, indoctiſſimisque agaſonibus, lenonibusq; in prædam venire, ita, vt nulla ſalutis vel minima habeatur ratio. Solumque id æſtimetur quantum redituum habeant, quantumque pendere quotannis beneficia poſſint. Quo factum eſt, vt vnus arripiat omnia, vnus deglubat peſſimus per feneſtram ingreſſus latro, diuinus relinquatur cultus, non ſuo pane inops paſcatur plebecula, exempla introducantur peſſima, intereant miſerorum animæ. Quibus demum omnibus nulla alia obuenire ratione poteris, niſi tandem auctore Leone Decimo ſeuerum diu intermiſſum indicas concilium, quo vno adhuc labenti Reipublicæ ſubueniri poteſt, alioqui deploratæ. Sed illa o Carole pene prætereramus, quæ ſummam in hac parte tenent, vt legibus ſcilicet pulcherrimo pacis operi animum adiicias. O ſi videres quot technæ, quot limæ abſolutiſſimo iuris corpori pernicioſe, ac calumniæ tantum cauſa ſint adiectæ, ac improbe indies ſine modo confingantur, adeo, vt cuique ſatius fuerit cauſa cadere, quæ habeat amittere, in nexum corpus tradere, quam lites ſequi in quartum traductas hæredem, ac tum demum ſummi iuris ſummam expectare malitiam. Iuſtinianus Cæſar, qui in pandectarum libros, veterum cum delectu digeſſit leges, iam tum ſuo tempore nimium cumulatas queſtus, auctasque in immenſam verſuum multitudinem, quæ non tam iuſtitiæ, æquitatisq; indicarent iter, quam quæ confuſione inuoluerent, diſſimilibus, diſſentientibus, contrariisq; etiam legibus, ipſe ergo, ſuis dato negotio, vt quæ eſſent parum recte, eas tollerent, ac immutarent, quam optimas excogitarent, quæ bene conſtitutæ eſſent relinquerent. In leges conquirerent, quæ & iuſtæ eſſent, & Reipublicæ conducibiles, & inter ſe conſentientes, quæ lites parerent pauciſſimas, exortas vero ocyſsime finirent. Nulli deinde mortalium ius eſſe voluit, commentarios in leges conſcribendi, interpretandique eas, niſi imperatori, neminem rectius interpretari leges poſſe, quam illum, vnde profectæ fuiſſent iudicans. Siqui vero præter Imperatoris edictum id temere conarentur, ipſos crimini falſi, libros vero ignib' voluit eſſe obnoxios. Quod ſi modo, in corpus reducta anima, Iuſtinianus in vitam rediret, indicta eueſtigio cauſa, non aliquot tantum verſuum millia, verum libros plurimos ineptiſsimos, falſiſsimosque cum ipſis auctoribus ignibus concremandos mandaret. Tui ergo muneris erit Inclyte Auguſte, plebi tuæ proſpicere, ſacratiſsimasq; leges, ſine quibus iuſtitia coli, Reſpublicæ durare, humana ſocietas tueri nullo pacto poteſt perpurgare. quæ ſuperflua abiicere, quæ vana ac futilia antiquare, quæ obſcura colluſtrare, quæ recta eligere, controuerſias breui finire, nec ad gratiam, aut odium iudicare, neque ſecum pugnanteis ſententias ferre, atque eos qui in iuſtitiam deliquerint iudices, ſuis ac meritis pœnis afficere. Quæ omnia te nobis, nos tibi addictos reddent ſubditos, firmabuntque ita omnia, vt non ſit periculum, quin breui florentiſsimum, firmiſsimumque habiturus ſis imperium, iuxta armis ac legibus

pulchre ornatum, perpetuum tibi, ſanctum nobis, hoſtibus formidabile, gratum vicinis, memorabile poſteris. Quod ita regat & gubernet is, qui id tibi ſine clade ac ſanguine concredidit benedictus in ſæcula Deus. Amen.

Francofordii interregno electoribus Rom. Imperii in demortui Diui Maximiliani Imperatoris locum, Carolum nepotem ex Philippo filio Hiſpaniarum Regem, Romanum Auguſtum deſignantibus, finito, iubentibus nobilibus. An. M. D. XIX. pridie Calendas Iulii.

LEGATIO AD CÆSAREM CAROLVM V. HISPAniarum Regem, à Principibus Electoribus Romanum Imperium ei deferens: qua functus eſt Illuſtriſſ. Princeps Federicus Comes Palatinus, in Molendino Regio, vlt. Nouemb. anno M D XIX. dicente Bernhardo Wurmſero IC.

TRADVNT Philoſophi ac ſapientes viri, ſacratiſſime Cæſar, Auguſte ſereniſſime, ac inuictiſſime, Hiſpaniarum Rex Catholice potentiſſime Princeps, ita hominum naturam comparatam eſſe, vt alios imperare, alios parere, & obedire neceſſe ſit. Sed ad hos imperandi dignitas ſpectat, qui ingenii acumine, virtutisq; præſtantia, & conſilii magnitudine cæteros antecellunt, qui iuſtitiam complectuntur, & nihil magis quam communem hominũ, ac Reip. ſalutem ſequuntur. Qui belli gloria, & pacis tranquillitate, ita gubernandi rationem moderantur, vt nihil ſit, quod ab eis non laudabiliter ſplẽdideq; geratur. Tales ſacratiſſimos Romanorum Imperatores progenitores tuos ſereniſſimos, ac potẽtiſſimos Reges anteceſſores ſplẽdidiſſimi ac glorioſiſsimi tui generis auctores, ac præcipue diuum Maximilianum, ſacratiſſimũ Rom. Imperat. Auum tuum clementiſſimum, piæ ac præclariſſimæ memoriæ, qui & Rempub. Chriſtianam optime fulſit, & auxit, procul dubio ſemper fuiſſe cognouim⁹, ſemper te, quantum in hunc vſq; diem noſſe datum eſt, & animaduertimus, atq; per omnes ætatis tuæ gradus cõperimus, & multo maxime poſthac fore ſine dubio confidimus. Nullas deniq; res tibi deeſſe conſtat, quas ille oratorum Princeps Tullius optimo cuiq; Imperatori neceſſarias eſſe profitetur, ſcientiam rei militaris, virtutem, auctoritatem fœlicitateq;. Ad hæc accedant pulcherrima tuæ naturæ lineamenta, egregia corporis tui præſtantia, ac habitudo. Quapropter ſacratiſsime ac inuictiſſime Cæſar, cum poſt diui Maximiliani ſacratiſſimi Romanorũ Imperatoris aui tui, piæ & fœliciſſimæ recordationis, quem Deus optimus, maximus, à quo cuncta procedunt, ex hac vita ſuperiori anno ſuſtulit, proh dolor, vniuerſæ Reip. Chriſtianæ luctuoſam ac doloroſam mortem, ſub interregno de morte Francofordiæ comitiis debite indictis, de totius mundi, ac Imperii gubernatore deſignando tractaretur, Reuerendiſſimi ac Illuſtriſſimi Principes Septemuiri, ſacri Romani Imperii Electores, integritate, ſapientia, omni deniq; virtute inſignes diuina prouidentia, Dei optimi maximi nutu, beneficioque, non ſine dextro quodã numine, ac obuia quadam fatorum beniuolentia, meritis ac virtutibus tuis iuſtiſsimo rectiſsimóque prudentiæ ſuæ examine, accuratiſsime circumſpectiſsimeque appenſis, in ſua ampliſsima, illuſtriſsimaque ſeptemuira perfectione, abſoluto collegio, te Germanum Principem, tanquam inter idoneos pace & bello maxime idoneum, quique virtute ac fortuna cæteros omnes antecellas, te (inquam) Regem Carolum Maximum, vnanimi atq; concordi ſuffragio votoq;, in Romanor. Regẽ, futurum Imperatorẽ, totius orbis moderatorẽ, & huiuſcemodi auguſtiſsimi Imperii molẽ ſubeundã, tolerandãq;, merito deſignarunt, ſublimarunt, Electionisq; decretũ in tuam perſonam edixerũt. Quod vt tuæ ſacratiſsimæ Cæſareæ Maieſtati exhibeatur, offeratur, ac inſinuetur, Illuſtriſſ. Principẽ Fridericũ, Comitem Palatinum Rheni, Bauariæ Ducẽ, de te & pgenitoribus tuis quã optime meritum, magnificũ Paulũ de Armsdorff, auratæ militiæ equitẽ ſtrenuiſsimum,

Digitized by Google

mum, ac me, celſitudinis tuæ deditiſſimos obſequentiſſimosque humiles ſeruitores deſtinarunt, ac deputarunt. Ob cuius faſtigii aſſumptionem, ac poſteaquam apud Germanos increbuit, Diui Imperii Principes Electores, omnisque Germaniæ nationis ſtatus auguſtiſſime Cæſar, quanto nunc gaudio, quam admirabili ac ingenti affecti ſint animorum lætitia, nulla vis ingenii, nullius eloquentiæ copia, nullius ornatiſſimæ orationis ſplendor explicare valet. Tuæ igitur ſacratiſſimæ Cæſa. maieſtati, Imperii Electores plurimum gratulantur, ineffabilem omnipotentis Dei gratiam comprecantur, vt tibi longa annorum curricula, Neſtoream ſenectam, fœlicitatis incrementum, ac proſperum tribuat vitæ curſum, vt diuino conſilio, ac tua prudentia, cum totius orbis commodo, hoſtibus tuis fœliciſſime domineris, Reſpublica Chriſtiana optime gubernetur, augeatur, ac infidelium immanitas ſuperetur. Quippe ſacratiſsimam Cæſaream tuam Maieſtatem, verum ac potentiſsimum orbis dominatorem, Catholicæ propugnatorem fidei, Regem regum, Chriſtianæ Reipublicæ ſtabile firmamentum, ac ſingulare refugium, Reuerendiſsimi Illuſtriſsimique principes Septemuiri, Sacri Romani Imperii electores, te non modo Carolum magnum, ſed & ter maximum, vt optimos ac obſequentiſsimos Imperii Principes decet, venerantur, tibi debitam ac congruam fidem, obedientiam, humile obſequium, honorem, ac amoris ſinceritatem exhibent, pollicentur, & vt ſub tua iuſtiſsima protectione prorſus ab omni iniuria, ac violentia defendantur, magnopere efflagitant. Se, ſuaque dominia, principatus, opes, facultates, erga tuam ſacratiſsimam Cæſaream Maieſtatem, cum humilitate gratioſiſsime commendatas eſſe cupiunt, atque adoptant. Præterea ſacratiſsime ac inuictiſsime Cæſar, cum iam dicti Principes Imperii Electores, te Germanum Principem, dignum imperio & merito iudicarunt, tibi tantam molem totius orbis ac imperii moderamina, habenasque tradiderunt:upereſt ſi Chriſtianæ Reipublicæ, ſi ſacri Romani Imperii, ſi dignitatis tuæ ac communi omnium Germanorum ſaluti, ac honori conſultum eſſe velis, vt ſine mora verſus patrium ſolum Germaniam tuam nobiliſsimam, quantocies iter arripias, vt ea præſentia tua illuſtrata, libera ab omni inſultu, pernicieque hoſtili, proſpere, fœliciter, gubernetur ac tueatur. Ad quod peragendum, ſacratiſsimam tuam Maieſtatem Reuerendiſsimi ac Illuſtriſsimi Principes, ſacri Romani Imperii Electores, omnisque Germaniæ nationis ſtatus maximo cum deſiderio exhortantur, efflagitantque. Tuæ igitur ſacratiſsimæ Cæſareæ maieſtati hoc D. Imperii Electorum decretum cum humilima ac debita noſtri commendatione exhibemus, offerimus, atque præſentamus. DIXI.

Sacratiſsime Cæſar, Reuerendiſsimi, Illuſtriſsimique Principes Imperii Electores, Illuſtriſsimo Principi Friderico hic præſenti, ac nobis, quædam ſecreta Imperii maxima importantia, coram ſacratiſsima Cæſa. maieſtate tua ad partem referenda commiſerunt quæ ſuo loco & tempore, eidem congruo & oportuno explicabimus.

Digitized by Google

RESPONSIVA ORATIO EXCELLENTISSIMI ET magnifici D. Mercurini Albonen. de Gattinaria, Cæſareæ & catholicæ maieſtatis ſupremi cancellarii, vtriuſque iuris doctoris & militis, habita poſt præſentationem decreti Electionis parte Principum Electorum ſacri Rom. Imperii, die S. Andreæ, vltima Nouembris M.D.XIX. in Molino Regis prope Barchinonam.

SACRATISSIMA Cæſarea & catholica Maieſtas, ex iis quæ nunc tum verbo propoſita, tum ſcripto oſtenſa fuere, iam imperialis aquilæ effigiem cernit. Quemadmodum enim ipſa Imperialis Aquila biceps figuratur, velut orientem & occidentem ſpectans, ſic oratio hæc, parte Principum Electorum ſtylo elegantiſſimo perorata, ipſumque electionis decretum ſcripto æditum, bicipiti tamen quadam principaliori ſententia concepta ac diſtincta videntur. Altera quidem occidentes ſolis tenebras afferente, dum luctuoſum diui Maximiliani Cæſaris obitum recenſet, atque commemorat. Altera vero orientis ſolis radios deſignante, dum ſacri Imperii reſtaurationem per huiuſce electionis decretum enunciat, atque promulgat. Si igitur caput primum amplectentes occidentem ſolem, ipſiuſque Maximiliani Cæſaris obitum iterum deflere tentabimus priuatam ſimul ac publicam iacturam reminiſcentes, conſolidatum quaſi vulnus renouare videbimur. Iſtudque Vergilianum nobis occurret, *Ante diem clauſo componet veſper olympo.* Quis itaque mors ipſa lacrymis, ſuſpiriis, ſeu ſingultibus nequeat reparari, reſtabit bene actæ vitæ ſolatium, qua ab huius ſæculi ærumnis, ad perennem vitam aſſumptus cenſeatur, vt ſic non mortuũ Maximilianum, ſed perpetuo viuentem, nec per eum occidiſſe ſolem, ſed ſui orbis curriculo in nouam ac veram lucem tranſiuiſſe dicamus. Secundum autem orientis ſolis caput, hunc videlicet vniformem Electorum cõſenſum, in perſonam ſuæ Maieſtatis nulla ambitione, ſed diuino quodam nutu collatum. Licet iam per ſuos omnes procuratores, & nuncios acceptatus dicatur, ita tamen Maieſtas ſua ſuſcipiendum, ac complectendum duxit, prout Diuus Cæſar Auguſtus, qui primus ad imperium, ſenatus, populiq; Romani conſenſu, aſſumptus fuit. Dum enim per Valeriũ Meſſalã à ſenatu miſſum is ſalutaretur. *Quod* (inquit) *fœlix, fauſtumq; ſit tibi domuiq; tuæ Auguſte, Senatus conſentiens cum populo Romano, te patrem patriæ conſalutat.* Glorioſam hanc ſalutationem Auguſtus nequaquam inſolenter accepit, ſed illachrymans ob pietatem, & gratiam ſenatus erga ſe, reſpondit. *Compos factus votorum meorum, Patres conſcripti, quid habeo aliud quam Deos immortales precari, vt conſenſum veſtrum in Reipublicæ quiete, & ſalute ad vltimum vſq; finem perficere liceat.* Sicque profecto Maieſtas ſua ſacratiſſima Deo Optimo, Maximo, ipſiſq; Electoribus ad id diuinitus inſpiratis, pro tanto munere (ne dicam onere) in ſe collato, gratias agens, id ſolum ab altiſſimo gratiarũ omnium exhibitore expoſcendum, ac exorandum cenſet, vt huiuſmodi Electorum decretum, ipſumq; onus iniunctũ ita explere liceat, vt diuino ſatisfiat obſequio, Reipublicæ conſulatur, ſacrum imperium reſtauretur, Chriſtianæ Religioni incremẽtum accedat, Apoſtolica ſedes ſtabiliatur, ipſa Petri nauicula diu fluctuãs, in ſalutis portũ deducatur, ꝑfidorũ quoq; Chriſtiani nominis hoſtiũ exterminatio ſequatur. Hincq; ipſa Saluatoris ſententia impleatur, vt fiat vnum ouile, & vnus paſtor. Cum autem ipſis ſacri imperii Electoribus pro re tanta, non ſolum meritas gratias agere, ſed & debitas referre laudes iubeamur, lapideo quaſi ac impenetrabili ſigno obiecto, proprio ictu repercutimur. Dum enim has Electorum laudes prædicare conamur, eorumq; prudentiſſimum conſilium, diligentem præteritarum rerum cognitionẽ, ac examinationem, æquam pręſentium moderationem, necnon perſpicaciſſimam futurorũ conſiderationem oſtendere cupimꝰ: cogimur ꝓfecto has Electorũ laudes ad ipſius Electi repercuſſionem maturare, vtpote ex quo tanquam ex vero lumine, ipſorum quoq; laus colluſtretur. Quid .n. maiori dignum pręconio Electoribus ipſis tribui poſſet, quam ꝙ ſuo prudentiſſimo conſilio, eũ in Cæſarem deligẽdum,

dum cenſuerunt, quo nullus in vniuerſo orbe maior appareat. Non maior (inquam) animi & corporis dotib⁹, nõ origine ac ſanguine, nõ amicis & fautoribus, nõ regnis & dominiis, nõ potentia & diuitiis, non militib⁹, aliiſq; gentib⁹ bellicoſis ad arma cuiuſuis generis capeſcenda paratis, nõ equis & armis, bellorumq; machinis, ſine quibus bella geri nequeunt. Quid præterea laudabilius iis aſcribi poſſet, quam quod ex ipſa præteritarũ, præſentium, & futurarum rerũ animaduerſione, cum Imperatorẽ futurum decernerent, qui diminutũ, ac fere exhauſtũ imperiũ reſtaurare poſſet, qui implumẽ aquilam refoueret, renouaret, ac ad propriam naturã deduceret, qui prætelritos anteceſſorũ defectus ſuppleret, præſentem ſtatũ illæſum cõſeruaret, futuris quoq; ſucceſſorib⁹ oportune cõſuleret. Quid tandẽ maiori laude dignũ iis retribui poſſet, quam quod diuino ipſo ſpiritu meruerint informari, & vna voce, vnanimi conſenſu, vniformiq; ſententia, eum ad imperii gubernacula aſſumerent, quem cernerent origine & moribus conformẽ, Germanum natum, & à Germanis parentibus ortum, ex ipſaq; imperatoria ſtirpe genitum, ætate florentem, corpore prǽſtantem, ac ad quodlibet armorũ genus aptiſſimũ, agilem, robuſtum, fortem, magnanimũ, iuſtum, clementẽ, ac liberalẽ, bonis moribus indutum, cæteriſq; omnibus virtutibus plene refertum, ac ab omni vitiorum labe penitus alienum, in quo vis eſt magni animi, ſimulq; extare videntur ſeniles mores iuuenili in corpore ſiti, vt ſic eius miniſterio, vtrumq; tempus & bellorum & pacis recte poſſit gubernari, illudq; Dauidicum impleri, vt iuſtitia & pax ſe inuicem deoſculẽtur. Quanto vero magis huius rei magnitudinem ſpectamus, tanto magis laudandi vires deficiunt, quaſi id opus non humanum, ſed diuinum cenſeatur, quandoquidem imperium à ſolo Deo inſtitutum iura omnia teſtantur, quod & à prophetis enunciatũ, & à Saluatore Chriſto naſcente & moriente approbatum, & ab Apoſtolis prædicatum, & ab ipſis ſacris Canonibus ſancitum legitur. Faxit itaq; Deus Optimus, Maximus, vt huiuſmodi imperium ſub Carolo magno diuiſum, & vt plurimum à Chriſtianæ religionis hoſtibus occupatum, ſub Carolo maximo valeat inſtaurari, ad ipſiusque viui & veri paſtoris obedientiam reduci. Sicque electus ipſe Cæſar noſter fœlicior Auguſto, & Traiano melior, qui iam nil aliud concupiſcit, nil ardet amplius & appetit quam ipſorum Electorum votis pro viribus ſatisfacere, iis perſonaliter pro meritis correſpondere, cæteraq; imperii membra viſitare & fouere. Ipſas quoq; ſolennitates de more inſtitutas quamprimum perficere & obſeruare, quod fauente altiſſimo proximo vere futurum ſperat. Reſtat nunc, vt ad te Illuſtriſſimum Principem Fridericum Palatinum Rheni Comitem, in Bauaria Ducem, tuoſq; in hac parte collegas, hic adſtantes ſermonem conuertam, id duntaxat enunciaturus, nil gratius veſtro hoc aduentu Cæſari noſtro contingere potuiſſe, tum inſpecta horum qualitate, à quibus hæc legatio eſt iniuncta, tum etiam perſpecta negotii vobis commiſſi excellentia, tum demum ex illa erga te Illuſtriſſimum Principem intima beniuolentia, familiarique conuerſatione, quam ſua maieſtas ab ineunte ætate, ab ipſiſq; teneris annis, tecum habuiſſe dignoſcitur, qua te ſemper benigne complexus eſt, ob tuam in ſe fidem & obſeruantiam diutius expertam, aliaſq; virtutes innumeras, quibus etiam apud diuæ memoriæ Philippum patrem, & Maximilianum auum optime claruiſti. Eo igitur quo antea ſolebas familiaritatis priuilegio, deinceps cum ſua Maieſtate vti poteris. Cumque reliqua ſecretiora imperii negotia tibi commiſſa tractare volueris, præbebit maieſtas ſua aures gratiſſimas, teq; ſemper ea, qua ſolet benignitate & clementia acceptum, commendatumq; ſuſcipiet. DIXI.

LITERÆ QVIBVS REX CAROLVS ELECTORIbus gratias agit, quod eum Auguſtum deſignauerint.

CAROLVS diuina fauente clementia electus Romanorum Rex, futurus Imperator ſemper Auguſtus, ac Hiſpaniarum, vtriuſque Siciliæ & Hieruſalem &cæt. Rex, Archidux Auſtriæ, Dux Burgundiæ, Brabantiæ &c. Comes Flandriæ, Tirolis &c. Dominus in Aſia & Africa &c. Reuerendiſſimo in Chriſto Patri, Domino Alberto. TT. S. Chryſogoni. S. Rom. E. presbyte. Cardinali & Archiepiſcopo

Digitized by Google

Moguntino, Sacri Romani imperii Archicancellario per Germaniam, Principi Electori, amico, & Conſanguineo noſtro chariſſimo Salut. & omnis boni incrementum. Reuerendiſſime in Chriſto Pater, amice & Conſanguinee noſter, venit ad nos illuſtriſſimus Fridericus Comes Palatinus ad Rhenum, Dux Bauariæ, Princeps & Conſanguineus noſter chariſſimus & nunciata nobis legatione ſua, Decretum Electionis quo Reuerendiſſima paternitas veſtra, reliquique Principes Electores, nos Auguſti titulis decorarunt, nobis tradidit, quod cum ſummum nominis noſtri ornamentum, firmiſſimum regnorum noſtrorum præſidium, & æternum quendam dignitatis noſtræ ſplendorem, denique maximum qui regi deferri poſſet, honorem cenſeamus decretum, illud ſumma animi alacritate, gaudio, lætitiaque ſuſcepimus, fuitque nobis in eo præcipue gratum, quod communi omnium conſenſu nos Cæſarem deſignaueritis, quod tanta verborum & ſententiarum grauitate, nos ad celſiſſimum Romani Imperii ſolium euexeritis, vt earum pondere rei magnitudinem prope adæquaſſe videamini. Nos autem in primis optauimus, vt omnipotenti, cui omnia accepta referenda ſunt, meritam pro veſtro hoc munere gratiam, iuſtis honoribus & memori mente perſoluere poſſimus. Deinde eum comprecati ſumus, vt hanc imperatoriam poteſtatem, tam Reipubli. Chriſtianæ vtilem, quam nobis decoram eſſe velit. Reuerendiſsimæ vero P. V. cæteriſque principibus electoribus maximas gratias agimus, ſed ita vt maiores etiam habeamus, ac nos vobis memoria huius beneficii ſempiterna obſtrictos fateamur. Hoc autem nobis tam vnanimi aſſenſu veſtro obligatis, præcipuo ſtudio, cura, adnitendum putamus, vt ſacrum Romanum imperium ea iuſtitia, fortitudine & continentia, temperemus, vt æquiſsima manſuetiſsimaque imperandi ratione, veſtrum in nos collatum beneficium vniuerſis gratum, atque probatum faciamus. Ita enim Reuerendiſsimæ P. V. & reliquis Electoribus maiores gratias relatum iri exiſtimamus quam vnquam agere, habere, aut referre poſsimus. Cæterum cum inter reliqua ex ipſo duce Friderico Reuerendiſsimam P. V. Collegaſque ſuos, miro aduentus noſtri deſiderio teneri, hocque omnes vno ore contendere intellexerimus, licet omnia alioquin ad iter noſtrum neceſſaria parabamus, veſtris tamen iis communibus votis inuitati, ita noſtrum aduentum maturare ſtatuimus, vt celeritate eius, & itineris nos longitudinem, atque difficultatem exuperaſſe, & veſtram expectationem præoccupaſſe, noſtramque magnitudinem nonnihil neglexiſſe viſum iri arbitremur. Datum ex Molino Regio, die ſexto Nouembris. Anno domini M. D. XIX. Regnorum noſtrorum Romani, ac imperii primo, aliorum vero quarto.

IN SIMILI FORMA, MVTATIS MVTANdis, ad reliquos Electores ſcriptura fuit.

CHARISSIMO IN CHRISTO FILIO NOſtro Carolo Rom. & Hiſpaniarum Regi Catholico, Leo Papa Decimus.

CHARISSIME in Chriſto fili noſter Salut. & Apoſtolicam bene. Literas maieſtatis tuæ, quibus perſonam ſuam in Regē Rom. concordi vnanimique S. R. Imperii Electorum conſenſu, electam fuiſſe ſignificabant in conſiſtorio noſtro ſecreto, coram venerabilibus fratribus noſtris S. R. E. Cardinalibus legi fecimus, quæ talem prudentiā modeſtiamq; præferebant, vt non ſolum à nobis, verū & omnibus Cardinalibus, eadē maieſtas tua plurimū laudata, & commendata fuit. Nouit ille, qui ſcrutator eſt cordiū, & cognitor ſecretorū, quo animi gaudio, quāta cordis lætitia exultauerimus, gratias agentes gratiarum omniū largitori, qui cum ſit magnus, nec magnis, magna glorioſus operatur in minimis, & ſuperbos terræ humiliās, vnde timētibus gratiam tribuit & honorem. Habita igitur ſuper iis, cum viſis fratrib⁹ matura deliberatione, vt ꝑ tam fauſta fœliciq; electione illius, auctori deo gratias agerem⁹.

Miſſam

Miſſam de Spiritu ſancto, qui Electorum corda illuminare, ac in tuam Maieſtatem dirigere dignatus fuit, in ſacello noſtro, in quo nos & præfati Cardinales interfuimus, per vnum ex eiſdem Cardinalibus ſolenniter celebrari, ac per almam Vrbem noſtram ignes, & alia lætitiæ ſigna fieri iuſſimus, in eo, cuius vices in terris (licet immerite) gerimus, confidentes quod ipſe cui omnia & futura præſentia ſunt, eximias virtutes omnes quæ tam in materno, quam in paterno auo tuo fuerunt, in te vno clariſſimas fore, prævidens te fidei ſuæ firmiſſimum futurum præſidium, vtriuſque aui titulis ac honoribus decorare, eorundemque imperij ac regnorum potentatum, & viribus augere merito voluerit. Sperantesque quod tu Euangelici dicti memor, quanto plura in hoc, & maiora in hoc mundo ab ipſius mundi creatore te adeptum fuiſſe cognoueris, tanto humiliorem te reddes, cogitabiſque vna cum magnis honoribus, magna & laborum onera, ingentemque curarum molem ſubijſſe, non ſolum pro Eccleſia matre tua, cuius & ſanctæ Apoſtolicæ ſedis factus es aduocatus, omniſque Chriſtianæ Reipublicæ quiete ac pacificatione conſeruanda, & liga inter Maieſtatem tuam & alios Reges ac Principes, cuiꝰ nos caput eſſe voluiſtis, inuiolabiliter ſeruanda. Verum etiam Mahumetica ſecta penitus eliminanda, quæ omnia ſane difficilia, atque ardua efficere, noſtraſque & omnium ſpes de te conceptas, facile implere poteris, ſi vanis cupiditatibus poſthabitis atque contemptis, tuos in dominum cogitatus direxeris eiuſque præcepta & mandata præ oculis & animo ſemper habueris. Ille enim per quem Reges regnant, & Principes imperant, principatus tui ſolium confirmabit, & dabit tibi virtutem & fortitudinem, quibus populos curæ tuæ creditos, tranquille regere & gubernare, inimicis autem reſiſtere, Chriſtianamque fidem ſicut prædeceſſores tui fecerunt, non ſolum ſeruare, ſed & propagare, & quæ ſemper nobis pollicitus fuiſti, re ipſa præſtare atque adimplere poteris. Tu ergo chariſſime fili noſter, cuncta quæ habes, & poſſides à domino bonorum omnium largitore, vt par eſt, recognoſcens teipſum præpara, vt tam pro claris eminentibuſque dignitatibus, & honoribus quibus præter cæteros eluceſcis, & micantiſſimi ſideris inſtar coruſcas, proprijs virtutum meritis parem te reddas, illiſque dignus iudiceris. Quod ſi (vt ſperamus) feceris, te in ſummo Maieſtatis faſtigio poſitum omnes admirabuntur. Indeque nomini tuo præconia veræ laudis accreſcent, & ab altiſſimo Rege (cui puero Reges venientes de Saba plena deuotionis munera obtulerunt) remunerationis æternæ tibi corona proueniet. Noſque Maieſtatis tuæ incrementa non ſpiritualibus tantum, ſed temporalibus etiam fauoribus, & gratijs promouere ſtudebimus, ſperantes in domino, quod noſtram, & dictæ Sedis dilectionem, paternamque beniuolentiam, tu tanquam gratus ac deuotus filius, corde ſemper atque opere promereri curabis.

Datum Romæ apud S. Petrum, ſub annulo Piſcatoris. Die XVI. Auguſti. M. D. XIX. Pontificatus noſtri anno ſeptimo.

Euangeliſta.

REVERENDI IN CHRISTO PATRIS DOMINI PETRI SVBMONTANI ABBATIS DVNENSIS VNA CVM clariſſimis Heroibus domino Lodoyco à Flandria Gandauorum prætore, domino Guidone Blasfeldo, & Nicolao Bouſingo, in Hiſpaniam ad Catholicum Regem legati,

ORATIO PARTIM CONSOLAtoria, partim gratulatoria.

LVDOYCO HERTALDIO AVDOMArenſi ſuus Bellocaſſius ſalutem.

CONSTITVERAM omnem vigiliarum noſtrarum ſupellectilem, publicum iam diu auentem, nomini tuo propediem conſecrare. Verum ita voluere fata, vt iis adhuc in ſcrinio concluſis, aliud prodiret quidpiam nouũ. Nouum certe, ſed infelix: vt cui iam recens nato, nec vrſino more à parente lambi, nec abſolutius à lambente efformari per mortem licuit. Eatenus vero felix, quod pro patre optimo tu illi obtigeris tutor optimus. Tutor me hercle, qualem vel pupillus quiuis deſyderet. Acer ſcilicet atque pius: qui nec maiori pietate, nec acrimonia tuos ipſius fœtus quam alienos ames & defendas. Cæterum quo notior dilectiorque parens nobis fuerit, eo ſolet illius eſſe fœtura iucundior amatiorque. Iucundus tibi olim parens, ſed iucundior illius erit fœtura: duplicem nimirum ex ea fructum percepturo, quod videlicet dum illam audies, patrem adhuc loquentem credes. Defenſione porro ſtrenuiore non vſque adeo opus erit: quum (vt audio) tam Celtiber quam noſtrates vtroque laudarint pollice. Rabulas, Sycophantas, ardeliones, Ludimagiſtrum illum denique, quem mens intelligit, non facio pili, quibus indifferenter bona diſplicent & mala. Suffragia ſubinde noſtra de imperio Hiſpaniarum Regi deſignato, poſtridie luſa, quam nuncius ex Alemannia Barcinonem aduolitabat, precor vt eadem pietate, eadem ſeueritate tuteris. Nec me abſterret, quod tu forſitan nunc mihi, qualiter olim Euripides reſpondit Alceſtidi: Vno ſcilicet die luſa ſuffragia, vno die peritura. Ideo etenim luſa, vt ſi famam nomenque illuſtre merentur, id aſſequantur. Sin autem minus, vt necdum credat me mutum, qui mutum feciſſe gloriatur, quod ſecum amplius rixari noluerim. Quo cum (ita me Dii ament) in gratiam rediſſe ſemper ſum arbitratus, donec iterum viderem dentes ex obliquo in me acuiſſe. Sed abeat, indignus cui Comes Dyonis gry reſpondeat. Vale. Brugis, Calend. Febr. anno MDXX.

ETSI

ET ſi omnis Gallia Belgica, Rex Catholice, dextera rerum tuarum fœlicitate non parum gaudere ac lætari debet, id quoque aſſidue & in ſinu & palam factitat: Flandria tamen tua non ſatis id eſſe rata, peculiari quadam & propria geſtiens lætitia, à ſedibus ſuis pene commota ſua tibi voce gratulatum venire niſa eſt. Verum enimuero quoniam id illi à natura negatum eſt, nos ad Celſitudinem tuam publicæ gratulationis Oratores, & ſui quoad eius fieri poterit commendatores, horſum curauit tranſmittendos, vtpote qui munus hoc alacriter obeuntes totius patriæ vices adimpleremus. Sed quid imbecillus ego aggredior? Quid anteaquam meo me pede menſus ſum, imprudens attento? Quid adimplere polliceor, quod dum inceptare molior, in portu impingo? Nõ fuit certe huius loci authoritas homini in dicendo tam parum exercitato contingenda: quo nihil quam perfectum ingenio, & elaboratum induſtria afferri oportet: niſi benignitate tua, magis quam ingenio meo fretus, idipſum auderem. Grandes enim materias ingenia parua non ſufferunt, & in ipſo conatu ſubinde ſuccumbunt. Grandis imo ingens hæc eſt materia quam aggredior, vt quæ Tullianum eloquium & torrentem Demoſthenis exigit facundiam. Ingenium autem (ſi quid in me eſt) perquam exiguum id ſane, vireſque tenuiſſimæ. At in magnis ſat eſt voluiſſe, etiam ſi aſſequi nequiueris. Proinde auſa hæc noſtra, deficientibus etiam viribus, Maieſtas tua non improbabit. Cæterum non inceſſit mihi vnquam cupido laudum tuarum Panegyricum texere, & eas quaſi ab incunabulis ipſiſque crepundijs auſpicari: non ſtemmata generoſiſſimæ ſtirpis tuæ à ramo milleſimo deducere, non fortunas luculentiſſimas, non dotes corporis excellentiſſimas, neque ipſa denique animi bona, quæ in homine principalia ſunt, omnia ſigillatim enarrare: verum ſuperficie tenus & ſupremis duntaxat labris deguſtare. Porro vereor ne dum in ſpatioſiſſimum laudum tuarum pelagus expaſſis & plenis (vt aiunt) velis excurrerem, pudicas aures tuas multo magis læderem quam oblectarem: modeſtia enim tua virtutis actione contenta, bene agere mauult quam audire. Sed qui bene agit, bene audiat neceſſe eſt. Virtuti ſiquidem ſemper fuit Comes gloria. & quo magis ſpernitur eo magis inſequitur. Facile ergo amplitudo tua patietur in eo ſuperari, in quo vinci longe præclarius eſt, quam viciſſe. At ne dum præconiorum tuorum progymnaſmatis immoramur, gratulationis obliuiſci, & perturbato ordine omnia perſequi videamur; laudes dilaturi gratulationem aggredimur. Gratulamur itaque tibi, Rex Catholice, quod per tot vndantes marium fluctus, per tot immanes ſcopulos, per tot rerum diſcrimina Neptuno Æoloque ſecundis in Hiſpaniam feliciter adnauigaris. Quorum tametſi proſperitatem inuidens Vulcanus interturbauerit, effeciſſe arbitrandum eſt, vt ingenij tui periculum faceret. Explorauit equidem animum, non infregit: quum ſcilicet è Zelandia nauiganti ignem ſalnitro ſollicitauit. Atqui nemo vnquam tam felix, cui non aliquid contigerit in vita mali. Gratulamur & toti Hiſpaniæ, cunctiſque tuæ ditioni ſubiectis populis: quibus tu videlicet diuina prouidentia Rex datus es, vt illos ab hoſtium quorumcunque incurſu ſecuros præſtiturus. Gratulamur quoque nobis ipſis, hoc eſt ipſi Flandriæ, priuatis quibuſdam gratulandi cauſis. Quod ſcilicet in ea natus, naturæ ibi primordia acceperis, primos in ea vagitus emiſeris: in ea quoque tenerrime educatus, in virum omnibus numeris abſolutum excreueris. Quamobrem ſi verum eſt, quod natalis ſoli dulcedine cuncti allicimur, id de te ſperare datur, quod in Veſpaſiano Cæſare completum videmus, cui Coſana villula, ſolum ſuum natalitium, adeo in delicijs fuit, vt ne Imperator quidem vnquam deſierit frequẽtare: in qua itidem nihil mutare paſſus eſt, ne quid oculorum conſuetudini deperiret: ſat cauſæ ratus quare illum locum omnibus alijs anteponeret, quod illic primum vagijſſet. At longe charior tua tibi Flandria, quam illi Coſana: quod ex ea omnium terrarum tuarum prima omne tibi aliud regnum quaſi ex germine quodam pullularit. Hęc ſiquidem primum ſola, tot ſibi nunc Comitatus, tot Ducatus, tot regna hymenæo proſperiore aſciuit: vt qui illius Princeps eſt, omnium fere Principum Princeps ſit: Cui ſcilicet ſine controuerſia Ortus paret & Occaſus, quem Hieroſolymæ pariter nouerunt & Indi. Cuius etiam ſolum nomen formidant Ethnici, venerantur Chriſtiani. Tanta nominis illic eſt

lic eſt formido, tanta nominis iſtic eſt reuerentia. Sanguinis autem ingenuiſſimam ſtirpem non eſt qui non ſtupens ſuſpiciat, amet, veneretur: vt qui hinc auo proauoque Cæſaribus, hinc Regibus nobilitatem profecto hereditariam ex Hiſpanica pariter & Auſtrica domo ſuſceperis. Vnde ſi quis altius inquirat, tot Heroes prodiere, quot nec Iaſonis Argos, nec equus ille Troianus profudit vnquam. At dum auũ illum memoro, vulnus omnium acerbiter refrico. Eo quoque acerbius, quo inflictum eſt recentius. Verum neminem vnum eſſe arbitror, cui non ſit Cæſaris memoria tam grata, quam vita fuit iucunda. Dolor ſubinde intus exhulcerans, velim nolim, in vocem erumpit. Quamobrem veriſſimum illud Tullianum eſt, Difficillimum tacere cum doleas. Eo quidem difficilius, quo doleas verius. Vere nos lugemus, vere dolemus, vere conquerimur.

Maximiliani Imp. obitus.

Maximilianum amiſimus, Cæſarem amiſimus, Patriæ patrem amiſimus. Quo me hercle poſt Deum Optim. Maxim. nihil amabilius. Equidem nihil Deo ſimilius quam Princeps bonus. Qui item non modo eorum hominum qui nunc ſunt gloriam, ſed etiam antiquitatis memoriam virtute ſuperauit. Qui ea omnia quæ in ſummo Imperatore eſſe oportet, ita poſſidebat, vt nihil deeſſet. Cui ſcilicet rei militaris ſcientia, cui virtus, cui authoritas, cui felicitas: labor autem in negotijs, fortitudo in periculis, induſtria in agendo, celeritas in conficiendo, conſilium in prouidendo, tanta in hoc vno fuere, quanta in omnibus reliquis Imperatoribus, quos aut vidimus, aut audiuimus, non fuerunt. Teſtis eſt Bohemia, teſtis Germania, teſtis Gallia, teſtis Italia; teſtis denique futura fuit infidelitas, niſi fatorum præmaturitas obſtitiſſet. O fatorum atrocem properantiam. Excutiendum tamen iſtud animorum omnium vulnus, quandoquidem hæc conditionis humanæ ſors eſt. Quæ quanto magis omnibus eſt æqualis, tanto fortiore animo perferenda. Quem quoque ex hac lachrymarum valle ademptum ploramus, pro ſumma ſua pietate in Deorum numerum indubitanter eſt relatus. leuior ſubinde mors illius nobis eſſe debet, quod te, ornatiſſime Princeps, poſt ſe reliquerit, regnorum pariter & virtutum ſuarum ex æquo heredem: immo regnis regna, virtutibus virtutes adcumulantem. Perſpicitur enim multis argumentis cœleſtis quædam indoles animi tui: quæ nihil humile, nihil non eximium atque excelſum

Virtutes Caroli Regis.

ſpectat: vt facile ſit videre ſegetem illam quæ in hac ætate multiplicitur pullulaſcit, maximam virtutum frugem productum ire: quas medius fidius quaſi genuinas habere crederis, & quæ nimirum tanto nobiliores videntur, quanto nobilior ille eſt in quo eniteſcunt. Quas in te, Rex Catholice, tanto lucidiores, illuſtriores & auguſtiores exiſtimamus, quanto inter reliquos Principes magis eluceſcis. Eluceſcis autem tantum, quantum inter ignes Luna minores. Tot ſiquidem virtutibus emicas, vt ſi de vna dicere occipiam, omnes cateruatim ſeſe ſint ingeſturæ, & quaſi inuicem certaturæ quænam prima expromatur. Ita quælibet ſe feſtinabunda offeret, ita quælibet prima eſſe volet. Quod ſane hæſitantem me & cunctabundum facit. Namque ſi de prudentia dixero, grauiter feret iuſtitia ſe poſtponi. Si de liberalitate, dolebit frugalitas. Si de clementia, indignabitur ſeueritas. Denique quamcunque arripuero primam, primum illi locum cæteræ inuidebunt. Ita tamen elaborandum, vt ſingulis quod ſuum eſt aliquatenus tribuiſſe videamur: ita ordiendũ, vt quæ prima eſſe debet, primum prodeat. Prima igitur prodeat prudentia, cæterarum (vt ait Plato) virtutum Dux, quam adeo, Rex prudentiſſime, amplexaris, vt ipſa peculiaris amica tecum eat, tecum ambulet, tecum vigilet, tecum pernoctet, nunquam abs te tranſuerſum digitum recedat. Hæc regnorum auriga, & cunctarũ rerum ductrix prudentiſſima: cuius lateri tam pertinaciter adhæret Germana ſua iuſtitia, vt alteram ab altera diuellere non poſſis. Qua ſine, Rex Regis nomen amittit, & in Tyranni nomen trãſgreditur: quę proculdubio virtutum regina, & ad quã nos eſſe natos intelligere debemus, qua hortatrice ius ſanctiſſime dicis, omnia in æqua bilance penſitas, lites componis, negotia decidis, & citra cuiuſpiam odium aut amorem mortalium deſiderijs abunde ſatisfacis. Fortitudinem autem tuam nemo eſt qui non facile vel ex hoc vno dijudicet, quod ſicut in rebus ſecundioribus nunquam ſuperbus aut inſolens viſus es, ita in aduerſis nunquam animo infractus. Quanta vero tibi temperantia, vt qui in medijs delicijs delicias non amplecteris,

inter

Digitized by Google

inter voluptates abſtines; Inter illecebras frugi & caſtus es, non poſſum vere fateri. Niſi Numam, Curios, Fabricios longe te dicam antecellere? Illi etenim in paupertate collocati voluptates neceſſario eliminabant. Tu autem Crœſo ditor frugaliter viuis, genium coerces, bellum titillantibus voluptatibus indicis. Quadriga itaque illa virtutum principalium vectaris, quam licet pauciſſimis Deus dederat, dedit tibi: Dedit itidem & alias quamuis minores, ornatum tamen & monſtrabilem faciũt poſſidentem. Clementia enim quæ nullum magis addecet, quam Regem, vt in te ſumma ita in omnes paratiſſima, liberalitate autẽ, qua in Principe nihil amabilius, tanta eniteſcis, vt alia magis virtute nulla. Reliquas plus mille virtutes quæ in te vno ſunt, ſi omnes ſigillatim referre pergam, arenam profecto numerare magiſque adulatoris quam oratoris munus impleſſe fortaſſis incuſer: aut (quod plerunque vſu venire ſolet) nimia prolixitate auribus faſtidium ingenerem. Quare finem dicendi faciam, ſi prius Flandriam tuam deditiſſimam deuotiſſimamque tuis ſemper votis, cunctis animi & cordis viribus ſuppliciter commendauerim. Quæ parẽs & nutrix tua pro corporis regnorumque tuorum incolumitate ſanguinem & vitam ipſam profundere parata eſt, eo quidem paratior, quo ad eam tutandam es propenſior. Quid opes loquar, vt quæ ad extremum teruncium quicquid habet, volenti libens impendit: nihil ſiquidem ſuum, nihil priuatum ducit, quod non & ſui Regis ſit. Virorum autem, & quidem Martiorum tam ſpontanea & profuſa largitrix, vt ex vnius Flandrię prouentu copioſiſſimam itidem & bellicoſiſſimam aciem inſtruere poſſis. ſed abſit vt his opus ſit: vigeſimus enim agitur annus, ex quo in Flandria tua prognatus; Pacem tecum orbi noſtro inuexeris, quum omnia paulo ante domeſtico & externo Marte diu multumque concuſſa fuerint. Bonum te naſci fuit, melius autem in longum ſeruari. Te namque prognato, prognata pax, reiecta arma, reſumpta toga, ſedatum bellum, Iani Templum occluſum. Vt vere illud Athenienſium verbum *amneſtia*, quo in ſedandis diſcordijs vti conſueuerunt, vſurpare tunc potuerũt & Flandri. Omniũ. n. iniuriarum te nato facta fuit obliuio. Te a. ſeruato, pax eſt ſeruata. Quod vt ſummũ in orbe mortalibus omnib⁹ bonum, Ita Regibus ad regni augmentum longe præſentiſſimum. Tibi igitur, Rex Catholice, Flandriã tuam ſic commendatum iri ſupplicamus, vt tam diu illi fœlix ac ſalutaris eſſe velis, dum ipſa pia atque officioſa eſſe volet. Tamdiu autem volet, quoad fœlicitatis ſuæ non pœnitebit. Beneficia porro nec minora nec pauciora expectat, quam olim à patribus tuis accepit: quin potius multo ampliora & frequentiora, quippe qui cæteros omnes beneficentia antecellas. Quidquid & viciſſim obſequij, quidquid amoris, quidquid officij patriæ patrem à patria ſua expectare oportet, id omne tibi de ea pollicear e confidenter. Reliquum eſt vt Deum Optimum Maximum precemur, vt felix fauſtumque ſit quidquid agas, quidquid cogites: vti quoque in ſublimi regia tua ſedens atque imperans, Neſtoris annos procul excedas: quo videlicet Clientuli tui ſub patrocinio tuo protecti diutina ſecuritate perfruantur. DIXI.

HENNINGVS GOEDEN I. C.

Conſilio I.

ANNO DOMINI M. DXIX. Die XXVIII. Iunij Carolus adoleſcens, nondum vigeſimum agens annum, Hiſpaniarum, Siciliarum & Ieruſalem Rex, Archidux Auſtriæ & Dux Burgundiæ, nepos Maximiliani Cæſaris ex filio Philippo, fuit electus, vt Dux Auſtriæ ex Germano parente procreatus, in Regem Romanorum concorditer, cuius electionis fere ſolus fuit author fœlicis memoriæ Fridericus tertius Saxoniæ Dux. Fuit etiã eodem die idem Carolus mox hora nona pomeridiana proclamatus per ſequentia verba:

Vacante nuper Sacro Romano Imperio per obitum quõdam Inuictiſſimi & Sereniſſimi Principis, & domini, domini Maximiliani, Electi Romanorum Imperatoris, eiuſdem ſacri Imperij reuerendiſſimi, Illuſtriſſimiq; domini Principes Electores, domini mei Clementiſſimi, gratioſiſſimiq; eorundemq; nuncii deputati, iuxta tenorem conſtitutionum Imperialium deſuper confectarum, & hactenus obſeruatarum, ad Electionem Romani Regis futuri capitis Chriſtianorum procedentes,

& in

& in præſentiarum ad honorem & laudem Dei Optimi Max. commodum atque vtilitatem ipſius ſacri Romani Imperii, ac vniuerſæ etiam Chriſtianæ Reipublicæ incrementum, coniunctim & vnanimiter ſuper eiuſmodi electione conuenientes & conſentientes, Sereniſſimum, potentiſſimumque Principem & dominum, dominum Carolum Archiducem Auſtriæ, Regem Hiſpaniarum & Neapolis, &c. Dominum, dominum noſtrum gratioſiſſimum Romanorum Regem & futurum Imperatorem cenſuerunt, pronunciarunt & elegerunt, in nomine Dei Omnipotentis, quam electionem vnanimem ac concordem pronuncio, & publico ego Laurentius Truchſes de Bomerſfelden, Decanus Moguntinus, nomine præfatorum meorum dominorum gratioſiſſimorum Principum Electorum, præfatum Dominum Carolum in Romanorum Regem, & futurum Imperatorem deinceps obſeruandum & honorandum.

Laurentius Truchſes de Bomerſfelden, Decanus Moguntinus, nomine Alberti ex Marchionibus Brandenburgẽſibus, reuerendiſſimi Moguntinẽſis Archiepiſcopi, ad populum recenſuit.

IN MAXIMILIANI CÆSARIS AVG. FATVM, ELEGIA STEPHANI COMITIS Bellocaſſij.

Septem diebus domi plorabantur, octauo vrebantur, nono ſepeliebantur. Nouem diebus ludi fiebāt, quos Hercules Pelopi atauo primus inſtituit. Maſſagetæ morbo pereuntes canibus proiciūt, quoquomodo interfectos honorant. Lugendi mos in noſtrum æuum defluxit. Præficarum & naniarum vſus apud Italos. Cupreſſus arbor Diti ſacra. Cadauera amiciebant viri atro feminæ albo. Tribus reb. Manibus ſacrificabāt, ſacrificādo Diti, ſpargendo flores tumulo, ludos & epulum dando. Tranſitus ad Cæſarem. Plus fari *ſignate dictum melius quoq; quam* fari plus: *vt ſcil. per abruptū ſaliat carmen & deſignetur fletus. Mundus tetragonus id eſt quadrangularis, oriens, occidens, borealis, meridionalis.* Maximilianus, *integrum vocabulum hoc carmen ingredi non poteſt. Iouis ales, id eſt, aquila.*

HEPTIDVVM plorant alii corpusque deurunt,
Octauo nono contumulantque die.
Funebres agitant per mœſta nouendia ludos,
Quos Hercles magno conſtituebat auo.
Indefleta alii ſub aperto corpora cœlo
Proiciunt, canibus dilanianda feris.
At quos extinxit Mauors, aut triſte duellum,
Iis laus & magno fœnore creſcit honos.
Magno alii liniunt, & odora opobalſama fundunt,
Fragrantes foſſo cooperiuntque ſolo.
Hic conductitium cantillat præfica carmen,
Et reſonat triſti nænia mœſta domo.
Illic ferales ſuſpendit porta cupreſſos:
Hic pullo, hic albo corpus inane tegunt.
Hic ludunt, ſpargunt flores, faciunt ſacra Diti:
Atque epulum magno pulchriter ære parant.
At modo quis luctus, quæ nunc querimonia? quis mos?
Quis ritus? quæ nunc pompa ſat eſſe queat?
Heptiduum plorare parum eſt: heptennia ſeptem
Vix ſatis, ad tumulum nullaque pompa ſatis.
Heheu. occubuit. vetat heu edicere mœror.
Occubuit. plus fari dolor ipſe vetat.
Ille (inquam) occubuit tetragoni gloria mundi.
Ille Europeæ Rex dominusque plagæ.
Nec mœror, nec Muſa ſinit mihi dicere nomen,
Ille (inquam) ſigno cui Iouis ales erat.
Qui Mariæ coniunx, Caſtellanique Philippi
Progenitor, Caroli que Arragonenſis auus.
Qui duro Mauorte ferox, qui pacis amator:
Qui ſtudioſus erat, relligioſus erat.

Ad ſum-

Digitized by Google

Ad ſummam, cuius laudi nil æmula lingua
Demere, nil fautrix adcumulare queat.
Occubuit tamen, & fatis conceßit acerbis.
Nil Mars, Pax, Virtus, Religioque poteſt.
Omnibus hæc calcanda via eſt: morti omnia ſubſunt.
Poſt mortem Virtus Relligioque valent.

Hæc fere de laudibus Virgilii Macrobius.

Omnia obnoxia morti.

ORATIO AD DEVM PRO Cæſare.

Hunc altis dignare tuis O Iuppiter aſtris,
Qui tota in terris alite dignus erat.

QVOD AQVILA IN PARADISVM E NOSTRO ORBE AVOlauerit, iuuentutem renouatura.

Heroicum.

SVRGIT *in eois hortus præruptior oris,*
Vndique Neptuno cinctus, longoque furentis
Oceani tractu noſtro ſemotus ab orbe.
Culmine contendens cælo, qui Deucalionis
Alluuio, atque itidem Noeis liber ab vndis.
Vi ſuperum, irati nutu iuſſuque Tonantis
Protinus à primi morſu interclusus Adami.
Quo nulli fas ire hominum, nullique animantum: At
(Verius oraclo Phœbi eſt) vix roſcida nonam
Quadrigis reuehit coniunx Tithonia lucem:
Cum rumor, cum fama citis circundata pennis:
Longe ex Germanis ad Flandros deuolat oris.
Huc aquilam tentaſſe aditum, Veſemiſq; profectam
Luce duodecima Iani, poſt aeris ingens
Emenſum ſpatium rapido penetraſſe volatu.
Propoſiti illa tenax, æuo quoque feſſa ſenili
Compoſitis ſerie pennis ſubſidit in vmbra,
Fons vbi, vbi leni demurmurat vnda ſuſurro,
Hic ſeſe vt trino volucris Ioue digna remerſu
Abluerat, robur rediit, rediitque iuuenta.
At Paradiſiaco ſic ales grata magiſtro,
Atque è diuerſo ſic gratus Iuppiter illi,
Vt neuter facilem concedat ad ima regreſſum.
Ergo ales quærenda noua eſt, quærendus & alter
Qui Romanorum pugnax aquilophorus hoſtes
Contundat, qui iura colat, patrioſque penates
Ille (inquam) quem Ganda tulit, quem Hiſpania nutrit,
Carolus occiduo magnus dominator in orbe.
Qui virtutem æquet patris, præcellat auitam.

Deſcriptio Paradiſi ex Auguſtino ad Oroſiū.

Aquila à Veſonis vrbe. xij. Ianu. verſus paradiſum.

Aquila iuuentute renouata poſt trinam fontis immerſionem. Noua aquila quærenda.

Carolus Hiſpaniarum Princeps aquilophorus fiat.

DE ELECTIONE CARMEN HEROICVM STEPH. COMITIS BELLOCASSII, DE SVFfragiis Cæſaris Caroli ad Imperium.

Propoſitio.

LIBERA *Cæſarei recinam ſuffragia ſceptri,*
Quando apicē imperii nactus poſt funus auitum
Regum deligitur Princeps, mundiq; Monarches
Carolus, Hiſpani pellucens gloria Regni.

Inuocatio.

At tu ô Calliope, doctarum prima ſororum,
Propicia aduenias, præbenſque in carmina vires,
Mentem laurigero dones agitarier æſtro.

Narratio.

Eſt locus Arctoi gelido ſub ſydere cæli,
Clarum mercatu emporium, ſedeſque vetuſta
Teutonicæ gentis, nec adhuc indigna Tonantis
Hoſpitio: vt quæ magnificis ſuffulta domorum
Structuris, opibusque, & claro ciue relucet:
Et quæ frigiduli alluuio celebratior Iſtri,

Francfordia Iſtro alluitur.

Nobile nomen habet noſtro Franfordia ſeclo.
Huc (cum defunctus Cæſar crudelibus vmbris
Occubat, & rapto mœret Germania patre)
Longe ex diuerſis mundi concurritur oris.
Huc Treuerus, Bauarusq;, & Brandenburgius heros

Electores Imperii.

Atque alii: quorum votis, quorumque caduco
Imperialis apex, & Cæſar clauditur alter,
Conueniunt, nouus vt ſit tandem Aquiloforus orbi.
Quis ita ſollicito ſuſpiria pectore ducens
Orphana rugoſo loquitur Germania vultu.

Germaniæ proſopopœia ad Electores.

Vos, quibus imperii arbitrium eſt, omniſque poteſtas
Cæſarei ſceptri, teſtor per ſacra potentum
Numina diuorum, ne ne pernicibus Euris
Verba feram: quin vota mei exaudite precantis.
Reſpicite infauſtum, & noſtræ miſereſcite ſortis.

Annus lunaris menſis eſt. Maximilianus in Ianuario obiit: Iulius erat antequam nouus Cæſar eſſet notus, in Iunio tamen electus.

Menſtroſæ quintus Lunæ iam labitur annus.
Pars extrema hiemis duræ, totumque trimeſtre
Verabiit, primamque canis parat vrere meſſem,
Quod mihi viuendum pupillæ, & Rege carendum eſt.
Quo ſine torpeſco, veluti ſine Apolline mundus,
Vt ſine fruge ſeges, veluti ſine pectore corpus.

Qualem ſibi deſideret imperatorem Germania.

Eia agedum ſupero Cæſar reuocetur ab orbe,
Aut alius noſtris veniat ſucceſſor in oris,
Non armis, nec pace impar Maxæmiliano,
Qui Romanorum pugnax Aquiloforus hoſtes
Contundat, qui iura colat, patriōſque penates.
Eia Germanis tandem ſuccurrite rebus.
Sic effata, abiit preſſo inter labra ſuſurro,

Seque

Digitized by Google

Seque ſuamque iri peſſum ſine Cæſare ſortem.
Interea Mydicum feruente cupidine Regem
Occupat ambitio, ſacrique iniuſta libido
Imperii: at quamuis tandem molimine vano,
Ille tamen diploma frequens, celereſque veredos
Expedit: & multo captat ſuffragia Sole,
Pollicitis alios & diuite munere tentans.
Curſatur: nec equis, nec auaro parcitur æri,
Notaque perflato reſonant paßim oppida cornu.
Et cum tota vno luſtretur machina Sole
Orbis tergemini, recipit Germania tantos,
Mirum vt ſit totam non cæcutiſcere gentem.
Aſt incorruptam ſeruans Alemannica mentem
Integritas, nullo vendit ſuffragia dono.
Quin recti memorem, atque æqui, patriæque querela,
Non vnguem à vero certum eſt abſcedere puncto.
Quare interregni ſupremum imponere finem
Sex tandem patribus, quos eſt penes ipſa poteſtas
Imperii, viſum eſt, & promere vota cadiſco,
Quis nouus ad tantas dignetur Cæſar habenas.
Ecce incorrupti templum, ſacraſque Deorum
Accedunt aras: non qualiter ipſa vetuſtas
Augurio confiſa leui, aut fallentibus extis,
Nec demum oraclis, vano vel Apollinis ori.
Aſt illapſurum diuini in pectora flatus
Imploraturi numen, dextrumque fauorem.
Libat deinde Ioui corpus Chriſtique cruorem,
Et peragit vero ritu pia ſacra ſacerdos.
Quis porro expletis mutum conclaue ſubintrant:
Illic conſultant, & longo examine pendunt,
Quis patriæ Princeps potior, mundique Monarcha,
Quis vel in aduerſos pugnet fœlicius hoſtes,
Vel quis iura colat, vel Diuos ſanctius oret.
Vt tandem ad viua ventum eſt ſuffragia vocis,
Omnes fantur idem, fiunt concordia vota.
Conſignant Aquilas Carolo: non aptior, aiunt,
Aut genere, aut auo, fortuna, pace vel armis:
Omnia perſimilis patri, patriſque parenti.
Scitum equidem eſt aquilas nunquam genuiſſe columbam.
Interea plebs omnis auens ruit agmine denſo,
Scitatumque venit, data cui ſuffragia, quisnam
Romanas aquilas pictis geſtaret in armis?
Num parere iugo decretum, cuius imago
Et falſus regni titulus conciſus in ære.
Quem ſpes Romanum nimium cito credula Regem

Rex quidam ambit imperiū.

Scommatis Sal acerbum. Scuta enim intelliguntur Solem inciſum habentia.

Electores imperii ſex.

Electores ad templum gratiam S. Spiritus inuocaturi.

Sacra peraguntur. Electores ad conclaue.

Imperatori neceſſaria. Virtus, felicitas, iuſtitia, religio.

Carolus Cæſar omnium voto deligitur.

Y 2 Iſſe-

Effecit,non magnorum ſuffragia patrum.
An qui Belgarum Princeps, dominatur Iberis.
Quis Imperator eſſe poſſit.
Tandem ſecreto penetrali publica prodit
Fama,peregrino prognatum ſanguine Regem
Nunquam Romano leuiter ſuccedere ſceptro.
Verum Cæſareo Carolum qui nuper ab ortu
Venit,ad Imperii delectum culmen auitum.
Protinus exultant animi,pia cura recedit
Plebis ſollicitæ,facies nitet omnibus vna
Lætitiæ:ceu cum noctem caligine denſam
Roſcida purpureo luſtrat Pallantias ore.
Carole io, Germania io:nil concauus æther
Echo.
Præter io reſonat,reſonando laſſa fit Echo.
Barcino nunc Barcelona dicitur.
Mittitur Hiſpanas leuis inde veredus ad oras,
Ad Pyrenæos vbi regia Barcino montes
Mare hic non refluit.
Irreflui portus Neptuni Rege ſuperbit.
Huc (medium emenſus ſpacium, calleſque viarum
Non vnquam ſomni ve memor, placidæ ve quietis)
Veredarius applicat Barcinonem ſub galli cantum.
Sub galli cantum decurrit: quando profundo
Lumina adhuc concluſa iacent,& victa ſopore.
Grata ſed inflato perrumpens ſomnia cornu
Cancellum aduolitat:bulgam & diplomata tradit.
Veredarius ad Cancellarium. Cancellarius ad Regem.
Mox ille augurians læti eſſe diplomata nuncii,
Pulſitat audaci digito Regale cubiclum.
Admiſſus diploma offert,diplomate lecto
Rumor per totam celeber circumuolat vrbem
Integris patrum votis,fatoque Deorum
Romanas aquilas vltro veniſſe potenti
Flandrorum Carolo. Læta omnis Barcino ſomnos
Excutit,occeptat ludos, Epinicia cantat,
Signa lætitiæ apud Barcinonem.
Æmula Parthorum iactis certamina cannis
Concelebrat,celeri pugnans fugienſque caballo
Ille inſcendit equum,concluſoque arctius ore
Factitat Harpocraten,dum vota exoluit Olympo,
Et ſeptemgeminam viſu contingit heremum.
Mons vbi ſerratus contendit vertice cælo,
Lucentes alius gaudens circumſilit ignes,
Cum Nymphis choreas nectens, choreasq; renectens.
Inde ordo ſexuſque omnis conclamat ad auras,
Viuat Cæſar.
Rex viuat,viuat Cæſar, Caroluſque triumphet.

AQVILÆ IOVIS NVNciæ nuncium.

Multi vocati, pauci electi.
Deportat cælo lætans Iouis ales ab alto:
Carolus ima regat,Iuppiter alta reget.

Digitized by Google

CAROLI V. IMPERAT.
CAROLI CÆSARIS AVGVSTIS.
apophthegma.

Vis vltra: aſt vltra non eſt quo progrediaris.
Nil vltra eſt aquilas imperiique decus.
Vis vltra, vſque vltra vitam tibi proroget æther,
Virtutemque vltra Carole ſemper ames.

PLVS OVLTRE.

AD CAROLVM.

Vno conueniunt Aquila & Leo Carole ſigno,
Quos indiuiduus naſcitur inter amor.
Nunc viuunt, regnant pariter, pariterque triumphant
Princeps & Princeps, aeris atque ſoli.

Leo terreſtrium brutorum Rex. Aquila volatilium.

AD DOMINVM FIENNVM.

Barcino dum planis celebrabat Equiria campis,
Hinc laudis punctum clare Fienne refers.
Numquam Romano luctatum ita Martis in agro,
Nec poſt, nec quando Romulus ipſe fuit.
Immo ſi noſtrum redeat Gradiuus in orbem,
Herbam Gradiuus porrigat ipſe tibi.

In agro Martio celebrabātur equiria. Equiria à Romulo inſtituta.

AD STEPH. COMITEM BELLOcaſſ. carmen Ioannis Lactei ludimagiſtri in valle montis arenoſi Gandaui.

Es doctus, lepidus, probus, diſertus,
Facetus, generoſus, eleganſque:
Es vates: es homo omnium horularum.
Quid non? es Stephanus Comes, vel vltra
Notus ſidera: vis ne plus honoris?
An non te Stephanus ſatis coronat,
An non laurea quæſo laurearum,
Qui cum nomine lauream tuliſti?
Aſt te diſſimulas, premis tegiſque,
Infra deprimis infimoſque vates.
Vere more hominum, ſed elegantum
Paucorumque facis, Comes mi amice.
Vtut diſſimules tamen premasque,
Nequicquam in patula area latebis.

Digitized by Google

HYPOTHESES SIVE ARGVMENTA SPECTACVLORVM, QVÆ SERENISS. ET INVICTISSIMO CÆS. CAROLO Pio, Felici, Inclyto ſemper AVG. præter alia multa & varia FIDES ET AMOR celebratiſſimæ ciuitatis Antuerpienſ. antiſtites (ſuperis fauentibus) ſunt edituri.

CICERO:

FIRMAMENTVM AVTEM STABILItatis, conſtantiæque eſt eius, quam in amicitia quærimus Fides. Nihil enim ſtabile eſt, quod infidum eſt.

PETRVS ÆGIDIVS CANDIdis Lectoribus Salutem.

HORTATI ſunt nos aliquot inſignes viri, vt non argumenta tantum oſtentaculorum, quæ Senatus Populusque Antuerpienſis Maximo Imperat. Carolo ſemper Auguſt. tam ob fælicem ex Hiſpaniis reditum, quã augurium appetentis coronationis (vt vocant) vice triumphi exhibere decreuit, cõpendiolo congereremus, verũ etiã elogia, ſententias, epodas, & diſticha paßim in pegmatum faſtigiis, arcubus, hemicyclis, abacis, tympanis, & tabulatorum porticuũque hypopodiis ac baſibus, partim græce, partim latine ſcripta, maiuſculis characteribus exarata, minuſculis formulis excudenda traderemus: atque id operæ precium fore dicebant quod videlicet ſcioli & moroſophi barbaris literis aſſueti, omnia damnantes quæ minime intelligunt occeperant cornicari (nam quidam cucullati iam viderant) Romanum eße Græcum, & quod Græcum eſſet nonnulli affirmarent eſſe Chaldaicum, aliqui Arabicum, plerique Ægyptiacum & Turcicum. Quo quid vel ineptius? vel indoctius? Nos vero tam abſurda & ebria iudicia (etiam in minutiis iſtis) non ferentes maluimus occurrere iſtorum tenebroſis erroribus aliqua lucernula quam ſpectatores in tanta mentis caligine verſari. Quocirca lectores candidißimi nomina perſonarum, inſcriptiones, diſticha & quicquid vobis (ſuperis fortunãtibus) edituri ſumus, nunc (velut vmbram quandam) hilari fronte accipite, bonique interim, dum alia paramus, conſulite. Quod ſi pulchre ſpectaculis noſtris fuerit applauſum, totam pompæ ſeriem, alioqui magnificentißimam ordine literis prodemus, additis figuris, allegoriis, hiſtoriis, exemplis, & hierogrammatis, vt non temere hæc in ſcenam producta, calumniatores intelligant.

Valete fæliciter.

SEQVVN-

SEQVVNTVR ARGVMENTA ſpectaculorum.

HYPOTHESIS PRIMI SPECTACVLI.

Ex eodem.

PRIMVM pegma variis & picturis & ornatibus erit decoratum, inſpicientium oculos mirum in modum oblectans, in cuius proſcenio Vrbis Antuerpienſis Genius tanquam ludorum exhibendorum præfectus, & (vt ſic dixerim) anteſignanus, aduenientes hoſpites comiter excipiet. Pone quem tres lepidæ & hilares virgunculæ, quas Charites ſiue Gratias vocant, ab Heſiodo & Homero vatibus vetuſtiſſimis celebratæ, diffluentibus ſinib' eleganter amictæ, dextris iunctis, ſe inuicem contemplantes, altera manu aurea mala porrigent. Quarum prima Πασιθέα quæ & Euphroſyne, altera Ἀγλαΐα, poſtrema Θαλία dicitur. Cæterum cur laxis & nitidis veſtibus, cur dextris complexis, hilariter ſe inuicem reſpiciant, cur virgines & quidem iuuenculæ, cur aurea mala offerant, profluentius aliquando explicabimus, ſi modo fauor afflarit, & Charites ipſæ in nos quoque beneficia exerceant, ac gratia (quod dici ſolet) gratiam pariat. Sub intercolũniis vero Πίστις καὶ Ἔρως, id eſt Fides & Amor, tanquam totius triumphi fontes collocabuntur. Quarum nomina iterum atque iterum tabulatis & abacis Latine, Græce & Hebraice erunt inſcripta hoc modo: FIDES ET AMOR, ΠΙΣΤΙΣ ΚΑῚ ἘΡΩΣ, אמון׃ואהבה vt prorſus declaretur Inuiolabilis Fides & Amor incredibilis, quo perpetuo ſuos Principes Antuerpia non tam coluit, quam obſeruauit, & intelligant vniuerſi quicquid eſt ſpectaculorum, Fidem & Amorem Antuerpienſem poſuiſſe. Poſtremo in pegmatis faſtigio, hoc quod ſequitur elogium Romanis litteris graphice. In abaco pictum erit.

DIVO CAROLO IMP. CÆS. OPT. MAX. ſemper Aug. P. P. Optatiſſ. fœlicibus auibus ex Hiſpaniis reduci S.P.Q. Antuerp. gratulabundi poſuere.

In arcu pegmatis ſcriptum erit.

ΠΙΣΤΙΣ ΚΑῚ ἘΡΩΣ ταῦτα πάντα ἐποίησαν.
Id eſt, *Fides & Amor hæc omnia fecerunt.*

In Hypopodio ſcriptum erit.

Genius Vrbis Antuerpien. Ad ſpectatores.

Paſce tuos oculos hoſpes gratiſſime. Sunt hæc
Aequis luminibus conſpicienda tibi.
Quicquid enim poſuit vobis Antuerpia. Sanxit
Incorrupta Fides, Gratia, mirus Amor.

Perſonarum nomina & Interpretatio. Genius Vrbis.

Πασιθέα id eſt Phaſithea, quæ & Euphroſyne dicitur & interpretatur (Bocatio teſte) attrahens.
Ἀγλαΐα Aglaia eſt ſplendor, claritudo vel lætitia.
Θαλία Thalia eſt celebritas ex iuuenibus.
Πίστις Fides. Ἔρως Amor.

PEGMATIS SECVNDI HYPOTHESIS.

SALVTATO iam Cæſare, & à Charitibus Fide & Amore gratanter accepto, mox Iuppiter ille Homericus Μητιέτης medius inter Themin & Cratos, ſtellato ſolio miro ſplendore quaquauerſum coruſcante, ſublimis ſedebit, cuius iuſſu aquila, quam fingunt Iouis eſſe armigeram & geſtatricem fulminis, Autocratori ſceptrum, flammas vndiq; euomens, in manu dabit. Porro, Θέμις honeſtatis dea, quam latine fas poſſumus interpretari enſem, Κράτος autem quæ latinis potentia eſt, diadema aureum largietur. Huius ſpectaculi mythologiam ſi quis ſpacioſius velit tractare, nihil erit pulchrius. Equidem, quid aliud ſignificat ſceptrum ab aquila Iouis conſilio tribui quam imperium & ius, non niſi à Deo dari? Id quod Homero viſum eſt cum ſcriberet:

Rex vnus cui ſceptra dedit venerandaque iura Iuppiter. Quo fit vt antiquitas paſſim principes deorum eſſe diſcipulos & filios ſcribat. Quin à Menandro, Princeps dictus eſt *imago animata Dei.* Præterea vt ethnicos omittamus, nos veritatis filii, nonne Deus noſter Opt. Max. poſt exactos Iſraeliticos iudices Saulum elegit Regem & poſtea Dauidem vt nobis declararet, reges, non niſi ſuo nutu, terris dari. Hinc magnus ille Paulus ad Romanos ſcribens inquit, Poteſtatem non niſi à Deo eſſe. Niti itaque debet ſumma ope princeps, vt qui ſimulachrum Dei in terra gerit, qui & cōſtitutus eſt à Deo, vt illi quam ſimillimus efficiatur. Iam quod ſceptrum ſit fulmineum: quid aliud ſibi vult quam inuictum & ardentem animum omnia difficilia penetrantem, & quicquid à recto declinet amburētem. Cur vero Themis gladium porrigit? niſi vt princeps nihil agat præter id quod fas eſt, & iura permittunt. Quod autem Cratos coronam profert, ſignificat coronas id eſt ciuitates quæ turrium & mœnium figuram habent non poteſtate eſſe opprimendas, ſed legibus conſeruandas, ac ita agnoſcant Principis poteſtatem, vt & humanitatem ſentiant & benignitatem.

In arcu huius ſcriptum erit græce.

Ex Agapeto. Σκῆπτρον βασιλείας παρὰ θεοῦ δεξάμενος, σκέπτου πῶς ἀρέσεις τῷ ταύτην σοι δεδωκότι.

Sceptrum regni cum à Deo ſuſceperis cogitato quomodo placebis ei, qui illud tibi dedit.

In baſi vero hoc vaticinium.

IMPerium Carolo tribuit nunc Iuppiter Auſtro.
Nimirum in terris Iuppiter alter erit.

Perſonarum nomina & interpretatio.

Iuppiter Μητιέτης id eſt Metietes conſiliator.
Θέμις Themis id eſt fas, ſiue licitum, & eſt honeſtatis dea.
Κράτος Cratos ſignificat imperium vel potentiam.
Αὐτοκράτωρ Autocrator hoc eſt qui per ſe poteſt, ponitur pro Imperatore.

Aduertendum eſt in vaticiniis eſſe comprehenſum Sereniſſ. Caroli nomen, hoc modo:

IMP. CAROLVS AVG.

HYPOTHESIS TERTII SPECTACVLI.

POST hæc erit pegma artificioſa pictura elaboratum, quod & oculos veſtros ſpectatores exhilareſcet. Hic enim Autocrator mundi gubernaculis à Deo præfectus, Ἀσέβειαν Aſebiam aſſociata ſibi fidiſſima comite, Εὐσέβεια Euſebia, vbique terrarum eiectam pedibus protrudet. Quantopere vero deceat principes pietas, nemo eſt qui non nouit. Hæc autem vt Deo cultum, ita amicis, ciuibus, & patriæ beneuolentiam tribuit quæ ſi principi perpetuo adhæreat, vt maxime fœlix ſit neceſſe eſt. Cæterum addimus Euſebiæ ſceptrum quali olim vſi ſunt Reges Ægyptii in ſummo ciconiæ figuram, in imo vero hippotamum exſculptum habens. Nam quemadmodum ciconia in Ægyptiorum hieroglyphis pietatem ſignificabat, quod videlicet hæc auis ſit maxime pia, de cuius pietate ſcribit Plinius libro decimo, capite vigeſimo. Et Petronius arbiter in fragmentis libri Satyrici hanc pietatis cultricem vocat. Quin & diuus Ambroſius Romanis hanc pietatis nomine fuiſſe honeſtatam prodidit. Ita Hippopotamus de quo & Plinius & Dioſcorides meminere, animal eſt truculentum, & impium: quod vbi adoleuerit, periculum facit, an patre fortius ſit: quod ſi viribus præcellat, deuorat patrem, & matrem inire appetit. Prudentes itaq; Ægyptii hoc ſceptro demonſtrabant Regibus ſemper pietatem tanquam monumentum quoddam præ oculis habendam eſſe, vim autem iracundiam, vindictam, atque id genus animi motus cohercendos, ſupprimendosque.

In arcu huius pegmatis ſcriptum erit.

Ex eodem. Ὑπὲρ πάντα τῆς βασιλείας τὰ ἔνδοξα, τῆς εὐσεβείας τὸ στέμμα τὸν βασιλέα κοσμεῖ.

Super omnia quæ in regno præclara ſunt, pietatis ſtemma regem exornat.

In

In baſi hoc vaticinium, primam nominis Caroli literam referens.

Cæſare cum Carolo pietas regnabit, & atrox
Impietas pedibus ſtrata iacebit humi.

Perſonarum nomina & declaratio.

Αὐτοκράτωρ Autocratoriam dictum eſt.
Εὐσέβεια Euſebia eſt Pietas. Ἀσέβεια Aſebia eſt impietas.

QVARTI SPECTACVLI HYPOTHESIS.

NIHIL poterat conuenientius locari poſt Euſebiam quam virginum omnium perſpicaciſſima & ſolertiſſima Φρόνησις, id eſt, Prudentia: hanc geminis faciebus (vt Palladem illam Homericam) effinximus, ſignificare volentes Prudentiam vndique debere eſſe oculatam, vndique circumſpicientem, huic pro geſtamine ſceptrum dedimus, in cuius ſummo poſitus eſt oculus, quod videlicet Ægyptii in ſacerdotalibus notis, Regis imaginem exprimentes, hoc ſceptro vitæ rectitudinem prudentiamque cum vigilantia eſſe coniungendam demonſtrare voluerũt. Hæc virgo omnium ſagaciſſima, & à Salomone ſapientibuſque omnibus tantopere prædicata, ſeſe lateri Autocratoris accommodabit, & cum eo cathedram occupabit. Ἀφροσύνη id eſt inſipientia omnium vitiorum immodeſtiſſima ac ſtultiſſima è ſubſelliis exturbata corruet.

In huius ſima pegmatis ſcriptum erit græce.

Ἴσον εἶναι χρὴ πάντοτε τοῦ βασιλέως τὸ φρόνημα. Ex eodem.

Aequalem ſemper eſſe oportet regis prudentiam.

In baſi hoc vaticinium.

Attollet rutilas tandem ſapientia criſtas:
Aphroſyne è regno præcipitata cadit.

Perſonarum nomina & expoſitio. Autocrator.

Φρόνησις Phroneſis id eſt prudentia.
Ἀφροσύνη Aphroſyne id eſt inſipientia, ſtulticia.

QVINTI SPECTACVLI HYPOTHESIS.

QVANDOQVIDEM ſiue iuſtitia (vt inquit Cicero) nihil valet prudentia, & diuus ille Ambroſius in Hexameron, Prudentię, fortitudini, temperantię, malitiam, iracundiam, impatientiam, atque huius generis vicia plerumque eſſe admixta ſcribat, ſolam vero iuſticiam cæterarum virtutum concordiam fulcire, non abre nos facturos arbitrati ſumus ſi Autocratori Aſtræam cœleſtem plane virginem hoc ſpectaculo, violentam tyrannidem pedibus calcantem, adiungerem. Nam quemadmodum Aſtræa olim ferreo ſæculo mortalium ſceleribus offenſa, in cœlum ad Iouem confugit, (vt credula finxit antiquitas) ita nunc ſperandum eſt ſub noſtro Cæſare Aurea ſæcula reditura, & Aſtræam terris iterum dominaturam. Præferet enim hæc virgo labarum ſcipioni deaurato adfixum, in quo ſymbolum iuſtitiæ erit depictum, gladius ſcilicet quem ambiet corona, in cuius cuſpide ſtatera lancibus vtrinque dependulis eminebit.

Quid gladius? quid corona? quid librile? indicent, latius in triumphi deſcriptione perſcribemus, nunc tantum obiter nudam rei imaginem abumbramus, Tyrannidem finximus peſſundatam, beluam omnium teterrimam, maximeq; principibus deteſtandam, capite ſerpentibus, draconibus, viperis obuincto terribilem, ore hiulco, dentibuſq; auidiſſimis homines deuorantem, ſanguine pauperum ebriã, ventricoſam, inſatiabilem, vnguibus aduncis armatam, è leone denique, vrſo, lupo, & tigride formatam, qua de Iſraelitarum ſapientiſſimus Solomon ſcribit hoc modo: Leo rugiens & vrſus eſuriens princeps impius in populum pauperem. Et Bias è græcorum quoque ſapientibus vnus interrogatus, quænam fera eſſet perniciosiſſima: ſilueſtrium, inquit, Tyrannus, domeſticarum adulator. Ab hoc enim portento ſumme cauendum principibus: quod facile fiet, ſi Iuſticiam virtutum omnium & fontem & parentem comitem habuerint, quam Ariſtoteles

libro

libro topicorum ſecundo tam vtilem ſcribit eſſe ſubditis, quam vbertas temporis, & (vt præclare Cyprian*) Iuſticia Regis, Pax eſt populorum, immunitas plebis, medela languidorum, gaudium mortalium, aeris temperies, ſerenitas maris, fœcunditas terræ, ſolatium pauperum, hæreditas filiorum, & Regi ſpes futuræ beatitudinis.

In pegmatis hemicyclo ſcriptum erit græce.

Ἴσως πρός τε φίλους καὶ ἐχθροὺς ποιῶ τὰς κρίσεις.

Aequa erga amicos & inimicos iudicia facito.

In baſi.

Rurſus humum repetet ſplendens Aſtraa relictam,
Ad Stygias fugiet ſæua Tyrannis aquas.

Perſonarum nomina & declaratio. Autocrator.

Aſtræa, filia fuit Titanis gigantis, vel vt alii volunt Iouis & Themidis, quæ ob æquitatem in cœlum aſſumpta eſt, & in Zodiaco locata ea in parte, quæ ab ea virgo eſt appellata, & pro iuſtitia ponitur.

Tyrannis quid ſignificet, ſatis notum eſt.

SEXTI PEGMATIS HYPOTHESIS.

SVBSEQVETVR in ſexto pegmate, quod & opere belliſſimum erit, virgo venuſtate & decore præpollens, ſolem & agniculum gerens pro inſignibus, cui nomē Clementia, quæ cum maxime deceat principes, Autocrator hanc ſuo contubernio apprime dignam cenſebit, & à latere ſuo non ſinet diſcedere, nec ſane immerito. Hæc eſt quæ principes viros faciles reddit, amabiles, benignos, hoſpitales, beneficos, fauorabiles, adeo vt Theodoſius Imperator Honorio filio (vt eſt apud Claudianum) præceperit imprimis dicens. Sis pius imprimis, nam cum vincamur ab omni Munere, ſola deos æquat clementia nobis. Nec tibi quod liceat, ſed quod feciſſe decebit, Occurrat, mentemque domet reſpectus honeſti, &c. Inferne vero Crudelitas humi alliſa clementiæ pedibus premetur, & ad Tartarum tandem vnde egreſſa eſt remigrabit. Sub corona huius pegmatis erit cernere ſymbolum cordis Amorem erga Cæſarem repræſentantis.

In corona pegmatis ſcriptum erit græce,

Ex Iſocrate. Τοὺς φόβους ὦ βασιλεῦ ἐξαιροῦ τῶν πολιτῶν, Καὶ μὴ βούλου περιδεὴς εἶναι τοῖς μηδὲν ἀδικοῦσιν.

Metum fac adimas tuis ciuibus, neq; formidabilis eſſe velis nihil mali perpetrantibus.

In baſi.

Optima dos regum ſurget Clementia, Cades
Succumbet, rabies concidet atq; furor.

Nomina perſonarum.

Autocrator.

Clementia, vt inquit Seneca, eſt lenitas ſuperioris aduerſus inferiorem in conſtituendis pœnis, hanc Flauius vopiſcus primam dotem regum vocat.

Crudelitas atrocitas animi in pœnis exigendis.

HYPOTHESIS SEPTIMI SPECTACVLI.

CONVENIRE nobis viſum eſt, vt ſeptimo loco ἀλήθειαν id eſt Veritatem Autocratori aſſidentem exhiberemus, cuius effigiem veteres Ægyptiorum reges, è collo pendentem geſtare ſolebant, vt perpetuo obuerſaretur animo, maxime enim refert vt Principes veritatem agnoſcant, & verum à falſo ſimulationeq; diſcernant, nam κολακεία id eſt Aſſentatio ita huius imaginem, nunc hoc nunc illo fuco, modo aliis atque aliis ſumptis perſonis mentitur, ita venena melle circumlinit, vt vix (niſi ſis plane lynceus) queat dignoſci, habet autem vt inquit Tullius adulatio principia iucunda, exitus vero amariſſimos. Ab hac peſte tanquam præſentaneo veneno cauendum eſt principibus. habeat igitur aures apertas veritati, aſſentatores & hypocritas tanquam ſcorpiones vitet, nihil enim periculoſius principi, quam ſi aures adulatoribus accommodet. Plus enim (vt ſcribit Hieronymus) nocet

Digitized by Google

nocet lingua adulatoris, quam gladius hoſtis, Colaciam & Hypocriſim pedibus Autocratoris & Alethiæ ſubiecimus.

In ſima huius ſcriptum erit græce.

Ἀποστρέφου τῶν κολάκων τοὺς ἀπατηλοὺς λόγους ὥσπερ τῶν κοράκων ἁρπακτικοὺς τρόπους. *Ex Agapeto.*

Auerſare fallaces adulatorum ſermones, vt coruorum rapaces mores.

In baſi hoc vaticinium.

Lumen Alethia telluri reddet, amarum
Mel, proſtrata vomet ſubdola blandicies.

Perſonarum nomina & interpretatio.

Autocrator.

Ἀλήθεια Alethia id eſt veritas.

Κολακεία Colacia id eſt adulatio, blandicies.

HYPOTHESIS OCTAVI SPECTACVLI.

MVLTORVM enim animos conciliare ſolet Munificentia, quæ Principes maxime amabiles, cum econtrario φιλαργυρία, id eſt auaritia maxime odibiles ſolet reddere. Quid .n. turpius illi: qui omnib⁹ imperat quam ſi pecuniarũ cupiditati ancilletur, quæ vt inquit Salluſtius eſt quaſi materies omnium malorũ, namq; auaricia fidẽ, probitatem, cæteraſq; bonas artes euertit. Nos itaq; in hoc ludicro Autocrator Munificentiam famulantem in ſuggeſtu ſpectandam propoſuimus, addita illi arca liberalitatis, & fonte ſalutaribus vndis ſcatente. Philargyriam autem ſuperatam, ventre inexplebili turgidam, manibus vncatis hamatiſq; metuendam, effinximus.

In huius pegmatis hemicyclo græce ſcriptum erit.

Εἰ τὴν ἐκ πάντων βούλει καρποῦσθαι τιμὴν, γίνου τοῖς ἅπασιν εὐεργέτης κοινός. *Ex eodem.*

Si honore ex omnibus vis perfrui, præſta te communem omnibus benefactorem.

In baſi hoc vaticinium.

Virtutum largus fons Munificentia, dignis
Æra dabit, pœnas publica furta luent.

Perſonæ. Autocrator.

Munificentia, ſoror eſt liberalitatis.

Φιλαργυρία Philargyria eſt auaritia.

HYPOTHESIS NONI SPECTACVLI.

PHILOLOGIA tandem in ſcenam prodibit, fœmina reuerenda & maieſtatis plena, ſtipata Mercurio coniuge, eloquentiæ præſide, cæteriſque caſtiſſimis virginibus doctiſſimiſque ſororibus, de quarum laudibus nunc dicere ſuperſedemus, quod campus tam late pateat, vt nil ſit difficilius quam exitum inuenire, nos vero carptim duntaxat rerum vmbracula attingentes, ſolum ea nunc dicemus, quæ ad ludorum argumenta videntur ſpectare. Hanc quoq; Philologiam Autocrator règio dignabitur ſolio, & inter præcipuas matronas venerabitur. Nam hæc eſt illa quam Plato dixit beatas efficere reſpublicas, qua Alexander magnus dicebat ſe malle antecellere quam diuitiis. Ob quam etiam Cæſar dictator, Octauius Auguſt⁹, Adrianus Marc⁹, Antoninus Philoſophus, non tam imperii titulis, quam eruditione poſteritati ſunt commendati. Equidem Barbaries improba quæ hactenus ſcholas ſua tyrannide afflixit & perdidit, victa & ſuperata tandem in nihilum redigetur, tum Apędeuſia humi proiecta, linguam exeret virulentam, & ſecundas intentiones, modos ſignificãdi, relationes, quidditates, ecceitates & indocta ſophiſtarum ſomnia, atq; id genus ſordes & rudera euomet. Deniq; quid ſibi velit vexillum Philologiæ, in quo picta eſt littera Y Pythagoræ, & quod in culmine pegmatis ſemipedalibus litteris ſcriptum eſt ESTO QVÒD AVDIS alias explicabitur.

In pegmatis hemicyclo ſcriptum erit græce.

Οἱ βασιλεῖς σύνετε, παιδεύθητε οἱ κρίνοντες τὴν γῆν. *Ex canticis Dauidicis.*

Nunc reges intelligite, erudimini qui iudicatis terram.

Digitized by Google

In baſi hoc vaticinium.

Suauis amor ſtudii gliſcet, gens craſſa Sophiſtæ
Pendeat vnde trabem quæret & inueniet.

Perſonarum nomina & interpretatio.

Autocrator.

Φιλολογία Philologia, amatrix ſermonis, verborum vel ſtudii. de hac multa apud Martianum Capellam. Cætera nomina artium liberalium clara ſunt.

Barbaries quid ſit norunt ὑψιστρότου μαθηλαί.

Apædeuſia id eſt procacitas linguæ qualem habent πλαχόλόρατοι.

HYPOTHESIS DECIMI SPECTACVLI.

OSTENDETVR decimo pegmate Autocrator qui ebrietate, luxu, illecebris, voluptatibus, contemptis φιλοπονίαν magnanimam viraginem Palladi perquam ſimilem amplectetur. Quæ ſane virgo licet tota armis horreat & vepres potius quã roſas calcet, talis tamen eſt, vt generoſos animos nutrire ſoleat prȩmio, honore, immortalitateq; dignos. Ad huius ſpectaculi argumentũ pertinet Hercules ille à Prodico Chio & Xenophonte celebratus, cuius etiam meminit Baſilius magnus In libello cui titulus De legendis antiquorum libris, ſcribit autem, quod Herculi adoleſcenti diu multumque ambigenti, vtram viam ingrederetur, duas enim ante ſe ſpectabat, vnam voluptatis, Virtutis alteram, geminæ matronæ occurrerũt, quarum prior Virtus, poſterior Vicioſitas, hæc autem erat ȩxcultiſsima delicias, luxus, riſus, iocos, voluptates, ſecum trahens, nihil non illecebrarum oſtendens, nihil nõ præmiorum promittens, quo adoleſcentis animum allectaret. Illa vero horrida tota, laboriquo aſſueta tamẽ, ſitim, hymbres, ſudores, ærumnas, tam terra quam mari perferendas pollicita eſt, præmium vero illarum fore immortalem fieri, Hercules vero magno animo deſpecta voluptate, tandem virtutis viam ingreſſus eſt, vnde & in deorum catalogum relatum fuiſſe fabulata eſt antiquitas. verum de his abũde ſatis.

In corona huius pegmatis ſcriptum erit græce.

Ex Agapeto. Βασιλέα σὲ κατὰ ἀλήθειαν ὁρίζομαι, ὡς βασιλεύειν καὶ κρατεῖν τῶν ἡδονῶν δυνάμενον.

Imperatorem te reuera aſſerimus, quippe qui potes & vincere voluptates & regere.

In baſi hoc vaticinium.

Aula voluptates vincente labore fugabit,
Et cum prole Venus ſuppeditata gemet.

Perſonarum nomina &c.

Autocrator.

Φιλοπονία Philoponia Amor laboris, vel ſpontaneus labor.

Ἡδονή Hedone eſt voluptas.

HYPOTHESIS VNDECIMI SPECTACVLI.

IN vndecimo pegmate (vel vt verius dixerim palacio) quo nihil conſpicietur magnificentius, nihil pompabilius, id quod etiam veſtro iudicio ſpectatores relinquo, εὐδοξία id eſt bona glora, Victoria, Honor, & Maieſtas, Autocratorem præmiis afficient. Quælibet enim munus dignum tantis heroinis largietur. Interea δυσφημία exploſa vndiquaq; ſub pedibus Autocratoris & Eudoxiæ mortuæ ſimillima, iacebit. Moneo vos rurſus ſpectatores candidiſsimi vt oculis minime conniuẽtibus hoc oſtentaculum intueamini, erunt haud dubie multa quæ oculos veſtros remorabuntur. Quid vero lauri? Quid palmæ? Quid diadema? Quid ſceptrum? Quid nomina perſonarum? Quid reliqua omnia ſignificent ſeruamus alio libello.

In corona pegmatis ſcriptum erit græce.

Ex ſenariis. Καλῶς ὦ Βασιλεῦ ἀκούειν μᾶλλον ἢ πλουτεῖν θέλε. Κενῆς δὲ δόξης οὐδὲν ἀθλιώτερον.

Malis ô Rex bene audire quam diteſcere, nihil enim miſerius inani gloria.

In baſi vaticinium.

Victrices lauri, ſceptrum, diademata, torques,
Digna tuis meritis ſymbola Cæſar erunt.

Perſonæ.

Autocrator.

Εὐδοξία Eudoxia bona gloria.

Victoria

Digitized by Google

Victoria hanc Acherontis fuiſſe filiam ſcribunt Mythologi: deſcripta eſt à Claudiano hoc modo.

Ipſa duci ſacras Victoria panderet alas
Et palma viridi gaudens, & amicta trophæis
Cuſtos imperii, virgo quæ ſola mederis
Vulneribus, nullumque doces ſentire laborem &c.

Honos autem (vt Theodontio placet) filius eſt victoriæ quia ex victoria quæſita, ſequitur honor.

MAIESTAS HONORIS ET REVERENTIÆ eſt filius, quod ex honore impenſo, & reuerentia exhibita, oritur in ſuſcipiente quædam maieſtas, de hiis Ouidius in Faſtis.

DONEC *Honor placidoque decens reuerentia vultu*
Corpora legitimis impoſuere thoris.
Hinc ſacra maieſtas, quæ mundum temperat omnem,
Quaque die partu eſt edita, magna fuit.

Δυσφημία Dyſphemia autem infamia eſt.

DVODECIMI SPECTACVLI HYPOTHESIS.

SED iam (vt ad calcem properemus) quid Eudoxiam poterat aptius quam Athanaſia excipere, nam quemadmodũ illa glorioſum nomẽ ex prçclare factis tribuit, ita Athanaſia, in æternũ conſeruat, cura .n. vt Eccleſiaſtici ca.xli. ſcribitur habenda eſt de bono nomine, hoc enim magis permanet, quam mille theſauri precioſi & magni, bonæ vitæ numerus dierum, bonum autem nomen permanebit in æuum. In duodecimo ſpectaculo quod numerum zodiaci refert, ſedebit Autocrator cœlo ſublimis in alto, cuius latus claudet Athanaſia virgo, ſtellis vndiquaque radiantibus inſpicientium oculos fulgore perſtringens, & Mors terribili aſpectu formidabilis immortalitate nominis victa peſſundabitur. Erit & hoc pegma elaboratiſſimum nec indignum aſpectu.

In corona huius ſcriptum erit græce.

Ἔχου ὦ βασιλεῦ τῶν καλῶν ἀναβάσεως, ὅπως ἂν καὶ τῆς ἄνω βασιλείας ἀπολαύσειας. Ex Agapeto.

Contende ô Rex ad honeſta, vt cæleſti regno perfruaris.

In baſi vaticinium hoc.

Geſta tua immortale decus nomenq; parabunt,
Carole, concedet Mors quoq; victa tibi.

Perſonæ.

Autocrator.
Ἀθανασία Athanaſia id eſt immortalitas.
Θάνατος Thanatos id eſt Mors.

HYPOTHESIS VLTIMI SPECTACVLI.

IN poſtremo ſpectaculo Autocrator tot tantiſque excultus virtutibus, &, ſi dicere liceat, propemodum deificatus, Europam virginem pulcherrimam & à Ioue intactam complectetur, Græciæ vero crucem præferentis, quæ hactenus propemodũ extincta & ſepulta fuit, adiutrices manus porriget. Aphrica autem & Aſia matronæ peregrinis & externis veſtibus amictæ, genibus flexis, ſupplicibus manibus, Autocratorem adorabunt. Pax vero media inter vtramque, Bellonam conteret, porro dextrorſum ſtabit egregius belli dux caput Ottomanni in cuſpide lanceæ præfixũ habens. Leuorſum aũt alter qui caput Magmed in ſummitate quoq; lanceæ geret.

In huius pegmatis faſtigio ſcriptum erit.

Ἣν ἔλαχες σπάρταν, κόσμει.

Spartam nactus es, hanc orna.

In corona vero hoc.

Ὥσπερ ὀφθαλμὸς ἐμπέφυκε σώματι, οὕτω βασιλεὺς τῷ κόσμῳ ἐνήρμοσαι. Ex eodem.

Quemadmodum oculus corpori innatus eſt, ita & Rex mundo adaptatus eſt.

In baſi hoc vaticinium.

Iam noua lux terris oritur, Pax alma redibit:
Et poſitis armis aurea ſecla fluent.

Digitized by Google

CAROLVS Europæ Rector Libyamq́ Aſiamque
Aſſeret imperio victor vbiq́ ſuo,
Nunc implebuntur prudentum oracula vatum;
Grex vnus terris, Paſtor & vnus erit.

Perſonæ.

Autocrator, Europa,
Pax, Aſia,
Bellona, Aphrica,
Græcia, Duces duo.

FINIS ARGVMENTORVM.

ANTE PORTAM VITEAM HOC ERIT IN Abaco ſcriptum Epigramma Latinis Characteribus, ipſam vetuſtatem referentibus.

CONTIGIT Imperium CAROLO ſine ſanguine auitum,
Arriſit cœptis PAX ſimul alma QVIES,
Rareſcunt lites, rabidi ſiluere tumultus,
Omne nefas procul hinc exulat atque ſcelus.
Lumen Apollo nouum reddit, Fortuna tenorem
Vertit. Et in placidum eſt acta carina ſinum.
Surgit ter magnus felici ſydere CAESAR
CAROLVS, Europæ gloria magna plagæ,
Æqualem cui nulla quidem tot ſecla tulerunt,
Scilicet hoc magni ſic ſtatuere Dei.
Ad priſcam vt redeat tandem Reſpublica formam,
Reddatur mundo iuſque piumque nouo.

SALVETE PLVS MILIES LECTORES OPTIMI.

PRÆTER ſpectacula ſuperius leuiter attacta, exhibebuntur & alia neutiquam indigna, quæ oculis cernantur benignioribus. Nam tota via, qua tranſitus erit, ab ipſo ingreſſu, ad Cæſareum vſq; palacium, ab vtroque latere, columnis, ædificiolis, tabulatis, hoſtium exuuiis cauliculis, imagunculis, triumphalibus ornamentis, paſſim decoratis clauſa erit, ſub quorum interſticiis inferne tediferi ſtabunt, colore veſtium ſpectabiles, ſingulas ſinguli lampades manibus geſtantes. Sub tabulatis coronamenta & hederarum topiaria, vernam & florulentam præbebunt laſciuiam. Cæterum, in ſummo præter candelabra, præter ſtaticula, deauratis ſimillima, præter cerata funalia ſtanneis lancibus impoſita, ſequentur ordine effigies primum ad dextram, Iouis, Dardani, Erichnonii, Troi, Ganimedis, Laomedontis, Priami, poſt hos ſeriatim ſequentur Reges Albani, Mox vero Reges Romani, inde conſules galeati omnes, poſtea Imperatores Romani, Conſtantinopolitani, Germani, qui partim Laureis, partis corollis, & Diadematibus, vt conuenit inſigniti erunt vſque ad Carolum Cæſarem noſtrum. Ad leuam vero Icones Tungrorum & Brabantorum, Regum & Ducum. Deinde inuictiſſimi & Potentiſſimi Hiſpaniarum Reges, à Tubale ad noſtrum vſq; Cæſ. Carolum, ante catalogum Regum dextri lateris ſtabit Aquila, cui ſubditum erit hoc diſtichon.

Auſpiciis quam Roma meis ſuccreuit & aucta eſt.
Hi ſacri vultus, effigieſq́, docent.

Ante Catalogum ducum Tungrorum & Brabantiæ cernetur Leo aureus cui & hoc ſubfixum erit;

Tungrorum ſeries ſequitur proceruumque Brabantum,
Quis ducibus toties victor ab hoſte redi.

Iam vero ante ordinem Seren. Regum Hiſpaniæ erit tabernaculum Caſtellæ Legionis & Granatæ inſignibus ſpectabile, cui inſcriptũ erit hoc Lucii flori, Hiſpania

bella-

bellatrix prouincia, equis & armis nobilis, ſeminarium hoſtilis exercitus. Hannibalis eruditrix, cuius reges ſequenti catalogo demonſtrantur. Ad hęc ſingula illuſtriũ Iconia ſimulachra, orbibus viridantibus, ex hedera, malis, floribus auroq; complexis erunt concinniter incluſa, quas bini cœleſtes Cupidines dextra, leua autem tædas ardentes lancibus ſtanneis incluſas ſuſtinebunt. In ſtaticulis nunc hoc abaco inſcriptum erit elogium DIVO CAROLO, modo illud IMP. CÆS. OPT. vt intelligatur quicquid poſitum erit Diuo Carolo Aug. fœliciſſimo eſſe & nuncupatum, & ſacratũ. Viſentur etiam in ſingulis tabulatis inſignia imperialia, & alia quædam aſpectu non ingrata. Omittimus impræſentiarum, (quippe qui breuitati ſtudeamus) pegmatum ornatus, in quibus ſymbolicæ deorum dearumque imagines, pictæ ſunt, Inſuper & peripetaſmatum, aulæorum, periſtromatum, velorum picturatorum, tapetium, ſtragulorumque magnificentiam, Symphoniacorum & Muſicorum harmonias, choraularum modulationes, tibicinum clangores, atque id genus voluptates, non aures modo ſed & animos reficientes. Denique quid commemorem cereos? quid tædas? quid funalia ab vtroque latere tranſitus locata? quid radiorum in ſublime proiectus? quid ignium crepitãtium volatus? quid flammarum per aerem diſcurſus? quæ omnia longum eſſet ſigillatim recenſere. Habes optime Lector vtcunque attacta verius quam explicata ſolennis huius pompę capita & argumenta, quæ partim clementiſſimi Cæſaris noſtri CAROLI dotes Imperio dignas declarant, partim orbis nouam fœlicitatem deſignant, qua CHRISTO OPT. MAX. (conatus ſanctiſſimos principis noſtri bene fortunãte) fruiturus eſt, horum partem iam conſpeximus, partem certa ſpes eſt nos aliquando conſpecturos. Super eſt illud votis publicis cõprecari, vt CAROLVS orbe pacato, nos CAROLO quam diutiſſime fruamur, cuius ſacroſancta maieſtas ſemper eſſe dignabitur huic inclytæ Antuerpiæ noſtræ fauens ac propitia, cum non alia ſit illius obſeruantior. DIXI.

Petrus Aegidius ab actis ciuitatis ſcribebat,
Cornelius Grapheus à Secretis characteres faciebat,
Pictores ducenti & quinquaginta ex ciuibus pingebant,
Fabri lignarii trecenti ex ciuibus extruebant,
Michael Hillenius typis excudebat,
Fides & Amor inſtigabant.

VITA ET OBITVS CLARISSIMI PRINCIPIS, Philippi à Burgundia, Boni Philippi Burgundionum Ducis filii. In qua non paucis locis, Chriſtiani Principis exempla proponuntur, & origo belli inter Epiſcopum Vltraiectinum, & CAROLVM Gelriorum Principem inſeritur.

ITEM

GENEALOGIA, DVCVM BVRGVNDIAE, BRABANTIAE, FLANdria, Hollandia, &c. ab Hectore Troiano, ad CAROLVM Quintum Imp. Cæſarem, Auguſtum vſq; deducta, Authore Emondo Dintero, viro prudentiſſimo.

CLARISSIMÆ ATQVE CLEMENTISSIMÆ PRINCIPI DOMINÆ Margaritæ Archiduci Auſtriæ, Duci Burgundiæ, Brabantiæ &c. Gerardus Nouiomagus S. P. D.

QVVM paternum ſtemma tuum, clementiſſima Princeps, quod ab Habſpurgiis progreſſum, in Auguſtum vſq; culmẽ virtus euexit, ab omnibus latine & germanice legatur, non ingratũ clemẽtiæ tuæ fore putaui, ſi etiam materna tua origo, qua nullũ habet hic orbis illuſtriorẽ, diuulgaretur. Nactus .n. vetuſtum Burgundici atq; Brabantici ſtemmatis exemplar, quod prudentiſſimus vir Emondus Dinterius, proaui tui, boni ducis Philippi, à ſecretis cõſcripſit, id in Maternæ familiæ tuæ æternũ decus, typographis edendum commiſi. Non quod huiuſcemodi editione, aut blandiri velim, aut aliquid munuſculi emendicare, ſed vt adpareat ſolâ virtutẽ, veræ nobilitatis eſſe propagatricem, à qua vbi poſteri degenerare cœperint, diuites, potentes, tyrannos, nominari poſſe, germane nobiles non poſſe. Id quod Iuuenalis elegantiſſima ſatyra notauit, quod ſi nonnulli ſanctuli nobilium præceptores diſcipulis prælegere didiciſſent, non haberemus forte, tot nobiles tam in omnem libidinem, in omnem crudelitatem propenſos. Inter Chriſtianos tamẽ, (vt id quoq; addam) nemo non nobilis eſt, qui innocẽtia, clementia, beneficentia, excellit. Quæ chriſtianæ nobilitatis dotes in te lucidius emicarent, ſi ab aula pariter & auribus tuis arcerẽtur, fucati, cucullati, albati & atrati adulatores, qui nominis tui authoritate, in ſuum commodum, ſuam tyrannidem, non ſine ſanguinis (horrendum dictu) effuſione abutuntur. Quos ſi ego imitari vellem, ſic ſcriberẽ. En habes, Diua Margarita Auguſta maternum genus, quod non magis te illuſtrat, quam tu illud, quæ es Regis & Auguſti filia, regis vxor, regis ſoror, regis & Auguſti amita, & huiuſcemodi non pauca. Verum videor mihi nunc ſimplicius, amantius, & rectius dicere. Habes Clementiſſima Margarita, maternam originem, quam niſi, vt facis, benignitate, manſuetudine, liberalitate, exornaris, perpetuo illa tibi dedecori futura eſt. Præmiſi huic Genealogiæ tuæ, vitam Philippi à Burgundia, magni auũculi tui, quod in ea vt nobiliſſimæ optimæq; Principis Mariæ matris tuæ, honorifica fiat mentio, & nonnulla contineantur, quæ ad improbos huius temporis mores corrigendos, conductura putarim, quæ ſi Clementię tuæ placuiſſe ſenſero, ſeptem hiſtoriarum noſtrę ætatis libri, quos ad incudem reuocaui, ſub fœliciſſimi nominis tui auſpicio, in publicum tandem prodire audebunt.

Bene vale.

PHI-

Digitized by Google

PHILIPPVS à Burgundia, natus eſt Patre Philippo Burgundionum duce, illo qui à mira erga ſuos charitate, pacis ſtudio, morum facilitate, Boni cognomentum ſortitus eſt. Marte Margarita Poſtia, fœmina, adeo inſigni formæq; venuſtate, & inculpata pudicitia, vt viris admirationi, fœminis exemplo fuerit. Mortuo patre, Carolus belligerator ille, tantarum ditionum hæres, inito principatu, maluit vicinos principes bello laceſſere, quã Spartam ſuã, vt ꝓuerbio dicitur, exornare. Quare Philippus frater, natu minimus, negligentius à Carolo haberi videbatur. Sed diligẽs vigilantiſſimæ matris cura, tantæ ſpei filio, nõ defuit. Intra paucos vero annos Carolus Dux, quum vincendo, etiam Regibus formidini eſſet, in bello cæſus occubuit. Poſt cuiꝰ mortem Maria ipſius filia, Maximiliani Auſtrii vxor facta cum marito apud Belgas, & bonam inferæ Germaniæ partem, regnare cœpit. Interea Philippꝰ Bruxellæ celebri Brabantiæ oppido, ſub matris oculis educabatur. Cuius familię tanta erat modeſtia & ſanctitas, vt ſacrarum virginum domiciliũ, dici iure potuiſſet. Aderat puero pædagogus, quinquagenario maior, vir prudens, qui ita eius curam gerebat, vt ſi pater fuiſſet, non potuiſſet aut ſolicitius aut amantius. Latinas literas (pro illo ſeculo) ſatis feliciter didicit, ingenio enim valebat ſimul & memoria. Selegerat ei mater, condiſcipulos & coætaneos, non tam generis nobilitate, quam morum innocẽtia inſignes, à quib. neq; audiret neq; videret, quod teneram ætatem inficere poſſet. Luſus erant, trochus, pila, ſphæræ, quibus & corpuſcula exercentur, & animi non facile corrũpuntur. Sic educatus & doctus, in ætatis annũ vſq; duodecimũ, à nobiliſſima Maria, in aulam accerſitur, in qua ita vixit, vt ipſi Mariæ patruus, non ſecus ac liberi curæ eſſet, atq; amaretur. Cuius ipſe viciſſim, tota vita adeo gratus admirator fuit, vt ſi quis fœminam quampiam, à pulchritudine, à comitate, ab induſtria, à pudicitia, ab amore in coniugem, ab adminiſtrandæ rei ſiue priuatæ, ſiue publicæ, prudentia, laudaſſet, ſtatim ille ſuam præferebat Mariam, idq; talib. verbis, eo affectu, vt facile intelligeretur, eum ꝓcul ab omni adulationis ſuſpitione abeſſe. Prima ſtipendia ſub Maximiliano Archiduce fecit, cui tam charꝰ fuit, vt dum is Aquiſgraniis in Regem coronaretur, equeſtris ordinis inſignia, ab eo acceperit. Non potuit generoſus animus diu latere, nondum .n. decimum octauũ ætatis annum attigerat, quum Grauelingæ (Flandriæ id oppidum eſt) militiæ præfectus, multum gloriæ meruit, charus cõmilitonibus omnibus, vtpote, qui morum facilitate, & ſumma erga oẽs beneuolentia, à Philippi patris (cui etiam facie ac totius corporis lineamentis ſimillimus erat) moribus, non degeneraret. A Grauelingæ pręfectura, Cortracum celebrius oppidũ accitus, magna laude & induſtria rem militarẽ adminiſtrauit. In eo tumultu, quo Flandri Maximiliano Regi offenſi, totam principis ditionem in duas partes diſtraxerant, Philippo à Cliuis (Raueſteinꝰ dicitur) adhæſit. Tribuebat hoc inprimis Principi Philippo, vnico Mariæ ſuæ filio, cuius cauſam Flandri vna cum Raueſteino, tueri ſeſe affirmabant, deinde ipſi Raueſteino, cui Anna à Burgundia ſoror, nouerca erat, ſed talis, quæ erga priuignũ matris affectũ æquaret, poſtremo Flandriæ, cuius prudentiſſimi magiſtratus & nobilitas, nullo non honoris genere ipſum ſemper proſequuti fuerant.

Rebus tandem inter Maximilianum Regem & aduerſam partem compoſitis, optimum Dauidem fratrem ſuum Vltraiectinum tum Principem & Epiſcopum adiit, qui eum vere fraterno affectu excepit, amabat, honorabat, aſſidueq; lateri ſuo adhærere cupiebat, ac tantæ ditionis ſucceſſorem relinquere, quod cõſtantiſſime tum renuit, alioqui facile, etiam applaudentibus tam Vltraiectinis quam Tranſiſulanis, fratri coadiutor (vt dicitur) factus fuiſſet.

Eo tempore, iuuenili ſupraq; modum amabili forma erat, oculis nigricantibus & neſcio quid Cupidineum eiaculantibus, ore roſeo, mento prima lanugine herbeſcente, gracili corpore decoræq; proceritatis, moribꝰ vero & cõuerſatione ita compoſitus, vt magis Parthenias quam Philippus, adpellari potuiſſet. Quare non tam amabat quam amabatur, laſciuiores enim quædam matronæ, in tantum eum, ſepoſita omni verecundia, deperibant, vt harum cauſſa fere in vitę periculum incidiſſet, niſi is qui ei mortem intentaturus putabatur, occiſus fuiſſet. Ea res & ipſi qui coactꝰ occiderat, & Dauidi fratri non parum mœroris attulit.

Digitized by Google

Mortuo Dauide, fraternæ hæreditatis parte accepta, ad Burgundicam aulam, ſumma multorum expectatione rediit, adeoq; charus Philippo tum Principi extitit vt eum patris fere loco habuerit, quod vt reipſa quoque oſtenderet, clariſſimo eum ordini Equitum aurei velleris adſcriptũ torque donauit, ac toti ſuæ familiæ p̄fecit.

Philippo poſtea rege, ex Hiſpaniis reduce, Anna à Burgundia, Adolphi Ducis Cliuenſis (Raueſteinum vulgus nominabat) vxor, moritur, Philippo fratre, hærede ex ſemiſſe declarato. Auctis itaq; opib⁹, nihil magis in votis habuit, quam ab aulicis turbis ꝓcul abeſſe, ſibiq; viuere. Verum quo minus voti compos factus ſit, Philippi Regis regius erga eum affectus in cauſa fuit. Præfectus .n. ab eo rebus maritimis, & regiarum claſſium dux conſtitutus eſt, in qua præfectura, ea quæ ad toti⁹ Zelandiæ, nautarumq; commodum ſpectabãt, non minus, quam ſuam ipſi⁹ domum, curabat. Nihil erat quod ad militiam, remq; naualem pertinebat, cuius non eſſet peritiſſim⁹. In hac fortunæ poteſtatisq; licentia, neminem ſuorum aut exactionibus, aut precibus, quibus contradicere non liceret, grauauit vnquam.

Quũ Philippus Rex, aliquot Gelriorũ oppidis occupatis, in Hiſpanias proficiſceretur, huius potiſſimum fideli prudentiæ & ſolicitudini, deuicta Gelriæ pars credita eſt, quã tã vigilanter cuſtodiuit, vt non modo nihil, neq; aperto Marte, neq; per inſidias ei ablatũ ſit, verũ etiam, vt hoſtiũ non infimi, eius amicitiã, occultis legationib. ambierint. Mortuo in Hiſpaniis Philippo Rege, Gelriorum dux, criſtas erigere, Hollandos & Brabantos finitimos, Gallorum auxilio fretus deprædari cœpit. Tum à Philippo, Vuageninga oppidum, obſidione cinctum eſt, q̃ quo min⁹ aut vi aut deditione ſubactũ ſit, in culpa fuit is, qui tũ Burgundicis rebus præerat, cuius iuſſu obſidio, quum iam iam oppidum capiendum eſſet, ſoluta eſt. Quod adeo Philippo diſplicuit, vt ꝓuinciam vti ſuſceperat integram, ſucceſſori volens cederet. In Venloæ quoq; obſidione, multa, ipſo totis viribus renitẽte, temere fruſtraq; tẽtata ſunt. Poſt tantos labores, in Zelãdia quieſcere decreuerat, verũ id minime cõceditur, legatus .n. à Maximiliano Auguſto, & Carolo Hiſpaniarum principe Romam ad Iulium ſequundum Pontificẽ Maximũ mittitur. In ea legatione, ſupra quã dici poteſt honorifice ab omnib. Italiæ Principib. & ciuitatib. exceptus eſt, p̄cipue tamẽ, à principe Mirandulano, Veronen. & Florẽtinis. Põtifex Iulius, plus ei honoris exhibuit, quã vlli intra centũ annos legato exhibitũ, memoriæ ꝓditum eſt. Honorabat in eo Burgundicum nomen, vbiq; terrarum celebratiſſimum, mirabatur in vno homine, tantam fere rerum omnium, peritiã. Siue .n. cum illo pacis, ſiue belli negotia (quæ etiã Iulio Cano arridebãt) tractaret, ſummã vtrorumq; in Philippo ſcientiã experiebatur, licet hic pacis ſemper fuerit amantior. Delectabatur ille picturis, habebat hũc, eius artis iudicẽ ſimul & artificẽ, pictoriam .n. & aurifabrilẽ, adoleſcens didicerat. De Architectura erat ſermo, nouerat hic eius artis, dimenſiones, ꝓportiones, ſymmetrias. De baſibus, columnis, epiſtyliis, coronamentis, atq; id genus reliquis, adeo exacte diſſerebat, vt ex ipſo Vitruuio eum ſingula legere putares. Si de fontibus, aquæductib⁹, thermis ſermo incidiſſet, nihil harũ rerũ hunc latere adparebat. Itaq; factum eſt, vt Iulius eum ſummopere amaret, multaq, vltro offerret, quæ alii ambire ſolẽt. At ea animi celſitudine erat, vt nihil à Iulio acceperit, p̄ter ſtatuas marmoreas duas, quarum vna Iulii Cæſaris, altera Hælii Hadriani erat. Nihil magis eum Romæ delectabat, quam ſacra illa vetuſtatis monumenta, quæ per clariſſimũ pictorẽ Ioannem Goſſardũ Malbodiũ, depingenda ſibi curauit. Legatione peracta, in Brabantiã rediit. Interrogatus vt placeret Roma, nullũ locũ magis placere aſſeuerabat, ſi illa ſcelerũ fex (quos Curtiſanos vocant) ꝓcul iſthinc ablegaretur. Ciues Romanos, qui veteres nominantur, graues eſſe viros dicebat. Sacrificorũ, Epiſcoporum, Cardinalium, Põtificis Maximi, nõ minus impudentẽ quã impurum luxum ac faſtum, ita execrabatur, vt affirmaret ſe nõ dubitare, quin gentiles & pagani (vt dicimus) caſtius, innocentiuſq; vixerint, quam hi, qui nunc chriſtiano orbi, religionis leges præſcribunt. Addebat, ſe vidente, Cardinales quoſdã primi nominis, dũ ſacræ reliquiæ populo, & p̄cipue Germanis noſtris venerãdę oſtenderentur, exertis linguis, ac digitis in turpẽ modum cõpoſitis, noſtrorum ſimplicitati inſultaſſe. Nihil apud hoc hominum genus ſacrum eſſe referebat, p̄ter aurum, & quæ vel nominari nefas ſit. Curtiſanos

ſanos autem,& in primis noſtrates,qui ibi Sacerdotia,laboris mercedem accipiunt, ſi quis ſe corã nominaſſet,expuebat.Sciebat.n. qua humilitate qua ſubiectione,ſanctiſſimis illis atq; reuerendiſſimis,grati fuiſſent Nihil ei(vt paucis dicã) Romæ placuit,præter cœlũ & ſolũ,lapides & ligna,& ciues illos Romanos,quorũ memini m⁹.

Hac legatione,inter cætera , hoc aſſequutum ſe prædicabat, quod plurimorum Romanorum Pontificum Maximorum diplomata, leges, decreta , indulgentias,vt meras impoſturas,vt plus quam pernicioſa veneficia, deteſtaretur. Hinc etiam ſacerdotes & monachos,qui à talibus portentis pendent, vt eorundem ſcelerum reos ac ſocios,contemnebat.

Sed vt ad geſta ipſius reuertamur,quũ Caroli Principis ſoror, Iſabella, Chriſtierno Danorum Regi deſponſa eſſet,ipſi hoc muneris ab Auguſto ſponſæ auo , & Carolo iniunctum eſt,vt eam ad ſponſum vſque illorum nomine comitaretur ac deduceret. Quo munere magnifice functus , dum in patriam reuertitur, peſtilentia naues inuaſit,in ſua etiam naui,Balduini à Burgundia fratris ſui,filia,quam ei nobiliſſima domina Marina Maurica pepererat,hoc morbi genere correpta obijt Cuius mortẽ tulit ægerrime,quum quod virgo erat ea venuſtate,ijs moribus,vt Charitum vnam dicere potuiſſes,tum q nobiliſſimo eam marito deſtinarat Sed ea eſt fere rerũ omniũ cõditio,vt optimis quibuſq; citius priuemur,peſſima tenacius adhæreãt.

In patriam reuerſus , totus exornandæ arci ſuæ Swytburgo intentus,inter fabros,architectos,ſculptores & pictores verſabatur,adeo familiariter vt vnus illorũ putaretur. Aderant ei & verſificatores, qui picturas atque ſtructuras carminibus ornarent,vt vtramque picturam,& loquentem & tacitam, oſtentare poſſet Excellentes in quauis arte artifices,miro fauore proſequebatur,domique ſuæ liberaliter alebat. Acceſſierat ſibi magnis expenſis,pictores & architectos primi nominis, Iacobum Barbarum Venetum,& Ioannem Malbodium,noſtræ ætatis Zeuſim & Apellem.Bonarum præterea literarum profeſſores mire amabat Ex horum numero inprimis ſibi familiares fecerat D.Eraſmum Roterodamum,in optimis ſtudijs orbi notum,& Ioannem Paludanum Louanienſis Academiæ rhetorem. Dum ita domi, relicta aula , ſemotus procul ab omni ambitione,ſibi viuere incipit, Carolus Rex magnum auunculum honorare volens, onerat maxime, quod vt aliquanto altius repetam,res ipſa poſtulat. Fridericus Marchio Badenſis,quum viginti duobus ferme annis, Vltraiectini Epiſcopatus munere,non ſine ſeditione & bello,functus eſſet,ſenio pariter & morbis fractus,cupiebat hoc munus in alium quempiam transferre,ea conditione,vt aliquot aureorum millia acciperet numerata,aliquot ad vitam annua.Quumque in Gallijs & Anglia,id fruſtra tentatum eſſet,tandem ad Carolum venit,Epiſcopatum certis conditionibus offert. Conſultum eſt aliquandiu ea de re,viſa eſt multis Friderici oblatio,non ſolum non aſpernanda , ſed obuijs etiam vlnis acceptanda. Tum quod Gelrijs Hollandiam per agrum Vltraiectinum deprædantibus,iter minus peruium fore putabatur,ſi Epiſcopus ex Caroli ſententia præficeretur, tum quod factiones, quæ ſunt inter Hollandos & Vltraiectinos, hoc modo paulatim ſopiri tollique poſſent. Cum Friderico Epiſcopo,facile conuentum eſt,de Romano Pontifice,qui huiuſmodi in rebus, membranas & plumbũ vendit,modo pecunia numeretur,nihil dubitatum.Hoc vnum inquirebatur, quis è Principum numero,in Friderici locum aptior ſufficeretur.

Tandem auditis ſententijs,relatum eſt Carolo,nullum ad hanc prouinciam ſubeundam Philippo Maris Præfecto,aptiorem reperiri poſſe, quod aliquandiu apud Dauidem Epiſcopum egiſſet, Vltraiectinorumque mores cognitos haberet,& ciuitatibus ac nobilitati notus eſſet.

Erant qui hoc conſilij,non ſimplici animo,neque ornando Philippo datum, affirmarent,ſed potius vt hoc honeſtiore quodammodo titulo,ablegaretur. Opponebat enim ſe interdum liberius conſiliariorum ſententijs, præcipue quando de exigendis pecunijs,ab agricolis,piſcatoribus,& iſtiuſmodi paupere plebecula , agebatur. Compertum enim habebat, qua libertate ſub Philippo patre,& Carolo fratre Ducibus,egiſſent,& qua plus quam Gallica ſeruitute , iam indies magis ac magis , premerentur. Placet conſilium Carolo. Adprobat Fridericus , accerſitur

Digitized by Google

ſitur Philippus, res magnificis verbis proponitur. Stupet primo Philippus, deinde aliquantulum ſecum deliberans, ætatem excuſat, addit etiam ſi anni paterentur, prohiberi tamen ſe ab hac prouincia, literarum inſcitia. Reſpondetur, Ætati multum adeſſe authoritatis, nec rebus gubernandis vllam aptiorem, literarum imperitiam, eruditos conſiliarios abunde ſuppleturos. Accedũt ad hæc Caroli tanti Principis iunctæ authoritati preces. Quid ageret Philippus? Conſentit. Mox aguntur gratiæ, & Principis & Reipubl. nomine. Pollicetur præterea Carolus, ſeſe omnes expenſas in hoc negotium neceſſarias, exoluturum, ditionemque Vltraiectinam non ſecus habiturum ac defenſurum, quam Hollandiam, & optimam quamque ſuę ditionis partem. Solus Vltraiectinorum adſenſus reſtabat, ad quem obtinendum Maximilianus Comes ab Horne, dominus, ita dici cœptum, Gasbecanus, mittitur, qui propter quædam liberius, quamquam vere, in Vltraiectinorum conſilio dicta, ſpecioſas verborum ambages, pro reſponſo ad Carolum refert. Rurſus ergo eadem de cauſa, Henricus Comes Naſſouius Vltraiectum venit, talia habens in mandatis, qualibus ſi Vltraiectini, ſuorum commodorum negligentes, contradicere obſtinatius pergerent, experirentur tandem, quid eſſet oblatum Caroli fauorem, aſpernari. Magna Vltraiectinorum pars, Fridericum exoſum habebat, & (vt ſunt fere omnes nouarum rerum cupidi) ſucceſſorem ei datum videre cupiebat. Verum in Philippum (neſcio quo metu animi) non inclinabant. Tranſiſulani, memoria Dauidis optimi præſulis accenſi, Philippum facile videbantur in Principem ſuſcepturi. Tandem communibus ſententijs, tam Vltraiectini quam Tranſiſulani, Caroli precibus conſentiunt. Mittitur poſt hæc Romam P.M. confirmat omnia, numerata tamen prius duodecim millium Ducatorum ſumma. Tanti conſtabat Epiſcopum Vltraiectinum fieri. His peractis, magno Burgundiæ nobilitatis comitatu, Vltraiectum Philippus ingreditur, ac plauſibiliter (ſi externa erga nouum Principem officia ſpectes) ſuſcipitur. Qua de re, quia in epiſtola ad Paludanum rhetorem, quædam indicauimus, & in primo libro Hiſtoriarum noſtræ ætatis diligentiſſime ſcripſimus, hic nihil amplius addetur. Factus Vltraiectinorum Princeps & Epiſcopus, cum quibusdam amicis priuatim contulit, de ſtatutis Synodalibus recognoſcendis, de feriarum numero minuendo, de prouiſorum ac Decanorum (ea ſunt odioſa cuiusdam iurisdictionis nomina) tyrannide cohercenda, de tot ocioſis hominibus ad ſacerdotia non admittendis, de validis mendicantibus tollendis, de pauperum cura gerenda, de clamoſis illis concionatoribus, præcipue mendicantium ordinum, cohibendis, de bonis & doctis Concionatoribus inſtituendis, & huiuſmodi multis alijs, quæ ad Reipublicæ commodum & verum Chriſtianiſmum ſpectare videbantur. Verum quo minus hæc prudentiſſimi Principis conſilia ſuccederent, conſiliarij iuriſconſulti duo, in cauſa erant. Hi enim dum vtraque manu aperta ac protenſa, ſuis commodis conſulunt, magno fremitu clamitare cœperũt. Hæc conſilia non fore è re Principis, multumque culinæ obfutura. Quare conniuente Principe (vt erat manſueto animo) omnia veteri more apud hos venalia erant. Princeps igitur imperioſis illis conſiliarijs aſſidue occinentibus, ne his rebus ſe occuparet, quarum imperitior eſſet, fineret illos harum ſubire & moleſtiam & inuidiam, facile ceſſit, atq; ad reficiendas arces animum intendit.

Inprimis vero veterem Doreſtati arcem, nouis ædificijs commodiorem fecit, picturis, ſculpturis, figuliniſque talibus exornauit, quales vix ipſam Italiam habere crediderim. Præterea, propugnaculis, armis, bombardis, eam accuratiſſime muniuit. Cæterarum vero arcium præfectis vt idem facerent, iuſſit. Hęc agentem interturbant pauliſper, equites, qui ſub Friderico Epiſcopo ſtipendia non ſoluta conquerebantur, hi enim occupata Oldenſala oppido, & arce Laga, in ipſis fere Suollanis portis, vbi tamen Princeps erat, ferro & igni graſſabantur. Verum hic tumultus, ſoluto ſtipendio breui, licet nõ ſine graui agricolarum damno, ſedatus eſt. Obequitabat poſt hæc, Philippus in ditione Tranſiſulana, multa in bonum publicum aut corrigens, aut conſtituens. Si quando, vno in loco aliquandiu morari, rerum neceſſitas coegiſſet, diem fere in hunc modum partiebatur. Primam eius partẽ precibus, è more legendis dabat, in quibus ad ea magis attendebat, quæ ex ſacris libris deprom-

Digitized by Google

deprompta erant, quam ad fabuloſas diuorum hiſtorias. Ridebat interdum cum has legeremus, ineptiſſimos earum ſcriptores fuiſſe dictitans, qui cum omnia mentirentur, nihil minus tamen ſciuiſſent quam mentiri. Tam apertis enim huiuſmodi ſcripta mendacijs ſcatent, vt authoribus earum nullam fuiſſe memoriam (qua tamen mendacem vel in primis valere oportet) etiam luſcioſis adpareat. Sacros vtriuſque Teſtamenti libros, non ſemel atque iterum legerat, & in his tantum promouerat, vt D. Eraſmi Roterodami translationem, vulgatæ conferret, & acri iudicio de vtraque pronunciaret. Lectis horarijs preculis, conſilijs conſultationibusq; præerat, audiendis literis, querelis, litibus, ſententijs intentus, ea cura ac diligentia, vt nihil literarum niſi ſe præſente reſignaretur, nihil niſi ſua manu ſubſcriptum, obſignaretur. Poſtea prandebatur, inter prandendum quæſtiones variæ proponebatur, ex poëtis, ex hiſtoricis, ex ſacris literis. Hiſtorias veterum fere omnes, gallice legerat, memoriæque commendarat. Præterea me prælectore, Hiſtoricos latinos quotquot extant, attentiſſime audierat. Pomeridianis horis, aut in hortis deambulabat, aut opificum officinas, in morem ſoliciti patrisfamilias, circumibat. Cæna quæſtionibus item, dicterijs, interdum etiam liberioribus in conuiuas & miniſtros ſcommatis tranſigebatur. A cœna crebro in multam noctem, aut colloquebamur, aut viciſſim legebamus. Turbis & conuiuarum multitudine offendebatur, ſeceſſus vero & vnius alteriusve conſortium, expetebat. Si quando largiore compotatione, ſeſe grauatum ſenſiſſet, ſequentis diei abſtinentia ſibi medebatur. Ebrioſos, præſertim, qui cereuiſia ſe ingurgitare ſolent, deteſtabatur, ſcortationibus minus infeſtus. Ipſe enim in Venerem propenſior, inque aduleſcentularum amoribus ardentior erat. Si quis ſacrarum virginum, monachorum, ſacrificulorum, & eorum qui aut magiſtri noſtri, aut Theologi ſalutantur, cœlibatum prædicaſſet, irridebat vehementer, impoſſibile dicens, homines integro corpore, ætate, in tanto ocio, in tanta rerum omnium copia qui crebro aut vino calerent, aut turgerent cereuiſia, poſſe caſte viuere. Quare horum caſtitatem, impuriſſimam humanæ naturæ contumeliam interpretabatur. Sacrificulos qui domi concubinas alerent, ſimulatæ caſtitatis profeſſoribus multo puriores iudicabat. Hinc male, vt mulieroſus, à prochotyrannis audiebat, & in publicis concionibus oblique notabatur. Quod tamen patienter contemnebat, futurum ſperans (vt aiebat) ſe viuo, vt omnis compulſæ caſtitatis neceſſitas, vnanimi Epiſcoporum ac Presbyterorum cōſilio tolleretur. Hactenus humaniſſimi Principis mores, me aliquantulum à propoſito abduxere. Cæterum, vt ad alia veniamus miro adfectu ſuos proſequebatur, nemini aut exactionibus, aut nuper inuentis vectigalibus grauis. Toto tempore quo Vltraiectinis præfuit, ne obulum quidem à quoquam, præter veteres & annuos reditus, in ſuum cōmodum exegit. Dum hoc modo ſuis conſulere conatur, Campis oppido, aliquot ciuium aduerſus ſenatum, ſeditionem concitarunt ac quoſdam, leues ob cauſas, ſenatu mouerunt. Ad quę Princeps, ob violentam ſeditioſorum coniurationem, cōniuere cogebatur. Quod vbi illi ſenſiſſent (vt ſunt huiuſmodi homines ad exitium vſq; inquieti) neſcio q̃ Camerinā (vt hoc prouerbio vtar) aduerſus Suollanos mouerūt Suollani qui à Cāpenſibus, p̄cipue nouis ſenatoribus, contemni nolebant, ſe nō iure, non Principis authoritate, q̧ maxime oportuit, ſed armis defendebant. Hinc ex re leuiuſcula, acris & luctuoſa concertatio exoritur. Interceſſit Principis, interceſſit ipſius etiam Cæſaris authoritas, ſed fruſtra. Indies enim hoc incendium latius ac vehementius graſſabatur. Potuiſſet initio hoc malum, Principis clementia, prudentique nobilitatis ac Dauentrienſis ſenatus conſilio ſopiri. Verum Principis iuriſconſulti illi, in vtranque aurem, vt dicitur, dormiebant, neſcio quid lucri ex hac patriæ calamitate, ſperantes, multis conuentibus de concordia actum fruſtra. Tandem eo res prolapſæ, vt Suol ad Gelr. inclinare dicerentur. Ea res Principem magis ſolicitum reddebat. Quare accerſitis conſiliarijs, me adſtante, dixit. Num cernitis quam late hoc diſſidium ſerpat? quale exitium patriæ minetur? Occurrendum igitur quam primum huic malo, ne neglectæ patriæ ſalutis accuſemur. Tum illi (vt erant facundi adulatores) depone, inquiunt, Clementiſſime Princeps, hunc metū. Nos tempori hunc tumultum comprimemus. Tu ſaltem fac bono ſis animo, ge-

nioque

Digitized by Google

nioque totus indulgeas. Vtilis eſt hæc ciuitatum diſcordia, quanto enim plus pecuniæ in mutuam pernitiem effuderint, tanto minus poſtea virium habebunt, tuis iuſſis non obſequendi. Nonne ſolæ ciuitatum opes faciunt, vt Principum decretis cōtradicere auſint? His peſtiferis perſuaſionibus negligentiorem Principem fecerunt. Interea Suollani, priuatim & publice, de Principe immerente conquerebantur, vt Campenſium fautore, ſuæque cauſæ aduerſario, & ad defectionem ſpectabāt. Demum clam ad Gelriorum Principem miſerunt, qui auxilium implorarent, quod is (vt eſt ditionis ampliandæ auidiſſimus) neque neceſſitudinis, neq; beneficij paulo ante, dum fumaret Valauia, præſtiti memor, ſtatim miſit, ſed adeo latenter, vt prius bona nobilitatis Tranſiſulanæ pars caperetur, quam aut Suollanos ad Gelriū defeciſſe, aut Gelrium Epiſcopo hoſtem factum, quis ſuſpicari poſſet. Iam apertum bellum erat, prædæ, incendia, cædes. Vltraiectini vero, cum adiacente ditionis parte, ab ijs ſeſe malis ſubtraxere. Epiſcopus tamen apud Cæſarem erat, ac ſpecioſis promiſſis animabatur. Tandem ualedicto Cæſare, comitantibus duobus principibus, Maximiliano videlicet Gasbecano, & Guilielmo Rogendorpio, Campos venit, & ad tuendos ſuos, quicquid pecuniarum, quicquid aureorum argenteorumque vaſorum habebat, lubens obtulit, in Cæſareis nihilominus promiſſis, multum ſpei collocans. Hoc bello, Haſletani, nunquam interituram fidelitatis erga Principem, gloriam, obſidione magnanimiter lata, adepti ſunt. Oldenſalenſes fortiter hoſtibus reſtiterunt, damnaque non modica intulerunt. Dauentrienſes ſuis corporibus, nedum opibus Principis iniuriam vlciſcebantur. His non immerito Strenuicani adnumerari meruerant, niſi partam gloriam, vino & ſomno ſepulti, vna cū oppido ſuo perdidiſſent. Campenſes tantorum malorum, & caput & cauda, in omni erga Principem officio frigidi ac negligentes erant. Multa hic volens prætereo, quod bellum hoc, in ſeptimo hiſtoriarum noſtræ ætatis libro accuratius deſcripſerim. Dum itaque à Cæſare, nihil præter literas, & exiguam admodum (quantum ad hoc bellum debellandum pertinebat) pecuniarum ſummam, mitteretur, Cæſare profectionem in Hiſpanias adornante, Epiſcopus in Brabātiam venit, Cęſari neceſſitatem ſuam exponit. Rurſus promiſſa promiſſis cumulantur, & præterea nihil, præter Germanorum peditum aliquot vexilla, quæ in obſidione Genemeudæ, à Gelrijs fugata cæſaque ſunt. Cæſar in Hiſpanias iam iam abierat, Epiſcopus D. Margaritam, & eos quos Cæſar ditioni ſuæ præfecerat, adit, hortatur, monet, orat, promiſſis reſpondeāt, neque ſinant, Gelrium contra Cæſaream Maieſtatem ac Burgundicum nomen toties inſoleſcere. Res de die in diem differtur. Nec deerant qui dicerent Gelrij cauſam magis, quam Epiſcopi promoueri. Interea Dauentrienſes, cum Gelrio fœdus & ſi minus honeſtum, pro rebus tamen fere deſperatis, neceſſarium, iniere. Tum demum miſſi ſunt auxiliarij equites ducenti quinquaginta, ſed ſero. Suollani tandem bello feſſi & Gelrij imperium ſuſpectum habētes occaſionem nacti, de ineundis certis pacis conditionibus, conſultabant. Dum itaque diuina bonitate, lætior aura nobis aſpirare cœpiſſet, Epiſcopus in extremā ęgritudinem incidit. Medicus inſpecto lotio, tactis venis, occultam febrim indicat. Aduocatur alter medicus, is vixdum viſo ęgro, de ſalute deſperare cœpit. Nondum biduo lecto decubuerat, quin certiſſimam mortem adeſſe, medici muſſitāt. Id ſiue ęger audierit, ſiue ex vi graſſantis circa præcordia morbi intellexerit incertum. Sacellanum vocat, ac ſe confiteri velle indicat, ſecedunt qui circumſtabant. Confeſſione peracta, cubiculum ingredior, nihil minus cogitans, quā quod agebatur. Interrogat, ſit ne Euchariſtiæ ſacramentum in arce? Reſpondeo ſtupidus, ſi non adſit, facile adferri poſſe. *Adferatur*, inquit, *nam illud ſumere deſidero.* Accurrunt nobiles & conſiliariorum aliquot. Ab his offenſarum veniam petit, & arcem in futuri Epiſcopi vſum commendat. Poſt hæc reſpirans paululum, *Deus*, inquit, *nouit, quod belli huius cauſa non fuerim*, moxque addidit, *Teſtamentum condidi, id ratum habeo: huiusque exequutores præter nominatim deſcriptos, conſtituo Florentinum Comitem Burenſem, Ioannem Comitem à Bergis. Antonium, Comitem Hochſtratanum, & te*, inquit, *Domine à Boularia* is enim omniū nobilium chariſſi. illi adſtabat. Corpus ſuum (nam & illi hoc etiam cura erat) vna cum corpore Dauidis fratris Vltraiecti ſepeliri volebat. Interrogatus à me, num filijs

Iijs (duos enim nothos reliquit ſuperſtites) prouidere vellet, *ſatis*, inquit, *habebunt, ſi probi fuerint.* Deinde Euchariſtiam, ſano quam ægrotanti ſimilior, ſumit, mox oleo ſancto inungi ſe petijt, cruceque (vt fit) exoſculata, ſoli Deo ſeſe commendabat. Accedo propius, tracto manus, quas tanquam valedicturus porrigebat. Interrogo, an ne melius haberet, tum his fere verbis reſpondit: *Bene ſum contentus*, & ſurſum reſpiciens addidit; *Fiat voluntas tua.* Quod ideo eum addidiſſe crediderim, quod crebro contulerimus & dixerimus, fœlicem illum, qui vel ſemel cœleſti patri, ex animo dicere poſſet. *Fiat voluntas tua.* Ad vltimum, veluti quieti aliquantulum ſe compoſiturus, mortuus eſt. Aperto corpore, ſolus pulmo, nigricante quodam colore, quaſi exuſtus, repertus eſt. Cætera inteſtina nulla ſui parte corrupta erant. Hic finis tanti Principis fuit. Obijt autem Doreſtati, Anno Milleſimo quingenteſimo viceſimo quarto, ſeptima die Aprilis, ætatis anno ſexageſimo. Sepultus eſt Vici, in templo Diui Ioannis Baptiſtæ, ad ſiniſtrum latus fratris ſui Dauidis Epiſcopi.

D. O. M. S.

OPT. PRÆSVLI, CLEMENTISS. PRINCIPI, PHILIPPO A BVRGVNDIA, BONI PHILIPPI Burgund. Ducis filio, Epiſcopo Vltraiectino, Patrono B. M. Ioan. Malbodius, & Gerardus Nouiomagus. P. C.

PACIS amatoris, *cernis bellique periti,*
Quiſquis ades *tumulum hic, mens ſuper aſtra manet.*
Iniuſtos *hoſtes vix dum patientia victrix*
Vicerat, *& morti cedere iuſſus obit,*
Collapſas *arces reparauit diuite cultu,*
Prælia *quod geſſit, non ſua culpa fuit.*
Perfidus *hæc ciuis conflauit, perfidus auxit*
Conſul, *dum patria conſulit excidium.*
Præfuit Vltraiecti. An. VI. Menſes XII. Diebus XIV,
Obijt Doreſtati. An. M.D.XXIV. VII. Aprilis. Ætatis Anno 59.

IMP. CÆSARI MAXIMILIANO Auguſto, P. F. P. P. Gerardus Nouiomagus.

ET iure *& merito Romanæ præſidet arci*
Germanus, *mundi victor & imperii.*
Romulus *vt quondam vicit cum ſtirpe nepotum*
Præcipuos *populos, præcipuoſque Duces:*
Fortis *ſic vicit Germanus fortia regna,*
Germanus *præſtans corpore, mente, manu.*
Id verum *oſtendit clarus Burgundio, victor*
Gallorum, *natus ſtemmate Teutonico.*
Francus, *Germanus probat hoc. Normannia diuet*
Hoc *docet in regno Galle animoſe tuo.*
Langobardus *adeſt victoris victor, & inquit*
Germanos *patres lætus honoro meos,*
Sed priſcam *linguam mutaui tempore longo,*
Et mores *ſumpſi Tuſcia docta tuos.*
Hiſpanuſque *potens gaudet iactare parentes*
Germanos, *Gotthos, Anglia, Saxonicos.*
En quid *Germanus perfecit cuncta domando,*
Et ſubdens *ſceptris regna ſuperba ſuis.*

Iure

Digitized by Google

Iure ergo *regnas Romana Cæſar in arce,*
Maximiliane pius qui pater es patriæ.

Hos verſiculos,Maximilianus Auguſtus,accuratius lectos,ita adprobauit, vt authorem Poëtica laurea dignum pronunciarit. Actum Thenis Brabantiæ oppido. An. ſupra Milleſimum quingenteſimo,decimo ſeptimo.

SEQVENTES VERSICVLI, LOuanij æditi ſunt,authore Nouiomago.

MAXIMILIANE *pater patriæ,fœlicius opto*
Auguſto *viuas,Traiani more gubernes.*
Te patrem *patriæ ſupplex tua turba rogamus,*
Da pacem *patriæ. Pax*
Soluit *carcere clauſos.*
Triſtia *quæque repellit.*
Splendida *quæque reducit.*
Ornat *compita & vrbes.*
Aurea *ſecula reddit.*
Pandit *Olympica regna.*
Da pacem *patriæ,ſupplex tua turba rogamus.*

ADCLAMATIO IN CArolum Maxim. Imper. Cæſarem Auguſt. Authore Nouiomago.

AVGVSTO *viuas felicior,optime Princeps.*
Traiano *melior regnes ter Maxime Cæſar,*
Te metuit *veſper,te laudent Indica regna,*
Orbis *te Arctous colat,& tibi ſeruiat auſter.*

GENEALOGIA DVCVM BVRGVNdiæ,Brabantiæ,&c.compilata per Magiſtrum Emondum de Dynter, illuſtriſſimi Principis Domini Philippi huius nominis ſecundi, Ducis Burgundiæ, Brabantiæ,&c.nec non & trium aliorum Ducum prædeceſſorum eius Secretarii.

LIBER generationis Philippi,Burgundiæ,Lotharingiæ, Brabantiæ & Limburgiæ Ducis,filij Caroli magni,filij Lotharij, filij Priami.

Priamus autem fauſta Hectoris proles, à magno Priamo Troianorum Rege,Hectoris Patre, nomen & genus trahens, genuit Marcomirum. Marcomirus autem genuit Pharamundum. Pharamundus autem genuit Clodium.

Clodius autem genuit Meroueum, Meroueus autem genuit Hildericum, Hildericus autem genuit Clodoueum,Clodoueus autem genuit Lotharium, Lotharius autem Cilpericum,Cilpericus autem genuit Lotharium Magnum. Lotharius autem genuit Dagobertum & Blicildem.

ATTENDE STEMMA PER BLICILDEM, NAM Pippinus Caroli Magni pater,excluſo ſtemmate virili Francorum, factus eſt Rex.

BILCILDIS, vxor Ausberti Principis & Senatoris, genuit Arnoldum. Arnoldus autem ex ſancta Oda,genuit Arnulphum, Arnulphus autem genuit ex ſancta Doda, Angiſum. Angiſus autem ex ſancta Begga, filia Pippini de Landen, Ducis Lotharingiæ & Brabantiæ, maioriſque domus, filij Carolomanni de Landen, Principis Brabantiæ & Hasbaniæ, genuit Pippinum groſſum,alias de Harſtallio.

Pippi-

Digitized by Google

Pippinus autem de Harſtallio, genuit ex Alpaide Carolum Martellum. Carolus autem Martellus genuit Pippinum paruum ex Duce & maiore domus factum Regem. Pippinus autem paruus genuit Carolum magnum. Carolus autem magnus genuit Ludouicum pium. Ludouicus autem genuit Carolum caluum. Carolus autem Caluus genuit Ludouicum balbum. Ludouicus autem genuit Carolum ſimplicem. Carolus autem ſimplex genuit Ludouicum. Ludouicus autem genuit Lotharium Regem, & Carolum Ducem Lotharingiæ & Brabantiæ. Carolus autem Dux & hæres Franciæ genuit Gerbergam.

ATTENDE STEMMA PER GERbergam, nam Hugo Capet excluſis Carolinis, inuaſit regnum, cuius progenies ad hunc vſque diem, in Francia regnat.

EX Gerberga autem Lambertus Comes Louanienſis genuit Henricum Comitem & marchionem Imperij. Henricus autem genuit Lambertum cum barba. Lambertus autem genuit Henricum huius nominis ſecundum Comitem. Henricus autem ſecundus genuit Henricum tertium. Henricus autem tertius genuit Godefridum cum barba huius nominis Ducem primum. Godefridus autem primus genuit Godefridum ſecundum. Godefridus autem ſecundus genuit Godefridum tertium. Godefridus autem tertius genuit Henricum huius nominis Ducem primum. Henricus autem Dux primus genuit Henricum ſecundum. Henricus autem ſecundus genuit Henricum tertium. Henricus autem tertius genuit Ioannem huius nominis Ducem primum. Ioannes autem primus genuit Ioannem ſecundum. Ioannes autem ſecundus genuit Ioannem tertium Ioannes autem tertius genuit Ioannam, quæ rexit Lotharingiam, Brabantiam & Limburgiam & Marchionatum Imperij, per quinquaginta vnum annos. Genuit etiā Ioannes tertius Margaritam.

ATTENDE, STEMMA DEDVCI PER Margaritam.

EX Margarita autem, Ludouicus Comes Flandriæ, &c. genuit Margaritam Ex Margarita autem Philippus quondam Francorum Regis filius, Dux Burgundię & Comes Flandriæ, &c. genuit Ioannem, Antonium & Philippum fratres. Facta a. diuiſione inter fratres, Ioannes primogenitus qui ſortitus eſt Burgundiam & Flandriam, &c. genuit Philippum ſecundum de quo infra dicetur. Philippus autem tertio genitus habuit comitatum Niuernenſem, &c. Antonius autem ſecundo genitus, qui adeptus eſt Ducatus Lotharingiæ, Brabantiæ, & Limburgiæ, atque marchionatum ſacri Imperij, genuit Ioannem quartum, & Philippum primū, qui ſucceſſiue vnus poſt alium ſibi ſuccedentes obierunt, nulla prole relicta. Philippus autem huius nominis Dux ſecundus, filius Ioannis, filij Philippi, ex Margarita, filia Margaritæ, filiæ Ioannis Ducis tertij, & ſororis Ioannæ duciſſæ, prædictorum, tanquam proximior & legitimus hæres Philippi huius nominis Ducis primi, filij Antonij præſcripti, adeptus eſt Ducatus Lotharingiæ, Brabantiæ, & Limburgiæ, ſacrique Imperij Marchionatum ex paterna & auita ſucceſſione, de propagine domus Brabantiæ ſibi debitos. Hic Philippus cognomento bonus, ex Iſabella filia Regis Portigalliæ genuit Carolum. Carolus ex filia Ducis Borbonij genuit Mariam.

ATTENDE STEMMA PER MARIAM.

MARIA, nupta Maximiliano Archiduci Auſtriæ, &c qui poſtea Romanor. Imperator fuit, genuit Philippum Regem Caſtellæ, &c. Philippus, ex Ioanna filia Ferdinandi Regis Arragonum, genuit Carolum, qui Maximiliano auo ſucceſſit in imperio.

RVSTICORVM TVMVLTVVM IN GERMANIÆ DIVERSIS PARTIBVS ANNO M. DXXV. exortorum, & à Magiſtratibus fœliciter ſedatorum, Hiſtoria PETRO CRINITO, vulgariter Harer, ſcriptore.

REVERENDISSIMO ET JLLVSTRISS. PRINCIPI ac Domino, Domino ALBERTO S. Rom. Eccleſiæ Tit. S. Petri ad Vincula preſbytero Cardinali, Moguntinenſi & Magdenburgenſi Archiepiſcopo, Sacri Rom. Imperii per Germaniam Archicancellario, Principi Electori, Primati Germaniæ, Marchioni Brandenburgenſi, Duci Caſſuborum, Pomeranorum & Sclauorum, Burggrauio Nurenbergenſi, &c. Principi optimo atq; clementiſſimo.

LIBRVM *de ſeditione ruſtica à me formatum, Reuerendiſſ. ac Jlluſtriſſime Princeps, & nunc quo poſteritati conſecretur Latine factum non alienum putaui tuæ Jlluſtriſſ. Dominationi mittere. Jn quo cum & nõnihil de turbis in T. Jlluſtriſſ. Dominationis ditionibus exortis, & ſtudio, cura, labore Principis Palatini, ſeculorum memoria digniſſimi, ſedatis contineatur, non ingratum meum obſequium fore ſperaui. Quod ſi exactiſſimam diligentiam T. Jlluſtr. Dominatio requirat, materiæ Barbara & inculta illa vocabula non potuiſſe mitius mitigari, conſideretur velim. Quod vero ad hiſtoriæ fidem attinet, nihil me prætermiſiſſe certo ſcio. Vnde Reuerendiſſime & Jlluſtriſſ. Princeps Jlluſtriſſ. Tua Celſitudo, meæ voluntatis, ſi bonum hoc meum opuſculum iudicabitur, ſtudium, ſin non perinde aptum fuerit, obſequium approbet, & ſerena facie qualecunque hoc eſt munuſculum ſuſcipiat, ſuſceptumque mei ſtudii & officii erga T. Jlluſtriſſi. dominationem pignus habeat, obnixe deprecor. Jlle in quo ſumus, viuimus & mouemur, Illuſt. T. Celſitudinem, cui quam humiliter commendari cupio, diu felicem cuſtodiat.*

E. T. Illuſtriſſim. Celſit.

Humillimus Petrus Harer.

PRÆFA-

Digitized by Google

PRÆFATIO.

CVM in omnibus hiſtoriis res geſtas mortalium tractantibus, nil magis abominandum inueniatur, quam vbi eadem in domo, eadem in ciuitate, eadem in Republ. in eodem denique regno vel Imperio viuentes, inter ſe ipſos diſcordes, ſeditioni & diſſenſioni ſtuduerint, id quod experientia ipſa, & præcipue Romani totius orbis gubernantes Imperium docent, duobus inſignibus facinoribus, altero quidem L. Catilinæ (qui homo fuit animo audaci, ſubdolo, vario, alieni appetens, ſui profuſus, immoderata, incredibilia nimis alta ſemper cupiens) primum occulta ſeditione, mox erumpente tumultu manifeſto, cum ſibi adhærentibus Senatui Romano timorem quá maximum incutientis. Altero vero quando idem Imperium, ex antiquo more à Conſulibus adminiſtratú, per incrudeſcentes C. Iulij Cæſaris & PompeI ambitiones & odia diuiſum, labefactatum & extinctú eſt. Enimvero ſcelus hoc omnipotenti Deo, maxime diſplicet & grauiſſime ſæpenumero punitum eſt, nec vnquam felices ſucceſſus habuit, aut eo quo cœptum fuit deductum eſt. Quod vel vnico ſed vero & manifeſto exemplo ſacris ex literis edoceri poteſt. Vbi Chore tam generis claritate quam eloquentia nobilis vulgus Iſraeliticum alioqui credulum, verbis phaleratis ſuam traxerat in ſententiam, vt contra mitiſſimum & à Deo electum virum Moſen, cuius honori iam pridem ille inuidebat, conſpiraret. Adiúxerat ita ſibi duos neutiquam obſcuros viros, Dathan videlicet & Abiron, ingétes illis promittens opes & honores, q toto populo ſpectáte, ſuæ ſeditionis pœnas luentes hiatu terrę viui abſorpti ſunt. Chore vero huius exacerbationis author cú ducétis quinquaginta viris incenſum offerétibus, igne cœleſti conſumptus eſt. Porro populus quia contra Moſen & Aaron murmurauerát, non id impune tulit, ſiquidem XIV. millia hominú, & ſeptingenti, ſimili pœna perierunt, & niſi Aaron iram domini precibus mitigaſſet, vniuerſos hoc exoſum Deo ſcelus perdidiſſet. Poſtquá ergo hoc anno à Ieſu nato MDXXV. ſeditio & crudeliſſima & periculoſiſſima ignobilis vulgi contra ſuperiores & magiſtratus in Germania coorta eſt, operæ pretiú me facturú puto, ſi quæ partim hiſce oculis vidi, partim quæ à fide dignis hac de re comperi vel accepi memoriæ poſterorum tradidero. Exequar a. illa potiſſimú quæ circa Rhenú celebratiſſimum Germanię flumen, & Palatinatus tractú geſta ſunt. Quibus quidé in regionibus tumultus, meo videre, prę cæteris temere perfideq; motus atrox & ſæuus fuit. Candidi lectoris erit operam noſtram boni conſulere, & turbas eaſdem tú copioſius, tú elegantius mandare literis. Primú tamen à ruſticis deſignata circa Danubium multi nominis fluuium & Lacum Podmicum, & in Algauia finitimiſque locis. Tum mox quę contra hos Nobiles Sueuorú confœderati geſſerint paucis attingam. Haud aliter enim, quam peſtilens quoddam contagium alios ex alijs hoc malum inuaſit.

Digitized by Google

DE RVSTICA SEDITIONE PRIMVM IN PARTIBVS HEGAVIÆ ORTA.

ANno ergo iam dicto, ineunte vere conuenerunt primum ad res poſtea geſtas tractandas, ſubditi Comitis à Lupfen in Hegauia, qui ſuis magiſtratibus conditiones quaſdam contra quædam grauamina, ſuo arbitrio recipiendas confirmandaſque obtulere, & tandem violentis poſtulationibus exigebant. Hac fama apud finitimos ſparſa, & in Algauiam vſque pro repente, fortaſſis non ſine culpa quorundam iſthic agentium procerum magnatumque, multo plures eadem de re, pluribus ex locis frequenti concurſu contra Magiſtratus, nulla iuris vel integritatis, aut fidei datæ ratione habita cœperunt inſurgere. Sic illis tandem in Algauia (vt dicere cœperam) in loco cui Alba nomen eſt, quod ego ab Alpibus eſſe inditum, ſunt enim illic altiſſima iuga montium, crediderim, tum prope Vlmam congregatis, eo ventum eſt, vt eius mali cauſa, præſertim cum eiuſdem temporis occaſione, Illuſtris Princeps Hulderichus Dux Wirtembergenſis, amiſſum Imperium Ducatus recuperare conaretur, nobiliſſimi Sueuici fœderis Heroes, Vlmæ conueniendi diem dixerint, vbi per eorum legatos, quo pacto ijs rebus eſſet conſulendum, diligenter conſulebatur. Contraxerunt igitur & ipſi geminas non vulgari robore, tam pedeſtres quam equeſtres copias, omni cõmeatu inſtructas, præfecto his Imperatore generoſo & clariſſimo barone Georgio Erbtruchſes Waltpurgenſi. Quas cum aduerſus ſe produci Dux Wirtenbergenſis ſentiret, ab incepto ſuo deſiſtere, dimiſſo exercitu rebus infectis, quanquam vnum aut alterum eius terræ oppidulum inter Rotwilam & Stutgardiam iam occupauerat, coactus eſt.

DE COEPTA REPVGNATIONE CONFOEderatorum contra ſeditioſos.

INTEREA quæ pacis ſunt, & ad publicam pertinent tranquillitatem, per fœderis Sueuici conſiliarios cum ſeditioſis ruſticis in ipſorum caſtris, prope Vlmam poſitis tractabantur. Nihilominus Georgius exercitus Imperator ferro decernere conſtituit. Itaque XIV. Kalend. Martij, cum exercitu ſuo aduerſus ſeditioſos ruſticos quotuordecim numero millia, vt dimicaret profectus eſt. Et cum ipſi caſtra inter Vlmam & Biberacum in carectis collocaſſent, hic non procul inde intra dimidium miliare ſua poſuit. Nam poſteaquam pertinaciter perfidiæ ſuæ furorem ruſtici ſequerentur & confœderatorum milites, qui prædas agebant aliquot confodiſſent, nonnullos item nobiles, præterea monaſteria occuparent, exſpoliarent, vaſtarentque, nihil denique non temere, contumaciter, malaque fraude facerent, facereq; conarentur, nulla pacis conciliandæ ſpes, quam per manuum conſertionem ſupereſſe viſa eſt. Verum (incertum qua occaſione, vel cuius impulſu) eadem nocte ruſtici ex eo loco abeuntes, copias ſuas ad monaſterium Marchral promouerunt. Id ipſum, vt cætera, omnino occupantes & vaſtantes. Hos è veſtigio Georgius cum ſuo exercitu, vt prælium committeret, ſecutus eſt: Iſti vero, fortunam belli minime experiri volentes, diſgregato diſperſoque exercitu, huc illuc fugientes, Alpium atque Syluarum præſidio ſaluti ſuæ conſulebant.

DE OBSIDIONE DVORVM OPPIdorum Leypheimij & Guntzeburgii à Sueuico exercitu.

PER idem tempus Sueuici fœderis exercitus Heroum iuſſu Vlmam verſus rediit, & inter vias pleraſque villas deprædatas incendit, incolarum inuento nemine. Verum cum duo oppida Leypheimium videlicet, & Gunzeburgium cum finitimis pagis ferme ad Auguſtam vſque Vindelicam, nobiliſſimam Rhetiæ vrbem facta coniuratione ſeſe addixiſſent, & ſe duobus exercitibus ſimili ad ſeditionem

ſtudio,

ſtudio, altero apud Lacum Podmicum, altero in Algauia congregatis, deuinxiſſent; placuit Sueuorum confœderatis dicta oppida IX. Cal. Martij obſidere.

DE RVSTICORVM CÆDE PER confœderatos edita.

GEORGIO itaque Duce, vt decretum erat, equitatus confœderatorum in ruſticos ſex millia numero incidit. Hic illico acriter pugnatum eſt, & aliquot ruſticorum millia confoſſa, alijs partim captis, partim animam in Danubio relinquere coactis, pauciſſimis fuga elapſis. Sunt eodem die centum triginta equites ex Vlma ad pagum Nawe dictum trans Danubium miſſi, vt ſi quos à Leypheimenſibus in auxilium accerſitos offendiſſent, profligarent. Hi plus minus octingentos ruſticos obuios omni armatura bellica inſtructos habentes ferrum ſtrinxerunt, fugientibus illis circiter ducenti quinquaginta cæſi, CC. capti, reliqui in carecta coacti ſunt. Sed equites virgultorum aſperitate & inſolentia loci repulſi ad exercitum redierunt.

DE DVORVM OPPIDORVM expugnatione.

SVEVICI igitur fœderis vniuerſus exercitus equitatu peditatuque inſtructus Duce Georgio oppidum Leypheymium obſedit, incolę in deditionem poſtulati ſe arbitrio cōfœderatorum dediderunt. Eodem modo qui in Guntzeburgo & alijs pluribus adiacentibus pagis & vicis erant, veniam petierunt, & in Sueuici fœderis gratiam & pœnam ſunt recepti. Verum Duces & auctores huius ſeditionis ab alijs ſegregati ad ſupplicium cuſtodiebantur, quorum plerique in crucem acti, alii decollati, alij alijs ſupplicijs puniti ſunt. Tandem Leypheimium peditibus, Guntzeburgum equitibus diripiendum permittitur.

DE STVDIO, VT RES PACIFICE COMponerentur, habito.

NIHIL interea prætermiſſum, tum per Cæſarei regiminis, tum aliquarum ciuitatum, nempe Conſtantiæ, Memmingæ, Iſnæ, aliarumque Legatos apud conſiliarios Sueuici fœderis, qui eius rei gratia Vlmam conceſſerant. Huc etiam nonnulli ex copijs, quæ tum apud Lacum Podmicum & in Algauia collectæ erāt, ſelecti quidem, fide publica interpoſita venerunt. Nihil tamen actum quod Reipubl. conduceret, nec tempeſtas illa ſedari poterat, ſed qualis cœpta erat manſit.

DE BALDRINGENSIS EXERCItus auſu.

EO tempore ruſtici in carectis prope Baldringum rurſus haud exigua manu congregati ſunt. Quibus à duobus exercitibus apud Lacum Podmicum & in Algauia conſtitutis, admodum magna auxilia miſſa ſunt. Hi interea Comitum atque nobiliū caſtra expugnata expoliauerunt, vaſtarūt, atq; incenderunt. Charitatē fraternam (de qua plurimum præ alijs in Chriſto Seruatore noſtro gloriabantur) omni crudelitate, tyrannide, nequitia declarauere. Circumiacentia quoque monaſteria expoliare, euertere, deuaſtare, nec aliter agere quam qui nec Deum, nec homines, nec quod ius, fas, honeſtumque eſt, reuerentur. Qua re cognita Georgius cum vniuerſo exercitu prædictis iam duobus oppidis in deditionem acceptis, iiſque qui auctores ſeditionis fuerunt, ſupplicio affectis, ad Lacum Podmicum & Algauiam ſe contulit, vbi quotidie contra hoſtem ſummo ſtudio conſultauit.

Digitized by Google

DE CLADE APVD OPPIdum Wortſacum edita.

HIs rebus ita tranſactis V. Non. Martij vergente ad occaſum ſole, circa horam quintam, ſeditioſorum ruſticorum ſeptem millia prope oppidum Wortſacum quod à Biberaco duobus ferme miliaribus abeſt, Georgius cæcidit. Et cum ex captiuorum relatione intellexiſſet adhuc VIII. milia ruſticorum prope Weingarten, id monaſterij nomen eſt haud procul à Rauenſpurgio diſtantis, congregata, poſtridie cum prima luce vniuerſo cum exercitu eo ſe contulit cum hoſtibus conflicturus. Verum iſti quæ complicibus ſuis acciderunt plane neſcij eo ipſo mane Weingarten relinquunt, exercitui apud Wortſacum deleto, quem adhuc ſupereſſe putabant, auxilium contra Sueuicas copias laturi. Quo per explorationem cognito (quæ ſtrenuo atque circumſpecto exercitus Duci ſemper eſſe curæ debet) Georgius iam in campis aciem aduerſus hoſtem inſtruebat. Sed iſti fortunam belli non expectantes ad carecta & equitibus inuia loca confugiebant. Plurimum tamen incommodi fugientibus ex bombardarum tormentis illatum eſt. Verum iam ingruente nocte, Georgius ab hoſtium perſecutione deſiſtere coactus eſt. Itaque eo ipſo in loco pernoctans caſtra poſuit. Poſtera die qui Paſcha erat, aduerſus hoſtes dimicaturus.

QVID ADVERSVS SEDITIOSOS APVD lacum Podamicum & in Algauia geſtum ſit.

SEPTIMA decima die menſis Aprilis clariſſimus ille atque magnanimus vir Georgius cum vniuerſo exercitu aduerſus ſeditioſos, qui tunc apud Lacum Podmicum & in Algauia congregati erant, profectus eſt. Quo veniente ad Beierfurdum (quod vadum Boiorum nos dicere poſſumus) ambo exercitus vltra fluuium cui nomen Schuſſen, in eminenti loco prope montem magna collocati caterua vineas tenebant, ſed prius, quam Georgius eodem loco exercitum machinaſque bellicas tranſuexiſſet, hoſtes ſumma velocitate per planitiem monaſterium Weingarten petierunt, cum quibus equites pugnaſſent niſi Ducis interdicto fuiſſent prohibiti. Perſpexerat enim vir longe prudentiſſimus ingentem ruſticorum exercitum nempe circiter ſedecim millia, & eis milites haud parum multos re bellica probatiſſimos commixtos eſſe. Ad hæc machinæ bellicæ ad deſtinatum locum tam breui tranſuehi non poterant; Præterea & grauiſſimam ignominiam, & periculum, ſi res infeliciter cecidiſſet, futurum. Laboratum eſt interim tamen quoquo modo, quo bellicæ machinæ contra illos adducerentur. Quibus in hoſtem directis (dictu mirum) quantum detrimenti ſit datum. Interea generoſus Comes Iohannes à Montfort, & Rauenſpurgenſium Legati, Scriba & quidam nomine Criglin, item Wolfgangus Gremlich continua cura & diligenti ſolicitudine noctes atque dies vt pax fieret inſtabant Georgio ſupplicantes, humano & præcipue Chriſtiano ſanguini quantum eius fieri poſſet, parceret, id quod alioqui per ſe ſtudio habebat, & conditionibus illos à Sueuicis confœderatis præſcriptis reciperet. Qui exoratus tandem exercitus vtroſque eo adegit, vt Duces & ſigniferi eorum veniam eis rogarent, & omnia vexilla ſua ipſi traderent. Sub hæc altero die conditiones, vt æquum erat, oblatæ receptæque ſunt, & exercitus ruſticorum diſtracti.

VT HOC MALVM LATIVS SERPEre cœperit.

SANE cum ille mille artifex Sathanas, quem Chriſtus homicidam & mendacem appellat, quique humani generis inimicus, & omnis diſcordiæ author in rebus tam periculoſis, ſibi autem mire placentibus, veluti prædam agere ſperans haudquaquam quieſcit, rem eo deduxit per ſibi deditos ſeruos, vt à fructibus ſuis cogniti ſunt, vt ſub ſacroſancti Euangelij ſpecie, quod certe ſolatio oneratis conſcientijs eſt & omnis obedientiæ lucidiſſimum ſpeculum, quemadmodum & primos parentes no-

tes noſtros decepit, & à Deo optimo maximoque abalienare ſtuduit, aliquæ poſtulationes ad ſeditiones potius quam ad pacem pertinentes, & carnis potius quam ſpiritus libertati conuenientes per vniuerſam pœne Germaniam diſſeminarentur. Quæ meo iudicio ex peruerſo Thoma Muntzer in Thuringia primum pullulauere. Semper enim præcipuas huius ſeditionis & artes & partes, apud turbas longe lateque furentes, ſuo tempore protulit & fouit. Verum ignobile vulgus, quod ſua ſponte iugum excutere, & ſe in libertatem vendicare propenſum eſt, lubentiusque multo ſine, quam ſub legibus cupit viuere, iam dictas poſtulationes ardenti cupiditate, & obuiis (vt aiunt) vlnis excipiebat. Pars quidem eiſdem deprauatæ ſuæ ſententiæ fomitem nacti, pars aliorum inſolentia, leuitateque excitati, de nouo commoti excitabantur. Plerique (mea opinione) auaritia ſpeq; prædæ impulſi, quam plurimam animo conceperant. Hac de cauſa ſubditis & infima plebe paſſim contra magiſtratum ſeditioſe tumultuante, illa cruentiſſima labes, fas, pium & æquum, omniaque iura corrumpebat.

DE ORIGINE SEDITIONIS OTtoſyluanorum.

INTRA hæc tumultus in oppidulo Ballenberg dicto in ſylua Ottonis, ſub reuerendiſſimi Moguntini Archipræſulis ditione exoritur, ſed huius factionis Ducem & anteſignanum operæ pretium eſt vt deſcribam. Is quidam in eo quem iam nominaui oppidulo caupo erat, Georgius Metzler vocatus, qui potiorem ætatis partem, quotidianis commeſſationibus, nocturnis perpotationibus, alea, luſibus, & id genus leuitatibus tranſegerat. Huc ergo ſeditioſi ex omnibus finitimis locis non aliter atque apum examina conuolabant, & quodam nequitiæ ſuæ prætextu in prolatas ab aliis poſtulationes, & verbi Dei defenſionem conſpirabant, cum nil aliud quam omnia diuina humanaque, hactenus laudabiles conſuetudines obſeruatas, publicam pacis tranquillitatem & vnitatem confundere, prorſusque abolere cogitarent. Multi ergo circa Idus Februarias ex Rottenburgenſium colonis, (duo millia fuiſſe feruntur) quibus alii aliique indies acceſſerunt. Præterea ingens turba ex Palatini, Moguntini, Herbipolenſis, Principum, dominorum Teutonicorum, aliorumque nobilium atque primatum ditione, in ſyluæ Othonicæ valle quadam Schupfer dicta paucis diebus conuenerunt. Hi omnes coniunctis copiis Georgium Metzler, cuius paulo ante mentionem fecimus, ſibi ſummum ducem elegerunt. Quanquam autem alias multos eiuſmodi Duces iam exercitui præfeciſſent, hunc tamen ſummum, vt dixi, eſſe voluerunt. Erat autem inter eos tam diſcors concordia, vt ferme quilibet poteſtatem ſibi vendicaret. Specie tandem aliqua magiſtratuum officiorumque militarium pro viribus conſtituta, vicina quæque inuadentes, vndecunque poterant, prædas agebant, excitantes, imo cogentes quoſcunque alios, repugnantes etiam, ſecum ſentire, additis minis, vt quicunque complices eſſe nollent, aduerſus illos, vt publicos hoſtes, pugnaretur. Sic breui maximas copias coegerunt.

DE OCCVPATO OPPIDO ET arce Mergetheim, & quibuſdam aliis.

PERREXERVNT ergo ad oppidum Mergetheim quod dominorum Teutonicorum eſt, cuius incolas ſeſe eis vt adiungerent poſtulabãt. Verum cum ciues iam pridem aduerſus magiſtratus rebelles eſſent, nam paucis diebus elapſis, fere quingenti curiã abbatis in Schœnthal, quam illic habet occupauerãt, duos dies & noctes totidẽ in ea conuenientes, circiter quinq; plauſtra vini exhauſerant. Vocati à magiſtratu, vt huius facti rationem redderent, & quid ea re ſibi vellent indicarent, reſponderunt, ſe poſcere librum cenſuum redituumque, & inde quod illis iniquum videretur velle delere. Itaque hæc ruſticorum turba in oppidum ſine vi intromiſſa

eſt, irruunt in arcem illico, & quia commeatu copioſo & affluenti erat inſtructa, manſerunt illic dies aliquot, indulgentes genio, vinoque madentes, diuiſo inter ſe quicquid lubebat. Nec prætermittebant finitimos quoſque (quemadmodum pleroſque Comites & nobiles poſtulauerant) in ſuas partes pellicere. Deinde arcem ſupra oppidum Mergetheim, ad Teutonicos dominos pertinentem, quæ & noua domus dicitur, violẽter capiunt, expoliant, flammis prorſus funditusq; euertunt. Erant inter hos bonos viros eorundem Teutonicorum dominorum domeſtici quidam & priuata fide obſtricti miniſtri. Hinc monaſteriũ Schœnthal, elegãtiores pulchram vallem vocant, occupant, monachos reformant, quicquid frugum, vini, penoris, & pecoris, & ſupellectilis erat, auferunt, libros precum Eccleſiaſticarum, & alios lacerant, feneſtras elidunt, charitatem fraternam fratribus iſtius monaſterii plane more Turcico impertientes.

DE GESTIS EORVNDEM CONTRA COMITEM ab Hoenloe.

PERGVNT interim in ditionem Comitis ab Hoenloe, ad oppidum Oringam, illud enim Hoenloenſes ruſtici iam, ſenatu iſthic in turres coniecto, tenebant. His coniuncti IX. Cal. Martias, vna vt fama eſt, ad Neopetram, vulgo Neuuenſtein, in proximo ſitam proficiſcebantur. Ibi generoſus Comes Albertus ab Hohenloe vt plurimum familiam ſuam habebat, qui iam cum fratre ſuo Georgio relicta tamen vxore abierat. In hac igitur arce, haud difficulter capta, Comitis vxor deprehenſa ſpe gratiæ impetrandæ ad præcipuorum pedes ſe prouoluit, ſed parum impetrauit, ſic vero res tranſacta eſt, vt dicti Comites ambo poſtera die domi ſe ſiſterent, nempe in Neuuenſtein, iiſque auditis ruſtici, copias rus produxerunt, auctis tamen omnibus, vt & in Oringa quoque tormentis tam in arce quam in oppido repertis. Ergo ruri ſuam Comitibus ſententiam, vt ſequitur, exponunt, velle omnes ex præſenti agmine, quod tum rerum potiebatur, ſerioq; decernere, vt vterque duodecim cõditiones illis ex Schœnthal propoſitas reciperet, ſuaq; fide firmaret. Omnes præterea vel captos vel iuratos ſuos impunitate & libertate donaret, & fide data abſolueret. Vtque hæc ſuis literis & ſigillis confirmarent & corroborarent, ac in centum & vnum anno ſe obſeruaturum promitteret. Hæc à Comitibus ita recepta ſunt. Mox ruſtici exultantes omnia tormentorum iacula emiſere. Præterea à Comite vt euectas bombardas omnes vtendas ſibi concederet impetrarunt. His itaque geſtis diſceſſerunt. Poſthæc multis tum nobilibus tum aliis in ſuas partes vel vltro conſociatis vel vi coactis ad flumen Tuberim redierunt, ibi oppidum Curiam Epiſcopalem, vulgo *Biſchouesheim*, occupauere. Occupant deinde oppidum Lauda & arcem, incolis in fœdus & fidem ſuam receptis, arce direpta & incenſa. Aliquo denique tempore iſthic in Mergetheim caſtra metati ſunt.

DE SEDITIOSIS CIRCA HEILPRONNAM CONGREGATIS.

INTERIM hæc furia latius alas expandit, & magna multitudo in vico quodam Flein dicto, ſupra Heilpronnam ſito IX. Calen. Martias, cum aliorum ſeditioſorum geſta olfeciſſent ad M C C. fere reliquis coniuncti concurrunt. Qui ſimul per vadum quoddam inter Heilpronnam & Suntheimium Neccarum multi nominis flumen tranſierunt, & Suntheimenſes, id enim pago nomen eſt ad Teutonicos dominos pertinenti, in ſuas partes coegerunt. Profecti deinde Groſgartacum, Canonicorum Bruſſellenſium vina illic exhauriunt. Finitimos ſibi partim fraude, partim minis deuincientes. Equidem terrore pleroſque bonos viros, alias fidem integram magiſtratui ſeruaturos, in factionem ſuam compulerunt. Omnibus enim exitium qui non idem vellent minitabantur. Hinc Bylſtein & Othmar pagos duos ita dictos inuadunt. Verum cum illic quod inſtituerant non ſatis ſuccederet, Suntheymium repetunt, & in vicis Erlenbaco & Binſzuuangen caſtra ponunt; Non tamen ita diu hoc loco morati, nihil aliud effecerunt, quam quod vicinos in ſuam impulere ſententiam. Tandem oculos Oringam verſus intenderunt, Othoſyluanis illic ſe adiungentes.

DE RVSTICORVM AD NECCARSOLmum profectione.

VTRAQVE iam turba in vnum collecta oppidulum Neccarſolmum, quod à Neccaro alluitur, ſub Teutonicorum magiſtri ditione peruenerunt. Quod haud difficulter obſequentibus incolis captum eſt. Hic ergo caſtra ſua collocabãt, & ingluuiei, nam plurimum commeatus præcipue vini à Teutonicis illis dominis illic relictum erat, indulgebant.

DE RVSTICORVM TYRANNICIS GEſtis in VVeinsberg.

ABERAT hinc vno miliari in montibus oppidũ fertile, vna cum arce, Weinſperg dictum, recentiores vini montem appellant, ſub Ducatu Wirtembergenſi, in quo inhabitantes ciues contra fidẽ datã, ius, fas, & æquũ, crudeliſſimum ſceleratiſſimumq; ſcelus, quale vix aliud vnquam auditum eſt, contra ſuum magiſtratũ, mutua cum exercitu, qui tum in Neccarſolmo erat, conſpiratione machinabantur. Nulla adeo ex re iſthuc mali, quam ex mera & pertinaci malitia fluxerat, quippe cum nec coacti eſſent à quoquam nec obſeſſi. Adhæc habebant ſecũ equites ferme LXX. viros virtute & imaginibus illuſtres, quos eo, ii qui Ducatum Wirtembergenſem adminiſtrabant, in præſidiis arcis, & oppidi locauerãt. Inter eos autem hi præcipui numerantur, Generoſus Comes ab Helffenſtein Ludouicus nomine, cui arcis & oppidi præfectura commiſſa erat, nobilis Dietherus à Wyle cum filio, Iohannes Conradus præfectus in Vahinga, Sebaſtianus ab Auue, Georgius Wolff à Noua domo, cum cognato ſuo Friderico, Eberhardus Sturmfeder, Iohannes Dieterus à Weſterſtetten, Rudolfus ab Altershouen, Burchardus ab Ohingen, Philippus à Berenhauſen, Georgius à frigida valle vulgo Kaltental, & quidam à Hornheim. Ciues ergo cum exercitu qui in Neccarſolmo erat, de proditione conſilium capiunt, & exercitum, equitum negotium patefacientes, inſtigant, & ad peragendum impellunt. Agmen ergo Solmenſiũ facile ad hoc facinus impulſum (vt cui ſpõte currenti calcaria ſubiiciebantur) nocte caſtra mouet, & ſumma velocitate vallem vinimontanam petit. Poſtera die quæ Chriſto reſurgenti ſacra erat circa horam nonam bifariam diuiſi, pars in arcẽ, pars in oppidum ingenti cum clamore & tumultu portis effractis impetum faciunt. Hinc contra nobiliſſimi illi, Comes, armigeri, & equites in ſubſidiis (vt dictum eſt) locati, clam & incauti & inermes à proditoribus opprimuntur, vt qui nil minus quam tam atrocem ciuiũ fœdifragorum perfidiam ſperauerant. Tum ciuiũ bellicæ machinæ in altũ directæ, irruentium hoſtiũ de induſtria neminẽ plane lædebant, ſic primo impetu nemine repugnante, arx & oppidum capta ſunt. Quibus non contenti, veſanam & furioſam, quam diu meditati fuerant, tyrannidẽ exercere, & omnẽ animi libidinẽ iuxta plebiſcita ſua in centum & vnum annos decreta, expleuerũt. Illa fuerant, omnes Principes, barones, nobiles, equites, & quicquid calcarib⁹ vteretur, præterea ſacerdotes, monachos aut otioſos, vbi vbi inuenti fuiſſent è medio tollendos eſſe, fortaſſis confratrũ ſanguinẽ, à Sueuicis confœderatis effuſum, idq; poſtea ex quorundã relatione compertũ eſt, vindicaturi. Ad hoc igitur viam parantes, vt timorẽ horroremq; nobilibus incuterent, iam dictos, Comitem, & nobiles crudeliter, horribiliter, & plus quam inhumane in haſtas egerunt. Fuga ſe Dietherus Weyler vir procero in eccleſiæ turrim ſubduxerat, quem illic confoſſum, ad ludibrium in cœmiterium proiecerunt. Adeo porro obſtinatæ malitiæ nefarii & ſceleſti latrones erant, vt nec equitum nobiliumq; innocentibus pueris parcerent, ſed omnes duobus tantum exceptis, quibus magna fortuna calamitasq; iuxta nota eſſe poteſt, miſerabiliter interficerent. Et vt omnino ſuæ facerẽt ſatis temeritati, & libidinem explerent, Comitis iam dicti vxorem honeſtiſſimam feminam, omnibus quæ habebat ſpoliantes, in eam & filiolum brachia ſaucium multa crudeliſſime deſignauerunt. Hæc quiſquis virtutem amas tecum cogita, & eiuſdem tam nefarie oppreſſæ vices dole.

Digitized by Google

VT PALATINI MAGISTER EQVITVM SE contra ſeditioſos geſſerit.

INTERIM Palatini Magiſter equitum Gulielmus ab Habern ex Moſpaco, quo cum equitatu,ad præſidia miſſus erat,iuſſu Palatini Ad Comitis Ludouici ab Helfenſtein poſtulationem, de quibuſdam cum eo rebus in Weinſperg tractandis iter inſtituit. In itinere vero ex monte quodam haud procul à Weinſperg, ſeditioſorũ furore quem in oppido & arce exercebant,cognito, cum paululum ſpectator conſtitiſſet,ad ſuos qui in Moſpaco erant rediit. Inter vias autem in ruſticos LX. aut plus armis paratos, qui bellico curru ad exercitum ſe conferre voluerant, incidit. His viam intercludens magiſter equitum, & pugna commiſſa, omnes ad internecionẽ vſque deleuit, multis tamen eo in conflictu equis ſauciatis. Qua fama ad alios perlata, multa eſſe minati atrociter dicuntur, auenam hanc, alludentes ad cognomen magiſtri equitum, egregie ſe trituraturos,& ſi ex arce Palatini petenda foret.

VT RVSTICI VINI MONTE PROFECTI MONAſterium Liechtenſtern occupauerint.

VT igitur boni illi viri ſcilicet, rem ſuo videre egregie ex ſententia geſſerant, arce & oppido præſidio firmatis, abierunt ad virgines veſtales Claræ ſtellæ, hoc monaſterio nomen eſt apud Leuuenſtein ſito. Apud has magni vini copia exhauſta, & eliſis vaſorum quæ epotare non poterant fundis, effuſoque humi vino, more ſuo monaſterium vaſtarunt,& depopulati ſunt. Hinc generoſos Ludouicum & Fridericum Comites à Leuuenſtein fratres adorti ſunt, eoſq; cum ſuis ſuo arbitrio tractarunt. Deinde ad eos quos in Neccarſolmo reliquerant, reuerſi Teutonicorum dominorum arcẽ Schepuernburgum dictam,exigua manu, nemine reſiſtente,omnes enim hinc præ timorre aufugerant, aggrediuntur, ſpoliant, & flammis crepitantibus in cineres redactam per aera ſpargunt.

VT RVSTICI HEILPRONNAM CIVITAtem in deditionem poſtulauerint.

HIS geſtis exercitus Heilpronnam obſedit, & monaſterium Carmelitarum extra muros occupatum deprædatur, & ſolo æquat. Mox ciuitatem in deditionem poſtulat. Quæ quidem res Senatui parum placuit. Et repugnaturus erat, niſi ſententiam mutare propter vulgi pertinaciam coactus eſſet. Vulgus enim illic vt vbique tum locorum, ſeditionis & prædæ auidum, opes ingentes ſe ſperabat acquiſiturum. Quin etiam antea Senatui ſua ſponte aduerſatum abſque illius permiſſu in dominorum Teutonicorum illic domum irruerat, ibique vino & epulis oneratum, quanquam Commendator (ſic enim vulgo appellant monaſterii ſuperiorem) magnam prius beneuolentiam panis & vini elargitione declaraſſet, Senatus itaque populum cohibere non potens, ſeditioſorum tandem minis (quia niſi compotes voti fierent, ſe vineas omnes circumiacentes deuaſtaturos minitabantur) coactus certum eorum numerum ad recipiendum commeatum, & reliqua neceſſaria in ciuitatem intromiſit. Permiſſum eſt etiam prædæ, ſic vrgente neceſſitate, quicquid opum (quæ neutiquam, præſertim apud dominos Teutonicos, exiguæ) vel in monaſteriis, vel apud Sacrificos, vel ab exteris iſthuc repoſitum erat.

VT RVSTICI AD GVNDELSHEIM, & deinde ad Francorum agmen profecti ſunt.

ERGO cum fidifraga iſta ruſticorum turba libidinis ſuæ Heilpronnæ quoque compos eſſet facta, profectionem potenti manu, contra militaris ordinis Teutonicorum dominorum magiſtrum adornantes, feriis Paſchalibus,

vniuerſo

Digitized by Google

vniuerſo cum exercitu Neckerſolmo prius præſidiis firmato, Gundelsheimium, vbi ille cum familia ſua in arce admodum egregia habitabat, petierunt. Verũ eodem tempore idem Teutonicorum dominorum ſuperior, cum familia ſua & pretioſiſſima quoque ſupellectile Heidelbergam, ſeditioſorum non expectans aduentum, ſe contulerat. Oppidulum ergo vna cum arce, ciuium nemine reſiſtente obtinuerunt. Arcem deinde in quà ſic ſatis vini frugumque fuit diripiunt atque demoliuntur. Illic dies aliquot commorantes, finitimos quoſque pagos in ſuam ſententiam magno cum concurſu pelliciunt, & multum frumenti, quoniam magnam huius habebant copiam, paſſim vendunt. Poſt aliquot dies, caſtra mouent, & Scheflenz, id valli nomen eſt, petunt, hinc Bucham verſus, quod oppidum eſt Moguntinæ ditionis, pergunt, monaſterium Amerbachum occupant, exſpoliant & deuaſtant: Et cum nouem in diœceſi Moguntina ciuitates ad Mœnum flumen celebre, & ſyluam Othonicam ſitæ, ſe eis adiunxiſſent vna cum aliis eiuſdem ditionis ſubditis, Argentinenſem epiſcopum, qui tum Moguntiæ in abſentia Reuerendiſſimi & Illuſtriſſimi Principis & Domini, Domini Alberti Sacri Romanæ Eccleſiæ Cardinalis, Moguntinenſis, & Magdeburgenſis Archipræſulis, Halberſtatenſis adminiſtratoris, Sacri Romani Imperii per Germaniam Archicancellarii, & Principis Electoris, primatis, &c. Marchioniſque Brandenburgenſis, &c. vices gerebat, Aſchaffenburgen in arce obſidentes, ad ſuæ voluntati parendum coegerunt, & vrbem occupauerunt. Ad quod facinus ciues illic omni ſtudio, auxilio fuere. Plerique etiam ex illo confinio, in ſacerdotum ædes diſpertiti, commeſſationi & ebrietati vacabant, poſtea ad aliam turmam, quæ in Franciæ partibus orta tum erat, ſe conferunt, & arcem Herbipolenſem, ſeptem vel octo millia numero prius Wildenburgio, & Lymbacho arcibus incenſis, obſederunt. Generoſum etiam Comitem à Wertheim Georgium adorti, vt ab illis ſtaret, & bellicas machinas, quæ poſtmodum in arce Herbipolenſi inuentæ ſunt, mutuo daret, coegerunt.

DE FRANCORVM AGMINIS PROFEctione & geſtis.

CIRCA Calendas Martias, cum ſeditioſi ex colonia Rotenburgenſium & valle Tuberina concurriſſent, examen Francorum conualuit. Qui poſt aliquot dies ex Rottinga, quo ſe collegerant, tribus vexillis verſus Buchard, id arci nomen eſt, profecti ſunt, equites ibi circiter centum triginta obſeſſuri. Qui per ſpeculatores ſuos certiores facti audacter obuiam ire, ruſticorum propoſitum frangere, cum eis pugnare, multos confodere, alios in fugam vertere, priuſquam totum agmen ſubſequeretur. Quo conſpecto ſe incolumes pedetentim Herbipolim receperunt. Quibus abſentibus arx Buthard à ruſticis facile obtenta, & direptis magnis opibus incenſa eſt. Hinc pedem promouentes, caſtra extra oppidum Nauue poſuerunt, depopulatis arcibus Geilsheim, & Reygelsberg, è quibus frumenti ſupra tricies quinquies centenos, vt vocant, maldros repertos, inter ſe in ſingula vexilla centenos quinquagenos diuiſerunt, Reygelsberg incenſa. Poſt biduum relicto Nauue oppido, caſtra extra Ochſenfurdum fixerunt. Vbi quingenta vini plauſtra, & immenſam frumenti copiam, in Herbipolenſium Canonicorum promptuario repererunt, quapropter aliquot dies illic cutem curantes, multos ſibi ſocios adiunxerunt, cum quibus vna verſus Iphouen progreſſi, ibi quoque in promptuario monaſterii de Bircklingen multum annonæ & commeatus nacti ſunt. Veſtes præterea & ornatus ſacros, & calices & alia templi κειμήλια inter ſe diſtribuerunt. Et cum eis huiuſmodi actiones & geſta probe ſuccederent, nihil feriati, altero ſtatim die, vlterius ab Iphouen ad veſtalium virginum monaſterium Suuarzacum gradum fecerunt. In quo plurima & pretioſiſſima eccleſiæ ornamenta quæ clinodia vocant inuenta inter ſe diuidebant. Tribus hic diebus tranſactis Gerolsheimium veniunt, vbi promptuaria vino & frugibus refertiſſima prorſus euacuant, exhauriunt, exhauſtaque depopulantur, & de-

& deſtruunt. Noctu quoque arcem Stolberg direptam concremarunt. Poſtero die arcem Bimbach nobilium qui à vulpibus nomen habent, occupant, & opibus quas illic ingentes repererant, ablatis, in cineres redegerunt. Sequenti die Duces agminis conſilio habito arcem Zobelsſtein obſidendam cenſuerunt; plurimorum vero ſuffragiis vincentibus Herbipolim exornata acie tendunt. Sub hæc ciues & municipes in Gerolzhouen in arcem irruerunt, eamque diuiſis inter ſe theſauris tandem incenderunt. Interim dicti ruſtici retro abeuntes, arces quæ hic diſtribuuntur omnes; nempe eam quæ apud Groslanckheim cum promptuario, arcem Stephansberck, arcem Sichartshuſen, item arcem Michelsfeldt depopulati ſunt, re plurima potiti, flammis exuſſerunt. Præterea virginum veſtalium & Carthuſianorum monaſteria, non procul à Gerolzhouen ſita incenderunt. Iam repetentibus Ochſenfurdum obuiam facta eſt in Mœno epiſcopi Bambergenſis onerata magnis mercibus nauis, quam intercipientes retinuerunt eodem die, quo Herbipoli erant turmatim congregati. Præterea qui in oppido Kizingen vna cum aliis ex marchionatu circiter duo millia Rottenburgenſibus acceſſerunt.

VT RVSTICI CASTRA SVA IN Heidingsfeld poſuerint, & arcem Herbipolenſem obſederint.

HI ergo ruſtici circa Nonas Aprileis Ochſenfurdo relicto Herbipolim verſus profecti caſtra extra Heidingsfeld, id oppido nomen eſt, poſuerũt. Eodem die quo hæc agebantur, tria vexilla ab exercitu ad Gybelſtadiũ, Engelſtadiũ & Grunsfeld arces depopulandas & incendendas ordinata, id quod haud grauatim faciebant. Perendie eius diei ruſtici quieſcentes, arcem Herbipoli diuæ virginis matris montem dictam in deditionem poſtulauerunt. Duobus interim diebus cum illis Canonici & nobiles Francorum de pace tractabant, ſed cum nihil hic efficeretur, ſequenti die qui in arce erant bellicis machinis nouem viros interfecere. Induciæ pacis per tres dies vt ſeruarentur conſtitutum, quibus elapſis ſub noctem ſeditioſi arcem obſederunt, bellico apparatu probe inſtructi. His paſſim eccleſiæ Herbipolenſis ſubditi ad ſeditionem mouentur, fit ſubitus fœdifragorum concurſus vbiq; adeo vt in caſtris apud Heydingsfeld poſitis quoties voluiſſent ſupra viginti milia armatorum numerare potuerint. Ad hæc ciues vniuerſi Herbipolenſes ad ruſticos deficientes: vna cum illis, quos in ciuitatem intromiſerant arcem illic tormentis bellicis circumſeſſam oppugnauerunt.

DE SEDITIONE IN BRVRHEIN ORTA.

SIMILI modo turba ruſticorum ferme L. ius, æquum, fidem datam contemnẽtium, circa Calendas Martias in Malſch, id pago nomen eſt, in Bruhein diœceſis Nemetum ſito congregata eſt; Et cum reuerendiſſ. idemq; Illuſtr. Princeps Georgius Nemetum præſul & Comes Palatinus nonnullos ex ſuis equites ad res explorandas eo miſiſſet, interea etiam quod nil tum temere actum eſſet, tum eis qui in Malſch erant, tum aliis dicti epiſcopi circumiacentes pagos habitantibus inſinuauit, ſibi eorum erga ſe ſeditionem indicatam. Quare piis exhortationibus rogat, ne à ſe deficiant Quamuis autem hoc ſe, vt bonos viros decet, facturos pollicerentur, nihilominus tamen dicebant ſe apud illum qui fortior eſſet, quique illos defenderet, manſuros, vnde mentis illorum inconſtantia quidque molirentur, probe animaduertebatur. Sequenti enim die ea ipſa turba ad prædam ſe præparans, alios pagos quoque ad ſe trahebat, promptuarium in Malſch, quod Spirenſium Canonicorum eſt, inuadunt, vinoque madent, hac ſpe ducti, nempe ſe eo in loco nouum regimen excitaturos. Cuius rei gratia plurimos vicos in ſuam ſententiam admonitoriis literis pelliciebant. Exemplar harum eſt in hunc modum.

Decreuit & iuſſit ruſtica communitas, vt veſtro populo collecto N. viros cum armis probe inſtructos, diuinæ iuſtitiæ auxilio futuros, ad nos in Malſch ſub noctem iam adue-

aduenientem mittatis. Id ſi non feceritis, certi ſitis, vos vita bonorumque omnium incertos fore.

Sic ergo turba illa ruſticorum qui numero ferme D. erant, aucta Plezberg, id monti nomen eſt, prope Malſch occupauit. Quare Spirenſis præſul coactus ſerio contra ſeditioſos agere, præſertim cum alii ruſtici ſe auxilium laturos eſſent polliciti Epiſcopo, facile hanc tumultuantem turbam à ſuo malo propoſito reuocari poſſe arbitrabatur. Sed ô hominum perfidiam dicam an inconſtantiam? Equidem Epiſcopo nonnullos equites vna cum Iohanne à Colle alias à Wachenheim dictò, præfecto in Brurhein eo mittente, & Palatini Principis Electoris magiſtro equitum, cum CC. equitibus, & leuibus machinis quibuſdam, dicto præfecto in auxilium veniente, nempe cum ruſticis, niſi ſententiam mutarent vt bellum in monte gereretur. Sed in ipſo iam ingeſſu ruſtici equitibus Epiſcopi iuncti, ad ſeditioſos, nulla iuris aut æqui, aut fidei datæ ratione habita deficiunt, & illorum fœdus, ſedulitatem atque confraternitatem aſſumunt. Hinc ergo Palatini magiſter equitum cum præfecto diſceſſit, quod mons vndique vineis circumdatus eſſet, quo equi niſi cum maximo damno peruenire nequibant. Vnde hoc agmen breui auctum eſt. Præterea concurſus erat admodum velox ruſticorum Spirenſis eccleſiæ ſubditorum quique ad Rhenum habitabant. Cogebatur Epiſcopus ex arce ſua Vdenheim dicta ad fratrem Palatinum Principem Electorem Heidelbergam ſe recipere. Nam vniuerſa ditio Brurhein illico ſeditioſis accedens, arcem Rottenburg cum pago, arcem quoque Kiſſelauue, præterea Bruſellam & Vdenheimium oppida cum finitimis pagis ſibi adiunxerat, quorum pleroſque ſola poſtulatione ceperat. Sane non difficile factu erat cum mala mens malus animus omnibus, nec pilo alius alio melior eſſet. Inter hæc Fridericus Wurm & Iohannes ab Hala ciues Bruſſellani, cum aliis exercitus Ducibus ad ſummum magiſtratum eliguntur.

VT SEDITIOSI IN BRVRHEIN CVM RVSTIcis marchionatus Badenſis eo profecti ſunt.

IAm vero Marchionatus Badenſis ruſtici, etiam antea ſeditionem excitauerant, paucis enim exactis diebus, vulgus in Durlaco (id oppidi nomen eſt non admodum à Bruſella diſtantis procul) tumultuans præfectum illic ceperat, & ruſticos vicies quinquies centenos numero aut circiter ex nonnullis adiacentibus pagis concurrentes ad ſe in oppidum intromiſerat, monaſterium Gozauu occuparat, & eo depopulato deuaſtauerat. Aduerſus quos Illuſtris Princeps Marchio Badenſis Philippus, equitibus aliquibus in ſeditionis initio vſus eſt. Verum cum piis admonitionibus locum non relinquerent, quorundam domibus in Barghauſen, id vico nomen eſt, incenſis eos vt ab incepto deſiſterent coegit. Ita incendium illud tum reſtinctum, manente tamen interim in illorum omnium animis odio quod ſemel ceperant, inexſtincto. Vnde ſeditioſi in Bruhrein Bruſella occupata, cum Marchionatus Badenſis ruſticis conſilium ad ſuam libidinem perpetrandam capientes, hinc & illinc erecto vexillo iam dictum Marchionatum petere, religionis titulo ſignatos cogere, pleraque monaſteria occupare, & partim deuaſtare, præſertim ea quæ erant ſub titulo Herrenalb, & Frauuenalb in nigra ſylua ſita. Hic quoque compluſculos dies in crapula & ebrietate conſumpſerunt. Iam ne latius hoc malum ſerperet Princeps Badenſis ſe ad illorum voluntatem componere coactus eſt.

DE HORVM SEDITIOSORVM PROfectione. Item cum Epiſcopo Spirenſi icto fœdere.

VTerqve itaque exercitus hinc profectus in Spirenſis Eccleſiæ ditionem pedem promouit; dimidia vero pars ferme XXXVes centeni ruſtici prope vicum

Digitized by Google

Schreck Rheno tranſiecto monaſterium Herde, & Curtam Mechterſheymium, quamuis ante nonnullæ ſeditioſorum turbæ, quã Heilſpruckerana turma, qua de infra mentionẽ faciam congregata eſſet, frumẽtum & vinũ indè abſtuliſſent, inuadunt, & quod ab aliis reliquum factum fuerat, vniuerſum depopulantes demolienteſq; diripuerunt. Hinc apud Reinsheim, rurſus Rheno deuecti ad ſuos ſe conferũt ſodales qui iam Vdenheimiũ petierant, eo conſilio vt Spiram Nemetũ vrbẽ celebrẽ obſiderent, & ſacerdotes illic conſtitutos ſuum ad arbitrium reformarẽt. Id ne ſuccederet, ſatis diligenter ꝓſpectum eſt. Præſul .n. adiunctis duob. nobilib. Diethero Camerario Wormat. à Dalburg, & Bernhardo Golern à Rauẽſpurg, ſecuritate impetrata, ſubiens hoc onus, ad ruſticos peruenit, & multis conditionibus oblatis, tãdem cum ſeditioſorum anteſignanis concordiã iniit. Et quo citius hinc proficiſcerẽtur, clerus Spirenſis illico c c. maldros panis, x x v. plauſtra vini, & animalia ad cẽtum aureorũ Rhenenſiũ valorẽ in Rheinhauſen ſe miſſurum polliceri cogebatur. His geſtis ruſtici diſſipati, duces ſuos ad propria redire permiſere. Interim tamẽ exercitus in Brurhein regimen & anteſignani Bruſellæ congregati, officio ſuo fungebantur, ruſticis nunc diſcedentibus nunc accedentibus, ita vt cum vellent quinq; vel ſex millia virorum armatorum in promptu numerare potuerint.

VT RVSTICI IN BRVRHEIN CONTRA FIDEM PVBLIcam datam quoſdam de Principis Palatini ditione ceperint.

INTER hæc admodum multa bonorũ plauſtra ad mercatores in ſuperioris Germaniæ vrbibꝰ pertinentium, in oppidũ Bretheim cõmeatu Principis Palatini aduecta erant, nec tum alio cõmode ꝓpter ſeditioſorũ tumultũ vndiq; debacchãtium auehi poterant. Quorũ deſiderio nõ modo ruſtici in Brurhein, verumetiã ſeditioſi quiq; in circuitu mirifice tenebantur, & vt hæc inter ſe poſſent diuidere toto mẽtis affectu exardebant. Quamobrẽ ciues Bretheimenſes ſępius in deditionẽ poſtulabãt, & forſan voti fuiſſent facti compotes, niſi Princeps tam accurate bonorum quorũdam auxilio fretus illorum dolis obſtitiſſet; nonnunquam minis ſeditioſi inſiſtebãt. Præterea ciues diuerſarum erant partium. Cum vero hæ res non minus celeriter quam periculoſe agerentur, adeo vt momentis omnibus hoſtium eſſet metuendus incurſus, cogebatur Princeps Palatinus ne tam graue damnum daretur adhibere curam, & in oppido quo iam pridem non paucos equites deſtinarat, maiora præſidia collocare. Miſit ergo nobilem quendam nonnullis adiunctis equitibus, qui D. pedites ab Heidelberga Bretheim duceret. Iam tum vero ſeditioſus exercitus in Bruthein cum Spirenſi præſule fœdus (vt dictum eſt) inierat, & per literas Principi Palatino receperat, comites, nobiles, ciues cuiuſcunq; aut ſtatus aut ordinis eſſent, in Palatinatu vt libere iter in Brurhein & eccleſiæ Spirenſis ditione facerent, ſe permiſſurum, & quicquid impedimenti eſſet (viam enim publicam aggeribus præcluſerant, & occupauerant) ablaturũ. Proficiſcitur ergo prædictus Dux ſuo cum exercitu Bretheim verſus, hoſtium dolum nequaquam veritus; Quem cum ſuis ad Vnderneuuesheymium, id pago nomen eſt, venientẽ, ruſtici inde erumpentes multitudine circumdant, & morte pœnas daturos omnes niſi illico fidem dent ſe ad Haidelbergam reuerſuros minitabantur. Sic Principis ordinationi contra icti fœderis contractum obſiſtebant. Quæ res ipſum me hercule non immerito ad inclementiã & vt paulo ſeuerius in illos animaduertere poſſet, commouit. Hoc vero à funeſtis latronibus factum facile crediderim, quod ſperarent vel ſe vel ſuos complices de prænominatis mercatorum bonis partem accepturos.

DE SEDITIOSIS IN ZABERGAVIA, ET QVID vna cum VVirtenbergenſibus egerint.

SVB idem tempus nouum tumultuantium agmen in loco quem Zabergavve vocant, oritur Iohanne Wunderer, & Iacobo de Beckingen ducibus, & huius ludi choragis. Qui iam aliquoties aucti, arcem Stockſperg, ſub Teutonicorum dominorum dominio prope Heuchelberg, vino frumentoque ſatis inſtructam occupantes, facile capiunt. Nulla enim domus, quantumuis firma propter ſolam prodi-

proditionem reſiſtebat, Arce hac depopulata dirutaque, hinc profecti, cum Monachorum curia Derdingen dicta à ſuis etiam euacuata eſſet, monaſterium admodum celebre Maulpronnum obſident & obtinent. Vbi quia nihil vel vini vel aliorum neceſſariorum deeſſet, complures dies manſerunt vitam plane Epicuream agentes prorſusque de craſtino non curantes. Interea grauibus terribilibuſque minis Bretheimenſes vt aut ſibi prædicta mercatorum bona mitterent aut ſe in oppidum intromitterent ſæpius ſollicitabant. Multis vero id genus poſtulationibus conſumptis, nec quod propoſuerant Principis Palatini exactiſſima diligentia Bretheimenſes ne ad hoſtes deficerent imprætermiſſe hortantis interueniente, poſſent aſſequi, monaſterio prædicto iam probe expurgato, depopulato, demolito, Bretheimenſibus tandem infeſti eſſe ceſſauere, & ad ingentem exercitum apud Bodmar Sueuiæ oppidum collectum peruenerunt. Quo cum adiunctis etiam ſeditioſis Nigra ſylua profectis in vnum conglobati, maiorem ferme totius Wirtēbergenſis ducatus partem, arces videlicet, oppida, pagos Hohen Aſpergo, Tubinga, vbi tum Wittembergenſe regimen erat, & Vraco exceptis, occupantes ceperũt. Præterea omnia in prædicto Ducatu præſertim Lorcenſe & Adelbergenſe non parui nominis monaſteria depopulati ſunt, & deuaſtauerunt. Ad hæc arcem Hohenſtaufen, & pleraque alia nobilium caſtella concremarunt, vbique dominandi libidinem exercere conati.

QVO PACTO SEDITIOSI IN BRVRHEIN *mercatorum bona à Bretheimenſibus poſtulauerint.*

INTEREA eorum qui in Bruthein erat exercitus haudquaquam quieuit, cum nec aliæ male feriatæ turbæ in Zabergauuia congregatæ quieſcerent, ſed ſæpe dicta negotiatorum bona à Bretheimenſibus poſtulauit. Vt huic albo literas poſtulatorias quas præfecto & communitati Bretheimenſi miſerant, apponam: operæ pretium eſſe exiſtimo. Exemplar literarum.

Chariſſimi fratres & amici certiores facti ſumus ingentem exercitũ vos propter bona è Francofordia aduecta fortiter oppugnare conſtituiſſe. Iam cum ſumus vicini quos non immerito in amicitiam debetis accipere, petimus ſi res eo veniret, id nobis vt ſignificetis, noſque hoc vobiſcum negotium explicare annuatis. Confidimus enim nos certe tantis ad vos copiis venturos, vt inuicem iuncti velimus poſſimuſque prædam propter quam vos oppugnare decreuere inter nos facile retinere. Hæc vos fraterna & amica intentione ducti celare noluimus.

Quamuis autem multæ oues morbidæ inter Bretheimenſes eſſent, quæ forſan ſi illis facultas non defuiſſet, ſeditioſos voti feciſſent compotes, tamen Principis, cui nihil ab vlla parte remiſſum, aut curæ aut laboris erat, & bonorum opera eius mandatis fideliter obtemperantium quod optauerant minime aſſequebantur.

VT SEDITIO IN ALSATIA ORTA SIT.

TVMVLTVANTIVM itaque poſitionibus quibus ſceleratiſſimis ſuis cupiditatibus honeſtiſſimum Euangelicæ libertatis titulum prætexebant, longe lateq; diſperſis, & magna & periculoſa ſeditioſorum ſeditio, circa ſolēnitatem Paſchalem in Alſatiæ partibus orta eſt. Quorum in exercitu cum primum plus quam M. viri eſſent, monaſteria paſſim, quemadmodum & reliqui eius farinæ facere ſolebant, occupabant, demoliebantur, deuaſtabant. Fit & ingens prope pagos Ringendorf, & Paffenhouen concurſus. Inde magis magisque aucti ex omnium adiacentium pagorum multitudine, Neoburgum & S. Walpurgis monaſteria in Hagenenſiũ ſaltu ſita capiunt, vbi & vitam plane Sardanapalicam ducebant, capta depopulantur, depopulata tandem diripiunt. Eodem modo Chonigsbruck & Biblies virginum veſtalium monaſteria exornabant. Pergentes inde relicto ſaltu, in pagum Surberg, vbi ſacerdotum domibus direptis, circumiacentes pagos in deditionē poſtulatos hortabantur fraternæ communitati, quę tum in tribus locis diuiſa erat in Neopurgo, in

Altorf, in Stechsfeld, ſe adiungerent. Et quo facilius perſuaderent, ſupra xx. millia armatorum his tribus locis contineri teſtabantur.

VT OPPIDVM ZABERNIA IN ALSATIA captum ſit.

CVM ergo non monaſteriorum modo & ſacerdotum, verum etiam Principum nobiliũq; bona, ædes, arces, furibundi nebulones inuaſiſſent, deprædati eſſent & deuaſtaſſent, vniuerſæ illæ cohortes in vnum exercitum (nam xxx. millia ſeditioſorum erant) redactę, oppidum Alſatiæ Zaberniam, quo Argentinenſis Epiſcopus reſidere ſolet, obſident, & ad ſimplicem poſtulationem intromiſſi intra & extra muros caſtra ſua collocant.

VT A DVCE LOTHARINGIÆ HI RVSTICI ſint cæſi.

INTERIM Illuſtr. Principis, domini Antonii Calabriæ & Lotharingorum Ducis ſubiectis circa Saram fluuium, & in circuitu eodem modo ad ſeditionem cõſurgentibus, & Hermelsheimium, id monaſterio nomen eſt, depopulantibus, idem Princeps quanta maxima celeritate poterat copias equitum peditumq; collegit. Multi etiam Germanorum nobiles, qui ſub illa ditione erant Principi auxilio veniebant. Breui quoque prædictis copiis quinque vel ſex millia peditum ex inferiori Germania venientium adiunxit. Ad hęc non contemnendum equitatum, quippe, vt quidam volunt, duo millia equitum fuere, inter quos CC. cataphracti, & nonnulli Galli erant, comparauit, hoſtibus bellum illaturus. Verum cum Lotharingicæ ditionis ſeditioſi, relicto Herbersheimio iis qui in Alſatiæ Zabernia erãt acceſſiſſent, oppidum illud à Principe obſeſſum eſt. Eo autem cum ſeditioſis de pace tractante, milites eius ex improuiſo fere VI. millia ruſticorum fratribus ſuis in oppido accedere volentium offendunt, ſed cum Principis exercitum olfeciſſent, recta declinãtes, vicum Lupſtein dictum petierunt. Quos inſecutus Principis exercitus vico incenſo omnes interfecit. Poſtera die Arx & oppidum à Principe capta ſunt, & ex ciuibus quorum mire pauci ſuperſtites manſerunt, & ex ſeditioſis xx. millia occiſa vel ſupra. Oppidum ab exercitu depopulatum, probeq; expurgatum, præterea ingentes opes inuentæ ſunt. Quin & pleræq; virgines & matronæ inſigni pulchritudine à Lotharingis in diſceſſu abducebantur.

VT AGMEN IN CLEBVRG COIERIT.

RVSTICIS quos iam à Duce Lotharingiæ fuſos eſſe diximus, adhuc monaſterium Neopurgum occupantibus, Ciuis quidam Weiſſenburgenſis homo plane leuis ſe voluit adiungere, cum vero nulla hic eſſet authoritate relictis ipſis Cleburgum, id pago nomen eſt, aut ſi mauis Thymopolim appelles licebit, petit, adiunctis ſibi CC. leuiſſimis viris nouam ſeditionem excitauit. Qui primum in campo, quem vulgo Rennfelt vocant, haud procul à Weiſſenburg, aut ſi plus elegantius nomen arridet, dices Leucopoli, diſtante, ex adiacentibus pagis, & potiſſimum ex Principis Ludouici Ducis Comitis Valdentiæ ditione conuenerunt, & Thymopolitanus exercitus appellati ſunt. Hi primo impetu vicos Riedſels, & Schuueighouen occupantes, paganos illic, vt ſuæ fraternitati ſe adiungerent, coegerunt.

VT JAM DICTI SEDITIOSI SE CONTRA PRÆpoſitum VVeiſſenburgenſem geſſerint.

IGITVR Thymopolitanus exercitus tandem S. Remigii arcem prope ſyluam quæ ab incolis Beevvald vocatur obſident, & in deditionem poſtulant. Hos autem ad caſus præuiſa erant à præpoſito Weiſſenburgenſi, (ad ſuæ enim eccleſiæ ditionem hæc arx pertinebat) fortiorum virorum præſidia; Quibus vt dignum erat ad repugnandum paratis, ſeditioſi arcem bellicis machinis aggrediuntur oppugnare. Ad hæc oppidani quidam monaſterium Weiſſenburg

burg (recentiores etiam Albipolim vocant) adiunctis quibuſdam tumultuantibus ruſticis, occuparant, deprædati erant, diruerant. Hi ſatis diligenter ſeditioſos arcem oppugnantes, etiam ſuis machinis bellicis iuuerunt. Quamuis autem qui in præſidiis erant multis diebus viriliter hoſti reſiſterent, tamen nihil auxilii ſperantes, nec belli molem ſuiſmet ipſorum viribus valentes ſuſtinere, ad extremum circa Calend. Maias arcem relinquere coacti ſunt. Quibus in deditionem acceptis ſeditioſi in arcem irrumpunt, depopulatamq; incendunt, incenſæ tenues fauillas in auras ſpargunt. Hinc oppidum Selz ſub Principis Palatini ditione obſident, & ciuium reſiſtente nemine intromiſſi, canonicorum illic habitantium ædes occupant & depopulantur. Haud procul aberat Rœdder arx Friderici à Fleckenſtein inſigni nobilitate viri, qui tum Principis Palatini nomine apud Sueuicos confœderatos legatione fungebatur. In hanc arcem relicto oppido excurſiones faciunt. Iam capta ſeditioſis aliud agmen ſubſidio ibat, quod Tonſile à rotunde detonſis capitibus, ſi mihi ita diuinare licet, appellatum crediderim. Vtriſq; vno animo placet arcem captam, qua non contemnendas pretioſiſſimarum rerum opes inuenerant, vaſtare. Tum vero quia ſeditioſis in Alſatiæ Zabernia vt petierant, auxilio ſe venturos promiſerant, impigre inde profectionem eo adornant. Venientibus eis ad Buſchuueiler, id pago nomen eſt, Ducem Lotharingiæ cum confratribus ſuis manum conſeruiſſe, eoſque maiori parte in Alſatiæ Zabernia cōfoſſos nuntiatum eſt. Hoc audito, quantumuis antea cælum terræ (vt aiunt) commiſcere conarentur, timore concuſſi ſunt. Tutiſſimum ergo non progredi, ne ſimili gratulatione exciperentur, rati, diſſipato prorſus exercitu ad propria ſinguli redierunt.

QVID PRÆDICTVM AGMEN Tonſile egerit.

HOc agmen Tonſile ferme circa Idus Aprileis in Waſgavvia ortum, & in Sturzelbronno, id nomen monaſterio eſt, collectum. Quod vbi deuaſtarunt, inde profecti generoſi Comitis Emmichonis à Leiningen ſenioris Greuenſtein & Lindenbron caſtella occupant & incendunt. Eodem modo Landeck arcem in Waſgauia ſitam capiunt. Pede deinde vlterius promoto, Ramberg nobilium à Dalburg, & Elmſtein Alberti à Pag in montanis haud procul à Neapoli, arces inuadunt, capiunt, diripiunt, incendunt. Quicquid autem rerum pretioſarum in arcibus prædictis inuenerunt, depeculati ſunt. Tandem Anuueiler & Bergzaberniam oppidis, ſuam in poteſtatem redactis, Thymopolitano exercitui, vt diximus, iuncti, audita fratrum ſuorum ſtrage domum ſe proripuerunt.

VT LOTHARINGIÆ DVX ALIVM exercitum ſeditioſorum ad vicum Scheruueiler deleuerit.

REBVS itaque in Alſatiæ Zabernia ſic confectis, Lotharingiæ Dux in ſuam prouinciam rediturus primum ad Scheruueiler, id vico nomen eſt ſito in valle quam Weglerthal vocant, profectionem adornauit. Eo autem ad Danbach cum exercitu veniente nunciatum eſt agmen è loco quem Keſtenholz à caſtaneis appellant, in montanis adeſſe. Præterea alium exercitum è Schletſtadio exiſſe, & ſuperiori in vico Scheruueiler eſſe iunctum dicebatur. Erant autem vtroque in exercitu ruſticorum XVI. penes milia. In hos miſſis prius nonnullis ſpeculatoribus inſtructum tum equitum tum peditum ordinem princeps deduxit, & eo congreſſu circiter quinque vel ſex millia ſeditioſorum cecidere. Quia vero in multam noctem dimicatio erat protracta adeo vt pugnæ initio Lotharingēſes vicum Scheruueiler incendere cogerentur, quo ignis ſplendore hoſtem commodius poſſent proſternere, reliqui fuga ſalutem petere contendebant. Sequenti die Princeps cum copiis ſuis in Lotharingiam reuerſus eſt.

Digitized by Google

VT HOC DETESTABILE MALVM IN PALATINATUM ſerpere cœperit.

INTEREA quamuis Illuſtriſſimus Princeps Ludouicus Comes Palatinus ad Rhenum Dux Bauariæ, Sacri Roman. Imp. Archidapifer, Princeps Elector nullum non lapidem, vt prouerbio dicitur, mouebat, vt ſubiectos ſuos benignitate & innata clementia à venturo excidio præſeruaret, tamen venenum illud late diffluens vulgo adeo placuit, vt paſſim arrectis auribus ad tumultum & ſeditionem progreſſum ſit; Noctu magiſtratum timore poſthabito inuadunt, leges, iura, iudicia antiquitus & ſancita & obſeruata, vt mutentur inſtant. Hoc ergo periculoſiſſimo igne, circumquaque flagrante, quorundam ruſticorum in Palatinatus tractu coniuratio, velut ex latebris & ex tenebris ſenſim erupit, ſed rem ipſam paulo altius repetamus. Pagus haud procul ab oppido Landoia aberat, Nusdorf, à nucum, vt æſtimo, copia dictus; Quo cum in Paſchalis ſolennitatis octaua multitudo circumiacentium, vt tum mos erat, ad ſacræ ædis dedicationem celebrandam conueniſſet, contigit vt ferme CC. facinoroſi ſe tumultuantem ſeditionem excitaturos coniurarent. Ea ipſa ergo nocte prope monachorum villam Geiluueiler congregati, montem occupant. A quo in circumiacentes pagos tranſeũt, villanos etiam lecto & ſomno deditos ſuſcitant, multos in ſuam ſententiam minis variiſque perſuaſionibus, pertrahunt. Aucti ſunt ea ipſa nocte, vt aurora procedente fere D. numero eſſent, decernunt illico vallem, quam Siebeltinger vocant, petere, illicque ruſticos agmini ſuo adiungere. Hæc cum nobili Iacobo à Fleckenſtein, qui tum Præturæ in Germersheimio præerat, noctu nunciarentur, impigre cum ſuis, prædicta enim vallis præturæ ſubiecta erat, eo veniens ruſticis, vt ſe cum eo ituros, & tumultuantium agmen diſſipaturos pollicerentur, perſuaſit. Seditioſi hoc audito illico diſperſi fugerunt. Prætore domum reuertente, res circiter octo dies permanſit integra. Sperabat autem prætor eos in officio manſuros, & quandoquidem priuſquam diſcederet, eos admonuiſſet ius, fas, æquum conſiderarent, ſeruaturos fidem. Sed ô mortalium inconſtantiam dicam an malitiam? Paucis exactis diebus iiſdem in locis paſſim ſeditioſorum cohortes congregatæ, Clingemonſter, id collegiatæ, vt dicunt, eccleſiæ nomen eſt. Præterea monaſterium Herde, ædes Ioannitarum in Heimbach, curtam monachorum in Mechtersheimio occupant, vinum, frumentum, pecora rapiunt, ingluuiei indulgent, & amici ventri viuunt.

VT INGENS EXERCITVS CONGREGATVS oppidum Neuuenſtat ceperit.

INTER hæc cum Tonſile illud agmen, vt præmiſimus, oppidum Anuueiler inuaſiſſet, ſeditioſi quique ex Neucaſtler, Magdenburger, Kirbuueiler pagis & valle Sibeltinger conuenere, ſub prætextu quaſi Tonſili agmini vellent reſiſtere, eique viam præcludere, congregati in Geiluueiler, vbi breui temporis ſpatio aliquoties aucti ſunt. Hinc probe ſe exornatos exiſtimantes, mutant animum, mutant ſententiam, finitimos quoſque qui adhuc quieſcebant, in ſuam ſententiam verbis pelliciunt, minis cogunt. Iam vero villa Geiluueiler, & Euſſerſtal monaſterio depopulatis, deſtructis, deuaſtatis, arces finitimas paſſim occupant, demoliuntur, incendunt. Hinc cum vniuerſis copiis Winzingen pagum petentes, caſtra in monte oppidum verſus poſuerunt, mox oppidum ipſum Neuuenſtat, aut, vt elegantiores ſcribunt, Neapolim, in deditionem multis minis poſtulant. Ad quas puſillanimes ciues fidei datæ obliti, oppidum verbis tantum territi ſequenti die dedunt. Huc ſe illico duces & præcipui exercitus receperunt, & præfectum illic, vt conditiones ſibi oblatas aſſumeret, coegerunt.

VT

Digitized by Google

VT EXERCITVS IN GAWE ORtum ſuum habuerit.

TVM quoque eiuſdem farinæ ex Comitis à Leiningen ditione circa pagum Bockenheim, primum ferme CCC. ruſtici congregati ſunt. Ad hos nonnulli leuiſſimi nebulones ex Petraſana, vulgo Pfeddersheim venientes finitimos minis, & vtcunque poterant, ſibi adiunxerunt. Tandem ad vicum Hocheim prope Vangionum Wormatiam perueniunt, vbi eius vici & in Liebenaw virginum veſtalium monaſterijs depopulatis, Regalis Eccleſiæ ſub D. Cyriaci titulo ditionem in Newhauſen occupant, & libidine ſua illic expleta, duos ex canonicis ibidem in fœdus ſuum pertrahunt, deinde oppidulum Hernsheimium, ſub nobilium à Dalburg dominio petunt. Hic ſatis tempeſtiue intromiſſi, ferme XL. viros vt vna proficiſcerentur, nonnullis etiam ligonibus acceptis coëgerunt; reliquos qui nõ vna proficiſcebantur, in fœdus ſuum aſſumunt. Et hinc abeuntes ſatis amplum pagum Oſthouen ſub Moguntini & Palatini Principum ditionibus occupant. Hic quam poterant exercitu inſtructo æde Canonicorum prius diruta, circumiacentium pagorum ruſticos in ſuam fraternitatem compulerunt. Digreſſi in Bechteim Comitis à Leiningen vico, caſtra locant. Quo relicto multi nominis pagum Weſthouen occupant, incolas ſuo fœderi adiungunt. Fieri poteſt vt non admodum graui coactione hic opus fuerit. Vt enim ſemel dicam, non tam lac lacti ſimile eſt, quam tum omnium ruſticorum vnus idemque animus ad ſeditionem ſpectabat.

VT PALATINATVS MAGISTER Equitum contra ſeditioſas copias in Weſthouen ſe geſſerit.

MISERAT eodem tempore Princeps Palatinus Guilielmum ab Habern magiſtrum equitum, virum virtute & nobilitate inſignem, cum CCC. equitibus, & D. peditibus in præfecturæ Alzeiæ præſidium, & vt reliquos ne ad ſeditioſos deficerent, in officio retineret. Inter proficiſcendum vero contractas ſeditioſorum copias audiens, illic in Weſthouen cum ſuis iter inſtituit. Cuius aduentus vbi ruſticis nunciatus eſt, tria millia fere è pago erumpentes, aciem occupato vitifero prius monte, inſtruunt. Quibuſcum magiſter equitum ſine ſuorum ingenti detrimento dimicare, quanquam id ardenter optabat, commode non poterat, bellicas tamen quas ſecum adduxerat machinas ter in illorum aciem emiſit. Ruſtici vero ne eiuſmodi grandine obruerentur, pagum vnde exierant, fuga repetunt. Iam cum nox immineret, nihil plane geri poterat. Fugientium vero LX. confoſſi perierunt.

VT ILLE EXERCITVS FVGIENS Seditioſorum copiis prope Nevvenſtat acceſſerit.

NOCTV ſeditioſi illi omnes aufugientes, & vt tum ſolebant, intereundum aucti ſeditioſiſque prope Neapolin iuncti, oppido Wachenheim occupato, ibidem caſtra locantes, cum adiacentibus ſeditioſis conſpirabant. Nihil plane ab illis prætermiſſum, quo pagos omnes finitimos ſibi adiungerent. Interea Lympurgum monaſterium illorum prædæ patuit.

QVOMODO INTER PRINCIpem Palatinum & vtrumque exercitum res ſit compoſita.

IGNE hoc non veſanæ modo, verum etiam cruentæ ſeditionis in Palatinatus tractu, vt ſupra oſtendimus, circumquaque plus quam crudeliter flagrante, multis in conſilium vocatis, præſertim vt ſubditi benignitate potius ducerentur, quam coercerentur ſeueritate, & vt incommodo, quo Chriſtiani ſanguinis multum effundendum erat, mederetur, placuit illuſtriſſimo Principi Palatino, Heroi certe ob cle-

clementiam æterna memoria digniſſimo, per ciues Neapolitanos, nulla defectionis obſtante culpa, cum exercitu, qui tum apud pagum Winzingen caſtra poſuerat, in colloquio quæ pacis ſunt, tractare. Quod per Senatum & Duces exercitus in Grawe conceſſum eſt. Colloquio dies, locus, tempus à Ducibus deligitur. Nempe vt Princeps ipſe ad diem Mercurij, qui tum proximus erat, exorto iam ſole in campo prope vicum Forſte, ſuis cum conſiliarijs adeſſet. Adiunctum quoque erat ne vltra XXX. equos ſecum adduceret. Hoc pacto commeatum pollicentur Principi, id quod & ſibi, vt fiat poſtulant: Et ita factum eſt. Princeps ad diem præſcriptum deſignato loco & tempore adfuit, quo etiam Duces exercitus, cum delecto delectu ſeditioſæ communitatis conuenerunt. Qui cum Principem excepiſſent, & ea quæ ad pacem pertinent tractare incepiſſent, ecce vterque exercitus inſtructa acie erectiſque vexillis aduenit. Multis autem prudenti deliberatione conditionibus oblatis, tandem vterq; exercitus in hanc conceſſit ſententiam, quam ēt fide interpoſita ratam voluit, vt inter cætera ſinguli diſſipatis agminibus ad propria redeant, oppida, arces, pagos, vicos, ijs quorum eſſent reſtituant, nihil poſthac ex illis amplius accepturi. Princeps in ſubditos non animaduerteret, ſed faceret criminum gratiam. Finito hoc colloquio exercitus caſtra ex quibus exceſſerant, repetūt. Erant autem numero vltra VIII. millia virorum. Princeps cum ciuibus ordine incedentibus Neapolim redit, vbi non ex integro fides ſibi ſeruabatur. Sequenti die, vtriuſque Duces exercitus, Principem adeunt, de loco & conuentu indicendo tractaturi. Quos conuiuio excepit, & indicta die abire permiſit. Ipſe rebus ſicut confectis Heidelbergam reuerſus eſt. Conuentum inde indictum per vniuerſam Palatinatus ditionem nunciari præcipit, & ne nobilium, militum, officialium quiſquam quicquam contra agat edicit.

VT SACRIFICVLVS QVIDAM, EIſenhudt dictus, agmen excitarit.

HÆc dum geruntur, ſacrificus quidam Antonius Eiſenhudt, aut ſi in nomine mihi licet ludere, [illegible] dictus, ſacerdotio in oppido Greichgauiæ Eppingen dicatus, nouum tumultum, poſthabito ſuo officio, inſtituit excitare. Se ipſum itaque Ducem faciens, adiunctis alijs ſceleratiſſimis viris, finitimos quoſque in ſuam ſententiam & partem, verbis itidem vt ſcriptis ſollicitabat. Plus vero veneni hæc eius ſcripta quam aliorum omnium quos huc vſque enumeraui continebant. Libet vnum literarum exemplar apponere.

Patientia & humilis perſeuerantia ſeruatoris noſtri adſit vobis in omnibus veſtris neceſſitatibus. Chari fratres in Chriſto. Vos ſcitis quam dura ſeruitute fuerimus preſſi à noſtris ſuperioribus, & eorum officialibus, & à ſacerdotibus monachiſque. Sed tandem quid & qualiter egerint Deo ſit laus in lucem venit. Quare vos omnes quam poſſum maxime adhortor, vt illico cum omnibus veſtris confratribus huc cum curru veniatis, quo Euangelium & iuſtitia promoueantur. Quod ſi recuſaueritis ego ſine dubio meis cum fratribus apud vos ero. Quod certo de me vobis polliceri poteritis. Subſcribebat autem ſe hoc titulo. Antonius Eiſenhudt, Dux exercitus.

Excitauit ergo eiuſmodi incendium adiunctis nonnullis ſeditioſis, qui nuper ex Wirtembergenſium exercitu à Stutgardia diſceſſerant. Iam vero cum pagum Gochſeim in Greichgauia ſub Comitum ab Eberſtein ditione commouiſſet, ita vt etiam caſtra ſua illic poneret, breui XII. & centena virorum ſibi aſſociauit, quos vniuerſitatem appellabat. Hic Dux hoc ſuo exercitu, erecto vexillo, pagum Eppingen ſatis potenter obſedit, nec graui poſtulatione, vt intromitteretur, obtinuit. Eodem modo oppidum Heidelsheimium inter Bruſellam & Bretheim ſitum, & vicos in circuitu occupat. Capto oppidulo Hilſpach, eum quoque qui cellæ vinariæ præerat, cellarium vocant, ceperunt. Eadem cella vinaria, ſacerdotum & nobilium domibus depopulatis, inde pergentes, & magis magiſq; aucti, oppidum Sunzheim haud multo tempore obſident, quippe intromiſſi oppidanorum reſiſtente nemine, ilico in canonicorum, eſt enim illic ſatis ornatum templum, ædes irrumpunt,

punt,depopulabundi,quaſdam diruunt,alias deuaſtant,& euertunt. Hic quoque promptuarijs plenis inuentis,vino languidi,confecti cibo eructant cædem ſuis ſermonibus.Inter vias autem arcem nobilis Iohannis Hippolyti à Vermingen Steinsberg dictam incendijs exuſtam, ruiniſque proſtratam ſolo æquant. Quæ in edito monte circumiacentes pagos incenſa flammarum fulgoribus illuſtrabat.Hoc igne tanquam triumphali ſibi ipſis gratulabantur.

VT INTER PRINCIPEM PALAtinum & exercitum Ducis Eiſenhudt res ſit compoſita.

RVRSVS Princeps Palatinus,ne in maius incendium iſta funeſta ſeditionis fax volitaret,præuenturus, plane ingratos monere potius quam caſtigare maluit: Inſinuauit igitur exercitui,cui Dux Eiſenhut præerat,per literas, ſe pondus ſi quo premerentur,vt Principem deceret leuaturum,miſſurumque viros à conſilijs, quibus hæc indicaret,modo in Legationis iure ſeruarent fidem; Locus & dies ab Antonio,& Thoma Reus,cæteriſque hoc ad negotium deputatis deſignantur, & ne viri à conſilijs vltra decem equos ſecum adducant,cautum volunt. Principis iuſſu Comes à Naſſawe Philippus, & alij à conſilijs miſſi ad diem & locum deſignatum venientes magna deliberatione rem tractabant. Tandem quod ad concordiam pertinebat, Princeps ratum pronunciauit. Iuſſi diſſipato exercitu domum ſinguli remearent. Perſtant illi in incepto,nec quod ſemel male cœperant deſerunt. Quãuis autem & Principi & viris ſuo nomine miſſis ſe fidem ſeruaturos eſſent polliciti, idque ſcriptis. Leuiſſimi tamen nebulones multo aliter egerunt,quippe Legatos truculenter & verbis & factis tractabant. Vnde qui miſſi erant, totam noctem in vitæ ducentes diſcrimine,nil niſi iam iam moriendum eſſe cogitabant.

VT FIDIFRAGI PRÆFECTVRÆ Lautern à ruſticis in fide permanentibus capti ſunt.

INTER hæc ardua negotia,nonnullos eſſe animo adhuc candido & integro prorſusque exoſam habentes ſeditioſorum fraternitatem Principi Palatino nunciatur. Sed hanc rem tum plane inſolitam ab initio audiamus; Cum ex oppidi Lautern, Nanſtuler, Viſchpacher præfecturis ferme M. ad ſeditioſos defeciſſent,& copias iunctis nonnullis ex agmine,q. Tonſile appellaui,collegiſſent, quo magis magiſq; augerentur, vi, coactione,ſcriptis,verbis, finitimos quoſq; ſibi deuincire ſtuduerint, depopulantur pro felici auſpicio, Ottenburgiũ & Viſchbachum,monaſteria depopulata deſtruunt, piſcinas etiam onerarias, quarum in eo terræ tractu magna copia eſt, diripiunt. Iamque ſpem in copias quæ in ſuperioribus partibus tum graſſabantur(omnium enim idem velle ac nolle erat) extendentes, nobilium arces occupant,& auctis viribus cum ſuæ ſectæ pleroſque fautores in oppido Lautern eſſe non neſcirent,ipſum obſidere conantur. Sed longe aliter atque penes ſe conſtituerant euenit. Conſpirauerant quippe,vicinos in proximis pagis Cobelnberg, Weilerbach, Ramſtein, Steinwinden, qui illorum crudeli tyrannidi & tyrannicæ crudelitati,id quod bonorum & integrorum eſt, conſentire noluerant, quod chariorem fidem quam pecunias haberent, aut in ſuam ſententiam pertracturos,aut igne conſumpturos.E contra boni illi ferme CCCC. vel D. numero, cum ex præfecturis nonnihil ſperarent auxilij, grege facto fœdifragos inuadunt, perfidiæ ſummæ eos arguunt,armata manu,vt ſe Principi Palatino dederent, è caſtro quod occuparant diſcederent. Præterea quicquid armorũ,quicquid actæ prædæ haberent,deponerent,cogunt. Quæ poſtea à Principe cui hoc factum,& merito,mire placuit, bonis illis in fide manentibus,etiam actis gratijs liberaliter ſunt conceſſa.

VT

Digitized by Google

VT SEDITIOSI, QVI DIXERANT SE IN *Palatini fide manſuros, diuerſum egerint.*

SCRIPSIMVS ſupra ſeditioſos in Winzingen & Wachenheim Principi Palatino fide publice data, ſe domum diſſipato exercitu redituros recepiſſe. Quod Princeps credens futurum Heidelbergam rediens, conuentum indictum expectabat, ſed ſecus ac crediderat contigit. Eo namque digreſſo, duas arces prope Neapolin Wolfsperg, & Winzingen iam pridem captas depopulati ſunt. Quin & elegantem arcem Rupersberg dictam ſuo more extruunt, multis rebus pretioſis vino, frumento & alijs, quæ tum aderant, auectis. Porro Deydesheimium Spirenſis præſulis oppidum occupant ex arce illic prædam agentes. Inter hæc exercitus in Wachenheim caſtra in Newhauſen collocat. Alij exercitus non diſſipati, ſed conglobati ciuitatem Landoiam petunt, hoc vt Sacerdotum bonis potiri poſſent coacturi, verum ciuibus reſiſtentibus breui diſceſſerunt, hoc prius, vt exercitui vinum & frumentum è ſacerdotum bonis diſtribuerentur, impetrato. Hinc digreſſi Comitum à Leontopetra, ſeu mauis à Lewenſtein, arcem Scharfeneck occupant, depopulantur, concremant. Poſt in deditionem Neocaſtellum, & Trifelſum poſtulant. Vbi intromiſſi certo numero prædam (quod tamen mirum eſt) non agebant. Et hinc pede promoto caſtra in monachorum villa Merleim prope Landoiam ponũt. Hic confratres ſuos in Alſatiæ Zabernia à Duce Lotharingorum obſeſſos audiẽtes, obſeſſis illico venire deſtinarunt. Inter proficiſcendum vero, vt à Duce Lotharingorum ad internecionem vſque deleti ſint, facti certiores, ab incepto deſiſtentes, diſſipato agmine ad ſua rediere. Duces vero exercitus, Bullicam, id pago nomen eſt, petierunt. Paucorum interim dierum curſu euoluto, cum Princeps Palatinus contractis copijs ad bellum proficiſceretur, ſeditioſi tumultum vix ſedatum reſuſcitant. Qui quamuis ei qui præfecturæ Germersheimij à libellis erat, nihil vltra ſe acturos, & fidem, vt Principi iurauerant, ſeruaturos, præterea expectaturos quid die indicta decerneretur, eſſent polliciti, nihilominus tamen altera vice in Merleim exercitum coegerunt. Quo probe ſatis aucto, exornatoque iter inſtituunt, vt rem ferro decernant. Tum quoque qui in Bruhein ſub epiſcopi Spirenſis ditione erant, arcem eius Magdenburg vt defenderent occupant. Aduenientibus vero è ſeditioſorum illorum exercitu copijs arcem demoliri incendique permiſere.

VT PRINCEPS PALATINVS *copias collegerit.*

IAM cum nec ius, nec æquum, nec fas, nec fides à crudelibus ruſticis ne dicam an ſceleratis & impijs ſeruaretur, cumque nullius res tuta, nullius domus clauſa, nullius vita ſepta, nullius pudicitia munita, contra illorum cupiditatem & turbulentiã eſſe poſſet, huic crudeliſſimo malo obuiare, & vt hic ſitibundus calor reſtingueretur; ab innata clementia ad iuſtitiæ rigorem Princeps Palatinus diuus Ludouicus ſe vertere coactus eſt. Quia vero in mora periculum, illico cognatos, affines, fideles, ſubiectos, non pro ſe ſolum ſed etiam vt labenti & inclinatæ Reipublic. ſuccurrerent ſollicitabat. Eius rei gratia etiam apud Sueuicam nobilitatem nempe vt quæ ſpem dederat, opem ferret, quandoquidem & ipſe eiuſdem confœderationis mẽbrum eſſet, inſtabat. Breui itaque Comitum, nobilium & aliorum ad Palatinatum pertinentium auxilio mille equitum, & trium millium peditum exercitum comparauit. Ibat & ei ſubſidio Archiepiſcopus Treuirenſis, Reuerendiſſimus dominus Richardus ſacri Roman. Imperij per Galliam & regnum Arelatenſe cancellarius, Princeps elector, cum CCC. probe exornatis equitibus, & ter quingentis ex inferiori Germania peditibus. Præterea Princeps Heſſorum Philippus equitatum neutiquam contemnendum hiſce copijs auxilio miſit. Qui quoque ipſe, niſi eodem morbo ſeditionis Haſſia tum laboraſſet, & exornatiori agmine veniſſet. Nam circa Calend. Maias, quo tempore non modo furibundum Martem, verum etiam Litas Deas, & Aten illam Homericam cum Pandora Heſiodica in omnium morta-

lium perniciem conſpiraſſe facile crediderim, complures peruicacis ingenij ruſtici, ſub abbatis Hirsfeldẽſis ditione congregati, oppidum ipſum nulla iuris aut fidei datæ habita ratione ceperant. Sed & apud Fuldam ingens agmen ſex millium virorum numero conuenerat; Qui Principis Heſſorum ſubditis in ſuam pertractis ſententiam pleroſque pagos, præſertim oppidum Vachum, tum multa monaſteria depopulantes, deuaſtabant: Vnde Princeps Heſſorum cum ſua nobilitate, aduerſus eos non procul ab Hirsfeldo, vbi tum erant, egreſſus, equites ferme XL. eo miſit, ſuum commotum animum illis vt indicarent. Illico autem ciues cum ruſticis quorum vltra quatuor millia erant, in arbitrium Principis, tum ſe, tum arma, oppidumque dediderunt. Supererant autem adhuc in his partibus tria agmina, quorum primum IV. millia, ſecundum prope Smalkaldum, V. millia, tertium in Fulda ſupra VI. millia ſeditioſorum continebant. Hi plane ſic caſtra poſuerant, vt vno die omnes in vnum conuenire potuerint. Vnde Princeps Hirsfeldo oppido recuperato, & præſidijs firmato ad Vaſtorphum, id pago nomen eſt, iter habiturus prius oppidulo Hunfeldo, qui ad ſeditioſos defecerat, in deditionem accepto, cum copijs ſuis Fuldam obſedit. Ruſtici quorum numerum paulo ante memoraui, oppido profecti, montem qui à fœminis nomen habet, occupant, & aciem inſtruunt, contra quos Princeps inſtructos exercitus ſui ordines deduxit, quos vbi ſeditioſi videre, illico in fugam conuerſi ſunt, Princeps bellicarum machinarum iacula in Fuldam emiſit, fit præterea à peditibus ad murorum partem concurſus atq; impetus. Inter hæc Fuldenſes ad Heſſorum Principem veniunt, ſuppliciter, vt gratiam ſentiant orant. Annuit ille & Fulda ruſticiſq; in deditionem acceptis dies illic nonnullos manebat. Seditione hac in Fulda & circum ſedata, & in ordinem redacta, cum nõ exiguus exercitus in Duringia varijs locis nobiles partim cepiſſet, partim prorſus è ſuis ſedibus fugaſſet. Præterea monaſterijs depopulatis oppidum Eſchweg, alioſque pagos in ſui ſtudium perduxerat. Ad hæc non parum ſeditioſorum ex ſeditioſorum agmine, quod tum Smalkaldum ceperat, ſed audita Fuldenſi deditione diſſipatum Duringicis copijs acceſſerat. Nec minores copię prope Helderungen congregatæ. His & alijs commotus Princeps, ne hæc lues ſuos vltra inuaderet, in Duringiam iter facere cogebatur. Perueniens ergo ad Smalkaldenſem exercitum, copijs ſuis inter proficiſcendum auctis Eyſennach petijt.

VT SAXONVM, BRVNOVICENSIVM, Heſſorum, Principes ſe contra ſeditioſos geſſerint.

SAXONVM interea Principes, & Brunoſwicenſium Dux Heinricus, exornato exercitu Franckenhuſen oppidum, quo tum ingens tumultuantium ruſticorum copia erat, obſident. Qui inde relicto oppido montem occupantes, tenorem pugnæ vtut poterant, conſtituebant. Conſpectis vero Principum copijs, ad eos literas mittunt, in quibus erat: Se Chriſtum profiteri, quem ſi Principes agnoſcerent quoque, & quod profitebantur, præſtarent, nil prorſus aduerſus eos ſe fore acturos. Ad hæc inter cætera cum illis ſua ipſorum perfidia & tyrannica crudelitas eſſet obiecta, reſponſum ſi Thomam Munzer, huius ſeditionis auctorem, in Principum poteſtatem offerrent, reliquos mitius tractandos. Tumultuantibus vero quod iuſſi erant differentibus, Principes iubent bellicas machinas in montem vectas peditum & equitum copiæ inſequerentur. Quarum iaculis emiſſis, ſeditioſi monte relicto vt poterant, fuga ſalutem quærebant, inter fugiendum vero multi ex illis confoſſi ſunt. Principes tamen ab incepto non deſiſtentes, ſed obſeſſum oppidum potenti manu ceperunt. Et viris illic inuentis interfectis depopulati ſunt. Inde digreſſi oppidum Mulhauſen, in quo Thomas Munzer habitauerat, quodque huius pernicioſiſſimæ ſeditionis & mater fuerat, & altrix, potenter occupauerunt. Iam huius ſeditionis ducibus pręcipuis, præcipue Munzer, laborum ſuorum mercedem & fructum à lictore percipientibus, Prouincia tranquilla facta, & ſubiecti in ordinem redacti ſunt. Re inde geſta Principes cum ſuis copijs ad propria redeunt.

Digitized by Google

VT PRINCEPS FRIDERICVS Dux Bauariæ contra ſeditioſos ſe geſſerit.

EADEM iniqua tempeſtate Princeps Fridericus Comes Palatinus ad Rhenum, Dux Bauariæ, domini Ludouici Principis Electoris frater ob ſeditioſorum in ſua ditione tumultum, domi manere cogebatur. Multi enim tam ſui quam aliorum ſubiecti, in circuitu paſſim inſurgentes, & Epiſcopium Eiſtetenſe occupantes, refractis fidei datæ & reuerentiæ clauſtris in Principem ipſum & ſuos illic irrumpebant. Qua re motus Princeps breui circiter D. equites, & pedites multos qui bellicas machinas cuſtodirent, comparauit. Quo exercitu primum Freyenſtat, id oppido nomen eſt in Sulzgauia, petit. Et quia natiua Principibus Palatinis eſt clementia, peruicaciſſimos & pertinaciſſimos, à ſua plus quam pertinaciter ſemel concepta ſententia Princeps mitiſſimus benigne ſtuduit auocare; Vnde montem Meſſinger dictum, quem vna cum arce ſeditioſi occupabant petens, fide data & accepta Duces illorum ad ſe vocat, qui multis pacis conditionibus oblatis, animis vincere obſtinauerant, vnde re infecta diſceſſum eſt. Princeps poſtero die, montem prædictum ſuis cum copijs conſcendit manum cum fœdifragis conſerturus. His vero fortunam belli tentare nolentibus, ſed turmatim fugientibus Princeps arcem Obernmeſſingen cepit. Vbi præcipuus Ducum, cum nonnullis peditibus inuentus eſt. Quos illico capite plecti, & caſtra cõcremari iuſſit: Epiſcopiũ Eiſterẽſe, ſeditioſorum anteſignanis punitis Epiſcopo reſtituit, & ne ſeditio amplius ſerperet his rebus effecit.

DE CONFOEDERATORVM CIRca Beblingen victoria.

HIs iam circa Rhenum, in Alſatia, Sueuia, Francia orientali, Haſſia, Duringia, & alijs terrarum locis geſtis, Georgius Truchſes Baro in Waltpurg, nobilitatis Sueuicæ exercituum ſummus Imperator rem omnem circa Algauiam, Alpes, Lacum quem Bodmicum vocant, ſuperni numinis auxilio feliciter compoſuerat. Iam cum in Ducatu Wirtembergenſi & Palatinatu, tum quoque in Epiſcopi Herbipolitani ditione mire ſæuiret tumultuantium ſeditio, vt niſi is ignis mature extingueretur, extrema non Germaniæ modo verum etiam aliarum nationum eſſet pernicies metuenda, placuit Sueuicis confœderatis, Imperatori exercitus, relictis ſuperioribus illis partibus per Hegauiam in Ducatum Wirtenbergę adiunctis quas tum ſecum habebat copijs, tranſiret. Qui circa Non. Maias Tubingam veniens illico Hernbergam, admodum Sueuię vetuſtum oppidum, quo multi ſeditioſi tum erãt, cepit. Deducente eo ex Wyla, id oppido nomen eſt, copias, ſeditioſi Wirtembergenſes quorum ſupra mentionem fecimus, XVIII. millia numero in Beblingen & Sindelfingen oppidis continuerunt. Qui audientes Sueuorum confœderatorum exercitum aduenire, relictis oppidis in vnum conuenerunt, & plano in loco aciem inſtruxerunt. Palus autem inter vtrumque exercitum erat. Vnde ad eos Imperator cum ſuis copijs propter loci iniquitatem accedere nequibat, ſed alio tranſire cogebatur: nempe ad Beblingen oppidum. Quo priuſquam veniret, ſeditioſi agmen quod leue vocant, iugo ex altera parte occupato, & machinis eo deductis equeſtre vexillum quod iam aſcenderat, depellunt. Interea Imperator oppidum Beblingen capit, & præſidijs militaribus, ne ſeditioſis pateret, firmauit, auectis inde in arcem machinis quibuſdam leuibus, quibus commode vti poterat. Quin & alterum iugum ipſe occupat, vnde cum Martialibus & leuibus machinis ſeditioſos è è monte reijcit. Equitatu deinde & machinis bellicis ſeditioſos aggreſſus eſt, vexillum Principis Palatini primum, Auſtriacum ſecundum locos habebat, fauente ergo ſummo rerum omnium conditore, hoc exercitu ingentes ſceleratæ factionis copias illico in fugam conuertit, & quicquid machinarum curruumque erat, præterea nonnulla ſigna militaria abſtulit. Seditioſorum maior pars confoſſa eſt reliquis ad ſyluarum latibula confugientibus; parum cladis Imperatoris exercitui illa-

tum

tum eſt eo conflictu. Hac ſtrage facta in Wirtenbergenſi Ducatu ſeditio ſedata eſt.

DE OPPIDI VINOMONTANI deſtructione.

ERANT autem ſupra XX. millia ſeditioſorum, qui in vrbe Herbipolitana, montem D. Virginis matris occuparant, & in Heindinsfeldt caſtra poſuerant. Hi exercitus Sueuorum aduentum audientes, non ſolum ab incepto deſiſtere, ſed etiam omnibus modis reſiſtere & ſuam tyrannicam crudelitatem ad finem perducere cogitabant. Interea Imperator cum exercitu in Vinimontano oppido cruentam crudelitatem & ſcelus, dictu miſerabile, vltum ibat, Captum oppidum, omnibus inde aufugientibus incendit, & prorſus euertit. Eodem modo multos circumiacentes vicos concremat, digna mercede ſceleſtiſſimis nebulonibus retributa.

Weinſperg.

VT SVEVICVS EXERCITVS in Greichgauiam profectus.

SEDITIOSORVM cladem in Vinimontano factam Franci moleſtiſſime ferre, agmen circiter VIII. millia virorum congregare, idque in Neckerſolmum mittere, & cum Sueuico exercitu quam primum confligere ſtatuebant, confratres ſuos omnes in diœceſi Herbipolenſi, Moguntinenſi, Palatinatu, & alijs locis appellant, hortantur, rogant, cogunt, compellunt armata manu, imo manibus & pedibus omnibus neruis & facultatibus adſint, præſenti ope, quippe in præcinctu conſtituti, rem egere. Augent exercitum vt maxime poterant. Iam vero oppido Vinomontano penitus euerſo Imperator cũ ſuo exercitu, Principe Palatino rogãte, in Greichgauiam, quam olim Cheruſcos habitaſſe quidam volunt, profectus, de ſeditioſorum anteſignanis ſupplicium ſumpturus. Hic inuenit inſignem latronem, Iacobum de Bechingen dictum, qui exercitum coegerat, & inter ſceleſtiſſimos Phalarides, qui in arce Vinimontana nobilitatem illam miſerabili ſtrage affecerant, nequaquam extremus fuerat. Hunc catena palo affixum, ardentibus prunis appoſitis, donec deficeret, aſſari præcepit.

VT PRINCEPS PALATINVS ad bellum proceſſerit.

PER idem tempus Palatinus Princeps Elector exercitu probe auxilijs exornato, collecto, & curiæ ſuæ arce Gettenbuhel dicta, quo tum propter ſeditioſorum inſaniam Princeps Georgius Spirenſis præſul, & dominorum Teutonicorum magiſter Dietherus à Cleen aufugerant, quaque admodum ingens argenti pondus & auri ceu in tutiſſimum locum repoſitum erat, vna cum oppido ipſo Heidelberga, præſidijs firmiſſimis, tum nobilium tum Martialium, præfecto Duce Schenck Valentino, Barone in Erpaco, firmato, cum Principibus, Treuirenſi & Herbipolenſi, Epiſcopis, & Othone Heinrico Comite Palatino, vtriuſque Bauariæ Duce, inde profectus in Bruhein iter intendit. Equitum inter quos multi Comites, Barones, nobiles erant, duo millia, peditum ſex millia fuerunt.

DE INCENSIONE VICI MALSCH, & prima noctis face.

PRÆCESSERAT exercitum cum ortu ſolis Gulielmus ab Habern, Magiſter equitum, equeſtri cum vexillo. Qui inter vias paucis adiunctis equitibus, ad Principem Palatinum cum exercitu ſequentem reuerſus, pagum Malſch, in quo, vt ſupra memorauimus, ſeditio in Bruhein primum orta eſt, nolle ſe vt alij in circumiacentibus pagis fecerant, ad Principis arbitrium dedere, ſed ſeditioſe vallo foſſaque cinctos ruſticos reſiſtere conari indicauit. Quo comperto Princeps Palatinus pagum cum exercitu obſidet, & emiſſis nonnullis machinarum iaculis, cum ſedi-

Digitized by Google

tioſi necdum ſententiam mutarent, tandem incurſione & incenſione omnia diripi & euerti iuſſit. Admodum elegans pagus erat, nempe vitibus circumquaque pulcherrime cingebatur. Quo incenſo & euerſo Princeps Palatinus cum copijs ſuis in Rottenburgum, id pagi vel oppidi nomen eſt, ſub ditione Spirenſis Epiſcopi iterum abijt. Exercitus alij alijs locis in circuitu caſtra locant. Perendie eius diei mane cum prima luce arcem Kiſſelawe, quæ vno miliari à Rotenburgo aberat, cum equeſtri vexillo & quibuſdam peditibus magiſter equitum obſedit. Erant autem illic in præſidio nonnulli fœdifragi ex agmine fœdifragorum in Brurhein locati, arx breui capitur, familia Principis nomine in deditionem accepta. Verum, vt ſcribere cœperam, quatuor ex fœdifragis plane quid ſerus veſper vehat neſcij, lictorem in arcem iam tum, vt pleroſque quos illic detentos habebant necaret vocauerant. Hos per lictorem quem in aliorum perniciem citauerant, illico capite plecti, & trūcata corpora in piſcinam præcipitari magiſter equitum iuſſit, vere non minus quam eleganter vates cecinit:

Neſcia mens hominum fati ſortiſque futuræ.

DE DEDITIONE BRVSELLENſium.

FESTA die quæ Chriſto ad cœlos conſcendenti ſacra erat, Princeps Palatinus cum exercitu à Rotenburgo Bruſellam verſus iter conſtituit. Inter vias autem vici à peditibus, ſpoliorum, vt hoc genus hominum ſolet, auidis depopulantur. Iā quod in hoc oppido regimen in Brurhein maiorem partem conſiliorum ſuorum & negotiorum habuerat, & circirer VII. millia virorum eo paucos ante dies miſerat, qui rū poſtero die directo vexillo inde exeuntes, Principes, nobiles, & viros eccleſiaſticos, ſuæ crudelitati parere coegerant, & omnia iudicia, legeſque in ſuam libidinem pertraxerant, non immerito viſitabatur. Igitur magiſter equitum equeſtri vexillo oppidum Bruſellam obſidet, & per vnum ex numero tubicinum incolas rerum omnium cum oppido Principi in deditionem poſtulat. Mox quidam ex Senatu & communitate conſilia pacis petendæ agitantes, ſe, ſalutem & fortunas ſuas omnes vna cum oppido dedunt Principi. Qui cum præſulibus & Duce Othone, Heinrico, adiunctis copijs oppidum ingreſſus eſt. Principes in arce, Comites & nobiles cum exercitu in oppido caſtra ponunt.

QVID CVM BRVSELLENSIBVS & aliis actum ſit.

EO ipſo die quo Bruſella capta eſt, Senatus & communitas in planitiem ante arcem, vt iuſſi erant, conuenerunt. Eo Princeps Palatinus generoſum Schencke Eberhardum Baronem Erpachi, exercitus ſummum Ducem, Ludouicum à Fleckenſtein, Curiæ præfectum, Gulielmum ab Habern, magiſtrum equitum, cum alijs nobilibus mittit. Inter cætera autem Præfectus Curiæ, cui dicendi erat iniuncta Prouincia, dicebat; Principem ſumme deſiderare, quidnam cauſæ ſit vt obliti iuris & æqui, fideique datæ conrra magiſtratum, tam facinoroſa factione, & factioſo facinore inſurrexiſſent. Iam cum ipſimet non minima cauſa huius mali eſſent, velle ſerio Principem auctores & anteſignanos ſeditionis nempe ad aliorum terrorem puniendos indicarent. Poſt longam deliberationem LXX. & vltra proferuntur. Quos exercitus Dux in vincula atque tenebras abripi iuſſit, vbi admodum anguſte collocabantur. Hac ſelectione facta cæteris abeundi data eſt facultas. Quibus abeuntibus ſacrificulus Eiſenhudt, agminis in Greichgauia Dux, cum alijs tribus ex Eppingen, quos confœderationis Sueuicæ exercitus Imperator capi iuſſerat, & Principi Palatino, vt fieri ſolet in rebus bellicis, dono miſerat, adducitur. Adducti modica præbita audientia, nomine nobilium confœderatorum decollati ſunt. Poſtero die Princeps Palatinus, de ſeditioſorum punitione in oppido ipſo in Vdenheimio, in Rottenburgo, Kiſellawe, Grunaw, & alijs adiacentibus vicis tractauit. Multis in conſilium vocatis pro admiſſo ſcelere, horum oppidorum & pa-

& pagorum ſeditioſi XL. millibus aureorum, quos Principi darent, damnantur: Et quicquid armorum eſſet magiſtratui redderent, his niſi eo volente, potituri nũquam; Præterea ab integro fidem dare iubentur. Ad hæc Bruſellenſes ſe portas quas ædificauerant diruturos, & quam ſui regiminis tempore prope arcem concluſerant aperturos promittebant. Flexo iam in veſperam die miſeri illi è turri producuntur ſudore & anguſtia plane pleni. Qui in circulum in arcis atrio conſtituti, ſupremam horam expectabant. E quorum numero cum quinque iam capite truncati eſſent, & ſextus ſimilem ſortem accepturus genua flecteret, Comites & nobiles circumſtantes lictori nihil vltra donec iuſſus fuerit, agat præcipiunt. Miſeri omnes illico flexis poplitibus, manus ſupplices ad cœlos tendunt, & gemebundis eiulatibus miſericordiam implorant. Comites & nobiles Principem adeunt, precibus obnixe rogant, damnatis demat ſupplicia. Princeps vt eſt clementiſſimus, oratores admiſſos, exoratores dimiſit, ſemiuiui vita donati clementia clementiſſimi Principis, leges quas alij ſeruare iurauerant, ſe ſeruaturos quoque pollicentur. Præterea clemẽtiſſimo Principi immortales gratias agunt, qui morte dignorum pœnitentia contentus fuerit. Viuat tua gloria ſemper clementiſſime Princeps, tuam virtutem hoſtes, tuam miſericordiam victi perſpexerunt. Quod ſi pulchrum eſt hoſtem punire & dignum, quanto pulchrius laudabiliusque eſt infelicium ſcire miſereri.

VT PRINCIPIS PALATINI & confœderatorum copiæ coniunctæ ſint.

REBVS ita confectis Bruſella Princeps Palatinus cum exercitu profectus in oppidum Hilſpach in Greichgauia, quæ ad ſeditioſos defecerat, iter inſtituit, vbi & ea nocte quieuit. Venerunt autem ad eum Imperator Sueuici exercitus Georgius Truchſes, & alij Duces, Gulielmus à Furſtenberg, Comes, dominus Frowin à Hutten, eques auratus & Rudolphus ab Ehingen, tractantes quonam locorum copias eſſent iuncturi. Poſtero ergo die Neckerſolmũ verſus cum exercitu progreditur. Princeps inter vias autem obuios habuit Sueuorum confœderatorum copias, quæ inſtructis militariter ordinibus à Ducibus deducebantur. Iucundum ſane ſpectaculum, & Principibus vehementer gratum. Iam vero Principis Palatini exercitu iugum aſcendente, Sueuorum copiæ è bombardarum ſonitu fumoq; vix videri poterant aut audiri. Inter vtriuſque autem exercitus Duces, quo ordine incedendum eſſet conuentum erat. Vterque equitatus vno ordine procedebat. Sueuorum equeſtre vexillum ante ibat, ſequebatur quod in Palatini Principis erat exercitu. Sequenti die hoc Sueuicum præibat. Hac viciſſim alteratione ſatis iucunde vtebantur. Quod de ſignis equeſtribus dixi, idem de equitatu, de peditibus, de machinis bellicis intelligas velim.

DE OBSIDIONE NECKERſolmi.

VTRISQVE copijs eo ordine ad Neckerſolmum tendentibus, milites gregarij ante oppidum & in circuitu caſtra poſituri, iam ante horam præceſſerant. Erant autem ſupra DCCC. ſeditioſos, qui magna & firma præſidia, & ad reſiſtendum ſe prorſus parauerant in oppido, cuius portas quoque probe munierant, conſtituti. Hoc eos qui extra erant tantiſper latuit, donec qui intra, emiſſis machinarum iaculis equitem quendam interimerent. Fœdifragorum dolo cognito ab oppido paululum diſcedunt, & Ducibus, vt res ſe haberent, celerrime nunciant. Vtroque equeſtri vexillo cum leuibus nonnullis machinis celeriter adductis, reliquæ copiæ cum maioribus machinis impigre ſequuntur, quarum iacula in oppidum ſæpe emittebantur, è contra & ij qui muris ſe tenebant, fortiter repugnantes, non ſine eorum qui extra erant damno, reſiſtebant: Pedites cum hinc & inde incurſionibus oppidum vexaſſent, capere tamen eo die nequiuere. Igitur nocte adueniente caſtra ad Neccari ripam Heilpronnam verſus, collocabantur, ſic bellicæ machinæ tandem in oppidum recta ſunt directæ. Verum cum nox eſſet intempeſta, nil a-

liud agi poterat,quam quod oppidum ex omni parte cingebatur, ne ſeditioſorum quiſquam aufugeret.

QVID CVM SOLMENSIbus actum ſit.

EXORTO ſole,machinis ad murum iam propius directis,Solmenſes conſentientibus ijs quos habebant in præſidio quatuor ad Principem Palatinum,& exercitus Duces mittunt, qui veniam petentes obnixe ſe & oppidum in Principis & Ducum arbitrium dederent. Qui eo cuius rei gratia in caſtra venerant,expedito regreſſi hoc cæteris renunciant. Interea quid de illis conſtitueretur expectabant. Exercitus Duces deliguntur,cum ciuibus & alijs in oppido de pacis conditionibus tractaturi. Qui oppidum multo equitatu petentes hæc inter reliqua obſeruanda ſtatuere. Quicquid armorum eſſet ponerent,eis nunquam niſi magiſtratu annuente accingendi. Murum diruerent,& turres,id quod ſequenti die faciebant. Mulctati ſunt pecunia,ſed minime illorum flagitijs condigna. Verum ex hoc ordine circiter LX. qui cladi Vinimontanæ interfuerant ſelegebantur, quos laqueis vincientes ex oppido binos ordine producunt in caſtra. Quorum Dux vexillifer,& ſcriba,quem monachum fuiſſe aiunt,cum alijs duodecim numero, eodem die ſub veſperam capite plectebantur. Reliqui varie ſunt diſperſi. Sub idem tempus in circuitu Heilpronnæ plerique vici igne corrumpebantur.

DE PROFECTIONE IN Oringam.

SEQVENTI die exercitus Oringam verſus pedem promouit, vbi ſeditioſorum ingentem eſſe multitudinem certum erat. Verum cum exercitus vix vno miliari ab Oringa abeſſet,nunciatur ruſticos ante horam inde diſceſſiſſe. Nihilominus tamen,quo inſtitutum erat pergunt,Oringam capiunt,extra muros in pratis ad ripam caſtra locant. Rem Imperator committit Gulielmo ab Habern, & Diethero Spedt,quibus etiam DC. equites adiungit,vt ruſticos inſecuti cum illis dimicarent,vel ſaltem machinarum bellicarum,quarum neutiquam contemnendum numerum habebant,nonnihil auferrent. Qui vt iuſſi erant longo itinere confecto ſeditioſos inſequuntur. Venientibus illis ad Forchtenbergium, iam primum quos inſequebantur cum machinis fluuium Cocher dictum traiecerant.Sed quid detrimenti in curru paſſi ſint neſcio,certe equites in ſpem adducebantur ſe voti fore cõpotes.Et quanquam iam dies eſſet in veſperam inclinata,ab incepto tamen non deſiſtentes,ſed ad cliuum vſque oppiduli Moguntinæ ditionis Crautten dicti illos inſecuti ſunt. Verum quod ſeditioſi priores oppidulum occupaſſent,cogebantur licet inuiti inde diſcedere. Forchtenbergium igitur repetunt,iamque viris & equis multo labore fatigatis,ad Imperatorem qui tum in caſtris apud Oringam erat,nuncium mittunt,indicantes,circiter VI. millia ruſticorum cum multis machinis bellicis in pago Crautten,& in circuitu locaſſe caſtra,ſibi factu optimum videri, ſi illic manſuri eſſent contractis copijs eum in locum venirent.Ante lucis autem aduentum prænominati duo Duces, cum equitibus è Forchtenbergio in planitiem venientes,ſeditioſos adhuc in caſtris animaduertũt.Interea renunciat Imperator,ſibi non eſſe integrum exercitum,quod non niſi vnus & is peranguſtus quidem aditus eſſet,eo ductare. Meckmullium cum ſuis peterent potius, quo ipſe cum exercitu breui quoque aduéheretur.Oppidum interim ipſum,qui ad ſeditioſos defecerant, & in quo multum crudelitatis ac inſolentiæ ſeditioſi patrarant, Epiſcopo Herbipolenſi reſtituerent.His præceptis,quod iuſſi erant fecerunt. Eo quoque Imperator cum omnibus copijs vt pollicitus erat,veniebat Principes & Comites in oppido,Copiæ in pratis ponebant caſtra.

Digitized by Google

QVID JN MECKMVLLIO ET *Ballenberg ſit actum.*

CIVIBVS in Meckmullio pro actis ſuis punitis,& in Epiſcopi Herbipolenſis ditionem eodem oppido reſtituto,ſequenti die exercitus ad Ballenberg Moguntinæ ditionis oppidulum pedem protulerunt. Vbi vt poterant, nam admodum exiguus locus ad tantam multitudinem fouendam erat,caſtra locant. Et hic depopulatione facta,in eos qui ſupplicijs digni erant animaduerſum eſt.Cerneres illic pleroſque vicos ignibus incendi. Cerneres & pedites,vbi poterant finitimis in pagis prædam agere.

VT EXERCITVS JN KOE- *nigshofen profectus ſit.*

HINC exercitus ad Konigshofen,id oppido nomen eſt,progrediebatur. Dederat autem magiſter equitum tribus equitibus res ſuas in Boxſpergo curandi facultatē,ſed hac lege vt illico redituri,vbi ſeditioſi,q̨ oppidulū Crautten occuparāt caſtra poſuiſſent accurate inueſtigarent. Qui exploratū præmiſſi redeunt, rem vti erat,turbulentam nunciant,nempe ruſticos Tuberim traieciſſe & locaſſe caſtra intra & extra oppidum Konigshofen,quin & à ſe viſum eorum exercitum , qui vna nocte & die ad VII. millia virorum auctus erat. Hæc quoque ex agricola quem inter vias ceperant , ſe certo comperiſſe teſtabantur. Quæ cum à magiſtro equitum Imperatori dicuntur, eius animus erectus,quod ſperaret,de hoſtibus,id quod poſtea contigit,ſe glorioſe triumphaturum. Bellicum illico canit,ad arma vocat, prælij faciundi tempus adeſſe monet;multis qui rei bellicæ gnari erant in conſiliū adhibitis , qualiter cum ſeditioſis agendum eſſet explorat. *Aberant vero vno miliari ab hoſtibus: Ergo finito conſilio decernit DC. equites , quibus dominum Frowin,& Gulielmū ab Habern pfecit,eoſq; cū his proficiſci iubet,& ſi poſſint cū hoſte pugnam conſerant. Proficiſcuntur,ſequuntur copiæ mirifice exornatæ. Inter eundum vero Ducibus duobus placuit,diuiſi irent,nempe hac magiſter equitū, illac vero cum CCC. equitibus traiecto Tuberi dominus Frowin conſilia & hoſtium inſidias anteuenire conſideraret. Vtrorumque exacta diligentia eo pertinebat,vt copijs hic manentibus ipſi montem qui oppido contiguus occuparent. Cū vero vallem Schupfer dictam mire iocundam deſcenderēt,& hoſtes & illorum caſtra contemplarentur,ſententiam mutauerunt , quippe quod hoſtes cum agmine & machinis (olfecerant enim ingentes nobilium Sueuorum & Palatini Principis copias) relictis caſtris,ad montem quo vtrique Duces cum equitatu peruenire cupierant,tenderent. Ruſtici occupato monte locant caſtra, poſitis hinc & inde machinis bellicis,quarum circiter XL. erant , exceptis quas leues vocant. Quo viſo Duces conſilio inito,conſultum rati, trans oppidum cum equitatu progredi. Interea ruſtici ſuas machinas in Tuberim direxerant , & damnum dabant equitibus iam deuehendis. Vnde & copiæ alio loco transuehi cogebantur. Interim equitum Duces cum ſuis montem conſcendentes,& in loco ab hoſpitum iaculis aliquantiſper tuto conſtituti,aciem inſtruunt. Eo quoque Imperator venit , & paucis adiunctis hoſtem cingit;diſtribuerant autem ſeditioſi ſuum agmen tres in partes , & pro loco atque copijs poſt machinas collocauerant,machinis ipſis in fronte conſtitutis:Duces interea cum equitatu,& equeſtribus vexillis propius hoſtem accedūt. Quo acceſſu ſeditioſi relictis machinis ac caſtris , vt erant ordine inſtructi fugiunt, & diſperſi , hic lucum qui non procul aberat petit, ille per prata & campos fugit. Horum potior pars confoſſa eſt;Nam equeſtria vexilla , & ij qui leuibus machinis præerant, acrius inſecuti agmen prorſus diſſipauerunt. Inde equites petentes montem , caſtra diripiunt. Interea qui in lucum confugerant ab exercitu per vallem aſcendente circumdati dextra & ſiniſtra funduntur. Sane horrendum erat ſpectaculum,tam in luco quam patenti campo fugere , ſequi , capi , occidi , vulneribus acceptis , neque fugere poſſe , neque quietem pati. E monte quoque in lucum

cum Duces equitum cum ſuis ſe receperant. Verum hæc illorum dimicatio haud quaquam citra iacturam fiebat, quod hinc & inde arbores illis eſſent impedimento. In hoc luco fere CCC. ruſtici vallo, foſſaque ſeſe abdiderant, vt equitum nemo ad eos ſine ingenti periculo poſſet accedere. Conſulentibus Ducibus pedites non paucos eo mittunt. Concurritur magno clamore, ruſtici cladis acceptæ memores acriter inſtare, Martiales haud timidi reſiſtere. Certatur vi magna. Interemptis è ſeditioſis centum, reliqui quod nox intempeſta immineret, à Comite Furſtenbergenſi Gulielmo capti, & pecunia mulctati ſunt.

QVID POST HANC STRAGEM factum ſit.

SVPERIS ergo fauentibus omnia aderant, victoria, præda, laus. Vnde Princeps cum Ducibus & copijs omnibus conſcenſo monte lituis tubiſque ob adeptam victoriam Io pęan, canebant. Deſcendentes inde in oppidum Konigshofen pedem promouent, vbi Principes cum maiori exercitus parte conquieſcebant, reliquo equitatu ad Tuberi ripam amæno in prato cõſiſtente, ruſticorum caſtra pedites occupant. Sane in eo conflictu ſeditioſorum circiter VII. millia deſiderata ſunt. Qui non caſtra modo, verum etiam currus & arma in magno numero, præterea machinas XLVII. egregie fabricatas, exercitui diripienda fugientes reliquerant. Habitauerant hoc oppidum ferme CCL. coloni, qui exceptis quindecim hac pugna cæſi ſunt. Similiter ex adiacentibus pagis ſeditioſorum maior pars occubuit, minor domum redijt. Quamuis autem Principibus cordi eſſet, eos qui in arce Herbipolitana erant, celeriter obſidione liberare, tamen quod viri partim labore feſſi, partim ſaucij cogebantur, poſtero die ſe ex labore reficere. Interea vero oppida Mergentheimium, Lauda, Curia Epiſcopalis, vulgo Biſchofsheim dicta, & alia ad Tuberi ſita ripam capta ſunt, ſeditioſorum præcipuis capitali ſupplicio affectis. Sub idem tempus Herbipolenſis Epiſcopus ſuum magiſtrum equitum, adiunctis fere centum equitibus, ad montem qui ex D. Virginis matris nomine appellatur, mittit, vt quo pacto poſſet ijs qui in arce erant, ſignum flammis ignium daret, quo auxilia & liberationem iam adeſſe certo cognoſcerent. Sic enim ad Palatinum fugiens deſtinarat.

VT EXERCITVS EX OPPIDO Konigshofen diſceſſerit.

FESTO die quem Chriſtiana religio Pentecoſten vocat, inde profecti cum exercitu Principes, vt inter oppidum quod iam reliquerant, & Herbipolin nocte corpora quieti darent. Vtroque autem equitatu exeunte Sueuici pedites progredi nolunt, non paucis ex Principis Palatini exercitu vt idem facerent perſuaſis. In cauſa erat, quod venales illæ animæ, prælij ſtipendium deſiderarent, cum tamen ipſo die pugnæ vix in dimicationis fine, vt ſupra memorauim*, aduenißent. Nihilominus vero Principes & exercitus Duces cum paucis equitibus progrediebantur. Cumque iam circiter quatuor millia paſſuum à Konigshofen diſceſſiſſent, Herbipolenſis Magiſter equitum, expedito quod ſibi iniunctum erat, negotio, reuerſus, Imperatori, partim à ſeditioſis arcem obſideri, partim illos in vrbe eſſe, & ex eis ingens peditum agmen machinis & reliqua armatura bellica probe exornatum ijs qui nudius tertius in Konigshofen occubuerant ſubſidio ire, ignari enim tum rerum geſtarum erant, vixque duo millia paſſuum abeſſe, certo nunciabat. Quo audito Imperator pedites, qui gradum facere detrectarant, in expeditionem vocat, hoſtem iam adeſſe propere enunciat, ſperabat enim hoc nuncio eos à propoſito poſſe reuocari: ſed ſurdis, vt aiunt, tum canebat. Illorum vero pertinaciam non perinde curans, Principibus & Ducibus hoſtem adeſſe indicabat,

mox

Digitized by Google

mox ſigna canere iubet, quo commodius ad cœtum milites cogerentur. Nemo autem non lubens eius imperio obtemperabat. Hinc ipſe paucis equitib. comitantibus, ſeditioſorum agmen contemplabatur. Conſultant autem in medium, prœlium ægre committi poſſe, niſi Guttenberga, id ei ſyluæ nomen eſt, à qua vix duobus millibus paſſuum aberant, præoccupata.

DE RVSTICORVM INTERNEcione in Francia, circa Engelſtadium.

IMPERATORIS itaque iuſſu vtrumque equeſtre vexillum gradum fecit, eo cum reliquo equitatu ſequente. Mouentur interim equitum alæ cum vexillis, perinde ac ab hoſte deſcenderent, idque tantiſper dum inter ſyluam ipſam & ruſticos medii conſiſterent fiebat. Seditioſi pro loco & copiis prope vicum quendam exercitum inſtruxerant, hinc & inde XXXVI. machinis bellicis intermixtis. Quare Principis Palatini magiſter equitum eos qui machinis præerant, cum duce ſuo, ſecum quid hoſtes molirentur exploraturus celeriter incedere iubet. Ruſtici hoc ſpectaculo attoniti rati tutius multo hinc fugere, quam in loco conſiſtere, vallo machiniſque relictis in fugam ſe effudere. Hos equeſtria vexilla in patenti campo vix perſequendo oppreſſerunt. Quicunque autem in vno miliari ad Ochſenfurdum fere comprehenſi ſunt, interficiebantur. Aiunt illorum ſatis amplum numerum fuiſſe.

Ceterum circiter D. in duos non procul diſtantes pagos, vni Gibelſtadium, alteri Sulzfeldum nomen eſt, euaſerant. Qui vna cum pagis concremati ſunt, vt illorum pars minima ſuperfuerit. Paululum ab his locis aberat arx Engelſtadium, aut ſi mauis Angelipolis. Hanc paucis ante diebus elapſis incenderant ſeditioſi, ita tamen vt in neceſſitate, præſertim qua tum premebantur, eſſet receptaculum non contemnendum. Vt enim ſepem probe inflexam, vt muros & fortes & altos prætercam, turris illic erat vallo foſſaque egregie munita. In hanc exoletorum caterua circiter CCCC. cum armis & machinis ſe receperant, introitu & porta quam diligentiſſime obſeratis, vt me hercule mirum dictu ſit, tam breui tempore tantam molem illos congerere potuiſſe. Sed tu mihi, quod ille ait, conſideres, velim; humanæ imbecillitatis efficaciſſimum duramentum eſt neceſſitas, certe eius quanta vis ſit, hoc loco demonſtratur. Qui intus erant ſe probe munitos arbitrati eorum qui extra erant inſultus non magni faciebant, ſed muri pars breui machinis bellicis admotis concuſſa eſt, illico Comites & nobiles, tum alii quoque ex equo deſilire, turrim oppugnare, illicque ſine ordine currere. Qui intra, ſtrenui manu, extremæ horæ memores, acriter inſtare, repugnare, primum impetum fortiter ſuſtinere. Ex nobilibus vero ferme centum ſauciabantur, tenor enim pugnæ in vltimam defatigationem proceſſerat. Nec ab incepto deſiſtebant, quum integri ſauciorum loco ſuccederent. Itaque ſecundo impetum faciunt. Ea autem parte quæ comminuta erat, non pauci ingrediebantur. Qui incendium quod ſe reſtinxiſſe putabant iam primum gliſcere videbant. Nam erat murus adhuc oppoſitus, vnam tantum habens feneſtram & portam, quæ ferme à ſolo triginta palmis diſtabat, ex qua tanta cæde vtrimque pugnatum eſt, vt comites cum aliis iam ſecunda vice abire cogerentur. Qui quanquam in vitæ fuerant diſcrimine, nemo tamen ex eis interiit. Iam cum ruſtici ad deditionem compelli non poſſent, plus iaculorum è machinis immiſſum eſt, quibus murus magis, magiſque concutiebatur.

Tertio tandem impetu facto, turri cum ſumma difficultate potiti ſunt, ruſticis omnib. ad internecionem vſq; deletis. Sane ex agmine quo de ſupra mentionem fecimus CC. ferme in nemus non ꝓcul ab arce ſe ꝓripuerãt. Iam cum nox immineret nihil aduerſus eos agi poterat, ne tamẽ aufugerẽt cingebãtur, mox vbi dies cœpit omnes ſunt confoſſi. Sic ex hoc ſeditioſorum agmine admodũ pauci fuga elapſi ſunt.

Crediderim Hercle dæmonem eo ſacro die Pentecoſtes, verſum ex hymno, quem ſacerdotes ſequentiam vocant, rurſum cecinisse; Hunc diem bellicoſum ego feci. Porro victoria iam adepta Principes cum equitatu & ducib. alas ſeditioſorum ſcalares adeunt, & currus cum machinis ſufficienter ornatis inde auehunt. Poſt contractis copiis vicum Moſs, dictum, petunt, vbi incolarum inuenerunt neminē. Caſtra prope piſcinam & in circuitu locant, & cibo curati corpora dederunt quieti. Mane Principes cum copiis omnibus, pedites enim ex Chonigshofen quoque ad exercitum acceſſerant, inde profecti itinere circiter ſeptem millia paſſuum confecto ad Heidingsfeldum Herbipolitanæ ditionis oppidum, ad Mœni ripam ſitum peruenerunt. Hinc Principes ſuis cum equitibus, extra vero Imperator Sueuici exercitus cum copiis Herbipolim verſus caſtra collocarunt. Pedites ſuperioribus in locis caſtra à ruſticis derelicta occupauere.

QVID HERBIPOLI ACTVM SIT.

INTER proficiſcendum vero antequam caſtra (vt diximus) ponerentur, Imperator exercitus & Gulielmus à Furſtenberg Comes, Principem Othonem Henricum cum CC. equitibus ſecum ſumentes, proximum montem arcem verſus conſcenderunt. Mox tubicinum, vt fieri ſolet, concentus factus eſt, vt ii qui arci erant præſidio, æque ac qui in vrbe, & ad montis D. Virginis matris radicem erant, copias adeſſe certiſſime intelligerent. Quo concentu, vt ii qui in arce erant, vehementer lætati ſunt, ita ſpe nouandarum rerum inflammati meo iudicio ceteri terrebantur; duces exercitus magiſtrum equitum, & ſummum Palatini copiarum præfectum in arcem mittunt, iis qui illic præſidio erant locati tum Principum tum exercitus aduentum nunciarent, verum etſi hoc difficile erat efficere, quod ſeditioſi non procul à monte caſtra poſuiſſent, quod tamen iniunctū erat, diligenter expediuerunt. Ex arce reuerſi, quam de tot Principum atq; nobilium aduentu ii qui illic præſidio diſpoſiti erant, exhilarati fuerint nunciarūt. Eo igitur in loco duces cum Principe Othone Henrico & reliquo equitatu cōſiſtunt, dum qui in arce erant, iacula è machinis quarum & magnitudo & numerus ingens erat in vrbem Herbipolim emitterent. Quo facto Heidingsfeldum petunt, ibiq; caſtra vt dicere cœperam, collocauerunt, ſane ruſtici ea nocte relictis ſuis caſtris cum quatuor machinis optimis ſe in vrbem receperunt. Poſtero die Gulielmus à Furſtenberg Comes, & Principis Palatini magiſter equitum, ſuburbium, vt vocant, cis pontem cum turre quam etiam præſidiis firmabant, occupant. Interea centum viri armis optime inſtructi deſcendunt ex arce. Quibus prædicti Duces obuiam venientes, vna ad caſtra perueniunt, intrant, offendunt neminem. Relictæ erant quinq; vel ſex machinæ cum nonnullis aliis bombardulis deſtructis, has ſecum in arcem aduehūt. Ceterum in vrbe ciuiū & ruſticorum vltra ſex millia erant. Cognita Principum voluntate, (decretum enim iam erat vrbem cum machinis & copiis omnibus obſidendam) venerunt ſupplices, ea quæ pacis ſunt tractaturi. Res autem hunc in modum eſt compoſita, vt ſe cum vrbe & rebus omnibus in confœderatorum & Principum arbitrium dederēt. Quo facto Principes & Præſules cum Imperatore exercitus, & quinquies vicies cētenis equitibus pulcherrime exornatis Herbipolim intrant, vt ſeditioſorum anteſignanis ſupplicio affectis vrbs epiſcopo reſtitueretur. Duæ portæ ab vtroque equeſtri vexillo occupantur, reliquis equitibus cum Principibus in planitiem progreſſis. Quinque horas ita conſiſtebant, cautum enim erat vt equis inſiderent. Ad mediæ portæ cuſtodiam ſatellites deputabantur. His itaq; diligenter proſpectis ciues in foro, qui ex epiſcopatus & Marchionatus erant ditionibus in planitie ante D. Virginis matris ſacellum, reliqui in via quæ ab equeſtri curſu nomen habet, vulgariter *Rennweg* dicta, diſtribuebantur. Primo igitur confœderatorum & Principum nomine exercitus Imperator ad ciueis orationem habuit. Qui illico ſeſe omnes Principibus ac nobilibus ad pedes proiecerunt. Rurſus Imperator poſt longam orationem, qua virtutes ornauit, & illorum effrenatam temeritatem eſt inſectatus, ex ea multitudine nonnullis ſelectis, quibuſdam in omnium præſentia decollatis, reli-

reliquos in vincula coniici iubet: Alii epiſcopo nouum iuſiurandum dant. Quo expedito ad planiciem ante ſacellum, cui deipara virgo dea tutelaris præeſt, tendens Imperator, eo quoq; modo cum ſeditioſis egit, eadem pœna qui in via equeſtri erāt afficiuntur, decapitati ſunt autem ex trina illa ſeditioſorum ſelectione LXVII. numero. Inter quos ciuis quidam duobus millibus aureorum vitam redimere voluit. Sed verba, vt aiunt, ad parietem faciebat. Mox alienigenæ cuiuſcunque conditionis erant, tuti ad lares proprios reuerterunt, ſed hoc pacto, vt iis quorum ſub ditionibus erant, ſuum ius eſſet integrum. Rebus ita confectis Principes cancellariā, vt vocant, epiſcopalem cauſa requieſcendi petebant. Inde cōſcenſis equis in arcem ſe conferunt, vbi etiam pernoctabant, Ducibus cum exercitu in caſtra reuerſis. Sequenti die res cum ciuibus compoſita eſt, nempe vt arma illico ponerent, quę in arcem vecta certe collem diceres. Pręterea muros turreſque contra arcem diruerēt. Ad hæc confœderatis & Principibus VIII. millia aureorum numerarent. Inter hæc epiſcopo ſuum ius, ſi ita mihi loqui licet, integrum manſit. Porro Principes cum ducibus & copiis octo dies in caſtris prope Heidingsfeldum moram facientes, finitimos quoſque pagos & vicos Herbipolitanæ diœceſis, ſeditioſis decapitatis in priſtinum reſtituebant ſtatum. Quod non citra ingens finitimorum damnum fiebat. Hoc enim genus virorum qui caſtra ſequuntur parta victoria vix cohiberi poteſt. Atqui & ſeditioſi priores in depopulationibus fuerant. Inter hæc quoque res Rottenburgenſium ad Tuberim, vt confœderatis & Principibus quinque millia aureorum penderent, componebatur; idq; vrbis tantum nomine; Nam quod ad ditionis partem pertinebat, id Sueuicis confœderatis illibatum conſeruabatur. Tum quoque ex comitatu Wertheimenſi, tria millia aureorum exacta ſunt. Venit & præſul Argentinenſis Alſatiæ Landgrauius, tum Moguntinenſis Locumtenens quinquaginta equitibus ſtipatus in caſtra. Verum quid hic actum ſit, cauſa breuitatis lubens omitto, quod ad finem huius perturbationis tendat deſcriptio. Iam epiſcopo Herbipolenſi arce, diœceſi, vrbe reſtitutis copiæ ad inuicem ſunt ſeparatæ. Optaſſent Sueuorum Duces cum Principe Palatino progredi, idque facile factu fuiſſet, niſi tam crebro Princeps literis ab Heidelberga miſſis, ſententiam mutare coactus, quippe ſeditioſorum tumultum magis magiſque auctum iri, & ni rebus mature conſuleret, de ditione actum eſſe. Scelerum enim artifices omnia diuina humanaque truculentiſſimo genere cupiditatis inquinabant. Hæc itaque cauſa diſceſſus. Conuenit autem inter Principem Palatinum & Archiepiſcopatus Moguntini Locumtenentem, qui, vt principio narrauimus, à ſuis in Aſchaffenburgo male fuerat exceptus, de reſtitutione. Conuenit & inter Sueuicos Duces & Principem Caſimirum Brandenburgenſem Marchionem, qui tum ad Principes multo equitatu venerat, vt is vna cum Gulielmo ab Henneberg Comite, copias quas faberrime exornatas habebant, inde profecturi Sueuicis annumerarent.

DE VLTERIORI SVEVICI EXercitus progreſſu.

IGITVR Sueuorum Imperator cum ſuo exercitu inde digreſſus oppidum Suueinfordum obſedit, & ciuibus ſe in Nobilium Sueuorum arbitrium dedentibus, breui cepit. Re inter illos compoſita, cum ingens agmen ſceleratiſſimorum hominum non ex ſubiectis Herbipolenſis eccleſiæ modo, verum etiam Marchionatu & adiacentibus oppidis & pagis, noctu arces multas nobilium in Bambergenſi epiſcopatu partim depopulatas diruiſſet, partim vero ſolo æquaſſet. Quin etiam Bamberga occupata in Cleri illic diripiendis facultatibus non parum multum inſolentiarum egiſſet, Duces cum copiis eo vbi tunc hæc exoletorum fex triumphabat, pedem protulerunt, diœceſim nemine reſiſtente, facile epiſcopo reſtituerunt, iis qui ex Marchionatu & aliis finitimis pagis erant, redactis in ordinem. Inter alia Princeps Brandenburgneſis Kizingen, id nomē eſt oppidi, quo ſeditioſi cateruatim conuenerant, cepit, LX. illic numero ad ſupplicium damnatis oculi erue-

Digitized by Google

eruebantur. Sedata iam in finitimis pagis turbulentiſſima tempeſtate Sueuici exercitus Imperator contractis copiis ad oppidum Memmingen iter inſtituit. Seditioſorum enim denuo illic magnus exercitus conuenerat, & oppidum obſederat. Imperator eo veniens non procul ab eorum caſtris caſtra ponit. Exploratis inde ferme quatuor millibus ſeditioſorum qui prope pagum Schrattenbacum conuenerant, cum equitibus nonnullis aduerſum hos conflicturus proceſſit. Sed cum nec machinas nec pedites ad ſe ob imminentem noctem poſſet perducere, infecto negotio diſcedere coactus eſt. Sub noctem vero omnibus militaribus copiis hoſtes, quorum XII. millia erant eo aggrediente, rurſus infecto prœlio, quod vltra fluuium Lubas feciſſent gradum, voti compos nequibat fieri. Veruntamen machinis aduerſus illos biduo ſatis proſpere vſus eſt: Multa interim vt hoſti ſit obuiandum ſecum volutat. Tandem vtrinque ad arma concurſum eſt. Seditioſorum multi confoſſi ſunt, quibus etiam Sueuorum pedites vexillum abſtulerunt. Quare qui ſupererant, noctu cum machinis nonnullis aufugientes ad arcem Sulzperg, dictam vix quatuor millibus paſſuum à Campidono diſtantẽ peruenerunt. Inter hæc fortiſſimus & florentiſſimus Cæſarei exercitus Imperator Georgius à Fronſperg inclinata iam in veſperam die, cum copiis quas è Mediolano eduxerat, Sueuici fœderis nobiliſſimo & fœliciſſimo Imperatori, Georgio Truchſes obuiam venit. Vtrique ergo Imperatores hoſtem inſequũtur Qui impenſiſſimis precibus vt cum Imperatoribus in colloquio verba facere liceret, impetrauit. Res feliciter inchoata felici exitu finita eſt. Dedunt ſe ſeditioſi, armis & vexillis poſitis, in Sueuorum confœderatorum arbitrium. Digna per Iouem laudibus victoria, quæ non humano ſanguine ſed clementia ſtetit potius. Nam ea demum, & apud Deos & homines victoria minimum eſt habitura inuidiæ quæ clementiæ plurimum habuerit.

VT PRINCEPS PALATINVS cum exercitu ſuo per Mænum deſcenderit.

SVEVICIS copiis ex Heidingsfeldo diſcedentibus poſtero die Princeps Palatinus cum exercitu in pagum Remblingen profectus eſt. Milites in Heuſſen & Entingen pagis Comitatus Wertheimenſis caſtra collocabant. Sequenti die in oppidum Wertheim, hinc Milteburgum vna cum Moguntinæ ditionis locum tenẽte, qui inter vias obuiam venerat, Principes ingreſſi ſunt. Equitatus in Berſtat, peditatus cum machinis in pagis Hambach pernoctant, conuentione de mulcta Archiepiſcopatus Moguntini facta, Oberburgum Principes, equitatus Niderburgum, Moguntinus locum tenens Cleinuualſtadium petunt.

QVID ASCHAFFENBVRGI ſit actum.

CVM ad Aſchaffenburgum Moguntini Archipræſulis Curiam, vt vocant ventum eſſet, Principes ſe in arcem illic receperunt, militibus in adiacentibus pagis caſtra collocantibus. Sequens dies ciuium & ſeditioſorum negotiis inſumptus eſt. Certo autem Princeps Palatinus Mogũtiam & oppida in Ringauia, quod ad ſeditioſos deſciuerant, obſidenda decreuerat. Verum præmiſſis Principum literis, ne id fieret, ſeſe dederunt, res ſeditioſorum compoſita eſt, nempe vt inter cetera non ſuo ipſorum, ſed locum tenentis iudicio ſtarent, denuo iuramento pręſtito. Ad hæc XV. millia aureorum exiguntur. Inde Princeps Palatinus cum omnibus militarib' copiis Diepurgum oppidulum petit. Hinc ad Oppenheim celebris nominis oppidum venit. Equitatus cum Principibus Rhenum tranſmiſerat, peditibus ſequenti die ſequentibus. Diem illic manere cogebantur, quod Principi Palatino Moguntinus locum tenens Aſchaffenburgi pollicitus fuerat ſe auxilio cum CCC. equitibus ad Oppenheimium venturum.

Digitized by Google

VT SEDITIOSORVM TRANSrhenanorum agmen & caſtra explorata ſint.

EODEM miſerandæ calamitatis tempore nil prorſus ab exercitus ſummo duce Schenck Eberhardo Generoſo barone, quod bonum Imperatorem decebat, prætermittebatur, quin nullum non lapidem, vt prouerbio dicitur, mouebat, quo ſeditioſorũ, qui denuo, prope Neapolim conuenerant, propoſitum exploraretur. Hos vero pagum Dalsheimium conceſſiſſe illicque circiter VIII. millia numero caſtra collocaſſe nunciatum eſt. Flagrabant, vt prius, inuſitatis cupiditatibus, minabantur ſe Principem Palatinum cum copiis omnibus, velle non opprimere modo, verum etiam crudeliſſime vexare, & ſe non vexaturos tantum, ſed inaudito quodam feritatis genere interfecturos, quoſcunque ſibi aduerſos comperiſſent. Et me hercle huius ſceleris atrocitas primum illis proſpere ſucceſſit. Omnia minis, tumultu, præda, cæde paſſim implent. Conuenerant autem, vt dicere cœperam, ex Thymopolitanorum, Merleinorum, Heilſpruckenanorum & Wachenheimenſiũ copiis prope Neapolim collecti. Gradu deinde facto Agersheimium, Lamsheimiũ, Freinheimium, oppida capiunt. Hinc Principis Palatini arcem in Dyrmſtein ad deditionem compellunt. Reſiſtebant, qui illic præſidio locati erant, inter quos etiam præfectus à Zell (id ei pago nomen eſt) fuit. Reſiſtentibus inquam illis, id quod tum bonos ac fideles ſubiectos decebat, ſeditioſi violenter arce poſiti, præfectum cum quindecim aliis viris miſerabiliter occidunt, occiſos ex arce proiiciunt. Arcem depopulatam vna cum clariſſimi Iurium doctoris, domini Wolfgangi ab Affenſtein caſtello, diripiunt, & ſolo æquant. Pagum egreſſi præſulis Wormatienſis ædes incendunt; Et hac fraterna charitate inflammati arcem Neuuẽleyningen occupant & depopulantur. Erat illic tum Comitiſſa à Weſterburg, femina pudicitia & natalium claritudine inſignis, quam vt cibum coqueret, & ingurgitantibus miniſtraret, coegerunt. O deteſtabilem, & execrandam atrocitatem dicamne an impietatem! Sed pergam non cum ipſis, ſed vt immaniſſimi latrones perrexerint, ſcribere. Omnibus ad votum illis ſuccedentibus Weſterburgenſem arcem Altleiningen concremarunt. Hinc ad monaſterium Heningen commigrant prædam agentes. Eodem modo pleraſque arces prope montem Donnerſberg dictum capiunt. Hunc ego Tonantis montem à Ioue fulgurante dictum, eo tempore quo Romani cum Germanis bella geſſerunt, crediderim, quippe cum & alia eiuſmodi vocabula præſertim in hoc terræ tractu adhuc licet corrupte pronuncientur, ſuperſint. Sed de his alias fuſius fortaſſe & commodius. Captis arcibus oppidum Kircheimium ſub ditione Comitum à Naſſauue ſibi vendicant. Deinde Bolando, & Stauffen arcibus incenſis, in locum qui Gauue vocatur, profecti, breui comparato exercitu damna dederunt vehementer deteſtanda. Ergo quaſi re feliciter geſta, *Io triumphe*, magno plauſu canebant. Quod ſi ſceleratorum hominũ votis ſucceſſus vltra aſpiraſſent, Dij immortales, quo fuiſſet illorum execranda impietas euaſura?

VT PRINCEPS PALATINVS SE contra hos ſeditioſos geſſerit.

IAM cum Principi Palatino, quonam loco ſeditioſi caſtra collocaſſent, eſſet nunciatum, ſuos, quos tanta ſemper clementia gubernarat, ad ſeditionis auctores rurſus deſciuiſſe moleſtiſſime tulit. Vnde feræ gentis ferro duriores animos vt debilitaret, manſuetiſſimum ingenium ſuum, ad tempus depoſita clementia, ſeueriori ſeueritate vti cogebatur. Ducis itaque iuſſu, exercitu probe exornato magiſter equitum ex Oppenheim per arcem cum equeſtri vexillo hoſtem exploraturus profectus eſt, Principe cum omnibus copiis tempeſtiue ſubſequente. Inter vias autem Moguntinus Locumtenens obuiam factus CCC. equites ſuos copiis adiunxit. Iter vero Weſthofen verſus, id pago nomen eſt, inſtituebatur. Interea nunciatum eſt, ſeditioſos noctu ex Dalsheimio profectos ad Guntheimium

Digitized by Google

heimium frequentis nominis vicum, in quo Ioannis ab Oberſtein arx eſt, gradum feciſſe. Hac magiſter equirum illorum ſecutus veſtigia ſe confert. Iam quia per patentem campum acie inſtructa proceſſeranr, quot virorum in vno cuneo fuerint, ex ipſis ſemitis erat facile deprehenſu. In ſingulis cuneis quadrageni tres, ad dextram vero in agmine, quod tum leue vocabant, viceni ſeptem inceſſerant. Hinc vero magiſtro equitum cum ſuis ad celebre oppidum Pfedersheim, elegantiores Petram ſanam vocant, tendenre, ſeditioſi illum curſu præuertunt. Mox oppido ad deditionem verbis tantum compulſo, quibus auxilia Princeps Palatinus breui, & admodum magna quidem ventura pollicebatur, ad hæc ne ad ſeditioſos deficerent ab ipſo Principe Burggrauius Alzeienſis penes CC. viros ante dies quinque præſidio vt eſſent illuc ordinauerat, intromittuntur.

DE STRAGE IN PFEDERS-heim facta.

IAM cum magiſter equitum, quid hoſteis molirentur probe intelligeret, eoque indicato iuſſu ducis acies eſt inſtructa, & ad oppidum deducta. Conſultatur hic de hoſte aggrediendo. Ab oppido ergo centum paſſus equitum peditumque exercitus conſtituitur, machinæ leuiores prope montem D. Georgii, cui etiam in cacumine fanum eſt dicatum, vehuntur, ex quibus iacula in oppidum miſſa ſunt, iis qui intus erant, nequaquam in vtramuis aurem dormientibus, ſed fortiter quoque repugnantibus. Erant & ipſis ſuæ machinæ. Iam pene horæ ſpatio elapſo conſultum eſſe iudicant, definiretur numerus equitum, qui trans fluuium Phrem in valle oppidum alluentem mittantur. Hos enim quid ſeditioſi acturi eſſent probe perſpecturos, quod hac quam iſthac multo id commodius poſſet fieri, arbitrati ſunt. Nec fruſtra hoc negotium ſuſceperant. Igitur magiſter equitum cum equeſtri vexillo, aſſumpto Diethero à Schonburgo, Alzeiæ Burggrauio, qui tum quinque turmarum erat decurio, in agro prope ſacellum quoddam cis fluuium conſiſtit. Miſſus erat etiam Iohannes à Schonburgo cum Vbiis equitibus, quos Colonienſes vocant, in valle vt conſiſteret, & quid hoſtis moliretur diligentiſſime conſideraret. Quos qui in oppido erant, nam vexilla tria, vt probe ab incolis cerni poſſent, erigebantur, vel CCCC. vel ad ſummum D.tos numero eſſe, id quod poſtea certo cognitum eſt, arbitrati ſunt. Magiſter equitum interea vices ſuas Wolffgango Vlricho à Flehingen committens, vno comitatus puero ad Principem Palatinum, quid agendum eſſet exploraturus acceſſit. Quo ad exercitum veniente Ducis conſilio decretum eſt, quandoquidem oppidum eſſet obſidēdum, locus quo caſtra ponerēt, deligeretur. Quæ ad fluuium ſupra oppidum poſita ſunt. Iam vero cum hoſteis in oppido, extra vero copiæ inſtructa acie eſſent, nemo tum futurum putabat prœlium, præſertim iam Heſpero apparente. In caſtra ergo quibus vires reficerent, vinum, frumenra aduehuntur. Verum illico portis apertis, hoſtium ſubita eruptione tria vexilla ex oppido egrediuntur. Eo autem propter impedimenta machinarum, nec equites nec pedites peruenire poterant. Quidam ſeditioſos vt Principis machinas tollerent, alii vt equites depellerent egreſſos arbitrabantur. Inter hæc vltra octo millia hoſtium ex oppido erumpunt, fortaſſe quod ſe facile eas quæ trans fluuium erant copias, prœlio contundere ſperarent. Nam adduci non poſſum vt exercitum qui ad D. Georgii montem erat, ab ipſis viſum credam. His conſpectis equites inter ſe propius iuncti, quid agendum ſit à magiſtro equitum expectant. Qui vt ita iuncti ſuperiora peterent iuſſit. Ipſe vero cum Moguntino equitatu in hoſtium proſpectum proceſſit. Quem ducis iuſſu Treuirenſis & Iuliacenſis copiæ ſequebantur. Exercitus Principis cum machinis interim in expeditione conſiſtebant. Ruſtici viſis equitum copiis, inſtructa acie per medias vineas ad locum impeditum, & iniquum, quoque equites nequibant venire, tranſeūtes, machinas ſuas in exercitū, quo Princeps ipſe erat, direxerūt. Primo iaculo Principis à ſecretis ſupremo fere loco conſtitutus periit. Interim tres machinæ in ruſticos recta procedentes diriguntur, quarum emiſſis iaculis, illico in fugam coniecti oppi-

Digitized by Google

oppidum repetunt. Quorum admodum multi ab equitibus, qui in aciei fronte erant, ſunt interfecti. Quod ſi iuxta magiſtri equitum conſilium pedites, qui in leui armatura erant, eadem opera hoſtes adorti ante portam inuaſiſſent, vel pauci vel nulli illorum euaſiſſent. Fugientes vero omnes interficiebantur, vt eo conflictu ferme quatuor millia ſeditioſorum ſint cæſa. Nocte iam prœlium dirimente Principes in caſtra ſe recepere. Præſidio circa oppidum diſpoſito, quatuor parteis, quindecies centeni pedites, & mille equites ſibi vendicabant, in excubiis conſtituti. Poſtero die ſole iam exorto machinæ in oppidum diriguntur; nonnullis iaculis emiſſis: qui intra erant, ſe cum oppido Principi Palatino dedunt. Quo facto illico machinæ ſunt amotæ. Pacem igitur omnium nomine legatis ſuppliciter petentibus iniungebatur ſub vitæ interminatione, quam accuratiſſime curarent, ne quis præſertim anteſignanorum ex oppido aufugeret, ſed ſimul omnes quid à Principe decerneretur expectarent. Sequenti itaque die, quæ Chriſti redemptoris noſtri præconi Ioanni Baptiſtæ ſolennis erat, Principes cum equitibus planitiem non procul à monte D. Georgii occupant; eo iuſſi ſunt ex finitimis pagis venire ruſtici, vt ſelectione facta de præcipuis ſeditionis ducibus ſupplicium ſumeretur. Via per quam ingredi debebant trecentis erat munita equitibus, ne hoſtium quiſquam aufugeret. Tria ergo millia ruſticorum iuſſu magiſtri equitum, & domini Frouuin armis poſitis ex oppido egrediuntur. Demonſtrant hi duo viam & quo eundum, & ne fugam meditentur grauiter interdicunt. Quorum fidiſſimo & amantiſſimo conſilio ſi obtemperaſſent, haud quaquam tanta fuiſſet eo die facta ſanguinis effuſio. Monebant enim aperte, actum eſſe de omnibus ſi eſſent fugæ præcipites. Quid multis? Egreſſis illis porta clauſa eſt. Iam vero cum iugum primi hinc & inde ſtipante milite conſcenderent, qui poſtremi erant obtento iam aliquoties cliuo in biuio, fugæ ineundæ gratia conuerſi ſunt. Quos equites inſecuti oppreſſerunt. Hoc viſo equites qui in cacumine erant, ſimili pertinacia illico in conſectandis ruſticis vtebantur. Res viſu & auditu horrenda. Hic Princeps Palatinus cui hæc pugna mire diſplicebat, quippe qui innata clementia pacem potius quam ex humano cruore victoriam peteret, cum exercitus duce, præfecto curiæ, & aliis quam potuit ſedulo, equites ne miſeram plebem tam miſere mactarent, ſuos eſſe quos confoderent, orat, obſecrat, obteſtatur. Hanc laudem etiam apud hoſteis tua clementia clementiſſime Princeps Ludouice aſſequutus es. Hoc eſt vere eſſe Principem, hoc eſt vere ſubiectis parcere, cum pœna digni ſupplicio afficiuntur, anteactæ vitæ culpa minime conſiderata, pro illis intercedere, inter excandeſcenteis milites, inter vibratos gladios inter equorum & armorum ſonantem fragorem, medium accurrere, ex media morte raptos ſeruare, plus ſatis effuſum eſſe humani ſanguinis, mitius per imprudentiam peccantes tractandos teſtari, & cum imperio ob incenſum furentium furorem non potes, lachrymis in miſerorum fortunis miſericordiam adhibeant rogare. Ea autem repentina clade fere DCCC. ruſtici cecidere. Ex agmine autem ſeruato circiter XXX. capitali ſupplicio affecti ſunt. Reliqui, quamuis & ipſi rei mortis eſſent, denuo iuramento præſtito ad propria redierunt. His rebus confectis iam inclinata in veſperam die ad caſtra Principes tendebant. Verum cum adhuc circiter mille ruſticici in oppido eſſent, verendum erat ne noctu aufugerent, niſi tanta ſolertia quanta præterita nocte vigilarent, quod tamen & equis & hominibus graue erat. Habito conſilio res commiſſa eſt Magiſtro equitum. Qui accepto equeſtri vexillo oppidum petit, & ruſticis in cœmiterio congregatis D. ex illis in eccleſia, præterea portas omnes, ne debitam pœnam ſcelerati effugerent, concludi iuſſit; ciuibus vt diligentiſſime concluſos obſeruent præcipit, ſe ex eis qui bona fide annumerati eſſent, aufugerent, impleturum.

Ad hæc quoſcunque qui ſe vtut poterant occultaſſent inuenirent, qua maxima poſſent diligentia tenerent. Nequaquam autem hoc crudele tibi videatur, cum huius oppidi communitas plus quam effrenata temeritate geſtierit. In caſtra reuerſo magiſtro equitum iniungitur, vt vna cum Iacobo à Fleckenſtein

Digitized by Google

& Ioanne à Schonburgo craſtina die rem inter oppidanos componat. Qui albicante iam, vt ille ait, die, oppidum ingreſſi cuius rei gratia miſſi erant oſtendunt, inuenti autem ſunt adhuc CCC. ruſtici; omnibus vero in vnum congregatis ſingulorum nomina magiſtri equitum iuſſu lecta ſunt. Ex quibus XXIV. capite puniebantur, reliqui omnes incolumes ad ſua reuerterunt. Mox res inter ciues componi cœpta eſt. Ex his quatuor capitali ſupplicio afficiebantur, alii quippe ſeditionis duces pridie, cum conarentur Principem & vniuerſam nobilitatem ad internecionem vſque delere, in agmine fugientium occubuerunt. Ciues pecunia mulctati, & vt arma, machinas, gladios in arcem Alzeiæ deferrent, & priuilegia, quæ multis ſeculis obtinuerant, Principi offerrent, nouum iuramentũ præſtarent quoq; decretum eſt. His geſtis dies aliquot Principes in caſtris illic manſerunt, in eo autem terræ tractu multum damni à Martialibus dabatur. Interea quoq; finitimorum pagorum ſeditioſi, ſuorum laborum fructum dignum percipiebant. Huc etiam è Francofordia, Wormatia, Spira ciuitatibus, cum in hac truculentiſſima temporum conditione tumultuantes in clerum atrociter inſurrexiſſent, Legati ad Principem Palatinum pacis & reconciliationis gratia miſſi ſunt, & voti facti cõpotes ad ſua redierunt. Venit & huc Princeps Ludouicus Comes Valdentiæ cum centum equitibus, quos deinde Palatini copiis adiunxit. Quin etiam duo præcipui ſeditioſorum duces in caſtra adducti, vni nomẽ erat Michael Buſch, in quem Princeps Palatinus multa beneficia collocauerat, quorum oblitus fœdifragorum dux fœdifragus effectus eſt; alter Meruuein dictus, ſeditioſorum ſignifer fuerat; Qui interrogatione & confeſſione peccatorum facta decollati ſunt.

VT FREINSHEIMIVM ET NEAPOLIS denuo capta ſint.

HINC oppidulum Freinsheimium cum vniuerſo exercitu obſeſſum in deditionem acceptum eſt, incolę partim ſuppliciis, partim pecunia mulctati ſunt. Et vt non arma ſolum verumetiam priuilegia illico Principi offerrent, ſancitum. Poſtero die Neapolitani deditionem fecerunt. Qua facta Principes ibi diem vnum ac alterum manſerunt. Treuerenſis, & Principis Ludouici exercitus in Winzingen & Muſpaco, id pagis nomen eſt, pedites in Diedefeldo & Hambaco caſtra poſuerunt. In Neapolitanos ciues, quod inſolentiores ceteris fuiſſent paulo animaduerſum eſt. Octo enim ex illis capite plectebantur, aliis in vincula coniectis. Qui ſupererant, iuſſi ſunt armis & prærogatiuis oblatis, tria millia aureorum pendere.

QVID APVD MINFELDVM actum ſit.

POSTHÆC Principes cum exercitu Neapoli profecti, in pagum Gedromſtein peruenerunt, copiæ in finitimis vicis caſtra collocauerant. Hic oppidi Landoiæ legati venientes, Principi Palatino vinum, frumentum, armenta contulerunt, & in concordiam conſentientes, ad ſua reuerſi ſunt. Sequenti die ad pagum Minfeldum veniunt. Hic Principes caſtra, pedites vero in Frickenfeldo ponunt. Interea Albipolitanis, qui hac in ſeditione ſatis (vt alibi tum vbique locorum fere ferocientes) fuerant inſolenteis, nam oppidum Sels, arcem Remigii depopulari & incendi permiſerant; præterea caſtellum Rœderen occuparant; vt cum Principe Palatino conuenirent: de ineunda concordia dies indicta eſt.

Legati vna cum generoſo Domino Ioanne Iacobo Barone Merſpurgi Cæſareæ & Catholicæ Maieſtatis in inferiori Alſatia præfecto veniunt. Multis vero vocatis in conſilium, poſt longam deliberationem, tandem eo res deducta eſt, vt ciues Principi Palatino ſex millia aureorum darent, & ſeditioſis octo numero in oppido decollatis, maiores machinas iam dicto præfecto redderent. Verum Albipolitani diem ex die prolatantes hanc inire concordiam differebant. Id cur factum ſit, aliorum eſto iudicium. Hoc conſtat Principi Palatino hanc dila-

Digitized by Google

dilationem vehementer diſplicuiſſe, quippe quod illa impediretur quo minus illuſtriſſ. Principis ac Domini, Domini Ferdinandi Auſtriæ Archiſtrategi, Cæſaris Caroli inuictiſſimi Imperatoris Auguſti, fratris germani votis faceret ſatis. Miſerat enim idem Archidux viros à conſiliis à Palatino auxilium poſtulatum, bellum contra ſeditioſos geſturus. Equidem hæc acerbitas orbis terrarum perturbatione, omnibus Principibus impendere videbatur.

VT ALBIPOLIS OBSESSA SIT.

IAM cum Albipolitani omnino rebelles eſſe viderentur, Princeps Palatinus eo coactus eſt mouere caſtra. Itaque Dux exercitus & Magiſter equitum cum omnibus copiis ad oppidum peruenientes ea loca occuparunt, quæ nil minus quam occupari poſſe ciues arbitrabantur. Principis Palatini equitatus in monte & in vico Suueig, Treuerenſis in Rechtenbaco, Principis Ludouici equites in Rodt, vltra viam equeſtrem, pedites cum machinis in valle prope collapſa ædes, quas incolæ Burgſtadel appellant, caſtra collocauerant. Interim quoque pagi, qui ad ſeditioſos defecerant, punitis quibuſdam ducibus, quorum ſeptem numero erant, reſtituuntur. Principe igitur Palatino cum equitibus adueniente, ſub noctem dux exercitus ingenti labore, machinas propius muros oppidi ſatis bene muniti admouit. Exorto iam ſole, ſignum per tubicines datur. Quod ſalutationis genus non omnibus gratum fuiſſe exiſtimo, quippe quod hanc conſonantiam mire diſſonans bombardarum fragor ſit ſecutus. Non erat vſquam quieti locus. Qui in oppido erant, impigre in caſtra equeſtria iacula, ac immiſſa fuerant emittebant.

VT CONCORDIA FACTA SIT.

EO die Cæſarei Regiminis generoſus Dietherus à Manderſcheidt Comes, & Fridericus à Lidbacho. Præterea ex Argentorato, Spira, Wormatia, Hagenoa, Landoia ciuitatibus legati venerant, rem compoſituri. Princeps Palatinus, vt Cæſarei regiminis Legati pro pace ineunda agerent permiſit. Interim tamen ab oppidi expugnatione nequaquam ceſſabatur. Aiunt poſtero die DC. iacula in oppidum miſſa, quorum ſonitus etiam vltra Rhenum auditus eſt. Porro duorum legatorum ſtudio & cura Albipolitani eo deducti ſunt, vt in veſperam die iam inclinato oppidum Principi dederent, cum iam non poſſent concordiam à præfecto Cæſareo preſcriptam impetrare. Ad hæc non parum incommodorum paſſim erant inter obſidendum. Vt ſummatim dicam: ſic inter eos conuenit, vt Principi Palatino VIII. millia aureorum penderent; cumque cum equitatu in oppidum de ſeditioſis ſupplicium ſumpturum intromitterent, & machinas cum equitatu maiores euehi permitterent. Quod ciueis ſe facturos fide data promittebant. Mane cum iam prima luce Princeps cum equitatu oppidum ingreſſus eſt, tres capitali ſupplicio affecti, duobus digiti detruncati, reliqui gratia Principum ſunt erepti. Oppidum deinde Cæſareo præfecto reſtituit; & ne amplius à Cæſaris tum fide tum amicitia ad ſeditioſos deficeret, Princeps hortatur. Inde in caſtra reuerſus, diem vnum & alterum propter negotia emergentia illic manſit.

DE PRINCIPVM DISCESSV.

REBVS ita confectis Archiepiſcopus Treuerenſis cum copiis ſuis, Principe Palatino comiter ſalutato, in ditionem ſuæ eccleſiæ per Waſgauiam iter inſtituit. Princeps ipſe dimiſſis quibuſdam equitibus eo die cum reliquis copiis ad Rheni Zaberniam peruenit, vbi pernoctabat. Mane hinc profectus Germersheimium, oppidum bene munitum petit, vbi diem propter oppidanorum & male feriatorum quorundam negotia coactus eſt manere. Deinde prope Germersheimium Rhenum cum equitatu tranſmiſit, peditatu Spiram verſus miſſo. Poſt fere DCC. cum equitibus pulcherrime exornatis Heydelbergam abſque vlla

SEDITIONIS RVSTICANÆ PER SVEVIAM ET RHENI TRACTVM EXCITATÆ, ET PRINCIPVM VIRTVTE repreſſæ, Anno MDXXV. Hiſtoriola ipſo tempore ſcripta ab HVBERTO THOMA LEODIO Illuſt. Princ. Ludouici Palatini Electoris Conſiliario & Secretario.

REVERENDISSIMO IN CHRISTO PATRI ET DOMINO, DOMINO ERHARDO DE MARCKA, Sacroſanctæ Eccleſiæ Romanæ Presbytero Cardinali, Archiepiſcopo Valentiæ, Epiſcopo Leodienſi, Duci Bullonenſi & Comiti Loſſenſi, Domino & Principi meo clementiſſimo Hubertus Leodius ſeſe humiliter commendat.

QVANTVM Germani cæteros mortales belli gloria ſemper antecelluerint, Reuerendiſſime Princeps, plenæ ſunt Hiſtoriarum chartæ; & Mathematici hanc gentem pro horoſcopo Martem habere tradunt. Vnde nõ mirum cuiquam videri debet, ſi conqueratur cottidie Germania, & maiores ſuos accuſet, quod res olim præclariſſime fortiſſimeque geſtas, præſenti tum gloria contenti, poſteris tradere neglexerint. Hinc enim factum, vt fortiſſimi Ducis Arimini, (cui ſi quæ pro patria fortiter pertulit, non intercidiſſent, neque Græcia ſuum Alexandrum, neque Hannibalem Africa, neque Scipionem Romanus opponeret) vix nomẽ ad nos peruenerit. Ariouiſtum ſolum è tot bellicoſiſſimis Germaniæ regibus, hoſte virtutem eius non intermori paſſo, nouimus. Nobiliſſimarum familiarum origines vltra quadringentos abhinc annos vix reſcire poſſumus. Quid homines mortale genus memoro? Nonne florentiſſima quondam Germaniæ regna, quaſi Oceano aliquo abſorpta, & tanquam è medio ſublata, hodie requirimus? Sueui Deorum atque hominum contemptores, vbi tam vaſta quondam poſſederint regna, non parum dubitatur. Cheruſcorum & vrbes & oppida ignoramus. Vbi Marcomannorum, vbi Quadorum, Menapiorum, Noricorum celebratiſſimæ ſedes? Nouem cum ſuis cultoribus fato ceſſiſſe dixeris? Neque enim ſatisfaciunt ij, qui occupata vna aut altera alicuius nominis ſyllaba, ſtatim illam aut iſtam gentem eſſe proclamant. Cum videamus præclaros authores, Liuium, Tacitum, Velleium, ſæpius diſſentire. Verum quam non ſunt maiores noſtri culpandi, tam homines noſtræ ætatis accuſandos cenſeo. Illi enim quod eſſent litteris; quibus maxime res mortalium immortales reddi ſolent, deſtituti, nec poſſent ſingulorum res proſpere aut feliciter geſtas ſucceſſoribus conſcribere; id imprimis ſtuduerunt, vt ſaltem belli & ſcientiam & gloriam poſteritati ſuæ quaſi per manus traderent: adhibueruntque omnem operam, vt Germanicum nomen inter cæteras nationes per cottidiana belli decora quaſi adoraretur, & nepotes non tam maiorum factis quam propria virtute inſoleſcerent. Sed nec alteram partem, per omnia neglexerunt, quin interdum Duces ſuos carminibus incompoſitis decantarint: imitati poetas, virum fortem & Vlyſſeum, male cordatos Gigantes ſæpe proſtrauiſſe concinentes. Nos vero qui vtrumque cum laude præſtare poſſemus,

Digitized by Google

poſſemus, facile à maioribus noſtris vincimur: quippe qui nullam hodie per arma gloriam niſi externorum Ducum auſpiciis, vnde nihil ad nos nominis pertinet, quærere didicimus: & tantum abeſt vt aliena oppugnare contendamus, vt etiam de noſtro Imperio ab imbelli interdum gente partes non modicas auelli patiamur, & iam vix tueatur ſua littora Rhenus. Præterea ſi quid aliquando dignũ memoria obtigerit, quaſi nihil ad excitandos poſteros pertineat à nobis prudenter geſtum, aut ad euitandos ſimiles actus per imprudentiam commiſſum, litteris mandare ſuperſedemus. Litteris inquam, quibus beneficio Diuûm adeo antecellunt Germani, vt omnium calculo in illis arcem teneant. Accuſantur Principes, qui bonis ſtudiis aut nulla aut rara ſtipendia conſtituant, malintque in ventum abire ſua nomina, quam vel modico ære æternitatem redimere. Non laudo Principes in hac parte tam male gloriæ ſtudioſos: nec hos non poſſum non reprehendere, qui niſi præmiis allecti animum ad ſcribendum applicare ſolent. Exigo enim gratuitam, non conductam operam, in huiuſmodi negotiis. Conductum enim ſcriptorem ex animo conducentis ſcribere, etiam præter veritatem interdũ, & adulari neceſſe eſt. Qui vero non locata opera ſcribunt, liberum habent ſtilum, nemini parcunt, nemini blandiuntur, nullius gratiam ambiunt, in nullius laudem propenſiores eſſe coguntur. An putabimus Homerum auſum canere Agamemnona tam molle aduerſus Achillem Βρισηΐδος εἵνεκα κούρης mouiſſe certamen, ſi Agamemnon præmium aliquod carminis ſtatuiſſet? Neque profecto Salluſtius Romanæ hiſtoriæ Princeps, Iugurtham ſceleratiſsimum dixiſſet, ſi Iugurtha illi contexendæ hiſtoriæ author fuiſſet. Vixiſſet diutius Lucanus, nec interruptũ opus deploraremus, ſi blanditus Neroni pecuniaque quam ille libens dediſset, corruptus veritatem reticere quam perfidum Cæſarem appellare maluiſſet. Sed maluit vir diuinus momentanea illa contemnere quam perfidiæ labe ſacrum opus inſpergere. Idque præmii nunc habet, vt viuat: viuet que diu per ſecula vates, viuent que cæteri, qui veritatis amore ducti in hanc ſcribendi arenam deſcenderint: & dũ cæteri ignobiles & putridi iacebunt, inter manus hominum reuoluentur, probabuntur, amabuntur.

*Sed dicet forſan aliquis, nihil aut parũ gloriæ ad authorẽ ſolere redire, qui nota hæc ſcripſerit. Fateor profecto, non ſatis gratos nos aduerſus eos qui bono publico inuigilant: cum non decenti honore eos proſequamur, condignis beneficiis non afficiamus, prorſus nullus hic dũ viuitur apud nos remuneratus audiatur. Sed tu quiſquis es, quem ex aduerſo dicere feci, pro nihilo pendis, poſt ducentos quadringentoſve annos reuiuiſcere, dũ cæteri ignoti, ignobiles, putridi iacent? Reuiuiſcere enim mihi videtur is, cuius ſcripta poſt tempus hominum manibus reſumuntur, reuoluuntur, admirantur, probantur: laudatur ſcriptor, adoratur. Patria, oppidum, parentes qui illi vitã, qui penates dederunt, in cœlum laudibus effertur. Sed quorſum hæc? Cũ præſenti anno MDXXV. à condito ferme orbe non habuerimus tot regibus captis, tot occiſis, tot fugatis, tot ſeditionibus memorabiliorem; excitatum velim aliquẽ ex hiis, qui cum laude hanc prouinciam ſibi deſumere poſſent, ne res cedro digniſſimas nobiſcum obſoleſcere paterentur: ſed adhibito ſtylo & ſibi æternum nomen, & poſteris non ingratum opus cuderent. Quod equidem pro virili Petrus Crinitus * Principi Palatino Electori à ſecretis, amicus meus non vulgaris, patria lingua nuper aggreſſus, ſumma fide atque integritate, nec ſine oleo perfecit. Verum non plane vulneri meo ſatisfecit: quippe quod dolerem memorabilia facinora extra Germaniæ limites non egreſſura, & tantum Teutonibus, quibus res perinde grata eſſe poſsit, ſcriptum*

An. 1525.

* P. Harrerus.

atque-

conquerere. Cui vt ſubuenirem, audendum quoque mihi putaui: & vt cæteris nationibus harum rerum auidiſsimis vtcunque conſulerem, Petri mei vigilias in Latinam linguam interpretandas mihi perſuaſi. Quod & eo nomine libentius aggreſſus ſum, quoniam hoc labore etiam inculto & agreſti plurimum gloriæ, nec minus fauoris clementiſsimo Principi meo Ludouico Palatino Electori pariturum me non diffidam: & habeant cæteri per orbem Principes, aliquem, per quem ſe tanquam in ſpeculo intueantur, & ediſcant quo animo eſſe debeant, ſi maior ſeditionum procella ingruerit. Diſcant (inquam) optimum Principem imitari debere medicos, qui vitioſum aliquod membrum prius emplaſtris, collyriis, & herbis ſanare pertentant; deinde ſi illa non proſint, abſcindunt, vt reliqua integra ſeruentur. Habeant inſuper hunc meum Principem tanquam exemplar aliquod principalis virtutis, quem imitentur, ad quem ſe fingant & delineent. Vt ita & glorioſe regnent, & cum maieſtate imperent, & ſubditi placido gaudeant imperio.

* * *

SEDITIONIS RVSTICANÆ HISTORIA.

STATIM huius inſignis anni principio in Hegoia primum belli tumultum Comitatus Lupfenſis incolæ fecerunt, qui ſe ab Eccleſiæ inſignioribus quibuſdam plus æquo premi, primum quidem inter paucos & clanculum, deinde palam & cum pluribus conquerebantur. Tandem cum querelis nihil ſe proficere animaduerterent, ex aliquot pagis armati concurrunt, & quod precibus nequierant, incuſſo terrore ſe impetraturos ſibi perſuadent. Demum vt ſe numero ſtatim præter opinionem auctos vident, audaciam ſumunt, nec iam molliri, verum omne ſeruitutis iugum excutere conſtituunt, & ad libertatem ex omnibus locis proclamant. Cuius rei famam, & dulce libertatis nomen vicini Algoij plauſibiliter exceperunt, qui & ipſi ad rei nouitatem confluentes, poſtremo ad Albim montem & circa oppidum Vlmam copioſo exercitu conſederunt. Forte fortuna hoc tempore ad Vlmam Confœderati Sueuiæ habebant comitia ob Ducem Wirtembergenſem Vlricum; qui conducto apud Heluetios milite auitum regnum, quo nuper pulſus fuerat, armis repetebat. Ii conſcripto pro tempore exercitu, dictoque Imperatore Georgio Dapifero à Valtepurga, in Wirtenbergenſem mouerunt. Ille interim Stuckgardiam ſuæ terræ principale oppidum acriter oppugnabat, ad vltimumque diſcrimen permanſiſſet, ni reuocato domum ab Heluetijs milite noctu abire infecta re coactus fuiſſet. Reuocandi occaſionem dedit accepta apud Papiam clades, in qua Rex Galliæ Franciſcus cæſo fugatoque exercitu captus eſt.

Poſt abitum Ducis, capta ab eo oppida facile recepta ſunt, turbatuſque Sueuiæ ſtatus compoſitus: Deinde iuſſus Dapifer Georgius in ruſticos ducere militem, nihilque de bello remittere, licet interim de concordia ad eos mitterentur legati: quod fruſtra ire viderentur ad homines, qui nihil ſani intelligerent. Is igitur omnibus copijs circa medium ieiunij è Sueuis mouet eo animo, vt inter Vlmam & Biberacum, vbi ruſtici eſſe dicebantur, congrederetur. Paucis igitur diebus cum illo perueniſſet, caſtraque ad medium à ruſticis milliare poſuiſſet, renunciatur ei illos ob ingentem numerum animoſiores (conuenerant enim iam tum ad quatuordecim millia) & peruicaciores factos, neque quidnam intenderent comprobaſſe, quippe pabulatores quoſdam interceptos & ex nobilitate aliquot trucidaſſe, cœnobia nonnulla deuaſtaſſe, nihilque non feciſſe quod infeſtiſſimus hoſtis perpetrare ſolet. Quare omnino ferro decernere conſtituit in ſequentem diem. Verum ſeu per exploratores certiores facti ruſtici, ſeu quia ita conuenerat, noctu caſtra mouent, & in monaſterium Marchtallum ſe recipiunt, quod vt pleraque alia, omnibus rebus ſpoliant, & fœde dilacerant. Subſequebatur magnis itineribus cum copijs Georgius Dapifer. Cumque propemodum aſſecutus foret, in conſpectumque veniſſet, illi timore perculſi per agros palantes diſſipantur, plurimi in montes ſalutem quæſiuerunt. Hic redduntur Dapifero à confœderatis litteræ, quibus ad Vlmam reuocabatur. Ille ſtatim iuſſis parens, agmen auertit; in itinere multos pagos incolis vacuos concremauit. Erat autem iter inter duo oppida Leiphemum & Gontzbergium: quorum incolę cum vicinis pagis vſque ad Auguſtam Vindelicorum in ruſticorum partes conceſſerant. Illo iuſſus eſt Dapifer omnem belli molem conuertere, quod dum faceret, incidit in ſex ruſticorum millia, qui impetum eius non ſuſtinentes ne momento quidem, partim cæſi, partim in adiacentem Danubium flumen compulſi, ab amne abſorpti ſunt, plures capti, paucis effugere datum. Interim ex Vlma, centum & viginti equites emiſſi erant, vt auerterent ruſticos, qui ex Nouo pago ad Leiphemum præſidium velle mittere nunciabantur. Hiis octingenti occurrunt ruſtici, omni armorum genere ſplendentes. Nec ob hoc territi equites, equis calcaria ſubdunt, territi ruſtici illico fugæ conſulunt. Ducenti quinquaginta animam reliquerunt, totidem ferme capti, reliqui beneficio vicinæ paludis euaſerunt. Eodem die Georgius Dapifer ad oppida prædicta peruenit, quæ ſine mora in quaſcũq; daret victor cõditiones, ſeſe dediderunt. Auctores ſeditionis

par-

partim laqueo, partim gladio meritas pœnas perſoluerunt. Leiphemum pediti, Gontzbergium equiti in prædam datum. Ad quos Senatus Imperialis & ciuitates quædam ſuperioris Germaniæ legatos miſerant, tentaturi ſi quo modo ſine ſanguine res ſedari poſſet: & diu res fruſtra tentata, imperfecta remanſit.

Dum ad Vlmam de pace conſultatur, ruſtici in Riet prope Balderingam reparant vires, miſſis ex Algoia auxilijs: quibus freti plurimas arces conuellunt, monaſteria fœde dilacerant, nobilium ædes depopulantur. Quamobrem Georgius Dapifer in eos mouere coactus, omnem dolum adhibuit, nunc verbis irritans, nũc machinis laceſſens, interdum & formidinem ſimulans, quo eos ad pugnandum allicere poſſet. Donec die ſancto Veneris circa quintam poſt meridiem horam, apud ſuæ ditionis oppidulum Wortzachium, ad tertium à Biberaco lapidem, ad ſeptem millia ruſticorum fundit fugatque, atque adeo ad interniciem, vt nullus ſupermanſerit, niſi captiui admodum pauci: ex quibus didicit tribus illinc miliaribus in pago Wingarteno apud Rauenſpurgium alia octo ruſticorum millia congregata. Quare diluculo facto ſigna conuelli iubet, ac incedere, & agmen ſubſequi. Ruſtici quid actum præcedente die foret ignari, eodem itinere ad coniungendas cum cæſis copias properabant. Qua de re per exploratores Dapifer certior factus, aciem inſtruit & ordine obuiam ire pergit. Iamque prope erat vt confligeret: quum vno agmine ruſtici fugientes in paludes proximas ſe conijciunt, ita vt ab equitatu perſequi nequirent, nihilominus machinis petiti plures vitam reliquere, nox vero ſuperueniens quicquam vltra tentari vetuit. Tantum caſtra pro nocte munire iuſſus miles, ſequenti die ni aufugiſſent ruſtici, pugnaturus.

Septimo decimo die Aprilis omnibus copijs è paludibus in Bodami lacus accolas & Algoios promouet: vbi duo exercitus ruſticorum reſtabant. Vt autem ad Beyerſindium peruentum, & ſigna conſpecta, ruſtici montes & vineta capiunt, quo ab equitibus tuti forent. Antequam vero machinæ dirigi & parari in eos potuerũt, haud turbato ordine & ſignis erectis ad Wingartemum quam celerrime contendunt. Equites in eos impetum facere cupiebant, ni abſtinere iuſſi fuiſſent, quod ad duodecim millia hoſtium eſſe, exploratum haberet, nec temere quicquam, vt bonus Dux, Dapifer agendum ſibi perſuaſerat. Ad hoc ſegnius trahebantur machinæ, quibus tandem perductis, & in ruſticos ſumma arte emiſſis, non paruã ſtragem edidere. Superuenerunt autem Comes Ioannes de Monte Forti, & à Rauenſpurgio ad Dapiferum legati, orantes vt mitius parum cum inſaniente populo ageret, neue tãtum Chriſtiani ſanguinis Chriſtianus Dux effunderet: ſed datis quas prius ſpreuerant ruſtici, conditionibus, eos ad ſua dimitteret. In quam ſententiam Dapifer tandem perductus, ea potiſſimum cauſa, & quod Duces ruſticorum ſeſe ſupplices adijſſent, & ſigna omnia tradidiſſent.

Interim non quieſcens humani generis perpetuus hoſtis Sathan, & (vt Chriſtus ait) mendax ille noſtræ ſalutis iugulator, omniſque iniquitatis & diſcordiarum fomes & auctor, prædam ingentem ſibi paratam cernens, in omnia ſeſe conuertit; donec laqueos in quos ruentem populum exciperet, reppererit. Inſtructis itaque ſuæ farinæ (vt poſtea fructus docuerunt) miniſtris qui ſacroſancti Euangelij præfigentes titulum ſummique boni præ ſe ferentes imaginem, ſeditioſa ad numerum duodecim edidere & per Germaniam diſparſere pronunciata, maxima pro parte in carnis libertatem excogitata, ab Thoma Munſtero Thuringo è Mulhauſen, quantum coniecturis poſſumus aſſequi. Deprehenſus etenim crebros ad ſeditioſos ruſticos habuiſſe internuncios, vnde illi hæc ſi cui maxime adſcribendum cenſeo. Fuere autem huiuſmodi. *Articuli.*

* * *

VT in vulgus prolata ſunt, magno plauſu ab his recipiebãtur, quibus etenim ſanctiſſimę leges abominationi ſunt, & vt in omne erumpant impune facinus, quoque mens praua duxerit liberius efferatur, nullis volunt coerceri inſtitutis, nullum quantumuis leue lubenti animo ferre iugum: quaſi naturæ humanæ imbecillitas nullis egeat ſc. frenis, quam tam pręcipitẽ in omne vicium ruere videm⁹. Hinc coi-

re vndique cœptum, conuenticulaque vicatim habere, dicere aduenisse tempus libertatis recuperandæ, lætari, exhortari alius alium, quantum lucri & honoris inde prouenturum ad quemlibet oſtendere: Velle Deum rerum publicarum quoque infelici plebi adminiſtrationem ſemel concedere. Hiis & alijs paſſim iactatis, cœpere vbique ruſtici obedientiæ aures occludere, adeoque malefaciendi inualuit, inualuit, irroborauit amor, & latius indies magis atque magis prorepere væſana regnandi cupido, vt breui nihil non turbulentum ſuperior Germania habuerit.

Graſſante tum vbique hoc morbo tum intra Budaricum ſaltum, quem hodie ſyluam Ottonicam vocant, Georgius Lanius homo nulli rei magis tota vita addictus quam ſcortationibus, commeſſationibus & taxillis, apud Ballenburgam ditionis Moguntinæ oppidulum, ſuæ ſortis primum homines aliquot cogens, & tandem ex vicinis vndique pagis ad rei nouitatem accurrentes oſtenſis ſupradictis articulis ſtimulans, demum conuenit, vt ſub ſpecie diuini verbi tuendi omnem poteſtatis humanæ euerterent prærogatiuam, tollerent vniuerſa iuris gentium fœdera, nihilque quod ad pacem & vnitatem reipublicæ facere videretur, inconcuſſum relinquerent. Conuenerunt autem circa medium ieiunij ad duo ferme millia è diuerſis locis. Cumque de deligendo Imperatore colloqui cœptum eſſet, certabat vnuſquiſq; etiã rei bellicę inexpertiſſimus, & ſeſe eo honore p̃ cæteris dignũ contendebat, donec opera quorundam quos ſibi beneficijs deuinctos habebat, Georgius Lanius Dux conſtituitur. Qui confeſtim ad vicinos pagos nuncios dimittit hortatum, vt quiſque militiam profiteretur, nolentes minis compellerent. Quo facto *Mergetheim.* maximum in breui comparauit exercitum, quem ad Mergethemum ducit. Id eſt oppidum ditionis Teutonicorum dominorũ. Huius ciuibus iam tum cũ dominis ſuis non ſatis conueniebat, quod quingenti ciues paucos ante dies Abbatis *Schœntal.* Pulchræ Vallis ædes, quas in eo oppido habet, ingreſſi quinq; vini plauſtra ebibiſſent. Qua de re in ius vocati erant, & rogati cauſam dicere reſpondebant, ſe regeſtum prouentum cœnobij cupere, quo quicquid iniqui oſtendiſſent emendarent. Hæc optima Georgio Lanio occaſio fuit, vt ſine negotio in oppidum admitteretur. Oppido potitus ruſticanus miles in arcem irruit: quam omnium rerum refertiſſimam inueniens, aliquot diebus in edendo & bibendo conſumptis quidquid reliqui fuit, *Neuhaus.* inter ſe partitus eſt. Deinde nulla fuit mora, Nouas ædes arcem ſupra Tubarim fluuium, locum quidem ſatis munitum, tamen acceſſibilem expugnant, deprędanturque & exurunt: quodque maxime horrendum, magnam partem mali proprij Teutonicorum dominorum famuli fuiſſe perhibentur. Qui etiam cœnobium nobile Pulchram Vallem fœdiſſime vaſtant. Arce Mergetheimenſi depopulata recurrunt *OEringen.* ruſtici ad Oringam oppidum, quod iamiam ditionis Comitis Hoenloenſis ruſtici *Nevvenſtein.* ſuæ fecerant poteſtatis, coniecto eius loci in carceres ſenatu. Deinde ad Newenſtein, haud procul à prædicto oppido, vbi regiolam ſuam Comes ſolet habere promouent, hoc quoque oppidulo, quod abeſſet Comes, facile potiuntur. Inuentam eius vxorem, & ſæpius genua Georgij Lanij amplexam, non ſatis pro decore tam nobilis fœminæ tractandam tradunt. Tandem aduocarunt literis Comitem, & eius fratrem; qui vt res non omnino deperditas ſaluarent, has accepere à ruſticis cõditiones. Primo quicquid bellicarum machinarum fuit traditum ruſticis, ciues quotquot vinctos haberent ſoluunt, duodecim illos articulos centum & vnum annos inuiolatos ſeruarent. Hęc ad Neolithon acta, è nobilitate plurimos ad ſeſe cum ruſticis confœderandum permouerunt, alij vi, cæteri minis compulſi, deinde ad Tubarim redeunt, Biſchoffsheim, Laudamque recipiunt, arcem Landenſtein deprædatam exuſſerunt Hoc rerum ſtatu apud Heilbronnam ad mille ducentos cõuenere, qui Cheruſcos inuadentes breui ingentem multitudinem congregauerunt, cum qua peruagata magiſtri Teutonicorum ditione tandem apud Oringam *Necker-ſulm.* cum Budaricis ruſticis ſe coniunxerunt, deinde Neckaream Sulmam petentes à ſuæ factionis oppidanis intromiſſi, ibiq; reperta ſumma annonæ copia aliquot dies morati ſunt. Ad primum à Sulma lapidem intra montium fauces oppidum erat Weinſperg Wirtenbergicæ ditionis, arce & mœnibus egregie munitum: ad hoc in præſidium oppidi miſſi erant ſeptuaginta equites nobiles & animis & genere, quorum

rum præfectus Comes Ludouicus de Helffenſtein. Verum ſeditioſi ciues clanculum cum ruſticis fœdere inito, vt ad ſeſe omnibus copijs venirent, perſuaſerunt. Hij nocte à Sulma mouentes circa nonam horam ante meridiem ipſo die Paſchæ diuiſo exercitu, altera arcem, altera parte oppidum oppugnare, magno clamore & ſtrepitu occœperunt, portaſque refringere. Ciues proditionem diſſimulantes, pro mœnibus ſtare, machinas horrendo ſonitu emittere, ita tamen ex compoſito directas, vt neminem læderent. Quam ob rem audaciores ruſtici facti, ſtatim oppido & arce potiuntur. Qua victoria non ſatiati, ſtudentes peſſimi & horendiſſimi exempli conuentioni quam inierant ſatisfacere, qua præſcriptum fuit, vt intra centum annos equitem nobilem, monachum aut otioſum (vt vocabant) viuere nullum ſinerent, ſeu vt amiſſos ſicuti ſtatim ſocios vlciſcerentur, ſeu vt nobilitati maiorem incuterent terrorem, prædictum Comitem & cæteros equites captos horrenda morte adfecerunt. Vnus forma & viribus præſtans, ſalutem quærens, in turrim cuiuſdam ædis ſacræ euaſerat, quem cõfoſſum gladijs in ſpectaculum ex alta turri per feneſtras deiecerunt. Nec ſat fuit deſæuiſſe in equites, quinetiam iuuenes & pueros eorum pari ſupplicio peremerunt: demptis duobus ſolis, qui fortuna præſeruati adhuc hodierno die ſacra deæ debent. Comitis vxor intra vlnas puerulum geſtans à nebulonum ſæuitia defendere nequijt quin fœde vulneraretur. Præterea quicquid erat nobili matronæ ſuppellectilis, inter ſe partiti ſunt. Inſanientibus in Weinſperg ruſticis, Wilhelmus auenarius è Moſſpachij præſidio per Comitem de Helfenſtein ad Weinſperg vocatus, forte cum viginti equis ſe itineri accinxerat. Cumque in proximum oppido collem perueniſſet, iam oppugnari oppidum videt, & capti ſpectator fuit. Nec opus progreſſu exiſtimans, retro redire cœpit. Ecce autem obuiam veniunt ſexaginta ferme ruſtici armis & gladijs ſpectabiles, in quos impetum facit Auenarius. Illi non impigre ſeſe defendunt: Verum præualuit equitum robur. Ita vt omnes perierint ruſtici. Qua clade exercitus ad Weinſperg irritatus minatur ſeſe vel intra Palatinam arcem de Auenario pœnas ſumpturum.

Durch die Spieß geiagt.

W. vom Habern.

Egregio vt exiſtimant & pro decore ad Weinſperg perpetrato facinore, arcique & vrbi impoſito præſidio ad cœnobium Lichtenſtern, promouent, quod per-uaſtatum & quicquid vini ebibere non potuerunt effuſum, comitibuſque de Lewenſtein ad conditiones pacis fœdiſſimas accipiendas coactis, deſerunt; & ad Sulmam rediere. Arcem Schewerburg concremarunt, timore à præſidio relictam. Deinde ad Heilpronnam ſe accingunt, cœnobium Carmelitarum egregie apud oppidum conſtructum funditus delent, oppidum ad deditionem ſollicitant. Licet autem Senatus ægre hæc ſcelera aſpiciebat, tamen factione ciuium in partes ruſticas declinatorum, coacti ſunt certum ruſticorum numerum intromittere, qui bona eccleſiarum & nobilium, quotquot in oppido erant, diriperent.

Heilbron.

Ab Heilbronna ruſtici Sulmam redeunt: vnde præſidio relicto ad Gonderſheimium, vbi regiam ſuam habebat Magiſter Teutonici ordinis, oppido & arce nobilem ad Neccarum poſitam promouent. Verum is eo tempore cum tota familia aduentum ruſticorum expectare non audens ſe contulerat Heidelbergam ad Palatinum. Aduenientes igitur ruſtici facile & arce & oppido potiuntur, arcem à fundo diruunt, in qua ad multos dies commeatus inuenere. Commorati aliquot ibi diebus, in Moguntinam ditionem per Budaricos ſaltus ſe recipiunt, ibi nouem inſignia oppida prҽter innumeros pagos ad eos deficiunt, cœnobium Amerbachiũ depopulantur, Moguntini præſulis vicarium Wilhelmum Epiſcopum Argentinẽſem in arce Epiſcopali in Aſſchaffenburgo, oppugnant, iuuantibus oppidanis qui ſibi iã tum ſacerdotum ædes diuiſerant in eo oppido ad Mœnum: quumq; nec auxilij quidquam nec euadendi locum Epiſcopus aſpiceret, coactus fuit conditiones quas dare ruſtici voluerint, accipere.

Gundersheim.

Amerbach.

Hiis peractis in Franciam Orientalem ad alterum qui ex Franconibus proruperat exercitum, & iam Herbipolim ad VIII. millia obſidebat, commigrant. In itinere Wildenburg & Limpach arces conflagrarunt: Comitem Georgium de Wertheim conditiones ab ſe accipere, & machinas dare coegerunt. Prædicta Frãconicæ gentis multitudo ortum habuit apud Tubarenſe Rottenburgum & ad Ro-

Digitized by Google

tingam conuenerunt, vnde cum ſignis tribus militaribus Butardum petebant, vt centum triginta equites quos ibi eſſe compererant, ſi poſſent interciperent. Sed certiores hij de conſilio facti ſeſe, qua facturi iter erant, in inſidias locant, & ex pmiſſarijs ruſticis multos adorti interemerũt. Aduentante autem multitudine retrocedunt Herbipolim, Ruſtici vero Buthardum eo die perueniunt, quod copia omniũ rerum refertum deprædantur, & in arcem ignem immittunt. Deinceps apud Herbipolim haud procul ab vrbe caſtra locant: Geilshemium & Reygelsburgum arces concremant, vbi ad quatuor millia modiorum frumenti & olera ad eſum facientia inter ſeſe diuiſerunt. Ab hinc ad Ochſenfurt caſtra ponunt, vbi dies aliquot conſumpſerunt, quod illic vini magnam vim & frumenti inueniſſent. Deinde ad ædes Monachorum apud Bercklingam ſe proripiunt: vbi ſericeas Eccleſiarum magni precij veſtes, calices, & varia id genus ſacræ ædis ornamenta deprædantur. Inde Swartzachum, vaſtum & diues ſupra credulitatem monaſterium, deprædantur. Itidem & de Gerolshemo factum. Stolbergum arcem incendunt, item Bimbachiũ. Conſultantibus deinde quonam irent, vicit ſententia eorum qui Herbipolim oppugnandam cenſerent. In itinere Geroltzhofen concremant, deinde ne quid non tuti à tergo relinquerent, ſequentes arces reperunt, quas omnes deprædatas igne cõcremarũt, ſc. magnũ Lanheimum, Steffansberg, Sichershuſen, Michelfeld. Item cœnobium quoddam mulierũ, & alterum Carthuſienſium. Deinde ad Ochſenfurdiũ repedãt, vbi nauẽ varijs bonis refertã (erat Epiſcopi Bambergẽſis) diripiunt. Superueniunt ad duo alia millia ruſticorum, quibus adſociatis ad oppugnandam arcem Herpibolenſem contendunt dimiſſa ſuorum parte ad Gibelſtat, Ingelſtat, & Grusfeldt arces concremandas. Interim arcem Herbipolenſem ſollicitant: cumque viderent fruſtra rem per Canonicos protrahi, tandem arcem oppugnare occœperunt: & primo die nouem homines machinis interemerunt. Pendente oppugnatione, ex omnibus tantus confluxit numerus, vt ad viginti hominum millia certo fuiſſe conſtet, ad hæc in oppidum ſunt admiſſi, habuerunt è nobilitate, duos Duces, Gotzen de Berlichingen, & Florianum Geyer.

Geilſheim. Reigelsburg. Ochſenfurt. Bercklingen. Suvartzach. Geroltzhofen. Gibelſtat.

Intra feſta Paſchæ ſimiliter ruſticorum tumultus excitatus eſt in ditione Epiſcopi Spirenſis Georgij Comitis Palatini. Primo quidem non multos, verum ſtatim nequicquam per Epiſcopum ſedari poſſe tentatus in magnam excreuit multitudinem. Dimiſſis in proximos pagos literis huiuſmodi, *Conſtans & ſerium Reipubl. Ruſticæ decretum, vt vos quamprimũ conueniatis, & nobis delectos è vobis centũ fratres armatos in defenſionem Euangelij & diuinæ iuſtitiæ mittatis Si vitam ſaluam vobis eſſe vultis.* Ita ingentem congregarunt multitudinem, non defuerat tñ Palatino prouidentia. Miſſo enim Auenario cum aliquot equitibus, experiri voluit an principijs obſtare poſſet. Verum prope pagum Malſch quendam obſidebant montem, in quo ab equitibus facile tuti erant. Epiſcopus Spirenſis regia deſerta ad fratrem Heidelbergam ſe contulit, nec mora, Rottenburg, Vdenhemium, Kiſſelauum, Pruxellas, & oppida & arces ſtatim ſuæ poteſtatis faciunt. Per idem fere tempus in Marchionatu Badenſi ad tria Ruſticorum millia rebellarunt, Durlaciumque oppidum ingreſſi præfectum Vrbis in vincula conijciunt, cœnobium Gotzaw depopulati ſunt. Licet autem cõpulſi à Marchione primo impetu fuiſſent arma deponere, nihilominus adhuc æſtuabant animis ita vt facile reſumſerint arma, & ſe Bruhenijs coniunxerint, qui explicatis ſignis terras Marchionis ingreſſi multa cœnobia peruaſtarunt, præſertim Dominorum Dominarumve Albam, in Hercinia Sylua, & Marchionem adegerunt, vt maius euitaret periculum, quas voluerunt conditiones, acceptare. Redeunt pace data Marchioni in Pruhenum, vnde ſeptem ſigna dimittunt ad obſidẽdam vrbem Spirenſem, ni ſe intromitterent. Quod equidem Spirenſium Pręſul Epiſcopus periculum cernens, impetrauit vt ſub publica fide ad ſe eum venire ſinerent: vt venit, conditionibus datis acceptiſque haud memorabilibus arma deponunt, & ad ſuos quiſque redijt. Panes, vinum, & carnes in aliquot dies Spirenſis Clerus dedit, cœnobium tamen prius Herdam & Mechtershemium depopulati ſunt. Nihilominus regimen apud Bruxellas conſtituitur, ad quod ſi quando opus foret, intra duos dies ad quinq; hominum millia cogere poſſet.

Rotenburg. Eidenheim. Kiſſelavv. Bruchſel. Gotſavv. Prurhein.

Reman-

Remanſerant in Bretheimio ſub publica Principis mei fide immenſæ ciuitatum Imperialium merces, quæ ꝓpter motus Ruſticos in Sueuia non auſæ ſunt vltra progredi, has maxime ſollicitabant ruſtici, cumq; nihil vſque tutũ foret nec conueniebant inter ſe ſatis ciues, Palatinus ad quingentos pedites in præſidium mittebat, qui cum in Prurhenio eſſent, à fidefragis ruſticis nihil tale timentes circumueniuntur, nec fide data iuratæque pacis conditione præualuerunt, quin pedites omnes fide præſtita coegerint Heidelbergam redire, rati (vt credo) ſe tandem Bretheimio potituros. Ad octauam Paſchæ nouus rurſum fuit tumultus in Zabergoia *Zabergeuu.* qui aucti ruſticis hæc loca incolentibus arcem alteram Magiſtri ordinis Teutonicorum Stockberg, haud procul à Brackena, in monte Heuchelberg, omni annonæ genere abundantem deprędantur & exurunt, deinde cœnobiolum Derdingam, & *Derdingen.* tandem ad Maulbronnam perueniunt, vbi aliquot dies commorati ſunt donec victualia ſuperfuerunt: Abeſt autem Maulbrõna ab Oppido Brethaim milliari. Quare ſæpiuſcule non ceſſabant Bretthemiorum ſollicitare deditionem. Cum nequicq̃ res procederet & iam deficerent alimenta, corripiunt ſeſe ad exercitum, qui ex Ruſticis nigræ ſyluæ confluxerat: cum quibus paucis diebus omnes arces & oppida Sueuiæ, (Tubinga, & Vrachio, Abſpurgoque arce exceptis) in ſuas deſcendere coegerunt, Monaſteria & nobiliorum domus concremarunt, fœdeque deſolati ſunt.

Interim libet hic aſcribere qua aſtutia Prurhenii Bretthemium pertentarint, tantus inuaſerat eos potiundi merces inſania. Id equidem breuius fecero, ſi epiſtolam ipſam quam Bretthemium miſerunt, inſeruero, quæ huiuſmodi fuit.

Accepimus fratres & amici chariſſimi, non incerta fama, ingentem aduenire exercitum, qui propter merces illas quæ penes vos ſunt, oppidum veſtrum oppugnatum veniunt. Cum vero vobis ſimus vicini, fraternam decet vos nobis oſtendere dilectionem. Proinde vos rogamus, ſi contigerit quid deterius quamprimum nos aduocetis: Laturi autem tantis & animis & viribus ſuppetias vobis ſumus, vt inuitis hoſtibus ipſi inter nos potius huiuſmodi bona diuidamus. Hæc erant, quæ fraterna dilectio vos ignorare nolebat. Valete. Sed neq; hæc nobilium ciuium animos frangere potuerunt, quin fidem illæſam & oppidum Principi ſuo ſeruarent.

Cum nuſquam quieſcente Sathana fama rerum cis Rhenum geſtarum ab Ruſticis Elſatiam peruaſiſſet; & hic ruſtica gens auram celebratæ libertatis hauſit, nec mora, ingens confluit porcorum grex, & ad deprædanda deuaſtandaque vbiq; monaſteria veluti tempeſtas quædam corripitur: Altorff, Neuuenburg, Sanctam Walburgim in Sylua Hagenoia, & pleraque alia cœnobia depopulantur. Res erat grata & plauſibilis, quod in ſumma omnium rerum volutarentur copia & alienas impune opes degluberent, nec opus erat abſcedentibus conuenire ad cretam hoſpitem, præſentia ſolum intuebantur, ignari futuri. Vt autem multas nobilium ædes deuaſtaſſent, ad triginta millia ante Zabernam Elſatiæ, vbi Regiam ſuam Epiſco- *Elſas Zabern.* pus Argentinenſis habere ſolet, caſtra poſuerunt, & in oppidum nulla vi admittuntur.

Hoc rerum ſtatu Dux Lotharingiæ Anthonius vt ſuos iamiam vacillantes ſubditos, quinimo ad Saram fluuiũ motos, in fide contineret, à Sicambro Duce dimiſſa quinq; peditum millia conducit: adhæc ad mille quingentos equites præter ſuæ terræ auxilia cogit, ad Zabernamque properat, in oppido concludit Ruſticos & obſidet, deinde Mercurii poſt Cantate oppido potitur, & ad viginti milllia cædit, oppidum militi datum, fœminæ pulchriores abductæ. Aberant haud procul ab oppido ad ſex Ruſticorum millia, qui ſuppetias ſociis ferre volebant, iis miles Lotharingus occurrit, & vix cuiquam vitam relictam perhibent.

Alterum his temporibus quoque tumultum excitauit intra Vaſcouios montes ciuis Weiſſenburgenſis, nomine Bacchus: qui intra terras illius Ducis Ludouici, quicquid erat Eccleſiaſtici iuris, deuaſtarunt, nomenque à vicino loco Cleburgum aſſumpſerunt, primo Diui Pauli cœnobium in Weiſſenburg deprædati ad ar- *Cleburg.* cem diui haud procul ab oppido Remigii conuolant. Habebat aliquantulum præ- *Remigsberg.* ſidii ab Abbate relictum, qui ad aliquot dies obſidionẽ pertulit, verum cum nec ſpes

ſubſidii erat, & oppidum Weiſſenburg machinas admouiſſet, coacti ſunt facere deditionem, arx deprædata igne cælum abiit, ad ſellas dehinc rapiuntur, arcemque Roderam incendunt, vbi alter ſe coniunxit exercitus Kolbenhauff dictus: quo freto ad Zaberniam ad alterum exercitum contendunt. Vt autem Ducem Lotharingiæ audiunt perueniſſe, retro pedem ferunt, & generoſi decidunt animi: multi domum rediere.

Rodern.

A pugna Zabernenſi Dux Lotharingiæ ſanguinolentum adhuc & cæde tepentem militem in ſuperiorem Elſatiam duxit, vbi quoque exercitum ruſticorum ad decem millia cæcidit. Inde domum rediit, militesque dimiſit.

Adhuc intactus manebat hac lue Palatinatus, verum vt domus cuius parietes ardent, interiora diu illæſa conſeruare nequit, ita & hic paulatim intra Palatinæ gentis viſcera ſerpere cœpit, & primo quidem in Sibeldingenſi valle tumultus exortus cœnobium Vſſerſthal deprædatus eſt, arces Trifels & Neukaſtel ceperunt, cœnobium Herd, Pleiſuueiler, Geiluueiler prædæ fuerunt, quin etiam Helsbruck, arcem nobilem Comitum de Leuuenſtein, Scharffeneck, item Bechingen, item Madeburg, epiſcopi Spirenſis, item Berg Zabern, Schlosramberg, Meiſtersheim, Odesheim, Eſſingen, Kiruueiler, Iockenheim, Hagenbug, Grobsberg, Keſtenburg, Wingerthen, Wolfsberg, Deitesheim, Fridelsheim, Grunauu, Kuppersberg, Heimbach, deinde Wintzingen.

Euſſerſtal. Triſels. Neukaſtel. Herd. Bleiſuueiler. Geiluueiler. Helsbruck.

Deinde Neapolitanos ciues minis deterruere, ita vt oppidum illud nobile & munitiſſimum nulla vi perpeſſa nebulonibus tradiderint. Cuius rei fama cum ad vicina perueniſſet, ſtatim putare actum de Palatinatu, & vndique coitiones fieri cœptæ. Præſertim in Bockenheim, ad trecentos conuenere, qui mox ex Petra ſana aucti vicinos cogunt in ſua ſcelera pagos & Hochemiũ Liebenauuque cœnobium prope Vangiones, deinde Nouas ædes depopulantur, Hermesheim Dalburgiæ ditionis capiunt, vbi & tormenta bellica & homines conſecuti ſunt, deinde in pago Oſthofen ædes canonicorum deprædati tandem ad pagum Bechtheim ad aliquot dies moram fecere, à Bechtheim ad Weſthofen. Interea Auenarius cum trecentis equitibus & quingentis peditibus ad ea loca per Palatinum miſſus, vt ruentes contineret in fide, cæteros ab huiuſmodi ſeditionibus abſterreret. Vt autem aduertit, in Weſthofen eſſe ruſticos, promouet illuc. Ruſtici ad ordines conueniunt, & vinetum quoddam capiunt, vbi ſine magno equitum incommodo lædi non facile poterant, tormenta in eos diriguntur, erant autem iam ad tria millia, ſuperueniens autem nox vetuit quidquam vlterius experiri, conabantur autem elabi nonnulli è quibus ad ſexaginta cæſi ſunt, nocte intempeſta veriti ne ardor Auenarii mane rediret, clanculum diſcedunt, & ad Wachenheim alterum Palatini oppidum ſe conferunt, vbi intromiſſi quoq; vt inde ad exercitum Neapolitanum ſe coniungerent in itinere cœnobium Limpurg ſunt deprædati.

Neuſtat. Hochheim. Liebenauu. Neuhauſen. VVachenheim.

Interea Optimus Palatinus omnia prius adhibens medicamina, quam ad effundendum ſanguinem Chriſtianum properaret, ſeu vt etiam vires nondum ſatis robuſtas colligeret, petiit colloquium. Illi ſuo principi negant cum pluribus quam triginta equis ſe eum auditurum. Paret bonus Princeps, eo enim res deuenerat, & ſub publica eorum fide, qui nihil minus quam Fidem ſeruare vouerant, ad eos venit. Illi in conſpectum explicatis ſignis totis copiis ſeſe oſtentant, tandem poſt multa vltro citroque dicta conuenit, & recipiunt vterque exercitus ſe quamprimum ab armis diſceſſurũ, arces, oppida & res redderent, ne quid in poſterum tale conarentur, octo erant ruſticorum millia, confert ſe ad neapolim Princeps, vbi ad ſe rediere Duces ruſticorum, quod inter alia conuenerat de Comitiis Heidelbergæ celebrandis, illique diem dicendam cenſebant, iuſſit apud ſe decumbere Princeps, & Pentecoſten diem dicunt.

Extinctus videbatur, cum circa dominicam Iubilate ſacerdos nebulo apud oppidum Eppingam in Cheruſcis (parent illi Palatino) Antonius Eyſenhut, adſociatis ſeditioſis quibuſdam & nihili hominibus nouum excitauit tumultum dimiſſis venenatiſſimis plusquam antea literis huiuſmodi textus.

Patien-

Patientiam & humilem Domini noſtri Ieſu Chriſti conſtantiam in omnibus veſtris neceſſitatibus vobis fratres in Chriſto optamus. Notum vobis eſt, quod ſub Principibus noſtris & eorum præfectis, monachis item & ſacerdotibus perpeſſi ſumus iugum. Tandem Dei gratia reuelata eſt iam eorum iniquitas, ideo moneo vos ſerio, vt cum omnibus confratribus veſtris compareatis ſine mora ad oppidum Gechtsheim & cum vno curru, vt Euangelium & iuſtitia progreſſus habeant. Quod ſi dicto minus audientes fueritis, certo ſciatis me cum fratribus ad vos venturum. Ita paucis diebus ad mille ducentos coaceruauit, indito ſuo exercitui nomine *hellenhauff*, quem explicatis ſignis ad Eppingam ducit, vbi ſine mora intromiſſus, item Heidelsheim pari modo, item Hilsbach, item Suntzen, vbi aliquot dies commorati ſunt, quod commeatus apud ſacerdotes inueniſſent, nec tamen abſtinuerunt, quin proximam arcem Steinsberg concremarint, vt quam altum occupat ea arx montem, & omnibus Cheruſcis conſpicua eſt, ignis animos ruſticis faceret. Huic quoque malo vt mederetur Palatinus, ab Euſenhut impetrat, vt ſub publica fide oratores ad ſe ire ſinerent. Oratores fuerunt Comes de Anaxone in Wiſsbaden, quibus nulla fides ſeruata. Sed diu illuſi diem & noctem extremam eſſe horam putarunt, tandem conuenit vt exercitus dimitteretur.

Eppingen. Hilſpach. Heidelsheim. Suntzheim. Naſſaw.

Dum hæc geruntur, redduntur Principi literæ quibus non parum lætatus eſt, quod adhuc aliquid virtutis in ſubditis ſuis eſſe acceperit. Ad Cæſaream Luthecam tumultuabant ad mille homines, Otterburgumque & Viſbachium vetera cœnobia corruperunt, cumq; vicini quidam pagi ſe his malis innodari non paterentur, minitabantur illi, contra boni viri ad quingentos conuenere, & in perfidos mouent eoſque audacter alloquuntur, & niſi ſe dedant cædes minantur. Illi territi octingenti ſe captos tradunt, arma dant, & res reſtituunt, prædam bonis illis viris & alia pleraque egregii facinoris decora largitus eſt Princeps. Inſcii fœdera ſeruare Ruſtici, quod cum Principe Palatino fecerant, non depoſitis armis duas arces deprædati ſunt, Wolffsberg & Winzingen. Item Ruprechtsberg, Diedesheim, arcem & oppidum deprædati ſunt. Landauum ſollicitant, neque tamen profecere.

Otterburg. Viſchbach. VVolſsberg. VVinzingen. Ruprechtsberg. Didesheim.

Apud Dirmſteimum vir nobilis erat Aſinus à Vitta, qui ſibi peſſimos quoſq; aſſocians, nouum in Palatinatu excitauit tumultum, cœnobiumque Franckenthal deprædatus eſt. Aduertens itaque Palatinus nihil fidei, nihil tuti in ruſticis, acrioraque adhibenda medicamina, quoniam hæc mitiora nihil proficiebant, conſcripſit è ſua nobilitate mille equites peditumque tria millia conduxit, cui quoque ex fœdere Treuir. epiſcopus cum delecta trecentorum equitum & peditum mille quingētorum manu ſubſidio venit. Miſit etiam equites Landgrauius qui cum exercitu venturus erat, ni & hanc Germaniæ partem hoc imbibiſſet aconitum, cuius ſeditionis origo fuit in Hirsfeld ab Abbatis eius loci ſubditis. Deinde circa Fuldam oppidum alius emerſit tumultus, congregatis ad ſeptem millia ruſticis, qui Heſſianos captis aliquot oppidis & cœnobiis deprædatis ſollicitabant. quare cum copiis promouendum fuit Landgrauio, & ad Hirsfeld properat, cumq; in conſpectum veniſſet, præmiſit aliquot equites, qui ruſticis dicerent & aperirent ſui Principis indignationem. Illi in oppido Hirsfeld non deterriti ſeſe continebant, & ſtaturos pro mœnibus videbantur, verum tandem arma tradidere, & Principi in quaſcunq; velit conditiones ad quatuor mille venere. Adhuc reſtabant tres ruſticorum greges ad quatuor millia prope oppidum Smalkalden, quinq; millia, apud Fuldam vero ad ſeptem millia. Mouet igitur ad Fuldam Landgrauius: ruſtici ex oppido ſe proripiūt, & ſpem pugnæ ſimulant in quos emiſſi equites ſtatim fugā fecere. Tormēta deinde in oppidum torquentur & oppido ſcalæ admotæ, territi ciues ſupplices ad genua Landgrauii cecidere, veniam implorantes, & ciuitatem dedidere, vbi aliquandiu commoratus Landgrauius, interim tota Thuringia tumultuabat, monaſteria, arces, oppida à ruſticis deprædabantur, nobilitas vndique perſequebatur & ſedibus pellebatur. Habet Landgrauius in Thuringia oppidū nomine Eſchuuege, in quod centum equites in præſidium miſerat, quod ſollicitabant ruſtici, timendum erat ne obſiderentur, quare Landgrauius auctis copiis Thuringiam contendit, cum autem ad

Dirmſtein. Frankental. Hirsfeld. Fulda. Eſchuuege.

Digitized by Google

Eyſenach. ad Eyſenacum perueniſſet, occurrunt illi eum copiis Duces Saxoniæ, & Henricus Brunſuicenſis Dux: qui coniunctis viribus ad Franckenhauſen caſtra locant, in quo oppido ingens ruſticorum multitudo erat, qui ſtatim ex oppido in editum haud procul montem confluxere, eo animo vt monte adiuti confligerent. Verum vt videre Principum copias ad ſe tendentes, ad principes ſcripſerunt, ſe Chriſtum profiteri, quod ſi Chriſtiani eſſent Principes & ſe ſuis cœptis accommodare velint, nolit gens ruſtica in eos quicquam vi agere. Ad hæc Principes poſt exprobrata eorum ſcelera reſpondent, ſi Thomam Muntzerum ſeditionis authorẽ & eius aſſeclas ad pœnam darent, reliqui in arbitrium vltionis viui acciperẽtur, cumq́; protraherentur diutius ruſticorum reſponſa, admouent Principes machinas, & copias ſub montem deducunt, remq́; ſerio aggrediuntur: illi quamprimum fugæ conſulunt, fugientes paſſim cæſi ſunt, deinde oppidum corona cingunt, & vi expugnant, quicquid virorum inuentũ, trucidatur, oppidum miles diripuit, deinde ad Mulhauſen quod oppidum authores in Thuringia ſeditionis dederat, omnem belli molem conuertunt, oppidum ſumma vi expugnant, & de ſeditionis authoribus ſupplicium ſumunt, deinde pacata regione ſuas reducunt quiſq́; copias.

Dum hæc gerũtur, in Noricis Dux Fridericus Palatini frater, etſi à ſuis mirum in modum diligeretur, non quietiores habuit ſubditos, propter exortos in epiſcopatu Eyſtetenſi motus, ſollicitatamque plebem ſuam. Ille autem cernens in celeritate plurimum eſſe momenti, ex tempore quotquot potuit conſcripſit equites & peditum nonnullas cohortes, quibus confideret, & tormenta campeſtria ducenda committeret, & in ruſticos qui magno numero in eodem Epiſcopatu congregati referebantur, mouit, caſtraq; ex compoſito latiora, non procul ab ipſis ruſticorum

Freyſtat. caſtris vſq; oppidum Freiſtat metatus, in ſequentem diem confligere ſtatuit. Sed quia animaduertebat è ſuis nonnullos conflictum propter paucitatem ſuorum & ingentes ruſticorum copias diſſuadentes, tum etiam quia natura mitis & clementiſſimus Princeps, omnia prius ſibi tentanda, quam ſanguinem effundere, ſibi propoſuit. Quare ad Ruſticos miſit qui dicerent, *ſe iam eo animo & viribus adeſſe, vt ex eis viuum nullum euadere ſineret, niſi protinus ab armis diſcederent, & quiſq; ad ſua munia rediret. Quod ſi facerent, ſe ſua humanitate eis parciturum.* Illi vt hæc audiuerunt, colloquium petunt, & ad ipſum legatos mittunt qui quidem ruſticos paratos ad obediendum & ab armis diſcedendum renunciant, ea tamen conditione, ne quod egiſſent, cuiquam fraudi foret, neue à ſuis dominis ad pœnam vocarẽtur. Reſpondit Fridericus, *ſe alterius factum promittere nolle, hoc tamen ſancte polliceri, ſe omnem operam daturum, vt in gratiam recipiantur, & pro illis vt offenſa omnis cõdonaretur, interceſſurum.* Ad hæc reſpondit legatio, Non audere ſe hæc ad ſuos referre, quos pertinaciſſimos eſſe cognoſcerẽt, & nequaquam arma dimiſſuros, niſi de poſtulatis ſecuri redderentur. Ad quæ Fridericus: *Abite igitur, & illis renunciate, craſtinum diem de hac controuerſia iudicaturum*, atq; ita diſceſſerunt. Spe igitur fruſtratus, Fridericus, decertare & de fortuna periclitari conſtituit. Dehortantibus (vt dixi) pleriſque ob paucitatem ſuorum aduerſus tam ingentem multitudinem, quæ ferebantur ad octo millia, quum ipſe ſupra ducentos & quinquaginta equites, & paucos pedites in ſuo exercitu (ſi exercitus dici meretur qui vix cohortem explebat) non haberet. Hos iubet ſecunda noctis vigilia paratos adeſſe, vt ante diei crepuſculum hoſtes ex improuiſo adoriretur. Interim dimittit nonnullos, qui quid agerent ruſtici, diligenter explorarent, quorum vnus ſtatim à media nocte rediit, qui Fridericum (vt decet bonum Imperatorem ſeu Ducem) non dormientem, vt cæteri, ſed animo volutantẽ, quomodo ſine ſuorum ſanguine & incommodo hoſtes adoriretur & profligaret, inuenit, & infit: *Illuſtriſſime Princeps, adſum bonus angelus. Annuncio enim tibi, omnes ruſticos deſertis caſtris & impedimentis relictis, diſperſos & fugientes abiiſſe*, incredulus adhuc Princeps & irato animo, ô, inquit, *proditor mentiris, ſed nõ me decipies, prius enim de te extremum ſumam ſupplicium.* Ad hæc ille, omnino inquit, vt volueris: modo ſcias me nihil eſſe mentitum, qui quæ dixi, hiſce meis oculis viderim. Lætus reſponſo Princeps diligentius de omnibus interrogat, quæ poſtquam veriſimilia intelligit, vt ſuperuenientibus aliis eadem renunciantibus hominem collaudat, & Euangelium daturum ſe ſpondet, moxque

ſuos

Digitized by Google

ſuos omnes excitari iubet, remq; omnem detegit, qui iam poſito metu audaciores facti perſequendos fugientes ſuadent correptisq; armis & inſcenſis equis ingrediuntur iter, vt vero iuxta arcem Meſſingen quam occupauerant Ruſtici, peruenerunt, inueniunt, vt renunciauerant exploratores, Ruſticos omnes diſperſos, & ad ſua quemq; rediiſſe armaq; depoſuiſſe. Pergit nihilominus Princeps ad oppida recipienda, quæ à fide Epiſcopi defecerãt, quæ ſine mora ſeſe dediderunt, delictorum veniam deprecantes, verum nullam pollicitus Princeps, tantum interceſſorem ſe futurum clementem reſpondit, omniaq; Epiſcopo reſtituit, cohortantibus pleriſq; vt ſaltem vicina Nouoforo duo oppida Berchingam & Berngrieſam retineret. Atque ita repreſſi & ſedati ſunt in Norico motus.

Meſſingen.

Neumarck.
Berchingen.
Berngries.

D E

DE FRANCISCI A SICKINGEN EQ. rebus geſtis, ſeu potius auſis, & calamitoſo obitu

Hiſtoriola ipſo tempore exarata ab

HVBERTO THOMA LEODIO ILL. Princ. Ludouici Palatini Electoris Conſiliario & Secretario.

Sickingen arx. SECKINGENSIS familia ab arce eius nominis in Cheruſcis nomen ſortita, non tam ante viginti annos apud ſuos nobilis quam illā Franciſcus à Sickingen, is de quo ſcripturi ſum⁹, toti pene Europæ celebrē ac formidabilem reddidit. Huic pater Suuickerus fuit: qui proſpera in bello, quod aduerſus Agrippinenſes geſſit conniuētibus Principibus, fortuna vſus, acceptas à parentib⁹ opes Franciſco filio adeo auctas reliquit, vt is mortuo Suickero *Eberburg.* patre arcem ignobilē Eberbergū tantis munitionibus circūſepſerit, vt ne omnibus quidem Romani Imperii viribus expugnari poſſe diu vulgatū ſit. In rupe ſatis euexa & vndiq; p̄rupta, præter ad eam partem qua Cauro perflatur, conſita eſt. Subiacet oppidulum verſus Septemtrionē, qua parte Naua fluuius in Alzentiā, qui à meridie arcē ſubluit, immergitur, camp⁹ circūiacet, & Cerere & Baccho ſupra modū fertilis: *Reingrauen.* ad meridiē vltra Alzentiā arx altera, vnde Comites Rheni cognomina habēt, excelſo mōte dependet, ſubſunt argenti fodinæ, è quibus non parū emolumenti ſingulis annis ſuſcipiebat. Arcis poſtmodū Nauſtalli partim pecunia partim minis, in poſ*VVaſigauu.* ſeſſionē venit, quæ eſt in Vaſcouiæ mōtibus, fortitudine Eberburgo neutiq̄ diſpar. Acceſſit poſtea illi quoq; expulſis viris dominis, altus mōs, arx itē in Vaſcouia tanta altitudine excellēs, vt nubes cōtingere cacumine crederes. His omnib. fretus Seckingēſis, ne patri bellicoſo degener fili⁹ videretur, Vangionibus quorum caput eſt Wormatia, bellū intulit, q; in tertiū annū vſq; ꝓduxit. Cauſas huius belli referre ſuperſedeo, quod & à Franciſco & à Vangionibus diuerſæ tradantur. Cæterū tantum hoc bello ꝓfecit, direpta naue, & captis ex primoribus vrbis aliquot, vt auſus ſit magna equitū manu ante vrbē caſtra ponere, & per dies nōnullos ſpeciē obſidionis facere, vt ſi poſſet factioſos ciues (quorū quamplurimos partes ſuas fouere ſciebat) vel ad deditionē, vel ſaltem ad aliquas conditiones pacis accipiendas compelleret, parūq; abfuit, quin voti cōpos fieret. Quum.n. videret pauper plebecula vites ſuas excindi, ſegetes cōburi, cōculcariq; pede, deditionē certe meditabatur. Inſtigabat ad id tacite Clerus, cui perpetuū eſt in hac vrbe cum ciuib. & ꝓpemodū innatū odiū, & illud quidē adeo acerbū vt cuperet maximo ſuo malo ciuitatē perditum iri. Sed Comes de Hagis, qui tū conſiſtorio Imperialis Cameræ p̄ſidebat, & prudens Senat⁹ plebem ad concionem vocant, malaq; & pericula ꝓditionis demonſtrant; rogant vt præſtiti iuramenti memores vrbem Cæſari & Romano Imperio ſibiq; adſeruent, neue tradendo vrbē viro imbelli, quā maiores ſui vel educto exercitu ab armis Iulii Cæſaris tamdiu tutati ſunt, indelebili ignominia ſeſe conſpurcarent. Hiis & ſimilibus verbis à ſeditione animi plebeculares reuocati, ſe nulla in re defuturos Senatui pollicentur, iuramentoq; adfirmant, ꝓ mœnibus ſeſe vitam poſituros. Qua re animaduerſa Franciſcus obſidionem ſoluit, bellumq; crebris vt cœperat incurſionibus continuat, & cum (vt opinor) vires ad perſeuerandum non ſatis ſuppeterent, maximas imperialium ciuitatum merces, quæ per id tempus ad emporium nobile Germaniæ Franckofurdiā deuehebantur, in prædam cepit. Hac de re permotus Cæſar Maximilianus, Imperium in arma vocat, & maiores quam aduerſus nobilem cōueniebat vires coaceruat, equites Burgundos in vrbem Wormatiam præmittit: qui in ditionē Palatini Comitis, eo quod Franciſco per omnia fauiſſe crederetur, prædas agerēt. Sed quam pronus in iram Cæſar, tam facile blandis verbis ſeſe ſtatim emolliri patiebatur. Quibus egregie doctus Franciſcus, non ſolum à Cæſare rebus nequaquam redditis pacē impetrauit, ſed & ſtipēdia inſuper addita ſunt, vt ſe à Gallo,

à quo

Digitized by Google

à quo regie donatus nuper erat, prorſus abdicaret. Sed & Vangionibus bellum re-
miſſum: quibus Cæſar vt facilius condeſcenderent, quadraginta millia aureorum ſe
daturum pollicetur. Non parum elatus his rebus Franciſcus, coacto exercitu Lo-
tharingiam ex improuiſo ingreditur, caſtella aliquot expugnat, regionem longe la-
teq; depopulatur. Re inopinata territus Dux Antoni⁹ incopoſitam plebē vtcunq;
poteſt, cogit, ſed fama (vt eſt plerumq; maior vero) diuulgauerat, tantam eſſe in ex-
ercitu Franciſci & equitum & peditū multitudinē, vt breui & prius quam vllæ poſ-
ſent Duci aduenire ſuppetiæ, Lotharingia tota debellata crederetur. Fidem fa-
ciebat, quod non ſine maximis viribus Franciſcum tantum facinus in tam poten-
tem Principem, ad hæc Gallico fretum fœdere nequaquam aggredi auſum quiſq;
ſecum reputaret, accedebat Duci miſeratio quædam erga ſubditam gentē, cui cer-
nebat vix prius ſubueniri poſſe, quā tota in prædā veniſſet. Quare meli⁹ ratus, parua
iactura magnum vitare incommodū, cum Franciſco paciſcitur, vt accepta pecunia
expugnatas arces redderet, tricentisq; aureis in ſingulos annos ex ædibus ſuis ſuam
opē contra quēcunq; Duci præſtaret. Dici equidē vix poſſe credo, quantū famæ &
honoris hæc expeditio Frāciſco peperit. nobilitas germana illū ad ſydera extollere,
dicere dignū Imperio, hortari ad maiora, fortunā ſummā polliceri, modo pergeret,
aſſerere. Nec fruſtra. vt.n. erat animo maximo, poſtmodū Mediomatricibus, quorū
caput eſt nobilis ciuitas Metis, bellū exorditur, pagis nonnullis exuſtis ante vrbem *Metz.*
caſtra ponit. Verū Mediomatrices, exēplo Lotharingi, triginta millib. aureorū, &
militi vnius menſis ſtipendio dato, pacē redemerunt. Nec mora, quin eundē exer-
citum in ꝓuinciæ præſidem, quem Landgrauium Haſſiæ vocamus ducit, erat is ea
tēpeſtate iunior, quā vt recte bello rebus ſuis conſulere per ſeſe poſſet, tumultuoſa
nobilitas, vt tempus patiebatur, in oppidulum non admodum procul à Francofur-
dia ſe recipit, in quo veluti aues in cauea à Franciſco, ne aliquo modo inde redire
poſſent, vndiq; oppugnantur: atq; adeo acriter, vt niſi omnes ſeſe captos velint, tri-
ginta ſex aureorum millibus coacti ſunt pacem redimere.

Hactenus Franciſci ab Sickingen res proſpere feliciterq. geſtas compendio
perſtrinximus. In qubus perpetrandis tanto fortunæ beneficio vſus eſt, vt non mo-
do eos quos bello ꝓſecutus eſt, non male adfectos ſibi non reddiderit; verum exce-
pto Landgrauio, ſibi poſtmodū fauentes applaudentesq; habuerit, eoq. faſtigii per-
uenit, vt ille optime de rebus ſuis conſultum crederet cui Franciſcus bene volebat,
Germaniæ Principes beneficiis ſibi illū demereri ſtudere, ſtipendia dare, nihilq; nō
facere quo illū quiſq; in ſua vota ꝑtraheret. Draconis rupes, Lutzelburgum, Danū, *Drachenfels.*
Frigida rupes, & pleræq; aliæ in Vaſcouia pluribus addictæ dominis arces, illum in *Lutzelburg.*
communitatē admiſere. Quid plura? huic vni fortuna ſeſe tota effundebat; qua ſi *Daun Kallenfels.*
pro modo vti nouiſſet, vix ſcio an habuiſſet Germania de nobilitate, qui cum Fran-
ciſco noſtro aut opib. aut honoribus, ſed nec fauore veniret comparandus, nedum
prēferendus. Sed huiuſmodi ſunt hominum ingenia, vt tum demum nunquam quie-
ta, nunquā tranquilla eſſe queant, quum id tandem tot votis ſumus adepti, quo ma-
xime otium tranquillitas vitaq; beata (ſi qua in hoc ſeculo eſſe poſſit) cōſtituitur, de-
nique opum & gloriæ cupiditas adeo in cordibus humanis dulce venenum eſt, vt
illo deguſtato nūquam quis deinde exatiari valeat; quin quo plus eſt epotum, plus
ſemper ſititur, vt de aquis inquit Pelignus vates. Quo morbo Seckingenſis eques
maxime ſemper laborauit, & licet iam in ſenectam vergeret, & podagra adeo diuex-
aretur, vt non iam equo inſideret, ſed Lectica deueheretur, non tamen potuit cō-
hibere ferocem ſpiritum vt eo bello abſtineret, quod quidem ſupremum gloriæ,
ſed extremum, vitæ opumque omnium amiſſionem liberorumq; exilium Franciſco
peperit, vti latius Diis fauentibus iam proſequar.

Franciſcus Seckingnenſis re proſpere vbiq; geſta fertur Deo opt. max. impri-
mis, deinde poſt Deum Illuſtriſſ. Principi Ludouico Comiti Palatino Sacri Rom.
Imperii Archidapifero & Principi Electori, acceptum agnoſcere quicquid fortunę
proſperitate, nec immerito quidem, optimus enim Princeps quod adfectus à Van-
gionibus iniuria, & à Landgrauio pater eius Philippus bello laceſſitus fuerat, facile
paſſus eſt nobilitatem Palatinam per omnia illi præſto eſſe, qua ſine nihil horum

quę geſſit, Franciſcus perficere poterat, nec famam vt plus terroris diluere curauit, quæ vbiq; diuulgauerat Franciſcum cũcta ex eius ſentẽtia & auctoritate gerere. Sed clementiſſimi Principis beneficiũ in non ſatis gratum hominem collatum euentus docuit. Quippe cũ nobilitas Landgrauiana nõ ꝓmiſſis in Darmſtat ſatisfaceret, nec cõuentiones ibidẽ initas fidei immemor p̄ſtitæ ſeruaret, quapropter vt ꝑfidos vbiq; ꝓclamaret, illi viciſſim conuitiis & famoſis libellis eũ dilacerarẽt, bello ſe vindicare arderet. Sed deterrebant partim fœdus ꝙ cum Sueuis & Palatino ferierat, partim locorum diſtantia & iniquitas. Multa igitur verſanti animo nõ opportuniorẽ viam

Treuiri

reperit, q̃ per Treuiros, quorumq; Præſul vt tutius ſuas defendere terras poſſit, eodem Landgrauio & Palatino cõfœderatus erat. Hunc omnino debellare quacunq; data occaſione Franciſc⁹ ſtatuit, nec id operoſum fore multæ cauſæ dictitabãt, ſciebat ciuitatẽ Treuerim ſummũ iamdudũ odium in clerũ concepiſſe, ad hæc renaſcẽtis Euangelii libertas vniuerſam Germaniã adeo in viros Eccleſiaſticos concitauerat, vt paſſim ludibrio haberentur, & acceptiſſimũ Deo ſacrificium ſeſe præſtitiſſe credebat, qui ſummo opprobrio fœdaq; ignominia illos adfeciſſet. Cuius Franciſcus vbique ſe adſertorem defenſoremque data opera iactitabat. Exiſtimabat etiam confœderatos Principes pro more ſerius Treuiro auxilia miſſuros, priusq; ad deditionem Treuirim vrbem venturam, quam vllum aduenire poſſet præſidium: qua dedita facile cætera expugnari poſſe videbantur, atque inde breuiſſima in Heſſiam via pateret. Tentauit igitur ſæpius cauſis diſquiſitis Treuirum, ſed cum illæ non ſatis idoneæ aut iuſtæ viderentur, nec diutius quod conceperat animo differendum putaret, Treuiro in hæc verba bellum indixit.

* * *

EX his ſatis patere exiſtimo belli Treuir. & originẽ & cauſas. Verum haud ſcio an ſatis veritati reſpondeant, quæ de duob. captiuis Franciſcus ſcribit, illi .n. adſeuerant ſe vi ad rogandum Franciſcũ cõpulſos, vt ꝓ ſe fidem faceret; Quod vero Cęſarẽ inſerit, puto magis ad terrorẽ factum quam vt verum adfirmẽ, licet ſatis credibile ſit præter iuramentum non adeo per omnia bene voluiſſe Treuiro Cęſarẽ, quod in electione ſua in Imperatorem, libentius Treuir ſuffragium Gallo p̄ſtare voluerit quam ipſi Auguſto, dum aũt in Deũ perpetraſſe quædã ſubinculcat, exiſtimo innuere velle, Treuirum parum (vt oẽs ſacrificuli) fauiſſe renaſcenti Euangelio Chriſti, cuius vt p̄dixi Franciſcus ſeſe ꝓtectorem nominabat. Cæterum octauo ferme poſt indictũ bellum die nõ impiger (vt ſolet) Franciſcus terras Treuiri ingreditur, & pri-

S. Wendel.

mum oppidum S. Wendelini oppugnare contendit. Erant in eo oppido circiter cẽtum equites ad defenſionẽ vrbis relicti: quos dum virib. ſuis diffidũt, Franciſcus oẽs captiuat. Pergit deinde nonnullas arces expugnare, & tandem ad Treuerim caſtra ponit. Interim Palatinus & Heſſus plus fere ſolliciti de bello, quã Treuerenſis præſul (notat⁹ eſt .n. ſatis ſegniter ſe p̄parare ſeu ꝙ nimis pecuniis indulgeret, ſeu quod exiſtimaret bellicum Franciſci apparatũ non in ſe ſed (vt ipſe diuulgauerat Seckingenſis) in Gallicũ bellum ducendum) ſubſidium obſeſſo iam Treuiri mittunt quam acriter Franciſcus impugnabat, parte maxima muri machinis decuſſa. Eodem tempore veniunt à Cæſaris regimine ad Franciſcũ literæ, quib. mandabatur ſub grauiſſimis pœnis vt ab armis diſcederet, ille ſpe ad Treuerim fruſtratus ꝙ adueniſſe in vrbem præſulem ſciebat, timebatq; ne ſi copiis Palatinis & Heſſianis coniungeretur, virib. ipſe inferior longe foret, nec iam alimenta vlla in caſtra adueherentur; occaſione ſumpta, ne terga dare videretur, obſidionẽ ſoluit, in reditu vt ex animo totam iram effunderet, omnẽ regionẽ circa igne cõcremat, ſacra queq; & prophana depopulatur, vaſtat, depilat, atq; ita ſpoliis onuſtus ad arces ſuas rediit. Nec ob id Palatin⁹ & Heſſus ab armis diſcedunt, ſed eductis exercitibus Palatinus Altzeiam cõtendit: vbi relictis copiis ad Weſſalã ſuperiorẽ Treuirum & Heſſum cõuenit, cõſultatur ibi de bello, placuitq; aliquandiu vt ad oppugnandũ Eberburgũ vnanimiter irent. Sed fama inexpugnabilis arcis, & inſtans hyems, ab hac expeditione deterrebat. Quare

Cronenberg.

mutatis conſiliis ad Cronenberg totũ pondus belli conuertere ſtatuunt. Oppidum eſt duobus à Francofurdia milliarib. ad altiſſimi montis radices, loco amœniſſimo & fertiliſſimo conſitum dupliciq; orbe murorum circumſeptum. Arx in medio for-

tiſſimo

tiſſimo atq; craſſiſſimo muro montē ſatis excelſum obtinet, ita vt non ab re nomen inditum videatur, quippe crebrę turres & ꝓpugnacula ꝓcul aſpicienti imaginē coronæ triplicis, qua conſuerūt Romani Imperatores iam inſigniri, repræſentat. Hoc oppidum Hartmannus de Cronēberg ꝓ parte poſſidebat, vir equidē omniū iudicio bonus & pius, quiq; negotio reuiuiſcentis Euangelii aduerſus calūniatores nuſquā ꝓ virili defuit. Sed dum ipſe diuinorum pceptorum haud ſatis memor cōtra fraternam charitatē Franciſco aduerſus Treuirū bella gerenti ſuppetias tulit, atque arcis Eberburgi cuſtos remanēs p omnia belli participem ſe fecit, par eſt vt iam qui proſperitatis ſpem ſummam expectabat, aduerſæ fortunæ æquiore animo perterat adflatus. Qui tale nihil metuens, oppidum abſq; præſidio valido reliquerat. Quare aduentu Principum territi ciues, defenſionem quidem aliquandiu ſimularunt, pro mœnib⁹ ſtare, omnis generis machinas dirigere & eiaculari, nihilq; omittere quod ad retinendum oppidum videbatur. Nec ſegnior Hartmānus, qui ſeſe in oppidum recludi non conducibile ſciebat, Principes per amicos orare, rogare præſertim Palatinum, ne ſe qui nunquam aduerſus eum mali quicquam cogitauerit, tam miſere deperdat, noſſet ipſe quanto periculo maiores ſui in bello Bauarico pro Palatinatu etiam aduerſus Cæſarem propugnaſſent, ſi quid ipſe deliquiſſet, mulctari iure percuperet, non recuſaturum quantumuis grauem pœnam, traditurum ſeſe oppidum & arces Imperio, cui⁹ eſſet proprietas, quo ſecuriores principes forent. Quod ſi ſua cauſa non moueretur, ſaltem pueros innocentes inſpicerent, viduarum eiulatus exaudirent. Hæc & ſimilia Palatinum ſatis (vt eſt profectio omniū clementiſſimus Princeps) flectebant, ſed Treuiri recens vulnus nimis adhuc vrebat præſulem, vltima quoq; orationis verba magis Heſſum exaſperarunt quam emollirent, namq; vt eſt ex tēpore ad reſpondendū præceps, cum de puerili ætate miſeranda mētionem audiſſet, *Et quis* inquit, *mei miſertus eſt, dum nuper puer eſſem* (ad Franciſcanū aduerſus ſe bellum retorquens) *Stat ſententia firma, poſtquam Hartmannus præter ius & aduerſus Imperii leges amicum noſtrum Treuirum damno adfecit, omnino & bona & corpus eius perder*. . Nec mora, machinas muris quanto propius potuit admouere iubent, portas decutere incipiunt. Quare animaduerſa ciues & qui erant in pręſidio, de pace ad principes fecialem mittunt. quæ tradita arce & oppido rebus omnibus ſaluis illis data eſt, præſidiū libere emiſſum, in Moguntiacā deinde nobilitatē animaduertere Principes ſtatuunt: quę maximas Franciſco vires in bellum Treuerenſe ſubminiſtrauerat, imo hac ſuadente ſuſceptum pleriq; adſerunt, nec defuere q aperte dicerent Præſulē tacitū coadiutorē. Certe ſatis mihi perſuadet, nō perinde illū ab hac lepra mundum: qui & magiſtrū ſuum curiæ (vt vocant) Frouinū ab Huttē, & Marſcallum Caſparē Lorch, addamus & primarios eccleſiæ ſuæ Mogūtinæ Canonicos Franciſco anteſignanos (vt ita dicam) habuerit, paſſusq; ſit prædam Treuerenſem Moguntiæ publice venūdari & in manubias redigi. Quare Principes ab eo litteris expoſtulāt, vt ſinat & adiuuet ſeſe de illis pœnam debitam ſumere, qui publicam Romani Imperii pacē vetito bello violaſſent, quam & ipſe ſe ſeruaturū & defenſurum præſtita fide iuraſſet, Moguntinus confœderatis Principibus reſcripſit.

* *

QVIBVS cum nihil proficeret, principum congreſſum expoſtulat, & ſe publica tamen fide ad eos Francofurdiam venturum pollicetur, ratus ſcilicet plus corā impetraturum quam literis. Qui cum aduenıſſet, cauſam nobilium ſuorum eodem ferme tenore quo literis prius egit. Illi reſpondēt, ſe præoptaſſe, ne ad id incommodi nobilitas Moguntina deueniſſet, nunc eo adactos eſſe publicæ rei cauſa, quam deſerere nec vellent nec poſſent, vt de tranſgreſſoribus Legum Imperialium quas ipſi condidiſſent, debitas pœnas exigant: alioquin & malum impunitum in deteri⁹ verteretur, & ipſi periurio obſtricti notari poſſent, ad quæ Moguntinus, *Quandoquidem conſanguinei*, inquit, *ita vobis perſuaſum eſt, vt nec mei intuitu nec vllis precibus moueri poſſe videam, rogo*, inquit, *ſaltem aliquid clementiæ meis impertiri velitis, ne ſe omnino conquerantur meis precibus nihil fuiſſe adiutos*. Cui Principes, Licet ita dictantibus Legibus, vt primo res redderent Treuiro, belli ſumptus reſarcirent, ad hæc ab vnoquoq: ſexaginta millia aureorum exigere poſſent, tamen vt ſui ſentiant ſe omnia cum decore

Digitized by Google

ſua de cauſa facturos lubenter, ab omnibus ſemel duntaxat ſexaginta florenorum millia expoſtulant. Territus Moguntinus ea ſumma ad humillimas fere preces deuoluitur, & tandem impetrat, vt ſtatutis terminis Principib. nomine nobilitatis viginti quinq; millia aureorum perſolueret. Frouin' vero ab Huttē cum interrogaretur, an ipſe quoq; in hoc pacto comprehendi vellet, reſpondit ſe ſaluo honore non poſſe in has partes deſcēdere, & vt eſt elato admodū animo nō dignatus eſt Principes de clementia precari. Quare in reditu ſuo in patriā Landgrauius aliquot arces expugnat, Comes Palatinus & Treuir ſe ad ſua recipiūt, diſpoſitis in Creutzenach, Sobernheim & Lutera præſidiis equitum, qui per hiemē quantū poſſint Franciſco alimenta ſubtrahant. Non tamen ſegnior redditus Seckingenſis, arcem munitiſſimam Lutzelſtein Kalendis Nouemb. noctu per inſidias capere aggreditur. Sed neſcio quo ſpiritu ex colludentibus vigilibus quidam ad ſocios, *memor ſum*, inquit, *arcē (quam tum nominabat) hiis Kalendis inſidiis receptam, ibo circuitū muros, ne tale quid nobis forte eueniat*. Perſeuerant alii in ludo, ille egreditur, audit intra muros ſtrepitum, & ſubſibilantiū ſibi ſcanſorū tenue murmur, redit ad ſocios remq; omnē narrat, auſcultant & illi, hic verum eſſe affirmat, ille vento commoueri lapides ait, ſubdubitātes tandē concludunt vt machinulę aliquot eiaculentur, ad quarū ſonitum territi Franciſcani, qui iam munitionē primam tenebant, certo exiſtimantes ꝓditionem aperta voce exclamant: *Moriendum eſt vobis nebulones*. illi admouent ea parte, qua iam tumultū audiebant, machinas; & in aſcenſores detorquent. Exauditi in ſubiecto oppido villani accurrunt, & cauſam tumultus interrogant, quos triginta in arcem recipiunt. Quibus adiuti facile Franciſcanos à mœnibus deturbant, qui tandem relictis ſcalis terga vertunt. Hac ſpe fruſtratus Seckingenſis, non amplius diſſimulari poſſe bellū aduerſus Comitē Palatinū ratus: indicēdumq; ſi ſuo honori conſultum vellet. Mos eſt .n. nobilitati Germanæ, cum alicui bellum indicere volūt, vt prius licere ſibi exiſtiment aliquid ſurripere, itaq; in hæc verba ſcripſit.

POSTEA Comes Palatinus vbiq; in vicinis Franciſco oppidis præſidia collocat, Wilhelmo de Habern audaci & tumultuario equiti Cæſaream Lutheram & præſidium commēdat. Ille vt eſt ad ſubeundos labores impigerrimus, cottidie ante arcem Nanſtallū, vbi Franciſcus ſemper fere erat, excurſiones facit. Franciſcus vero nūquam ſui copiam extra oppidum facere voluit. Imo nec cum poſſet, in Palatinos vnquam emitti glandes paſſus eſt. Verū aliquādo emiſſo tabellario illos blande dici iuſſit, paucos & illos quidem pauperes nobiles eſſe in oppidulo, quibus cum ſi male agatur, exiſtiment viceuerſa idem ſibi euenturū, cauſam nobilitatis tueri ſe, quare reuerterentur Lutheram. Quod ſi velint, aut vini aut cereuiſiæ potum illis libenter de paupertate ſua impertirētur. Hoc modo putans ſe animos eorum emollíturum: nihilominus Auenarius quibus poteſt cum modis perſequitur: & cū reſciret in arce Wartenberg Franciſcanos hoſpitari, vnde maxima damna Palatino inferebant, & pecunias à circumiacentibus pagis aut incendia minitabantur, quare aſſumptis peditibus aliquot ante arcem pergit, & hiis qui in arce erant ad colloquium vocatis, ita infit. *Poſtquam*, inquit, *ex hac arce Franciſco adhærentes principi meo contra ius & leges bellū intuliſtis, exigo à vobis vt quamprimum hos muros mihi tradatis, ſi vos ſaluos eſſe vultis. Ecce enim veni, non reuerſurus, niſi deiectis his mœnibus, quibus videtis machinis. Iuro autem Deos, ſi ſinitis vel minimū lapillum emittere, ne vos quidem totus mundus redimeret, quin omnes laqueo vitam finire faciam*. His auditis territi qui in arce erant, ſe emitti liberos rogauerunt: quod equidem recepta arce Auenarius fecit, quam poſtmodum euectis quibuſq; melioribus rebus igne concremauit, crebris deinde ante Nanſtallum excurſionibus Frāciſcum diuexat, quadam vero die circa occaſum ſolis Ioanni ab Sickingen Franciſci filio ab arce Kallenfels redeūti de induſtria occurrit, erat vtrique par ferme equitum numerus, ſed incompoſiti inordinatiq; Franciſci veluti in inſidias incidentes ab Palatinis excipiuntur, haſtis primo concurrunt, deinde diſtrictis gladiis rem gerunt, diu certatum ambigua pugna, nec dubium quin ad Franciſcanos victoria declinaſſet, ni ducis Auenarii induſtria ab ordine cogendo ꝓhibiti fuiſſent, quare cum illi viderent non ſe poſſe coire, more Parthorum nunc terga vertentes, nunc rurſus prœlium redintegrantes, pugnare cœperunt. Sed ardor Ducis Auenarii ita

Wartenberg.

illos

illos conſequitur, vt tandem ſe captiuos tradere cogerentur, Franciſci filius cum fugam meditaretur, transfoſſo equo concidit, cumq; herbam adhuc porrigere nollet, perfoditur illi mala, atq; tum victum ſe captumq; tradidit.

Continuatur deinde bellum abſq; re vlla memorabili, tentauerũt multi Principes, ſi quo modo diſcordes reducere ad pacem poſſent aut ſaltem inducias impetrarent, cum viderent Principes nec pacem abſque dedecore ſuo, nec inducias ſine magno ſuo incommodo admittere poſſe, vtrumq; excluſerunt.

Interim Ioannes Melchior de Roſenberg qui ſub Principe Palatino ad Cronenberg militauerat, quemq; Palatinus multis beneficiis ornauerat, ſumma pfidia vſus ex arce Boxſperg, in quam nonnunquam clemẽtia eiuſdem comite famulo intromitebatur, adiutus ſacrificulorum quorũdam auxilio, cuſtodes nil tale ab eo expectantes excludit, atq; mox vt interim arcẽ & alimenta & militibus induceret Comiti Palatino ſcripſit. Licet multæ cauſæ forent, quæ eum ad recipiendam arcẽ mouere potuiſſent, tamen non ea ratione factum putaret, qua ſuæ clementiæ quidquã detrimẽti inferretur, verum cum ipſe negligentiam cuſtodũ offendiſſet, veritus facillime, ſi id reſcirẽt Principis hoſtes, arcem capi poſſe, atq; ita & ſibi & principi inde maximũ periculũ imminere videret, excluſis cuſtodibus arcẽ in ſuam cuſtodiam recepiſſet, ſubdubitare viſus eſt Princeps, donec audiuerit Franciſcanos in arcẽ receptos. Quare illi neceſſe fuit in oppido mox collocare præſidium, qui illos intra mœnia Boxſperg continerent, & vicinos pagos ab iniuria arcerent. Iam ver appetebat, aptiſſimumq; inuitabat tempus quum tres confœderati Principes non vlterius differendum bellum rati, conducto milite exercitum cogunt, & de induſtria quaſi primam fortunam ad Eberburgi mœnia experirentur, ad Crucenacum cum toto exercitu conueniunt, vnde cum equitatus parte & peditibus aliquot, dum Wilhelmum de Rennenberg, & pincernam Eberhartum de Erbachio ad Nanſtallum feſtinare iubent, vt ſi quo modo poſſent Franciſcum in arce circumcluderent, ſummaq; cuſtodia adfirmarent ne inde exire poſſit: ſe continuo adfuturos cum toto exercitu vt iuſſi faciunt, arcem & oppidum milite, & qua exitus patebat foſſa valloq; cingũt. Præmiſerant vero tabellarium cum literis quibus ſuo nomine Franciſco bellum indicebant. Qui iuſſus expectare, donec rurſum cõſcriberetur interim accurrit quiſpiam nuncians Franciſco, omnia dumeta completa equitibus, ad quẽ ille: ſunt equites Luterani, volunt videre quid per otium agamus, ſubinſit qui nunciauerat, *at deſcendunt, & equos arboribus adligant.* Tum ſatis perpendens in obſidionem adueniſſe, *manebunt*, inquit, *hac nocte nobiſcum*: & conuerſus ad tabellarium, *adduxiſti*, ait, *nobis peregrinos hoſpites, abi tu & dic principi tuo, audiuiſſe me ei eſſe nouas machinas, mihi noua mœnia, experiemur alter alterum.* Principes vt acceperunt Franciſcũ in arce incluſum, alacres ad obſidionem contendebant. Sed interim Franciſcus volens emittere equites nõnullos, quibus ſuperabundabat, ad alteram oppidi partem laceſſere leui pugnæ genere cœpit hoſtes. In quam partem cum omnes confugerent, equites facillime elabuntur, & in ſyluis ſeſe abdunt quarum beneficio tuti in oppidulum ad Saram Gemundam peruenerunt. Quæ res non tam ꝑpter equites elapſos Principes male habuit, quam ꝙ ex eo die incerti erant, an Franciſcus cum hiis aufugiſſet, an adhuc in arce foret. Nihilominus muros omni machinarum genere tantoq; impetu cõcutere cœperunt, vt affirmarent pleriq; longo æuo tam paruo tempore tantum muri deiicere vidiſſent. Quæ res quum nunciaretur Franciſco, quod præter fidem videbatur antiquum murum XXIIII. pedum perforatũ & omnino concuſſum, voluit ipſe videre iuſſitq; ſe educi ꝙ æger pedib. foret podagraq; laboraret, cum egreſſus eſſet, ecce in eum locum d recta machina tantum pulueris parte muri concuſſa fecit vt non viderent accedente (vt ſatis credendum eſt) terrore vbinam recte ſtatuerẽt pedes. Franciſcus ipſe concidit grauiſſimo in ſiniſtro latere accepto vulnere. erant in eo loco pali igne, quo durior foret cuſpis, aduſti; incertum reliquit, an palus an fragmina lapidum eum vulnerauerint. Cæterum cum ſurgere nequiret, nec ab eis qui ſecum erant præ pulueris denſitate conſpiceretur; cœpit vocare vt eum erigerent. cumq; neſcire dicerent, vbinam eſſet, *Auditis me*, inquit, *ſequimini vocem*, tandem Sacellanus eius recepto animo palpando cœpit eum requirere, & cum forte iacentem

Y 3 depræ-

Margin notes: Buckſperg. (beside "vſus ex arce Boxſperg"); Sargemund. (beside "ad Saram Gemundam")

depræhendiſſet, erecto illo reduxerunt in arcem, cumq; medicus tentaret vulnus, inuenit adeo profundum vt epar & iecur vulnerata depræhenderentur: cuius atrocitate deterritus nobilis qui aſtabat collapſus eſt, tum chirurgo, *dimitte me*, inquit Franciſcus, *& iuues illum*, cum vero renueret, *non patiar*, inquit, *me contrectes amplius, ni illi ſubuentum ſit.* Vix conſperſa aqua illi vires reuocauerat, cum aduertens alium item nobilem palleſcere, *educ etiam*, inquit, *prius illum*, & cum tardaret, *audin'* inquam *quid dicam, educ illum.* Hic videre licet profecto, quantus in eo animus, quantaq; mentis acrimonia fuerit, nõ enim abiectior ex ea hora ne ſuis animum adimeret, ſed quam ante, longe erectior & lætior viſus eſt, nec eos qui ſecum in arce erant, verum & externos animare voluit, ſcripſit enim quarto obſidionis die vario & ignoto elementorum genere Balthaſari Slors, vt Wilhelmum Comitem de Zorn adiret, iuberet vt quamprimum ipſe ad debellandum Principes, ꝑperaret. Facile id fore, quod nullum ordinem ſeruarent, excubiæ male diſpoſitæ eſſent: vbi & quo loco falli poſſent, edocet, habere ſe in arce familiam interritam, & in quoſcunq; caſus pronam, nec ob hoc deterreri quod muri maxima ex parte deiecti forent, nihil enim adhuc ad expugnationem, ſe à lapidibus parum læſum, ſed nihil nocere. Literas excubitores interceperunt, quas ego tandem poſt deſperatam earum lectionẽ perlegi, quas equidem dicerem à Franciſco de induſtria ad deterrendos Principes confectas. Sed mirabiles characteres & vix legibiles à quoquam ferme fidem adimũt. Cæterum altero poſt die cœperũt in arce ruſtici primum inſtigante illos nobilitate de deditione ſubmurmurare, deinde milites gregarii palam adfirmare; non poſſe diutius, ni exoptent omnes præſentem mortem, arcem retineri. Quæ cum Franciſcus reſciuit, adeo conſternatus eſt mente, vt ex ea hora magis atq; magis cœperit ægrotare. Conficiuntur autem ſub eius nomine & annulo litteræ in hæc verba.

* *

Willhelmus de Rennenberg ex iuſſu principum colloquium admittit, petierunt imprimis ſe emitti liberos, & res aſportare, de Franciſco autem nullum verbũ, cumq; Principes id nullo modo facere vellent, tandem cõuenerunt, vt milites gregarii cum rebus ſuis dimitterentur: tantum ne intra menſem aduerſus Principes quicquam molirentur, nobilitati carceres equitum polliciti.

Sequenti die Principes auidi videre Franciſcum, arcem ingrediuntur, decumbebat ille in excauata rupis parte, quem locum vnicum habebat à machinis adhuc imperforatum.

Recepto (vt dictum eſt) Nanſtallo Principes dictum de Rennenberg cum equitatus parte in Vaſcouiam præmittunt, vt experiretur animos eorum qui arcem Drachenuels obtinebant. Vt ille aduenit, arcemq; circumdedit milite, & deditionem expoſtulat, illi territi accepta ad Nanſtallum clade ſtatim in deditionem conſenſerunt, qua recepta igne concrematur.

Drachenfels.

Conſpectus in arce Drachenuels ignis animos caſu Franciſci eorum qui altum montem obtinebant perculſos adeo conſternauit, vt licet ea arx adeo excelſum occupet * *

FRIDE.

FRIDERICI NAVSEÆ BLANCICAMPIANI DE PRÆCIPVO HVIVS ANNI POST CHRISTVM NAtum MDXXVIII. apud Moguntiam terræmotu Reſponſum.

REVERENDO IN CHRISTO PATRI AC DOMINO, DOMINO LAVRENTIO TRVCHſeſio de Bomersfelden, inclytæ eiusdemque Metropolitanæ Eccleſiæ Moguntinæ Decano, Fridericus Nauſea Blancicampianus, ſalutem.

VT olim Mecœnas ille cum Flacco ſuo Venuſino, ita tu Reuerende Pater, cum Nauſea tuo Blancicampiano iam tandem agis. Ipſe quidem non me ſolum antiquo iterum ludo quæris includere, cui dudum valedixi, ſed & ſatagis, vt in arenam deſcenſurus in alieno foro vel cum periculo tuo depugnem. Iubes etenim tibi terræmotus, quem in hac inclita nuper vrbe Moguntina XIV. Kal. Februar. Anno quem nunc agimus poſt Chriſtum natum MDXXVIII. hora poſt mediam noctem ſecunda, non ſine magno ſtupore plerique noſtrum ſenſimus, rationem paucis explicem. Equidem etſi non me fugiat, quam ſub dubia alea in alieno (quod dici ſolet) choro pedem ponam; tua tamen animatus authoritate, vtcunque aliis etiam rebus multo occupatiſſimus; rem diſcendi potius ſtudio quam oſtentandi ingenii cauſa tentabo. Criſim in vniuerſum de terræmotibus ita definiturus, vt facile inde intelligas, quam mihi adſcribendum animus tam non ſit cupidus quam nec idoneus. Qui nec tantillum ſutor ſupra crepidam, vtpote qui rem ita ſobrie attingam, vt ſub finem me non finiiſſe ſed cœpiſſe dicturus ſis: interim tamen non ſub inuolucro poſitis quæ ad rei ſummam attinent. Si proinde nonnulla demum deſiderabis, ea non ex Nauſea Theologaſtro & leguleio, ſed ex Anaximãdro, Mileſio, Pherecyde, Pythagora, Lucretio, Ariſtotele, Plinio, Aulo Gellio, & hoc genus Phyſicis ſcriptoribus repetes, & hæc noſtra vel quamlibet exigua, quæ vtroque ſcribendi genere dabimus, boni conſules: quem in Chriſto valere opto. Moguntiæ, VII. die Februarii, Anno ſalutis MDXXVIII.

⁂

AD EVNDEM LAVRENTIVM TRVCHSES, Nauſeæ Propoſitio.

NOSTRA Laurenti ſpecioſa toto
Orbe laus, & dulce decus, leuamen
Maximum, tu gloria noſtra magnum
Magna per orbem.
Quid petis terram moueat, requiris
Quur tremat tellus, veniant & vnde:
Quidque portendant pariter ſub ima
Parte tumultus?
De quibus quid noſtra Minerua ſentit,
Et quid accepi ſtudio, quid ipſe
Denique expertus didici vel vſu
Arteve dicam.
Huc precor conuerte animum, patrone
Atque Mecænas Reuerende, mecum
Hunc meum ſortire nouum benigna
Mente laborem.

INVOCATIO DIVINI NVMINIS.

Scrutator rerum vultu qui conſpicis amplo
Quamlibet occultis abdita cuncta locis,
Huc ades, & noſtris audacibus annue cœptis,
Propitioque nouos funde fauore modos.
Sit mihi fas abſtruſa loqui, & tellure ſub alta
Pandere non ficto condita vera ſtylo.
Vnde Tremor terris, tanti dic vnde tumultus
Ad noſtros veniunt nocte dieque lares?

PHYSICOS QVONDAM PLVRIMVM DE CAVSA TERRÆMOTUS DISPUTASSE & variaſſe.

Non nuper cœpit, dudum ſed quæſtio terræ
De motu Phyſica magnis ratione magiſtris
Diſcutier, nec conuentum, ſub iudice manſit
Lis indefinita, ſophis agitanda peritis.
Hinc mota quondam terra, incerto ſtatuerunt
Nomine Romani ferias de more celebres:
Ne, ſi non veris facerent diis ſacra prophanis,
Sic falſa populum mox relligione ligarent:

VNDE VENIANT TERRÆMOTUS.

Porro vſus docuit, rei Magiſter,

Tellurem modo pulſibus moueri
Aquarum, modo flatibus ſub ipſas
Ventorum ſubeuntium cauernas:
Quis motis inibi mouetur vna
Illa, & ſæpe tremens facit ruinam,
Atque vrbes quatit, hæc ſimulque ſternit
Arces, templa, domos, agroſque latos.
Sic longo Dicearchidos tumultu
Arces adſiduam tenent ruinam.
Sic motu Pelopeia adacta longo
Senſit damna, graui ſimulque motu.
Sic Campania (teſte veritate)
Oppreſſit miſeras dolenter vrbes.

QVID PORTENDANT Terræmotus.

Quur tellus moueatur ac tremiſcat,
Pandimus exiguis, Lector amice, modis:
Reſtat, nunc referam, quid hinc futuri
Portendat motu hæc ſic tremefacta ſuo.
Tu rerum variis docemur actis,
Poſt terræmotum plurima damna ſequi.
Sane hic ſæpe tumultuoſa nobis
Bella inſtare noua ſeditione monet.
Peſtem, & multiplicem non ſine clade necem.

HEm vero ad hunc, quem diximus, modum ſe habere, paucis intelligemus, quæ nobis partim ſunt vſu, partim litterarum ſtudio non obſcure comperta & explorata. Nonne (quæro) poſt Terræ motus, quos ſibi Mardocheus Laheri filius, videre viſus eſt, cunctæ ad pugnam nationes excitatæ traduntur, & dies quoque ſubſequuta tenebrarum & diſcriminis, tribulationis & anguſtiæ, & formido ſuper terram maxima? Nonne & Ozia Rege Iuda in ſuperbiam olim elato, ſibique alienum vſurpante officium, terra ſupra modum tremuit, argumento vltionis contra eundem diuinæ perſpicuo, quum & illo tum lepra infectus regnum deponere coactus fuerit, & ſe in ordinem redigi paſſus, vt qui ex ſummo loco diuina faſtidiſſet, idem in ſordido & humili ab omnibus faſtidiretur. Sunt & quondam infelices Iudæi, non ſine memorabili clade experti. Quid præcedẽtes Terræmotus, quos aliquoties antea obſeruarant, portenderint? nimirum, illud ſupra quam dici queat calamitoſum Hieroſolymitanæ vrbis excidium. Cuius illi inter alia prodigia & oſtenta Terræmotibus ſæpenumero admoniti pœnitentiam de peccatis ſuis, propter quæ hoc ipſum fore ſignificabatur excidium, non egerunt, ſed quam aperte reuocati, vel non crediderunt, vel cæci & pertinaces cœli minas contempſerunt. Quid, obſecro, Terræmotus L. Martio. Sex. Iulio Conſſ. portendit? Proculdubio bellum illud memorabile, quod ciuile dici cœpit, quo vix aliud funeſtius terræ Italiæ fuit. Nonne etiamnum varij Terræmotus bellorum perinde Punicorum magnitudinem prænotarunt? Sic quoque terręmotus apud Conſtantinopolim maximus parum boni portendit, quum ſub id tẽpus pernitioſiſſima Acephalorum hæreſis, Calcedoneum Concilium acriter impugnantium, & pullularit & ſubcreuerit. Quantum vero malorum Terræmotus Impe-

Imperatore Lothario futurum ſignificarit, Galli & Itali quondam vel ſuo periculo didicerunt. Tum quidem letales inter Imperatorem Lotharium, & fratres natæ ſunt diſcordiæ, atque bella deinde longe maxima ſubſequuta: Normannis omnem deuaſtantibus Aquitaniam, multis incendio conſumptis Cœnobijs, & aliquot inſuper Galliæ tum oppidis ad internitionem pene per Normannos redactis. Quid autem Imp. Friderico, eius nominis ſecundo, Terræmotus prænunciarint, dictu perinde iuxta & auditu horrendum eſt. Tradunt ſub illa quidem tempora Friſiam regionem à maritimis fluctibus totam ferme ſubmergi cœptam, & à Tartaris Scythicam, Georgianam, Armeniamque maiorem ſolo propemodum æquatas, ab eiſdemque Poloniam & Hungariam magno nimirum incommodo adfectas. Addiderim (quod ſumme dolendum eſt) Hieroſolyma tum à Cardirio magni Saladini filio quintum fuiſſe funditus euerſa, templo duntaxat Domini, ac eiusdem ſepulchro precibus Chriſtianorum integro relicto. Et terræ motus quoque Imperatore Friderico eius nominis tertio, non indubie cladem illam Conſtantinopolitanam memoratiſſimam arguit, & conflictum ſubinde inter Chriſtianos & Turcas apud Taurinum oppidum, ſatis horrendum. Tranſeo interim, quantam malorum congeriẽ terræ motus ſub Iulio Max. Pontif. & Imperatore Maximiliano vel noſtra quidem memoria portenderit: à quo ſane tempore (vt verum ingenue fatear) Eccleſia nullo non luxu & abuſu ita indies magis peſſum iuit ac decreuit, ne niſi cum magno orbis periculo redire poſtliminio poſſe videatur. Hinc non eſt, quod multis ambagibus ambitioſior arguar, quid nobis proxime præcedens in ijs finibus terræ motus portendat, quando ex ijs, quæ diximus, vel quamlibet paucis, & ex parum æquis huius temporis conditionibus nemo Marte ſuo non facile conijciat. Cuius equidem ſignificationem vniuſcuiusq; iudicio relinquendam cenſeo: non neſcius, Chriſtianam pietatem repudiaſſe vanam & ſuperſtitioſam illam veterum Romanorum, aliarumque gentium circa prodigia omnia & oſtenta obſeruationem, omnia ad diuinam prouidentiam pie & ſapienter referre. Quam ipſe ſequens ſatis me tibi & vnicuique pio Lectori facere arbitror, ſi quicquid hoc eſt, quod vana vetuſtas ſuperſtitioſe ſeruauit, ad prouidentiam retulerim, piaque voce teſter, nihil ſupra, nihilq; infra fieri, quod non numinis aut iuſſu fiat aut permiſſu. Deumque illum Opt. Max. pro ſua ineloquibili ſapientia, qua cuncta recte diſponit, etiam per ea, quæ natura fieri videmus, mirabilia perinde ſupra & præter naturam, nec interim fruſtra operari, ſuamque nobis & patientiam & indignationem, non vno tantum modo ob oculos ponere: vtpote ad pœnitentiam nos omnes prouocantem, quos ad vitam nõ ad mortem ipſe condidit. Qui propterea terræmotus, vtique diuinæ ſuæ deſuper in nos iræ ſigna, futuros per loca terum præſcius prædixit, vt oſtenderet ſe non vna, & ſemel perditurum genus humanum, ſed per partes iudicaturum, & daturum pœnitentiæ locum. Si vero terræmotibus, hocque genus malis incipientibus non corrigemur, in peius proculdubio illa proficient. Quandoquidem ad vſum culpæ conuertimus, quæ ad vſum vitæ accepimus, ita quoque ad vſum nobis vertuntur vltionis, quæ ad vſum prauitatis infleximus. Et hoc eſt, quod Dominus alibi, quæ antè nouiſſimum diem futura ſunt prænuncians inquit: *Audituri enim eſtis prælia, & opiniones præliorum, videte ne turbemini. Oportet enim hæc fieri: ſed haud dum ſtatim erit finis. Conſurget enim gens contra gentem, & regnum in regnum, & erunt peſtilentiæ, & fames & terræmotus per loca. Hæc autem omnia ſunt initia dolorum.* Quo vel vnico verbo facile docemur, quid nobis futurum vel proxime præcedens apud nos terræ motus portenderit, ſi diuinam contra nos iram euidenter animaduertentes, de peccatis noſtris pœnitentiam non egerimus.

Deus bene vortat, cui ſoli laus & gloria.

GELDROGALLICA CONIVRATIO IN TOTIVS BELGICÆ CLARISSIMAM CIVITAtem Antuerpiam, Duce Martino Rosheymio,

CONSCRIPTA AD PRVDENTISS. VIGILANTISSI. COSS. SENATVMQVE ANtuerpien. Authore IOANNE SERVILIO.

ORNATISS. PRVDENTISS. COSS. ANTVERPIÆ LAODISLAO VRSVLO, ET Nicolao Schermero, totique Senatorum ordini ampliſſimo, S. D.

CVM hactenus nihil non à noſtræ huius ciuitatis hominibus & dicendi facultate, & omnigena eruditione claris (quibus non minus quam iis qui diuitiis atque ſtemmatum longa ſerie, fumoſiſque ceris coruſcant, abundat noſtra hæc reſpublic.)expectare mihi propoſuerim, proximo tamen hoc Geldrogallorum ne an Geldroturcogallorum dicam tumultu, vetus ea opinio ita apud animum meum confirmata eſt, vt non dubitarim mox non aliter, quam ſi pede terram pulſaſſet Pompeius, aliquot ſcriptorum Centurias in medium proſilituras : maxime tali oblato agumento, quod vt cognitione perpetuaque noſtræ regionis hominum, ita & omnis poſteritatis memoria digniſſimum merito debeat iudicari. Si enim hiſtoria hoc maxime nomine conducit hominũ moribus, quod & honeſtate amplectenda, & turpitudine fugiendæ continet exempla : non video quid ad vtraſque has res magis præſentibus his rebus geſtis conducere queat: cum quæ in vtramque partẽ maximum momentum ſint habituræ & rebus & perſonis ſint locupletatiſſimæ. Abundant enim & optimis exemplis, quæ poſteris non minus lectione iucunda, quã imitatione honeſta ſint futura, & peruerſiſſimis, quæ & hoc boni nobis inuehent, quod & turpitudine ſua deterrebunt, & verſutia huius ætatis, & futurorum temporum homines reddent cautiores, magiſque circũſpectos. Neque enim ſimplex eſt atque vnica huius generis ſcripti vtilitas, vtpote quod ad res vrbanas actioneſque Principum, ad animi mores formandos, ad capeſcenda conſilia, ac rerũ ciuilium prudentiã conſequendam, denique ad bene prudenterque tam publicis quam priuatis rationibus conſulendum, velut aditũ quendam patefecit. Siquidẽ nobis vitam mores factaque aut excellentiũ populorum aut ſummorum Principum, aut alioqui quorumuis virorum illuſtrium, deinde conſilia euentuſque rerum velut in medio ponit, vnde omnis generis documenta & ad priuatim & publice vitã inſtituendã, velut ex refertiſſimo inſtructiſſimoque quopiã penu depromi fœliciſſime poſſunt. Nã & ceteræ artes arctiſſimis quaſi limitibus clauduntur, nec ſe earum vſus tã late per omnis generis, omnis ætatis, omnis conditionis, omnis ſexus homines diffundit. Sola hæc latiſſime ſe diſpergit, commoditate ſua velut ramis cuiusvis conditionis homines obumbrans: vt nulla omnino ſit aut conditio aut fortuna, quæ non multum huic debere ſe iure fateatur. Habent

Prin-

Principes viri,quod aut imitentur aut fugiant. Habent priuati velut ſpeculum quoddam,quod in quolibet caſu,in qualibet fortuna intueantur. Habent diuites quo res partas tueantur. Habent afflicti quo inopiam ſubleuent atque moderate perferre diſcant. Mulieribus pudicitiam ſtabilit Lucretiæ Romanæ caſtitas. Virorum Principum virtutem armat L. Sylla, rebus ſuis ad fugam inclinatis in medios hoſtes tali voce prorumpens, Hic hic milites Romani mori volo: & Octauii Conſulis Cinna Marioque vrbem ingredientibus vox,cum ab aruſpicibus prohiberetur, ſe patriam non niſi cum vita relicturum. Non referam Alexandrum illum qui ex rerum geſtarum magnitudine magni nomine honeſtatus fuit, nunquam inferendis prælijs inter poſtremos viſum,primum flumen à cuius ingreſſu deterrebantur milites, ſcuto pectori ſubdito tranantem, primum ſcalis mœnibus admotis in muros vrbium euadentem. Nec interim priuatis deſunt ſua exempla, quæ vbi res virum efflagitat, virtutem doceant. En adeſt M.Sergius ciuis Romana virtute dignus, amiſſa manu ferream ſibi adaptans,qua quatuor prælijs ita decertauit,vt ſub eo duo foderentur equi, demum vulneribus prorſus obrutus,Cremonam atque Placentiam obſidione liberarit, & cũ interim non mitiore pugna à debilitatis luxatiſque membris infeſtaretur,duos hoſtiles exercitus in fugam conuertit. Adſunt ſexcenti Spartani in caſtra Xerxis quingentorum milium multitudinem continentia irrumpentes. Pietatem in patriam requirit quis? Ex infinitis pauca referam. Verſatur ob oculos Ancharus Mydæ Lydorum Regis filius, qui terræ voraginem ex qua immenſa aquarum vis erumpens & campos & ædes tam priuatas quam publicas, tum etiam homines ipſos inundauerat,oraculo admonitus non niſi re precioſiſſima iniecta in priſtinam faciem mutandam,patrem vxoremque complexus,equo inſidens in id baratrum ſe demiſit. Decantatior eſt Curtij Romani ex ſimili virtute parta gloria, quam vt hic referri debeat. Et Deciorum fama vniuerſum orbem ſimili exemplo impleuit: quorum vterque publicam patriæ perniciem in ſuum caput torſit,vitaque obſtitit ne vinceretur patria, morte fecit vt vinceret. Non dicam Brutos non Genitios Cippos non Scipiones cum alijs multis exemplis claros,tum hoc in patriam amore optime de Republ. meritos: cũ vix alio virtutis genere referti magis ſint hiſtoricorum libri,quam huius generis exemplis. Iam qua ratione efficacius ſuaſeris Principi etiam cum vita propriæ diſpendio ciuium quærendum eſſe compendium, quam ſi Codrum illum Athenienſium Regem obiicias,qui ſuo interitu ne Athenæ interirent,effecit. Quid multis? Hiſtoria hominem velut in theatrum vocat,vbi ſedens caſibus aliorum ſine ſuo periculo prudentiam,rerumque gerendarum aſtutiam diſcat,exempla capiat omnigena, quæ ad vſum ſuum vtiliter in quolibet negotio traducat. Eadem maximorum hominum de ſummis rebus conſilijs nos interſeri quorum & euentus explicat,vt ex retroactis futura diſcamus ſcienter proſpicere,atque de præſentibus prudenter iudicare. Quantulo enim tempore legendo hiſtoriam, quantus belli Dux euaſit Lucullus,qui cum Roma ad Mithridaticum bellum (quo non aliud fuerat Romanis formidabilius) profectus eſſet, militaris rei omnino rudis, inter nauigandum percunctando à peritioribus,legendiſque rebus geſtis tantus in omni belli genere Imperator euaſit,vt & ipſius Mithridatis Regis militaris rei conſultiſſimi confeſſione atque iudicio omnibus omnium nationũ Imperatoribus anteferretur. Sed quid opus eſt in re ipſo ſole meridiano lucidiore,demonſtratione longiore,cum nemo vnquã tam impudens repertus

ſit

ſit qui, genus ſcripti auſus id vel minima ſuggillatione inſectari, multi vt ſi vnquã alias de re quapiam multa honorifice dixerint. Cicero cuius hactenus in Latina Republ. illibata atque illabeſactata fuit authoritas, eam temporum teſtem, lucem veritatis, vitam memoriæ, nunciam vetuſtatis appellauit. Aufer enim hiſtoriam ex rebus humanis, in orbem quid aliud quam meram ignorantiam inuexeris, omnem ſapientiam atque adeo commune atque vulgare illud omnibus à natura datum iudicium, ex orbe ſuſtuleris? Nam cum apud omnes conſtet rerum præteritarum diligenti obſeruatione velut ſolidæ atque firmæ cuidam baſi inniti ſapiẽtiam, nonne hanc collabi neceſſe eſt, ſi hiſtoriam quæ præterita proponit, in qua intuentes prudentius de præſentibus & iudicare, & de futuris cognoſcere poſſimus, è medio ſuſtuleris? Sine hac & fabulis, & ementitis rumoribus omnia ſunt plena. Nec ad hæc docenda longa opus eſt verborum demonſtratione, domeſticis vrgebo exemplis. Quæ dii immortales, quam plusquam fabuloſa noſtri homines de huius vrbis origine, de veteri appellatione, de nominis etymologia, de ſtatu veteri, de rebus geſtis prodiderunt. In memoriã reuoco tantum, non enim libet iis commemorandis quibus Lucianicæ narrationes collatæ propemodum veræ videbuntur, immorari diutius. Rurſus quam vero conſentanea Athenienſes de ſua origine atque de cæteris quæ ad eos pertinere videbantur, prodiderunt. Quam plauſibilia Romani de ſuæ vrbis initiis proferunt, hic certa omnia, veriſimilia omnia. Nullus hic fabulis quibus excogitandis indocti, cum otio vacant, gaudere ſolent, locus relinquitur. Atque id quidem cui rei ſi non hiſtoriæ acceptum ferendum eſt? Hæc enim opiniones firmat, fabulas explodit, tenebras diſpellit, hæcq; vos ampliſſ. atq; auguſt. viri qui quotidie & laude & admiratione digna deſignatis venturis temporibus conſeruabit, nomina veſtra immortalitati conſecrabit, merita veſtra in Rempubl. noſtram poſteris aut admiranda aut imitanda proponet. Quis enim non dicam poſt ſecula, ſed annos aliquot nouerit vbi tunc fortaſſe erunt maria aliquando terras, vbi tunc terræ erunt aliquando aquas, vbi tunc ædes aliquando fuiſſe prata. Quis certi aliquid de his proximis Geldrogallorum incurſionibus adferet? Quis quibus artibus iis à vobis obuiam itum eſt, explicabit? Cuius memoriæ conſecrabuntur quæ vos cum ſumma laude, cum ſumma omnium admiratione atque incredibili vtilitate, vaſtiſſimæ molis erigitis opera? Præter hanc ſummam huius ſcripti vtilitatem, cui explicandæ diutius aliquanto quam par eſt immorati fuimus offerebat ſe & excellentiſſima huius ſcribendi generis dignitas, cum longiſſime eius repetitam originem, à quibus & qualibus profecta ſit viris (quæ non paruum debuerant doctorum animis ſubdere ſtimulum) in animum reuocarem. Siquidem primam eius originem longe fuiſſe antiquiſſimam quis non ſtatim agnoſcat, cum citra cuiuſquam controuerſiam non tantum cæteras diſciplinas omnes antiquitate ſuperet, ſed & iiſdem prima ſua initia atque adeo incrementa præbuiſſe in confeſſo ſit. Nam cum artes cæteræ ex obſeruatione conſtiterunt primum, quæ citra hiſtoriæ adminicula ſubſiſtere non poteſt, conſtat prima earum initia huic accepta fuiſſe ferenda. Nec diuturnitate ſua tantum cæterarum diſciplinarum initia anteceſſiſſe, ſed etiam omnium rerum ſex dierum curriculo creatarum æquaſſe. Quid antiquius prima illa rerum generatione? Atqui eam diuina illa veteris inſtrumenti hiſtoria antiquitate ſua exæquat. Non dicam quos & quantos habituri ſumus in hoc ſcripto inſtituti noſtri authores, cum in confeſſo ſit id non tantum Græcorum Romanorum-

Digitized by Google

que doctiſſimos ſapientiſſimoſq́;, ſed & Hebræorum ſanctiſſimos ſibi vendicaſſe. Quæ cũ ita ſint, illud ſatis admirari nequeo, neminẽ ex multis quos habet hæc noſtra reſp. longe doctiſſimos, quique ſi quis alius huic muneri ſumma cum laude ſatisfacere potuiſſent, produxiſſe, qui rem & præſentibus & venturis temporibus futuram multo iocundiſsimam ſimul & vtiliſsimam, ſaltem ſuccincta aliqua narratione perſtrinxerit. Non enim Liuii vbertatem aut Cæſaris accuratam diligentiam requirimus, ſed ne res cognitione digniſſimæ omnino inertia noſtra intereant, poſtulamus. Itaque cum fruſtra iam aliquot menſes expectaſſem, viderem que neminem falcem ſuam in hanc miſiſſe meſſem, neminem aut prodire aut machinari aliquid intelligerem: cœpi animo certe coacto (vt ingenue fatear) cogitationes huic rei intendere. Malueram enim aliorum ſcriptis memet oblectare, quam in propriis mihi diſplicere. Sed cum ſcirem ſtudium meum amplitudini veſtræ aliquando non omnino diſplicuiſſe, videremque nos eo in loco poſitos, vt non ſine ignominia, atque ſumma exprobratione talibus oblatis argumentis tacere poſſimus, malui exiſtimationis noſtræ aliquam iacturam facere, quam aut veſtris ſtudiis deeſſe, aut huius reipubl. honori (cuius dignitati hactenus ſi non feliciter, certe fideliter atque candide conatus ſum omnibus modis conſulere) ſilentio noſtro quicquam derogare. Dicturo itaque mihi de rebus præſenti hoc anno, qui eſt ab humani generis inſtauratione milleſimus quingenteſimus quadrageſimus ſecundus, à vobis geſtis: ante omnia & veſtrum ampliſs. atque prudentiſs. Senatus, & bonorum omnium ſtudium inuocandum eſt, quo me difficillimum iter ingreſſum fauore veſtro ſuffulciatis, vt quod & ingenii vires & exercitatio negarunt, ſtudium veſtrum quo noſtram in dicendo tenuitatem ſubleuabitis, concedant: quod ſi adſit non eſt cur magnopere meæ ſuppellectilis tenuitas, aut animo me deiciat, aut inſolita harena verſari prohibeat. Nam quantum nos genii noſtri infelicitas deterrebit, tantum fauoris veſtri expectatio recreabit. Vt enim vel minimi auditorii nutus aut propitii alicuius affectus ſignificatio è pulpito aut dicturo aut declamaturo, & vires & facultatem in dicendo maiorem ſuppeditant, inſuetaque eloquẽtiæ copia dicentis linguam exornant, inuentionis facilitatem miniſtrant, ingenii acumen excitant, ita certiſsima fauoris veſtri expectatio, ſi non dicendi facultatem, certe quidlibet audendi facilitatem maiorem atque alacritatem animo noſtro ſuggeret. Quem quidem tanto maiore cum ſpe atque certitudine exſpecto, quod præterquam quod vtriuſque veſtrum & voluptati, commoditati & dignitati, ita & poſterorum vtilitati, hoc noſtro labore videor conſuluiſſe. Habebit enim & veſtra dignitas quod cum voluptate animi ſumma in ſe cognoſcat, & optimi quique cuius memoria ipſis futura eſt iocundiſsima, poſteri quo & inſtruantur atque admoneantur. Hoc enim anno tot clariſsimis & pacis & belli claruit Reſpubl. veſtra operibus (quod ſecundum Deum Optimum Maximum V. D. prudentiæ ſummæ adſcribimus, vt non temere alias & numero plura & admiratione maiora habuerit vnquam: tot ab imis fundamentis ſunt erecta & priuata ædificia, tot ſumptuoſiſsime inſtaurata, vt tota vrbs pene nouam eamque ſplendidiſſimam videatur induiſſe faciem. Tanta prudentia tumultuoſæ huic Geldrogallorum itum eſt à vobis obuiam proditioni, vt qui hactenus pacis artibus ab omnibus habiti eſtis clariſsimi, iidem & militaris rei cõſiliis reperti ſitis eminentiſsimi. Sed quo conſilio alij hanc laudem neglexerint, ſuaque ipſorum famæ non minus quam veſtræ gloriæ inuiderint, prorſus iudicare eſt difficile. Ego certe

non

non quod plus poſſim quam quiuis alius, ſed quod plus cæteris omnibus volui, primus (quod citra inuidiam dictum velim) audaci quidem conatu eius ciuitatis res geſtas non paſſus ſum in obſcuro eſſe, quam ob gloriæ amplitudinem etiam remotiſſimi terrarum anguli & ſuſpiciunt & admirantur. Itaque veſtram ſublimem dignitatem quam poſſum obteſtor maxime, vt quod veſtris auſpiciis in publicum prodiit, ſapientiſſimo veſtro iudicio probetur. Quod ſi ita vt ſpero euenerit, voluptati ſummæ futurus eſt nobis ſuſceptus labor, ſimul & ad maiora audenda ingenii noſtri excitabitur exiguitas. Chriſtus Optimus Maximus V. D. & rempublicam, prudentia veſtra diu conſeruet incolumem, & ad maiorem amplitudinem euehat ſemper, perpetuamque eſſe velit.

V. D. addictiſſi. cliens,

IOANNES SERVILIVS.

Digitized by Google

GELDROGALLICA CONIVRATIO IN TOTIVS BELGICÆ CLARISSIMAM CIVITATEM ANTVERPIAM, *Martino Roſheymio Duce: conſcripta ad prudentiſs. vigilantiſs. Coſſ. Senatumque Antuerp. authore* IOANNE SERVILIO.

Exordium à deſcriptione Brabantiæ.

Brabantiæ etymon.

BRABANTIA Belgicæ illius Galliæ tot encomijs à Cæſare olim celebratæ non minima pars eſt. Dediſſe huic nomen Brabon quidam dicitur, qui forte fortuna in ea delatus loca, cum tyrannum Scaldis fluminis ripas munitiſſima arce occupantem, qua à fluminis traiectu vectores, niſi ſoluto dextræ manus vectigali prohibebantur, interfeciſſet, & regionem eã nomine ſuo honeſtaſſe, & immaniſſimi hominis tyrannide dicitur leuaſſe. Vtcunq; res ſit (nam à memoria noſtra longe remotiſſima adfirmare niſi certiſſimis alludentibus ſignis atque coniecturis, animi fuerit plus æquo leuis atque creduli) illud conſtat non obſcura Antuerpiæ etiamnum oſtentari veſtigia, quæ rem antiquitate ipſa fabulæ non admodum diſſimilem vtcunque munire videntur. Ab ea enim vrbis parte qua flumen ſpectat, vbi nunc eſt celeberrimum illud totoq; orbe decantatiſſimum ex omnibus terrarum angulis mercium nauibus adportatarum receptaculũ, moles vaſtiſſima inuſitatæ his ſeculis formæ, lapide colore ad plumbeum vergente, fluminis ripæ incumbit, portis immaniſſimis, quarum feræ vltra hominis mediocris ſtaturæ proceritatem attolluntur, olim immaniſſimi illius tyranni, Arx atque

Arx Antuerpienſis.

tyrannidis propugnaculum quam vndique olim & ab ea parte qua flumen, & vrbem ſpectat, cinxiſſe mœnia opera vaſtiſſima in gyrum ambientia, licet multis in locis partim vetuſtate collapſa, partim ob viarum commoditatem perrupta, ſatis liquido demonſtrant. Continuus enim murus & vetuſtate & materia conſpicuus eodem lapide quo arx compactus, altitudine admirandus, crebris turribus interſept⁹ à ponte latericio arcuato arci proximo ſeſe orientem verſus circumflectit, qui deinde via publica vbi nunc eſt Gruenebergiorum ædes ampliſſima, tum & multis priuatis ſtructuris interruptus, in auſtrum ſe macellum verſus reflectit, hinc ad portam

Carcer Antuer.

quæ etiam nunc caſtri dicitur, vbi horrida atque ſqualida illa tetri carceris vmbra: cuius ſtructuris ad aliquot paſſus abolitus, in angulo plateæ caſtri templum cingentis, occidentem verſus rurſus certiſſimis veſtigijs ſeſe prodit, deinde telonij priuatarumque quarundam ædium ſtructuris dirutus, ad flumen ſeſe explicat ad Pontem illum latericium arcuatum, cuius paulo ante meminimus circulari formæ recurrens. Ab hac parte Cataractis penſilibus mare naualia circum murum ipſum facit, quæ quidem olim ad munimentum Arcis effoſſa, nunc ad nauium commoditatem

Arcis foſſa.

portum exhibent. Etiam hac noſtra ætate Caſtri foſſa dicitur: ab vtroque latere muro latericio educto ornata. Hæc à primis faucibus ſeſe paulatim in anguſtum contrahit, ita vt nauibus capiendis ad pontem qui aditum ad Gruenbergenſem aulam exhibet tantum ſufficiat, ab eo ponte ad caſtri portam delata innauigabilis macelli quod dorſo ei innititur, ſordes ſecum in mare deuoluens. Nec facit ad derogandum huius arcis antiquitati, quod quibusdam in locis muri videantur recentiores, cum infimæ partes quibus recentiores ſtructuræ impoſitæ ſunt, etiam ipſius Euandri ætatem referre videantur, & ſi qui ab imis fundamentis educti ſunt, in lo-

Inſignia vrbis Ant.

cum vetuſtate collapſorum ſubſtitutos & forma & ſitus ſatis edocent. Patrocinantur & huic opinioni vrbis inſignia, quæ ex initij ſui fortuna duas manus continent. Taceo etiam ipſius vrbis appellationem, quæ vel imperitis ad ea quæ adferimus certiſſimis ſignis alludere videtur. Nec debet id etymon videri doctis ridiculum, qui norint caſus multo ineptiores olim ſæpe & vrbibus & regionibus ſua dediſſe

Ciuitatibus nomina à caſu impoſita.

nomina. Vnde quæſo Capitolium niſi ab equi capite inuento appellatum eſt? Et Albanum nomen nonne ab Alba ſcropha eo in loco reperta ſuam trahit appellationem? Cærete autem Italiæ ciuitati olim nobili à ſalutationis omine, quum quidam illac iter faciens obuium quendam ſua lingua χαῖρε quod Romanis ſalue dicitur ſalutaſſet, mox ab eius linguæ imperitis, Cære nomen impoſitum. Et cuius non ani-

mo

mo hæret illud Vergilij, Mercatique ſolum facti de nomine Byrſam. Nec deſunt qui etiam hac noſtra ætate Leodium Eburonum caput à legione cui Cotta & Sabinus Cæſaris legati præerant illic cæſa, primo Legiam, deinde corrupte à Germanis eius ſoni inſuetis Lugich vocatum, mox g in d detorta Ludich eſſe nominatum. Itaque Brabantiam hanc à Brabone fortiſſimo viro, qui imperium in ijs locis aliquãdo exercuit, primo Brabons lant, deinde quod pronunciatio durior moleſtiorque videretur, expunctis è medio literis brabant vocatam, vt adfirmare non auſim, ita veriſimiliter dicere poſſum. Vbi enim deſtituimur hiſtoria ad coniecturas deflectẽdum eſt, quæ ſi non certæ, veritati tamen conſonæ eſſe videantur. Verum hæc vulgaris noſtratium hominum opinio vt non temere à nobis adprobatur, ita non niſi allatis certioribus coniecturis refelletur, licet ſciamus poſſe non incommode à Gabrantuicis Angliæ gente cuius Ptolomæus meminit, Brabanticos vocari: aut à Bratuſpantio Belgicæ ciuitate Cæſaris tempore nobili, expunctis è medio literis tribus Brabantium dictum. Hęc ergo olim Belgicæ illius Galliç, nũc inferioris Germaniç Regio eſt. A meridie comitatu Namurcenſi clauditur. Hinc Orientem verſus Haſbaniam ſinuoſo tractu præterlegit, attingens & ab ea parte Loſſenſem comitatum, & Hornenſem quos præteruecta Geldriæ Ciſmoſanæ partem alluit. A qua ſe latius aliquanto in Septentrionem pandens, Moſæ fluminis ripas & Raueſteynenſem ditionem attingit. Mox contenta aliquot paſſuum milia eiuſdem fluminis alueo, Buſcumducis occidentem verſus ſeſe retorquet vnde ſinuoſo meatu Hollandiam ſpectat, deinde & Zelandiæ Inſulas. A b occidente nobiliſſimi fluminis Schaldis ripis Flandriæ comitatu, atque Hannonia excipitur. Patet in circuitu milia paſſuum plus minus ſeptingenta, à meridie in Septentrionem qua laxiſſima eſt, centum patet paſſuum milia. Ab occidente in Orientem, nempe à Scaldi ad Comitatum Loſſenſem qua arctiſſima eſt, triginta. Flumina habet celeberrima Scaldem, olim obſcuriorem nunc toto orbe nobiliſſimo portu decantatiſſimum.

Æneid. 1. — Leodium olim Legia vocata. — Brabantia olim Galliæ, nunc inferioris Germaniæ regio. — Brabantiæ confinia. — Circuitus, Longitudo, Latitudo Brabantiæ. — Flumina Brabãtiæ præcipua. Scaldis.

In hunc deuoluitur Louanium interſecans Dilia: qui tenuibus fontibus enatus multorum riuulorum acceſſione auctus, iuſti fluminis ſpeciem qua laxiſſimus eſt, exhibet. Influit enim in hunc Geeta Thenas ciuitatem interlabens; vnde per Dieſthenſem Sichenenſemq; ciuitates delatus, mox Demeræ nomen, vbi Arſchotum reliquit ſortitur. Bruxella autem & Viluortum Senam in hunc eundem Diliã tranſmittunt, & Netham Lyra, Breda Mercam habet, Buſcumducis Dieſam ex Aada & Dommela enatum. Oritur & in Haſbani à Ieccra Tungros attingens, deinde Traiectum rapidiſſimo curſu delatus, Moſæ ſeſe immiſcens.

Dilia. — Geeta. — Zena. — Netha. — Merca. — Dieſa. — Iecera.

Sunt in ea ciuitates & numero multæ & fama nobiles, Antuerpia totius orbis opibus horreũ refertiſſimum, de qua latius aliquanto poſt inſtituetur ſermo. Hinc pari propemodum interuallo diſtantes Lyra & Machlinia: quarum hæc Meridiem verſus, illa aliquantulum ad Orientem flectitur.

Brabantiæ ciuitates Antuer. Lyra. Machlinia.

Machliniam mox excipiunt à meridie Viluortũ, deinde Bruxella, vbi nunc auguſtiſſimus ille totius Brabantiæ Senatus atque nobilium conſeſſus, antiqua ob loci commoditatem Principum ſedes. Ab hac & Machlinia æquali rurſus intercapedine diſiungitur Louanium oriẽtem ſpectans, vrbs & vetuſtatis & literarum quæ ibi cum ſumma tractantur laude, nomine, toto orbe notiſſima. Vlterius ad Orientem progreſſis occurrunt Thenæ, olim ſatis florentes, ſed Geldrorum Ducis Caroli perfidia noſtra memoria fortunis ſuis ſpoliatæ. Nec procul hinc ciuitas cui à leonibus nomen datum eſt, cui à Septentrione imminet Halemon, mox Dieſthum, & paululum ſeſe in Occidentem retorquentia Sychenum & Arſchotum, & hinc in Septentrionem cui à valle nomen datum eſt, vulgo Herendalſtum. Toto deinde tractu qui Septentrionem reſpicit, nullæ occurrunt vrbes præter Eynthouiam, Helmondam, atque Grauiam, Brabantiæ contra Geldros arces atque propugnacula. Hinc Buſcumducis & opere & manu vrbs munitiſſima, à Grauia in Occidentem tendens: quam mox Breda nobiliſſimi atque fortiſſimi Naſſauienſis Comitis atque Arengiæ Principis Reinardi regia, excipit. Ab eadem plaga mari innititur Berga, ciuitas portus commoditate ante annos aliquot celeberrima, nunc Antuerpiæ fama aliquanto obſcurior. Diuiditur tota regio in toparchias quatuor, Antuer-

Viluortum. — Bruxella. — Louanium. — Thenæ. — Leuua. — Dieſthum. — Sichenum. — Arſchotum. — Herendalſtum. — Eynthouia. — Helmonda. — Grauia. — Buſcumducis. — Toparchiæ quatuor in Brabantia.

pienſem cuius imperio ſubduntur Berga Breda, Lira & Herendalſtum: Louanienſem quam Thenæ ſequuntur. Bruchſellenſem quam Viluortum, & Buſcoducenſem, cui Eyndhouia, Helmonda totaque Taxandria, Peelandia, & maior Campaniæ pars ſubijciuntur.

Pagi præcipui Brabantiæ.

Sunt in ea multi, ijque clariſſimi, vrbes & amplitudine & ſtructuræ magnificētia & populi celebritate referentes, pagi.

Non procul Machlinia Waelheymum olim Italorum, quos Germani Walen vocant (ſi etymo fides habenda eſt) ſedes, & Duffela Netha flumine celebris, vt fortuna iampridem ita & calamitate nunc æquales. Bruxellis adiacet Vura ad Sunij illius nemoris amœniſſimi introitum, Brabantię Ducibus ob venationis commoditatem olim familiariſſima, quorum vt animos, ita & corpora nonnullorum condita retinet. In Campania Hoochſtratum arce munitiſſima nobile, & Turnhoutum, nec procul hinc Geela Dympnæ virginis martyrio clara.

Hoochſtratum.

Lingua Brabātorum.

Vtitur tota regio lingua partim corrupta Germanica, qua Germaniam ſpectat, partim qua Galliam, Italica corrupta, vnde & ea pars Italicobrabantia, vulgo Walsbrabantia ab Italis, quos Germani Walen etiam nunc nominant, eſt dicta.

Brabantorum fortiſſimi.

Horum omnium fortiſſimi ſunt qui ad Moſam pertinent, propterea quod à cultu atque humanitate vrbium longiſſime abſunt, neque ea importantur, quæ ad effœminandos animos ſpectant, & nec loci iniquitas laborem intermittere (qua re etiā fortiſſimorum ſæpe videmus langueſcere virtutem) patitur, & quod maximum ad eam rem momentum habere videtur, proximi ſunt Geldris, qui trans Moſam incolunt, per quos ne pace quidem facta, animo quieto eſſe poſſunt vnquam. Ab his quo longius receditur, eo minus bellicæ virtutis animaduertitur, cuius ſtudium amabili illo pacis quietiſque amore permutarunt, tum quod ſe remotiores ab hoſtibus, quam qui ab ijs infeſtari poſſint, arbitrētur, tum quod Principis ſui Caroli Imperatoris potentia freti, ſecuri hoſtem deſpiciant, quanquam ne ijs quidem animus ad occurrendum, nec robur ad reſiſtendum hoſtibus, vbi opus ſit, deſint.

Brabanti natura pacis ſtudioſi.

Fuere his grauiſſimæ ſæpe belli contra Geldros cauſæ, quas non quod aut hoſtis potentiam metuerent, aut ſuæ virtuti diffiderent, ſed quod natura pacis & amicitiæ ſtudio nati eſſe videantur, nunquam armis ſunt proſecuti. Maluerunt enim cum nullius iniuria ſuos tueri limites, quam cum multorum fraude alienos inuadere: credentes vel iniquam vel non ſatis honeſtam pacem iuſto & honeſto bello præferendam eſſe. Nec debet id aut timori aut ignauiæ dari, quod cum iudicio maturo atque exacto ſuſcipitur. Quæ ab ijs ſuſcepta ſunt bella, tanto animo tantis viribus, tanta potentia geſta ſunt, vt quemadmodum in ſuſcipiendo cunctantiores, ita in perſequendo acerrimi merito ab omnibus nunc habeantur, & ab omnibus ſemper ſint habiti.

Caroli Burgundi victoria.

Quanta celeritate, Carolus Burg. Philippi filius Ruremundam, Venloam, Nouiomagum clariſſimas Geldriæ ciuitates atque adeo totam regionem ſibi ſubiecit. Quanta pertinacia Noueſij ciuitatis munitiſſimæ mœnibus adhæſit, quo animi robore etiam cum Friderico Roman. Imperat. auſus eſt pedem conferre. Quanta vi Gallorum Regi Ludouico reſtitit, fugere deinde vel pacem vel inducias per legatos petere compulit. Non dicam Nautium expugnatum, totam Lotharingiam ſubactam. Non dicam vario marte ab eodem contra Heluetios multorum annorum victorijs elatos, inuictos prorſus eo tempore homines, dimicatum.

Heroinæ Brabātorum.

Nec viros tantum habuit virtute artibusque bellicis claros, ſed & mulieres aliquot Principes in quibus neque ciuilium neque bellicarum rerum cognitio ſumma eſt deſiderata: etiam quarumvis aliarum nationibus Principibus viris conferendas. In his Mariam Maximiliani coniugem atque ejuſdem filiam Margaretam, quæ cum ſumma laude imperium multos annos poſt amiſſum coniugem tenuit. Habet & nunc Mariam Hungariæ reginam Diui Caroli Imperatoris ſororem, ſummæ & ſolertiæ & prudentiæ Principem, cuius ſalutari conſilio, pluſquam Heroici pectoris præſtantia, atque omnis generis rerum cognitione, nihil potuit his regionibus magis ſalutiferum turbulentiſſimo hoc rerum ſtatu contingere.

Ad hiſtoriam redit.

Huius regionis imperium cum ſæpe alias, tum præſentis huius anni (qui eſt à generis humani inſtauratione Milleſimus quingenteſim. quadrageſim. ſecundus) ęſtate Franciſcus Gallorū Rex homo

ad

ad turbanda fœdera pacemq; Chriſtianæ reipub. communem rumpendam natus, & in Geldria multorum milium delectu habito, & intra regni ſui pomœria conſcriptis multis legionib⁹, in Lutzelburgenſem agrum à Gallia, & Antuerp. toparchiã à Geldria hoſtiliter irrumpens, quæſiuit.

Brabantiæ imperium quærit Gallus.

Belli cauſa.

Non enim potuit tot annorum ſpatium tædium repulſę quam in ambiendo Romano imperio tulerat, & fœditatem cladis olim ad Ticinum acceptæ concoquere. Eſt enim animo ſi quis alius erecto atq; ſublimi, vt gloriæ famæq; appetentiſſimus, ita ignominiæ impatientiſſimus. Hæc cum dies noctesque animo obuerſarentur, ſolicitumq; animum perpetuo cruciatu torquerent, cœpit omnibus neruis eo contendere, vt ſi & regiæ ſuæ maieſtati, & regno longe florentiſſimo inuſtam turpitudinis notam extinguere prorſus non poſſet, ſaltem rerum exinde gerendarum amplitudine obſcuraret. Id tanta regni potentia, tanta imperii amplitudine, tot regum atque principum ſocietate ſuffulto, facillimum fore ſibi perſuaſerat. Maxima enim pecuniarum vi, profuſiſſimis largitionibus, maioribus pollicitationibus, Holſatiæ Ducem, & Cliuiæ principem in fœderis ſocietatem ſollicitatos ſibi adiunxerat, quorum opera atq; auxiliis, & priſtinum gloriæ ſplendorem recuperare, & contractam bello Ticinenſi contumeliæ labem obliterare cõmodiſſime ſperabat.

Cliuenſis in Galliam proficiſcitur.

Euocarat & in Galliam noui matrimonii prætextu Cliuenſem, cuius authoritatẽ atq; nomen Brabanticæ regioni eſſe formidoloſa, atq; ad eam rem quam animo agitabat magnum momẽtum habitura putabat. Is aſſumptis aliquot equitum centuriis & inter hos Rosheimiũ, munerum amplitudine & promiſſorum magnitudine (quæ apud Iuniorem principem nõ admodum rerum vſu exercitatum, vtpote nuper ad regnum admiſſum, pondus maximũ habere videbatur, pellectus) in Galliam proficiſcitur: non vt de noui matrimonii cõditionibus, ſed quod euentus docuit, de belli conſiliis agitaretur. Hic aliquot menſib⁹ varia deliberatione tranſactis, ſparſus eſt in vulgus rumor, Cliuẽſem inuitum in Gallia à Rege detineri: quod Geldriam cui paulo ante inauguratus erat Cliuenſis, ſui iuris eſſe adſereret Gallus, neq; remittendũ eſſe ducẽ in patriam, niſi ducatu repudiato, Obtinuiſſe deinde à Gallo vt ꝑ ducatu quem emiſſe à Carolo Geldriæ duce contendebat Raueſteinũ munitiſſimũ oppidum ad Moſæ ripas ſitum, cõmutatione facta acciperet: ducatum cui inauguratus erat pro dote cognatæ Nauarræ filiæ retinere ſibi liceat.

Raueſteinum gallicum imperium agnoſcit.

In hunc modum circumuentus Cliuenſis Raueſteynum Gallo cedit, quod mox gallicum imperium agnoſcit, gallica ſigna turribus & portis, in rei geſtæ argumentũ adfigit, ipſe pertinacius aliquanto in incœpto perſiſtere, abiectius & de Brabantia, & Imperatore vero Geldriæ hærede & ſentire & loqui incipit, nam præter neceſſitudinem qua iam Gallo iunctus videbatur, & Anglię regis affinitas multum illi & animum & ferociam auxerat.

Belli aduerſus Brabantos gerendi conſilia.

Decretum itaque eſt inter Gallum & Cliuẽſem, quum primum occaſio rei bene gerendæ ſeſe obtuliſſet, hic Brabantiæ caput Antuerpiam, ille Lutſelburgum eodem tempore inopinato armis inuaderet. Victoriam certam eſſe. Non enim poſſe imparatos duobus exercitibus paratis occurrere, atque vt maxime alteri in vnum collatis viribus reſiſtant, ab altero interim graue detrimentũ paſſuros. Se Lutſelburgi ditionem primum inuaſurum à Gallia, quo eo detortis totius ditionis equitib⁹, facilior ad inuadendã Antuerpiam aditus præberetur. Eſſe in eius vrbis expugnatione totius nõ Brabantiæ tantum, ſed & Flandriæ, cæterarumq; regionum Cæſari parentium, victoriam poſitam. Eam viam eſſe ſolam qua totius Belgicæ imperium rapere poſſet. Cæteras ciuitates eius vrbis expugnatione perterritas, quam ob populi frequentiam, opum vim inexhauſtam, inexpugnabilem crederent, ſupplices & pacem petituras, & deditionem oblaturas. Quod ſi cui difficilior vrbis expugnatio propter amplitudinem ciuiumque celebritatem videretur, is non ſatis meminiſſet, paratam paucitatẽ, imparata multitudine ſemper potiorem eſſe & habitam & viſam. Magnitudinem, multitudinemq;, cum in cæteris rebus pleriſque, tum in bello ſibi ſemper obſtare. Non ſpectandum quanti, ſed quales futuri ſint hoſtes, cum quibus prœlium ſint inituri. Homines nulli rei minus quam armorum exercitio aſſuetos, ad primum hoſtium aduentum ciuitatem deſerturos, aut pacis conditiones accepturos. Atque vt maxime mœnibus ſe credere, ciuitatem tueri, hoſtem propellere audeant, commiſſuros ſe vt non tam cõtra

extraneum hoſtem è mœnibus, quam contra ciues intra mœnia pugnare cogantur. Eſſe ibi ex variis nationibus collectam hominum colluuiem, quam non dubium ſit ſe eo quo fortuna videretur, inclinaturam. Expectare id eos vt oriatur tandem aliquis, cuius freti opera effreni cupiditati ſatisfaciant. Fieri non poſſe quin in tanta opum affluentia ſint multi, quibus aliena fœlicitas ſit inuidioſa. Ad hunc modum conſilio inſtituto quæritur tandem perpetrandi eius occaſio: quam abitus Cæſaris è Germania in Hiſpaniam, atque hinc in Argeiram propoſita expeditio, atque in ea fortuna aliquanto Cæſari iniquior videtur præbuiſſe. Ab eo enim tempore copias Cliuenſis palam conſcribi, delectum haberi inſtituit non pro Gallo aduerſus Brabantiam, ſed vt ipſe ſimulabat pro Germanis contra Turcam in Pannoniam ablegandas. Habebatur enim per omnes totius Germaniæ ciuitates ex Cæſaris qui tunc abierat in Hiſpaniam imperio militum delectus, quo in Pannonia Turcis bello implicitis, facilior ei in Africa ad res bene gerendas aditus daretur. Hos per ciuitates, per pagos diſtribui iuſſit, expectaturus expeditionis in Argeiram ſuſceptæ exitum: quem & propter alienum à nauigationibus tempus, propter locorũ pericula in quibus bellum geſturus erat, & hoſtium potentiam, infeliciſſimum & ſperabat & expectabat: nihil tentaturus niſi audito tali Cæſaris ſucceſſu, vt non admodum eius potentia poſt videretur metuenda. Nec fortuna eius expectationi defuit. Amiſſa enim bona nauium pars, multi naufragio eiecti à Numidis interfecti. Nec mitior pugna cum mari barbaro prorſus elemẽto, quàm cum hoſtibus fuerat. Erant nonnulli qui publice dicerent, Cæſarem aut vndis oppreſſum, aut in littus delatum itineris incõmoditate, aut animi ægritudine defatigatum oppetiiſſe, quæ fama apud Gallos & Gelros tam fuit certa, quam quæ certiſſima. Non enim difficulter ſtultis atque credulis quæ maxime optabant, perſuaderi poterant. Hac itaq; ſpe erecti altius tollere animos, Brabantis vulgo conuitiari, negociatoribus per Iuliam iter facientibus illudere & paſſim per vrbes, per pagos diſpoſitas copias in vnum contrahere cœperunt, quibus per Moſam in Hornenſem comitatum traiectis ad Leodienſes (quo occultiora eſſent Antuerpiæ oppugnationis conſilia) inſtituitur legatio, quà liberum ſibi in Gallias iter poſtulabant, non vt cum rege contra Imperatorem bellum gererent, ſed vt Nauarræ filiam nuper deſponſatã in Cliuiam deducant. Fuit enim is ab initio copiarum contractarum prætextus. Id ſi cum bona impetretur gratia, ſine maleficio aliquo regionẽ ſeſe tranſituros promittunt. Sin autẽ, ferro iter aperturos ſe minitantur. Diu res Eburonibus quæſtioni fuit, vtra amplectenda videretur occaſio, pleriſq; cenſentibus, pacem etiam quantũuis duris conditionib. quærendã, nec hoſtem accerſendum vbi pace frui liceat. Effectũ tandem Seuenbergenſis autoritate, cui poſt Erardum à Marca eius regionis imperium delatum erat, vt tranſitus cõmuni conſilio negaretur. Is .n. qua eſt eloquentia multa in vtramq; partẽ & eloquentiſſime & prudentiſſime dixerat: homines feros rapinis & cædibus aſſuetos, nõ facile ſibi à maleficio temperaturos, nec temeritate propria certiſſimam perniciem ſibi accerſendam. Nõ dubiũ eſſe quid eo conſilio adfectent Geldri, nempe vt in Gallia auctis copiis Eburones inuadant. Eſſe enim neſcio quam veterẽ regi de iis querelã: Atq; vt nihil tale fiat, indignũ eſſe & antiqua Eburonum fortitudine, atq; præſenti potentia, hoſti iter ad ampliores contrahẽdas copias permittere, cuius fauorẽ vt non ambire ita & minas nõ admodum metuere debeant. Nõ debere ſibi à Geldris pacis cõditiones pręſcribi, qui olim Romanos ipſos & armis & caſtris exuerint aliquando. Nec ferẽdum vt Geldri eam exercitu peruagentur regionẽ, quæ nec Cæſaris Gallico nomini formidoloſiſſimi caſtra, olim perferre potuerit. Meminerint patrum ſuorum fortitudinis. Meminerint Sabini & Cottæ fortiſſimorum virorum Cæſaris legatorum fortunæ. Etiam deos ipſos voluiſſe eos ſui officii commonefacere, quorum conſiliis vrbi ſuæ à legione ibi eorum fortitudine cæſa, nomen Legiæ ſit inditũ. Fruſtra etiã nunc & Sabinæ & Auruncu-leiæ viarũ extare memoriã, ſi à Geldris imperata cogantur facere. Et montes ipſos virtutẽ docere qui à Petroſidio Cæſaris aquilifero eorum virtute interfecto nomen Petroſij ſint ſortiti. Hæc cum ſumma cum dignitate atq; eloquentia peroraſſet, cõmuni totius gentis decreto delectus per totã regionẽ habetur, omnes in armis iubẽtur eſ-

Occaſio belli Brabantici.

Fortuna Imperatoris bello Argeirenſi.

Galli & Geldri Cæſarem mortuum arbitrantur.

Traiiciunt Geldrogalli Moſam.

Fallacia Geldrogallorum.

Oratio Seuenbergenſis.

Via Sabinia & Aurunculeia apud Leodienſes.

tur eſſe, mittuntur aliquot ſigna ad Maſacos Bechaſios, atque munitiſſimam Stocheymenſem arcem, eius regionis contra Geldros propugnacula, quorum virtute hoſtis ab aditu prohibeatur, atque ſi opus ſit etiam arceatur. His ita diſpoſitis, Geldrorum legatis reſpondetur: alium ſibi ad Gallias aditum eſſe quærendum. Non eſſe Eburonibus conſuetudinem armato exercitui viam per fines ſuos concedere. Orare ſe vt ſolita libertate ſibi per ipſos frui liceat. Si pertinaciter in propoſito perſiſtant, nec animum, nec vires ſibi ad reſiſtendum defutura.

Negatur Geldrogallis iter per Eburones.

Dum autem in Abuaritis diutius aliquanto ad rei bene gerendæ occaſionem expectandam morarentur, cœpit & Brabantis ea res non admodum dextram mouere ſuſpicionem: maxime iis quos ad Moſam pertinere ante diximus, à quibus crebræ ad ciuitates potentiores legationes inſtituuntur: non dubia illis eſſe hoſtium conſilia, prætexere enim eos nouæ nuptæ è Gallia abductionem, proditioni futuræ atque ſubitæ in Brabantiam irruptioni. Tot calamitatibus, quibus olim ab iis affecti eſſent, fruſtra ſe monitos, quas omnes non legitime bello indicto, ſed ſimili conſilio pertuliſſent ſi idem rurſus in ſe prudentes accipiant. Falli poſſe ſemel atque iterum hominem improuidum, ſæpius, non niſi eum qui malis ſuis gaudeat, decipi non poſſe. Erant & quædam quæ Antuerpiam (quod poſt res ipſa veriſſimum edocuit) ab iis eſſe petendam dicerent. Sparſæ erant enim neſcio quæ ante menſes atque adeo annos aliquot in vulgus voces, & notus erat Geldrorum in eam ciuitatem animus. Habita fuerant & in ea proditorum quorundam de opprimenda vrbe clandeſtina conſilia, quorum nonnulli quæſtionibus admoti, poſt capite impii conſilii pœnas dedere. Conſpectus erat & in mercatu equorum Martinus Rosheymius homo ad quidlibet audédum minime impiger, miles non minus ſtrenuus, quam belli Imperator conſultus, proditionibus ſtruendis à natura fictus atque compoſitus, cuius ductu olim Haga Hollandiæ intuentibus propemodum præcipuis etiam eius inſulæ ciuitatibus erat direpta. Ita dum cæteræ vrbes rem propemodum fabulæ loco reputant, Antuerpia ſola aliquot cohortes tumultuario conſcribit, quæ ruſticis in Pelandia ad arcendum hoſtem congregatis ſubſidio eſſent.

Creduntur hi eſſe in comitatu Hornenſi.

Rosheymius Antuerpiæ cōſpectus.

Ea re dum vrbs occupata eſt, ruſtici non expectatis auxiliis, quam poſſunt maximas vndique ex toparchia Buſcoducenſi ſuæ conditionis copias contrahunt, iiſque etſi equitibus & bombardis abſtituantur, hoſtem adoriri ſtatuunt. In his fuiſſe dicuntur ſclopetariorum milia duo nongenti qui baliſtas chalybeas in prœlium ferebant. Haſtiferorum idem qui ſclopetariorum numerus, Erant & nonnulli bipennibus quas helbardachas vocant inſtructi, vt non ruſticos, ſed exercitatiſſimos milites diceres. Sic enim omnia ad militaris rei rationem erant inſtituta, vt præter ducem nihil in ea multitudine merito potuerit deſiderari. Huic quemadmodum nec animus nec vires, ita nec conſilium defuit. Mittuntur enim ab ea legati ad Abuaritos, in quorum finibus Geldros conſediſſe iam ab initio dictum eſt, qui iis eandem ſecum fortunam experiri perſuadeant. Quod cum minus ex animi ſententia ſucceſſiſſet (eſt enim ea gens neutri parti dedita, ſolita iam aliquot annos inter circumſonantia arma ſemper pace frui) patientia in iram, ira in furorem verſa, agmen agere, rectaque ad hoſtes contédere cœpit. Quæ cum aliquot paſſuum milia proceſſiſſet, videreturque in concepta pertinacia perſtitura, hoſtes ea quæ occuparant eatenus loca relinquere. Moſamque tumultuario traiicere, fugam non diſſimulatam capeſſere, ſeſe multitudinem agreſtium metuere aperte oſtendere cœperunt. Formidoloſa enim ſemper militibus eſſe conſueuit agreſtium ira, qui vt fortaſſe non admodum artificioſe, ita ſtrenue bella adminiſtrare conſueuerunt. Erant præterea non tam amplæ hoſtium in iis locis copiæ, ac ſecunda irruptione in Brabantiam ſunt conſpectæ: non quod maiores non habuerint (erant enim eodem tempore tres alii exercitus per Geldriam locis oportunis diſpoſiti, & ex Holſatia non aſpernandus eo conuenerat & equitum & peditum numerus) ſed quod paucitate ſua Brabantis aut contemptum aut ſecuritatem immittere, callide ſtuduerint. Horum

Agreſtes conſpirant contra Geldrogallos.

Fugiunt Geldrogalli.

fuga

fuga cognita vnde venerat reuerſa multitudo dimittitur, communi decreto ſtatuto, vt ad tintinnabuli pulſum (quo contra hoſtes excieri ipſis conſuetudo eſt) armati ad eundem locum conuenirent. Dum hæc aguntur, cohortes eę quas Antuerpiæ conſcriptas eſſe diximus, ad vltimos Brabantiæ fines peruenere, quarum aduentu (incredibile dictu) quantum & alacritatis & animi multitudini agreſti ſit inditum: quibus oportunis locis diſpoſitis iam de hoſte ſecura propemodum eſſe cœpit ea ruſticorum colluuies. Cæteris omnibus ciuitatibus iam omni metu

Antuerp. Senatus proditionē futurā animaduertit.

ſolutis ociumque ab armorum reique militaris exercitio agentibus, Antuerpienſis Senatus nihil omittere quod ad terrendum hoſtem procul, atque arcendum ſi propius acceſſiſſet ſpectare videbatur. Iam in forum Bombardas ex armariis ad quemuis tumultum conuehi, & ſi quæ aut ruptæ aut rumpendæ erant

Cuſtodia Antuerp.

ſarciri iuſſerat. Habebantur interdiu ad portas ſingulas duodecim armatorum excubiæ noctu in mœnibus, portis & turrib. cōtra extraneum hoſtē, in vrbe ad pōtes vbi veteris vrbis portæ ſteterunt aliquando, & in curia contra proditores,

Excubiæ diurnæ

vigiliæ. Qui interdiu portas ſeruabant ſub quartam ad curiam deferebantur, quibus exquiſite examinatis ſua quibuſque inſtituitur à conſule ſtatio: non quam quique optabant, ſed quæ caſu obuenerat. Erat enim ſua cuique ſtatio (ne quid proditionis ſtrui poſſet, ſi cuique ſuus locus cognitus fuiſſet) incer-

Excubiæ nocturnæ.

ta. Noctu excubituri ſub ſeptimam ad eundem locum conueniebant, quibus caſu quoque ſua ſtatio ſtatuebatur. Cuilibet contubernio præponebatur qui maximæ videbatur autoritatis atque in rempub. fidei decurio. Hic continere in officio ſuos iubebatur. Huic non minus quam Senatui ipſi iubebantur parere ſubditi. Expleto excubiarum vigiliarumque tempore cogebantur redire ad curiam omnes, ſi qui obluctati erant decurionis ſui imperio, horum nomina exhibebantur Senatui, vt de pœna iis inferenda ſtatuatur. Decreta erat & publico edicto cuilibet contubernio ſua aut vini, aut ceruiſiæ menſura, quo ſeuerior diſciplina conſeruaretur, ne potu ſepulti aut indulgentius loca quæ obuenerant, obſeruarent, aut magis rebelles decurionis ſui imperio redderentur. Portarum claues ſub veſperam ad curiam, vbi aut conſul alter, aut magnæ autoritatis aliquis ſimul cum ſagittariis vigilabat, deferebantur.

Diruuntur ædiculæ multæ.

Erant mœnibus adiunctæ multæ ædiculæ dum nihil minus quam bellum expectamus, hæ omnes publico decreto dirutæ ſunt: vel quod mœnia iis eſſent impedita, nec tormenta ænea ob loci anguſtiam recipere potuerint, vel quod periculoſum putabatur, homines ignotos quorum quidam ciuitate donati nondum erant, deſidere in iis locis, ex quibus cum hoſtibus facile aut colloquia miſcere, aut proditiones machinari poſſent.

Leges ab Antuerp. Senatu ad vitandam proditionem latæ.

Ferebantur multæ reipub. maxime ſalutares leges, ex intima militaris rei diſciplina enatæ, quibus in ea temporum rerumque ratione à prudentiſſimo Senatu nihil potuit excogitari & ad vitandam diſcordiam & alendam inter ciues beneuolentiam, magis ſalutare atque commodum. Erat ibi varia & ex Iulia, Cliuia, atque Geldria hominum improba colluuies, quæ ad euitandam egeſtatem qua in patria premebatur alius alio ſedentariarum artium exercitio inopiam leuabat. Hæc audito belli rumore (incredibile dictu) quantopere cœperit criſtas tollere, etiam palam Brabantis & conuiciari & minitari. Eſt. n. ei genti natiuū quoddā

Brabantiæ odiū à natura Geldris inditum.

& pluſquam nouercale in regionem hanc noſtram odium: quod præterquam quod ei à natura ingignitur, etiam à nutricibus infantes, & adultiores à parentibus velut per manus accipiunt: adeo vt fortiſſimus habeatur, qui in conuiciando atque maledicendo maxime eſt ſtrenuus. Erant multi qui dicerent non defuturos hoſtes intra mœnia, ſi reperiatur hoſtis extraneus. Decretum itaque eſt à

Lex de iuramento iterando.

Senatu, quem tam aperti conatus fallere non poterant, vt eius nationis quicunque in ius ciuitatis adſumpti eſſent, ſacramento ſe ei & fidos fore obſtrinxerant, iuramentum iteraturi in curiam veniāt: non q. quos vnius ſacramenti religione moueri deſperabant, iterato in fide atque officio perſtituros crederent: ſed vt certus talium hominum numerus Senatui conſtare poſſet, quo rationes ſuas ſi o-

Digitized by Google

ſi opus eſſet ſecurius inſtituant. Non enim poterant eos qui ſemel ciuitate donati erant, non niſi in aperto maleficio deprehenſos, citra iniuriam eadem pellere. Et notum erat eorum etiam in reſpub. optime de ipſis meritas odium, quibus tantiſper fidi eſſe conſueuerunt, dum quæſtus vberior, aut rapina alio vocaret. Inuentum eſt itaque huic rei à Senatu (qui eo tempore & grauibus prudentibusque tum longo rerum vſu & literarum cognitione claris conſtabat hominibus) remedium vt ciuitate donati iterato iuramento mane ante ſextam, veſperi poſt eandem horam domo non egrederentur, ſi quis auditus fuiſſet in vrbe tumultus, ſi quod enatum incendium, domi ſe continerent, nec in publicum procederent, nec domi cum ſuis conuiuia agitarent, aut colloquia miſcerent. Inuentos in publico poſt tempus conſtitutum, aut incendio enato proditorum loco habendos. Si qui iuramentum non iterarant, ciuitatis iure atq; priuilegiis deſtituebantur.

Perfidia Geldrorum.

Senatus Antuerp. qualis in tumultu geldrogallico.

Qui vrbe donati nondum erant aut iureiurando ſe in fide eius dum in ea ætatem agant perſtituros adfirmare, aut exire relinquereque eam compellebantur. Et ne grauior ea conditio hominibus ſuarum regionum ſtudioſiſſimis videretur, noluit eam iuramenti religionem diutius ſeruari illabefactatam, quam vrbis mœnibus continerentur. Quæ vbi reliquiſſent, futuros ab ea liberos atque immunes.

Mirandum auditu repertos fuiſſe eo tempore plures mille, qui ciuitatem deſerere, rationes ſuas imperfectas relinquere, ad conſuetam inopiam atque egeſtatem redire maluerint, quam in fide ciuitatis, dum in ea agerent, perſiſtere. Adeo difficulter ſemel concepta pertinacia, auitum illud hominum improborum nocendi ſtudium, ſaniore conſilio mutari potuit. Multi certo tempore heris ſuis obſtricti, quo tranſacto non aſpernandam pecuniæ ſummam erant recepturi, maluerunt eius iacturam facere, quam iuramento ad fidem ſeruandam ſe obſtringere. Deſerebant ergo turmatim ciuitatem & in fronte & in oculis minas ſeruantes, dentibus frendentes, etiam apertis vocibus pectoris ſui virus euomentes. Excedere ſe ciuitate velut exules atque profugos, introituros fortaſſis non multo poſt vt ciues. Futurum fortaſſe vt à quibus nunc pulſi viderentur, eoſdem cum ſumma turpitudine atque ignominia ciuitate pellerent. Menſuros ſe aliquando pannum Byſſinum holoſericumque non vlnis, ſed haſtis: nec pecunias aut lancibus aut numero, ſed caſſidibus expenſuros. Hac peſtifera hominum fece vt leuata reſpub. eſt, ita hoſtium vires non mediocriter creuerunt.

Pertinacia Geldrorum.

Ciuitate excedunt Geldri.

Minæ abeuntiũ Geldrorum.

Bona enim horum pars cum primum Geldriam attigiſſet, hoſtibus ſe adiunxit. Nec interim officio ſuo deerat Marchio ciuitatis, Gulielmus Veruia omnes totius vrbis angulos, popinas, lupanaria, maleficorum hominum receptacula atque latebras perſcrutans, non ſatellitibus publicis tantum, ſed & ſagittariis multis ſtipatus, cuius cura effectum vt ſi qui portis accepti eſſent, nuſquam tutas latebras reperire potuerint. Adigebantur præterea edicto omnes tabernarii atque popinarii hoſpitum apud ſe diuerſantium nomina ad conſulem referre ita vt ne vni cuiquam extero in tota ciuitate potuerit eſſe inſcio magiſtratu locus. His edictis vrbe velut vallo quopiam altiſſimo contra proditionem, cuius in tantæ vrbis amplitudine maxima debebat haberi ratio, munita, ad cætera quæ ad obſidionem tolerandam, ad hoſtes propellendos, ſi opus eſſet, ſpectare videbantur, conuertitur. Conflabantur immenſæ molis tormenta ænea, pulueris bellici immenſa paratur copia. Vacant per totam ciuitatem fabrorum cultrariorum officinæ armorum ærugini defricando, acuendis haſtarum, bipennium, gladiorum cuſpidibus, ciues tractare arma, tractare gladios, ſclopetis ſeſe exercere, meditari prœlia, poſcere abſentem hoſtem, & nihil admittere quod & virtute ſua & in patriam pietate indignum debeat iudicari. Ne autem interim legum tractatio ſtudiis bellicis prorſus interrumperetur, communi totius ſenatus decreto bellicarum rerum cura Cornelio Spaniæ militaris rei non imperito (qui cum ſumma laude multos annos Magiſtratu atque adeo conſu-

Marchio ciuitatis Gulielmus Veruia.

Leges vrbium valla.

Apparatus belli cus Antuerpiæ.

Cornelius Spania bellicis curis præficitur.

conſulatu ſuperiori anno cum Ioanne Crombachio equite aurato functus fuerat) defertur, cuius ſtudium & fides multis argumentis ea functione in rempub. eſt ſpectata.

Satellites Spaniæ.

Huic quo maior eſſet authoritas, & ne,qui eius imperatis ſatisfaciant, deſint, XII. ex publico ærario aluntur ſatellites. Hi Spaniam quoquo verſus incedentem denſi circumſiſtere, huius iuſſa capeſſere, procurare quæ ad conſeruandos in officio & excubitores & vigiles pertinere videbantur.

Diligentia Spaniæ.

Ipſe circumire ciuitatem, explorare portas, inſtaurare mœnia, aggeres iniquiores æquare, muros recipiendis tormentis accommodare, eoſdem locis quibuſdam quod aut minitari ruinam,aut tormentorum vim quæ ex iis erant exoneranda toleraturi non viderentur,diruere,nihil omittere quod ad hoſtium vim perferendam, ad muniendos oppidanos contra tormentorum ictus, ad hoſtibus nocendum ſpectare videretur.

Ridet plebs oppugnationem futuram.

Erant multi qui hunc Senatus in hoſtes apparatum, hanc Conſulum diligentiam apertis conuiciis verberarent, dictitantes indignum eſſe vrbis amplitudine,apparatu eo bellico aliquam metus hoſtium ſignificationem dare, quorum amicitiam vt non ambire, ita iram non formidare admodum debeant. Nec deerant qui eos ſibi hoſtes fingere auſuri fuerint deierare, quo plebs commodius paulo ante petitæ ab Auguſtiſſimo totius Belgicæ Senatu exactioni acquieſceret. Hoſtem eſſe nullum, ſed aut à meticuloſis fingi, aut ab aulæ partium ſtudioſis populo perſuaderi. Tantum abeſſe vt Antuerpiam cuius ne aſpectum quidem laturi eſſent, aut terrerent aut oppugnarent, vt ne primos quidem Brabantiæ fines auſuri ſint inuadere. Tantam eſſe Cæſaris autoritatem non in Geldria tantum, ſed in omnibus Europæ atque adeo totius orbis partibus, vt vel ſolum nomen ad continendos omnes in officio ſufficere videretur. Brabantiam quoad in viuis eſſet Imperator, non temere inuaſurum quenquam. Nullas eſſe aut Cliuenſi, aut Dano in has irrumpendi regiones cauſas. Non eſſe eos tales qui quo iure quaue iniuria alienos fines ſint inuaſuri.

Cliuenſi à patre iniunctum dicitur, ne cum Burgundis aut Brabantis bellum ſuſcipiat.

Cliuenſi præterquam quod natura pacis quietiſque ſtudioſus eſſet, hoc à patre iam iam moribundo in mandatis datum, ne aut cum Burgundis aut Brabantis vel iuſtis cauſis oblatis bello decertaret, poſſe eorum amicitiam & ornamento eſſe & vſui, inimicitiam nil niſi regni euerſionem allaturam. Hærere eas patris voces quas non diu ante ſupremum halitum expirauerit altius filii animo (quarum etiam nunc eſſet recens memoria) quam vt aut pectore excidere aut memoria exturbari tantulo tempore potuerint. Inſtitutæ erant & ab Hungariæ regina Maria, cuius curæ atque fidei totius Belgicæ adminiſtratio à fratre concredita fuerat, & à Senatu Antuerpienſi legationes ad Cliuenſem exploraturæ eius conſilia quibus reſponſum erat.

Reſponſum Cliuenſis.

Conſcriptam quidem eſſe bonam copiarum partem intra regni ſui fines, nec id ſe autore, vtpote qui hoſtem non habeat, factum. Licere cuilibet, etiam Brabantis, in ſua ditione delectum habere. Prima conſilia fuiſſe vt aduerſus Turcam mitterentur. Si alio ſpectent ipſarum conſilia,id ſibi curæ non eſſe. Illud ſibi perſuadeant ſe non alium eſſe Brabantis quam fuerit ſemper. Nihil Coſs. neque Senatum mouere hæ populi voces, nihil ſimulata atque ſubdola Cliuenſis reſponſa, qui ſcirent conſilia ſua non vulgi vocibus, non perfidi hoſtis ſimulatione, ſed exacta ipſius rei æſtimatione metienda eſſe. Nihil ſtultius credentes quam aut à plebe, aut hoſte belli conſilia capere. Nec offendi quenquam poſſe eo belli apparatu qui non inuadendis aliorum finibus, ſed ſuis tutandis: non expugnandis aliorum ciuitatibus, ſed ſuis propugnandis comparatus videretur. Ciuitate itaque ad hunc modum & aduerſus proditionem, & apertam vim non tam belli apparatu, quam legibus & conſiliis, quæ validiſſimæ ſunt regni atque Reipub. baſes, munita, Geldri contractis in vnum copiis quas locis oportunis diſpoſitas fuiſſe ante demonſtratum eſt, de traiiciendo Moſam cogitare, animoque diu agitata conſilia, proditioneſque maturare cœperunt.

Rosheimii reſponſum.

Legatis Brabantorum qui animum conſiliumq; copiarum exploratum venerant, reſpondetur. Nullas ſibi intercedere cum Brabantis belli cauſas, iuberent ſuos ſecuro prorſus eſſe animo. Id poſtulare ſe tantum vt cum bona regionis gratia copiarum parti tranſire liceat, quo emaciati diutina

inedia

Digitized by Google

inedia milites refici poſſent. Geldriam totam longiore exercitus mora annona prorſus eſſe exhauſtam. Eſſe ſe eos qui vt obeſſe nulli non velint, ita multis rationibus Brabantis prodeſſe poſſint. Id officii eos apud minime ingratos poſituros. Nec ſe quicquam tentaturos niſi relato à legatis reſponſo.

Geldrogalli Moſam ſecundo traiiciunt.

Dum hæc ad regionis primores deferuntur, Geldri non expectato reſponſo ſcaphis atque pontonibus copias tranſportare non procul à Rauenſteynenſi ditione, qua parte præſidio Brabantiam munitam minime eſſe cognouerant. Nam cohortes eæ quas Antuerpia ante laborantibus ruſticis ſubſidio miſerat, qua parte Abuaritos Brabantia attingit, in primo regionis aditu conſidebant, quod noſſent, ſolere illac Geldros in Brabantiam plerumque populaturos excurrere, quod traiectio eo loco è Ruremunda eſſet commodior, ſiue quod crederent eorum fines inuadendos à quibus ante annos non ita multos ipſo Pentecoſtes die grauiſſimum vulnus acceperant, & à quibus non multo ante ex Abuaritis pulſos eos eſſe paulo ante demonſtratum eſt. Flumine traiecto cum omnibus copiis (quæ plus minus duodecim peditum millia, equitum Moloſſæorum non plura duobus, pegaſarios atræ armaturæ non vltra quingentos tenuiſſe dicuntur) primum ſine maleficio aliquo aliquot paſſuum milia emenſi, ſpem fecerunt promiſſi implendi, quod nuper Legatis datum erat.

Geldrogalli amicos ſe ſimulant.

Verſabantur enim in terra hoſtili, non vt hoſtes, ſed vt hoſpites, nec ferro nec incendiis graſſantes, nec rapinis aut furtis hoſtiliter loca depopulantes, ſed velut penuria adacti, alienis opibus ciuiliter atque humaniter vtentes.

Cur Geldrogalli ſe amicos ſimularint.

Id duplici conſilio factum eſſe opinor, vel quod cum plerique milites qui ſub Turcicæ expeditionis prætextu ſacramento ſeſe obligaſſent, incerti conſiliorum proditioniſque futuræ atque in Brabantiam irruptionis crederentur imperium deſerturi, ſi conſtitiſſet gentem innoxiam, quæ prodeſſe omnibus, obeſſe nemini conſueuerit, à ſe bello eſſe petendam, qui poſtquam longius aliquanto progreſſi eſſent, non ſine ſummo periculo aut redire vnde venerant aut militiam relinquere non poſſe putabantur, huc facit quod quibuſdam militib. quo ipſos duceret interrogantibus reſpondiſſe fertur Rosheymius. Nec paludamentum quo amictus erat paſſurum ſe comitari, ſi id putaret conſiliorum ſuorum eſſe conſcium:

Stratagema Rosheymii.

vel quod Antuerpienſem Senatum, cuius conſilia atque prudentiam non minus quam potentiam videbatur metuere, cunctantiorem negligentioremque amicitiæ ſimulatione redditurum ſe crederet. Nihil ea res Senatum qui iamdudum hoſtium conſilia animaduerterat mouere, ſed tanto magis ſuſpecta hominibus vigilantiſſimis eſſe cœpere omnia, quo occultiora. Itaque cuſtodia vrbis maiori quam ante excubitorum numero mandatur, recognoſcuntur oppidani atque ad aciem inſtruendam, ad irruptiones in hoſtes, ad ſigna obſeruanda atque ad cætera quæ militaris rei ratio requirere videbatur exercentur. Videbat enim in conſilio atq; virtute ſua ciuitatis ſalutem tantum eſſe poſitam, neque aliunde quam à ſeipſis aut opem aut conſilia eſſe petenda. Exercitus enim in Brabantia nullus, apparatus belli nullus, equites paulo ante recogniti Lutſelburgum profecti.

Belli cura toti ſenatui cōmunis eſſe incipit.

Itaque belli cura nuper in ſolum Spaniam (ne legibus eius moleſtiæ acceſſione aliquid remoræ accederet) reiecta, iam & conſulibus & toti Senatui communis eſſe cœpit. Habebantur enim & diurna & nocturna, non de litibus definiendis, ſed de bello adminiſtrando, de ciuium ſalute tuenda, conſilia: quæ non tam ad hoſtes è vallo atque muris arcendos, quam intra vrbem coniuratos quoſdam compeſcendos referebantur. Videbant enim Coſſ. vtrique rei ſimul occurrendum, ſed ratione diuerſa: proditioni, conſilio atque prudentia: armatæ atque apertæ hoſtium vi, ciuium virtute. Quibus rebus licet difficulter eodem tempore conſuli potuerit, tanta tamen ſolertia à Coſſ. atque Senatu iis proſpectum eſt, vt in alterum tantum omnibus & animi & ingenii viribus incubuiſſe merito videantur.

Coſſ. anni XLII.

Habuit enim eo tempore (quod minime rarum eſt) reſpublica noſtra, prudentia rerumque vſu nobiliſſimum Senatum ab Illuſtriſſ. Hungariæ Regina Maria totius Belgicæ præſide præſentis anni Maio menſe creatum, cuius conſilio atque

prudentia nihil non & ad proditionis conſilia inueſtiganda diſcutiendaque præſtari potuit.

L. Vrſulus. *Nicolaus Schermer.* *Senatores.*

Conſules enim erant eo tempore Ladislaus Vrſulus ingenii alacritate, pectoris celſitudine, conſiliique dexteritate non minus quam dignitate animi præſtans. Et Nicolaus Schermerus ingenii agilitate, conſilii eminentia, literarumque felici tractatione non minus ſummus quam corpore paruus. Senatum explebant Ioannes Crombacchius, & Cornelius Spania, equites, ambo militaris rei tractatione, non minus quam conſulatus dignitate nobiles: Arnaldus Scutus, Gabriel Triapanus, quorum virtus etiam aliquando in conſulatus officio ſpectata cum ſumma laude fuit: obtinebat quintam ſedem Nicolaus Schermerus conſul, cuius paulo ante meminimus. Succedebant iis Gulielmus & Petrus Halmali, vt cognomine pares, ita nobilitate diutinaque magiſtratus tractatione non multum inæquales, Ioannes Heydanus Iacobi illius Heydani (cuius defuncti memoria reipub. noſtræ etiamnum ob diurinam quæſturæ functionem ſacroſancta eſt) filius, Michaelis Heydani qui nunc ærario publico cum ſumma laude atque fide præeſt, frater. Non prætereundi ſunt Iacobus Herzius, & eiuſdem nominis cui à Ligneis pomis cognomen eſt, non Ioannes Sheyfius omnes ingenii atque literis non minus quam dignitatis ſplendore nobiles. Adiuncti his erant Arianus Vledingus, Valderus Immerſelius, Cornelius Berchemius, & eiuſdem cognominis Heymrichus, ſimul & Ioannes Roecoccius nobilitate atque virtute clari omnes, qua re factum eſt, vt nihil quod & ad ſalutem reipub. conſeruandam, & proditionis conſilia diſcutienda pertineret, potuerit deſiderari.

Rosheymius hoſtem ſe profitetur.

Interea nunciatur Rosheymium penitius in Brabantiam ingreſſum, non vtante amicum ſe ſimulare, ſed ferro atque incendiis hoſtiliter graſſari. Abigi ab hoſtibus vndique prædas, ruſticos inopinantes opprimi. Famam hanc mox confirmat vndique, ex tota Campania agreſtium fuga. Videre erat omnibus ciuitatis portis turmatim non ingredientes, ſed laboribus curuos irrepentes agreſtes, etiamnum vultu metum ſimulantes, non aut ſcloperis, aut enſibus, aut ſimilibus telis, ſed armis quibus aut ruſtici operis aliquid adminiſtrari ſolebat armatos, opes, vxorem, liberos, curru vehentes. Fœminæ eiulare, manus ad cælum tollere, obteſtari deos, Supplices ciuitatis opem implorare, lamentis atque ploratu omnia miſcere, dolere fortunam ſuam, quæ tot annorum labores vnico momento eſſet diſſipatura. Fingere quæ abſentibus ſe ab hoſtibus eſſent deſignanda.

Villarum incendia, gregis abactiones, agrorum depopulationes. Querebantur ſe male in eum diem ſeruatos ſenes, deteſtabantur fati iniquitatem pueri, qui aut non nati ſub ea tempora, aut nati non mox extincti fuerint. Satius fuiſſe malorum expertes mature ex viuis fato eripi, quam tot miſeriis exagitatos in ærumnis aut ſupereſſe, aut mox fortaſſis ab hoſte trucidari. Mouebat miſerrimum hoc ſpectaculum non paucos, reputantes fortunæ iniquitatem quæ in iis conſpiciebatur, mox fortaſſis ſibi quoque eſſe ſubeundam. Quoſdam affectus impatientia in iram ſtimulabat, qui cenſebant ferendum non eſſe innoxios fortunis ſuis à prædonibus ſpoliari. Eundum eſſe hoſti obuiam. Eſſe eam ciuitatis authoritatem, quæ nomine ſolo latrones publicos facile eſſet pulſura: quod ſi fortuna iniquior honeſtis conatibus inuidiſſet, plus gloriæ cæſis ex vulnere, quam vtilitatis viuis ex victoria emanaturum. Maiorem publicæ gloriæ quam priuati periculi habendam rationem. Eſſe non exercitatiſſimorum militum, ſed exulum, proditorum, parricidarum exercitum, quem non minus ſceleris conſcientia, quam obuiam miſſæ legiones eſſent territuræ. Hoſtes interim Taxandriam peruagati, ad Royam quæ diuæ Odæ martyrio celebris eſt, appulerant, qua depopulata Oorſchottum, deinde Heluerenbecium petebant.

Iter hoſtium.

Hinc per Baerlam quæ æquali propemodum & à Breda & Thurnhouto diſtat ſpatio profecti, recta ad Hoochſtratum contendunt. Eſt is pagus platearum numero atq; ſplendore, ædiũ magnificentia non multũ ab vrbe diſtans, arce munitiſſima no-

nobilis, Montendiſij cuius prima propemodum ſolet eſſe in aula Burgundica autoritas, regia. In hanc multi mortales fortunas ſuas velut in portum quendam contulerant, nonnulli eodem quo & arci & opibus in eum locum collatis præſidio eſſent, confluxerant. Rosheymius credens & dignitatis ſuæ, & exercitus autoritatis multum intereſſe, ſi arx ea expugnetur, ſtatuit eam ex itinere tantum expugnare, aut miſſis caduceatoribus (Heraldos vocant) deditionem poſtulare. Id tanto alacrius ſibi capeſſendum eſſe duxit, quod pulueris bellici cuius inopia laborabant milites, vim maximam, tormentaque ænea quibus ea arx dicebatur inſtructiſſima, quæ in Antuerpiæ oppugnatione non mediocri vſui erant futura, ex ea reportaturum ſe exiſtimaret. Facturam deinde eius arcis expugnationem ad Antuerpienſium conſternationem, quos terrore magis atque proditione eminus, quam virtute cominus ſtatuerat oppugnare. Miſſo itaque caduceatore arcem dedi poſtulat. Vſurum ſe victoria magis ad nominis ſui atque exercitus autoritatem, quam ad libidinem ſuam, opumque in ea contentarum direptionem. Præter victoriam ſpectare ſe nihil. Atque vt diuerſis affectibus præſidii conſtantia expugnaretur, adduntur & blanditiis minæ. Ni deditio fiat, proponit direptione, incendiis atque cædibus mixturum ſe omnia. Effectum eſt hac conditionis atrocitate, quæ apud militaris rei imperitos multum valuit, vt vltro hoſti portæ aperirentur, facerentque ſua voluntate quod neceſſitas erat etiam inuitis ipſis extorſura. Acceptus portis hoſtis præter puluerem bellicum & machinas militares aliquot rapit nihil.

Arcis Hoochſtratana deditio.

Quanto enim minoris periculi, tanto & mitior victoria fuit. Incredibile dictu quantum hoſtibus ex ea victoria fiduciæ acceſſerit, reputantibus vt impune per mediam Campaniam eſſent peruagati, reliquiſſent à tergo aliquot Brabantiæ non mediocris potentiæ atque autoritatis ciuitates, quarum nulla aut conatibus ipſorum obſiſtere, aut leui aliquo aſſultu auſa ſit eos ſaltem territare. Hic dum aliquantiſper ob loci commoditatem, atque arcis firmitudinem morantur hoſtes, viderenturque recta Antuerpiam petituri, Renatus Arengiæ Princeps, Comes Naſſauienſis, erecti animi atque ſublimis ſpiritus vir, cuius non pauca ſummæ fidei in hanc regionem noſtram hoc Geldrogallico tumultu apparuerunt facinora, conuocatis equitibus omnibus qui ſuo ſubditi erant imperio, quos audio plus minus quingentos fuiſſe, & cohortibus peditum octo, quæ partim Antuerpiæ primo belli tumultu, partim in Buſcoducenſi toparchia conſcriptæ erant, Brabantiæ periculo (cuius excidium in Antuerpiæ expugnatione ſitum colligebat) motus, magnis itineribus eo contendit, præſidio obſidendæ vrbi futurus. Erat feſtus dies diuo Iacobo ſacer cum Bredam ſuæ ditionis præcipuam ciuitatem relinqueret optimus Princeps, publicam commoditatem propriæ vtilitati præponens, in hoc multorum idque clariſſimorum Imperatorum ſecutus exemplum, quibus publica ſalus priuatarum opum periculo viſa fuit redimenda, quod quidem exemplum quo his moribus rarius eſt, eo plus laudis atque admirationis mereri debet. Atque vtinam non apud plures in eo ſplendoris atque dignitatis faſtigio poſitos, maior priuatæ quam publicæ vtilitatis ratio conſiſteret, profecto melius ſeſe humana negotia tot fortunæ neceſſitudinibus expoſita haberent, nec orbis chriſtianus tam tetris atque horrendis quateretur bellorum procellis. Is itaque relicta patria ſua, relicta arce quæ omnes fortunas ſuas continebat, officii ſui atque fidei quibus Imperatori Carolo Brabantiæ Duci obſtrictus erat, memor, Antuerpiam concitatiſſimo greſſu viam occupaturus contendit. Hærebat enim eo tempore cum Bredam relinqueret, Hoochſtrati Rosheimius, quod à Bredenſi itinere aliquot paſſuum milibus in Orientem recedit.

Totius Brabantiæ periculum in Antuerp. expugnatione ſitum.

Princeps Breda ſoluit.

Publica commoditas priuatæ præponenda.

Quare factum eſt vt ſibi inſcio hoſte videretur iter tranſacturus, quod fieri non poterat ſi Hoochſtrato relicto Antuerpiam verſus caſtra promouiſſet hoſtis. Concurrunt enim viæ & quæ Breda & quæ Hoochſtrato Antuerpiam ducunt non procul Brechſcoto, quod plus minus ſex paſſuum milia ab vrbe diſtat. Huc ſi perueniſſet hoſtis, ad vrbem aditus prorſus fuiſſet præcluſus. Id ne fieret, itineris celeri-

tate præueniendum eſſe hoſtem exiſtimauit. Qui per exploratores de principis aduentu certior factus, Hoochſtrato diſcedit, occupaturus viam qua neceſſe erat principi iter facere, eademque propemodum hora qua Princeps Bredam, Hoochſtratum reliquit. Licet autem quod ad celeritatem attineret nihil reliqui faceret Princeps (Nam vnico impetu, nullo dato militibus ad quietem tempore, Brechſchotum quod pluſminus octodecim paſſuum millia Breda diſtat, appulit) hoſtis quod minus itineris conficiendum ſibi eſſet, aditum occupat, Principem iam itineris laboriſque moleſtia defatigatum expectaturus. Equitibus præerat Libbertus Turchius militari rei iam multos annos aſſuetus, pedites ducebat Princeps aſturcone vectus generoſiſſimo, pectora militum audacia atque ſpiritibus implens. Hoſtes quod aliquot horis Brechſcotum ante Principis aduentum occupaſſent, ſe à labore reficere cæteraque quæ ad excipiendum Principem pertinebant adminiſtrare: & licet numero & apparatu ſuperiores eſſent, inſidias incautis ſtruere cœperunt. Vicus hic ad quem hoſtes conſediſſe iam dictum eſt, qua & Bredam & Hoochſtratum reſpicit, aliquot paſſuum millia in ſolitudinem planam atque expeditam exit. In hac bonam copiarum partem (quod loci natura ad inſidias ſtruendas minus apta videretur, neque occultari copiæ aut montium obiectu, aut vallium hiatu, aut dumetis aut arbuſtis poſſent) genubus ſubſidere iuſſiſſe creditur Rosheimius. Vici exitum præcludebant Holſatienſes atræ armaturæ Pegaſarii. Iuſſit deinde agmen non admodum numeroſum venientibus Brabantis non procul à Brechſcoto via recta oſtentari, credens id paucitate ſua Principem ad inſequendum inſtigaturum. Nec fefellit hoſtes conſilium. Siquidem ad primum huius aſpectum Princeps ſuos ad virtuté hortari: Adeſſe hic tantum exploratricé copiarum parté quam vel cum minimo negotio modo virtutis ſuæ meminiſſe velint delere poſſint. Gratulari ſe ſuæ fortunæ, cui data ſit occaſio qua quo in Brabantiam ſit animo, demonſtrare poſſit. Illud reſtare tantum, ne cuius gloriæ dii tam expectata occaſione oblata fauiſſe, milites inuidiſſe videantur. Qua fronte paſſuri ſint eos ſupereſſe diutius, qui non legitime bello indicto, ſed latronum more, contra leges omnes, fœdera omnia, contra vſitatum ab omnibus quantumuis Barbaris bellandi morem, nullis iuſtis cauſis moti hoſtiliter graſſentur. Ad futuram fortunam iis quorum cauſa videretur iuſtiſſima. Nec debere mouere quenquam, quod impune ad ipſius Brabantiæ penetralia ſint progreſſi, cum ne hoſtem quidem vnum toto itinere repererint vſquam. Deditionem arcis Hoochſtratanæ non hoſtium virtuti, ſed præſidii agreſtis imperitiæ adſcribendam. Poſſe hoc agmen priuſquam propius accedat exercitus opprimi facile. Eſſe paucos, eoſque magis prædæ quam pugnæ aſſuetos, equites conſpici nuſquam. Dubitandum non eſſe quin quemadmodum ab equitibus, ita & à machinis bellicis deſtituantur. Cæteros audita ſuorum fuga atque cæde, metu perculſos citra aliquem militiæ ordinem tumultuario fugituros, nec vlterius in Brabantiam progreſſuros.

Principis celeritas.

Hoſtes principi inſidias ſtruūt.

Oratio Principis.

Si eo animo eant quo Antuerpiæ laboranti opem ferant, committendum non eſſe vt hic oblata à diis immortalibus occaſione, conſilii ſui prorſus obliuiſcantur. Inſidias hoſtium in loco plano atque aperto metuendas non eſſe. Oculis patere circumquaque omnia. Meminerint multos cum paucis, milites cum prædonibus, & armatos cum inermibus dimicaturos. Hæc aliaque quæ in tali negotio militum animis ſuggerere Imperatoris officii eſt, cum dixiſſet, equites ad inſequendum miſit, ipſe militari greſſu (ne aut ordines perturbarentur, aut concitatior inceſſus milites poſt ad pugnam ineptiores redderet) ſubſequitur. Erat non procul ab eo loco quo agmen hoc conſpiciebatur, arbuſtum non admodum denſum, in hoc ſe hoſtes ad primum equitum aſpectum, non diſſimulanter, ſed aperta fuga proripuerunt, ſimul vt tuti ab equitibus eſſent, quos norant lanceis in tali loco vti non poſſe, & cohortes peditum in inſidiarum locum perducerent. Ad huius aditum cum equites perueniſſent, vidiſſentque ſe ſua ſpe deiectos, hoſtem è manibus elapſum, conatus ſuos prorſus eſſe irritos, ab inſequendo deſiſtere.

Fugam ſimulant hoſtes.

ſtere. Quod cum animaduertiſſet princeps, cum cohortibus quas ducebat ad pellendos hoſtes latebris contendit. Iam ſigna canere, militum voces quibus ſe mutuo ad virtutem acuere ſoliti ſunt, audiri, fremitu atque indignatione omnia compleri cœperant: cum ſubito vndique & à tergo & à lateribus erecta plus minus triginta duo ſigna, quæ eatenus occultata fuiſſe ante demonſtratum eſt, conſpiciuntur. Quæ cum prouolaſſent, rectaque ad inſequentem fugientes principem contenderent, fugientia ſigna pedem referre, infeſtisq; ſignis ſequenti obuiam tendere cœperunt. Concurrebant & à fronte hoſtium equites, rectaque in principis ferebantur: qui nouitate rei atque inexpectato aduentu perculſi, non dubia fugæ indicia præſeferebant. Videbant enim & numero ſe premi, & vndique (ni ſe celeriter in latus apertum deiiciant) circumueniendos. Itaque & ſi durum videbatur nomen fugæ turpitudine maculare, maluere tamen & famæ & nominis iacturam fugiendo facere, quam fortiter occumbendo patriam in periculum deuocare: arbitrantes maiorem publicæ vtilitatis quam gloriæ priuatę habendam rationem eſſe, male honori ſtuderi qui multorum excidio videretur conſtiturus. Rebus ita conſtitutis Princeps qui inter pedites verſabatur, diu in incerto habuit quid conſilii caperet. Nam neque manere ſine periculo, neque fugere ſine ignominia potuit. In altera parte erat gloriæ ſtudium, quod in iuuene principe tali patre nato fuiſſe feruentiſſimum, dubium non eſt, maxima præmia in ſpe victoriæ, iræ pudorisque vehementiſſimi adfectus: in altera maiores hoſtium copiæ, equitum fuga, pugnæ periculum. Hæc illo voluente, vicit tandem gloriæ ſtudium obiectas difficultates, iræ pudorisque ſtimuli pugnæ pericula expugnauere. Tranſcurrit ergo equo concitatiſſimo ad equites, qui iam aliquot ſtadia fugiendo emenſi erant, grauiter caſtigat, qui vix conſpecto hoſte maluerint turpiter & ſe & milites & patriam hoſti prodere, quam fortiter pugnando & ſibi laudem, Imperatori, militibus & patriæ ſalutem conciliare.

In apertum proferunt ſe hoſtes.

Fugiunt Principis equites.

Principis varia conſilia.

Oratio Principis reuocantis ſuos in prœlium.

Hortatur vt ſi non ſui & patriæ amore, ſaltem ſacramenti religione permoti, in prœlium redeant. Parum valuere optimi Imperatoris increpationes atque hortatus apud eos qui ſalutem potius in equorum celeritate quam in dextrę promptitudine poſuerant. Redit ergo ad pedites, in orbem coire iubet omnes, quo aciei genere in tali euentu vtilius fingi aliud haud facile potuit. Ipſe inter primos verſari, compellare nominatim centuriones, adminiſtrare quæ ad congreſſum ſpectabant, acuere virtutem dictis. Meminerint pietatis quæ patriæ, fidei quæ duci ſibi debebatur, ſacramenti quo & diis & ipſi & patriæ eſſent obſtricti. Iam acierum frontes propemodum coierant. Canunt itaque vtrimque ſigna, attollitur cælo clamor virorum clangorque tubarum, triſtiſſima tarantatæ vox horribili ſono aures omnium percellit, audiuntur ſclopetorum vtrimque tonitrua: fuitque is aliquantiſper negotii ſtatus, vt nec paucitas multitudini ceſſura, nec multitudo paucitatem ſuperatura videretur. Vt enim ab hoſtibus numero ſuperabantur Brabanti, ita hoſtes animis & alacritate à Brabantis vincebantur. Erat quod ad Imperatorem attinebat vtriusque exercitus conditio propemodum æqualis, ſed ratione diuerſa: vincebat Rosheimius multorum annorum bellico exercitio Principem. Vincebatur contra à Principe audacia, atque animi in rebus dubiis præſentia. Inſidiis ſtruendis, proditionibus machinandis ille natus, hic ingenue citraque fraudem conſerendis cum hoſte manibus à natura fictus videbatur. Hinc factum dum nec paucos cedere virtus, nec multos ab incepto deſiſtere pateretur copiarum numerus, vt paribus animis, pari ſucceſſu, aliquantiſper dimicaretur, nec aut fugæ aut victoriæ indicia ab alterutris præberentur. Hinc Princeps vrget, illinc inſtat Rosheimius. Mouet hos cauſæ quam ſuſtinebant honeſtas, illos numeri amplitudo. Iactare hi Rosheimium diutina belli tractatione nobilem: illi Principem fortiſſimi patris filium fortiſſimum. Indignabantur hi à paucis multos, illi à prædonibus ſuperari paucos.

Pugna aliquantiſper dubia.

Vt autem quæ ad vicinos hoſtes ſuſtinendos pertinebant à Principe prouiſa erant diligenter omnia, ita quæ ad eos quos exitum vici ſeruaſſe demonſtratum

 eſt,

Digitized by Google

eſt, pegaſarios atræ armaturæ milites reiiciendos ſpectabant, in tanta militum paucitate, in equitum ſuorum fuga prouideri non poterant. Hi concitatiſſimo curſu à fronte in Brabantos irruere, ſclopetis triſulcis glandium maximam vim

Ordines Brabãtorũ perturbantur.

coniicere cœperunt. Hinc factum vt ordines armorum nouitate impetuque irruentium perculſi, confunderentur. Neque enim erant equites qui equitum irruptioni opponerentur, nec in hos totius exercitus impetus dirigi ab vndique preſſis potuit. Fuga igitur primum à paucis, deinde vt fit ſequente multitudine paucitatem, ab omnibus copiis orſa eſt. Princeps quod videret ſe diſſipatos ordines in vnum redigere, nec aduerſus hoſtes vndique irrumpentes ſubſiſtere non poſſe, quem fortuna dedit exitum ſecutus, cum paucis elabitur. Nam cæteri priuſquam quid ageretur cognoſcere poſſent, vndique ab hoſtibus ſunt circumuenti,

Captorum numerus.

qui deditione facta abiectis armis ſe hoſti commiſerunt, de horum numero alii alia adſerunt, conueniunt omnes duorum milium numerum ſupergreſſos non eſſe. Erat hora à meridie circiter ſexta cum generoſiſſimus Princeps fortunæ preſſus iniquitate vitam ſuam ſumma difficultate ex hoſtium manibus extorſit, magis proſperæ fortunæ magiſque propitiæ occaſioni conſeruauit. Interim Antuerpiæ varia de Principis fortuna ferebantur. Aiebant quidam Hoochſtratanæ arcis obſidionem ipſius virtute eſſe ſolutam, interfectam bonam hoſtium partem. Mox hunc cum toto exercitu ab hoſtibus cæſum, hoſtes ea victoria elatos recta ad vrbem contendere: quæ fama quo minus optata, ita propior vero fuit. Vrbs itaque tota non in luctum muliebrem, ſed in virilem audaciam vlciſcendique,

Status Antuerpiæ ad Principis introitum.

non priuatam, ſed publicam totius regionis iniuriam, cupiditatem ſoluitur. Iam regiones omnes diligentiſſime attributam ſibi ſtationem ſeruabant, hoſtis aduentum atque obſidionem expectaturæ. Erant enim ante à Senatu ſingula ita ad quemuis caſum prouiſa vt non admodum hoſtis videretur metuendus.

Princeps vrbẽ ingreditur.

Rebus ita conſtitutis ſuperuenit Princeps non fugienti, ſed triumphanti ſimilis. Iactitabat dextram cælo miram quandam animi alacritatem præ ſe ferens. Confirmabat ciuium rumoris atrocitate de cæde ſua perterritos animos, atque in melioris fortunæ ſpem erigebat. Libertus Turchius neſcio quo caſu in itinere ab hoſtibus dicebatur retractus, nam cum Principe vrbem inuectus non eſt, ſed horis aliquot poſt rediit. Sparſus erat huius ſingularis cuiuſdam facinoris rumor in vulgus, quod quam verum ſit autores eius viderint. Erant multi quibus ea res non parum diſplicere videbatur. Sed in hominem multis annis Brabantorum caſtris aſſuetum non cadebat ſuſpicio ſiniſtra.

Hoſtes Dammum appellunt.

Vix Principe vrbem ingreſſo, iam certiſſimis ſignis hoſtes aduenisse in pagum cui ab aggere qui olim mari obiectus in eo loco fuit Dammi nomen impoſitum, conſtabat. Diſtat hic non multis ſtadiis ab vrbe qua Septentrionem reſpicit, Xythi coctura nobilis, ebrioſorum, furum atque latronum, cæterorumque hominum malis artibus quæſtum facientium receptaculum. Eo hoſtes itinere defatigati, quod crederent potus copiam ibi ſe reperturos, applicuerant. Audiebantur è mœnibus (nam proſpectum & nox & obiectæ arbores quibus omnia totius ciuitatis ſuburbia obſepta erant, ademerant) in ædes vi irrumpentes, oſtia, feneſtras, & qua facillimus aditus in ædes videbatur, & calcibus & vectibus à cardinibus euellentes.

Cætera omnia omnibus agris & campis profundiſſime ſilebant. Nulla vſquam vox, nullus ſtrepitus, nullus equorum hinnitus audiebatur: non rauca taratantaræ vox, non claſſicorum, non lituorum, non cornuum ſonitus terribilis, & auditus paulo ante dum longius abeſſent, tympani ſonitus conquieuerat. Nec minus in vrbe ſilentio preſſa erant omnia. Oppidani cum ſummo ſilentio ſtationes deſignatas ſeruabant. Mulieres præ foribus quæque ſuis, lychno ſuperiori limini adfixo contra incendia, quæ à proditoribus metuebantur, incredibili taciturnitate excubabant: vt intelligas quanto periculum natura atque conſuetudine ſit violentius. Nuſquam tota vrbe aut nolæ æreæ quarum pulſu ad laudes Deo offerendas certis noctis horis euocantur, quos religioſos vocant, audiri, nec horas æqualibus interuallis loqui, quod eo rerum ſtatu pruden-

dentiſſime ſtatutum, ne certo tempore coniurati proditoreſque, aut conuenire in eundem locum, aut quicquam tentandi conſilium capere poſſent, deinde ne euocatricis nolæ qua ad conſilia ſua per vrbem euulganda vtebatur Senatus, pulſus, aliarum voce obnubilaretur. Erant præterea profunda illa noctis ſilentia tanto terrori hoſtibus, vt ad cuiuslibet folij ſtrepitum expaueſcerent, neque aut arma deponere vllo noctis tempore, aut libere expatiari extra ordines auderent: adeo vt tota nocte exploratores circum ipſa vrbis mœnia conſilia oppidanorum inueſtigaturi reptarint, metuentes aut de inſidijs, aut de eruptione haberi tota vrbe conſilia. Nec minus momenti ad hoſtium aduentum, ad ſuffoſſiones animaduertendas id ſilentium erat habiturum, ita vt ne paucorum quidem aduentus latere potuerit. Reptabat ad mœnia quæ ſunt inter Cipdorpicam & Rubram portas ex vagis illis & prædonibus hoſtibus quidam: animaduerſus eſt à mœnium propugnatoribus ciuibus, rogatus quid hominis eſſet, cuius rei gratia ita furtim expaciaretur, compendio ad vtrunque reſpondit, nihil ipſorum aut quis eſſet, aut cur veniſſet, intereſſe. Quo reſponſo cum quo animo eſſet, ſatis indicaſſe videretur, ad loquentis vocem (nam audiri tantum in tenebris poterat) quidam è mœnibus deſtinatis eo aliquot ſclopetis, hominem qua humeris collum innititur, glande feriunt. Nec deſtitit miſer licet victus, maledicere. Sed cum minis atque imprecationibus & animam efflauit. Auditæ ſunt eius iam corpore cum anima luctante voces, forti homine indigniſſimæ. Ad futuros mox commilitones ſuos (quos fratres vocabat) à quibus idem percuſſoribus ſuis eſſet ſubeundum, quod iam ipſe paſſus videretur. Circumibat tota nocte Marchio ciuitatis Gulielmus Veruia, homo patriæ ciuiumque ſuorum amantiſſimus, omnes totius vrbis cuſtodias, oppidanos ad ſecuturos obſidionis expectatæ labores perferendos animans, nominatim pleroſque compellans. Vt enim omnibus omnis conditionis hominibus innotuerat, ita & pleroſque (quæ eſt hominis popularitas) nouerat. Meminerint patriæ, libertatis, vxoris & liberorum. Meminerint optimo Imperat. Car. fidei datæ. Meminerint huius in ipſos indulgentiæ, atque pluſquam paterni amoris. Turpiſſimum eſſe & ſe libertate, & fortunis omnibus ignauia propria ſpoliare: pluſquam Scythicum amantiſſimam coniugem, parentes indulgentiſſimos, liberos dulciſſimos, hoſti barbaro atque immani obijcere. Qua fronte paſſuri ſint, non à magnæ aut potentiæ aut alioqui autoritatis eximio Principe ſed à ſicario abiectiſſimo, prædone ignobili ſe vinci. Non tantum indignũ ea vrbis potentia, ea ciuium multitudine à ſceleratiſſimis latronibus vinci, ſed & obſideri. Eſſe exercitum talem à quo vt vinci turpiſſimum ſit, ita eundem vincere honeſtiſſimum. Facturos ſe non tantum Brabantiæ rem vtiliſſimam, qui ea peſtiferorum hominum fece eam leuaſſent quorum optimus aut proditor aut latro eſſet, ſed & dijs ipſis quibus impietas odio eſſet gratiſſimam. Eadem fuit & Coſſ. L. Vrſuli & Nicolai Scermeri in procurandis ijs quæ in eo rerum ſtatu neceſſaria eſſe videbantur, diligentia, quibus à dijs immortalibus nihil præſenti fortunæ dari potuit vtilius. Erat enim vtriuſque tanta rerum omnis generis cognitio, vt nihil addi poſſe videretur. Vrſulum decorabat multarum rerum vſus, frequens diutinaque negociorum ciuilium tractatio, quæ cum tanta laude multos annos obierat, vt & ab Imperatore Carolo V. conſulatus illi eſſet prorogatus, conceſſus & equitis aurati titulus, in rei prudenter conſultoque geſtæ argumentum: homo proditionum tumultuumque conſilijs inueſtigandis diſcutiendiſque natus. Suſtinuerat hic humeris ſuis Rempublic. Antuerp. Flandrico tumultu ad rebellionem, non imperij odio, ſed maximæ nationis exemplo ſpectantem. Schermerus præterquam quod aliquot annos in Reipubl. adminiſtratione verſatus erat, varia antiquitatis lectione inſtruebatur: qua re factum eſt, vt non minus in quolibet caſu recta conſulere quam ſtrenua deſignare potuerit. Hunc non ambitio, ſed virtutis admiratio, eruditionis ſplendor (quod ijs præſentium temporum ſtatus in quibus tumultibus atque bellis intricata ſunt omnia opus eſſe videretur) Illuſtriſſimæ Hungariæ reginæ totiuſque illius Auguſtiſſimi Senatus calculis ad conſulatus honorem promouerant. Quo enim minus dignitatem ob literarum amorem ſequebatur, eo magis ob virtutis admirationem eam conſequebatur. Hi velut ciuitatis clauum tenebant. Ad hos quicquid

Studium Marchionis.

Oratio Marchionis.

Nicol. Schermerus.

Coſſ. ciuitatis clauũ tenebãt.

Digitized by Google

quid ex reipubl. vſu eſſe putabatur vndique ab mœnium præſidibus deferebatur. Ad hos in quolibet euentu refugium dubitantibus erat. Ab his rerum gerendarum conſilia ad quamlibet fortunam capiebantur. Confluebant vndique ad hos non aliter quam olim ad Delphicum illud toto orbe nobiliſſimum oraculum homines, in rebus dubijs conſilia, in adflictis ſolatia quæſituri. Excubabant cum his aliquot alij qui conſilio maxime pollere videbãtur clariſſimi viri, Prætor vrbanus (Amptmannum vocant) Godenardus Stercius, ad id officij Imperatoris Caroli fauore (in cuius aula cum ſumma laude aliquot annos verſatus fuerat) euectus. Et Ioannes Vueruia vrbis præfectus, Schultetum vulgo nominant. Cum his ciuitatis quæſtores, Michael Heydanus auitæ nobilitatis atque virtutis exemplar, cuius cum alias ſæpe tũ hoc tumultu multa eaque clariſſima in rempubl. noſtram extiterunt merita: Guilielmus cui à clauæ inſignibus quibus ædes eius notantur claua cognomen vulgo inditum, homo ad ciuitatem ſtructuris ornandam muniendamque ingenio adpoſitiſſimo. Heymricus Laurentius vir & probitate, & pietate, conſilioque minime ſiniſtro conſpicuus. Eadem erat & ijs qui à ſecretis vrbis erant ſtatio commiſſa, maxime ijs qui conſilio ſuo ciuitati laboranti alicui vſui eſſe videbantur. In his erat Cornelius Graphæus in Europa exceptis paucis, celeberrimi nominis, in Belgica maximi ingenij poeta, olim officio ignominioſe per atros quoſdam amotus, nunc cum dignitate ſumma per bonos Vrſulo & Dilpho Coſſ. eidem reſtitutus. Et Petrus Weſebecius vir exactiſſimi iudicij, conſilij ſummi, promptiſſimæ facundiæ, ingenij feſtiuiſſimi atque ad omnia verſatilis, literatorumque cultor ſummus, cuius opera nõ parum argumenti nobis ad ſcribendum ſuppeditatum eſſe libenter agnoſcimus. Non prætereundus Gulielmus Ritius, non Cornelius Dycius, ambo corporis firmitudine non minus quam animi præſtantia valentes. Cæteri omnes aut patres aut patricij ordinis homines, qui aut dignitatis aut authoritatis nomine commendabantur, aut vallorum propugnatoribus aut ſagittariorum collegijs, quæ ad forum ſtationes obtinebant, erant præpoſiti. Eſt in ciuitate Sclopetariorum iuratorum collegium multis iiſque fortibus viris conſtans. Eſt & aliud gladiatorum. Sunt & duo collegia iurata eorum qui arcubus chalybeis vtuntur. Horum antiquiſſimi olim Brabantiæ Duci ſatellites erant, hunc ſi quo illi in proximas ciuitates iter eſſet, magnifice & dignitatis & periculi vitandi nomine deducebant: quem deinde eius ciuitatis ad quam appulerat Dux collegium exceptum, vlterius quo contenderet, ſequebatur. Secundum noſtra memoria inſtitutum, & numero & præſtantia non multum antiquiori impar. Eorum quoque qui arcubus ligneis (manuarios vocant) vtuntur, itidem duo erant collegia. Omnibus his iuſſus eſt præeſſe Franciſcus Dilphus, imperatoriæ prorſus dignitatis homo, qui conſulatum ante annos non multos & cum Vrſulo, & Spania ſumma cum laude obtinuerat. Omnia hæc collegia ſtationes ſuas ad forum maximum habebant, ſubſidio laborantibus mœnium propugnatoribus, futura. Opificum erãt & multa collegia, qui ad curias certas in quolibet tumultu confluere ſolebant, mittendi deinde quo aut periculum, aut rei bene gerendæ occaſio vocarent. Quod autem huiuſcemodi inſtitutum non admodum præſenti negotio conuenire iudicaret Senatus, decretum eſt, vt regionatim excubiæ in mœnibus haberentur, attribuerentur cuique regioni ex magiſtratu qui maximæ viderentur authoritatis, atque in rempublicam fidei. Diuiditur autem tota vrbs in regiones, ſiue vicos, ſiue inſulas vocare malis, duodecim. Prima, forum maximum atque hinc circumiacentes plateas, maxime qua & Occidentem & Meridiem ſpectat vſque ad Groeneburgicam portam complectitur. Hæc quod vt ordine prima, ita & numero maxima eſſet, vallum quod eſt inter Croeneburgicam portam, & eam quæ à virginum ſacrarum cœnobio extra eam non longe tunc poſito nomen habet, ſeruabat: qua parte maximum videbatur imminere periculum ciuitati, quod non procul ab eo loco munitiſſimum eſſet Carthuſienſium monaſterium, quod contra ciuitatem à natura & collibus, dumis & arboribus ita obſeptum erat vt facillimus illinc in ſubiectam ciuitatem pateret proſpectus, commodiſſimumque locum bombardis hoſtium in vrbem dirigendis præbere videretur. Erat deinde ſuperiore anno eiuſdem portæ veſtibulum, dum nihil minus quam bellum expe-

Godenard. Stercius.

Ioan. Veruia.

Michael Heydanus.

Guilielm. Molster.

Heymri. Laurentius.

Cor. Graphæus.

Petrus Weſebecius.

Guilielm. Ritius. Co. Dicius.

Opificum collegia ad forum in tumultu concurrere ſolent.

Regiones vrbis xij.

expectamus ad neſcio quem vſum dirutum, ita vt negotio minimo porta acceſſum ad vrbem hoſtibus datura putaretur. Hanc commoditatem quod hoſtes neglecturi non viderentur, factum eſt vt primæ regioni quæ & dignitate & numero ciuium cæteras vincebat hic locus attribueretur. Præerant huic Adrianus & Petrus Vledingi fratres, vt quos eatenus neceſſitudo copularat periculum non diſiungeret. *Adrianus, Petrus Vledingi.*

Secundæ regioni attributum eſt id interuallum quod eſt inter portam à virginibus ſacris dictam, & eam cui Diuus Georgius præſidet. Sequebatur hæc Arnaldi Scuti hominis diutina magiſtratus functione, & ſenectutis reuerentia venerandi & Ioannis Happardi, qui ante annos non multos quæſturam obtinuerat, Senatum ſua præſentia ſæpius honeſtarat, imperium. *Ar. Scutus. Ioa. Happardus.*

Hunc locum excipiebat regio tertia cuius fidei concreditum erat vallum vſque ad coriariorum turrim quæ æquali propemodum interuallo, & à Diui Georgij & Cipdorpica portis diſtat.

Hanc in officio continebat Gabriel Triapanus vir prudentia ſumma, quam & multarum rerum vſus & ſenectus illi addidit ſuſpiciendus. *Gabriel Triapanus.*

Officij collegam habuit Aluarum Almaraſſium mira & oris & corporis dignitate reuerendum. *Aluarus Almaraſſius.*

Sequebatur deinde quarta regio quæ id loci quod inter turrim hanc & Cipdorpicam portam erat præſidio tenebat. Quæ ad hanc in officio continendam pertinebant, adminiſtrabantur à Ioanne Crombachio cuius fides animique magnitudo dum in Pannonia ſub Cæſaris Caroli V. ſignis contra Turcam militaret multis exemplis enituere, vbi talem ſe geſſit vt equitaturæ aureæ ornamenta virtute ſua mereretur. Conſulatum cum Cornelio Spangia ſuperiore anno non minus fœliciter quam fideliter adminiſtrarit. Præfecturæ huius collegam habuit Iacobũ, cui à ligneis malis cognomen inditum eſt, nuper ad rempublicam admiſſum vt corpore paruum, ita animo, ingenio & literis maximum. Excubabat cum hac regione natio Hiſpanica multis clariſſimis fortiſſimiſque viris tum & militibus non paucis quos proprio ære ſtipendiabantur, ſuſtulta. Regioni quæ ad forum boarium conueniebat, adſignata erant mœnia quæ Cipdorpicam portam à Rubea ſeparabant. Huius adminiſtratio Cornelio Berchemio & Cornelio Happardo, vt nomine, ita & nobilitate æqualibus, erat attributa. Ex horum mœnium oppoſito aliquot ſtadijs vltra templum Diuo Willebordo tunc ſacrum in loco decliuiori inter Damnium, & Burgerhoutum ſtationes ſuas hoſtes habebant, quod is locus natura cõtra Bombardarum ictus videbatur munitus, nec ob anguſtias pauci à multis circũuenìri poſſent. Eſt enim via non multos paſſus lata, & aggeribus obiectis, & campi accliuitate qua vrbem ſpectat ita formata, vt tutas prorſus latebras deliteſcentibus præbeat: qua Merxheimium ſpectat, pratis aqua intectis vndique cincta, vt nec aut à tergo, aut à fronte irruptiones vllo modo putarint ſibi expectandas. Is loc⁹ à figulis, qui aliquando ob materiam fingendis teſtuaceis vaſis aptam eum inhabitaſſe creduntur, ollæ angulus vulgo dictus Ollæ. Deſidebat hic obſeruatrix copiarum pars. Cæteri non procul partim ad Breſchotum, partim Merxheimio in loco aperto atq; expedito vbi eius pagi ſenatus ſcelerum pœnas à ſceleratis exigit, conſederant, qui via recta ad mœnia hæc quæ Berchemius atque Happardus ſeruabant, reſpiciebat. Itaque propter hoſtium viciniam & commoditates quam plurimas quæ hoſtem ab ea parte expectandum minitabantur, iuſſæ ſunt negociatorum nationes quatuor ea mœnia ſeruare. Collem qui à Cipdorpica primus occurrit, ſeruabant Angli. Secundum Itali. Inde qui rubeæ portæ vicinus eſt Luſitani. His ſuccedebant Germani. Spectata ſunt eo tempore ſumma omnium negotiatorum in hanc rem public. fides atque officia, maxime Italorum qui proprijs pecunijs trecentos milites ſtipendiabantur. Obtinuit hac in re primas Saluiatorum qui eo tempore Lirenſem aulam habebant, integritas atque fauor, qui licet ante paucos menſes vrbis incolæ eſſe cœperint, tantam tamen reipubl. præſtiterunt fidem, vt maiorem non potuerint, etiamſi multis annis in eius gremio coaluiſſent acquieuiſſentque. Aluit & aliquot inſtitor Luſitaniæ Regis & Germanicæ nationes Foccardi, & Welſeri: deinde Eraſmus Schetus vt nomine & diuitijs celeberrimus, ita virtute maxime conſpicuus

Ioan. Crombachius. Iacobus Mastappel. Hoſtium ſtatio.

ſpicuus

Digitized by Google

ſpicuus negotiator, Caſparis Scheti Homericæ Iliados dedicatione non minus quã ingenio literiſque magni, pater.

Erant cuilibet Nationi ſui Duces, Centuriones, Decuriones, erant & ſua ſigna, & tympana, gliſcebat inter eos ſtudium & æmulatio inuicem apparatu bellico ſuperandi, qua re factum eſt vt omnes ita fuerint inſtructæ, vt nihil quod ad fidem & ſtudium in rempublicam oſtendẽda pertineret vſquam potuerit deſiderari. Rubeam portam excipit ea quæ à luto nomen habet. Mœnia quæ inter eas ſunt præſidio ſeruabant Gulielmus Halmalus, ſummæ ſolertiæ atque maximæ in ſenatu authoritatis vir, qui vt Amptmanni officium multos annos cum multorum bono ita cum paucorum offenſa adminiſtrauit. Adiungebatur huic eiuſdem nominis Ranſtius militaris rei longo vſu callentiſſim⁹, & animi magnitudine & corporis heroici dignitate longe eminentiſſimus.

Guilielm. Halmalus.
Guilielm. Ranſtius.

Proxima mœnia quæ Piſternenſem portam attingunt, habebant Heymrichũ Berchemium antiquę nobilitatis hominem, & Ioannem Roecoccium optimorum parentum filium optimum.

Heymric. Berchem.
Ioan. Roecoccius.

Totus deinde is tractus, qui ab ea porta ad Scaldẽ pertinet, vbi pons eſt Hartmanni Hacij dictus, Ioanni Heydano attributus eſt, cui præter vitæ integritatem, quæ non parum fauoris illi apud bonos quoſque conciliarat, & patris optimi memoria quæ apud bonos quoſque eſt ſacroſancta, multum apud plebem illi fauoris atque gratiæ adpoſuit. Fungebatur cum hoc eodem officio Cornelius Voſſius Senatoriæ dignitatis homo, & corporis & animi magnitudine præſtans. Excipiebant hos Ioannes Nederuennius corpore ea animi pietate digno, & Guilielmus Immerſelius. Horum ditio ponte iam dicto & foro piſcario continebatur.

Ioannes Heydanus.
Cornelius Voſſius.
Ioannes Nederuennius.
Guilelm. Immerſel.

Ab hoc loco vſque ad portum qui à Ceruiſia nomen habet, præerant Petrus Halmalus, diutina magiſtratus tractatione non minus quam ſplendore domus nobilis, & Gelaſius Aſſeletus ob virtutis admirationem ſuperioribus annis ad reipubl. munia protractus. Regio vndecima obtinebat loca proxima vſque ad portum diui Ioannis. Habuit hęc pręfectos Valderum Immerſelium, corpore quidem exiguum, ſed pectoris celſitudine atque animi præſtantia magnum. Et Ioannem Eyndenſem non minus conſilio quam ætate maturum. Reſtabat tantum id ſpacij quod eſt inter hunc portum & portam Croneburgicam. Commiſſum erat id Ioanni Delpho ſenectute & prudentia eminenti viro, & Cornelio Lyrano Marchionis Nicolai Lyrani optime de republ. noſtra meriti, filio. Erant & cuique regioni, præter præſides hos, centuriones, pro numero ciuiũ aut plures aut pauciores, quorum quiſq; decẽ decuriones ſuo regebat imperio. Decuriones ſuo præerant contubernio: qua diſciplina nihil magis potuit reipubl. ſalutare excogitari. Præſides centuriones obſeruabant. Centurionibus curæ erat de decurionibus, Decuriones nouem eos qui ſuo ſuberant imperio in officio continebãt: ita factum eſt vt ne pauci quidem oppidani clam conſulibus abeſſe loco ſibi deſignato potuerint vſquam. Hæc vrbis diſciplina fuit ad hoſtium acceſſum, neque remiſſa fuit antequam libera ab hoſtium metu eſſet. Ad hunc modum conſtituta ciuitas diem cupida expectat, quo certi quid de hoſtium conſilio è ſpeculis exploratoribuſque cognoſcere queat. Et iam Titonicroceum liquerat cubile Aurora, vehebantque roſeum diem aurato curru ſolis equi, cum hoſtes quos poſt templum Diuo Villibordo ſacrum conſediſſe iam ab initio dictum eſt, ſubiectos campos occupant. Volitabant per omnes eius tractus ſemitas prædabundi, non quidem turmatim, ſed palantium more, ne bombardarum ictibus feriri poſſent. Eiaculabantur enim oppidani tantam continuo ſphærarum bellicarum vim, vt ictus vitare nullo modo potuerint gregatim incedentes. In campis templi cuius paulo ante meminimus proximis, molendina erant non pauciora quindecim, quod is locus ob altitudinem libertatemque ventorum ijs ſtatuendis idoneus videretur. Hæc aſcenſu non aliter quam multorum dierum inedia emaciati certatim ſuperant, conuertunt horum alas ad ventum, expandunt vela. Confluunt vndique ad templum, hoc rapinas impias atque prophanas in fano depoſituri, quaſi non ſatis ſit furto atque ſacrilegio ſe contaminare, ni & deorum contemptus accederet. Hæc cum è mœnibus proſpectarent oppidani, viderentque templum in

quod

quod Deo vota oblaturi pij conuenire ſolent,furum atq; latronum factum eſſe receptaculum,impietateque iam prophanorum hominum contaminari, nec ei parcendum eſſe duxerunt: maxime quod ex eo non parum incommodi ab hoſtibus vrbi inferri poterat. Erat enim muro ſatis firmo vndique munitum, deinde turrim habebat & firmitudine & altitudine admirandam, quam ad cognoſcenda ſua conſilia ad prohibendos è mœnibus propugnatores, ſphærarum iactu maximo vſui hoſtibus futuram animaduertebant. Excuſſus itaque eſt bombarda globus ferreus aliquot librarum pondere, tanta vi vt & murus qui templum ambibat perrumperetur, diſſiparētur templi valuæ, rumperetur deinde pila lapidea, cui operis ſtructura innitebatur, videreturque templum totum corruiturum. Sunt qui dicant aliquot hoſtes qui turmatim eum locum inſederant, eiuſdem globi impetu extinctos, quod fugientium è templo pauor ſatis edocuit. Iam certa videbatur Coſſ. atque Senatui vrbis oppugnatio expectanda, ei rei vt proſpiceretur, iuſſæ ſunt omnes totius ciuitatis matronæ (nam viri mœnia ſeruabant) aut ancillas, aut ſeruos ſportis ligonibuſque inſtructos, ad muros ablegare, quorum opera muri terra altius egeſta cōtra tormentorum vim munirentur. Spectata fuit horum tanta alacritas, vt vallum quibuſdam in locis ad murorum altitudinem conſurgeret, quibuſdam fornices totos paucis horis æquaret. Conuehebantur vndique vaſa ingentia quibus merces aſportandæ includi ſolebant, conuehebantur tota plauſtra ſarcinis lana oppletis onerata quæ omnia humo iniecta adeo condenſabantur, vt machinis bellicis non excipiendis tantum, ſed & repellendis idonea putarentur. Incredibile dictu paucarum horarum ſpacio, iuuentutis ſtudio mœnia eam induiſſe firmitudinem per tantum vrbis circuitum quæ toto eo tempore quo obſeſſa eſt ab hoſtibus ciuitas, ſufficere ad ſphærarum iactus excipiendos ſit viſa. Nec muri tantum terra ingeſta exæquabantur, ſed & vallum ipſum inferiori inſtruitur ambitu, qui muris diſiectis tutas oppidanis ſtationes præberet. Recipiebant eo tempore mœnia à portis tātum propugnatorum acceſſum, cæteris partibus omnibus aut præcipitijs erant inacceſſa, aut hortis amœniſſimis impedita, quæ res cum non parū incommoditatis ad ſuſtinendos hoſtium impetus, ad opem laborantibus ferendam eſſet habitura, pręcipitia eodem iuuentutis feruore in molliorem acceſſum expanduntur, diſijciuntur hortorum impedimenta, & quæ ad paucorum voluptatem olim comparata erant, ad communem referebantur defenſionem. Locis plus minus quadraginta ad viæ compendium perrumpuntur priuata ædificia, per quæ gradibus ex ligneis perticis factis, in mœnia ad quemuis caſum aſcenderetur. Comportabant vndique in mœnia ex viarum ſtratis exemptas ſilices mulieres, quin & vaſis detractorum vinculorum ſtupa atque pice materia ad excipiendum ignem aptiſſima obuolutorum, tanta certatim vis comportatur, vt totæ turres excipiēdis ijs longe impares ſint repertæ. Inſigebantur itaque terræ altiſſimi pali qui ad ſummum culmen vltra aliquot cubitos ijs circumuinciebantur, eratque mulieribus tantus animorum feruor vt ne in viris quidem maior ad repellendum hoſtes debuerit deſiderari. Dum autem hęc geruntur mittitur per Cipdorpicam portam hoſtium caduceator, quod cæteræ fere omnes terra aggeſta inuiæ eſſent. Proponit miſſum ſe & Holſatiæ Ducis & Galliæ Regis nomine, vt deditionem offerat: non dubitare ſe quin oppidani eo ſint animo qui pacem quam bellum malint. Spectent præſens periculum quod non periculo, ſed commoditate vitare liceat. Iudicent ſatiuſne ſit ciuilitate ſibi prodeſſe quam pertinacia fortunarum omnium & capitis diſcrimen accerſere. Coniunctas eſſe duorum potentiſſimorum regum & Daniæ & Galliæ vires, quorum vtriuſque tanta vbique eſſet potentiæ exiſtimatio, vt non ciuitates tantum, ſed & regiones ſolo nomine eſſet territura. Copiarum Ducem eſſe Martinum Rosheymium, non minus longo militiæ vſu, diutinaque armorum tractatione quam victoriarum numero longe nobiliſſimum. Imperatorem aut vndis in Argeirenſi expeditione oppreſſum, aut in littus delatum animi ægritudine ſupremum clauſiſſe diem. Atque vt maxime inter viuos agat, non poſſe ab eo aliquid præſidij expectari, vtpote qui à Gallia numeroſiſſimo exercitu oppugnetur, longiuſque abſit quam qui paucorum dierum itinere laborantibus ſubſidio venire poſſit. Conſulant fortunis ſuis, conſulant

Hoſtium caduceator.

Oratio caduceatoris.

lant & ſuæ & ſuorum ſaluti, efficiantque ne maiorem fidei Imperatori datæ, quam propriæ incolumitatis rationem habuiſſe videantur. *Reſponſum caduceatori datũ.* Reſponſum eſt ex communi totius Senatus decreto atque plebis ſententia: Videri ſibi mirum tantæ vrbis autoritatem adeo ipſis contemptui eſſe, vt non aut Rege aliquo, aut alioqui magnæ potentiæ homine Imperatore: ſed latrone ſceleratiſſimo Duce, eam tentare aggrediantur. Eſſe ſe eo animo qui fidem Imperatori optimo datam nulla quantumuis graui imminẽte neceſſitate, prodere velint. Fruſtra ad terrorem, Galliæ Regis & Holſatiæ Ducis authoritatem proponi apud eos, qui præter Imperatorem agnoſcant neminem. Rosheymij latronis nomen quod ad terrorem productum erat, maximo ſibi ſolatio eſſe. Nõ dubitare ſe quin eius latrocinijs finẽ ſi quid tentet, dij immortales ſint impoſituri. Imperatorem mortuum citius euigilaturum quam aut Holſatio aut Gallo conueniat. Externis auxilijs nihil ſibi opus eſſe, quib. non tantum cõpiæ ſint ad defendendam vrbem, ſed & ad acie in campo dimicandum. Non videre ſe quomodo & ſibi & fortunis ſuis & liberorum ſaluti ſint conſulturi, ſi optimi Imperatoris abiecto imperio, aut tyrannos aut latrones admittant. Experiantur tantum quid aut Holſatij aut Galli authoritas, aut Rosheymij victoriæ poſſint. Nulla interim vrbis pars quæ hoſtem ſpectabat aut quæ eum contingere glandibus bellicis credebat, vel minimum tempus ab eiaculatione intermittebat. Tonabat vndique cœlum, videbantur diſrumpi vndiquaque nubes, fulmina irata cœlo deijci, remugiebat citra intermiſſionem ſonitus reuerberatione aer, concutiebantur velut terræmotu aliquo vicina omnia. *Senatus prouidentia.* Exterritus ſe intra alueum condebat Scaldis. Senatus interim vt reip. rationes quam firmiſſime ſtabiliret, euocarat è Flandria quæ Scaldi adiacet M. & C C. milites, qui vrbi præſidio & ciuibus refocillationi in excubando eſſent. Erant agreſtes corporibus prorſus giganteis, ſed inermes. Apparuit eo tempore mira Senatus huius noſtri prouidentia, qui inermem eam multitudinẽ, armis ad id repoſitis ita inſtruxit, vt pręter nomen militum nihil requiri poſſe videretur. Deerant haſtæ. Allata ſunt mox harum aliquot plauſtra in forum, proiectæ in medium cuique quæ ſibi habiliſſima videbatur arripere licuit. Data ſunt ſclopeta ex publico ijs qui vti nouerant. Nec hi tantum ſed tenuiores ciues armis idoneis reip. ſumptu inſtructi ſunt. Nocte ea quæ Mercurij diem ſequitur multa & priuata & publica fana & prophana ædificia in ſuburbio incenſa ſunt, vt & hoſtium inſidiæ flammæ luminibus proderentur, & obſidendæ vrbis præcluderetur oportunitas. Fuit id duriſſimum Senatui ſuorum opes flammis cremare, ſed quid non extorquere potuit extrema totius ciuitatis atque adeo ciuium omnium vitæ neceſſitas. Inter Diui Georgij portam & Cipdorpicam, collegium erat virginum ſacrarum (Nõnas vocant) non multis paſſibus ab vrbis mœnibus è regione cataractæ penſilis cui firmiſſima arx ante annos non multos erecta innititur, quæ eo conſilio conſtructa erat, vt ſi id collegium ab hoſtibus occuparetur aliquando, ex hac in eos ardentes globi conijcerentur, quibus ab acceſſu prohiberi poſſent. Totum hoc incendio aboletur. Cadunt aræ diuis ſacræ, cadunt & horum imagines, nec diui tonantis effigiei impiæ flammæ pepercerunt. Sortitur & collegium id virginũ ſacrarum quod erat ex oppoſito portæ quæ ab ijs nomen etiamnum retinet, eundem euẽtum: proſpectabant hæc è mœnibus oppidani quorum nonnulli dolorem in lachrymas, plerique in iram atque vltionem hoſtium effundebant. *Oppidani efflagitant portas aperiri.* Efflagitabant etiam conuitijs portas aperiri. Ferendum non eſſe tantam ciuitatem non à militum: ſed prædonum, proditorum atque ſacrilegorum exercitu obſideri, non regibus, ſed proditoribus Ducibus. Poſſe vel ſextam oppidanorum partem ei furori obuiam ire. Coſs. atque Senatus (qua erant prudentia) reputantes quantum momenti in eius vrbis fideli atque diligenti cuſtodia poſitum eſſet, quæ opibus & authoritate totius Europæ eſſet nobiliſſima atque in cuius expugnatione non Brabantiæ Flandriæque ſolum, ſed omnium regionum Cæſari parentium victoria poſita eſſet: maluerint continendo cives ſuos intra mœnia, ciuitatis ſaluti proſpicere, quam emittendo portis eos & hoſti obijcere, & publicam ſalutem in periculum vocare. Norant enim ſatius eſſe cum ignominia ciuitatem tueri quam cum gloria eandem peſſundare. *Eruptiones quãdo locum habeant.* Eruptiones non niſi rebus deſperatis in extrema neceſſitate hominum eſſe nõ fortium,

tium,ſed temerariorum: qui non conſilio,ſed furore dimicant, Stultum eſſe dubiam martis aleam ſubire, vbi pace frui liceat: maxime aduerſus eos hoſtes, qui vt cũ multa gloria vincere, ita propemodum cum dedecore vinci potuerint. Non debere fures, prædones, atque ſacrilegos bonorum ciuium manu cum gloria occidi, ſed aut in rota aut cruce à carnifice cum ignominia ſtrangulari. Diſcuſſis tandem tenebris ſolis orientis radijs, emittebantur crebro portis, maxime ijs quæ hoſtem ſpectabant, ciues aliquot, vt quid hoſtes in animo habeant cognoſci queat. Videbantur enim è mœnibus totum eum campũ qui à Willibordo nomen habet peruagari, nunc dumis arboribuſque quibus is locus munitiſſimus erat ſe tegere, rurſus ex latebris in apertum ſe dimittere, quæ res aut ſuffoſſiones aut vallorum erectiones videbatur minitari, quæ propter arbores obiectas non è mœnibus, ſed per exploratores emiſſos cognoſci poterant. Toto hoc die eadem fuit oppidanorum diſciplina, quæ ad hoſtium aduentum fuerat. Seruabant regionum præſides accurate loca ſibi deſignata. In officio perſiſtebant iaculatorum iuratorum quos ad forum conſediſſe dictum eſt collegia. Periclitantis vrbis clauum tenebant Marchio, Conſules atq; Prætor cum ijs quorum ante meminimus. Emittuntur vndiquaque ex mœnibus turribus atque portis in hoſtem globi, curatur ne quid in vrbe à proditoribus inferri diſcriminis poſſet. Examinantur omnes totius vrbis tabernæ popinariæ, œnopolia atque diuerſoria publica, nihilque prætermittitur quod ad compeſcendos intra mœnia proditores, ad arcendos è mœnibus hoſtes ſpectare videretur. Ab eo tẽpore animus oppidanis creſcere, hoſtibus alacritas diminui cœpit. Siquidem vt viderunt proditionis conſilia diſcuſſa, coniectos eius authores in vincula, nuſquam tota vrbe enaſci incendium, & vrbi in horas recentia aduenire auxilia, tantam bellicarum machinarum vim in muris & turribus & portis diſpoſitam, nec die nec nocte ab eiaculatione globorum tempus vllum intermitti, prodire ſe nuſquam poſſe quin globorum ictibus mox feriantur, ad ſaniora obſidionis ſoluendæ conſilia animum adijcere cœperunt, quæ vt occultiora eſſent ſecundo die ab Iacobi feſto, non procul à porta rubra aliquot ſigna præcedente terribili taratantaræ cantu, cui concitatiores tympanorum bombi admiſcebantur, velut mox vrbem aſſulturi erexerunt. Contorta eſt eo tanta bellicarum ſphærarum è mœnibus multitudo, vt præ fumo clariſſimo die ſol conſpici multis in locis nequiuerit. Qui ad Chroeneburgicam portam ſtationes habebant oppidani, audito hoc aſſultus futuri apparatu, ad Senatum referunt de incendendo Carthuſienſium collegio quod extra eam portam ſitum eſſe ante demonſtratum eſt, quod maximam oportunitatem oppugnandæ eminus vrbis, ob ſitum, munitioneſque firmiſſimas habere videretur. Proponunt iniquum eſſe ob paucorum ambitionem, totius ciuitatis fortunas periclitari, non debere id collegium ab ea fortuna immune eſſe quam iam tot ſplendidiſſima ciuitatis ſuburbia, denique duo virginum ſacrarum cœnobia eſſent ſortita. Si præmonſtratenſi cœnobio quod Michaelitarum vocant, intra vrbis mœnia ſito, tantum loci ademptum ſit, quantum ad ciuitatem ea parte defendẽdam ſufficeret: iniuſtum eſſe hoc ab ea fortuna prorſus liberum ſeruari, quod non tantum ad oppugnandam vrbem, ſed & intercludendam eandem cæterarum ciuitatum auxilijs atque commeatu locum maxime haberet oportunum. Cæteros commodius fortunam ſuam perpeſſuros, ſi eandem cum multis alijs haberent communem. Id ni fiat minitantur ſe mœnia eo in loco deſerturos. Non enim poſſe ſe ciuitatem eam defendere, cuius ſaluti paucorum detrimentum præponatur. Iniectæ ſunt ergo & in hoc faces, non paucorum odio, ſed commodandi communi ciuitatis ſaluti ſtudio. His ſtudijs eo die tranſacto, ſuperuenit nox quæ cum oportuna videretur hoſtium tormẽtis bellicis vrbi admouendis, quæ luce ob globorum qui ex vrbe emittebantur multitudinem nullo modo admoueri poterant, cauetur ne tota nocte vllæ eijciantur bombardis ſphęræ, ne earum ſono hoſtium cœpta vllo modo obnubilarentur. Taciti iubentur omnes ſtationes ſuas obſeruare, auremque ſubinde ad hoſtes admouere, quo ſtrepitus equorum bombardas aduehentium exaudiri commodius poſſet. Silent in vrbe omnia. Nuſquam aut bombardarum tonitrua, aut tympanorum bombi aut alioqui paucorum ſtrepitus audiebatur: quod ſilentium eo fuit hoſtibus

Animus oppidanis creſcit.

Excidunt hoſtes ſpe oppugnandæ vrbis.

Oppugnatio ſimulata.

ſtibus admirabilius, quo ante tumultuoſiora fuerant omnia. Alijs deinde affectibus ex alijs vt fit mentem tentantibus, quum & ſuam paucitatem & ciuitatis amplitudinem apud animum ſuum reputarent viderentque in proditione qua maxime freti audaciam tentandæ vrbis conceperant, nihil ſubſidij eſſe, & ſceleribus iam animos ipſorum conſcientiæ flagello exagitantibus, & fugam cædemque & quæ his atrociora erant minitãtibus, dum machinas admouendas expectamus, hoſtes de amouendis ijs cogitant, dum eos acceſſuros propius putamus, illi de diſcedendo cõſilia capiunt. Erat noctis hora quantum nobis ex ſyderum motu videbatur (nam horologia toto eo tempore quo vrbem acceſſerant hoſtes prorſus muta fuerant) circiter prima, cum ſubito flagellorum quibus equi ad laborem incitabantur verbera ex mœnibus audiri, excitari pedum equorum laborantium plauſus, non procul Dammo, quod non multos paſſus ab vrbe diſtabat (nam in tãto ſilentio ne minimus quidem motus latere potuit) oppidani qui inter Cipdorpicam & Rubram portas excubabant (hi enim hoſtibus maxime vicini erant) hæc è mœnibus audientes, cum non multas ante horas de oppugnatione futura rumor per totam ciuitatem ſparſus eſſet, ad ſuſtinendos hoſtium impetus ſeſe accingere, monereque eos qui bombardis præerant, vt eo vbi is tumultus audiebatur, globos dirigerent. Cæteris mœnibus omnibus ad quæ is ſtrepitus non peruenerat, altiſſimum erat ſilentium. Exonerata fuit igitur in eum locum, in quo is ſtrepitus audiri videbatur bombarda, quæ & ob noctis ciuitatiſque ſilentium tanto fragore pertonuit, vt cœlum ipſum ruere videretur. Hoc ſonitu excitati cæteri omnes machinarum præfecti, quod non fruſtra exoneratam hanc putarent ab ea parte qua hoſtes caſtra habebant, immiſſo igne non in ventos, ſed in regionem eam quam hoſtes tenebant, tormenta direxerunt, ita factum, vt vnico momento plura C C C. in hoſtes ſint exonerata. Vagabatur eo tempore per totam ciuitatem fama, hoſtes mœnia ea occupaſſe quæ ſunt inter Piſternenſem portã & eam quæ à luto nomen habet, cuius famæ non dubium eſt quin proditores authores fuerint. Itaque nola maxima cuius ſignum in rebus dubijs obſeruabatur, triſti atque lugubri ſonitu totam ciuitatem perſonabat. Regionum earum præſides quas ad Scaldem excubaſſe dictum eſt, agmina ſibi concredita verſus ea loca agere, quæ ab hoſte occupata dicebantur, Audiebantur ciuium mutuo ſe adhortantium voces. Iaculatorum iuratorum collegia acie inſtructa forum ſeruabant eo properatura quo vrbis periculum vocaſſet, ita de hoſtibus profligandis cogitamus, qui iamdudum ſolo vrbis aſpectu moti fugam meditabantur. Promouerãt enim machinas bellicas non ad vrbem, vt è mœnibus fieri putabant oppidani, ſed ad fugam capeſſendam. Videbant eam enim C o s s. atque Senatus prudentiam, quæ proditioni ſtructæ facile conſilio obuiam eſſe itura, & eam oppidanorum alacritatem atque vigilantiam, quæ tantulis copijs expugnari non poſſe videbatur. Itaque ſub auroram hoſtes (quod noctis inſidias metuerent) caſtra mouere, non diſſimulanter fugam arripere cœperunt, relinquentes vrbem inexpugnatam, ad quã expugnandam tot annis omnes impias proditionum cogitationes atque conſilia adhibuerant. Non potuit eos florentiſſimum Galliæ regnum, non Holſatiæ atque Cliuiæ Ducum authoritas, contra vrbis amplitudinem fulcire. Qui vrbem oppugnaturi venerant, ſolo nomine, ſola authoritate, ſolo eius aſpectu in fugam conijciuntur: multorum annorum proditiones extemporaneis C o s s. atque Senatus noſtri conſilijs expugnantur. Inceditur poſt fugã ab hoſtibus circumforaneis Merxheymium. Incenditur Dammum. Incenduntur ædes multæ extra portam rubram & Cipdorpicam. Omnes eæ molæ quas in campo, qui Willebordi templum cingebant, erectas fuiſſe demonſtratum eſt, incenduntur. Erãt negociatoribus Antuerpienſibus pleriſque ſplendidiſſima circum vrbem prædia, hæc omnia maxime quæ Septentrionem & Orientem ſpectabant, incẽdio abolita ſunt. Profecti deinde per locum qui à figulis nomen habet per Burgerhoutum, omnia incendijs atque rapinis miſcuerunt. Hinc Ranſtum, deinde Lyram præterlegunt: à cuius oppugnatione multitudine globorum ignitorum deterriti Duffelam petunt, qua non ſine maximo detrimento depopulata Louanium contendunt, certam eius expugnationẽ credentes, à quo & telorum miſſu reiecti, Gallicobrabantiam prædabundi peruagan-

Hoſtes fugam cogitant.

Noctu vltima creduntur hoſtes ad vrbem accedere.

Fama ſparſa de expugnatione vrbis.

Digitized by Google

gantur. Hinc non paucis acceptis vndiquaq; vulneribus, Galliam nunciaturi Gallo ſuas victorias ingrediuntur. Ad hunc modum clariſſima Antuerpiæ ciuitas primum Deorum immortalium ope, deinde Coſſ. atque Senatus conſilio, ciuium concordi alacritate atque virtute, & contra clandeſtina proditionum conſilia, & apertam hoſtium vim Caroli quinti, Imperatoris imperio ſeruata eſt incolumis.

GELROGALLORVM GRASSATIO IN LOVANIENSES, PER Martinum à Rosheim: ab eximiæ ſpei aduleſcentulo Flandro poſteritati prodita 1542.

IAM modo complerat dignas carbone Calendas
Menſis ab Auguſto Cæſare nomen habens,
Sordida colluuies nebulonum Principe Gallo
Cum fremeret contra nobile Louanium.
Hæc igitur paucis narranti prima ſororum
Cultori fer opem Calliopeia tuo.
In Mare condiderat ſeſe Phœbeius orbis,
Alternas Luna iam ſubeunte vices:
Idcirco vigiles ſomnum petiere diurni,
Nocturnique recens turba ſubiuit onus,
Nox ruit inuoluens denſa caligine cælum,
Lucifero nec adhuc cura laboris erat:
Sed tamen indicium vicinis fecit ab aruis
Flamma, quod à muris non procul hoſtis erat.
Sueta dies feſtos ornare, tonantia Martem
Aera dabant triſtes terribileſque ſonos:
Protinus attoniti currunt iuueneſque ſeneſque.
Nunc ferus hoſtis adeſt, quilibet ore ſonat.
Claudipedes, valgi, vari, nullumque retardat
Aut podagra, aut febris, vel paralyſis iners,
Quodque magis mirum eſt, raptis properare laternis
Vidiſſes Clarium Pierideſque Deas.
Scilicet in tali caſu miſerata ſuorum
Cultorum Altricem numina docta puto.
I nunc, & moueat riſus inſignis Homerus,
Qui fieri diuûm prælia ſcribit ope.
Interea æquoreis rutilum caput extulit vndis
Cynthius, ignipedes iamque reduxit equos:
Ecce cateruatim nitidis micat hoſtis in armis,
Cernis vt in ſummo monte nitare niues.

Corruſcant vexilla, tubæ taratantara fundunt,
Pulſibus horrificis tympana cuncta replent.
Sed tamen impauido cleri cum plebe ſteterunt
Pectore, nec ſæuis ſuccubuere minis,
Pars bombardarum ſatagit prouoluere moles,
Pars turres armis conſtabilire ſuis.
Hâc ſalices, illâc duras crepitantia quercus
Plauſtra vehunt, alij ſtramina, ſaxa, picem.
Suffodiunt alij valido terræ aggere portas,
Certatim exequitur munera quiſque ſua.
Fœmina quà potuit quoque ſedulitate iuuabat,
Pars recreat dulci membra liquore virûm,
Hæ portant cineres, aliæ longo ordine terram,
Saxaque: robuſtas fecerat ipſe Timor.
Vt ſis debilior nano (mihi crede) coactus
Acer & in pugnas ingenioſus eris.
Iamque aderat rogitans, ciuesne apprehendere bellum,
Gallorumne velint ſub ditione tegi.
Conſilium proceres ineunt, hoſtilibus armis
Seſe poſſe negant viribus eſſe pares.
Denique conſtituunt hoſtis tentare ſuperbi
Si fieri pretio lenior ira queat.
Caſtra petit cuſtos inimica Blehemius vrbis,
Vtque aderat, ſoluit talibus ora ſonis:
O Dux, cui medios valide penetrare Brabantos
Fors dedit, heu nobis fors inimica nimis.
Si qua fides vſquam, ſi qua eſt reuerentia iuſti,
Ne precor infeſtes Louanienſe ſolum.
Non etenim veſtros populatum venimus agros,
Non indicta ſuis ſunt quoque bella modis.
Si tamen in miſeram placeat dominarier vrbem,
Immeritos vrbis cur mala fata premunt?
Apta magis libros quam durum euoluere ferrum,
Eſt ibi doctorum, nobiliumque cohors.
Quos amor huc ſtudij longinquis traxit ab oris.
Parce vel innocuo, non meritoque gregi.
Forſitan & veſtros inter proceresque Ducesque
Eſt, qui non doleat ſe hunc coluiſſe locum.
Si faciles eſtis, pietas tua præbeat aures,
Et fiat precibus mollior ira meis.
Dic pacis leges, nullam patiere repulſam,
Hoc adiuro tibi Cæſarianus eques.
Dixerat. Aſt toruo diſtorquens lumina vultu,
Molles tolle preces, nil (ait hoſtis) agis.

Tradi-

Tradite, vel rapiam vobis hoſtiliter vrbem,
Et tunc conſilium res dabit ipſa mihi.
Ille metu trepidus, pactum vix impetrat horæ,
Vt referat tutus ciuibus acta ſuis.
Sic tandem accelerat rapidos ad mœnia greſſus,
Vix tamen in primis faucibus vrbis erat:
Vndique paulatim ſubrepſit perfidus hoſtis,
Explorans ſi qua parte nocere queat.
Non ſecus atque lupus recubans in vertice montis
Reſpicit errantes inſidioſus oues.
Quam nihil ingenuum, quam nil ſine fraude, doloq;,
Galle, vel infanda proditione facis.
Hoſtis vt hoſtis adeſt, ſi fidis pace ſequeſtra,
Cur ſtruis occulta callidus arte dolos?
At ſcelus hoc, oculis contemplans omnia iuſtis,
Non potuit tacitus præteriiſſe Deus.
Sed pius acciuit belli ſtudiique magiſtram
Pallada, & ex imo pectoris orſus, ait:
Chara mihi ante alios diuos Tritonia, quantis
Sit ſubiecta malis vrbs tua nota vides.
Ergo ne tot gemmas, tot lucida ſydera mundi,
Tot ſpes egregias auferat vna dies?
Per Styga non patiar: tu diua tuere Brabantos,
Latronumque tua funde ſub vrbe manus.
Illa minax, alta diuorum ſede relicta,
Contulit audaces ad loca iuſſa pedes.
Vtque aderat, iuuenum ſtimulis ardentibus iras
Suſcitat, vna omnes protinus ore fremunt,
Proh ſcelus, an patimur vinci ſine puluere muros?
An nihil omnino dextera noſtra valet?
Anne vltro iugulum ſtricto præbebimus enſi?
Siccine nos vitæ pœnituiſſe poteſt?
Ne deſint animi, ſtudiis belliſque Minerua
Rite præeſt: eius nos quoque turba ſumus.
Si tamen immorimur, mortem defenſa iuuabunt
Mœnia: laus paucis vincere maior erit.
Nec mora, fit clamor, redduntque tonitrua ſæua
Bombardæ, credas intonuiſſe Iouem.
Heu quis tunc luctus fuerat, planctuſque per vrbem?
Euictæ facies hæc tibi Troia fuit.
Aufugere Duces, locupletes deinde ſequuti
Sunt, vel in abiectis delituere caſis.
Ut taceam, varias quas aſſumpſere figuras,
Quæ decorent libros Naſo iocoſe tuos.

Quam ferus heu dominus Timor eſt: vel muris in antrum
Prorepes,modo dum iuſſerit ille tibi.
Virgo pudicitiæ,ſoboli matrona timebat,
Orando ſuperos ſollicitauit anus.
Et ſimul implerunt vlulatibus aera magnis.
Mortis vbique pauor,magnus vbique dolor.
Interea cleri promptis cum ciuibus acres
Defendunt ducibus mœnia nuda ſuis.
Nec ceſſare prius morti dare corpora,quam nox
Illabens nitidum vinceret atra diem.
Aſt iras hoſtis voluens furibundus inanes,
Subiecit pauitans anxia terga fugæ.
Nec redit:vt ſcopulos ſi quando euaſit acutos
Cautus ab infauſtis nauta veretur aquis.
Vos tamen ô ciues diuino numine tuti
Ferte Dijs memori ſuauia thura manu:
Seu,quod odorifero thure eſt acceptius omni,
Viuite, vt iratus non queat eſſe Deus.

Aliud in eoſdem.

Hinc hinc Galle procul,procul aut bombarda repellet.
Heus fugito,ſedes hic Iouis ales habet.
Perfidus ille nihil Gelrus,nil Cymber iniquus
Profuerit:criſtas erigere ergo caue.
Quos duce Borbonio ſenſiſti lenius vngues,
Ni fugis,hos acres experiere magis.
Semiputata tibi Latio calcaria quondam:
Ergo fuge,aut totus diripiere miſer.

FRAN-

FRANCISCI REGIS GALLIARVM, ACTITATA PER Legatos & litteras cum Imperii Principibus vniuerſis, atq; etiam Fœderatis Smalcaldicis, in Comitiis præcipue diuerſis in locis celebratis.

E VETERI EDITIONE PARISINA, diligenter emendata, & meliori ordine digeſta.

CHRISTIANISSIMI REGIS AD Imperii ordines epiſtola, menſe Februario data, Anno M.D. XXXIV. calumniarum in eum diſſeminatarum refutatoria.

Meminit Sleidan. lib. 9.

FRANCISCVS DEI GRATIA FRANcorum Rex, &c. Reuerendiſſ. Illuſtriſſ. inclytis, generoſiſſ. ſplendidiſſ. ampliſſimis, ſpectabilibus, & prudentibus ſacri Romani Imperii Electoribus, Principibus, Comitibus, equitibus, ciuitatibus, ciuiumque magiſtris, ac cæteris ordinibus, amicis, fœderatis, & ſociis chariſsimis S.

VELLEM, Ampliſſimi ordines, eam haberent omnes illuſtri & excelſo loco nati, veritatis honeſtique rationem, vt quum aliquem neque vere neque per ſe ipſi honeſte accuſare poſſunt, indignum ſua exiſtimatione ducerent clam ſummiſſis calumniatoribus, falſos & commentitios rumores diſſipare: profecto non inuenirentur, qui tam licenter apud vos in circulis omnibus & conuiuiis (vt nunc fieri audio)meo nomine abuterentur ad inuidiam. Qui ſi tamen rationis eſſent atque ſenſus vllius participes, plane intelligerent, longe aliam & maiore artificio fuiſſe in me inſtruendam accuſationem, & quæ ſimilitudinem veri ſaltem aliquam præ ſe ferret; ſi nos modo iactis inde diſcordiarum ſeminibus committere, ſi communis inter nos originis, ſi tot ac tantorum inuicem collatorum & acceptorum beneficiorum memoriam poſſe ſperent aliquando cōuellere. Solimanni Turcarum Regis & Chriſtianæ religionis hoſtis Legatos, apud Chriſtianiſſimum Galliarum Regem honorifice ac liberaliter aiunt excipi: Germanos ad eundem Regem aditu prohiberi: per huius aulam, per vicos & fora, per compita omnia, volitare homines cultu ac veſtitu Turcico: Germanico incedere, flagitii loco eſſe: Germanis omnibus, nullo diſcrimine impingi violatæ religionis crimen, vt huius obtentu capi, vapulare, cædi, & ad omne ſupplicium rapi poſſint: plena eſſe in Galliis eiuſdem gentis hominum ergaſtula, quibus ſpei nihil iam ſit reliquum, niſi vt publico Germaniæ conſilio comparetur ad eos vinculis eximendos numeroſus, idemque inſtructiſſimus exercitus. Quęnam iſta (malùm) eſt hominum amentia & ſtupiditas? Si quum nihil habent quod in me poſſint vere iacere, neque aperte meam famam atque dignitatem apud vos oppugnare audent, ob idque eam ſubuertere per cuniculos & fraudem moliuntur, cur non fingunt aliquid ad eam rem vel aptius vel ſolidius? Cur in iſtis hærēt male concinnatis & frigidis calumniis? Adeone vos vecordes arbitrantur ac ſtupidos, vt temere huiuſmodi rumorum & concionum ventis agitemini? vt conſiderare neſciatis, quid, in quem, à quo vobis proponatur? vt à ſuppoſititiis vera, à translatitiis propria, tanto rerum vſu prudentia præditi ſecernere nequeatis? Proculdubio amici, ſocii, ac fœderati veteres, ſi quid eorum criminum, quorum intentatione ab iſtis ego vapulo, non eſt

Digitized by Google

omnino commentitium, id iſti calumniarum artifices ab iiſdem ipſis, à queis mihi ſubornati ſunt, in me tranſtulerunt. cui ſane non criminationi (eam enim ne texere quidem poſſunt) ſed conuitio potius atque petulantiæ, non tam ad reſpondendum adducor, vt ne famam negligere videar, quæ ab iſtis apud vos, hoc eſt, ab impudentiſſimus & leuiſſimis hominibus, apud grauiſſimos & prudentiſſimos viros detrimentum accipere nequeat: quam ne hanc in eorum authores aliquando recaſuram inuidiam, diutius velle videar alere ſilétio ac taciturnitate mea. Quos nimirum pro ea quæ cum illis mihi intercedit affinitate, proque eius Imperii maieſtate quod gerunt, honoris tantum atque amicitiæ gratia nominari à me poſſe velim. Id quod ego quum videam à me perfici nulla ratione poſſe, quod hæc in primis ad eos pertineat oratio: ſic enitar tamen more ac modo reſpondere, vt ſi dicenda quædam mihi erunt (vti erunt profectò) quæ ſint eorum aures offenſura, perfacile intellecturi ſitis incidiſſe me in ea potius, quam ex induſtria deſcendiſſe. Atque hoc primum magnopere velim ex iis quærere, quum ad Turcarum Regem iidem ipſi abhinc annos aliquot iterum atque iterum Legatos miſerint, & ab eo viciſſim acceperint, cum literis & mandatis fortaſſe minus honorificis, idque inconſultis & inſcientibus iis, quos maxime conſuli oportebat, quorum ſcire quidnam rerum illi molirentur intererat: cur id mihi de re omnium maxime ad vniuerſorum decus, & ſingulorum quietem (vti ſtatim audietis) pertinente non liceat? Egone ſic ad eorum ſim factus arbitrium, vt mittere ad neminem, à nemine accipere Legationem audeam, niſi impetrata prius ab iis venia? vt Legatos quos omnia omnium gentium iura, vel ab hoſte venientes eſſe ſacroſanctos volunt, ego pro illorum arbitrio debeam violare? Hoſtis autem appellatione Solimannum vt cenſeam (ſepoſita interim religionis cauſa) veſtræ quietis, ampliſſimi ordines, vna ratio, meumque in vos præcipuum ſtudium effecit, dum eidem ſcilicet in vos armato, mei capitis & fortunarum periculo bellum indixi: dum accito in ſocietatem eius belli Sereniſſimo Britanniæ Rege, qui cum omnia ſoleo habere communia, ego me in illum, ſi vnquam in vos bellum moliatur, ducem fore & anteſignanum recepi: dum equitum cataphractorum tria milia, peditum quinquaginta, atque ex eorum numero, ad triginta Germanorum milia, per literas ad vos, ad Cæſarem, ad Pontificem, ad vniuerſos, quarum exemplaria etiam ad Solimannum ipſum perlata ſint, auctoraturum me ſum profeſſus. Et interim tamen criminabantur iſti, quaſi contuliſſet, atque adeo communicaſſet ille mecum ſua conſilia; imo quaſi ego illum eſſem, vt in Germaniam armis inuaderet, adhortatus. Hoc eſt ſcilicet, Solimannum in vos excitare, quod illi me ipſe atque meas opes omnes opponam, quod in illum vos armare, quod alere meo ſumptu non recuſem? At is (inquiunt) Legationem ad me miſit hoc tempore. Miſit ſane. Atqui ſi nos omnes ſano vti conſilio voluerimus, ab Opt. Max. Deo primum, deinde mea ſimul induſtria, ſimul in religionem eximia pietate, factum eſſe intelligetis, vti ex communi piorum omnium vſu ac dignitate, quam chariorem ſemper habui meis omnibus commodis & rationibus, eandem ad me Legationem miſerit. Etenim quam ii pacem ab eo tam indignis ambirent legib', vt eius fieri vectigales non erubeſcerent, quo ſcilicet expeditionem eius ſecuri, minore vſurparent negotio affectatam in Chriſtianos omnes tyrannidem: ego eam mihi ab Solimano vltro oblatam pacem, minime quidem reiiciendis conditionibus: tamen conſtanter ac diu accepturum me pernegaui, niſi pios cæteros eriperem mecum omnes ab eiuſdem hoſtis iniuria. Neque vero aliā ille ob cauſam in mora eſt, quominus eam ab ſe pacem impetrari quamprimum ſinat, quam quod iſtos intelligit, monarchiam in nos obſcure, ac veluti certa propemodum ſpe complecti: quibus ſi res (dum nobiſcum ille pacem colet) ex animi ſententia ſucceſſerint, inuidioſa illi futura ſit eorum potentia. Quod ſi bello inter nos cenſuerimus omnino abſtinendum, & quæ iuſte quiſque poteſt, ea retinere tantummodo voluerit: nihil ille magis cupiat, quam vt ſibi liceat, omnis item belli à nobis ſecuro, extra noſtros fines adornare alios, aut perſequi armorum apparatus. Itaque in manu habemus noſtra poſitum, vtrum ſine cæde & ſanguine potentiſſimum hoſtem longiſſime à nobis continere, an vt priuatam vnius aut alte-

Solimannus.

rius

rius alamus ambitionem, (cuius neque finem vllum prouidere, neq; fidam potentiam diutius ſperare poſſumus) rempublicā noſtram incertiſſimis bellorū euētis, & ancipiti vel poſt victoriam fortunæ malimus exponere. Quid cæteris eſſe optimū factu videatur, in medium ipſi afferant. Ego quidem ſi quis vllam honeſtæ pacis, vel induciarum duntaxat cum eo conditionē eſſe repudiandam cenſuerit, illum officii ſui parum eſſe memorem (ne quid grauius dicam) exiſtimo: hoc præſertim difficillimo tempore, quo afflicta bellis ciuilibus, atq; peruerſis nō paucis in religionem inuectis opinionib⁹ ſaucia reſpublica, nihil magis ſpectare videatur, quam vel tantillū in ſecura pace laxamenti: dum ſeipſa reficiat & recreet, dum coacto vniuerſorum Concilio, ſtatuamus in his pugnantium inter ſe dogmatum fluctibus, quid dignitas Eccleſiæ, q̄d temporū ratio, quid ſuæ cuiuſq; in prēſens ſalutis, & in futurum quietis cura poſtulet. Atq; vtinam Numinis benignitate, ſuperſtitem annos aliquot adhuc habere nobis licuiſſet Clementem VII. Pont. Max. vidiſſetis profecto, idq; perbreui, nos iterum omnes in vnum velut corpus coaleſcere. *Clemēs VII. PP.* Intellexiſtis enim prope omnes, certe multi, ex Legato ad vos noſtro, quid iam eſſemus ego & ille inter nos ea de re commentati, ac prope iam pacti: atq; ne tunc indiceretur Concilium, vnum hoc nobis impedimento fuiſſe, quod is Cæſari, eum ſe conuentum in Italia habiturum, receperat. Contra ego cōtendebam efficaciſſimis (vt mihi videbar) rationibus quum haberent ipſe ac Cæſar in Italia nulli non formidoloſos exercitus, illos magis vt in decreta ſua nos cogerent, quam adducerent, eo nos quodammodo velle pertrahere, pro certo haberi oportere. Addebam (id quod erat) tot initis à Cæſare fœderibus, quo videlicet me acceſſu Italiæ procul ſummoueret, armatum citra rerum nouandarum ſuſpicionem, inermem citra periculum, committere illis me locis nō poſſe: atq; adeo non ſublatis in ea belli atque diſſenſionum cauſis, debere potius ad veſtræ Germaniæ limites, quæ vix illi Chriſtianorum iniuriæ ſuſpecta ſit, hoc tempore indici Concilium: cuius ſane indictionem, ſicut Chriſtianæ reip. neceſſariam, modo loco libero, neq; conuenturis infido, ita diuerſo in loco, ne aliud oriatur ex alio diſſidiū, metus & periculi plenam eſſe iudicabam. Sed quod Clemente Pontifice perficere non licuit, faxit Deus Opt. Max. Paulo tertio Pontifice vt liceat. *Paulus III. PP.* Is quantū intellexi ex omnibus iis quicunq; bene cognitum hominē habēt, ſemper ab omni diſſenſione inter pios abhorruit. In quo quidem Pontifice creando ſic fuere libera ſuffragia, ſic eſt ab omni ambitu & largitione, ſic ab omni vi temperatum, cenſuram nullius Synodi vt timere poſſit, quæ fortaſſe conſcientia quoſdam ſuperiores Pontifices hoc infœlici ſeculo reuocare ab indictione Concilii potuit. *Cōcilii indictio.* Et hæc ſane conſtans de illius eximia virtute opinio, quodq; nullarum eſſe partiū diceretur, ſic apud me valuit, vt quum penes eos Cardinales, qui meam hactenus ſecuti ſunt authoritatē, creandi quem vellent, poteſtas eſſe, & eorum comitiorum cardo in eorum verti calculis videretur; ego tamen non vt meæ gentis aut factionis hominem (quod facile quidem factu erat, & nonnulli adhuc ſumma ope ac ſtudio perfecere) verum vt hūc ipſū deligerent, omnis mihi adhibita eſt cura & diligentia. Quodq; ꝓfiteri palā auſim, vt qui eius rei teſtes locupletiſſimos habeā oēs omnium partium Cardinales, vnum hoc in deſignationis eius gratiam impetrare volui, vti primo quoq; tempore piorū omniū Conciliū indiceret, opportuno omnib. atq; tuto loco, vtq; vnius Dei (q̄ feciſſe antehac ſēper dicitur) ſpectaret in primis dec⁹ & cultū, ſarciēdæq; & reſtituēdæ inter oēs cōcordiæ rationes. Habetis de Legatione Turcica. In qua vobis exponenda, quū ego tam appoſite in hanc inciderim Chriſtianorū concilii & publicę tranquillitatis mentionē, magnopere vos etiā atq; etiā rogo, cū vt veſtros quiſq; Cōcionatores moneatis, vt quā de mitigandis iis quæ circa religionē inoleuerunt controuerſiis, cogitationē & curā ſuſceperunt, eandē ne abiiciant: *Concionatores.* tū vt me certiorē faciatis ſuper hac indicēdi Concilii ratione, quid perfici à me, quid apud hunc Pontificē curari maxime cupiatis. Ego quicquid gratia apud eū valeo, & quantū ipſe per me poſſum, id omne ad hanc rem vnam perficiendam collatur⁹ ſum & cōſumpturus. Iam de veſtratium cæde aut captiuitate (quod iſti alterum caput conflandæ mihi inuidiæ conſtituunt) res omnis quomodo geſta, vnde collecti rumores, & ab ipſis calumniæ anſa quæſita ſit & arrepta, intelligite. Superiore Autumnō ſub Legati mei

àvo-

Digitized by Google

à vobis reditum, quum is ab iiſdem veſtris Concionatoribus quoſdam velut iſagogicos libellos de ſedandis iis controuerſiis attuliſſet, & cur nõ ſpe imbuerer optima initio, nihil eſſet: ecce nobis diſſenſionum & mendacii parens, veritatis & quietis hoſtis, quoſdam excitauit furioſos magis quam amentes, qui omnium expetendarum rerum ſubuerſionem haud dubie molirentur ac tentarent: quorũ ego paradoxa malo iiſdem ſepeliri tenebris, vnde ſubito emerſerant, quam apud vos, ampliſſimi ordines, hoc eſt, in orbis terrarum luce memorari. Tantum hoc dico, ſi qui vnquam inter vos eorum ſimiles, aut longo etiam ab iis interuallo ſuperati extiterunt, abominati (vt debuiſtis) illos atque execrati eſtis omnes. Quæ nimirum contagioſa peſtis, atque ad teterrimam ſpectans ſeditionem, ne latius in Gallia ſerperet, omni ſolicitudine, induſtria, opera reſtiti. In conſcios omnes quicunque fuere deprehenſi, vti more maiorum ac legibus animaduerteretur effeci, nulli hominũ generi parcens aut nationi. Quod ſi aliquis inter hos fuiſſet Germanici ſanguinis homo deprehenſus, certe in eum (pace hoc eſſe dictum veſtra velim) eadem oportuiſſet me lege vti, qua niſi viciſſim ego vt in meos vtamini concedam, ſi (quod nolim) vllum huiuſce genus piaculi apud vos aliquando admiſerint, indignus ſim & amicitia veſtra & Chriſtianiſſimi principis cognomento. Sed quod mihi periucundum accidit nemo veſtri generis homo (vtinam neq; noſtri) inter deprehenſos inuentus eſt, ad quem vel vlla ſuſpicio, nedum affinitas huius culpæ pertineret. Igitur niſi (quod improbe iſti videntur velle) hæretici omnes pro Germanis habeantur, nemo veſtratiũ in Gallia cæſus eſt, nemo ad vllum ſupplicium raptus, nemo (quod ſciam) habetur in vinculis. Patet aula, patent fora, patent omnia deniq; loca Germanis in Gallia omnibus. Germanici nominis aliquot Principes, multi equites, ſcholaſtici complures, mercatores, & opifices quamplurimi inter nos tuti agunt: quibus (vt abſoluam) in Gallia liberum eſt, quicquid Gallis, quicquid ipſis meis liberis eſt liberum. Ego vero, amici, ſocii, ac fœderati veteres, ſatis credo vos dudum illuſtribus argumentis perſpexiſſe, quam inſidioſa ſit, & quo tendat hæc in me perquam impudens & cõmentitia criminatio: qua me deferri qui volunt, proculdubio infenſiores mihi non ſunt quam ipſis vobis, quam ipſi toti Germaniæ. Quandiu autem hæc duratura eſt, Gallogermanorum & Germanogallorum inter nos (ita enim loqui placet) germanitas, infirmiores futuros ſeſe perſpiciunt, quam vt ſimul vtroſq; poſſint opprimere. Sunt igitur in hoc toti, vt collidi nos mutuo faciant, vtricunq; parti male ceſſerit ſuam fore occaſionem rati, quo inualidioribus vtriſq; effectis, in alterutros maiore compẽdio bellum capeſſant, & minore negotio conficiant. Sed hæc inter nos amicitia (quod ponere ſoleo inter Dei Optimi Maximi in vtramq; gentem, Gallicam dico & Germanicam, immortalia & maxima beneficia) hæc inquã amicitia, quam iſti adeo ſubuertere connituntur, longe firmioribus innititur radicibus, quam vt machinis huiuſmodi conuellere eam poſſint, aut vos in amicum & ſocium Regem concitare, cuiꝰ nulla in vos niſi ficta commemorari poſſit iniuria: imo vero qui maiorum ſuorum exemplo, ornamento ſemper eſſe vobis ſtuduerit, atq; vſui: quemq; nemo ſit mortalium, infirmum experturus vel hoſtem vel amicum.

Germanorum & Gallorum concordia.

Reuerendiſſimi, illuſtriſſimi, inclyti, generoſi, ſplendidi, ampliſſimi, ſpectabiles, & prudentes, amici, fœderati ac ſocii, Deum Optimum Maximum deprecor, opes ac dignitates veſtras vt tueatur, atque etiam augeat. Datum Lutetiæ Pariſiorum, Cal. Feb. Anno Dom. M. D. XXXIIII.

* * *

Digitized by Google

AD IMPERII ORDINES DE INDIcendi communis Chriſtianorum omnium Concilii ratione, Chriſtianiſſimi Regis epiſtola.

FRANCISCVS DEI GRATIA FRANCORVM REX, &c. Reuerendiſſimis, Illuſtriſſimis, inclytis, generoſis, ſplendidis, ampliſſimis, ſpectabilibus, & prudentibus Sacri Romani Imperii electoribus, principibus, equitibus, ciuitatibus, ciuiumque magiſtris, ac cæteris vniuerſis & ſingulis ordinibus, amicis, fœderatis, & ſociis chariſſimis, S.

SVPERIORIBVS ad vos literis, quum ad quaſdam reſpondere paſſim apud veſtrates in me diſſeminatas calumnias: obiter vobis, Ampliſſimi ordines, meum ſuper indicendo communi Chriſtianorum Concilio, ſenſum, animum, & expectationem ſignificaui: id quod fortaſſe tum feciſſem accuratius ac diligentius, ſi vel leuem coniecturam habuiſſem, fore vnquam vt (quod poſtea & literis multorũ & ſermone omniũ ad me perlatũ eſt) iſta quorundam obtrectatione ſugillarer, me ſcilicet ad eam rem vltro ſeſe accingenti Pontifici moram vnum attuliſſe, atque etiam (ſi CHRISTO placet) tam ſanctæ, piæq; voluntati eius me interceſſorẽ obtuliſſe. Vt nunc aũt ſe res habent, hoc eſt, quum iam dubitari apud omnes deſiiſſe debeat, quo ego ſim in eandem rem animo, atq; teſtes habeam locupletiſſimos, & grauiſſimos omnes omnium partium Cardinales, nihil me ab ipſo Pontifice contendiſſe obnixius atq; efflagitaſſe, quam vt primo quoque tempore omnes conueniremus: nihil ſane hoc tempore optare potui accommodatius, vel ad eorum, quibus ſolo vitæ meæ curſu offenſis, quæuis ſemper viſa eſt ſatis iuſta mei criminandi cauſa, vobis prodendam audaciam & impoſturam, vel ad meam apud vos ipſos ſartam tectam ab eorundem iniuria conſeruandam dignitatem, quam vt rumores de me fererent huiuſmodi, & ſermones, quos res ipſa confeſtim eſſe falſos quum arguat, nullam iſtis in poſterum non modo credulitatis & fidei, ſed ne exiſtimationis quidem partem relictura ſit: id quod illis contigiſſe ſpero, atque plane confido. Sub id enim tempus, quo ii ad me rumores ſunt perlati, ſuſpenſum quidem & expectantem, quid Pontifex ſtatueret, & quem ipſe locum indicendo Concilio capiendum deſignaret, commodum adueniſſe nunciatur ab eodem ad me miſſus Rodulphus Pius, Fauentiæ Epiſcopus, ſingulari vir ingenio, iudicio, atque doctrina, communicaturus videlicet mecum his ipſis de rebus, ad quas eundem ego Pontificem ſuapte incenſum natura, meis quotidianis precibus & flagitationibus inflammaram. Quum igitur res per ſe ſatis ipſa loquatur, nihil poſthac futurum video, cur iſtorum ego animos, qui me tam grauiter ſuis maleuolentiſſimis obtrectationibus premere voluerunt, vel leuiter debeam, quamuis laceſſitus, repungere. Animi vero mei magnitudinem, & in religionem ſtudium vt inflectam, nulla vnquam cuiuſquam faciet iniuria, quin communi conſilio (quoad eius fieri poterit) affectæ reip. Chriſtianæ & afflictæ remedium, atque opem præſentem vna vobiſcum afferamus. Facturos porro nos operæpretium exiſtimo, ſi (quod veſtro fieri velim arbitratu) aut vos ad me, aut ego ad vos virum mittam, rem totam edoctum, vti facilius inter nos omnium cogitationum noſtrarum rationes explicemus. Multa certe vobis & quod ad rem, & quod ad conuentus ipſius locum ac tempus attinet, non æquo modo animo, ſed libentes etiam dabimus, quo certatim ad noſtras inuicem voluntates (quantum nobis per Deum ipſum licebit) aggregemur. Pium vero interim apud me retinendum cenſui, dum certum nobis quid actum, quid conſtitutum à vobis fuerit, quid curari per me, quid perfici, cupiatis, referatur. Dabitur autem ſemper omnis omnino à me opera, vt nec vniuerſa reſpub. vere Chriſtiani à me animum, nec vos amici, deſideretis.

Rod. Pius Epiſc. Fauentinus.

Reue-

Reuerendiſſimi,Illuſtriſſimi,inclyti,generoſi,ſplendidi,ampliſſimi,ſpectabiles, & prudentes,amici, ſocii & fœderati, chariſſimi, Deum Optimum Maximum deprecor,dignitates & amplitudines veſtras vt tueatur,atq; etiam augeat.Ex Laiano ſaltu, die XXV. Febr. M.D.XXXIV.

CHRISTIANISS. REGIS LITERÆ, DE RATIONE conſtituendæ inter Chriſtianos omnes Eccleſiaſticæ concordiæ,ad Imperii ordines Eslingæ conuentum habentes.

FRANCISCVS DEI GRATIA FRANCORVM REX, &c. Vniuerſis & ſingulis inclytæ Germaniæ ordinibus, conuentum Eslingæ nunc habentibus, amicis, ſociis, & fœderatis chariſſimis, S.

QVANTOPERE ſemper hactenus elaborauerimus, vt pro iis opinionibus quæ in Chriſtiana Eccleſia controuerſæ factæ ſunt,vnum in ſenſum ac decretum ad omnipotentis Dei cultum & gloriam reducendis, celebrando vniuerſorum concilio indiceretur locus ac tempus: nemini veſtrum non ſatis eſſe compertum exiſtimo. Sed quum horum conditione temporum viderem multorum promptam ad hoc voluntatem retardari, dum de loco ac tempore idoneo non plane conſtat, decreueram (& nunc totus in eo ſum) Gulielmum Bellaium conſiliarium & cubicularium noſtrum intimum iſtuc ad vos mittere,certas quaſdam rationes executurum,à me pridem ſuper hoc omniũ inter mortales pulcherrimo ſanctiſſimoq; inſtituto iam initas, ac per eum vobis aut pleriſque veſtrum meo antea quidem iuſſu propoſitas, vt pro ea ſcilicet quæ Francicæ meæ genti vetus cum veſtra intercedit communis originis & ſubinde renouatorũ fœderum memoria,conuentum inter nos piorum & doctorum vtriuſq; gentis hominum ageremus,quę veluti conſultatio quędam eſſet rerum ad religionem pertinẽtium,cuius interuentu ſcilicet ac diuinę bonitatis auſpicio,iam nunc etiam,ne hoc nobis tempus fruſtra pereat, dum Eccleſiæ iuſta Synodus rite cogitur, ab omni recedentes controuerſarum inter nos opinionum contentione, ad amicam veniam* earundem opinionum pacificationem & concordiam. Quod ipſum vtiq;,ſi quibus expectamus à vobis conditionibus, & veſtra iam mitigata dogmata nos ſperare iubent,aliquando tandem conſtiterit; nihil dubie ſperamus quod inter nos ea in re conſtitutum fuerit,id cum à Sanctiſſimo Paulo tertio Pontifice,tum à futura illa iuſta Synodo,laudatum omnino atq; approbatum iri. Sed quum iſtius apud Eslingam veſtri conuentus ſero admodum ad me fama perlata ſit, verẽdum mihi vt ſit ne Legatus ad vos noſter tempeſtiuus eo non perueniat:committere tamen nolui, quin his ſaltem meis literis, & per hunc expeditum curſorem, teſtatum hoc vobis facerem,ſimul omni ratione confirmarem,nullum eſſe nos vnquam vel laborem detrectaturos, vel ſumptum recuſaturos, quo eandem vna omnes aſſequamur rectæ religionis atq; vitæ rationem: ſimul nulla vos alia in re de nobis mereri poſſe melius, quam in eo quod hanc in rem præſtiteritis officio ac ſtudio, prout fuſius ex eodem noſtro legato intelligetis,cui nos hunc curſorem breui ſequuturo noſtram omnem ſuper eo inſtituto mentem,animum,ſenſum & cogitationem aperuimus,& cui vos tantundem habere fidei volumus iis omnibus in rebus,quas meo nomine vobis expoſiturus eſt,quantum nobis præſentibus & rem vna tractantibus haberetis. Quod reliquum eſt, amici, ſocii ac fœderati chariſſimi Deum Optimum Maximum deprecamur, vt fortunas, dignitates, ornamentaque veſtra omnia tueatur ſemper, atque etiam augeat. Ex Gynuilla Campaniæ Gallicæ oppido, die decimo Septemb. M.D.XXXV.

Gul. du Bellay.

L E-

LEGATI REGII ORATIO AD EOS Imperii ordines habita, qui conuentum Smalcaldiæ habuerunt menſe Decembri. Anno M. D. XXXV.

LEGATIONIS meæ teſtimonium, Illuſtriſſimi & excellentiſſimi Principes, voſque cæterorum ordinum ampliſſimi & præſtantiſſimi viri habetis ex his quas affero à Chriſtianiſſimo Galliarum Rege ad vos literis. Cauſas quæ omnino duæ ſunt, ſi me (quod ſpero, & vos aliis cõuentibus adhuc feciſtis) attente ac beneuole audieritis, fideliter ex eius verbis ac breuiter expoſiturus ſum: & earum quidem vna in eiuſdem apud vos purgatione, altera in gratulatione verſabitur, & commendatione ſanctiſſimi veſtri inſtituti, conuentuſque huius quem ad conſtituendam vnanimem inter vos, tam de religione, quam de tuenda veſtra dignitate conſenſionem eſſe à vobis indictum intelligit. Priore dum probari vobis cupit ſua omnia inſtituta & conſilia, quanta & quã ſancta ſit apud eum veſtra omnium exiſtimatio, declarabit. Poſteriore intelligetis, ſi eam quam erga ſe adhuc habuiſtis, voluntatem retinetis, eandem & ſe, quam erga Germanos omnes ſemper habuit, retinere velle, vt quam veluti per manus à maioribus ſuis ſibi traditã acceperit: quorum ipſorum ductu ac virtute, Germaniam hanc veſtram, domicilium atq; ſedem Imperii conſtitutam eſſe, vos ex Annalibus veſtris recordamini. Atque ad rem vt veniamus, Superiore hyeme, illuſtriſſimi & ampliſſimi viri, Chriſtianiſſ. Rex cum in Germania pleniſsimi calumniæ rumores de ſe, verbo, ſcriptura diſsiparentur, quibuſdam authoribus, qui quoniam aliquem per ſe aditum ad aures veſtras habere poſſe diffiderent, ideo credulitatem ambiebant ex emẽtitæ legationis titulo, reſpondere coactus eſt, diuiſis paſsim & euulgatis literis, ne ſilentium eius iniqui rerum æſtimatores conſcientiæ aſsignarent. Et eæ quidem literæ quum ad ipſum dimanaſſent (cuius iſti abutebantur nomine) Auguſtiſsimum Cæſarem: nihil ille antiquius habuit quam vt illuſtriſsimo & excellentiſsimo Principi, Palatino Comiti Friderico, vtriuſque Bauariæ Duci, tum ex Hiſpania in Germaniam per Gallias properanti hoc mandaret, vti Regi ſuis verbis fidem faceret, atq; ꝓlixe cõfirmaret, nihil horum aut volente, aut laudãte, aut ſciente ſe vnquã in illũ eſſe factum. Quod Cæſaris de ſeipſo & in iſtos luculentum adeo teſtimoniũ, quũ abunde coarguat licentioſam, & impudentẽ eorũ audaciã & petulantiã, plane ſperat & cõfidit Rex Chriſtianiſsimus, recẽtiores eorundẽ obtrectationes, quas denuo iſti ad ſplendorẽ eius maculandũ, ad vocãdum eum in inuidiam adornarunt, fidẽ aurib. veſtris nõ feciſſe. Quæ vt valeant quidẽ apud imperitorũ aures, tamen ab ingeniis prudentũ, hoc eſt veſtri ſimiliũ, refutandæ omnino ſunt atq, repudiandæ. Duo ſunt aũt quæ in eum iſti cõſtituunt, inuidiæ capita: alterũ à religione, alterũ à Legatorũ ad vos miſsione deriuatur. Atq; horũ duorũ prius illud, quo miſcere cælũ terræ conati ſunt, hoc vno videtur niti, q, in ſuorum quoſdam Rex animaduertendo, quos iſti ſentire vobiſcum aiunt, inuidioſum de vobis præiudicium ferre, atq; in eis cauſam veſtram reprehenſione tacita cõdemnare quodammodo videatur. His, ego eos quidem commoueri pro ſua intemperantia & ſtultitia nihil miror: veſtram prudentiam eouſq; deſpexiſſe, vt vos ſecum ſperauerint permouere poſſe, hoc demiror. nam vt doctrinæ veſtræ Rex non faueat, non ignoratis hoc illi eſſe cum pleriſque aliis & Principibus & nationibus commune. Sunt profecto & in hac veſtra Germania multi, qui à iudicio veſtro partim magnopere abhorrent, partim non omnino iiſdem verbis ei ſubſcribunt: atq, inter vos ipſos qui eandem ꝓfitemini doctrinam, non fuit ſemper idem omnium ſenſus. Quod aũt iam in vnum coiiſtis, hoc ipſe Rex vobis, hoc boni & pii omnes gratulãtur. Non eſtis porro vos eiuſmodi, neq; præ vobis hoc vnquam tuliſtis, vt omnib. velitis præſcribere, aut hoc vobis arrogare, vt volentes nolentes ad eam quam velitis omnes religionem adigatis. Et ſane de vobis ſolet ipſe amanter & perhumaniter loqui: agnoſcit quædam à vobis eſſe ſanctiſsime declarata, ſed moderatius quædam fieri voluiſſet. Videt plane atq; perſpicit,

Frideric. II. Pal. poſtea Elector.

Cc

Abuſus in Eccleſia.

cit, interuallo temporum & humana imbecillitate, fortaſſis & præfectorum Eccleſiæ iniuria, vel ſuperſtitioſa præpoſteraque pietate (grauius enim loqui non placet) irrepſiſſe in Eccleſiam inutiles quaſdam, & antiquatione, vel moderatione dignas ceremonias. Si quis tamen omnes ideo ceremonias auertendas putet, quis iis omnibus pro vniuſcuiuſque ſiue voluntate, ſiue opinione & clamore multitudinis imperitæ, ſine vllo publico vel decreto, vel conſilio, interdictum nobis iri velit, abhorrere illum putat à maiorum conceſſis, ſi dicere non libet inſtitutis. Eſt & fuit ſemper (quod nobiſcum & vos agnoſcitis) ceremoniarum traditio Chriſtianæ comes & adminiſtra religionis: quando .n. ceremoniæ in Eccleſia non fuere? quando reprehenſæ? quando non permiſſę? quando deniq; fuit, vt quod licet, temere damnantes, imo quæ ſi retenta non iuuant quidem, at non obſunt tamen, arbitratu ſuo conuellentes, atq; ob id in pacata repub. tumultuantes, ſupplicio digni non haberentur? aut non comprimenda duceretur temeritas concitatę multitudinis, & occurrendũ perditorum audaciæ? Si vos autem ea prudentia, humanitate, clementia præditi, fortiter pro eo ac debuiſtis, ruſticorum ſceleri atq; tumultui reſtitiſtis, ſi vindicandam Anabaptiſtarum inſaniam iudicaſtis, ſi de vobis cogitari vultis, vt ſine cauſa nihil facere velle videamini; cur non æquum eſt idem & vos de amico Rege cogitare? aut cur eum, quoties aliquid ſine vlla vobis cognita & aperta cauſa aliter egerit atque vultis, ideo ſine cauſa id feciſſe cogitabitis? Proculdubio neſcitis, vt eſt nobis in prouerbio, qua parte illi calceus pedem premat. Cogitare debebatis potius ab iis eſſe tentatum aliquid, quare fuerit eorum conſiliis, antequam latius malum ſerperet, occurrendũ, & debilitanda illorum audacia. Egerit fortaſſis cum bonorum aliquo dolore, & propter multorum delicta peruenerit etiam aliquando ad minus nocentum pericula ſupplicium: verum, vt id fieret, non cauſa ſolum, ſed & neceſſitas eſſe potuit, quæ quanta fuerit, aut quæ ſingulorum flagitiorum capita, nihil eſt hic dicere neceſſarium. Quædam .n. plerunq; fiunt, quæ ne cum facta quidem fuerunt ſciri ab omnibus expedit, quare facta ita ſint: neque vobis ignotum eſt, quædam vno tempore vel diſſimulanda, vel admodum leui caſtigatione reprimenda eſſe, quæ alio eadem tempore nullo ſatis ſeuero ſupplicio cohiberi poſſunt. Et prudenti Regi in tam late patente regno non quod agitur tantummodo videndum eſt, verum & prouidendum quid poſtea futurum ſit: & quod agitur, quo ſit tandem, & quo conſequentiæ periculo erupturum. Hæc ſi vobiſcum expendẽtes bene cognitum huius Regis ingenium habeatis, agnoſcetis hunc eundem ipſum artes quidem lenitatis & miſericordiæ ab ipſa fuiſſe natura edoctum: verum horum iniquitatem temporum ſeueritatis ei perſonam impoſuiſſe, quam vt ſuſtineret ad tempus, neceſſitate naturam vinci oportuit. De hoc enim ſic habete, Si quis ei cum ratione quicquam profert, attente hic illum audit: iis ſuccenſet, qui temere quicquam moliuntur, & ad eos non referunt, ad quos diſſerendi atq; definiendi authoritas iure pertinet. Quare ad ſupplicium eo ſciente qui ſunt rapti, non (quod iſti aiunt) ſentiebant ii vobiſcũ, ſed à veſtra plane aberrabant ſentẽtia. Nam quæ ipſi ſtatuiſtis aut feciſtis, exiſtimare vult Rex Chriſtianiſſ. ea vos omnia cõmuni conſilio feciſſe atq; ſtatuiſſe: recte aũt an ſecus feceritis: aut ſtatueritis, nihil hic à ſe vult videri ꝑiudicatum: ſed ne quid ſentiat quidem ipſe, in medium eſſe prolatum. Nam ſi magna eſſe res omnino videri debet, de rebus tam magnis dicere, multo omnium maximũ eſſe cenſet de iis ſtatuere: temerarium vero, ſe iudicem præ aliis conſtituere. Habet vtraq; pars aliquid, & ꝙ probari, & quod reprobari poſſit. Verum iidem ſi iudicent qui & diſſerunt etiam vt pii ſint atque eruditi, euenire poſſe putat, vt ſi minus conſilio, tamen caſu lapſi falſum aliquando iudicent, & quod non eadem ratione ſtatuitur, eodem eſſe iure debere non exiſtimat. Sed ego fortaſſe nimis multum de re minime dubia loquor, quaſi vos aliquid in hac cauſa de ſe temere credidiſſe, aut imminutum de ſe veſtrum iudicium ſuſpicetur. Igitur venio ad aliud inuidiæ caput. Cauendum eſſe vobis denuntiant ſagaces iſti patriæ conſiliarii, ab externis Regum & Principum legationibus, qui aliud in ſpeciem agere ſimulent, aliud interim obſcure moliantur: & cum Legationem Gallicam nõ duxerint eſſe nominatim excludẽdam, ꝙ hoc ſibi inuidioſũ fore arbitrati ſunt, ita deſignarũt tamẽ homines ad

Ruſticana ſeditio.
Anabaptiſtica.

ſuſpi-

Digitized by Google

ſuſpicionem vitandam ingenioſi, vt quod verbo non exprimunt, indicare digito videantur. Vos aũt ego hic appello, quicunq; adeſtis illuſtriſſimi, & ampliſſimi omniũ ordinũ viri. Quænam vnq̃ ad vos vniuerſim, ad ſingulos priuatim, ab hoc Rege Legatio de re vlla ꝑfecta eſt, quæ nõ eſſet cum publico totius Germaniæ, ſacroſanctiq; Imperii Romani vtilitate, dignitate, ornamentis cõiunctiſſima? Scio equidẽ de qua ipſi queri maximopere legatione ſoleant. Sed cum eius reprehẽſio tam ſit refutatu facilis, vt Cæſaris ipſius debilitetur, aut frangatur potius teſtimonio, qui literis ſuis vt ea fierent, quæ legatione illa quærebantur, interfuiſſe publicæ Germanorum pacis & otii teſtatus eſt. Quidnã igitur iſti moliãtur, aut quo hæc animo dicãt & faciãt, vos ꝓ veſtra prudentia perſpicere atq; intelligere iam poteſtis. Ego fortaſſe, niſi iuſtis de cauſis ſtatuiſſem hic mihi breuiter eſſe dicendũ, oſtenderẽ ad abalienandos à vobis ſociorum Principũ & populorũ animos ꝑtinere: docere eos in re fortaſſe iudicio ſuo parua, meo autem magna patientiam veſtrã tentare voluiſſe: vt ſi hoc exemplum à vobis nõ eſſe refutatũ intelligant, ꝓgrediantur audacius ad cætera veſtrę libertatis cõuellenda pſidia. Conuincerem ex hoc nihil aliud quæri, quam vt vobis nullũ relinquatur ab exteris poſthac ſocietatib. pſidium cõtra improborum hominum audaciam, & maligna conſilia: vtq; ab amicis nudi & inopes, nullaq; fœderum ſocietate muniti, opportuniores eorum ſitis iniuriæ. Deprehenderẽ iſtorum deploratam, amentiã dicã, an impudentiã pari cum ſtupiditate coniunctam? qui vos adeo eſſe putent rudes & ignaros rerum, adeo expertes ingenii & cõſilii, vt tutores vobis veluti pueris, vel vt mẽtis impotib. curatores dari oporteat: quaſi diſcernere ipſi nequeatis, ſi à quoquã ad vos decernuntur Legationes, accõmodatæne ſint vobis atq; vtiles: aut tam oblitos eſſe vos libertatis veſtræ (cuius ꝓpugnatæ nomine longe cæteris nationib. antecellitis) vt hoc ꝓ nihilo habeatis, q̃ in Germania iſti regnum cõſtituant, libertatẽ veſtram tollant. Etenim plane ſeruitus eſt, ab alteri⁹ nutu pendere, nec licere quẽ velis admittere, aut quẽ nolis repudiare. Sed hæc vobis oſtendere, quæ ſunt vobis perſpicua, inutile cũ ſit & ſuperuacaneũ, hoc ego tantũ breuiter hic attingam, nulli⁹ tantas opes atq; vires eſſe, vt ſine multorũ amicitiis diuti⁹ ſtare poſſint: Legationib. vero & mutuis officiis retineri veteres amicitias, nouas allici, placari turbatas. Adhęc vicinitatis & originis cõiunctione, & alterius alteri vtili auxilio, amicitiæ quũ alligentur, vos nec habere hodie poteſtis, nec antehac vllũ habuiſtis, in quẽ iſta magis quã in Regẽ Galliarum cõueniant. Nam quis vnquã Germanici nominis dignitatẽ Gallis Regib. induſtrius, quis alacri⁹, quis fœlicius honeſtauit, amplificauit? *Coniunctio Germ. & Gal.* Contra, cuius vnquam nationis miles quam Germanicæ, paratior aut ꝓmptior fuit in diſcrimen ſe offerre ꝓ Gallorum Regum ſtatu, tranquillitate, pace, otio? Quæ gẽs altera alteri vel ſedium ſitu vicinior, vel generis, ſiue Gallum & Germanum, ſiue Francum & Alemanum ſpectes, origine cõiunctior? cuius alterius calamitas ab alterius magis calamitate pendet? quæ inuicẽ altera alteri nationes, maiori vel in pace ornamento, vel in bellis ſubſidio eſſe poſſunt? Itaq; cum intelligat Rex Chriſtianiſſimus in concordia veſtra & virium veſtrarum conſeruatione, ſuarũ ipſius magnũ firmamentum eſſe repoſitum, atq; ideo vtilitatib. veſtris patere viciſſim ipſe velit; ꝓculdubio quoties inter vos minus conuenire audit, nihil ducere pri⁹ ſolet (id q̃ eius pleriſq; ad vos literis, & Legatorum eius ſermonibus, & re ipſa, vti ego exiſtimo, didiciſtis) quã vt ſuam ad vos vna reconciliãdos interponat authoritatẽ, curam, operã, diligentiã, ſtudium. Atq; adeo cum iamdiu intelligeret, circa religionẽ vos diſſidere, ac piorum interim affligi cõſciẽtias, ancipiti cõtentione diſtractas, dum dubitãt quid fas, quid nefas, quid liceat, aut expediat; maximopere ſemper eſt veritus, ne diſſimilitudo iſta rituũ & diſtractæ ſententiæ diſiunctionẽ etiam animorũ, ea vero diſiunctio diſſenſionẽ inter vos pareret, q̃ vt tacitis initio cõtineretur diſcordiis, tamẽ erumperet tandẽ in domeſticum aliquod bellum, in quo vincere quã vinci paulo minus eſſe duceret parti victrici luctuoſum. *Diſſenſiones pernicioſa.* Sed (quæ altera eſt Legationis meæ cauſa) poſteaquã Regi Chriſtianiſſimo de hoc conuentu renuntiatum eſt, in eo vos ſtatuiſſe inuicẽ veſtrum ſtudium ad communẽ retinendam dignitatem profiteri, neq; ſi quis in religione ſit diſiunctus, coniungi nihilominus amicitia velit, in animum vt repellatis induxiſſe: tum vero magnam in ſpem ingreſſus eſt,

Digitized by Google

& quemadmodum cōfidit veriſſimam, optimum hoc iaci fundamentum ad diſſenſionum vias omnes intercludendas, & conſtituendam inter vos concordiam, muniendaq; præſidia quietis & pacis veſtræ: quinimo futurum, vt quos opinionum diſſenſio diſiunxerat, conſenſus & ſocietas conſeruandæ dignitatis ad opinionum etiã & doctrinarum concordiam reuocet & coniungat. Quocirca per literas à quibuſdam admonitus (qui aliqua ſunt in hoc cōuentu dignatione) viris, ad hanc veſtram animorum inductionem ex ipſius authoritate nonnihil acceſſionis fore, ſi Legationem ad vos eam in cauſam decerneret, oſtenderetq; non abhorrere à ſocietatis eius veſtræ (cuius nunc ſatagitis) coniunctione: neq; illorum ipſe deſiderio non ſatisfacere voluit, neq; committere, vt hoc vobis non gratularetur ſanctiſſimum inſtitutũ & conſilium. Quod ipſum quidem vt cæteri amplectantur inter ſe Chriſtiani oẽs, quemadmodum eſſe votis omnibus optãdum exiſtimat, ita quum videat infœlicia hæc tempora moram afferre quominus in præſentia id perfici poſſe ſperet, diſſidẽtibus inter ſe Chriſtianis Principibus & populis: dum qui locus indicendo communi piorum omnium Concilio, hoc maxime ſi alio vnquam tempore neceſſario, vnis & alteris arrideat, aliis ad hunc peruenire tutis, ſubſiſtere ſecuris; & (q; eſſe præcipuũ videtur ad res rite conſtituendas fundamentum) ſententiam libere dicere non liceat: eam ob rem è totius Germaniæ commodo fore ducit, atq; ad perficiendi facilitatem pertinere, conuentum vt Germani omnes inter vos interim ipſi habeatis, in quo in vnã omnes ſtudeatis conuenire ſententiam: id quod facile quidem factu erit, ſi quæ quiſque propoſuerit, quum à diuerſæ partis rationibus eſſe falſa conuincantur, aut aliquanto minus rectæ cæterorum opinioni accommodata, ſequatur is alterius ſententiam, & mutet conſilium: neq; à ſua quiſque dignitate vel conſtantia eſſe alienum putet, aliquid alteri condonare, potius quam obſtinatione etiã rectæ ſententiæ diſſenſionem hanc alere. Ad hoc, illuſtriſſ. Principes & ampliſſimi viri, ſanctiſſimum & pulcherrimũ opus ſi (quemadmodum Rex Chriſtianiſsimus intelligit) accingimini, id q; maximopere ad publicam Germaniæ pacẽ retinendã, atq; adeo veſtræ nationis conſeruandã amplitudinẽ pertinere putat, ipsũ vos ad eã rem ſociũ fideliſsimũ, adiutorẽ fortiſsimum experiemini. Ipſe etiam Paulus tertius ſummus Pontifex ſæpe ab eo per nuntios ea de re interpellatus, inficiando non eſt, non eandem ſemper ab iiſdem humanarum traditionũ eſſe retinendam rationẽ, ſed quãcunq; temporũ inclinatio & publicæ quietis vſus poſtulare videbitur. Ipſe idem, modo rite omnia atq; ordine fiant, multa ſe ꝓfeſſus eſt temporibus, multa communi concordiæ permiſſurum. De ſe autem Rex Chriſtianiſsimus vobis & Germanico nomini ſpondet, quicquid vobis æquum eſt polliceri, id ſe omni cura, ſtudio, opera gnauiter eſſe præſtaturũ. Quod ſi vobis ex vſu fore videbitur ad decidendas cõtrouerſias, vt ſuffragia quoq; noſtratiũ accedãt, ſiue vobis ſelectos ex veſtratibus doctos aliquot & pios viros mittere placuerit, ſiue ad vos vt ex ſuis mittat malueritis, habituros eum vos paratum & alacrem, & qui vobis pene ſit in hoc omnium ſanctiſsimo inſtituto præcurſurus. Interim vos adhortari atq; admonere non deſiſtit, quam inter vos ſocietatem inibitis, eam vt colatis omnes ſanctiſsime, memineritiſq; munimenta hæc mutuæ inter vos defenſionis, vincula eſſe pacis externæ, quod qui ſingulos quidem aggredi, idem etiam faceſſere vniuerſis negotium fortaſſe non audeat. Et ne incertis ſignificationibus teſtatam vobis Rex faciat ſuam adiuuandi huius conſilii voluntatem, hoc vobis ego eius verbis palam ac dilucide

„ polliceor, atq; omni ratione confirmo, nulli eum veſtræ ſocietatis, aut veſtrum vlli

„ priuatim hoſti, ope, auxilio fauore, conſilio eſſe affuturum: modo vt feciſtis adhuc,

„ parem à vobis in ſe reſpectate veſtri animi voluntatem iubeatis. Quam inuicem vobis inter vos vltro delatam amicitiæ confirmationem, ſicut ſibi ipſi, ita & ſereniſsimo Britanniæ Regi Henrico, quicum habere omnia ſolet bello & pace communia, iiſdem legibus vt impetrarem, mandauerat. Sed quum eius adſint Oratores, ego æquum eſſe vt hac illis cedam prouincia, exiſtimo. Carolum vero Geldriæ Ducem, Regis item mei neceſſariũ, fœderatum, & ſocium, ſi à vobis eadem vt amplectamini amicitia impetrauero, rem omnium ipſi Regi gratiſsimam feceritis: ac pariter vtrũque ſemper ab omnibus inimicorum veſtrorum conſiliis alieniſsimum, amicorum amiciſsimum habebitis.

Pauli III. confeſſio.

Henricus VIII. Rex Angliæ.

Carolus Dux Geldriæ.

LITE-

LITERÆ CHRISTIANISS. GALliarum Regis ad ordines ſacri Romani Imperii.

FRANCISCVS DEI GRATIA FRANCOrum Rex, Reuerendißimis, Illuſtrißimis, ampliſsimis, inclytis, magnificis & ſpectabilibus ſacri Romani Imperii ordinibus, amicis & fœderatis chariſsimis S.P.D.

MITTIMVS iſtuc ad vos ex nobilibus cubiculariis noſtris, Gulielmum Bellaium Langium, noſtrum Bailliuum Ambianenſem, vobis noſtro nomine certa quædam expoſiturum. Ei fidem ſi adhibeatis, rem nobis feceritis gratiſſimam.

Reuerendiſſimi, Illuſtriſſimi, &c. Altiſſimus vos conſeruet. Datum Lugduni die XXX. menſis Maii. Anno M.D.XXXVI. Sign. FRANCOIS. & paulo inferius à ſecretario, *Bayard.* In ſuperſcriptione autem, *Reuerendißimis, Illuſtrißimis, &c. Sacri Rom. Imperii ordinibus, conſanguineis, amicis, & fœderatis chariſsimis.*

AD EOSDEM LITERÆ SERENISSImorum eiuſdem Regis liberorum.

FRANCISCVS DEI GRATIA, CHRISTIAniſsimi Galliarum Regis primogenitus, Delphinus Viennenſis ac Britanniæ Dux, &c. Henricus Aurelianorum, & Carolus Engoliſmorum Duces, &c. eiuſdem Chriſtianißimi Regis etiam filii: Reuerendißimis, Illuſtrißimis, generoſis, magnificis & ſpectabilibus Sacri Romani Imperii ordinibus, conſanguineis, amicis, & fœderatis chariſsimis S.

GVLIELMO Bellaio Langii Domino, Chriſtianiſſ. Regis patris ac Domini noſtri ſemper obſeruandi conſiliario & intimo cubiculario, ad vos de arduis ac magnis rebus nunc Legato, quædam etiam ad vos mandata communiter dedimus, ſuper hæreditariis quibuſdam noſtris rationibus: quarum nomine quum eiuſdem Sacri Rom. Imperii beneficiarii & clientes ſimus, viſum eſt nobis, apud alios quam apud veſtros ipſos ampliſſimos ordines conqueri non debere de iniuſta ac violenta noſtrarum rerum occupatione. Cuius indignitatem vobis coram expoſituro, eandem à vobis fidem adhiberi velimus, quam nobis ipſis, ſi præſentes vobiſcum vna loqueremur, haberetis.

Reuerendiſſimi, Illuſtriſſimi, &c. Deus Opt. Max. ſacroſanctum iſtud veſtrum Imperium tueatur ſemper atque etiam augeat. Datum Lugduni Calendis Iunii M.D.XXXVI. Sign. *FRANCOYS, Henry, Charles*: & paulo inferius à ſecretario, *Clauſſe.* & in ſuperſcriptione, *Reuerendißimis, Illuſtrißimus,* &c. *Sacri Rom. Imperii ordinibus, conſanguineis, amicis, & fœderatis chariſsimis.*

* * *

Digitized by Google

LITERÆ A LEGATO CHRISTIANISſimi Regis, & Sereniſſimorum eius liberorum, ad Principes Electores & alios Sacri Romani Imperii Principes, Datæ menſe Iulio, M.D.XXXVI.

REVERENDISSIMI, Illuſtriſſimi, & excelſo loco nati Principes, &c. Quo tempore venturus in Germaniam à Chriſtianiſſimo Rege dimittebar, is & Sereniſſimi eius liberi, quum & literis & ſermone multorum accepiſſent, atque ita perſuaſi eſſent, ampliſſimos Sacri Romani Imperii ordines conuentũ inter ſe hoc tempore habituros, literas & mandata communiter ad eum conuentum mihi dederant, vt ſenatum ſibi dari flagitarem, quo vos libere ac tuto, citraque omne offenſionis vllius periculum, tam de ſuis ad Inſubres atque alias hæreditates rationibus abs ſe per vim atque iniuriam abſtractas, per Legatos earum actionum peritos edocerent, quam apud hoc ſacroſanctum Imperium, in quo dignitatis ſuæ ſplendorem obtinere ſemper cupiunt, ſui facti rationem probarent, & ſingula in ſe intentata maledicta potius quam crimina diluerent. Verum poſtquam in Germaniam perueni, ſimul didici, neq; in præſens haberi, neq; propediem habitum iri Concilium: ſimul mihi minime tutum fore, veſtras ſingulatim adire atq; appellare Amplitudines: quin à pleriſque ſumma dignatione viris amice ac ſerio ſum admonitus, mihi extrema omnia intentari, ſi vſpiam in Germania publice apparerem. Commotus ſum ex eo ſane non mediocriter, neq; meo tantũ & Regiæ cauſæ periculo (quanquam & eo quoq;) ſed ipſius etiã rei nouitate, ſimul & indignitate, ꝙ non magis Regẽ meum violari, quam vos ipſos, quã ſacroſanctam huius Imperii & Germanicæ nationis authoritatẽ intelligebam, quib. olim cum diuina clementia eam animi & roboris excellentiam impertierit, vt non ſua tantum, verum aliena quoq; ab omni iniuria vindicare, ꝓpugnare, tueri, in animum inducerent ſuum: quis non dignum omni commiſeratione iudicauerit, huc iam veſtram recidiſſe libertatem, vt hoc vobis ferentibus atque conniuentibus, admittere quiſquam, aut repudiare vos pro ſuo arbitrio, Regum & Principum legationes iubeat? quibus velit, aditum ad vos patere, aut intercludi edicat? & iis edicat nominatim, qui authores generis eoſdem habent, quos habetis Imperii, ſiue Francos eſſe, ſiue Francogermanos malueritis: quique hoc ipſo vobis conciliato, & veluti poſtliminio ad Latinos è Græcia reducto Imperio ſupra ea quæ in Germania & Italia, & vbiuis gentium vobis multo ſuo ſudore ac ſanguine pepererunt ornamenta eius Imperii, & præſidia libertatis veſtræ, iis etiam quas peramplas ex ſuorum antiquo patrimonio proprias ad vtramque Rheni Ripam obtinebant prouincias, liberaliter auxerunt nomen, atq; fines Germaniæ, honeſtarunt hoc Imperium: tum res ſuas ita vobiſcum ſemper amice conſtitutas habuerunt, vſu, ratione, concordia, vt ne in grauiſſimis quidem & pertinacibus bellorum, inter Reges ſuos & Cæſares veſtros incendiis (ꝙ nõ ita pridem experti eſtis) veſtra cum illis ſocietas, & mutua inter vos cõmunicatio diſſoluta vnquam aut diſſipata fuerit? Ab iis (inquã) ius gentium in hoc imperio, vt ſociorum Legati ſint apud vos ſacroſancti, quorum nomen eiuſmodi eſſe debet, vt etiam inter hoſtium arma verſetur incolume, deſiderabitur? Sed hanc, Principes ampliſſimi, & alias tam indignas quam inſolitas ſibi factas iniurias permittit Rex æquiſſimo Dei omnipotentis arbitrio. Ego vero, qui me videbam ab illo, & ſereniſſimis eius liberis nullam magis ob aliam cauſam in Germaniam eſſe miſſum, quam vt vobis quibus vt ius deſignandi Cæſaris; ita permiſſa ſunt beneficiorum & clientelarum Imperii iudicia, controuerſas illorum cauſas explicarem, & eorum patrimonii occupatores ex iure manu conſertum vocarẽ, de quo patrimonio iudiciũ detrectaſſe deferũtur. & quo ꝓculdubio eo carẽt ægri, ꝙ illius cauſa inter huius imperii ampliſſimos ordines haberi enumerariq; poſſunt, atq; adeo glorioſum ſibi eſſe ducũt. Ego inquam, ne omnino mea illis legatio fruſtra eſſet, quod me coram facere ſummo ſine periculo nõ poſſe admonitus eram, per literas id exequi conſtitui, atq; ad Illuſtriſſi. Principẽ Ludouicũ Comitẽ Palatinum, quod

Francorum Imperium.

Legati ſancti.

Ludouicus Pal. Elect.

quod is Galliæ finitimus quum eſſet, in Galliam ab eius ditione receptus, minus habere videbatur periculi; quas à Rege meo & liberis eius habebam literas, adiecta illis mandatorum ſumma, per nuntium diligenter miſi, enixe orans, vt cum ſuis collegis, & cæteris item imperij ordinibus, ad quos eius rei iudicaret notionem pertinere, communicare de cauſa vellet, deque iuſtis illorum poſtulatis ſtatuere. At is mihi per literas ſignificauit, ſe ad ſereniſſimum Regem Ferdinandum omnia miſſurum eſſe, per quem ad Cęſarem de ijs referretur, qui ſe quemadmodum ea in cauſa debeat gerere, probe norit. Sed quid ego ſapientiſſimi Principes, à Cæſare aut Ferdinando ſperem, niſi vt mandata cum literis ſupprimant? Alter enim eorum Principum ornatus eſt ſpolijs, auctus patrimonio. Vterque dum id agunt, id cogitant, in eo laborant, vt Regem apud omnes traducant: ſtudioſiſſime (vt videtis) ne quid ipſe de inuidia deoneret, quod in eos traijciat, itinerum obſeſſione curant: & hunc interim criminantur nunc Inſubres ſine iure repetere, per iniuriam prius occupaſſe, nec ſubire vllius vnquam iudicium voluiſſe: quum nihil horum ſit tamen, contra vero ſint omnia. Nam in poſſeſſionem Inſubrium, Ludouicum Regem, & hunc generum & propinquũ eius, ex hæreditario, auito, & proauito (vt ſic loquar) iure, Maximilianus Cæſar re quæſita & deliberata miſit, in fidemque & clientelam Imperij more maiorum ac de procerum conſilio accepit. Tum Rex meus, huius Imperij ordines, totius controuerſiæ diſceptatores non modo nunquam recuſauit, ſed vltro etiam ac ſæpe depopoſcit: tantum abeſt vt vel in hac, vel in Sabaudienſi cauſa (quæ aliter etiam vobis atque habet expoſita eſt) confligtari iudicio detrectauerit. His ego igitur tot ac tantis difficultatibus affectus, vt offenſionem negligentiæ vitare tamen atque effugere poſſim, & pro eo officio, quod Chriſtianiſſimo Regi meo, & ſereniſſimis eius liberis debeo, illorum mandatis ſi non plene, ſaltem aliqua ex parte ſatisfaciam, & aliquid certi atq; teſtati referre ad illos poſſim, ecquod in æquitate veſtra paratum habeant perfugium. Ecce, Principes æquiſſimi, communiter ad vos vniuerſos has literas per proprium hunc tabellarium ſcribo, & priuatus ſingulos nominatim appello, veſtram omnium & ſingulorum fidem imploro. Reſpicite regni noſtri, atque Regum eius, cum hoc ſacroſancto Imperio antiquiſſimam fœderis ſanctitatem, & cum veſtræ Germaniæ Principibus renouatę toties cognationis, neque vnquam intermiſſæ amicitiæ neceſſitudinem. Cogitate qui ſitis, quo loco, quod ſit antiquæ veſtræ veræque Germanicæ libertatis officium. Expendite quid vos dare huic imperio, quid authorũ eius memoriæ reddere, quid præſtare reipubl. Chriſtianæ debeatis. Ne ſinite concuti ac debilitari præcipua eius capita, quorum ex amplitudine præſidia periculis, & adiumenta honoribus quærere ac ſperare poteſt: quorum maiores præ cæteris ſemper, res, corpora, vimque omnem ſuæ poteſtatis, incommoda eius & incrementa conſumpſerunt. Hoc enim vnum omnium maximopere vos oro & obſecro. Hæc eſt Regiorum ad vos mandatorum ſumma, vt omnia deponatis, ſi qua ex falſis auditionibus iam omnino concepiſtis præiudicia: vt à quo ſtant iura omnia, ad eum tranſire opinionem iuſtitiæ patiamini: vt in memoriam redeatis iuris eius hæreditarij, iam indè à proauis atque atauis certi ac teſtati, tamque luculento Maximiliani Cæſaris teſtimonio ac iudicio comprobati: vt conſideretis cum animis veſtris voſmetipſi, Maximilianum ab huius ſocero pro ea (quam vocant) inueſtitura, ſupra centena quinquagena nũmum aureorum millia extorſiſſe: neque ita multo poſt coacto exercitu, (atque ijſdem fortaſſe diuiſis in eum vſum pecunijs) eundem ipſum exegiſſe. Meum Regem ab eodem Maximiliano Mediolani Ducem agnitum, quum iam multos annos receptum ab occupatore Principatum poſſediſſet, à Carolo Cæſare etiam indicta cauſa deturbatum: cum hoc tamen iure & maiores veſtri, & vos ſemper vſi fueritis, vt Imperij veſtri beneficium ab altero in alterum transferendi ius & facultas in lege, non in vllius conſiſtat voluntate atque audacia. Cuius legis, cum veſtrum ſit æquiſſimi Principes, proprium ac peculiare iudicium, conſtituite iam apud vos, quid ſit vobis ad hæc ſereniſſimorum Principum æquiſſima poſtulata reſpondendum: qui vos orant, vt ſe quoque (ſicut cæteros ſacri huius Imperij Principes) dignos exiſtimetis, quorum cauſam intelligere non aſpernemini. Mihi proculdubio, ſi vos eſ-

Mediolanum.

Gallia & Germania coniunctio.

Maximilian. I. Imp.

Feuda Imperii.

Digitized by Google

ſe,qui eſtis,recordamini,hoc eſt,Imperij Romani liberos ordines,& ſupremos eodem in imperio controuerſiarum iudices;ſerio videtur à vobis vrgendus Cæſar, vt ſenatum illis dari,vt parere iudicato malit,quam vt in illa permaneat,quam neſcio an ſatis digne iactat opinione, vt conferre ſe vires ſuas omnes,& in Regem meum experiri malit,quam in Turcam ipſum, in Chriſtiani ſanguinis & nominis hoſtem hæreditarium: ſeque profiteatur dimoueri nulla re ab hac ſententia poſſe,quin omnia potius, atque ſuas ipſius omnes prouincias,quas à tergo relinqueret, expoſiturum prædæ Turcicæ,quam à bello caput auerſurum, ſemel in eum Regem cœpto,cuius à maioribus ea profecto acceſſerunt familiæ Auſtrianæ opum & facultatum incrementa,quibus maxime in hoc, quo nunc eam videtis,eluctata eſt culmen atque faſtigium. Quod ſi maluerit in hac perſeuerare voluntate,& in noſtros fines ſemel(vt aperte minitatur,& iam fortaſſe aggreſſus eſt)impreſſionem fecerit;nihil ſane Rex Chriſtianiſſimus,aut liberi eius omiſſuri ſunt,atque Deo propitio iam ad omnia egregie inſtructi ſunt,quæ ad eum intrepide excipiendum ſpectant,& curari debent à patriæ ſuæ atque ciuium ſuorum amantibus ac vigilantibus patronis. Sed antequam tanta excitetur in republ. tempeſtas,ex qua ipſi, quicquid CHRISTO audiens eſt,ad exitium & vaſtitatem vocari non ignorant,iam inde ab initio vt iniretur via,qua ſanguini parceretur, aut aliquid ſaltem adhiberetur temperamenti, hæc me apud vos commemorare voluerant:vt intelligatis,ſi ad arma cum Cæſare veniant,non ſuam eos voluntatem,ſed tuendi ſe, atque iniuriæ propulſandæ neceſſitatem adduxiſſe. Quod quum præſenti mihi perficere non licuerit (multa enim fruſtra & apud multos ſum expertus)ad extremum literarum ſubſidio eſſe vtendum duxi, Amplitudines veſtras interim obſecrans,vt quid ſuper hac æquiſſima Regis mei ac liberorum eius petitione ſtatueritis, mihi per hunc nuntium reſcribere ne grauemini.

Auſtriæ incrementa.

Reuerendiſſimi,Illuſtriſſimi,&c. Deus Opt. Max. eaſdem amplitudines & dignitates veſtras tueatur & fortunet,atque in hoc graui & vrgente negotio, vereque ad vniuerſos pertinente,tam ea vobis inſpiret conſilia, quæ veſtri officij ratio poſtulat,quam quæ Chriſtianæ rei exigit neceſſitas.

CHRISTIANISSIMI REGIS EPISTOLA AD ELECTORES IMPERII, DATA menſe Decembri Anno Domini M. D. XXXVI. qua conuentum ad diſceptandam de Mediolano controuerſiam, & ſe aduerſus maleuolorum calumnias purgandum, indici poſtulat.

FRANCISCVS DEI GRATIA FRANCORVM REX &c. REVERENDISSIMIS atque Illuſtriſſimis Principibus ſacri Romani imperii electoribus, conſanguineis,amicis,& fœderatis chariſſimis, S.

SATIS ſuperque ampliſſimi Principes,amici veteres,fœderati, & conſanguinei chariſſimi,intellexiſſe vos exiſtimo,quibus, quoties, & quã inuidioſis criminibus,ex quo primum in fortunas meas hoſtiliter inuaſit Cæſar,acceſſitus oppugnatuſque fuerim. Quanta vero idipſum ſo iniuria,vt iniquorum meorum refutatis calumnijs aliquando vobis conſtet: atque vt controuerſas meas & liberorum meorum cauſas vobis explicem, quarum eſt propria notio iudicij veſtri:quemadmodum ego mea quidem intereſſe duco, ita veſtri fortaſſis officij fuerit,ſenatum ijs de rebus mihi dare: cum pro ea quæ vobiſcũ intercedit mihi antiqua,& quantum in me fuit,ſancta ſemper amicitia: tum vt in-

commodis occurratis indies eo ex bello gliſcentibus, quod earum occaſione rerũ ſubinde renouatum eſſe conſpicitis. Id quod ego ſub initia renaſcentis huius belli, quum à vobis diligenter efflagitauerim (dolenter hoc, non contumelioſe in vllum dicam) minorem mihi habuiſſe videmini, ac par erat, poſtulationis meæ rationem: vt qui nondum mihi tanto iam interuallo ſignificaueritis, quid ab æquitate veſtra ego ac liberi mei ſperare debeamus perfugij atque præſidij. Eam ob rem vt ne temere forte, neque tam ex animo quam perfunctoriè poſtulaſſe id à vobis videamur, idem in præſentia ego etiam atque etiam eo quidem accuratius efflagito, quod ſubinde atrocioribus affectus iniurijs atq; indignitatibus, extare apud vos cupio (quicunq; poſtea caſus conſequetur) & petitionum mearum & conſcientiæ teſtimoniũ aliquod ſempiternum. Enimuero non ignoratis, quemadmodum Cęſar, vbi me ſatis in inuidiam rapuiſſe ſibi viſus eſt, longa illa & intemperanti oratione, qua publice Romæ apud ſummum Pontificem, & conſeſſum Patrum, eorum in me culpam deriuare conatus eſt, quæ contra me ipſe multa egerat: tum ad eam ſe accingens prædam, quam opinione ac ſpe velut explorata deuorabat: improuiſo, atque adeo cum de firmanda inter nos pace, conciliandaque ſanctiore amicitia, cum Legatis meis tranſigere ſimulabat, inſtructiſſimis terra marique exercitibus, quadripartito me inuaſerit: eo etiam animo & conſilio, nunquam vt bello facturus finem eſſet, donec me, cæteris interim poſthabitis cum priuatis tum publicis commodorum atque incommodorum cogitationibus, imperio ac fortunis omnibus (vt publice iactitabat) exuiſſet. Neque vero defuere, qui vt expeditius illi foret, hoc re ipſa præſtare, quod ipſe iam ante Neapoli ſcriptum, meditatum, cogitatum attulerat, Romæ non iracunde minus quam inſolẽter effutierat, facinus auſi ſunt, omnium poſt homines natos deterrimum & crudeliſſimum, quod iam dimanaſſe ad aures veſtras puto. Ego vero tractare nequeo ſine refricatione doloris, ex patrio ſenſu, & acerba recordatione miſerabilis & indigniſſimæ necis, natu maximi filij mei, cum quo quanta conciderit huius florentiſſimi regni expectatio, non patitur mœror vt referam. Et ſane id teſtificari poſſunt externi & domeſtici, quicunque egregiam adoleſcentis indolem recordantes, temperare ipſi lachrymis non poſſunt. Huius ego nefandiſſimi ſceleris, ampliſſimi Principes, nolim cuiuſquam, nedũ tanti Principis famam perſtringere crimine, quod ſuſpicionibus tantum & coniectura poſſit coargui. Verum ipſe tam exſecrandi facinoris adminiſter, cuius ex nominis recordatione totus horreo, Sebaſtianus Comes à Montecucullano, priuatim & publice, etiam in ipſo ſupplicij atque mortis articulo profeſſus eſt, authores ſibi fuiſſe patrandi huius atrociſſimi ſceleris, Antonium Læuam, & Ferdinandum Gonzagã, Principes in exercitu Cæſariano viros, ſeque primum à Ferdinando multis oneratum promiſſis, quo tollendos viros aliquot primarios ſuſciperet, ad Cæſarem eſſe introductum: à Cæſare multa interrogatum, de mea cibi atque potus ratione, ad Antonium vt quæ ille imperaret exſequeretur, eſſe miſſum. Antonium, vt me primum, & ex meis item aliquot veneno tolleret, hoc mandaſſe. Si hæc amici veteres, fœderati, & conſanguinei chariſſimi, tam atrox accepta iniuria digna vobis nõ videtur, quæ hominem poſſit à vitæ ſuo ſtatu deducere, quænam tandem eſſe digna poſſit, non video. Tametſi ego quidem tantis affectus indignitatibus, maledictis & contumelijs laceſſitus, petulantibus libellis (indigniſſimo Regibus exemplo) traductus, clientum meorum ad defectionem ſollicitatione oppugnatus, crudeliſſimo bello abſque denuntiatione vexatus, talis filij crudeli & miſerabili morte afflictus, cum me ad vlciſcendas has iniurias efferret animi quidam dolor neceſſarius, occaſionem afferrent Cæſariani exercitus, vbicunque poſuerunt veſtigia, mutilati & affecti: tamen vt ſanguini Chriſtiano parcerem, & quod authorem huius victoriæ Deum dominum exercituum agnoſcerem, quo nimirum vlciſcente Cæſar ab audaciſſimo cœpto abſtractus eſſet, potius quam humanarum virium auxilio: venienti ad me Legato Pontificis, de pace cum hoſte denuo coagmentanda, lubens parui: etiam meas liberorumque meorum res interuerſas eiuſdem hoſtis beneficio accipere non recuſaui. Contra hoſtis ne Fortuna quidem fractus minuit inſolentiam, & Legati ad ſe Pontificij orationem, vt antea fecerat, inſtructiſſimis & promitten-

Delphini interitus.

mittentibus ſibi victoriam exercitibus ſic affectis & profligatis, contumaciter & ſuperbe repudiauit, ſeque in Italiam recepit ardens & cumulatus ira, inueteratoque odio noſtri nihil quicquam niſi de pernicie noſtra cogitans. Atque adeo ſeſe de integro reparaturum vires minitatur, & eam vlturum in me de qua conqueritur iniuriam, quæ à me profecto nulla (quod ſciam) in eum eſt profecta: niſi hoc aſcribere iniuriæ voluerit, quod me ſupra quam voluerit aut ſperauerit, eius obſiſtente conatibus, vel numine potius eius vlciſcente contumaciam, effectum eſſe intelligit, vt inuectus in me iracundius, quam fortius exequutus videatur. Quorſum hæc tandem omnis, dicetis, ſpectat oratio? nempe vt quam obſtinato cum hoſte bellum habeam, intelligatis: & cum iam is mecum agat, non quam late regnaturus, ſed regnaturus ne ſim, eius etiam adminiſtri an victurus; mirum vt ne vobis videatur, ſi me poſthac mea cautio adigat (vti adiget, ſi ab æquitate veſtra nihil impetrauero) mihi ac rebus meis vt capiam vndecunque dabitur conſilium: id quod mihi antea quidem licuit ſemper, & nunc neceſſe eſt etiam, loquatur licet in me hoſtis quicquid ſibi libuerit. Ego vero ſemper habiturus ſum (quod habui adhuc) præ oculis, tum vt ne vllo ſcelere me aſtringam, tum vt cuiuſcunq; armis vtar, ſi erit neceſſe vti, ſiue ad propulſandam iniuriam, ſiue ad res meas & liberorum meorum repetendas; tamen ijs quibus ſine noſtra reprehenſione non poſſint, ea arma ne noceant.

Reuerendiſſimi & Illuſtriſſimi Principes, amici veteres, fœderati & conſanguinei chariſſimi. Deus Optimus Maximus ſacroſanctum hoc veſtrum Imperium vobis ac reipubl. Chriſtianæ tueatur, atque etiam augeat: & ea vobis inſpiret conſilia, quæ poſtulare videbitur horum temporum occaſio & neceſſitas.

EXPOSTVLATORIA CHRISTIANISSIMI REGIS EPISTOLA, DE VIOlato tabellario, ad ampliſſimum Cardinalem Moguntinum: qua conuentus item ad diſceptandam Mediolani controuerſiam poſtulatur: tum alia quædam explicantur, ad retinendæ publicæ concordiæ rationem facientia.

FRANCISCVS DEI GRATIA FRANCORVM REX, &c. REVERENDISſimo & Illuſtriſſimo Principi Alberto, eadem gratia Eccleſiæ Moguntinæ Archiepiſcopo, ſacri Roman. Imper. Electori, atque in Germania Cancellario ſummo, ſacroſanctæque Romanæ Eccleſiæ Cardinali digniſſimo, &c. conſanguineo, amico, & fœderato chariſſimo, S.

CVM proximam ad Septemuirale iſtud ampliſſimum veſtrum collegium à me ſcriptam epiſtolam tabellario ad te dabam, per te virum eo ipſo in Collegio Principem cum collegis tuis communicandam; tum equidem oſtendebam vehementer me demirari, neque id certe immerito, nihil iam tanto interuallo reſponſum à vobis fuiſſe ad priores Gulielmi Bellaij Legati ad vos noſtri literas: quibus videlicet vbi aditus eo perueniendi ſibi cõperiſſet ipſe omnes eſſe interclusos, poſtulata noſtra detuliſſet, de priuatis illa quidem noſtris rationibus, ſed tamen ad officium proprie iudiciumque veſtrum, & publicorum auerſionem incommodorum (vt quæ maxime) pertinentibus. Interea vero dum me reſponſionis expectatio veſtræ ſuſpenſum ac ſollicitum habet, ecce tibi non admirationis nouæ tantummodo, ſed expoſtulationis quoque oblata cauſa eſt, & ea profecto non minima. Etenim quum iam tabellarium dimiſiſſem, tum mihi

Digitized by Google

mihi è Germania prior ille tabellarius, cui literas ſuas Bellaius ad vos perferendas crediderat, præſto fuit: à quo ego quum itineris ſui rationem acciperem, varie profecto & pro eo ac debui affectus ſum. Initio enim quum ex eo audiebam, fuiſſe à pleriſque veſtrum humaniter & acceptum & dimiſſum, reſcripſiſſe item nonnullos ad Legati mei literas: quoſdam promiſiſſe paratas literas ſe ad reditum eius habituros; mirifice (vt par erat) ea in me beneuolentiæ ſignificatione recreabar. Verum vbi, quam pro redditis literis ab Illuſtriſſimo Ioachimo Brandeburgenſi Marchione, tui fratris filio accepiſſet iniuriam, intellexi; tum vero hac contumelia grauiſſime non commoueri non potui: eiuſmodi enim ea fuit, nullam vt rem in hoc genere poſt hominum memoriam, inſigniorem aut indigniorem non modo ad vos vnquam delatam, ſed ne à quoquam quidem auditam eſſe arbitremur. Nam quid veteres illas commemorem Regum & populorum expoſtulatas grauius inter ſe, ac vindicatas acerbius iniurias? Ego enim adhuc nullam audire memini, quæ tam ſine vllo exemplo quidem ea ſit, magis tamen ad exemplum pertineat. Berlinum tabellarius cum literis Legati mei, & mandatis ad Marchionem venerat: tabellarius, ille inquam Principis, nec id tantum, ſed (vt mihi hoc meo iure dicere liceat) Chriſtianiſſimi Galliarum Regis nuntius, credo & amicitiæ noſtræ, & veteris ſocietatis authoritatem aliquid valere alioqui debuiſſe. Sed vide, quam pro nihilo ea mihi omnia fuerint, quo minus ab eo quidem (à quo minime debui) indigniſſime contemnerer ac violarer. Venit ad Marchionem cum literis ac mandatis nuntius meus. Marchionem, vt fit, honorifice ſalutauit: reddidit etiam quas ad eum habebat literas. Accipitur ſane, quod ad ſpeciem & ſimulationem attinet, non omnino inhumaniter. diuertit, nec id iniuſſu Marchionis, in cauponam: vnde commodius poſſet, quandocunque liberet, accerſiri. Nec erat quicquam quare ſecus ſuſpicari poſſet is, quem conſuetudo inter nos, ac fides mutua, & libertas ad vtroſque vltro citroque commeandi, ſecurum præſtabat: ita vt nihil omnino doli, nihil inſidiarum vel periculi ſubeſſe videretur. Atque non multo poſt reuocatus ad arcis ipſius ingreſſum, humaniter in vaporarium eſt deductus, ibidemque cum aulicis aliquot iuſſus diſcumbere. Quo poſt paulo ingreſſi viri quinque primarij, ex quibus duos tantum ſe noſſe dicit, alterum Marchionis magiſtrum equitum (Mareſcallum vocant) alteri Euſtathio Schlebello nomen eſſe: cæteros, quinam eſſent, ignorare. Eos inquit meus nuntius, vbi ex ſe de ſuo primum, deque Legati mei toto itinere, atque vbinam ille tum ageret, & quo ſtipatorũ numero iter faceret, quæſiiſſent: deinde ad incutiendum terrorem & trepidationem, minaciter eſſe percõtatos, Quonam ipſe in loco, & quibuſcum, cædem eam feciſſet, cuius reus ageretur: poſtremo nunquid ex eorum eſſet incendiariorum numero, qui tum Germaniam nocturnis incendijs deuaſtarent & perderent. Cum negaret, vllius ſe homicidij aut incendij ſibi conſcium eſſe: ſe nuntium noſtrum affirmaret: eius mandati adminiſtrum, à quo cum nihil diſceſſiſſet, nihil in quenquam hominum ſcienter feciſſe, quod ab vllo reprehendi poſſe arbitraretur. Tum ij nihilo hac reſponſione facti æquiores, dum nuntium noſtrum, vt latronis ſatellitem excutiunt, in earum exemplaria literarum inciderunt, quas Legatus meus communiter ad vos dederat, & formis vt excuderentur ea tantum gratia curauerat, vt quam ego ad æquas me demiſiſſem conditiones, vniuerſi per Germaniam intelligerent. Ea quidem exemplaria & aliquot præterea literas Legati mei, nondum ijs ad quos mittebantur redditas, tum vnius atque alterius veſtrum ad Legatum eundem meum epiſtolas, tabellario noſtro per ſummam contumeliam abſtulerunt: ſubinde ſciſcitantes, Annon ſatis ſciret, quam inter me & Cæſarem belle conueniret? annon edicto publico Gallos omnes, & quicunque Gallicæ ditionis eſſent, regionis illius aditu prohiberi? quæ tanta illi fuiſſet confidentia, vnde iſte contemptus eſſet, vt non impetratis publicæ fidei literis eo per ſe venire auſus eſſet, vbi libellos diſſiparet huiuſmodi, quo vno facto incendiarius vere dici poſſit atque debeat? vtpote qui Cæſari, ac rebus eius plus inde incommodi atque periculi attulerit, quam ſi pagos duodecim igne immiſſo aliquando conſumpſiſſet. Quum iterum ille mandata patroni excuſaret, cum nihil offenſionis à ſe prudente fuiſſe oſtenderet, cum teſtaretur antiquiſſimam Imperij veſtri

Ioachim.M. Brandenburg.

cum

cum hoc Regno meo ſocietatem, quæ publicæ fidei literarum loco eſſe ſibi debuiſſet, quo etiam nomine & abs te Marchionis patruo, & à cæteris quos ante adijſſet Principibus, & acceptus & dimiſſus fuiſſet humaniter: illi miſerum hominem diuina humanaque iura atque auxilia implorantẽ, onuſtũ grauibus catenis, quas tũ collo, tũ ſiniſtro brachio inuolutas miſerabili aſpectu geſtabat, ſpreta Dei religione, ac humana ſocietate, gentiumq; omnium iure violato, in cuſtodiã crudeliſſime & inhumaniſſime coniecerunt. Habes hactenus quam honeſta & iuſta cauſa nuntium meum fœderatus & amicus in vinculis habuerit. Iam venio ad reliqua. Ibi cum ille totos dies quinque, grauiora morte ſupplicia expectaſſet, rurſus ijdem ad eum ingreſſi, diligentius exquirunt, quidnam rerum toto itinere feciſſet, dixiſſet, audiuiſſet: minati etiam, ſe de eo quæſtionem habituros, niſi vltro confiteatur omnia. Addunt illum à patrono ſuo ijs periculis fuiſſe de induſtria expoſitum, & Principes illos, qui ſe dixerant reſcripturos, hoc ideo promiſiſſe, quod ſcirent eum nunquam ad ſe reuerſurum. Quibus ille minis tam præſens certumque ſibi ſupplicium capitis ſignificari ac promitti intelligebat, vt ne nunc quidem dubitet, eas pœnas ſe daturum fuiſſe, niſi diuino potius beneficio quam humano ſubductus fuiſſet conſilio. Quo in loco mira Marchionis in me iniquitas, & improbior quædam maleuolentia & iniuria extitit. Nam cum miſer ille forte fortuna elapſus eſſet è vinculis, ac tum fuga, tum latebris, ſibi ſalutem quæſijſſet: Marchio edicto ſuo, florenos quingentos præmium ei propoſuit, qui ad ſe fugitiuum illum retraxiſſet incendiarium (ita enim tabellarium ille deſignabat meum) quem Rex Galliarum ad vaſtandam igne Germaniam ſummiſiſſet, quique magicis artibus & præſtigijs è carcere aufugiſſet. Dignumne per Deum immortalem edictum, quod in Regem Galliarum, à Germano Principe, hoc eſt, à fœderato in fœderatum non temere tantum, ſed (ne quid durius dicam) tam maligne emitteretur? Quid enim, patienſne, an diſſolutus hoc in edicto videar, ſi æquo animo diſpendium hoc famæ, hanc atrocem iniuriam, à Marchione illatam paterer? præſertim cum non modo nulla eſſet à me prouocatus iniuria, ſed non obſcura etiam mea in eum voluntate, officijs etiam meis, vel in hoc ornatus, quod ego ad eum quoque inter cæteros cauſam meam vltro detuliſſem. Ad quam tantam contumeliam & hoc quoq; accedere voluit, quod miſer ille hoc edicto ruſticorum obiectus eſt furori, qui cum iacturam (vt audio) magnam ab incendio fecerant, tum etiam præmio inuitabantur ad illius perniciẽ. Cuius ſi innocentia nihil commouebat Marchionem, nihil miſerrimi hominis & peregrini apud exteros ſolitudo, nihil afflicti & plane perditi calamitas; an etiam illum nihil noſtri nominis, nihil Imperij veſtri maieſtas, nihil noſtræ ſocietatis & amicitiæ reuerentia, nihil humanæ communitatis leges, nihil religionis ac pietatis obſeruantia debuit commouere? Dimanarant ad me quidem antea clientum aliquot meorum aliæ querimoniæ, qui ſe dicerent aliena quædam à commodis ſuis in Germania eſſe paſſos: audiebam apud vos agi, & traduci honorem meum & opinionem in circulis & conuiuijs: neque ignorabam quoties in Germaniam Legatos mittebam, ſiue ad refutandas aduerſariorum in me calumnias, ſiue ad alia quæcunque procuranda negotia, eos paſſim intercludi, obſeruari, obſideri. Poſtremo & hoc etiam intelligebam, de quo ego ſic vobiſcum expoſtulandum eſſe duco, vt quã ab æquitate veſtra ſit, & à noſtra coniunctione alienum, voſmetipſos cogitare, proque ſocietatis inter nos & fœderis ratione ſtatuere, maximopere cupiam & flagitẽ. Intelligebam (inquam) nihilo mitius hodie cum veſtratibus agi, qui mihi ad retinẽda vel obtinenda mea nomen darent, quam ſi vobis, imperio veſtro, templis, delubris, calamitatem omnem & ſolitudinem attuliſſent. Hæc tametſi omnia vt indigna erant, ita mihi videbantur, quod Rex amicus, quod ſocius, quod in legitimo atque hæreditario regno more maiorum conſtitutus, quod alieni nunquam appetens, quod maiorum meorum in omnes officijs, meis etiam in plurimos, mihi viderer eſſe meo iure commendabilis: tamen ea (quoad ejus fieri poterat) ſic ferebã moderate, nulla vt mihi oblata ſit interim de vobis bene merendi occaſio, in qua non experti ſitis, ſicuti & in poſterum (niſi vobis aliter videbitur) experiemini, ſummã meam in commoda eiuſdem imperij veſtri communia diligentiam, in ſingulos or-

dines

Digitized by Google

dines benignitatem, in omnes homines beneuolentiam & fidem. Nam nec ego meopte ingenio tam libenter de amicis bene mereri deſino, quam grauate nuntiũ illis remitto: nec eas omnes injurias arbitrabar, aut à vobis, aut ab vllo in quem ſtatuendi ius eſſet vobis, ſed à maleuolis meis atque aduerſarijs tantummodo proficiſci: qui quum ipſi nihil intentatum vellent relinquere, quo antiquam illam inter nos conſuetudinem dirimant, ſibi vero perſuaderent futurum, vt ſi noſtris hominibus injurioſe in Germania habitis, ego Germanis paria in hoc regno meo rependerem, tum inter nos tandẽ committeremur: hac vtique perſuaſione moti, & ſpe imbuti, curauiſſent clientes & Legatos meos male in Germania excipi & haberi. Tum quæcunque ad me inuidia obruendum maledicta judicabant accommodatiſſima, quum ex conſcientia ſuorum in me factorum & conſiliorum ſceleratiſſime deprõpſiſſent; neque vellent aut purgandi mei, aut quod deonerarem de inuidia, in eos traijciendi à quibus ſtaret inuidia, locum mihi ac facultatem vllam ſupereſſe: tum vero illos ad vim arbitrabar animos intendere, atque in eo laborare, vt quos nullis poterant artibus diſiungere, acerbitate certe ſuppliciorum ab eadem auerterent conjunctione, atque mutua inter nos beneuolentia. Ad poſtremam hanc injuriam tantum abeſt vt eodem quo priores gradu ponam, vt ne diſſimulare quidem eam poſſim: nempe qua ſim ab eo affectus, à quo minime debui: & in eo Imperio, quod à majoribus meis acceperit præcipua pacis ornamenta, & libertatis ſuæ in periculis præſidia tutiſſima: liceat enim hoc mihi ſine inuidia dicere: in eo (inquam) Imperio, quicum amice ſemper vixerim, quod quo ſponte offenderem, ne minimum quidem vnquam in me fuit: in eo meum nuntium, & ab eo Principe, quocum ego Rex ſocius & amicus de ſumma reipubl. Chriſtianæ velut cum arbitro agerem (cõjuncta eſt enim ejuſdem reipub. periculis qua de nunc agitur controuerſia) inſidioſe capi, contumelioſe haberi, vinciri, cuſtodiri, veſte, zona, pecunijs, armis, equo, ſarcinis, meis ad Principes imperij, & Principum ad me literis ſpoliari, & quo mihi grauior conflaretur inuidia, pro ſummiſſo incendiario, atque à me ſubornato, capitali ſupplicio deſtinari: ad hunc retrahendum, trucidandum, efferatum vulgus, & perſuaſione injuriæ, & præmio propoſito concitari. Ego ſane, dum ille miſer etiam tum injuriæ illius ac violentię immanitatem, pallore, macie, trepidatione præ ſe ferens, catenatumque adhuc impreſſa oſtendens veſtigia, flens apud me miſerabiliter caſum ſuum deploraret: cum hoc ipſo commotus ſum vehementer, tum edicto illo inſolenti eſſe me inſigniter violatum, grauiſſime doleo. Tuam vero, ampliſſime Princeps, hic appello conſcientiam & memoriam, ecquid aliud Legati mei ad vos literæ, ecquid mandata continebant, præter meam de injurijs, deque itinerum infeſſione querimoniam, cum poſtulatione juris conjunctam: idque præſertim apud eos, à quibus vt non poſtulaſſem, expectare tamen debueram. Marchionem porro auditis, nunc quoque ſe hac vna ratione defendentem, quod diſperſa circum Germaniæ ciuitates earum literarum exemplaria, plus Cæſari attulerint incommodi, quam ſi opulentiſſimi pagi duodecim incendio illi perijſſent. Quodnam vero ejuſmodi eſſe poteſt incommodum, niſi quod ijs literis aduerſus maleuolorum & obtrectatorum noſtrorum calumnias, aliquando eſt defenſa veritas? Sed hæc ratio non video quid habeat in quo poſſit conſiſtere, niſi forte vnus hic fuit ab Imperio ad vos tranſlato Cæſar, cui non modo iura imperij omnia tradidiſſe Germania videatur, ſed à cuius etiam præſcripto nihil audeatis recedere: cuius vel injurijs omnibus patrocinari vos oporteat: qui ſi cuiuſuis exiſtimationi notam inurat, ſi quem de poſſeſſione vi eijciat, ſi clam, ſi dolo malo in alienæ rei poſſeſſionem obrepat, eam vos confeſtim eſſe ejus propriam atque legitimam jubeatis: quicunque autem re aut verbo eidem reſtiterit, vel ad vos prouocarit, quorum eſſe debet earum rerum peculiaris ac propria cognitio, hunc vos in hoſtium publicorum, hunc incendiariorum in numero habere cogamini. Neque enim adduci poſſum, vt voluntate vos potius adductos, quam impotenti ejus tyrannide adactos, hæc videre ac pati poſſe putem. Veruntamen ſi acceptam à maioribus veſtris libertatis, æquitatis, ac religionis gloriam retinere vultis, cur alios potius, quam vos ipſos reſpicitis? Cur non aliorum ſecuri, veſtri memores eſtis in æ-

Cæſaris poteſtas.

 qui

Digitized by Google

qui boniquejudicio? aut ſi patimini æquo animo, diuina humanaque iura impune violari, cur non libenter etiam de antiqua illa laudis poſſeſſione deceditis? An cum apud vos toties, nunquam tamen niſi juſte querar, nunquam animos veſtros, nunquam æquas aures habeam? à plæriſque repudier? Senatum petens violer? cum hoſte interim bellum habeam, qui omnes cum omnibus reconciliationes gratiarũ in meam vnius ambiat perniciem? Cur igitur mihi non liceat jam tot annos, & has, & alias multas indignitates paſſo, contumelijs omnibus onerato, amicitijs, clientelis, contra fœderum leges nudato, bello crudeliſſimo abſque denuntiatione vexato, legatorum offenſione, per eum etiam à quo jus expectari oportuit, violato, rariſſima indole filij, crudeliſſima & indigniſſima necati morte afflicto, veneno ipſe quoque vt tollerer, appetito, à vobis denique neglecto, deſerto, derelicto: cur non liceat (inquam) mihi ac rebus meis aliunde capere, vndecunque dabitur conſilium? modo tamen vt quam ego mihi ac rebus meis adhibebo cautionem, ita eam adhibeã, vt ſi maledicta quidem non potero, certe crimen effugiã. Sed redeo ad poſtremam hanc, qua de nunc agitur, injuriam: de qua prius quam ego apud iſtud ampliſſimum veſtrum Septemuirale collegium publice conqueror, mihi viſus ſum facturus operæpretium, ſi apud tuam familiariter Amplitudinem expoſtulauero. Etenim cum tu primas iſto in Collegio feras, ſis in Germania iſtius Imperij Cancellariorum ſummus, ingenij grauitate polleas, ijs dotibus fueris in ordinem patrũ Eccleſiæ cooptatus, ijs nominibus abhorrere omnium maxime debeas (vti mea quidem ſententia facis) ab ijs omnibus quæcunque vi ac injuria tentari, agive à quocunque contigerit: maxime vero eidem Marchioni cum ſis patruus, à quo violari jus gentium, & quantum in eo fuit, diſturbari vitæ ſocietatem, moleſte (vti par eſt,) ſis laturus; non dubito quin omnem ſis operam, omnem curam atque ſolicitudinem adhibiturus, vt ille in ſalutaribus tuis monitis acquieſcens, memoriam hujus offenſionis, cum animi æquioris atque reſipiſcendi ſignificatione, tum inſigni aliquo deleat officio. Quod ſi pro ea, qua valere apud eum debes authoritate perfeceris, proculdubio pro ejus perſonæ quam ſuſtines officio, pro mutua inter nos fide ac neceſſitudine, pro majorum opinione noſtrorum, pro Chriſtiana pietate, pro communi omnium & in præſens & in futurum otio, pace, tranquillitate laudabiliter ac ſancte feceris. Summa igitur meæ apud te poſtulationis hæc erit, vt de Marchionis facto ita ſtatuas, meam vt dignitatem poſſim apud omnes integram obtinere: deinde vt communicato cum ampliſſimis iſtis & prudentiſſimis tuis collegis conſilio, illam ſeueritatem moderemini (nolo enim grauius quicquam dicere) qua in Germania paſſim (vt dicebam) animaduerti audio in veſtrates omnes, quicunq; mihi meruere milites: poſtremo vt ijsdem iſtis de rebus, deque eo quod ſperari vultis mihi ac liberis meis eſſe relictum in æquitate veſtra, perfugio, dilucide mihi & ſignificantibus verbis aliquando reſcribatis. Ego ſane nihil rerum omnium inter homines magis ex animo cupio, quam publice ac priuatim ſic inter nos conuenire, nonnihil vt potius ad amicitiam noſtram conjunctionemque priſtinam accedat, quam vel tantillum de ea decedat.

Reuerendiſſime, Illuſtriſſime Princeps, conſanguinee, amice, atque fœderate chariſſime, Deus Optimus Maximus Amplitudinem tuam tueatur ſemper, atque etiam augeat.

Digitized by Google

AD VNIVERSOS IMPERII ROMANI ORDINES, CHRISTIANISSIMI Regis de indicendo conuentu, deque ſibi oblatis per Solimanum Turcarum Regem pacis conditionibus, Epiſtola.

FRANCISCVS DEI GRATIA FRANCORVM REX, &c. REVERENDISSIMIS, Illuſtriſsimis, generoſis, inclytis & ſpectabilibus ſacri Rom. Imper. ordinibus, conſanguineis, amicis, & fœderatis chariſsimis S.

QVVM per hoſce dies crebris amicorum ad me literis, mihi ſignificatum fuerit, Cæſarem Carolum certos homines miſiſſe, qui à vobis auxilia peterent, tum ad noſtros aduerſus ſacrum veſtrum Imperium conatus (vt dicebat) reprimendos, tum vt Solimano Turcarum regi occurreret, quem ajebat etiam inuitatu atque hortatu noſtro exercitum in vos comparare: viſum eſt mihi pro antiqua illa inter nos jam inde à prima gentis vtriuſque origine contracta conjunctione & amicitia, non temere ferendum eſſe, vt inter vos inauſpicata hæc de mea erga vos omnes voluntate opinio, taciturnitate mea diutius ſeneſceret: quin poti⁹ veſtram duxi omnium & ſingulorum æquitatem & prudentiam etiam atque etiam implorandam, vt ne continuo fictis hujuſmodi & commentitijs accuſationibus aures veſtræ pateant: quas accuſationes non modo me refutaturum, ſed tractjecturum etiam in eum ipſum accuſatorem ſpero & confido: modo vt vos nihil grauemini, ſenatum ijs de rebus mihi dare, quemadmodum ego id à vobis, & ante hac ſæpe ac diligenter petij, & nunc denuo etiam atque etiam efflagito: tum vero officij veſtri & quam ſuſtinetis perſonæ ratio mihi videtur, vt cõcedatis, exigere. Atque vt ad primum accuſationis ejus caput veniam, prætermiſſis ijs omnibus quæ contra me Cæſar nulla fœderum habita ratione multa egit, & quæ tametſi quidem tuendæ noſtræ integritatis ratio vt exponam, hoc loco poſtulat, quia tamen non flagitat, præterire malo. Ego, ampliſſimi ordines, quinam ij ſint mei conatus, quos apud vos Cæſar tantopere vt à commodis Imperij veſtri alienos criminatur, quos publico Germaniæ conſilio vindicandos quiritatur, non video. Enimuero ſi poſteaquam omnes fruſtra ſum aggreſſus retinendæ atque ſtabiliendæ pacis inter nos & concordiæ rationes, ea tandem armis recuperare tentauero, quæ mihi per vim atque injuriam ablata Cæſar retinet; vel ſi ſanguinem vlciſci meum aliquando in animum induxero, quem vos quibus artibus quamque crudeliter & ſcelerate iſti appetierint, audiuiſtis: ego vero neque non recordari, neque recordari ſine lachrymis vnquam poſſum: vel ſi bellum in Cæſarem hoc tempore ſuſcepero, quo is ſcilicet (poſtquam ab ejus me inſidijs liberauit Deus Optimus Maximus cauſæ meæ complexus æquitatem & innocentiam) jactitare publice non erubeſcit, ſe nullius gentis aut hominis auxilium aut fauorem aſpernaturum, dum eam vlciſcatur, quam in ſe queritur à me profectam eſſe injuriam: an me ideo Ampliſſimi ordines continuo perduellionis reum eſſe, continuo veſtri Imperij hoſtem judicabitis? Tametſi ego quidem hujus de me querimoniæ nullam agnoſco omnino cauſam, niſi forte quod obuiam illi cum exercitu in me irruenti, ſupplex & reuinctis à tergo manibus, non prodierim, neque me ad ejus pedes illico abjecerim: quemadmodum ipſe ſibi perſuadebat fore: certe apud ſummum Pontificem, apud Cardinalium Eccleſiæ Romanæ ſacrum ordinẽ, apud omnes omnium Principum, ciuitatum, populorum Legatos, ita ſe facturum dictitauerat, ſi ſe habere militem exiſtimaret, adeo & rudem & inexercitatum, atque me judicio quidem ſuo

habere prædicabat. Verum ad rem vt redeam, Ego, Ampliſſimi ordines, etiam vt vindicaturus ſim aliquando tam atroces eas, neque homini vel diſſoluto ferendas iniurias, tantum abeſt tamen vt aduerſus veſtrum iſtud Imperium moliri ac tentare quicquam velim, vt è contrario nihil minus cupiam eius cauſa laborum ſuſcipere, quam maiores olim mei ſuſceperunt, quamque ego me ſuſcepturum antehac ſæpe obtuli. Iam quod Cæſar addidiſſe fertur, Solimanum ſe hortatu atque impulſu meo, ad inferendum Chriſtianis atrox bellum accingere: equidem de illius apparatu non ita pridem ex multorum ad me literis intellexi, in quibus erat etiam, adornare Solimanum eos exercitus quanta maxima vnquam feciſſet cura, celeritate, diligentia, idque (vti vulgo ferebatur) ad vlciſcendum id quod in Africa proxime damnum acceperat. Cur id autem exiſtimabitur meo feciſſe vel hortatu, vel conſilio, ſi quum olim à Cæſare vocarer in eiuſmodi ſuſpicionem criminis, æque atque nunc etiam vocor, exitus adhuc fidem fecit me fuiſſe purum plane atque innocentem? Aduerſus autem hunc tanti hoſtis apparatum, vt ſe potius compararet Cæſar, quam vt bellum in me (quod nunc omni conatu facit) de integro inſtauraret, æquum proculdubio vel hac vna ratione foret, quod cum illi cauſam dedit arma in nos conuertendi, dum pro Rege Afro bellum intulit, tum vero id longe audacius & maiore ſpe aggrediendi, occaſionem vnus affert, miſera inter nos virium noſtrarum acciſione, ex hoc tumultu inteſtino: quem non minus obſtinate nunc tuetur, quam eiuſdem prius voluntarius author fuit. Sed veretur, opinor, atque refugit leuitatis & inconſtantiæ ſibi notam inurere, ſi contra quam ſe publice teſtatum meminit, non omnia ſuſque deque ferat tum priuata ſua, tum publica rei Chriſtianæ incommoda, potius quam vt caput ſit vnquam à ſuſcepto ſemel in me bello auerſurus. Quin & plerique mihi nunciant, etiam quidam à Conſtantinopoli recentes (ego vero temere vobis affirmare non auſim) eundem ipſum veſtrum Cæſarem hoc nunc vnum agere, hoc cogitare, in hoc laborare, vt quibus ego Solimani eiuſdem viribus & opibus, antehac mihi ne cogitanti quidem oblatis, vti nolui, non modo ad inferendam, ſed ne ad arcendam quidem iniuriam; illis ipſe (inquam) Cæſar viribus vltro & ambitioſe expetitis, ad me vnum exercendum, diuexandum, conficiendum abutatur. Sane vero vtcunque ſe res habet, mire inſtat Solimanus, atque inter hos apparatus mihi iam aperte denunciat, nullum ſe amplius dubitationi locum reliquum eſſe velle, quin aperte ſignificem, pacato ne me, an hoſte, in re præſertim nihil ad me præcipue, nihil ad Chriſtianorum commune pertinente vti, ſibi ſperandum ſit. Cogitate porro voſmetipſi cum animis veſtris, Ampliſſimi ordines, conſanguinei, amici, ſocij, atq; fœderati veteres, quorſum tandem hæc mihi proponatur optionis, hoc maxime tempore neceſſitas: quo ego ſcilicet in extrema ſum poſitus fortunarum omnium, ac vitæ, ſalutiſque noſtræ dimicatione. Cogitate (inquam) ac redite quæſo in memoriam eorum omnium, quæ tum ijs ipſis ad vos literis, tum alijs non vnis, ad eos Principes, ad quos deſignandi Cæſaris cura pertinet, commemoranda duxi. Recordamini, me iam ſtatim ab initio, cum res adhuc in apparatu magis quam in adminiſtratione belli verſaretur, Legatum ad eos miſiſſe cum mandatis ampliſſimis, petitum atque oblatum Cæſari, iuris noſtri ex moribus & exemplis diſceptationem. Qui cum ipſi hortari me ad id, atque in primis vrgere debuerint, tamen poſtulata mea non repudiarunt modo, ſed Legatos etiam & nuntios meos violari paſſi ſunt: neque id tantummodo, ſed accurrere ſuos clientes, & certatim ei nomina dare, qui me indicta cauſa, cōtraque ius & fas omne opprimendum, exigendumque regno ſuſceperat: neque id tantum etiam, ſed in eos quoque animaduertere, quicunque mihi ad propulſandam iniuriam atque perniciem, adducti coniunctionis noſtræ memoria meruiſſent: atque ita animaduerti, quaſi Imperio illi veſtro, aris, focis, templis, periculum, vaſtitatem, ſolitudinem attuliſſent. Quæ cum ita omnia ſe habeant, quæſo vos, ſi vt implacabili, ſi vt contumaciſſimo omnium hoſti, facilius poſſim obſiſtere: ſi vt de altero ſim ſecurus, æque formidabili quidem ipſo, ſed neque adeo vel iniquo vel implacabili: ſi vt ne cum illo hic ſe coniungat (à quo illo intelligo non iam fortunas meas, vt antea, ſed vitam hanc atque animam peti) cum hoc ego pa-

Solimani conatus.

Rex Tunetanus.

tem fecero : addite ſi placet, nulla interim eorum habita ratione, qui nullam ipſi periculorum & incommodorum meorum habuerunt : quæſo vos (inquam) ecquænam mihi aſſignari eo nomine culpa, vel conflari iuſte inuidia poterit? Vel ſi poterit, annon illam iuſtus dolor excuſabit atque diluet? Mihi vero, dilectiſſimi conſanguinei, amici, ſocij, atque fœderati veteres, cogitata diu ratione conſtitutum eſt, pertentare malle omnia, quam vt noſtram antiquam illam coniunctionem non omnino retineam : aut ſi minus retinere poſſim, teſtatiſſimum certe non relinquam, omnem à vobis eius rei culpam, à me partem illius nullam extitiſſe. Vos itaque re integra commonefaciendos eſſe duxi, quidnam ego in præſenti rerum mearum acerba ea quidem & anxia, ſed inculpata difficultate, mihi capiendum eſſe conſilij exiſtimem. Cuius ſane conſilij, atque adeo cautionis, & vos quoque, niſi per vos ſteterit, participes fore velim & confido. Etenim ego ita omnino conſtitui, ſi quo Solimanus apparatu contendere dicitur, eo contendat : neque animum ſuum Cæſar ad clementiorem inclinauerit ſententiam : cæteri vero Chriſtianæ reipublicæ ordines incommodorum meorum interim ſpectatores, quidam etiam impulſores, authores, fabricatores eſſe perſeuerauerint; quaſi ſalus illius in mea vnius conſiſtat pernicie, cuius in ſalute conſiſtere potius bonam partem & ſalutis & ornamentorum illius exiſtimo : ego (inquam) omnino ita conſtitui, cum eo me depacturum, ſi quas aliquando potui, etiamnum impetrare poſſim pacis aut induciarum conditiones. Veſtrum porro erit de ijs omnibus (ſi quidem ita placet, & videtur) mihi per literas reſpondere, atque voluntatem ſignificare veſtram, gratumne vobis futurum ſit, ſi quanto vos huic incendio propinquiores video, propter loca quædam in limitibus veſtris ab illo iam capta, tentem ego apud illum, vt ipſi quoque ad me ijſdem pacis ac induciarum conditionibus adiungamini. Atque vtinam cæteri omnes Chriſtiani nominis ordines eo eſſent affectu, ea voluntate, ea denique propenſione, & animorum inclinatione ad pacem, vt vnuſquiſque rationi obediendum ſibi duceret : atque alter alteri vt ne nocere vellet, quo nos ſimul omnes, quicunque CHRISTO eidem Domino militamus, communi animorum conſenſione viam inueniremus, qua ille ab inuaſione noſtri deflecteret: atque in alienas à fide noſtra gentes tantummodo, vires ſuas & inſtructiſſimorum exercituum robur conuerteret.

Reuerendiſſimi, Illuſtriſſimi, generoſi ac ſpectabiles, conſanguinei, amici & fœderati chariſſimi, Deum immortalem enixe precor, veſtrum vt Imperium vobis & reipublicę Chriſtianę perpetuo conſeruet ac tueatur. Lutetiæ, die XXII. Ianuarij. MDXXXVI. ad calculum Gallicum.

⁂

Digitized by Google

CHRISTIANISSIMI GALLIARVM REGIS, AD PRINCIPES ET ALIOS IMPERII ordines Wormaciæ conuentum habentes Epiſtola, qua Senatum de Mediolanenſi controuerſia ſibi dari poſtulat, & alia quædam ſuper Solimani expeditione ſignificat.

FRANCISCVS DEI BENEFICIO FRANCORVM REX, &c. VNIVERSIS & ſingulis ſacri Romani Imperii ordinibus, fœderatis, ſociis, & amicis chariſſimis S.

QVANQVAM ego, Ampliſſimi ordines, ex ſuperioribus non paucis meis ad vos literis, (quæ vt ad vos vniuerſos & ſingulos aliquando peruenirent, quoquo modo potui, operam dedi) conſtare omnibus arbitror, nihil prorſus intentatum nos reliquiſſe, vnde imminentibus ex renouato inter me ac Cæſarem bello, reipubl. incommodis occurri poſſe ſperauerim: quia tamen ex amicorum ad me literis conuentum à vobis Wormaciæ Vangionum propediem eſſe habendum intellexi; conquieſcendum adhuc mihi non putaui, quin eadem quoque ipſa repeterem, quæ prioribus illis Epiſtolis non poſtulaueram modo, ſed enixe etiam flagitaueram: nempe vt pro eo quem geritis magiſtratu, pro eo quod in commune Chriſtianorum nomini, quod majorum noſtrorum inter nos communium memoriæ, quod mutuis viciſſim inter nos acceptis & collatis beneficijs, debere videmini officio, conuentum tandem indiceretis, ad quẽ mihi Legatos actionum mearum omnium peritos libere ac tuto ſecuroſque offenſionis omnis mittere liceat: qui tam aduerſariorum meorum refellere poſſint maledicta (ſi quod forte ſupereſt ejuſmodi, cui virorum illuſtrium famam eſſe ſubijciẽdam arbitremini) quam etiam noſtræ liberorumque noſtrorum cauſæ rationes ad eas res confirmare, quibus rebus ſub Imperij quidem veſtri clientela poſitis, ad nos vero pertinentibus, nullo noſtro merito ſumus, nullo neque more neque exemplo ſpoliati: qui tamen quemadmodum earum rerum cauſa inter eiusdem Imperij veſtri clientes enumerari, diciq; non inglorium nobis eſſe ducimus: ita nos vobis neq; incõmodo neq; dedecori futuros arbitramur. Et Legatos quidẽ noſtros, Ampliſſimi ordines, quanquam accipere à me legationẽ vlla de re, Imperijs atq; edictis prohibeamini; iam nunc tamen veſtra nixus æquitate dimitterem, niſi ſerius de indicto conuentu veſtro accepiſſem: quem fortaſſis, & (vt ego exiſtimo) eo animo, deque induſtria Cæſar improuiſum & inexpectatum indici voluit, ne indictionis ad me perueniente fama, cauſæ mihi per legatos eo in conuentu exponendæ explicandęque (vt qui in tenebris ipſe verſari, quam in luce malit) occaſio daretur & facultas. Duo porro percrebuiſſe iam video, & in ore atque ſermone omnium eſſe, de quibus referendum Cæſar eſſe ducit, ac de quibus à nonnullis conſultus iſtius veſtri ordinis non infima authoritate viris, quidnam ipſis ducerem eſſe reſpondendum: quoniam ad me quoque, atque ad eam quam apud vos petitionem inſtitui, pertinere puto, viſum eſt noſtri eſſe officij, noſtram vt vobis ijs de rebus ſententiam aperirem. Conqueritur apud vos Cæſar de impenſarum immanitate, quas gerendo, vno eodemque tempore tot diſiunctiſſimis in locis bello, ſuſtinere cogitur: accedere ad id nouum à Solimano Turcarum Rege in Chriſtianos omnes præcipueque in Germanos bellum: imparemque ferendo ei oneri ſe teſtatur. Proinde cupit vt interim Imperij veſtri ſenatoribus ſalaria, vt militi aduerſus Solimani apparatum ſtipendia, veſtro ære perſoluantur. Horum primum, Imperij veſtri ſenatum videlicet profitetur (vt eſt reuera) dirimendis clientum inter ſe controuerſijs, juri omnibus dicundo, tuendæ proborum innocentiæ, cohibendæ improborum audaciæ, *[Comitia Imperii.]*

præ

præ cæteris rebus omnibus accommodatiſſimum: atque ob id multis ante ſæculis à priſcis illis Imperatoribus ſanctiſſime inſtitutum. Alterum, vt Solimani occurratur conatibus, Chriſtianis inquit in vniuerſum omnibus, priuatim vero imperio veſtro, vt ſi vnquam alias, hoc tempore maxime neceſſarium. In vtroq;, vt video, idem ſpectatur Cæſari ſcopus, idem finis: nimirũ vt ad nummos veſtros celeriter perueniat. Ad vtrumq; ita reſpondebo, viam vobis vt aperiam, qua impenſis vt quam minime grauemini, atq; honoribus interim veſtris & dignitatibus fruamini ſine periculo. Tametſi ego quidem non ignoro ad Cæſarem debere hoc poti⁹ pertinere, vt quem exiſtimem eo fuiſſe priſcis illis Imperatoribus ſuffectum, vt qua illi olim, eadem nũc ipſe ſolertia, cura, vigilantia, ius vnicuiq; reddat, imperiumque veſtrum non tueatur modo, ſed augeat etiam. Quo magis mirari ſubit, Ampliſſ. ordines, audere Cæſarem ad vos ſcribere, ſibi ad ius reddendum, ad tuendum imperium; hoc eſt, ad officium proprie ſuum, pecunias deeſſe: quæ abunde tamen illi ad inferendam iniuriam, ad interuertendas imperii opes ſuppeditant. Nam hoc bello, quod cauſatur, ſicut iniuſto illo quidem, ita voluntario (vt excuſationem hanc prætexere nequeat) vtrumque per eum agi confirmare liquido poſſum. Sed quum mearum quoque partium eſſe ducam, & Imperio prodeſſe, cuius me clientem agnoſco Inſu- *Mediolanum.* brium principatus ergo, & auertere omnia quę inimica eſſe videantur veſtro nomini, atque dignitati: ego ad poſterius hoc ita profiteor, quoniam aliquo ſuſpicionis odore à quibuſdam eſt deprehenſum, qui eius me rei admonitum voluerunt, hanc à Cæſare denegationem ſalariorũ aliqua in cauſa eſſe, quo minus ego quum ſępenumero conuentum indici, ſenatum mihi dari, exemplis ac moribus me deduci petierim, & eo tempore quo Cæſar nobis in ſpem veræ pacis obtinendæ ingreſſis, de integro eam ſubuerterit, & quo iam, volente Deo, incitatos impetus eius retardaueram, adhuc tamen id impetrare potuerim, quod negari mihi certe ſine ſummo Cæſaris, ſine famæ atque nominis veſtri aliquo detrimento non poteſt: profiteor (inquam) me potius quam vt hæc veſtro decori denegatæ vel dilatæ iuſtitiæ nota inſideat, vel de veſtro ſalarium dare iudicibus cogamini, id me quamdiu noſtra cauſa Senatus habebitur, deque noſtra controuerſia diſceptabitur, ſuppeditare de meo velle: tantum vt diſceptatore imperii populique Romani ſenatu *Imp. P.Q.R. Senatus.* (qui vſpiam ne ſit, haud ſatis ſcio) non Caroli Cæſaris redemptorum iudicum concilio decidatur. Tametſi ego quidem (vt plane loquar) nihilo leuioribus ad me defendendum, quam Cæſari ad me offendendum impenſis opus eſſe mihi cenſeo. Sed cum videam eo rem adductam eſſe (bonam in partem accipi hoc à vobis velim, quemadmodum dico animo amiciſſimo) non grauabor, vt exemplum hoc in me Cæſar inſtituat, ſi qui poſthac (veſtris Cæſaribus ærarium publicum ad opprimendos eos exhaurientibus, quos tueri magis deceat) ius ab imperii Senatu poſtulaturi ſint, ſalaria iudicibus vt præbeant. Iam vt ad alterum petitionis Cæſareæ caput veniam: Ego, Ampliſſimi ordines, quum viderem Cæſarem (qui occupaſſe adeo poſſeſſionem Fortunæ ſibi videatur) ardentem odio atque in me plus quam hoſtili animo, publice teſtari auſum, ſua omnia prædæ Turcicæ permiſſurum, potius quam vt bello in me abſtineret (quod ipſum ſane aliud nihil erat, quam Solimanum ad paratam & indefenſam prædam inuitare) quum viderem Cæſaris orationi reliqua conuenire, id pugnare illum ſcilicet, id agere, vt me (quantum eſſe in eo potuit) fortunis omnibus euerteret: ad apparatus Turcici famam, ad vtriuſque Siciliæ trepidationem, ad populorum ſuorum diuina humanaque auxilia implorantium obteſtationem & obſecrationem nihil vel parum commoueri: poſtremo cum viderem ita me à Solimano vrgeri, vt differre non poſſem, quin vel illi pacatum me fore promitterem, vel hoſtem ex profeſſo experirer, quo pacato vti poteram, & quo vti erat neceſſe: adactus ſum ea neceſſitate, quum iam vel minima dilatio temporis plena eſſe periculi mei videretur, cum altero placabiliore ſcilicet hoſte Solimano depaciſci inducias, vt aduerſus impotentem, implacabilem hoſtem Cæſarem facilius me tuerer ac defenderem. Verum iſtas inducias tamen ea ratione ſum depactus, vt quoad eius fieri potuit, non vni mihi tantummodo, quaſi veſtra cæterorum Chriſtianorum pericula pro nihilo mihi habenda eſſe ducerem, ſed

Chriſtianis in vniuerſum omnibus conſulere prouidereq; ſtuduerim. Cuius rei vos ego teſtes appellare poſſum, ſi quidem ad vniuerſos meæ literæ peruenerunt, quemadmodum eas proximo Ianuario menſe ad ampliſſimum Cardinalem Moguntinum, vt cum cæteris communicaret, dedi: ad quem eas perueniſſe certo ſcio. Vtcunq; eſt, etſi reſponſi nihil à vobis tulerim, Legatus tamen meus hanc ipſius Solimani vocẽ excepit, *Nihil ſe, niſi prouocatus fuerit, Germaniæ nociturum.* Ac tum fortaſſe factu facile fuerat, vt vos mecũ ad eaſdem pacis aut induciarũ conditiones adiungeremini, idque vt mihi relinqueretur integrum, quantum per obſtinationem hoſtis importuniſſimi licuit, curaui atque prouidi. Porro autem veſtrum erit ea de re (dum eſt integrum) ſtatuere, meque, ſi vobis ita videbitur, conſilii veſtri atq; voluntatis admonere. Vos me ſane ad eam rem (vt quam maxime omnium velim) interprete fideliſſimo, ſponſoreq; officioſiſſimo vtemini: vt qui perſiſtere cupiam in illa ipſa eadem erga vos animi beneuolentia, vobis meo iudicio non incognita. Viciſſim vero & hoc à vobis, Ampliſſimi ordines, ꝙ non ſemel antehac feci, diligẽter etiam atq; etiam poſtulo, & veluti meo quodam iure debitum efflagito, vt qui è veſtratibus milites ad metuendum, ad conſtituendum aut recuperandum fortunarum mearum ſtatum, ſtipendia mihi fecerint: eo apud vos eſſe velitis loco, quo ii eſſe debent, qui mutuæ originis, ſocietatis, neceſſitudinis, amicitiæ memores, depellere vt decuit à cognatis, à ſociis, à neceſſariis, ab amicis iniuriam voluerũt. Tum pueri huius, per quem vobis hæ reddentur literæ, tutum itum & reditum, non à veſtra ipſorum quidem (à quibus ea timere nolo, quæ ne Barbaris quidem in mentem, vt committant, venire debeat) ſed ab eorum præſtetis iniuria, quibus nihil eſſe ſanctum experior, & fortaſſe non nemo veſtrum intelligit.

Reuerendiſſimi, illuſtriſſimi, inclyti, generoſi, ſplendidi, ampliſſimi, ſpectabiles, & prudentes amici, ſocii, fœderatiq; chariſſimi, Deum Optimum Maximum veneror, vt quod iſto conuentu ſtatueritis, decreueritis; fœlix, fauſtumq; ſit vobis, cunctæ Germaniæ, Imperio veſtro, & Chriſtianis in vniuerſum omnibus. Medone, Pariſiorum agro, Pridie Cal. Aug. M. D. XXXVII.

FRANCISCVS DEI GRATIA FRANCORVM REX, &c. ILLVSTRISSIMIS ET excellentiſſimis Principibus Ioan. Friderico eadem gratia Sacri Roman. Imp. Archimareſchallo, & Principi Electori, Landgrauio Turingiæ, Marchioni Miſniæ, &c. & Philippo Landgrauio Haſſiæ, Cattorumque Comiti, &c. conſanguineis, amicis, & fœderatis chariſſimis, S.

REDDITÆ ſunt mihi literæ, veſtro fœderatorumque veſtrorum nomine quibuſcum Schmalcaldiæ tum conuentum habebatis, tertio Nonas Martias ad me datæ. Quarum tria potiſſimum eſſe capita animaduerto. Primum quidem excuſatis quod ſuperioribus eodem in loco conuentibus habitis, Orator noſter non quam expectabam reſponſionem tulerit: cauſam etiam affertis quare ne nunc quidem decerni à vobis Legati ad nos potuerint. Deinde poſtulatis vt hæreditariam illam beneuolentiam ac fidem, qua Germanos omnes ſemper ſumus ꝓſecuti, perpetuo tueamur ac retineamus: neq; vos & qui vobiſcum eandem in ſocietatem coierunt, à nobis deſtitutos velimus, quin ſingulari eorum atq; veſtræ in Eccleſiæ cõcordiam & Chriſtianę reip. otium animo voluntatiq; ſuffragemur. Poſtremo, quid conſilii de Synodo ceperitis, ſignificatis copioſe, oſtẽditisq; ſcire velle, quæ ſit ea de re mens noſtra. Quod ad primũ attinet, multo gratiſſimum fuit intelligere, quicquid ſuperiore conuentu omiſſum eſt, id neq; à culpa veſtra, neq; abalienato à nobis animo profectum fuiſſe. Quamobrem qui rerum ſummæ apud vos præſunt, ſi (quemadmodum conſtitutum vobis eſſe video)

deo,) Legatos ad me ſunt miſſuri, hos ego humanitatis genere omni ſic accipere cogito, vt ſi literæ meæ illis (quemadmodum ſcribitis) ſuaues ſunt viſæ, conſpectus noſter nihilo minus iiſdẽ iucundus ſit futurus. Ad caput alterũ ſic habetote: Scire vos opinor, viri ampliſsimi, gentẽ quidem Germanicam, ex qua velut ſtirpe genus meũ duci non ſolũ libenter ꝓfiteor, ſed magno etiã in honore pono, tanta neceſsitudine ſemper cũ Francica coniunctã fuiſſe, vt maiores noſtri vtranq; fere ꝓ vna eademq; gente habendam cenſuerint. Quod ſiqui adhuc ſunt, qui non ita exiſtiment, vehementer meo quidem iudicio falluntur, manifeſteq; originem noſtram ignotam ſibi eſſe præ ſe ferunt. Itaq; mirum videri minime debet, ſiquæ inter cæteras nationes pacta ſunt atq; inita fœdera, literarum monimentis & quam validiſſimis fieri potuit cautionibus nitantur: qua vero inter nos neceſſitudine vincimur, ea demum vna ſit, quæ cum ex ſeſe ipſa conſiſtit, tum in populi vtriuſque pectoribus impreſſa longa temporum ſerie egiſſe radices altius, inſeuiſſeq; hanc non iam conſuetudinem, ſed potius naturam videtur, & ita inſeuiſſe, vt quantumuis corruptis vetuſtate ac ſitu (ſi id forte aliquando contingat) mutuæ beneuolentiæ velut tabulis, ipſa tamen amicitiæ inueteratæ vis non idcirco labefactetur, ac ne in dubium quidem vocetur: nec illa præteriti temporis ab omni prope æternitate memoria nobis à maioribus noſtris per manus tradita, ſatis ad legem & authoritatem non futura ſit. Deum enim homineſque teſtor, quantum ad me attinet, viri ampliſſimi, me hac in re non modo ad maiorum meorum ingenium accedere voluiſſe, verum etiam, vt præcederem, elaboraſſe. Quod mea quidem ſententia ita eſt vniuerſo orbi teſtatum & cognitum, vt nihil hoſtes meos, eoſdemque veſtros (quales, eſtis experti) amicos, peius his proximis annis habuerit, quam quod ſenſerint viri ſagaces, nullum aliud propugnaculum aduerſum ſuos ad immodeſtum illud immodicumque totius orbis imperium conatus, firmius noſtra amicitia opponi poſſe. Quare nihil eſt cur miremini, ſi omnes omnium temporum calumniatores comminiſcendis diſſeminandiſq; calumniis, mendaciis, confictiſque in me criminibus arte & diligentia ſuperarunt: quam ſolam inierunt labefactandæ amicitiæ noſtræ rationem. At Dei benignitate, veſtra vero prudentia, noſtra item erga vos fide, de qua præmiis nullis, nulla aureorum montium pollicitatione deturbari vnquã potuimus, repulſi fractiq; ſunt. Qua ex re iudicium ego quidem facio, magiſque in dies aduerto, quam iſti male operam ſuam ponant, communes (cur enim nõ ita eos appellem?) aduerſarii noſtri, cum inſidias eorum vel pueris (quod dicitur) infantibus detectas, ac manifeſtas eſſe conſtet. Nihilominus tamen quoniam literis multorum ad me perfertur, eos eandem vſquequaq; cantionem (vt in prouerbio eſt) occinere, nec proximo conuentu vllo eſſe pudore cohibitos, quominus odii ſui virus omne in me iamdiu conceptum, in tanta tamq; celebri virorum ampliſſimorum corona euomerent; ſtatui mihi faciendum, vt certa quædã atrociorum criminum capita, quibus nomen meum abſentis deferunt, & nos vulgo traducunt, diluẽda, & cauſam meam agendam curarem: nimirum vt re cognita, veritatis ipſius luce, mendaciorum iſtorum tenebræ diſcuterẽtur. Non ꝙ iſtos tamen, qui ea in me maledicta effuderunt, tanti faciã, vt illis reſpõderi à me oportere iudicẽ: cum neq; illi, ſi id ſua ſponte faciũt, ſint eiuſmodi, quibuſcum mihi rem vllam eſſe velim: & ſi authorẽ ſuum ea de re laudant, ille non neſciat, quid ſibi, quum quid de me ſecus dicere auſus eſt, reſpõdere ſolitus ſim. Quid ergo? an hoc à me agitur, vt vobis innocentiam meam probem? Nequaquam. Neq; enim mihi cognitu facile quidem videtur, vtris maiorem iniuriam facerem; vobiſne, ſi de veſtra erga nos amicitia, quæ à recta bonaq; opinione ſeparari nequeat, dubitem; an nobis, ſi apud vos, hoc eſt, viros integerrimos, ne alia exiſtimatione ſimus, vereamur. Quorſum igitur hæc ſpectat defenſio? Eo ſane, vt qui genere ipſo rerum poteſtis omnem ex omnium animis, & iuris noſtri, & aduerſarii iniuriæ dubitationem tollere, nunc ſit vobis in prõptu ſingulas partes, quibus alter abſoluatur, alter condemnetur, explicare. Quod omnino facturos vos pro veſtra erga me beneuolentia mihi ipſe promitto ac recipio. Porro autem hoc vos pro certo habetote, cum Apologiam quandam recognoſcerem, quam ad refellenda iſtorum in me crimina & cõuitia curaui ad vos perferendã, in ea me nihil deprehẽdiſſe, quod vel trãſuerſum (vt aiunt)

Franci à Germanis.

Quæ ſequitur.

aiunt) digitum à rei geſtæ veritate diſcedat; quodque pro vero ab vniuerſo orbe recipi non debeat: & vt ita vobis perſuadeatis, velim. Quod ad tertium attinet totius epiſtolæ veſtræ caput, breue eſt quod reſponſurus ſum: atq; eo breuius, quod ad ea, quæ ſcribitis, nihil addi aut debere, aut poſſe videatur. Reliquum eſt, vt calculum meum ponam. Hoc igitur ſuffragium meũ breuiter obſecro accipite. Eum me ſemper ſenſum in hac re habuiſſe, vt quemadmodũ temporibus noſtris perutile, vel potius neceſſarium arbitrarer, publicum Chriſtianorum conuentũ loco haberi libero minimeq; ad alterius partiũ iniuriam opportuno, eumq; rite ac diuini illius Spiritꝰ inſtinctu & nomine, more maiorum agitari, in quo ageretur de publica & vtilitate & Eccleſiæ totius conciliatione & conſenſu; ita, ſi quid horum deeſſet, nullo modo coitionẽ eiuſmodi ꝓbarem: & vt ꝗ res eſt dicam, & antehac quidem, & nunc maxime in ea ſum opinione, vt non aliter recte atq; ordine concilium haberi poſſe mihi perſuadeam, & ita perſuadeam, vt contrariæ ſententiæ authoribus aures nunquam ſim in poſterum patefacturus. De Scotorum Rege, cuius & mentionem facitis, curabo diligenter, vt quod velle oſtenditis, literæ cum illo veſtræ communicentur. Neq; eſt quod dubiteris, quin ille authoritatem meam ſit ſequuturus, pro ſuo in me ſtudio & obſeruantia, quam eandem filii pietatem in patrem interpretari poſſum, præſertim cum ipſe mihi conſcius ſim, eum à me inuicem non ſecus, quam liberos amari & obſeruari.

Illuſtriſſimi & excellẽtiſſimi Principes, conſanguinei, amici, & fœderati, chariſſimi, Deus Opt. Max. ornamenta veſtra tueatur atq; augeat. Farræ, X. Cal. Iun. M.D.XXXVII.

APOLOGETICA EPISTOLA DE SENTENTIA CHRISTIANISSIMI REGIS AD AMPLISSIMOS Sacri Rom. Imperii ordines ſcripta.

QVOD chriſtianiſſimi Galliarum Regis apud vos vel opinionem, vel gratiam, vel authoritatem maledictis eleuare obtrectatores ſtuduerunt, iampridem, viri Principes, ampliſſimi ordines, inclyti conuentus conciliaque Germanici nominis, animaduerſum eſt, id eos quidem morbo quodam animi, ac linguæ petulantia magis quam iudicio egiſſe: at dediſſe tamen operam, quacunq; id ratione tentare potuerunt, vt temporũ noſtrorũ omnẽ inuidiã in nomen Gallicũ, atq; in Gallorum Regẽ ipſum transferrent: deniq; vt vos nominis noſtri, ac generis totius Francici authores, vel verius parentes, à nobis abalienarent, qui veſtri & eſſe & dici contendimus. ac tametſi eorum iniquitas ſe in nonnullorum è veſtris aures nimis familiariter inſeruit, ſperaui nihilo ſecius, Ampliſſ. viri, pro veſtra æquitate & ſapientia, me facile apud vos veritati locum eſſe inuenturũ, apud quos ſeſe ipſa non tueri modo atq; per ſe conſiſtere, ſed refellere etiam calumniam & explodere poſſit. Eam autem veritatem, dum breuiter expono, me ſane beneuolis & attentis vobis vſurum eſſe confido, ſpero quidem certe. tantum enim abeſt, vt omnes iſtorum omniũ calumnias pertimeſcendas putem, vt etiam non dubitem quin nobis tam ſit cauſæ æquitas profutura apud vos, quam iſtis ſua impudentia vobis hanc controuerſiam diſceptantibus, obfutura. Eoq; id futurũ magis credo, quòd anno ſuperiore itineribus per hoſtium inſolentiam quoquouerſum obſeſſis, tabellariis, qui ad vos hinc mittebantur, partim interceptis, partim interfectis, eorum etiam edicto (quo res indignior ſit) quorum iniquum imperiũ diſſimulare cogebamini, cum interim nos ea ipſa cauſa noſtri apud vos purgandi locum nonniſi anguſtiſſimum haberemus, veſtra tamen æquitate factum eſt, vt vna velut Apologia, quæ ad vos & authore incerto, & itineris ratione incomperta perueniſſet, tantum valuiſſe exiſtimetur, vt conflatæ in nos inuidiæ pars non minima in calumniæ retorqueretur autores: vos etiam vt & Francorum genti, hoc eſt generi veſtro, & ipſi etiam Regi gentili atq; conſanguineo, veritate comperta, eſſe cœperitis æquiores. Hæc vero quum ita ceſſerint, quid nunc tandẽ ſperare non poſſim? ꝗppe

Apologia, quæ hanc epiſt. ſequitur.

non

non modo repreſſa, verumetiam Dei primum immortalis benignitate, deinde Regis Chriſtianiſſimi incomparabili & virtute & fœlicitate, labefactata hoſtium noſtrorum, veſtrorum etiam aduerſariorum (ne quid grauius dicam) inſolentiæ & arrogantiæ priſtinæ cauſa, adituque nobis ad vos ſummo veſtro beneficio, nec minori animorum veſtrorum magnitudine patefacto. Eſt certe, niſi me longe fallit opinio, cur mihi de veſtra humanitate & beneuolentia quippiam non mediocre ꝓmittam, vt qui neque mea ſponte, neq; item temere cuiuslibet hominis inſiſtens veſtigiis, ſed Regis optimi, integerrimi, vobis amiciſſimi, ac propinquiſſimi autoritate fretus, vobis eadem illa confirmanda, atque iis etiam gratiora exponenda quædam ſuſceperim; quæ ante ex aliis, qui nec commendatione pari apud vos, nec gratia valerent, non ſine magna tamen animi attentione ac voluptate accepiſtis. Quãquã ne id quidem ꝙ nunc agim⁹, tale eſt, vt in eo inſtructam valde, aut exactam, numeriſue omnibus abſolutam defenſionem ordiar: quin potius id à nobis agitur, vt ſi qui forte adhuc ſunt, qui ſuperioris illius Apologeticæ epiſtolæ vel authoritatem, vel fidem in dubium vocent, quod ea iſtuc exierit, nec ſcriptoris nomine, vtpote incerti, nec cuiuſquam ſubſcriptione cõmẽdata: nunc tandẽ Regis confirmationẽ ſecuti, quam ipſius ex literis videre eſt, ſatis ea de re factum ſibi eſſe intelligant. Nec enim ex ea ipſa Apologia (quiſquis hominum tam egregia in patriam ac principem volũtate fuit, qui negotii huius rationẽ totam vobis exponens, innocentiũ cauſam ſuſcepit ſuapte ipſe ſponte) eſt ꝙ demere vel velim vel debeam. nam pauca ſunt fortaſſe, quæ pro rei ipſius magnitudine addenda cenſeam. Eam itaque in partem hoc noſtrum, quicquid eſſe videbitur, accipiatis velim, vt quod vobis hic legendum traditur, illius eiuſdem eſſe partem Apologiæ exiſtimetis: tametſi non eodem eſſe filo attexta videbitur. Minime vero offenſum iudicium veſtrum velim, ſicubi res aliqua in priore illa defenſione leuius perſtricta, eadem in hac velut appendice vel repetetur ad refricandam memoriam, vel copioſius aliquanto de Regis Chriſtianiſſ. ſententia & voluntate pertractabitur. Habetote igitur, Ampliſſ. viri, ex hac noſtra, vt rudi fortaſſe & impolita ſic minime fucata atq; ſubdola defenſione, mentis atq; animi Regis, eiuſq; conſiliorum ſummæ, imaginem & ſimulacrum, iconice (vt ita dicam) & ad viuum expreſſum: ꝙ prudentiæ veſtræ ꝓ ſpecimine erit voluntatis probæ atq; plane regię, vt ſignificãtiſſime loquar. Id aũt à me eam in partem dictum eſt, vt ex eius Principis ingenio facile iudicare poſſitis, cõficta fuiſſe illa crimina, ſcelerata aduerſariorum impudentię vaniloquentia. Qui dum ipſi quidem neq; pares ferre queunt, neq; armis tamen de virtute contendere audent, ad conuicia ſe & calumnias, ſua opinione firmiſſimum improbitatis præſidiũ & propugnaculum, conferunt: vnde atrociſſima ꝓbra in nos, in Regem, in nomen vniuerſum Francicum, velut infecta & recocta tela importuniſſimi homines, animo pluſquã fas eſt hoſtili, iaculantur. Enimuero ex multis, & (ſi Deo placet) appoſite ad ſpeciẽ cõfictis criminibus, tria eſſe video præcipue animaduertenda, quæ & maximam nobis inuidiam apud imperitos excitare queant, & quæ inter nos quidem, qui iam olim, atq; à conditis propemodum nominibus & veſtræ & noſtræ gentis, ſanguine, moribus, fœderibus, ſumus quam coniunctiſſimi, vel grauiſſima odia, vel funeſtiſſimas ſimultates ſerere, atq; alere poſſint. certe quidẽ eiuſmodi ſunt, iis vt iſti ſe concordiã facile noſtrã dirempturos, ac publicã cauſam iugulaturos confidant. Imprimũ Carolũ Cæſarem à Rege, bello indicto, interpellatũ ac reuocatum ab expeditione Turcica tũmultuoſe vociferantur. Deinde ab eodem Rege incitatum euocatumq; in Chriſtianos Regem Turcarum ſcelerato commento (vt interdum eſt maleuolentia cum amentia coniuncta) proferre non veriti ſunt. Tertium illud de bello Sabaudienſi vel crimen vel maledictum huiuſmodi eſt, atq; iis argumentis inſtructum, pariterque (vt iam dicta) ſic ieiune ac frigide tractatum, indignum vt mihi videatur, in quo refellendo contendendum mihi ſit vehementius.

Horum igitur criminum primum eſt illud, & ſerie temporis vetuſtiſſimũ, quo clamitant Carolum Cæſarem à bello Turcico regiis armis reuocatum. Hæc qualia moleſtiſſimi homines arma fuiſſe intelligant, cum nulla fuiſſe norim: quodnam illud ſit bellum Turcicum, denique vnde ſit Cæſar reuocat⁹, cum diu mecũ reputauerim:

Solimanus irrũpens repreſſus.

uerim, nulla poſſum ſuſpicione aſſequi. Non me latet Solimanum iam ante quinquennium magno tumultu, magnaque conſternatione omnium, ac perturbatione in vtramq; Pannoniam inuaſiſſe: Cæſarem maximas aduerſus illum & florẽtiſſimas copias coegiſſe, vt quidẽ fama fuit. Verum vt hæc omnia vera eſſe non inuitus credidi, q̃n maiora veris iactata eſſe, & ſermone celebrata memini, ita explicare non queo quid in cauſa fuerit, cur trepide (vt iſti volunt) ſe è Germania recipientem hoſtem, plane etiam profligatum, fugientique ſimilem Cæſar non ſit perſequutus, cur occaſionem illam tantæ gloriæ, tantique ad rempub. Chriſtianam momenti neglexerit: cur denique victoriam iam partam de manibus amiſerit. An vt nos ſæpius cum terribiliſſimo hoſte de ſalute, de vita, de libertate, de fortunis omnibus dimicaremus? Num etiam tum ſeſe interpellatum eſſe ac retractum à Rege dicere ipſe audebit? cum id omnibus ſatis innotuerit, adornanti expeditionem illam Cæſari Regem ipſum obtuliſſe peditum millia quinquaginta, maiorem multo partem (ne quid incommodæ ſuſpicionis eſſet) è Germania delectam, equitum Gallorum millia ſex, adhæc tormentorum vim ingentem, nec vero tantum haſce copias ſuas opeſque in expeditionis illius & periculi ſocietatem ei detuliſſe, ſed proficiſcentem etiam ad bellum, ſimul ipſo in bello res gerentem, ſuſceptis publice pro ipſius ſalute atq; exercitus votis, & more noſtro ſupplicationibus indictis, inſuper proſequutum eſſe fauſtis ominibꝰ, vt aſſolet, abſentiſq; rebus perinde atq; ſuis ipſiꝰ fauiſſe: poſtremo redeunti Cæſari precioſiſſimam illam, atq; (vt ferebatur) laborioſiſſimam victoriam gratulatum miſiſſe. Iis ſi officiis Rex Cæſarem ab expeditione reuocauit, faciendum illi quid fuit, vt retineret? Illa profecto ſi hominem interpellauere, ſi à perſequendo hoſte Regis liberalitate atq; eius generis beneficiis retractus eſt, quib. nos maxime incitari ſolemus: cauſæ nihil eſt, cur vel hunc credere poſſim Solimano hoſtem fuiſſe; vel ſi fuit, neceſſe eſt iis aſſentiar, qui Cæſarẽ negant tam obſtinato implacabiliq; eſſe in ſuos hoſtes animo, quam homines pleriq; conqueruntur: qui ſi (vt reliqua perſequar) tanto ſtudio tenebatur, quanto iſti prædicant, Turcicarum rerũ funditus euertendarum, ac nõ potius ſic ſuis cupiditatibus velificabatur, vt ſub obtẽtu pietatis ac religionis ſacra æque ac ꝓfana raperet & auerteret, & vero (vt plane loquar) vt hoc prẹclarũ Imperatorii muneris tyrociniũ ad miſeræ atq; exanguis & ſpoliatæ Europæ iniquam poſſeſſionẽ verteret; ſi tanta (inquam) animi cõtentione in hoſtem Chriſtianæ pietatis ferebatur, neq; hac ſimulatione religionis tot nationum, tot populorum dominationi imminebat; ſi noſtræ deniq; libertati, ac fortunis omnium non inhiabat auidiſſime; quid accidit cur auxilia noſtra tantopere neceſſaria, ad id bellum & vltro & hilariter delata, Imperator repudiaret? atq; is Imperator qui minime tardi aut negligentis ſpeciem præ ſe ferat. Sed operæpretium eſt audire, quid ad conditionem eam ſibi oblatam reſponderit. Ait ad id bellum quod „ ſuſceperat iam non ope, ſed opibus; non equitibus, ſed argentariis; non vi tormentorum, ſed copia nummorum; nõ deniq; ſibi prompto, expedito, numeroſo milite; ſed prompta, ſed expedita, ſed confeſtim numerãda pecunia opus eſſe. Et hæc cum ita perſpicua ſint omnibus & cognita, vt negari ne ab illo quidem ipſo poſſint, vel ſi omnium impudentiſſimus eſſe ſuſtinuerit: tamen cum à ſingulari bonitate & liberalitate eximia proficiſcerentur; videte quæſo, viri ampliſſ. hoc Regis tam liberale officium, tam oportunum, tam appoſitum, quam maligne, quam peruerſe, quam ſiniſtrorſum Cęſar ipſe interpretatus fuerit. Deus immortalis, non veritus eſt dicere, Italiã liberalitatis ſubdolæ, & officii ſpecie repetere nos tentauiſſe, & oſtentatione delectus Germanici ipſius Germaniæ vires imminuere & exhaurire: atq; ea ratione illã inermem & nudam, nec alienis tantum, ſed domeſticis etiam præſidiis ſpoliatã, infenſiſsimis hoſtibus obiicere conculcandã. Qua in re ſi quæ in Regem maledicta edita voluit, nunquam vera eſſe cenſuit, (id quod facile ideo mihi perſuadeo, ꝙ & Regis vniuerſa anteacta vita, & recentia eius in Cæſarẽ ipſum officia longiſsime ab iſtiuſmodi flagitii ſuſpicione abſunt) ſi non, inquam, ꝓ veris habuerit, quali ingenio quali ſit integritate & ſanctitate Cæſar, qui innocentiæ noſtræ hæc crimina affinxerit, apud vos ipſi cogitatote. Sin vera ea fuiſſe putauit, quam ex Regis ingenio cõiecturam facere non potuit, eam de ſuo hac in calũnia feciſſe, quæſo vt arbitremini.

Ve-

Digitized by Google

Verum illa fuit, ſcilicet belli Turcici ſpecies, magnifice adumbrata, in quo iſti cum ſibi ob hoſtem (vt loqui ſolent) deletum mirifice placent: tum vero de nobis ipſis, quos quo iure, quaue iniuria ſemper hoſtiũ numero habuere, multo magis (vt quidem eſt eorum ſenſus) triumphant, quam de hoſte atrociſſimo Chriſtiani nominis. Niſi vero cum bellũ Turcicũ iactant, & Cæſarem reuocatum inde, ac vi extractum quiritantur, non illud in Germania geſtum, tanquam momẽti exigui, verum poſterius alterum inſigne Africanum, cuius beatos illos & plauſibiles triumphos à Diuo (ſi Deo placet) Carolo agi vidimus, ſignificant. nullum enim video tertium eſſe, nec præterea vllum. Tametſi quod ad triumphum illum attinet. non dico quam ſit nugatorium. Sed .n. nullum iudicio meo Carolus in omni vita aut geſſit, aut geſturus eſt bellum, ꝙ verius Turcicum nominari aut debeat, aut poſſit, quam quo bello gentem illam alio tum intentam ad bellum Chriſtianis inferendum ꝓuocauit. Vtinamq; ea falſa ſint, quæ tamen ſunt veriſſima, quæ quotidie cum ex Genuenſibus & Venetis, tum ex aliarum omnium nationũ hominibus audiuimus, qui in Africa aut mercaturam faciunt, aut alia ob negotia illuc commeant, imo vero quæ ex procuratoribus ipſius Cæſaris accepimus. Nemo eſt enim eorum quin affirmet Solimanum, cum ex Perſica expeditione rediret, publice apud omnes dicto eius audiẽtes populos per literas, (quarũ exemplũ legimus,) queſtũ eſſe, quod, cum Tunetani ciues Regis ſui tyrannidem ac violentiam pertæſi, Ænobarbum Turcicæ claſſis præfectum ad ſe aſſerẽdos aſciuiſſent, ſeq; eius commiſiſſent fidei; illum poſtea ſecurũ & nihil minus quam vim à Carolo Hiſpaniarum Rege (ſic enim eum appellant) metuentem, repẽtino bello oppreſſum de Tunetis poſſeſſione Carolus deturbaſſet, id tum demum, quum ipſe Solimanus in longinquam expeditionem profectus eſſet, auſus facere, contra fidem ab oratoribus datã nihil cum interim rerum nouaturum. Proinde admonere Solimanum, rogare, hortari ſingulos & vniuerſos, ſibi in vlciſcendo hoſte, vti ne deeſſent. Siquidem certum ei omnino eſſe, vires ſuas omneis & copias quã primum in eum, à quo eſſet violatus, cõuertere. Quare fabricãdis nauibus, rei nauticæ inſtruendæ, ſociis naualibus vndecunq; cogendis animũ intenderẽt: ipſumq; ſui eſſet officii, in reliquis curaturum. Hæc ſi vera ſunt, vt ſunt veriſſima, equidem non video cur non recte (atque vtinam non tam vere) calumniatores homines bellum hoc poſterius, bellum Turcicum nominare poſſint: quo quidem bello Cæſar Turcarum gentẽ in Chriſtianã remp. ꝓuocarit, incitarit, elicuerit. quippe cum illa gens dubio ꝓcul nihil motura in Occidentẽ fuerit, niſi prius laceſſita, vt video perſuaſum omnibus: ſed impetus ſuos omneis, in res Perſicas cõuerſura. Et eorum quidem conſilii vel hoc inter cætera fidem faciet, ꝙ Solimanus cum à nonnullis, quos nõ imprudens rerum taceo, quorumq; maxime intererat mare hoc noſtrum minime nobis fieri infeſtum, rogaretur, vt ab his noſtris finibus abſtineret, animum potius ad Orientis opes, quã ad Europæ vires adiiceret: reſpõdit ille, *ſe nõ inuitum, vt quieſceret facturũ, duntaxat quod poſſet integra ſua exiſtimatione facere: pateretur modo Carolus Ænobarbum ſuæ claſſis præfectum Tunetem, vnde erat depulſus, repetere: cæteris de controuerſiis facile tranſactũ iri.* Deus Opt. Max. faceret, vt latã conditionẽ rationibus Chriſtiani nominis accommodatiſſimã acciperemus, nec tam improbe atq; impie vel gloriæ noſtræ vel cupiditati ſeruiremus, vel denique obſtinato animo vſque adeo obſequeremur: melius profecto & commodius rebus Occidentis conſuluiſſemus, ac de Chriſtiana religione ſalutarius ſtatuiſſemus. Nam per Deum immortalem, quid cauſæ fuit, cur non eadem de Tunete, id eſt Mahumetanorum latebra magna cum noſtra laude & compendio faceremus, quæ paulo ante de Methone arce ac præſidio Chriſtianorum illuſtriſſimo ipſis Chriſtianis, qui nos inuocarent, proditis maximo quidem cum noſtro diſpendio, ſed maiore multo dedecore & ignominia feceramus? Hocne illud eſt tandẽ quod iſti perhibẽt, de quiete & ſalute Reip. ſemper ſe cogitare? ſemper eſſe ſollicitos? ſua opera, ſtudio, diligẽtia, virtute, fide illa omnia ſuſtineri & ſeruari? præ illis priuatarum ſe rerum omnium & vtilitatum ſuarum rationem nullam habere? An etiam id eſt Herculem alterum orbis liberatorem eſſe? alterum eſſe Cæſarẽ Romani aſſertorẽ imperii? Hoc eſt religionis Chriſtianæ ꝓpugnatorẽ ſe

Triumphus Africanus.

Bellũ Turcicũ.

Barbaroſſa.

Tunete. Methon.

vnicum velle videri, atq; eo nomine apud omnes inclareſcere? Quod ſi Rex, quem iſti tam pii homines neglectæ religionis, quid dixi neglectæ? imo vero proditæ & afflictæ inſimulant, hac occaſione oblata aut alia eiuſmodi, illud neſcio quod propugnaculum aut caſtellum ad fauces Tunetis poſitum Solimano non reſtitueret: ſi non tyranno omniũ quos terra ſuſtinet, impuriſſimo (de Rege oppidi illius loquor) amicitiam renuntiaret: ſi non ab inhoneſto fœdere, ſi non à conſenſu Chriſtianæ pietati pernicioſiſſimo recederet: niſi iniurias omnes, ſi quas ab hoſte accepiſſet, Reip. quieti benigne remitteret: niſi Africanum omne imperium & inanes illos Europæ, Aſiæ, Africæ titulos otio Chriſtianorum condonaret: niſi deniq; omnia faceret, vt iam ingruentem noſtris ceruicibus tempeſtatem auerteret: quid tum, obſecro vos, quid (inquam) non eſſent rigidi iſti cenſores proloquuturi? Nonne cupidũ, nonne inſolentẽ, nonne impotentẽ animi, nonne iam moribus præſentibus intolerandum parum illis eſſet eum dicere? Sceleſtum mediusfidius, nefarium, ſacrilegũ, impium, humanitatis, pietatis, religionis euerſorem, aris focisque infeſtum Regem eſſe clamitarent: idq; non iniuria. Neq; enim vllum opprobrii, vllum contumeliæ tam inuidioſum genus eſt, quo non digniſſimum eum homines merito iudicarent. Verum in hoc bello quidnam eſt tandem, in quo Regis benignitatem, humanitatẽ, æquitatẽ poſſit Cæſar deſiderare? quid quamobrẽ Regem ſugillare iure poſſit. Cœpit ipſe hoc triẽnio claſſem parare in noſtri litoris vicinitate, omniũ quas noſtra vidit ætas, atq; audiuit, tum robore copiarum numeroq;, tum omni apparatus genere longe inſtructiſſimã. Excipiebantur eius interim voces minarũ pleniſſimæ, quæ ad Regẽ ſolum non dubie pertinebant. deprehenſi & conuicti viri nefarii aliquot, qui

And. Auria. Maſſiliæ proditio.

tantam Cæſaris claſſem in Maſſilienſem portum accipiẽdam, quiq; Andreæ Auriæ (quẽ vos & de fide & de nomine ſatis noſtis) Maſſiliam ipſam vrbem omnium nobis maritimarum opportuniſſimã, tradendã ſuſceperant & redemerant. Detectæ iam erãt inſidiæ, patefacta erat ſceleſtæ expeditionis adumbratio. nec dubium erat quin verbo quidem ad Punicæ oræ oppugnationẽ tanta claſſis, re autẽ vera ad Chriſtianæ expugnationem occupationemq, vrbis iam dictæ parata eſſe videretur. Tam inſigni iniuria Rex laceſſitus, ne ſic quidem ab vetere inſtituto ſuo diſcedendum putauit. Satis tum habuit ab inſidiis cauere, reiq; euentum opperiri: nec in cauſa tamẽ fuiſſe facile affirmauerim ſceleratam hanc perditorum hominum coniurationem, cur tandiu Cæſar ſuam ꝓfectionem diſtulerit: nec ei moram attuliſſe eam ſpem, ꝙ de capienda per proditionem Maſſilia aliquid aut cogitauiſſet ipſe, aut ſperauiſſet. Nam id licet veriſimillimum multis viſum ſit, quia tamen nihil vobis ex vano hauſtum tradere inſtitui, neque quenquam niſi comperta re fraudis ac perfidiæ incuſare, veſtro ſapientiſſimorum virorum iudicio rem totam arbitrandam relinquo. Id demum aſſeuerare iure poſſum, ſimul vt detecta eſt ꝓditio atq; oppreſſa, Cæſarem qui diu nullam ob cauſam manifeſtam cunctatus Barcinone in anchoris ſteterat, illico cum ingenti illo apparatu ſoluiſſe. Qui iam in altum ꝓuectus id Regiis oratoribus, ꝙ eos perſæpe antea ſciſcitantes celauerat, conſilium expeditionis ſuę tandem aperuit, & hactenus tamen aperuit, vt Regi amico, Regi ſororis viro, id demum ſignificari vellet, ſeſe in expeditionem quandam Chriſtianæ reipub. gratia proficiſci, ſuiſq; verbis per ipſos Oratores rogari, vt abſenti ſibi Regis fides atq; amicitia perinde vt præſenti conſtaret, nec quicquã rerum interim in Italia moliretur. Hoc poſterius tametſi durum, (nam ſuperiora cum à Rege ſponte ſemper exhibita eſſent, nihil attinebat poſtulare) verum hoc tametſi durum, & præter æquum videbatur additum, pro ingenio Regis tamen & perpetua voluntate in remp. ab eo non eſt recuſatũ. *In Italia vt nihil nouaretur*, poſtulabat Cęſar. id contra ius æquumq; iniungi ſibi ꝓbe Rex intelligebat, indignariq; eam ob rem iure poterat, idq; eo etiam magis, ꝙ præter hæreditarias in agro Inſubriũ poſſeſſiones, quas repetere debebat, recẽtem

Fr. Sfortia.

Franciſci Sfortiæ iniuriam Mediolanenſium tyranni, nullam moram admittere, nullam cunctationem perferre intelligebat hominum opinione. quippe pro contumeliæ acceptæ magnitudine è Regis tanti dignitate non erat, Tyrannum illum ſinere diuturnum fructum violati iuris gentium carpere. Et nihilo ſecius tamẽ Rex placidiſſimus, cum vellet reip. potius quã vel dolori ꝓprio vel dignitati morẽ geſtũ

pedem

Digitized by Google

pedem domo non extulit, quamdiu in Africa Cęſar belligerauit. Hæc ſi ad examen æquitatis veſtræ perpendentur, viri ampliſſimi, nec futilia eſſe videbuntur, nec Cæſaris oſtentationibus ſimilia. Cæſar enim maluit alienæ tyrãnidi in Africano negotio, quam ſuo officio, quam otio Chriſtiani nominis & ſecuritati conſulere. Rex vero, vt cæteras cauſas, quæ & plurimæ erant & iuſtiſſimæ, prætercam) dolorem proprium, vindictæ occaſionem cum æquitate coniunctã, publicæ tranquillitati, Chriſtianorum quieti atque vtilitati poſtpoſuit. Neque vos latet tamen Sfortiam hac patientia Regis, hac animi æquitate indignum fuiſſe: qui in Legato Regis violando omnem barbarorum feritatem ſuperauerat. Nam primum Regis Chriſtianiſſimi Legatum comiter admiſſum, deinde crebro & familiariſſime acceptum, ad extremũ contra ius gentium trucidauerat. Tyrãnus videlicet nulla virtute nec corporis nec animi præditus; ne inglorius moreretur, innoteſcere facinore immanitatis cõcupiuit. Et vero Diomedis illius Thracis & Buſiridis Ægyptij, qui necandis hoſpitibus ſuorum nominum memoriam ab obliuione vindicauerunt, æquare gloriam contendit. etſi hoc illis præſtitit in eodem genere crudelitatis, quod illi in aduenas & viatores, hic in ciuem & popularem: illi in quoslibet & ignotos homines nulliuſq; nominis, hic in virum nobilem, & legatione Regia functum, ſpecimen dare ingenii barbarici voluit. Quod inauditum ſcelus & in primis nefarium, Rex & indignitate contumelię, & iuſtiſſima doloris cauſa percitus, vltum ire properabat: à quo etiam, cum diu hac de re ſatisfieri ſibi poſtulaſſet, fruſtra habitus contemptuſq; erat. Neq; ea tamen omnia Regium animum à communis vtilitatis atq; humanitatis ſtudio abduxere, vt publicæ commoditati vel iuris ſui vel iniuriæ perſequutionẽ præferret. Id quod tamen ſine vlla cuiuſquam offenſione aut reprehenſione facere poterat. Erant .n. tum Regi ad manum omnia, quæ ad vindictam nefarii facinoris viã munirent ac rationem expedirent, tempus, res, occaſio, copiæ, bonorum omnium, populi totius in optima cauſa conſenſus. quæ quamuis & viderẽtur, & eſſent maxima, non tamẽ tantum apud eum valuere, vt reip. ratio ac vitæ conſuetudo nõ multo plus potuerit. Vos itaq;, vos appello, Ampliſsimi viri, veſtrũq; iſtud collegiũ, cuius, cuius (inquam) dignitate & gloria imperio Romano ſua conſtat adhuc priſca & Auguſta maieſtas; vos quæſo atque obteſtor, vt in re veſtra contra veritatem atque æquitatem, calumniæ & vanitatis patroni & defenſores eſſe ne ſuſtineatis: præſertim cum apud Cæſarem ipſum ne dignitatis quidem iſtius illuſtriſsimi collegii ius obtinere potueritis. Quanquam quid dico dignitatis? qui & ſaluti & incolumitati veſtræ, affectatę ſibi quoquo modo tyrannidis, etſi iniquiſsimę, tamen tutelam propugnationemq; anteponere nõ dubitarit. Verum quoniam omnia ſibi ignoſci poſtulat & permitti, aliis contra nihil de ſummo iure remittere conſueuit; hoc etiam in illius gratiã, vt æquũ eſt, fateamur, in contentione humanitatis & beneficentię nimis inique Carolum Cæſarem cũ Franciſco Rege cõponi. Sit .n. ſane huius Regis Chriſtianiſsimi, non iſtius Imperatoris Romani, de Chriſtiano nomine bene & ſentire & mereri. Itaq; hactenus de illo & de illius in remp. voluntate dictum ſit. Hoc certe ꝙ ſequitur, Regii plane fuit animi & moris, ꝙ aliquanto poſt Africanum bellum cõfectũ mortuo Sfortia, ne tum quidem Regẽ de ſententia caſus appoſitiſsimus & tãquam cælitus oblatus deduxit. Siquidem ea mors Sfortiæ omnẽ aditũ in vacuã poſſeſsionem veluti caducam remigrandi Regi aperuerat, abſente præſertim, hoc eſt è Sicilia nondũ egreſſo Cæſare: vbi tum etiam & incõmoda valetudine & rerum inopia omnium ex Africa reuerſus, premebatur. Neq; vero erat tum in re improuiſa & repentina, vnde auxilium facile mitteretur Antonio Leuæ, qui tum forte Mediolanum cum imperio ille quidem, verũ ſine exercitu obtinebat. Contra Regi præſto erant populorum ſtudia, ſi iis vti in animũ induxiſſet, pleræq; arces præfectorum voluntate, permulta oppida Inſubriũ munitiſsima patebãt: iam vero Rex ipſe ad radices Alpiũ verſabatur, cum ab reb. cæteris omnibus, tum vero maxime ab exercitu paratiſsimus: cum tot tamẽ tantarumq; rerum copia atq; oportunitas in idẽ temp⁹ illud incurriſſet, nihilo ille ſecius temperãdum ſibi eſſe duxit, adhucq; expectandũ, ecquid Dux ille Sabaudiæ pateretur ad æquitatẽ ſe adduci, apud quẽ iam decenniũ erat, cũ aſsidue per internũtios Rex ageret, vti ablata per vim & retenta, morib⁹ ſibi

Legatus violatus. [illegible] *Ant. Leua.*

reſtituerentur. Quæ cum ita eſſent, ecquis crederet Regem viribus, opibus, ſtudiis, cauſa denique ipſa ſuperiorẽ, adde etiam (ſi ita videtur) & animo & rerum vſu, nihilo (vt leuiſſime dicam) Cæſare inferiorem, ne ad hanc quidem occaſionem loco ſe fuiſſe moturum? Nemo opinor. Atqui ne ſignificationem quidẽ vllam huiuſmodi dedit. Et quanquam toties ante expertus in ſe Cæſaris animum, & vero certior factus, Cæſarem Regiæ ſuæ primoribus iureiurando illo ad oſtentationem Imperii exquiſito affirmaſſe, potius extrema ſe exempla paſſurum, quam vt in Italia Regi vel tantulum retinere, in quo veſtigium figere poſſet, per ſe liceat: attamen iterum atque iterum & ſæpius tẽtandum eſſe iudicauit, ſi quo pacto hominis ingenium molliri poſſet & mitigari: & ſi minus illum æquitatis & officii reſpectus, at hominũ certe exiſtimatio, & temporum communium ratio eo adducere poſſet, vt aliquando non inuitus faceret, vt Mediolani poſſeſſione ſibi cederet. id autẽ erat, vt alienum, quod per ſummam iniuriam occuparat, iuſto domino redderet, non armis quę (ſi in armis ius poneret) promptiſſima erant, ſed iure, ſed legibus repetenti: hoc eſt, vt Chriſtianorum quieti prouideret, cuius rei cauſa velle ſe omnia præ ſe ferebat, tum quidem certe: nam nunc, ne ſimulat quidem. Neq; vero fuit vlla tam iniqua conditio, quam non pro æqua, ſi modo ratio ſui aliqua haberetur, Rex fuerit amplexurus. Acta autẽ res inter vtrumque per Oratores fuit, ita vt fieri aliquid poſſe ſperaretur. Quidnam igitur ille? Diem de die ex induſtria ducere, Regem pacis cupidiſſimum, ſtudii eiuſdem ſimulatione fruſtrari, dum ſacramento quoſcunque poteſt, adigit, exercitus comparat, dum pecuniam ad ſtipendia militum vndecunq; cogit, dum locis opportunis munit oppida, dum quacunq; poteſt ratione, quorumuis hominum animos ſibi cõciliat, alios etiã per fraudem ab Rege alienat: deniq; dum populos Regi audientes ſollicitat ad defectionem, & Regis vero familiares qua ſpe, quibus præmiis, quibus pollicitationibus poteſt, calcata iuſti, æqui, honeſtiq; reuerentia, corrũpit. ac ne pluribus, dum omnia omnium ingenia, qui vnquam arte, diligentia, induſtria, labore ad ambitionem valuere, non æquat modo, verumetiam vincit. Vbi autem hæc ex animi ſentẽtia omnia ſucceſſere, tum impetu ſane incredibili, viribuſq; poſt hominum memoriam formidoloſiſſimis Regem vndiq; à fronte, à tergo, à lateribus adoritur: Galliam ipſam, quid Galliam dixi? imo Europam potius atque Aſiam & Africam ſpe quadam infinita & libidine dominandi inexplebili deuorat, ne id quidem obſcure ferens, ſe non ante quieturum, quam Regem, nec tantummodo Regem, ſed Regem Chriſtianiſsimum, Regem fœderatum & ſocium, Regem cognatum, prætereaque Regem ſibi ex ſororis ſuæ matrimonio ante alios affinem factum, de Rege priuatum, de locupletiſsimo egentiſsimum omnium, & ſi natura pateretur, de propinquiſsimo alieniſsimum reddidiſſet. Proh Deum immortalem! quo tãdem iſta animi impotentia erũptura eſt, niſi prouidentia cæleſtis frænos impoſuerit? Mithridatem olim Regem Ponti, cum à Populo Rom. iuſtiſsimis armis premeretur, q; maximis contumeliis ciues Romanos in Aſia ſocioſq; affeciſſet, antiquorũ monimentis traditũ eſt poſt grauiſsimas clades acceptas, Fortunæ ſuæ miſericordia non vicinos modo Reges ac neceſſarios ſibi populos cõmouiſſe, verumetiã nationes illas, q̃ ſupra Euxinũ pontũ incolunt, immanes & barbaras, & ab omni ꝑpemodũ humanitatis ſenſu remotas, Regii nominis ſanctitate atq; reuerentia ſibi ad auxiliũ extremiq; caſus ſocietatẽ adiunxiſſe: vt cum illo quidẽ, quocũ nulla alia cauſa aut neceſsitudine iũgebãtur, tamẽ pericula ſua omnia ac fortunas cõmunicari voluerint. Tute vero populi (vt vis) Chriſtiani Imperator, nõ tãtũ Chriſtianũ, ſed Chriſtianũ Regẽ, Regem etiã Chriſtianiſsimũ, & quo nũc affinitatis iure vtimur, Regẽ fratrem tuũ poſt illas tot tantaſq; à te illatas iniurias, homo barbaris inhumanior, nullo nec dicto nec facto laceſsitus, bello atrociſsimo atq; ſceleratiſsimo incautũ opprimere conatus es: & quẽ amare, quẽ tueri, quẽ defendere, ſi quis alius violaſſet, debueras, omni dignitate ſpoliare, omnib. fortunis euertere, ſpiritum ei⁹ haurire & ſanguinẽ exorbere voluiſti. O ingeniũ truculentũ! o mores ab humanitate Chriſtiana abhorrentes, iſtiq; Maieſtati tuæ minime conſentaneos! Atqui illa eſt vis violati numinis, illæ ſunt animi conſcelerati tenebræ ad lucẽ illuſtrẽ caligantis, vt qui ſe in grauiſſimũ aliquod & nefariũ induũt flagitiũ, iis conſilii acies & mentis ipſius oculi in illa

Mithridates R. Ponti.

vesãna

veſana concitatione animi, velut tenebris intus offuſis, iam ſui impudentes ſint. Illas, illas inquam voces ab omni humanitatis more, & ſocietate communis vitæ diſſonas & diſcrepantes, non prius emiſit ille in publicum, quam apud ſeſe ſtatuiſſet, ita ſe diſtrictum Regem & irretitum tenere, vt nullus iam recipiendi ſui locus ei ſupereſſet: id .n. ſibi nec prouidentiſſime nec intelligentiſſime perſuaſerat. Nam Romam quidẽ cum paulo ante veniſſet, vbi ad eam perniciem accõmodatiſſimos hominũ ſenſus inuenerat, illiuſq; ſuæ ſententiæ non fautores modo, verumetiã authores nequaquã aſpernandos, illo tamen in Põtificio ſenatu, illo principe orbis terrarum conſenſu, negare non auſus erat, ſua nihil intereſſe, quod Rex Duci Sabaudiæ bellum faceret: nec ſe ea re bello ab Rege laceſſitũ, nec fœdera ideo violata videri. Equidem etſi (vt pleriq; audiſtis) nihil Regẽ tum ꝓhibere poterat, quin exercitum, ſi vellet, in quoſuis ꝓmoueret Italiæ angulos: id tamen vt faceret tantum abfuit, vt etiam copias Vercellis oppido illius agri munitiſſimo, & momẽti ſine dubio ad obtinẽdum Mediolanı dominatũ maximi, ſed tum imparato retraheret, dum de omni controuerſia, Cæſare ipſo rogante, & Pontifice Paulo vrgente tranſigeretur, idque ſummi illius ordinis vel potius Imperatoris ipſius (vt poſtea cognitum eſt) arbitratu. Et vero tum quidem eam ſpem nobis Cæſar inieceràt, vt pax conuenire poſſe videretur, quo facilius, dũ pacis conſilia ſimulabat, occulta belli ſtudia diſſimularet: ꝙ totũ fallendi genus ſic ab iſto eſt adminiſtratum, vt certas etiam ipſas conditiones tota de re ꝓponeret, quæ ſi reciperentur, de Mediolani poſſeſſione ſe confeſtim deceſſurum oſtendebat. Quas conditiones poſteaquam Cardinalis Lotharingus, vſus ad ipſum incredibili celeritate itineris, & ad eam rem miſſus ab Rege Legatus, accepiſſet ꝓ poteſtate, & cõprobaſſet; Carolꝰ, qui illa omnia ad fallendũ cõpoſuiſſet, qui videret noſtras copias occaſionem rei gerendæ non minimam amiſiſſe, ſuas ꝓcedere cœpiſſe, qui etiam (ſi Deo placet) a Marchione Saluſſiorum homine perfidiſſimo, quem pollicitationibus aureorum (vt dicitur) montium corruperat, ſe milites omnes deditos ac vinctos, & prouinciam ad quam ſciebat eum pro Rege mittendum, breui recepturũ ſperabat. Qui igitur hæc omnia in ſinum ſibi ceſſura certa iam & geſtiente ſpe confidebat, & præſertim qui de ſuperiori rerum ſucceſſu in poſterum coniecturam non dubiam faceret, ſententiam ſe mutaſſe perfricta neque ſatis auguſta fronte (nequid amplius dicam) reſpondit. nec id tamen (bone Deus) quum diceret, erubuiſſe fertur. Negauit ſe ad eaſdem, quas ipſe paulo ante tuliſſet, conditiones deſcenſurum, quinimo nec ad alias quidem nobis iniquiores, quas Cardinalis pacificator miſſus, pacis publicæ pro Regis more cupidus, alias atque alias in medium afferebat: nihilque iam niſi arma, cladem, excidium, extremam vniuerſæ Galliæ perniciem loquebatur. diceres eum iuriſiurandi ac ſocietatis & fœderis fidem non officio & honeſtate, ſed commodo atque vtilitate metiri. Atque ea fuit ad illa tempora, viri Principes, pacis toties fruſtra deſideratæ à nobis, fruſtra toties tentatæ, & Cæſaris conditionum tyrannicarum ſumma. Nec vero quæ ſecuta ſunt, aut æquiora, aut commodiora nobis à Cæſare fuerunt: piget enim referre quæ toto illo tempore, deinde caſtris ad Aquas Seſtias Romanorum quondam in ꝓuincia poſitis fecerit, quum ad eum etiã tum de pace referretur. Quo tempore cum Annas Mommorentius præfectus Aulæ regiæ, quem caſtris ad Auenionẽ poſitis Rex ſibi legauerat, ſummam ſibi rerum creditam ac mandatam vt priꝰ in pace ſapientiſſime, ita tum illic in bello fortiſſime adminiſtraret, nihil ipſe quidem prætermiſit quod ad pacem ſalua Regis ac gentis dignitate ſpectaret. Hic per Deum immortalem, quæ dubiis adhuc vtrinq; rebus, quæ iam perditis Cæſaris, dicta, facta fuere? quale hoc tandem eſt, quod iam fugam circumſpectans per Pontificis Pauli internuntios, Regi iam plane victori ea ipſe imperaret, ꝗ vel victo haudquaquam eſſet imperaturus, niſi videri vellet & crudelis & impudens. Sed hæc & his ſimilia permulta prudens prætereo, ſimul ne in eundem maledicentiæ ſcopulum, ad quem aduerſarii naufragium iamdiu fecerunt, ipſe quoq; impingam: ſimul vero ne non ſecutus mei Regis exemplum videar qui nihil vnquam tam alienum nobilis aut egregii hominis inſtituto duxit, quam hoſtem maledictis non modo laceſſere, verum etiam propulſare. Cum quo vtinam ipſo Rege hoſtes, quam

M. Saluciarum.

An. Montmorentius.

facile maledicendi libidine & inſania tranſuerſi rapiuntur, tam eſſent patati vel de pacis ſtudio, & placabilitate, vel de belli gerendi ratione, & magnitudine animi cōtendere: aut in has miſerias in quibus hodie verſamur, non eſſemus coniecti: aut in his diutius opes non contereremus. Nam alterum, ad arma ne iretur, facile impediſſet: alterum, poſtquam eo ventum eſt, pacem, vel alterutrius fortaſſe interitu nobis, hoc eſt, Chriſtianæ reip. reddidiſſet. Proh Dei hominumq; & veſtram in primis fidem! tantamne eſſe hominū iniquitatē, tantam rei indignitatē, tam præpoſteram iſtorum voluntatē, vt qui ſe publicæ quietis & ſalutis vindices, nos contra, vtriuſq; hoſtes, vtriuſq; turbatores appellant: tamē quocunq; in rerum ſtatu poſitos videas, neq; rem pace componere, neq; dirimere bello velint? Hoc enim poſterius plane expeditio illa ipſorum Maſſilienſis docuit, nonnihil hæc etiam Belgica, in qua Rex hoc tempore ius ſuum armis repetere, & ſe ſuaque aduerſus infeſtiſſimos hoſtes munire coactus eſt; cum in neutra hactenus progredi in aciem, & de ſumma rerum prœlio decernere auſi ſunt, facta toties à nobis pugnandi poteſtate. Nam ſuperius illud omnibus abunde probatum eſſe confido, conſilia iſtorum videlicet ſemper à concordiæ ſtudio ac pacis mentione aliena fuiſſe. Nam quod arrogantiæ genus, quod ſuperbiæ, quod autem exemplum crudelitatis & contumeliæ florentibus eorum rebus non ſumus experti, & perpeſſi? quos non dolos & vafricias dubiis adhuc rebus eius, quam non obſtinationem animi iam afflictis ſenſimus? Qui quamdiu illum fortuna in ſinu veluti Iunonium puerum & partum matris ſuæ (vt ait ille) aureū geſtauit, vix nos congreſſu aut colloquio dignatus eſt: tantum abfuit vt nos noſtra reperentes æquis auribus audiret. Age poſtea quam de rerum ſucceſſu & communi belli Marte dubitari cœptum eſt, quanto ille æquior factus eſt aut humanior? Qui etiam amiſſo ad Aquas Seſtias, & pene deleto exercitu, in eadem animi acerbitate amarulentiaque permanſerit. quum eſſent tamen qui ſperarent, hac offenſione belli, hominis animum ad æquitatem aliquam perduci poſſe: idque ſibi hauddubie aliiſque polliceri & ſpondere auderent, non mediocris illi quidem neque iudicii neque authoritatis viri, quos ea de re Pontifex Paulus, Chriſtiano nomini proſpiciens, miſerat: atque hoc illi ita futurum iudicabant, ea ratione maxime adducti, quod Regis Chriſtianiſſimi maximus natu filius, in quo prius controuerſiæ pars non minima reſediſſe certas ob cauſas putabatur, eſſet de medio ſublatus. Hoc vnum modo verebantur, ne Rex præſente fortuna elatus eas recuſaret conditiones (ſi iterum offerrentur) quas rebus adhuc dubiis Cæſar Regi latas, ab eoq; acceptas, ipſe qui tuliſſet & præſcripſiſſet, improbarat ac fecerat irritas: haud facile dixerim, minorene fide, an maiore animi impotentia. Verum eaſdem illas ſi viciſſim à Rege quoque ferrentur, Cæſar ipſe pro rerum euentu magni beneficii loco arrepturus putabatur, & amplexurus cupidiſsime. De Regis animo qualis tum (vt dixi) in pacis conditiones futurus eſſet, in tanto rerum ſucceſſu erat non paulo magis incertum. Videte nunc igitur obſecro, viri Principes, & apud vos ipſos perpendite, quam præter multorum veſtramque fortaſſe opinionem accidit, quantoque natura magis quam fortuna in vtramuis partem humanus inclinatur animus. Mutata erat in

Fortuna.

vtroque, neque hoc paruo momento Fortunæ, id eſt rerum apud multos omnium moderatricis ratio: idem ingenii habitus, idem animus, eadem vtriuſque voluntas remanſerant, vt neque Franciſcum ab humanitate ſecundæ res, nec Carolum aduerſæ ab immanitate deterrerent. Nā illæ quidē conditiones quas aduerſante Fortuna, tamen vt iniquas ſibi, nec dignitati ſuæ conuenientes, ſuo iure poſſet ab ſeſe amoliri, eaſdem obſecundante rerum curſu, velut æquas ac dignas amplitudine ſua, publicæ concordiæ amore & Chriſtianæ pacis ſtudio amplexus eſt. Hic contra, populi Rom. Imperator, nominis Chriſtiani vindex (vt quidem videri cupit) & Cæſar & Auguſtus, quod in medio victoriarum plauſu, pacis cauſa, vt quidem ipſe dictitabat; verum vt res erat, ſimulandi ac decipiendi conſilio obtulerat; idem ipſe ſublimi illo ſtatu grauiſsime inclinato, cum nullus vltra fraudi locus relictus eſſet, ob publicæ quietis tædium ſequi noluit. Itaque Rex ſuperiores illas de pace leges, quas iure poterat repudiare, recepit: Cæſar, quas à ſe latas, ſine iniuria ac ſcelere immutare ne verbo quidem poterat, abrogauit. Qua in re nec exiſtimationi

Digitized by Google

tioni ſuæ conſuluit,nec fidei,nec humanitatis,nec denique reipubl. rationem habuiſſe dici poteſt:nec vero in Pontificis maximi authoritate eſſe ſuſtinuit : poſtremo nec religionis metu,nec vllius aut diuini aut humani iuris reuerentia flectere animi duritiam potuit. Is vero cum nec humanam in hac re ſocietatem violari vereatur,cum nec diuina apud eum iura interdictaque ſancta ſint,cum omnia incredibili cupiditate miſceat,& honeſti,boni,& æqui rationem conculcet : nos deniq; cum tot iam annos nimis æquo animo iniurias illius nec ſine contumelia paſſi ſimus,nihil otij ciuilis cauſa antea non tulerimus,nihil porro ferre indignitatis recuſemus:ille ſe publicæ pacis authorem,ſe Patrem patriæ,ſe conſeruatorem publicæ dignitatis:nos iuris omnis violatores,nos hoſtes publicos,nos turbatores otij communis eſſe clamitat:nunc etiam(ô ſummam indignitatem!) cum Rex in ſententia pacis,ipſe Cæſar in belli pertinacia conſpicue permaneat,cogitate apud vos ipſos quæſo,Illuſtriſſimi Principes,& ſecum quiſque expendite, quid ſit nobis,quid nomini Chriſtiano,quid vniuerſo orbi noſtro de huius contumacia, quid de animi effrenata libidine ſperandum:tum Franciſci facilitatem ex diuerſa parte in rempub. cui priuatas omnes iniurias ac regni ſui publicam contumeliam non inuitus faceret vt condonaret,ſi per aduerſarium liceret , iſtius peruicaciæ opponite , ſicque amborum ingenia,inſtituta,conſilia comparate. Non habeo,fateor,inſignes illos Africanos titulos , quos vobis pro Rege amiciſſimo & officioſiſſimo ſcribens in præſentia venditem. Quibus nugis,ſi iſti non ambitionis fructum magis quam Dei immortalis gloriam in victoria illa,ſeu Turcica ſeu Africana, quæſiiſſent,ſi nō hoc nomine ſatis à ſe Chriſtiano nomini factum eſſe putarent, quod Solimano Turcæ rerum geſtarum gloria & magnitudine atque numero victoriarum minime ceſſerint , nimirum non eo nobis res ſumma rediſſet , vt tam male , tam incommode CHRISTI Dei immortalis religio audiat apud exteras nationes ac gentes. Id quod etiam ipſum eo magis indignum eſt,quod à Getis & Sarmatis Romani homines(ne dicam Chriſtiani) in religionis ac pietatis diſputatione hodie reprehendimur:quippe qui hoc nobis clare exprobrant,bellum illud non Chriſtianæ pietatis propagandæ gratia,ſed imperandi ſtudio ac libidine, aut aliena potius diripiendi ſuſcepiſſe:id quod exitu fortaſſe non obſcuriſſimum fuit. Multo certe plures numerantur ex ijs qui Cæſarem in Africam ſunt ſequuti,qui à CHRISTO ad Mahumetem deſciuerint , quam qui ad CHRISTVM tranſierint ab ipſo Mahumete. Porro autem vel apud Afros ipſos, in quos ea tum belli procella incubuit, is ſermo peruagatus eſt,Cæſarem Chriſtianorum omnium (vt gloriatur)Ducem , pro rerũ ſuarum amplificatione expeditionem ſumpſiſſe,religionis ſuæ illuſtrandæ curam aut nullam aut minimam certe habuiſſe. Quæ dum inter ſe homines barbari quidem illi,ſed rerum tamen non omnino imperiti æſtimatores proloquuntur,qua tādem nos infamia apud ipſos,qua iſtos apud omnes inuidia flagrare judicatis?vt minime mirum ſit,in cōtemptum veniſſe religionem noſtram,quæ à nobis ipſis ſperni publice & pene irrideri videatur. Quæ cum diligentius omnia & attentius mecum reputo,nihil profecto in iſta gloria ineſſe video , quare præclaros iſtos triumphos Cæſari inuidendos eſſe cenſeam:aut cur egregiæ Regis noſtri in rempublic. voluntati,& propenſo ad publicum compendium animo anteponendos putem. Quam voluntatem tametſi non tam ex tota oratione mea , quam ex ipſius vita & inſtitutis intelligere potuiſtis:tamen quando nos eo rapuit aduerſariorum injuria, qui ob ea quæ audiſtis,nomini nunc ejus atrocius & inhumanius obtrectant,ad ea, quæ jam à me expoſita ſunt , pauca etiam nunc addere,ad iſtorum calumniam refellendam & conuincendam,pro eiuſdem innocentia cogimur.

Africana expeditionis finis.

Et priore quidem illa accuſatione,viri ampliſſimi,quo nomine Regem de interpellato Cæſaris in Turcas bello apud vos in inuidiam vocent,intellexiſtis:quam ad accuſationem , non dubito quin à nobis ſatis pro conſcientia veſtra & prudentia animi ſit reſponſum. In qua tamen, quod facile ſubſcriptores inuenerint homines ſui ſimillimos,eo maiore animi fiducia,vel confidentia potius,alteram illam eamque longe vehementiorem ſunt aggreſſi:quod membrum totius cauſæ ſecundum eſt.Non.n. ſatis habuerunt impudenter & proterue falſoque objeciſſe,Cæſa-

Digitized by Google

rem à bello Turcico Regijs armis eſſe retractum, niſi (vt ſunt audacia projecta) ad id hoc etiam, vt priori crimini affine & ſatis conſentaneum, adderent, Turcarum Regem à Chriſtianiſſimo Rege in Chriſtianos ipſos accerſitum de induſtria & euocatum. Equidem vt credam, tam flagitioſi mendacij caput eſſe authoremque Cæſarem, ægre adduci poſſum: vt ne illud quidem mihi fidem faciat, quod plerique tamen vt teſtatum, vt compertum, vt confeſſum affirmant, hominem Cæſarem & Auguſtum tam atroci ac præcipiti ira fuiſſe percitum, vt Regem patrem filio chariſſimo orbare tanto famæ ſuæ diſpendio voluerit. Id enim non ſolum à viri in Republica Principis ſenſu, verum ab hominis ejuſmodi, cujuſmodi Cæſarem eſſe cupimus, ingenio eſt abhorrentiſſimum. Tametſi (verum vt fatear) permagna res non caret ſuſpicione. ſiquidem conſtat, & eos qui venenum filio curauere, dum idem telum patri quoque intentarent, & eorum plæroſque qui in eum tam inhumaniter hodie inuehuntur, tantaque linguæ procacitate, tanta maledicendi libidine efferuntur, Cæſari fuiſſe pridem & etiamnum eſſe omnium qui viuunt, gratiſſimos atque jucundiſſimos: ex ijſque qui nihil non poſſunt apud Cæſarem, nullos adhuc majore beneuolentia quam iſtos, nullos amplioribus præmijs, dignitatibus, honoribus Cæſarem eſſe & ante & poſtea proſequutum. Quorum factum ſi ipſe Cæſar (vt par erat, & ego quidem peruelim) fuiſſet deteſtatus; proculdubio neque tanti ac tã nefarij flagitij, neque eorum quæ partim iam commemorauimus criminum, atque artificiorum authores eo apud eum loco, eo numero eſſe debuerunt. Quorum vel flagitiorum vel certe artificiorum ſi Cæſar ipſe (vt multi exiſtimant) vel author eſt vel fabricator; tam aſtute, tam veteratorie negotium tractat, hominem vt manifeſti facinoris conuincere aut tenere non poſſis. Quid tum enim facturum Regem non fuiſſe putatis, quo non deſcenſurum, ſi vel authorem flagitij, vel huius ſe maledicẽtiæ Cæſar non modo præſcriptorem eſſet profeſſus, verum etiam ſi vel ſubſcriptorem? Sed ita ſe res habet, vt ejuſmodi calumniæ, quod nec teſtibus, nec argumentis, nec bonorum hominum opinione confirmari poſſint, ab hujuſmodi criminationum artificibus, velut per cuniculos in hominum mentes inſinuentur ac ſerpãt, neque ex his ſit quiſquam, qui ſe earum authorem eſſe fateatur. Neque tamen cum ſint ejuſmodi, vt & patrono careant & aſſertore juſto, non fautores quoslibet interdum inueniunt, aureſque pronas ad maledicta exaudienda. Quo fit vt ſenſim quaſi per manus hominum tradita commenta maleuolorum, pro veris & exploratis cedant. Atque illa quidem etſi minime ſunt tanti (quod ad fidem attinet) vt graues homines & experientes magnopere mouere debeant; Rex tamen pro ſuo in vos affectu, officij ſui eſſe duxit, intereſſeque exiſtimationis ſuæ, ea quanquam nulla, aut contemnenda authoritate nixa, tamen non contemnere: ſed pro eo quanti veſtrã de ſe opinionem facit, diluere: & quod vos quoque pro ſe alijs reſpondere poſſitis, tractare atque abſoluere. Et prioris quidem totius tragœdiæ argumentum, & ſupradicti commenti cauſam à Cæſare profectam eſſe, vobis (ſi prudentiam veſtram & intelligentiam bene noui) Apologetica illa epiſtola pro Rege ſcripta, criminum refutatrix, fidẽ fecit: ſatis vero ex ijs literis, ſi modo eas omnes accepiſtis, quas proximo menſe Ianuario ad veſtros iſtos ordines Rex dedit, perſpectum eſſe vobis exiſtimo, qui eius ſit animus ad res Turcicas capeſſendas, quanta in Chriſtianam rempublicam fide conſtet. Neque enim ſi ſibi ſuiſque liberis & Galliarum populis cõſultum cupit, continuo reipublicæ Chriſtianæ (à qua nomen clarum atque illuſtre ſortitus eſt) incommodare contendit: quod Deus omen auertat. Neque ideo ſe aut impium aut nefarium videri debere putat, quod ſalua Chriſtianæ reipublicæ non modo quiete, verum etiam (quod ad eum attinet) dignitate rebus ſuis proſpicit: quid ſuis dixi? imo vero dum Chriſtianæ pietatis, ſalutis & religionis incolumitati conſulit. Cum autem apud vos purgatum ſeſe voluit, tum vero animi ſui ſententiam teſtandam eſſe duxit. Turcarum igitur Regem neque ſe excitaſſe teſtatur, neque cum eo ab aduerſarijs excitato ſtatuiſſe rerum ſuarum ſummam conjungere: cæterum prẹterita fortuna, & præſenti adhuc rerum ſtatu admoneri, ne hoſtem temere ſibi illum (quo ſibi pacato opus ſit) ad ſuperiora incommoda, ad ſuperiores clades, velut additamentum inteſtinorum hoſtium aſciſceret, in ſeſeque prouoca-

Quæ ſequitur.

ret.

ret. Sed illarum literarum tamen exemplar ſimul cum hac Apologia idcirco ad vos perferendũ modo curauimꝰ,quod incertũ nobis eſſet,an illæ vobis redditæ fuiſſent,an(vt ſæpe de cæteris contigit)in itinere interceptæ. Nec dubito quin quo iudicio & prudentia polletis,qua rerum peritia & vſu omnia perſpicitis, ipſius Regis conſilia minime improbetis. Nam qui in rerum veſtrarum conſilijs agitandis prudentia & circumſpicientia vti ſoletis,circumſpecto Regi prudentiaque prædito non conuenire iudicabitis,hoſtem talem tantumque, quantus Solimanus eſt, vltro in ſeſe irritare,vt Principis non modo minime ſibi amici, verumetiam hoſtis infeſtiſſimi atque acerbiſſimi imperium conſtituat, vel tyrannidem potius ſtabiliat: præſertim cum nec adhuc vſquam Rex in ſua cauſa apud amicos & ſocios ſatis iuſtum modum æquitatis interpretandæ inuenerit,nec vllam apud hoſtes immenſæ cupiditatis,arrogantiæ,crudelitatis moderationem,ex ijs quæ anteceſſerunt, ſi in poſterum inuenturum ſperare debeat. Solimanum vero quid fuit quamobrem in caput ſuum & fortunas conuerteret? Habet ille(vt perhibetur)nauales apparatus ingentes,claſſemque,vt ſi qua vnquam,in Græco mari inſtructiſſimam & numeroſiſſimam, quam claſſem in noſtram oram ſe appulſurum non obſcure fert.

Solimani potentia.

Nos autem dum à Cæſare grauiſſimo bello & periculoſiſſimo diſtinemur, quid nauium tantæ claſſi opponamus,certe in promptu non habemus. Quin & littus noſtrum, quod hoſti plus minus milia paſſuum ad quadringenta eſt expoſitum,cum per ſeſe ſit portuoſiſſimum,eoq; magis injuriæ obnoxium,tum vna excepta Maſſilia, nulla in parte tractus totius ſatis ad tantos impetus excipiendos munitum eſt.

Maſſilia.

Hæc quũ ſit rerum noſtrarum conditio, nunquam vobis diſſimulandum eſſe iudicauimus, pacem ab hoſte in primis omnium formidabili oblatam minime repudiaſſe: quam ſi vltro tum appetijſſemus, tamen conſilium noſtrum præſentium temporum ratio deberet comprobare. Sed pacem hanc tamen (ne forte hoſtium noſtrorum importuna obtrectatio vobis obrepat)nec ab vtilitate communi,nec ab honeſtate noſtra remotam reperietis, & vero ſummopere temporibus noſtris neceſſariam.

Fœdus Franc. cum Turca.

Quanquam ne Cæſareæ quidem ambitionis pœnas luere,ſi id in rem futurũ Chriſtianæ religionis videretur, recuſandum eſſe putaremus. Verum ita ſuum animum antehac dictis factiſque ſuis Cæſar,omnibus qui modo aliquid vident patefecit,vt amicitiam cum quouis mortalem fortaſſe,inimicitias certe nobiſcum immortales ſibi eſſe conſtituerit: vt nihil ipſius ratione cum æquitate pugnantius, nihil quieti publicæ & ſaluti infenſius exiſtimemus;in ejuſque ſententiam ire, id vero arbitremur eſſe perniciem publicam ac bellum ciuile perpetuum indicere. Enimuero ſi præclari illi Cæſaris conatus,ſi bella ab eo ſuſcepta eo ſpectabãt,vt Orientis populi eius armis ad religionis noſtræ partes adiungerentur;quin igitur ſubacta iam Africæ parte,in Aſiam ipſe(quod palam jactabat facturum)tranſibat: atque id fieri quũ deberet multorum judicio ac opinione? Nonne id & conducibilius in vniuerſum fuiſſet,& nomini Auguſto ſplendidius, quam cupiditate detecta atque animi impotentia,repente nullam ob cauſam ſatis dignam aut luculentam, Chriſtianas copias in Chriſtianiſſimam gentem vertere? Quod quid aliud fuit accurate rem expendentibus,quam collectam ſuperioribus annis ex Fortuna gloriam paucis menſibus effundere? Quid vero ſi ne nos quidem, quos nunc in inuidiam rapit, quum cum illud facturum alij ſperarent, voluntati hominum & poſtulationi defuimus? Equidem memini Romæ hac de re conſilium haberi,in quo conſilio quum multas ob cauſas, tum vero maxime ob vicinitatem loci (nam erat tum Cæſar ad Neapolim)multis magniſque de rebus tractatum eſt.

Concilium Romæ.

In eo conſilio præfuit ſummus Pontifex,affuit ampliſſimus Cardinalium ordo,Legati Ferdinandi Regis, Legati Luſitanorũ,Florentinorũ,Genuenſium, Lucenſiũ,Iudæorũ deniq; qui magno numero trans inauditos quoſdam & incognitos Arabiæ(vt fertur)vlterioris montes incolunt:quin & Venetorum ipſorum Legati,certatim ad eam expeditionem ſuſcipiẽdam nomina dedere. Nemo erat omnium quin vires,opes,facultates, vitam etiam ipſam & ſanguinem,in tam pium bellum ſe profundere velle diceret,præ ſe ferret. Tum rogatus ſententiam Cardinalis nomine Bellaius, quem maxime conſcium Regis conſiliorum eſſe conſtabat, ecquid pro Rege Chriſtianiſſimo polliceretur, reſpon-

Card. Bellaius.

„ reſpondit, Regem ad ea quæ jam diximus, in Pannoniæ tumultu oblata eſſe, additu- „ rum etiam triremes quinquaginta, & nauium quæ ex Oceano maximæ & inſtru- „ ctiſſimæ adducerentur, numerum ingentem: ac ne ipſum quidem Regem, ſi ita vi- „ deretur, ab expeditione abfuturum. æquum proinde eſſe, vt ratio eius haberetur. Id quod poſtea re intellecta ipſe Rex protinus confirmauit, ſeque ea lubenter præſtaturum eſſe, quæ pro ſe Cardinalis ille recepiſſet, promiſit. Hic enimuero peruelim, vt hoc mihi lepidi iſti criminatores vnum explicent, quæ cauſa fuerit, cur ad egregiam tot populorum, tot Regum, tot ciuitatum voluntatem, aut potius pro republ. ſingularem animorum deuotionem, Cæſar id quod ſe tantopere depoſcere oſtendebat & dictitabat, (præſertim quum illi factu facile eſſet, & vltro etiam obuium) non exequeretur. Quid à nobis amplius, quid ab vniuerſo orbe vel ſperare vel deſiderare potuit? Quod ſi hanc animi noſtri egregiam promptitudinem in capitis crimen ac judicium iſti adducunt, ſi omnia ad arbitrium ſuum collata, à nobis cauſam fuiſſe exiſtimant, quare inuiſi omnibus & offenſi eſſe debeamus, quaſi ab expeditione Turcica Cæſarem reuocarimus, quaſi Solimanum in finium Chriſtianorum depopulationem ac vaſtationem vocauerimus: jam ego quid potiſſimum in cauſa ſequar, quid fugiam, quid defendam, & quid refellam, quo me vertam, ignorare fateor: cum iſti rationem omnem officij & culpæ, omnem æqui & iniqui naturam peruerterint, vt quid apud eos bonum ſit, quid malum, quid rectum ſit, quid prauum, queve ijs rebus vocabula apta ſint, iam intelligere non poſſim: niſi hoc forte agunt, vt nos pro rebus juſtis, pro officijs præſtitis, pro ingentibus meritis cauſam dicere cogamur. Quid ita? nempe quid ad rem Cæſaris faciat, hoc in judicio juſtitiam accuſari & probitatem, injuriam & nequitiam defendi. Hic locus eſt quiritandi (vt videtur) & Dei hominumque implorandi, & veſtram maxime, viri integerrimi, æquitatis & juſtitiæ ſtudioſiſſimi, fidem in tam inaudita inſolentia. Sed quoniam id è moribus gentis noſtræ atque dignitate Regis minime viſum iri intelligo, non eo me vehementiæ iſtorum indignitas impellet: non committam, vt iſtorum improbitate percitus, non ſimilis eſſe mei, noſtrorumque non meminiſſe videar. Quanquam in hac controuerſia diſceptanda non ſatis conſtitutũ habeã, quid potiſſimum, quid primum, quid ſecundum ac deinceps defendam: nec vero, quid in primis accuſent: imo vero, quid omnino accuſent, quid querantur, quid in nobis deſiderent, quid à nobis abeſſe velint, ignorem: cum ipſi in ſuis criminibus nihil cõſtitutum habeant & definitum, niſi quod ſummam accuſationis ſuæ eo referunt, vt maledictis, ijſque falſo excogitatis Regem Franciæ ac gentis ipſius nomen cooperire obruereque poſſint. Qui cum noſtra benefacta in malefacta obtrectandi iniquitate vertant, etiã ſua ipſi maleficia pro egregijs in vniuerſum religionis nomen vobis venditant, tanta eſt confidentia inſtitutæ calumniæ. Verumetiam ſi inſolentiæ ſuæ finem nullum faciunt, ego pro noſtra conſuetudine tamen, ne veſtra facilitate atque æquitate in cauſam noſtrã abuti videar, finem hic ſecundæ faciam refutationis. In qua probaſſe nobis videmur, non modo nos hac modeſtia, hac animi perpetua liberalitate gentem Turcarum in rempublic. non concitaſſe, verumetiã ſua arrogantia iſtos & cupiditate rem Chriſtianam communibus hoſtibus & domi & foris prodidiſſe & perdidiſſe.

Quod tertium ex diuiſione fuit, idque poſtremum, quæſo viri Ampliſſimi, paucis ex me intelligere attente ac beneuole, ne grauemini. Hoc vero ab eadem mente profectum, qua ſupradicta, congruentis quoque cum illis eſt vaniloquentię. Quippe Regem eundem tot aliunde calumnijs oneratum, apud vos in inuidiam adducere hoc quoque nomine conantur, quod in Mediolanenſem, quod in Sabaudienſem agrum, veſtro, hoc eſt, Principum Senatus Imperijque Romani injuſſu inuaſerit, eaque re ſic Imperij veſtri jus atque authoritatem læſiſſe vociferantur, cum ij populi in veſtra ſint fide, ac veſtri (vt iſti dicunt) beneficiarij: vt Rex vel hoc ipſo majeſtatis reus apud vos agi peragique & poſſit & debeat. Quo in accuſationis genere mirari ſatis non poſſum iſtorum hominum incredibilem ſtupiditatem ſumma cum impudentia conjunctam. Qui enim Regem majeſtatis poſtulant, illi quo maxime crimine apud omnes laborant, ejuſdem eum qui

ab hoc

Digitized by Google

ab hoc quam longiſſime abeſt,inſimulant:nec interim, credo, ſentiunt à vobis viris perſpicaciſſimis ea non poſſe non animaduerti,ſicque proinde in hoc crimine ſe jactant,ſic exultant,quaſi veſtrum ſit aliquis,qui neſciat neminem poſt Caroli magni tempora fuiſſe(qui primus Imperiũ Ro.inuexit in Germaniam)qui hunc Cæſarem non dicam ſuperare, ſed æquare quidem potuerit in dignitate Imperij ornamentis omnibus ſpolianda,euertenda fortunis omnibus,ne dicam interuertenda; *Imperiũ diminutio.* ijs qui Imperij adminiſtrationi & majeſtati atque grauitati moderandæ præfecti ſunt,in ordinem redigendis,ærarij opibus & facultatibus exhauriendis,atque dilapidandis. Cui enim non dico Auſtria ipſa, (cuius vos poſſeſſione atque clientela *Auſtria.* majores ejus defraudarunt)ſed facta ejus recentia non inſident animo, vel potius verſantur ante oculos? quæ ſi ego non ſingula quidem illa (nam infinitum eſſet ea commemorare)ſed ſi ex tam multis ea ſaltem vulnera commemorabo, quæ in Italia,Florentia,& Piſæ:in Germania,Vltrajectum & Wirtenberga ab eo acceperunt: *Florentia. Piſa.* & ſi vos ea(vt facitis)recordamini,diſſimulate nunc ſi poteſtis, populo Florentino, atque Piſano,libertatem à Carolo magno Imperatore veſtro & ciue datam, aliorũ deinceps Imperatorum beneficio omnium conſeruatam,his proximis annis nulla veſtri habita ratione,vtrique populo per vim Cæſarem ademiſſe, & mox Tyranno contra juſiurandum,contra Imperatoris fidem & officium mãcipaſſe, deinde pretio accepto eidem in numerum dotis attribuiſſe. nam res Vltrajectenſis, quando ea *Vltraiectũ.* quidem palam eſt,& oculis veſtris expoſita, eo leuius attingenda mihi eſt : neminem enim veſtrũ latere puto, qua arte Vltrajectenſi Epiſcopo patrimonium omne ſubduxerit,non quidem vt inopi & mendicæ plebi,vel certe ijs qui præ egeſtate literarum ſtudia tueri nequeunt,erogaret : ſed vt totum hoc in priuatum ſinum auerſum ſibi ſumeret,aut potius conſumeret. In cauſa ſane Wirtembergenſi,mirũ, *Wirtemberg. Ducatus.* ni quod egit,ſatis animaduertiſtis: opinor enim quale fuerit,vos vidiſſe:atque à vobis eſt hoc pro rei natura & authoris ipſius ingenio perſpectum. Et tamen id facinus nec prohibuiſſe vos,nec admiſſum vindicaſſe,certũ eſt:ſi quidem ea vera ſunt, quæ multorum ſermone, rumoribus etiam ad nos & fama perlata ſunt. An vobis hoc parum viſum eſt,dignitatis Imperij,& vtilitatis publicæ cupidiſſimis, tantam prouinciam ac tam nobilem de Imperij clientela oblique eſſe iſtorum artificio exemptam? cujus Imperij beneficium eo jure erat,vt aut ſi quid forte eſſet à cliente contra fidem beneficiariam admiſſum,aut ſi ad eum caſum res deueniſſet, vt in familia clientelari mas nullus ſuperſtes eſſet,ager ille fieret publicus populi Romani. At id jus omne ita eſt interuerſum à Cæſare, vt totum in gentilitatem Auſtrianam ijſdem conditionibus tranſcriptum ſit,pacto an peccato dicam,neſcio:certe quidẽ contra jus,contra æquum & bonum, contra morem majorum. Id quod eò eſt & indignius,& multo etiam minus tolerabile: quod ea fraus in captionem Imperij conflata,in acceſſionem Ducatus Auſtriæ futura ſit. Quæ Auſtria cum ante Maximilianum Cæſarem in fide Imperij Romani eodem, quo Wirtembergenſis ager, jure eſſet,ab illo ipſo Maximiliano fide liberata,clientelæ immunitatem ſumma fraude & flagitio Imperatoris veſtri conſequuta eſt. Quæ tum jura Imperij veſtri, non ab exteris nationibus,non ab hoſtibus tentata,ſed ab Imperatoribus veſtris, nimia omnino(quod pace veſtra dixerim)ac plane diſſoluta conniuentia, erepta ſunt Imperio. Quo in ſcelere exiſtimo vos, Ampliſſimi viri, minime eſſe hallucinatos : ſed ea temporum ratio ſuperiorum extitit, vt facilis fortaſſe fuerit ejus improbatio, ſed difficilis interceſſio. Nam illud inſigne in Comiti Carpenſi injuria facta(quod nũc, *Carpenſis Comes.* vt arbitror,magnitudine jam dictorum obſcuratum vos effugit)non modo aut Imperij veſtri majeſtatem violaſſe,aut Chriſtianæ religionis authoritatem, ſocietatẽ, pietatem contempſiſſe,verum humanitatem etiam omnem (quod in Cæſare fuit) deleuiſſe videtur. Erat vir ille, vt noſtis,non modo gentis imaginibus, opibus, vitæ innocentia,& morum probitate,ac doctrina ſingulari, tota prope Italia clariſſimus : verumetiam ætatis jam grauitate,& quod ſartum & tectum ab omni violentia præſtare eum debuerat, valetudinis perpetua infirmitate, membrorum omniũ debilitate,minime ad injuriam opportunus, indignuſque omnino, qui vllo inhumanitatis genere afficeretur. Verum, vt credo, cum hæc omnia Cæſarem minus

inhi-

inhibere potuerint, vt manus à grauiſſimo & ſanctiſſimo viro, propter tot cauſas abſtineret; nô vulgaris aliqua ratio eum induxit, vt vim nobiliſſimo illi homini nihilominus inferret. Obſecro vos igitur viri Principes, rem vt totam cognoſcere velitis. Fuerat ille inter clientes Imperij Romani in primis nominatus, cum apud Romanum Pontificem Regis Chriſtianiſſimi legatione fungeretur. Apud quem Pontificem, per Deum immortalem, cui populo, cui nationi, cui Regi, cui denique Chriſtiano homini legatum habere, aut cui denique homini & nunc, & antea non ſit, non fuerit, non olim futurum ſit oratori eſſe liberum? At in hoc viro tamen, exempla majorum & inſtituta, Carolo minime ſequi viſum eſt. Siquidem quaſi violato hoc vno nomine jure publico, authoritate Imperij Romani ludibrio habita, grauiſſime ille tulit, vel ſimulauit potius, quod cum in fide populi Romani eſſet Carporum Comes, injuſſu Imperatoris pro Chriſtianiſſimo Rege legationem ſuſcipere auſus eſſet. Eo de homine quid futurum eſſet, hujuſmodi de crimine quid ipſe ſtatuturus, non magnopere quiuis anxius eſſe debebat (vt quidem ipſe reor) qui & Cæſarem nouiſſet, & culpæ genus intelligeret: crederes objurgatione contentum hominem fore, & verborum caſtigatione, ſi non qualibet, certe ſeueriuſcula. At id aliter homini viſum eſt. Neque enim ſatis habuit, aut Imperatore dignum eſſe cenſuit, admonere hominem durius, & grauius reprehendere, comminari etiam inſolentius vt deſiſteret, ac nequid tale moliretur in poſterum. Hoc ille quidem parum ad injuriam juris communis, parum ad libertatis contumeliam eſſe judicauit: tametſi id omnes merito iniquiſſimi, & arrogantiſſimi Imperij eſſe exiſtimarent: videlicet id ab iſto reprehendi, quod non tantum moribus omnium & inſtitutis receptum & vſitatum eſſe probaretur, verum laudandum etiam eſſe ſummopere inter omnes conſtaret. Exiſtimo vos, viri Ampliſſimi, nihil grauius in hujuſmodi culpa, ſeu crimine ad ſpeciem exaggerato expectare, quam vt rem ab omnibus receptam atque probatam, Cæſar quamlibet infenſus, ſuis decretis & condemnarit & abrogarit. Hoc vero quanto grauius eſt, quanto ad iniquitatis memoriam inſignius, quod vir in Italia Princeps, vir ſumma nobilitate, ſumma authoritate, ſumma dignitate præditus, vir cujus vel humanam quamuis culpam valetudinis (vt modo dicebam) imbecillitas, debilitas membrorum omnium, ætas ante annos affecta, & ea ipſa tamen canitie matura venerabilis, deprecari debuiſſet: vir (inquam) ille, qui & ingenij & morum ornamentis, qui vitæ per virtutem actæ patrocinio meritæ quoque pœnæ eximendus erat: qui ob ſenectutem jam confectam & emeritam ſacroſanctus huiuſmodi legũ ſanctionibus eſſe debebat, (proh ſancte IESV) è lare ſuo familiari, ex auitis ſedibus, è patrijs poſſeſſionibus, fortuniſque omnibus in Regis inuidiam eijcitur, exigitur, deturbatur: quo innocentior & indignior tam fera crudelitate, eo non meo tantum, ſed aliorum multorum judicio miſerior: tũque ex omnibus fortunis, imo vero ex ipſa luce communi & ſpiritu eijcitur, quum nullo exemplo, nulla probabili ratione, indicta cauſa damnatus eſt. Quo autem injuria eſſet cumulatior, noxa caput (quemadmodum apud iuriſperitos dicitur) ſequuta eſt: caput nunc, ipſum Cæſarem voco, qui Carpenſem Principatum publicatum Imperio Romano adiudicauit, vt litem ſuam faceret, quam homini inſonti ſpecioſe intentandam curarat. Iam non ego quidem miſeri illius Comitis fortunas, nec priſtinam gentilemque dignitatem per ſummam indignitatem ereptam, nec acceptam illam miſerabilem calamitatem deploro, neque gentis noſtræ, neq; Chriſtianiſſimi Regis propinquiſſimi odium conqueror: verum hac tota de re iuris gentium calcati inſignem contumeliam, Imperio Romano maculam inuſtam, & labem Chriſtianæ pietatis neceſſario dolore concitatus profero. Nam totum illud, quod ſequitur, multo impudentius & terrius, licet ad omnes quidem homines vniuerſum, verum quadam in parte tamen præcipue ad vos pertinere arbitramur. Siquidem ager ille cum factus eſſet publicus, vis illa quidem tanquam veſtri Imperij acerbitas quædam & iniuria, tametſi nemini vnquam toleranda eſſe viſa eſt, tamen quod eſſet nomine veſtro adumbrata, quod Imperij Romani authoritate ſubnixa, leuior ea cauſa tolerabiliorque videbatur. At vero cum eſt à Cæſare quaſi auctionante, non obſcuro bonorum & grauium omnium gemitu, ſi non publice, at

domi

Digitized by Google

domi tamen,proſcriptus & addictus licenti potentatus;dici non poteſt,ne cogitari quidem, quanto altius omnium in viſceribus ſenſus ac dolor indignitatis illius inſederit : cum eo ventum eſſe videretur,vt nihil tam ſuum cujuſquam,tam mancipio quæſitum eſſet, quod non precarium eſſe cœpiſſet,ad quod libidini Cæſaris & rapinis aditus eſſet aliquis patefactus, intra cujus parietes diuinarum omnium rerum & humanarum,domeſtico quidem illo & familiari ſcelere, nundinæ eſſent inſtitutæ. Verum id quod ad vos præcipue attinet,viri Principes,vos mihi locupletiſſimi teſtes eſtis, an pecuniam illam ex miſeri illius hominis viſceribus & cruore redactam,poſtea expenſam reipubl. tulerit,aut acceptam, vobis ipſique Imperio retulerit. Id quod ſi ipſe faciendum duxiſſet,facinoris grauitatem aliquantum eleuaret:quaſi non ſibi iniquus & crudelis, ſed Imperio & majeſtati Auguſtæ eſſe meditaretur. Sinite igitur vos hac de re interrogari,ecquid vobis ille viſus ſit ex calamitoſiſſimi ſenis manubijs reipublicæ commoda aut reditus Imperij auxiſſe. Sed enim moleſtus eſſe nolo : non exprimam vocem inuitis, & verecundantibus ipſe pro vobis reſpondebo. Non retuliſſe illum : nec ſi retuliſſet,ſi innocentiam veſtram bene noui, hanc tam ignominioſam, tam funeſtam & quaſi miſeri & innocentis ſanguine redundantem pecuniam punctum temporis apud vos reſidere pateremini:ſed tanquam ad vos inauditæ illius & incredibilis inhumanitatis labes & contagio quædam delata eſſet, aſpernaremini. Quod igitur non veſtra ille authoritate, ſed ſua ipſius audacia partum eſſe cognouerat,id nec vobiſcum communicandum eſſe duxit,ſed ſibi vni aſſignandum. Quanquam quis hoc vnquã non dicam Chriſtianus,ſed Romanus Imperator auſus eſt? Si quis vnquam de publico auertere conatus eſt,id ille nec per ſe, nec palam,nec in manifeſto facinore, ſed per magiſtratus cupiditatis ſuæ adminiſtros,ſed occulte,ſed ſpecie aliqua vel honeſtatis vel neceſſitatis obtenta tentauit. At vero hic nummarius Populi Romani Imperator ducenta illa aureorum ducatorum millia,vel plus etiam aliquanto,quæ ex miſeri illius *800000. Ducat.* Comitis capite redegerat, ſub publici nominis velamento, ſibimet ipſe quaſi ſuo jure vendicauit. Quare hac in parte ſaltem hujus cauſæ, in eoque crimine diſceptando,non ſeueritatem tantum judicum, ſed inimicorum etiam & accuſatorum acerbitatem & vehementiam ſuſcipere debetis. Neque enim quo animo eſſe hujus criminis judices debeatis,dubitare poſſum,cum ad vos potiſſimum Imperij Roma. ſanctitas,& publici juris tutela dignitaſque pertineat : quos etiam apud alium judicem acriores,quam ego ſim,actores & accuſatores eſſe oporteret. Hoc loco fortaſſe reclamabunt aduerſarij noſtri,vehementioreſque aſſurgent: enimuero nos nec lege,nec moribus agere,qui accuſationem pro Apologia ſcribamus,inſtitutamque defenſionem objectorum nobis criminum inchoatam derelinquentes,in recriminationem ſenſim delapſi ſimus. Et nos quidem,quoniam æquum eſſe exiſtimamus, non aduerſariorum exemplis hujuſmodi cauſam noſtram tueri, quanquam ſummorum patronorum exemplis receptum ſit & legitimum,vna cum defenſione referre aduerſarijs criminum quæſtionem, tamen innocentiæ argumentis & ſignis exponendis & explicandis libentius indulſerim,vt nihil tale à nobis ne cogitatum quidem eſſe doceamus,nec in Mediolanenſi cauſa Regem Chriſtianiſſimum quicquam,quod vos offendere debeat, eſſe aggreſſum facere. Neque enim in eum agrum (quod iſti pro ſolita maledicendi & mentiendi conſuetudine affingunt) inuaſit,vt conſtat: nec ſi inuaſiſſet,quicquam vos cum illo eo nomine expoſtulare potuiſſetis. Iure enim hæreditario ipſi obueniſſe illius agri dominium, altera illa Apologia mihi quidem abunde probauiſſe videtur. Atqui per vim & injuriam rapta, vi & armis repetere jure tum gentium,tum ciuili Romanorum,tum Pontificum licet. Hæc autem jura tam nota ſunt,tam cuilibet vel imperito audita & cõperta,vt nulla re magis quam communi omnium perſuaſione, & ſenſu poſſint confirmari. Quod porro ad Ius Imperij attinet,ſiue id clientela, ſiue beneficium Populi Romani ap- *Mediolanum* pellandum eſt,quod iſti inueſtituram ſuo vocabulo appellant,vtinam autem quale *feudum Imperii.* id eſt cunque, aut quodcunque vocari debet, non tanti pridem nobis Maximiliano Imperatore conſtitiſſet:aut ſi id factum oportuit,vtinam (inquam) dum jus noſtrum toties,& pacem publicam ab Imperatoribus veſtris immani pretio redimimus,

mus,ejus pecuniæ portio aut in reipublicæ,aut in veſtra ceſſiſſet commoda:ſi tamē hoc veſtra amplitudine veſtraque virtute non indignum exiſtimatis. Non enim vniuerſum illud nobis,quo jure,quave injuria ablatum pretium confeſtim, in noſtri capitis & regni hujus noſtri perniciem vertiſſet. Verum enimvero hujuſmodi rerum nobis quidem pœnitendarum, illis autem pudendarum commemoratio in querimoniarum formulam aptius concipi poteſt,quam in verba vota facientium. Quare voce jam optantis non vtar:neque enim in præteritum aut illis aut nobis jus eſt,vt ea induci Senatuſconſulta , & facta infecta fieri poſſint. Cur autem nunc de bello Sabaudienſi nobis moleſti eſſent homines iſti ſapientiſſimi,prorſus nihil fuit. Neque hac de re mihi magnopere apud vos laborandum eſſe exiſtimo. Quid enim tam ridiculum eſt,quam quoties bellum cum aliquo de finium vel hæreditatis controuerſia neceſſario ab aliquo ſuſcipitur, hoc ſtatuere ? *Qui Senatus iniuſſu digitum vnum commouerit,vt illius nomen vel abſentis ita recipiatis, vt apud vos capitalis rei, apud vos perduellionis reus ſit,aut hoſtis à vobis indicetur.* Id cum neque moribus vſquam receptū eſt,nec majores veſtri tam iniquam legem,tam duram , tam contumelioſam ſanxerunt:tum profecto exiſtimo vos,ſi res integra ad vos delata fuiſſet(quæ veſtra eſt æquitas)ſecundum Regem omnino ſententiam fuiſſe laturos. Itaque Rex ereptam progenitoribus ſuis per vim maternam hæreditatem,vi quoque,quando aliter non poterat,cenſuit repetendam : cui ſi facultas fuiſſet controuerſiæ judicio dirimendæ,jamdiu cum Duce auunculo,judicio expertus eſſet. Longe enim illi fuiſſet optabilius recuperatoribus ab eo datis,cui dandi jus fuiſſet,re judicio concertata ad pacatam hæreditatem integramque peruenire , citra cædem & ſanguinem , quam belli laboribus,ſumptibus & jacturis vexatum ad eandem illam direptam & exhauſtam,atque omni belli clade deformatam Marte non incruento irrumpere. Age nunc,viri Principes,judices illi feramus,quoſcunque æquitas veſtra prudentiaque cenſuerit,ni per eum factum ſit,quominus res nobis repetere judicio non licuerit: neminem vt iniquum nobis,rejiciemus,qui æqui boni conſultus magis , quam juris iſtius Imperatorij ſit,id eſt juris,quod Cæſar ſibi dixit:neque vero vos nobis eum judicem eſſe debere cenſebitis,qui Mediolanum nobis per ſummam injuriam abſtulit,& majore etiam nunc iniquitate retinet : nec vllum à nobis reditum in Italiam in hæreditatem noſtram non modo poſtulari,ſed ne ſperari quidem permittit. Nā quid eo eſſet iniquius ? Verum quid faceremus?ad vos,cum id maximopere cuperemus,Legatos mittere non poteramus.Quid quod ne tabellarium quidem ? cum itinera nobis obſtructa , cum omnes ad vos aditus nobis interclusos comperiſſemus,vos certe mihi teſtes optimi eſtis,viri Ampliſſimi , hoc toto triennio Regem tentare non deſtitiſſe , ſi quo modo tandem ſuæ ad vos juſtiſſimæ querimoniæ perferrentur,ſi quo poſſet modo fieri,vt de omnibus controuerſijs,quæ ſibi cum Cæſare intercederent,diſceptationem ſuſciperetis.Quod ille non modo ne fieret obſtitit,ſed ne ad vos querelarum noſtrarum,ſuarum injuriarum nuntius perferretur,omni ope atque opera vt prohiberet,enixus eſt:veſtram nimirum æquitatem ſapiētiamque veritus:id quod ſatis,vt ſpero,comperiſtis. Neque hic libet labores commemorare,pericula recenſere,quæ quidam ex noſtris hominibus,quæ Oratores ea de re ad vos miſſi adiere. Vetera illa, quorum ſine dolore & acerbo quodam contumeliæ nobis illatæ ſenſu meminiſſe non poſſum, prætermittam. Hoc vnum tantum etſi maxime dolet,tamen operæ puto eſſe pretium exponere,quod paucos abhinc mēſes accidit.Id fere eſt ejuſmodi:Cum literas ad ſingulos ordinis veſtri Rex dediſſet,quibus literis Senatum ſibi media in Germania dari flagitabat,apud quem ageret,partim de controuerſijs priuatis ſuis, partim de ſumma reipublic. nominis Chriſtiani(nam rerum ſuarum controuerſiam, non minus quam vniuerſitatis, per vos diſceptari concupierat,veſtræ tum ſapientiæ tum æquitati confiſus)videte nūc etiam atque etiam,obſecro,quam ſemper,quum æquiſſima poſtularemus, iniquis aduerſarijs noſtris vſi ſimus:qui noſtras tali ac tanta de re, tam neceſſaria,tam juſta, literas ferebant , eorum partim aut Cæſaris aut Ferdinandi edicto finibus veſtris prohibiti ſunt & excluſi : partim(vt non vaniſſimis cognitum eſt teſtimonijs) crudeliter necati.Sed hoc ab iſtis ex more ſuo perfectum:quod etſi non grauiſſime ferre,in

Sabaudienſe bellum.

re,in re publicæ vtilitati tam idonea nō poſſumus,hoc nobis tamen multo grauius fuit,& inſolentius viſum eſt,quod ex ordine veſtro,vnde nihil tale futurum neque in nos,neque in rempub.Chriſtianam timueramus,inuentus ſit, qui nuntium Regis Chriſtianiſſimi,qui literas ei de re ad communem reipub.Chriſtianæ vtilitatem pertinente reddiderat,mox in carcerem teterrimum,vinculis grauiſſimis oneratū, inhumaniſſime conijceret,prius tamen capitis denuntiato ſupplicio. Sed & cuſtodia illa,(vt dicitur)loci ipſius horrore & illuuie atque ſitu,crudeliſſimi cujuſdā Tyranni carnificinæ accommodata videbatur. Quam inhumanitatem,non dubitamus iſtum veſtrum in Cæſaris gratiam ſuſcepiſſe. Itaque ab illo miſero,qui in carcere erat,nihil leuius morte expectabatur : omnia in ſe tormentorum genera exquiri intelligebat. Sed eo ipſo die,qui ad ſupplicium illi erat conſtitutus, nec miſericordia cujuſquam,nec vlla humana ope aut conſilio,ſed ſingulari potius Dei immortalis beneficio ſeruatus eſſe judicatur. Deum ipſum immortalem teſtor, viri Ampliſſimi,libenter me pro inſtituto noſtro facturum fuiſſe,vt nomen ejus ſilentio prætermitterem,qui flagitium hoc commiſit. Verum & officio meo & fide quam huic cauſæ præſtare plane debeo,ne hoc prętermittam,inhibitus ſum,& multo vero magis cauſa veſtra: nempe vt vos exemplum hoc deteſtati, diligentius poſthac, nequid fiat ſimile,prouideatis. Brandeburgenſis Marchio nulla à nobis re laceſſitus,ne verbo quidem vllo,eadem qua vos nobiſcum,neceſſitudine conjunctus: ille inquam Marchio(quando nomen ejus proditum oportuit)quantum in ſe fuit,Regium nuntium omni genere tormentorum excruciatum necauit,nullam aliam ob cauſam,quam quod ad eum de republ.Rex,& Rex Chriſtianiſſimus, de re etiā priuata ſcribere per eum auſus eſſet. Ille quod honoris maximi cauſa factū erat,quod neceſſitudini ſummæ datum & beneuolentiæ,pro injuria & maleuolentia habendum eſſe cenſuit. Quo facto,non modo antiquiſſima fœdera inter maiores veſtros Franciæ Regum progenitores , & Reges ipſos Francos icta, tot annos ſanctiſſime ſeruata violauit: verumetiam jus ipſum gentium, quod idem naturæ ius eſt , in tabellario Regio in vincula conjiciendo , & omnes humanitatis leges infregit : eo quoque etiam crudelior & inhumanior barbaris omnibus, quod poſtquam miſer ille forte diuinitus oblata è vinculis ereptus eſt, non plus apud eum Fortunæ illius diuinæ benignitas quam humanitatis ejus ratio authoritatis habuit. Sed præmia multiplicia propoſuit,qui latitantem,& fame ac frigore(vt conijcere eſt)exanimatum hominem ad ſe retraheret: eamque in conquirendo diligentiam adhibuit , vt niſi prouidentia rerum hujuſmodi arbitra,hominem calamitoſum furori ejus ſubduxiſſet,exemplo ille quopiam abominando ſublaturus eum fuerit. Affuit miſero mire numen diuinum,fugitanſque & pauore exſanguis,non mortem, quam optabat,ſed Tyranni Principis iram fugiens in latrones incidit , vel ſeruatrices potius latronum manus inuenit. Sed enim facinus deteſtandum abunde eſt quoquomodo indicaſſe: quare digreſſiunculam parum feſtiuam abrumpam,vt eo quod agebatur,redeam: ne ſcilicet in re Mediolanenſi vel Sabaudienſi diſceptanda cujuſquā, modo non iniqui,judicis arbitrium refugiſſe Regem Chriſtianiſſimum putetis, cū ne ad vos res integra deferretur, ſi deferenda fuiſſet,& temporum & hoſtium iniquitate factū eſſe videatis. Nā quos tādem judices aut arbitros Rex inuenire tū poſſet,quibus æquis vteretur,aduerſario Cæſare,ob res paulo ſecundiores terram cœlumque territante? Cæterum quod in direptione oppidi Montis Iuelli inita inter nos fœdera violata eſſe objiciunt,quod res nonnullæ mercatorum veſtrorum à militibus direptæ ſunt: id vero totum eſt ejuſmodi,vt ab homine quopiam vaniloquo & ſycophanta confictum eſſe videatur,aut mendacio permixtum: & vero quod exacte quæſitum non fraudi nobis apud vos,ſed laudi futurum ſit. Quem enim ea in re expoſtulandi locum Rex videri poteſt reliquiſſe,cum quicquid fuit vel mercatoribus illis,vel negotiatoribus in direptione ereptum,id ſicubi cōpareret , integrum, Rex vt reſtitueretur curauerit: quicquid deperierat,vel fuerat corruptum,vt cujuſque de ſuo æſtimatio ad nummum perſolueretur: denique vt quicquid eſſet detrimenti acceptum,quanti cujuſque intereſſet , tantum ille auferret,vt meo quidem judicio nec conſuetudini ſuæ,nec animo ſuo in vos , nec fidei ſuæ, nec conſtantiæ, nec grauitati potuerit cumulatius ſatisfacere.

Marchio Brandeburg.

Monte Iuello.

Digitized by Google

Abſoluta ſunt tandem aliquando illa tria, viri Principes, quæ ab initio ſuſcepeƒramus refutanda, ex quibus vobis (vt opinor) conſtitit, nihil fuiſſe aut opera, aut mandato Regis factum, quominus Cæſar in rebus aduerſus Turcas gerendis operā nauaret bonam, ſtrenuam, & vtilem reipubl. Chriſtianæ, religioni ac pietati à Seruatore noſtro nomen, authoritatem originemque habenti. Contra vero, Regem ipſum religionis ipſius cauſa omnia cupientem, ſic animo comparatum fuiſſe, eam egregiæ voluntatis ſignificationem non obſcuram dediſſe, ſic palam teſtificatum eſſe, vt ſi per Cæſarem licuiſſet, omne ſtudium, omnem curam, omneis copias, in cauſam communem optima fide collaturus fuerit. Tantum abeſt, vt ſciens ac prudens Rex Chriſtianiſſimus tam præpoſtere de ſemetipſo, de penatibus Franciæ clariſſimis, de liberis, de hæredibus tanti regni, de nepotibus, de nomine denique Francorum pietatis retinentium in primis atque reuerentium mereri inſtituerit. Tantum vero Rex ab ea voluntate alienus fuit, vt vlla in re Imperij Romani majeſtatem atque authoritatem veſtram violare contenderit, vt etiam omni obſeruantiæ, officij, fidei, diligentiæ genere, & ſemper coluerit, & in poſterum, quo ad per vos licuerit, colere conſtituerit. Vos itaque per libertatem communem, per fidem & amicitiam atque neceſſitudinem tum Chriſtiani nominis, tum generis ac ſanguinis noſtri obteſtor, vos per CHRISTI religionem, per pietatem obſecro, viri Ampliſſimi, ne Regis hic tantummodo nomen, aut Francorum opinionem tentari exiſtimetis, ſed rem etiam agi veſtram arbitremini, exiſtimationis hic veſtræ, æquitatis, honeſtatis, vtilitatis judicium fieri. Hoc denique nunc ſollicite expectari, publicane conſilij veſtri authoritate, importuniſſimi homines iniquitatum ſuarum atque injuriarum authoritatem conſtituant & ſanciant, atque innocentiæ præſidia vobis conniuentibus intercludant; an potius iſtic more à majoribus veſtris prodito, non nobis tantum, ſed reliquis Chriſtianis nationibus, ſed conſenſui & concordiæ bonorum & fidei, denique & æquitatis cultoribus, ſpes aliqua juris ſui obtinendi reliqua ſit. Hac etiam in cauſa exiſtimetis impotentiam iſtorum & inſolentiam per fortunarum noſtrarum ſtrages ad libertatis veſtræ ruinam, gradum ſibi facere, aditum & viam munire conſtituiſſe. Ac multa quidem recenſere poſſem, ſi neceſſe putarem, quæ nobis jure communi omnibus vobiſcum intercedunt, quibus tanquam retinaculis charitatis, vniuerſum nomen Chriſtianum complecti æquabili nexu ſoletis. Eſt autem noſtrum id jam non commune, ſed peculiare & ſingulare, quod & de vobis, & de communi gentium Chriſtianarum meritos nos eſſe bona veſtra venia (niſi fallor) vel gloriari vel prædicare poſſumus. Et quidem quod ſtemma regium ad majorum veſtrorum originem ſuam refert, & generis propinquitate aliaque neceſſitudine arcte conjunctum, id vero ad vos priuatim viri Principes, attinet. Quod vero & majores Regis & Rex ipſe, ex quo diuina benignitate regno auctus eſt, libentiſſime fecit, atque cupidiſſime, quandocunque res communis poſcere viſa eſt, & tempora ejus ita tulerunt, vt bene ac prolixe de nomine Chriſtiano mereretur, id jam communem cauſam habet & latiſſime patentem. Et Chriſtianiſſimi quidem Regis ea ſemper fuit æquitas, eaque moderatio animi, vt neminem vnquam cum poſſet, atque incitaretur à nonnullis, per occaſionem vllā injuria affecerit. Certe ipſum Carolum in ipſius regni auſpicijs cum facile deturbare de vtriuſque Siciliæ regnis potuerit, noluit: quin & illum rebus ejus male pacatis protexit, ornauit, auxit, filij loco habuit: à quo poſtea rerum potito, & proſperis rebus elato contemptus, nullum damnum, nullam contumeliam acceptam ab eo, nō humanius fortaſſe quam par erat, & negligentius tulit: videlicet Rex æquus & bonus, in dignitatis atque amplitudinis veſtræ gratiam, neceſſitudiniſque reuerentiā ſibi vobiſcum intercedentis, & alioqui rei Chriſtianæ affectus ſuos dedens, quod parum ſibi ceſſurum honori videbat, honeſtiſſimum nihilomin⁹ ac velut decorum eſſe duxit. Idem Rex, quo Solimanus Chriſtianorum hoſtis à noſtris ceruicibus cōmuni omnium conſenſu depelleretur, apud eos, qui poſſent in republ. plurimum, aſſidue inſtitit opes ſuas omnes, vitam etiam non ſemel in tam piam ac ſalutarem expeditionem obtulit: nunquam non dignitatem veſtram ac Romani Imperij nomen coluit, fœdera tot ſæculorum à majoribus noſtris accepta, quæ illi vobiſcum in-

Origo Francica.

Digitized by Google

intercedunt,ſanctiſſime ſeruauit: ſingulorum etiam Germanorum ita coluit amicitiam,vt nullum honoris,nullum obſeruantiæ genus, in quenquam eorum quos ornare potuit prætermiſerit,quod poſſet à Rege omnium humaniſſimo proficiſci. Hoc poſtremo perfecit, vt non tantum majorum ſuorum apud vos authoritate & gloria,ſed ſua potius virtute & beneficijs niteretur,vt ſe & vobis & optimis quibuſque auito illo & Regis Chriſtianiſſimi nomine quam digniſſimum probaret. Agitedum conferte eorum facta cum noſtris,jam inuenietis omnia ijs contraria. Iſtorum enim proprium eſt (ne plura dicam) quod hæc omnia pro nihilo ſemper habuerint,contempſerint, calcauerint. Hoc igitur à vobis,viri Principes, impetrandum habemus & exorandum,vt ſi ii erga vos fuiſſe videmur, qui fuimus, & quales eſſe debuimus: ſi nos iam olim quaſi coloni veſtri, nunquam ab ingenio veſtro, ſi *Franci* nunquam à virtute atque indole auorum communium degenerauimus, ſi ſemper in officio fuimus,neque vnquam ab honeſto declinauimus: ſin contra illi alieni à vobis, ſi barbari, nihil veſtri ſimiles, nihil quicquam dignum vobis præ ſe ferunt: *Hiſpani* hunc Regem vobis conſanguineum & ſocium,vobiſcum idem ſentientem,pro ſuis officijs & meritis,proque veſtro more generoſo amplectimini, veſtris inquam ſtudijs ac fauore proſequimini:antiquam inter nos amicitiam, quemadmodum ille, ita vos quoque viciſſim religioſiſſime colitote:neve vt exteris indulgeatis, neceſſarijs & propinquis duros & acerbos vos exhibetote: neve nos vobiſcum arctiſſimo ſanguinis pignore,& originis ejuſdem vinculo conjunctos,alienis hominibus proditote:quod omen Deus auertat. Quos ſi nullam aliam ob cauſam, certe auitæ,atque (vt ſic dicam) proauitæ,vlterioriſque memoriæ gratia tueri & protegere debetis,atq; iſtius amplitudinis & authoritatis ſcuto ſartos ac tectos ab omni noxa præſtare. De nobis autem hoc vobis ipſi perſuadete,ita nos animo comparatos eſſe, vt ſi quando etiam (id quod ominari nolim) incommoda aliqua ſuſpicio,aut obtrectatorum noſtrorum factio, in perniciemque noſtram coitio, aures nobis veſtras obſtruxerit,aut beneuolam iſtam mentem à nobis auerterit, nunquam tamen immemores futuri ſimus,vt antiquæ & auitæ,ita viciſſitudine officioſa obſequioſaque confirmatæ neceſſitudinis atque amicitiæ.

Reuerendiſſimi,Illuſtriſſimi,inclyti,magnifici,ſpectabiles,& prudentes, ſacroſancti Roman. Imperij ordines,Deum Optimum Maximum deprecor, opes ac dignitates veſtras perpetuo vobis vt fortunet. Ex caſtris ad Contæum Belgicæ vicum. Die VII. Maij M.D.XXXVII.

APOLOGETICA CVIVSDAM FAMÆ REGIÆ STVDIOSI EPISTOLA, QVA DE REbus inter Regem & Cæſarem controuerſis ad interrogationem amici reſpondetur.

TAMETSI mihi, amice optime, tuis ad me literis, quibus de imminente aut cœpto iam potius inter Regem meum ac Cæſarem bello, quæ ſint veſtrorum hominum iudicia, ſignificas, ſicut varie ita vehementer affecto, viſus es cauſæ Regiæ paulo atque vellem iniquior, tui tamē te ſimilem ſemper in omnibus præbuiſti, hoc eſt, ſincerum ſemper & plane candidum. Et ſane quod Cæſari tuo propenſius faueas, non admodum quidē ego commouebar, vt qui probe ſcirem, fere vſu eſſe ac natura comparatum, vt quorum quis ſub Imperio ac ditione vitam degat, ijsdem ipſe vt plurimum faueat, & eorum cauſas enixius amplexetur. Sed quod eſſe tibi quodammodo perſuaſum intellexi, omnem omnino culpam abeſſe à Cæſare, contra, Regem meum eorum criminum affinem eſſe, quæ obijci illi ad me ſcribis; hoc vero tam me commouit initio, quam poſtea recreauit, quod tu de ijs omnibus, quemadmodum à principio geſta & contracta ſint, percontandum eſſe me duxeris. Ex eo enim cœpi conijcere, ſi qua in animo tuo inſederit de Regia voluntate minus æqua perſuaſio: eam tamen haud perinde valuiſſe, neque velut radices altius egiſſe, quam vt veritate patefacta euelli atque eradicari poſſe ſperem. Alioqui enim ſi quoniam Carolus dixerit, continuo Franciſcum ſine vlla dubitatione nocentem eſſe judicares, fruſtra earum rerum explicationem, atque vt ſe habeant quæſieris. Quum igitur omnia ejus non facta tantummodo, verum etiam conſilia, tibi tuique ſimilibus probari cupiam, quorum ope apud omnes conſtaturum illi ſpero innocentiæ ſuæ fructum, nihil libentius hoc tempore facturus ſum, quam vt tibi morem in hoc geram, atque ad ea capita ſigillatim reſpondeam, ex quibus præcipuam illi conflatam eſſe ſcribis inuidiam. Etſi enim nulla mihi hujuſmodi prouincia exiſtimationis Regiæ à falſa criminatione defendendæ à quoquam eſt mortalium demandata, atque ob id non ſum perinde inſtructus ex libellis, chirographis, & literis Regijs, vt hæc rata & firma eſſe poſſint: tamē ipſe per me ſatis abūdeq; paratus eſſe mihi videor, & hoc Regi meo me debere intelligo, pro eo quanti eum facere ſcio, bona eſſe apud veſtrates exiſtimatione. In hac itaque parte deſiderio tuo ſatisfaciam, nec officio deero meo: quin confido etiam ita me rem tractaturū, vt niſi longe me fallit opinio, demōſtraturus ſim, quęcunque tu in eum intendi ſcribis, omnia illa quidem vel omnino commentitia, atque morbo quodam animi potius quam judicio ſceleratiſſime conficta eſſe, vel non ita certe criminoſa.

Iam primum quod ex me ſcire cupis, ex tam varijs nec inter ſe conſentientibus quæ miſiſti ad me, quaſi conteſtationis cujuſdam Cæſareæ exemplaribus, qua in Regem Cæſar ipſe apud ſummum Pontificem & Senatum Cardinalium inuectus eſt, quod eorum accedere proxime ad veram ejus orationem exiſtimem: ego proculdubio, quoniam eo tempore Romæ non fui, nihil tibi quod pro certo habeam, reſpondere poſſum: neque vllum ejus exemplar adhuc legere memini, in quo veritati nihil quicquam vel detractum, vel additum affirmare auſim: adeo mihi valde multi videntur in ijs omnibus pro ſuo quiſque & ingenio & libidine quædam immutare, quædam amplificare, quædam imminuere voluiſſe. Inueniuntur enim hoc præſertim infœlici ſeculo, homines (vt ajebat ille) inimici otij, fama naufragi, qui quoniam nullæ in tranquilla & ſana republ. ejus adminiſtrandæ partes eorum eſſe poſſunt, ægri ſemper aliquid eſſe velint, & tempeſtatem aliquam excitari, vt ſit cujus ad curationem adhibiti ſibi nomen pariant, vel in reipubl. procellis & turbulentis rebus portum ipſi aliquem ex priuatis ſuis malis inueniant. Id

quod

quod accidiſſe in hac cauſa (meo quidem iudicio) tempus declarabit. Etenim permulta legi paſſim nomine Cæſaris euulgata, quæ vt credam in mentem illi vnquam veniſſe, vt tam falſo ſcilicet atque impudenter in quemquam affingeret mortalium nedum in Regem & affinem ſuum, nulla prorſus adduci ratione poſſum. Verum, vt ne ad tuam hanc petitionem prorſus nihil reſpondeam, hoc habeto: legiſſe me quidem aliquando literas, quas ad Regem Chriſtianiſſimum duo eius Oratores, alter apud ſummum agens Pontificem, alter apud ipſum Imperatorem, ea de re communiter ſcripſerunt: quæ literæ, ſi Germanicum exemplar quod miſiſti typis excuſum fideliter mihi expoſitum eſt ab interprete, non admodum mihi videntur ab eodem exemplari diſcedere. Regis autem defenſio, quæ vulgo habetur, & typis excuſa eſt, quantum ego memoria poſſum repetere, mihi videtur fideliter eſſe verſa. Eius vero (vt ne poſthac dubitare poſſis) vbi primum in Galliam me recepero, deſcriptum exemplar ex ipſo (vt ſic dicam) autographo tibi me curaturum recipio. Sed iam ad crimina ipſa veniamus, ex quibus in primis eſſe Regi meo conflatam inuidiam amice atque ingenue admones: & quod eſt omnium primum, clamitant Ludouicum Regem Franciſci ſocerum fidem Maximiliano Cæſari fefelliſſe, quod Carolo eius nepoti Claudiã filiarum ſuarum natu maximam nõ dederit in matrimonium; quam vt illi ſcilicet deſpõderet, Mediolani principatum à Maximiliano impetrauerat beneficio Populi Romani (quod veſtrates vocabulo nouo inueſtituram vocant) ſibi tradi. Proinde iuſta indignatione motum fuiſſe Maximilianum, vt pro eodem principatu aduerſus Ludouicum arma caperet. Ego, amice optime, mirari ſatis nequeo iſtorum impudentiſſimam procacitatem, & maleuolentiam pari cum amentia & ſtupiditate coniunctam, qui cum hunc Regem velint etiam repetito iam inde à maioribus eius criminandi principio, in inuidiam trahere, nõ ferendo illo quidem atq; vſitato longe minus exemplo, haud quaquam animaduerterint, quam ſit promptũ atque omnibus expoſitum intelligere, in eo non modo ipſa re, ſed etiam temporibus illos erraſſe. Etenim ignorare non debuerunt, hodie quoque multa ſupereſſe hominum milia, qui pro teſtimonio poſſunt dicere, natu maximam Ludouici filiam non modo eo tempore, quo in Ludouici principatum Maximilianus arma intulit, verum vno etiam atq; altero poſt anno nemini collocatam, atque adeo apud patrẽ adhuc fuiſſe: ipſum vero Maximilianũ Cæſarẽ iam antea deſpondiſſe Carolo Mariam, Britannorum Regis Henrici ſeptimi filiã. Præterea & hoc aliunde in prõptu eſt coarguere mendacium, nempe ex illius ipſius Imperialis beneficii diplomate: quo nimirum & is Ludouicus, & quicunque ſuperſtites ei forent liberi, nulla prorſus conditionis adiecta mentione in clientelã accepti ſunt imperii Populique Romani: tum huic ipſi Franciſco Valeſiorum & Engoliſmorum id tẽporis principi, Galliarum nunc Regi, ſuccedendi ius ad eundẽ principatum eodem ſiue clientelæ ſiue beneficii nomine aſſertum eſt, atque teſtimonio luculentiſſimo confirmatum, ad quod ipſe proculdubio Ludouico ſine liberis maribus vita functo, ex publicis tabulis & conſignato Populi Romani beneficio vocatus eſt. Dum ex hoc igitur Ludouicum iſti perfidiæ inſimulant, nihil mihi aliud videntur agere, quã quod redire nobis in memoriam faciunt, Maximilianum Cæſarem parum ſancte (nequid dicam acerbius) Ludouico fidem ſeruaſſe: cuius ope cum ampliſſimas in Italia recepiſſet ciuitates, proq; illo ſuo quod dicebam imperialis beneficii diplomate magnam vim pecuniarum, certe ſupra centena quinquagena nummûm aureorum millia, paulo ante à Ludouico accepiſſet: eadem mox pecunia vſus eſt ad cogendum exercitum, quo principatum eundem inuaderet, cuius nomine Ludouicum in fidem re cauſaque intellecta, deque Principum Sacri Romani Imperii conſilio acceperat. Iidem porro ex tabulis nullo negotio refelli poſſunt, qui (vt ſcribis) Regem meum aiunt ſola ditionem amplificandi cupiditate adductum, nullo alioqui vel iure vel præiudicio, ad hunc ducatum aſpiraſſe, atque Maximiliano Sfortia per vim atque iniuriam ſpoliato, & antea quidem occupaſſe, & nunc etiam magno publicæ quietis incommodo repetere. Enimuero ingenue ac liquido Maximilianus iis tabulis agnoſcit & fatetur, neque gratioſas eas fuiſſe, neq; perperam alioqui ablatas, ſed ad Regem meum hunc principatum vſque ab auis & proauis hæreditario iure pertinere.

Claudia Ludouici XII. F.

Inueſtitura Mediolani.

Io. Galeatij poſteritas.

Atque, vt rem altius repetam, Io. Galeatio Mediolani duci liberi mares duo tantum (ſi forte neſcis) fuere, Iohannes & Philippus, cognomento Mariæ: quorum vterque ſine legitimis liberis vita functꝰ eſt. Soror eis inter cæteras fuit Valentina: ea nupſit Ludouico Aureliorum Duci Caroli V. Galliarum Regis filio, & Caroli VI. fratri: ea
» lege matrimonio adiecta, vt ſi Ioannis Galeatii liberorum mariũ ſeries interiret, ex
» Ludouici autem & Valentinę nuptijs ſupereſſent mares, illis ipſi in principatũ Me-
» diolani ſuccederent. Eam legẽ (quæ ſi adiecta non fuiſſet, conciliatũ alioqui nõ fuiſſet matrimoniũ) cõprobauit ſummus Pontifex, ad quẽ erant faſces Imperii, qui tum ad interregnũ redierant, translatitio iure deuoluti. Ex eo matrimonio tres nati ſunt filij, Carolus Dux Aureliorũ, ex quo is Ludouicus cuius nuper meminimus, qui ad regnum Galliarum hæreditarium mortuo abſq; liberis Carolo eius nominis octauo eſt vocatus: Philippus Comes Virtutenſium, cui liberi non fuere, & Iohannes Engoliſmorum Comes, ex quo natus Carolus huiuſce Franciſci Regis pater. Vides igitur Franciſcum Regem huius principatus hæreditatem creuiſſe antiquo auito atque proauito (vt ſic loquar) iure. Mortuo enim Philippo Maria, quamuis Franciſcus Sfortia qui Philippi notham filiam in matrimonio habebat, ipſum ducatum occupauerit, nunquã tamen nec ipſe nec eius liberi in fidem ſunt imperii Rom. eo nomine recepti; donec tandem Maximilianus Cæſar, adductus *neſcio quorum* im-

Lud. Sfortia.

portunis ſuaſionibꝰ, Ludouicũ Sfortiã, veterum abſq; cauſæ diſceptatione, *principatus* huius cauſa in clientelam accepit Romani imperii. Quem eundem principatũ aliquanto poſt re intellecta & deliberata, deque Septemuiralis collegii conſilio, reiecto Sfortia in Ludouicum ipſum Galliarum Regem, eo, quod nunc dicebam, diplomate tranſtulit: huic autem Ludouico abſq; liberis maribus decedenti, Franciſcus iure ſanguinis vt Regni Galliarum, ita Mediolani principatus hæres fuit: atq; à Maximiliano Cæſare (id quod minime tamen illi fuerat neceſſariũ) in fidem & cliẽtelam imperii Populiq; Rom. principatus eiuſdem nomine acceptus eſt: ex quo per

Imperij feuda.

vim atq; iniuriam, indicta cauſa, præter morem maiorum & feudorũ imperialiũ iura (vt nunc loquuntur Romanarum legum interpretes) à Carolo Cæſare deiectus eſt. Sed hic nobis obiicitur, Regem noſtrum qui ſe ac liberos ſuos captiuitate liberare vellet, ſiquid iuris in hoc principatu habuerit, id Cæſari ex pacto & tabulis con-

Renunciatio ducat. Mediol.

ceſſiſſe. Ego vero, amice optime, nihil hic pertinere ad rem exiſtimo, de iis rebꝰ diſputare, de quibus ille aduerſario poteſtatem optionemq; facturus ſit, eligat vtrum velit, validam fuiſſe renuntiationem necne. Minus autem de hoc diſputare, quo iure, qua humanitate Cæſar ſupra ſummam pecuniæ maiorẽ, quam qua olim ſe Galliarum Reges à Saracenis hoſtibus redemerint, ſupra traditam illi ſine dote ſororem, ſupra duriſſimas alias conditiones hactenus apud Chriſtianos inauditas, hanc à Rege meo extorſerit auiti principatus ceſſionem, ſuperſtitibus præſertim filijs, ad quos ille nõ ex patris tantum, ſed ex paterni proaui & materni aui cauſa pertineret. Hoc contendo, & me probaturum omnibus confido, nedum veſtris hominibꝰ, qui æquitatẽ apud ſe valere, vulgatiſſimaq; clientelarum iura ſinunt, Regẽ hac ceſſione huic liberorum ſuorũ cauſæ nullũ præiudiciũ afferre potuiſſe: quibus ꝗ ex auito illo atq; ſucceſſionis iure quæſitum eſt, nulla auferri ab illis ratione poteſt. Quare vehementer miror hanc ceſſionem Regi meo ab hominibus veſtris obijci, apud quos

Feudorum iura

alioqui hæc clientelarum iura ſancta eſſe ſoleant, eaq; diligẽtia & religione ſeruari, vt ꝓ impijs habeantur, quicunq; non omnia impendere parati ſint potius, quam in in alias transferri patiãtur familias, etiã ſiquid præter ea iura vel ceſſione (vt fit quãdoq;) vel vẽditione, vel alio quouis pacto, admiſſum extiterit. Familiarum .n. & non perſonarum beneficia & iura ſunt, atque ipſis adeo familiis addicta: vt ſi non ipſe tantummodo Rex meus, ſed ipſi etiam eius liberi, paternis (quæ vocatis) nedum his auitis beneficiis eo viuo cederent, inualida nec efficax eorum ceſſio ex iuris iſtius vſu, ac more veſtro futura ſit. Quo proculdubio magis miror, veſtrum Cæſarem qui ſe adeo ſtudioſum pacis & publicæ concordiæ haberi velit, innocentes hos principes ſpoliando, vt eorum ſpoliis ſpuriæ mulieris hæredem augeret atque ornaret; florentiſſimamque regionem ereptam veris & honeſtiſſimis dominis, accerſito atque turpiſſimo inquinaret poſſeſſore, futuram tamen hanc certam ac ſolidam

Digitized by Google

lidam pacem ſibi perſuadere voluiſſe. Nam vt in eis ex proprio incommodo nullus dolor inſideat, tamē illa ſupereſt cogitatio, in abiecti hominis prælatione ſe deſpectos, dignitatemq; ſuam eſſe contemptam: habet autem (vt ille ait) habuitq; ſemper cōtumelia quędam velut aculeum, quem diutius pati, cum generoſi homines, tum præterea excelſo & illuſtri loco nati, difficillime poſſunt. Addis, male apud veſtrates audire meum Regem, quod cum feſta pace Chriſtiana frueretur reſpub. ipſe vnus & hoc, & priore bello, prouocando ad arma Cæſarem, ſummam reipub. tempeſtatem excitarit, eo maxime tempore quo alioqui Cæſar (vt inquiunt) expeditionem erat ſuſcepturus ꝓpagandę CHRISTI religionis cauſa. Ego vero dico, & priore bello, & eo ꝙ accendi hoc tempore videmus, non minore in præſens reip. incōmodo, quam in futurum periculo, ſemper Cæſarem fuiſſe prouocatorē: contra, Regem ſemper illata tantummodo bella propulſaſſe, id quod æquis & iniquis omnibus perfacile probaturum eſſe me confido. Atque vt de priore bello prius dicam, quod cauſatur Cæſar bellum in ſe à Roberto Marchiano natum, conflatum, ſuſceptum *Robertus Marchianus.* Regis impulſu & opera fuiſſe: oſtendā nihil horum eſſe, cōtraq; haberi omnia. Etenim ita res habuit: ſimultatem & litem primum, deinde bellum fuiſſe ortum, inter hunc Robertum & Emeriarum regulum, idq; de eius caſtelli controuerſia cui nomen eſt Hyergiæ. *Hyergia.* Contigit vero vt Marchianus qui Francico regno eſſet finitimus, cuius etiam liberi & maximas haberent opes in Gallia, & honores gererent quam ampliſſimos, ei bello gerendo & ſuſtinēdo, ſibi militem ex Gallia eduxerit: ſed hoc ꝓculdubio & inſciente & tum grauiter ægrotante Rege fecit: qui poſtquam è morbo recreatus id reſciuit, nihil prius habuit, quam vt Cæſaris ad ſe Legatum vocaret, ſeque non modo apud eum diligentiſſime purgaret, verum aduerſus Marchianum quoq; profiteretur, ſeſe, vbi rogaretur, auxilio Cæſari affuturum. Nec cunctatus (id quod omnibus, qui rem modo inueſtigare voluerint, ſatis conſtat) miſſo confeſtim, idque diſpoſitis equis, nuntio, Gallicum militem edicto grauiſſimo reuocauit: cum iam Viritonum oppidum, quod tum Marchianus oppugnabat, prope vt dedere- *Viritonum.* tur, aut vi caperetur eſſet. Quo milite reuocato, Marchianus non tantum obſidionem ſoluere, ſed ſaluti ſuæ conſulere adactus eſt: neque multo poſt oppida non pauca, & ex ſuis arces haud ignobiles, vi aut deditione captas amiſit. Tum Carolus Cæſar, qui fortaſſe ſuſpicatus eſt, vel volente vel impulſore Rege, bellum hoc Emeriano ſibi merenti homini à Marchiano Regi merente illatum, ad ſe quo- *Emerianus.* que pertinere; vel ab Emeriano ita perſuaſus, qui ſe imparem Marchiano ſentiens, alliciendum in partes ſuas Cæſarem eſſe duxerit: copioſum interim exercitum magna vi, celeritate, diligentia comparauit. Siue igitur de Franciſco iamdiu male cogitabat, & occaſionem affectabat ſuſcipiendi aduerſus eum belli; ſiue quod exercitum omni adeo apparatu inſtructum dimittere, neque vllo edito inſigni operæpretio diſſoluere, atque impenſas tantas ſibi fruſtra eſſe ac perire, nec decorum nec vtile arbitratus eſt; progrediendum longius, & tentandam eſſe belli aleam iudicauit. Vtcunque certe cogitauerit, eius milites non contenti Marchiani mulctatione, in Galliam irruperunt: & antequam Rex ſibi eſſe de bello cogitandum arbitraretur, Moſonem oppidum ad deditionem compulerunt, *Moſon.* Macerias oppidum obſederunt. *Maceriæ.* Rex qui publicæ pacis ſtudio ſerius omnino quam hoſtilis apparatus fama poſtularet, aliquando tamen exercitum & ipſe comparare cœperat. Macerias ſubitario immiſſo milite eo vſque tutatus eſt, dum ad eas obſidione liberandas tempus ſupplendo exercitui ſuffecerit: eo ſuppleto, fatemur eum obſidione ſoluta, & in agros Cæſareæ ditionis incurſiones feciſſe & traiecto amne Schalde, vi aliquot oppida cepiſſe: Cæſaremque ipſum, vt ſe periculo ſubduceret, compuliſſe. Sed hoc nemo ita vnquam interpretabitur, vt Cæſarem à Rege prouocatum audeat affirmare: qui non ſua voluntate, ſed adductus aliena vi & iniuria, & tuendi ſua neceſſitate compulſus, arma ceperit. Atque ideo qui hunc authorem belli faciunt, hac omiſſa criminatione, ad aliam confugiunt nihilo minus frigidam & inualidam, ſed quam tamen probari facilius imperitis rerum exiſtimant. Adhuc enim nō in cauſa ſed in perſuaſione, ſpes eorum omnis fuit: ac dum ſummo artificio accuſationes confingunt quam poſſunt ſuis rationibus accommo-

datiſ-

datiſſimas, dum quæ comminiſcuntur, quibus volunt, affingunt crimina, atq; dum magnitudine horum, animos occupant multitudinis; nullum interim omittunt inſidiarum genus, quo aditus omnes ad vos perueniendi intercludant, ne quem apud vos ſemel accuſauerint, is purgare ſe vobis, & in illos retorquere falſæ accuſationis poſſit inuidiam.

Henricus Rex Nauarræ.

Itaque obijciunt Regem meum aduerſus Cæſarem ſuppetias Henrico tuliſſe, quem Albreti dominum Cæſar contumelioſe vocat, non dignatus eum appellatione Regia. Cuius rei hiſtoriam quæſo (ſi forte neſcis) intellige. Maximilianus Cæſar cum diu nimis ac fruſtra tentaſſet Iulium ſecundum Pontificem Maximum, vt Cõcilium publicum Chriſtianorum indiceret, adducere ipſe tandem vel nolente Pontifice indicendum duxit. Sequuti ſunt illius ſententiam Ludouicus Galliarum, & Iohannes Nauarræ Reges, aliquot item alii Reges & Principes, Epiſcopi & Cardinales non pauci. Iulius eos omnes anathematis illius Apoſtolici fulmine percuſſos, Schiſmaticos & Hæreticos eſſe pronuntiauit. *Iulii II. anathema.* Reges & Principes regnis & principatibus, ſacerdotes ſacerdotiis, quo jure, quaue iniuria eſſe indignos iudicauit: Regna, principatus, ſacerdotia, primi cuiuſque occupantis fore iuſſit. Occaſionem hanc arripiens Ferdinandus Hiſpaniarum Rex, Caroli Cæſaris auus maternus, Rege Nauarræ tum abſente, qui Ludouici partes ſequebatur, ex improuiſo regnum eius ſibi finitimum inuaſit, occupauit, præſidio firmauit, & moriens Carolo nepoti per manus tradidit. Hoc iure (ſi ſumma iniuria juris nomine cenſenda eſt) *Nauarræ regnū.* Carolus Cæſar Nauarræ regnum obtinet. Quod ſi fuiſſe jure occupatum, & nunc retinere jure contendit, prius neceſſe eſt fateatur, Maximilianũ Cæſarẽ auum ſuum paternum, cuius ad cauſam Rex Nauarræ tantummodo ſe adiunxerit, multomagis Hæreticum & ſchiſmaticũ fuiſſe. Is igitur Nauarræ Rex cũ eo tempore, quo Ludouici (vt diximus) in partibus erat, regno ſuo deiectus fuiſſet; Ludouicũ ad ſe in regni recuperatione adiuuandm, ex fœdere obſtrictum habuit. Defuncto vtroque, cum Franciſcus in Galliarum, & Henricus aliquanto poſt in Nauarræ ſucceſſiſſent regna, & eaſdem fœderis conditiones inter ſeſe pepigiſſent: contigit vt Ferdinando ipſo quoque è vita ſublato Hiſpani Carolum eius nepotem vt principem quidem, & futurum Regem agnoſcerent; interim autem viua nec conſentiente matre Ferdinandi filia, Regem ſalutare detrectarent. Carolus igitur Franciſci præpotentis, ac vicini regis authoritatem magno ſibi vſui fore intelligens, quo ab Hiſpanis ſtatim admitteretur in regnum, cum eodem fœdus atque amicitiam inire voluit: à quo nimirum ea fide receptus eſt, vt interim tamen Franciſcus admonendum eſſe illum duxerit, prioris eius fœderis, quo Nauarræ Regi obſtrictus eſſet. Pepigit Carolus, ſe ante conſtitutum certum diem cum Henrico tranſacturum: alioqui fore Franciſco liberum, ſuppetias Henrico ferre, ſaluis nihilominus noui fœderis legibus, inuiolataque amicitia. Quo tempore pridem exacto, & Carolo ſæpe ac fruſtra interpellato, neque cum Henrico decidente, appellatus ex fœdere Franciſcus, non potuit petitas ac tot nominibus debitas Henrico ſuppetias denegare: in quo ſi criminari quiſquam eum poteſt, Henricus potius quod ſerius, quam Carolus quod tulerit, ſuo jure criminari poteſt. Liquido igitur conſtare iã omnib. arbitror, qui Franciſcum quidem ante quam armis à Cæſare peteretur, Henrico qui Cæſari bellũ inferret, opẽ tuliſſe nouerant: ſed id officio integro inuiolatoq; fœdere potuiſſe ignorabant, Franciſcum hac auxiliorum præſtatione, neq; Cæſarem prouocaſſe, neque prioris illius belli authorem dici aut haberi vlla ratione poſſe.

Iam ad bellum quod nunc geritur, aut imminet, veniamus, per quod Cæſar ab expeditione Turcica interpellatum & reuocatum ſe fuiſſe quiritatur. De Allobrogum inuaſione querimonia profertur: inuaſionis ratio non expenditur: jurene an iniuria inuaſerit, hoc non quæritur: & quod in nullius aut modici pretii fundis, primum & maxime quæritur, quo jure quis poſſideat, quo jure quis eiectus ſit: id veſter Imperator in tam amplo patrimonio, in tot agris, vrbibus, populis, quæri non putat oportere. Cumque ſine controuerſia, omni & Romano, & gentium omnium, & naturæ jure, omnibus liceat, licueritque ſemper, occupata per iniuriam, & per legatos fruſtra repetita, iuſtis armis repetere; hoc vult idem veſter

Impe-

Imperator vni Franciſco Regi non licere. Sed operæpretium eſt rem altius paulo repetere, vt intelligas Regem meum ſicut in cæteris, ita in hac etiam cauſa, finibus ſuis, atque auitis, dominandi cupiditatem ſibi circumſcribendam cenſuiſſe. Philippo Amædei Sabaudiæ Ducis filio nupſit Margarita Borboniorum Ducis filia, ſub ea conditione, vt ſi forte accideret Amædeum, ſuſceptis alijs maribus liberis Philippo ſuperſtitem eſſe, ex eoque matrimonio Philippus liberos ſuſtuliſſet, ij Philippi patris loco, Amædeo auo ad eas opes ſuccederent, ad quas Philippus ſi vixiſſet, ætatis prærogatiua ſucceſſurus erat, ipſius ordine prærogatiuæ ſeruato, cui naſcendi conditioni atque ordini præcipuus honor habetur. Nati ſunt ex eo matrimonio Philibertus & Ludouica: Philiberto, cui nupſerat Margarita Maximiliani Cæſaris filia, nulli fuere liberi. Ludouica Carolo nupſit Engoliſmorum Comiti, ex qua hunc Franciſcum Galliarum nunc regem ſuſcepit. Ea igitur naſcendi prærogatiua ſuccedit Franciſcus, cum in omnia Margaritæ maternæ auiæ bona, tum vt Ludouicæ matris, Philibertiq; auunculi, & ex eorum cauſa, Philippi materni aui hæres, ad omnia quæcunq; cenſentur eo iure, vt cadere in fœminas, atq; inter hæredes diuidi poſſint: & hac conditione Amædei materni proaui hæreditatem creuit, & ciuili, & naturæ & pactionis præterea ſponſalitiæ iure. Adhæc Nicia & VillaFranca Narbonenſis Galliæ oppida, Taurinorum itē, ſiue (vt nunc vulgus vocat) Pedemōtanæ Galliæ principatus, tanto iam tempore, vt ab hominū memoria initiū eius rei ſit ꝓpter vetuſtatē remotū, veterum Prouinciæ comitum in fide ſemper fuere. Hic etiam idem principatus mancipij lege, ita vt eximi aut mitti nequeat, addictus eiuſdem Prouinciæ principatui. Quæ omnia Sabaudiæ Duces vi, fraude, clientū ad defectionē ſolicitatione, certe per iniuriam occuparūt, dum Comites Prouinciæ alijs eſſent bellis impliciti, & vehementer occupati. In quorū ius cum Franciſcus partim ab inteſtato, partim ex inſtitutione ſucceſſerit, atq; aliunde iniuriam à Sabaudis acceperit, qui nonnullas arces & vicos ex Salaſſiorum Marchionatu, qui Delphinatus Viennenſis eſt in clientela, multos annos vſurparunt, inſigni iuris Delphinatium imminutione, atq; iactura minime vulgari; nec ipſe tam multis ac tam magnis iniurijs affectus, quicquã ſua repetendo ꝑficeret, tum demū omnib. antea fruſtra tētatis, neceſſario bellū intulit. Sed hoc bellum ad Cæſarem (niſi ad ſe ipſe pertinere putet, quicunq; in Franciſci bona inuadant, eos vt in poſſeſſione tueatur iniuſta) non video quo modo pertineat: præſertim cum initio huiuſce belli Franciſcus edictis grauiſſimis interdixerit: ne quid miles ſuus vel attingeret, ꝙ in Cæſaris quouis modo eſſet re, iure, aut poſſeſſione. Nam ꝙ Sabaudo ait Cæſar Samarobrinenſi fœdere cautum ac ꝓſpectum eſſe, abunde Rex ſua in defenſione oſtendit, eo fœdere non caueri, vt quæ Sabaudus aliena poſſideret, præſertim vero illa de quib. nulla omnino mētio aſcripta eſt in fœdere, nunquam ea reſtituere debeat, nec ipſe ab eo ſpoliatus ablata per iniuriā repetere. Sed hanc tamen occaſionē arripiens belli Franciſco faciendi, Cæſar exercitū coegit, in præſidia regia inuaſit, cliētes eius & beneficiarios (vt vocant) ad defectionē ſolicitauit. Hoc ſi eum non conuincat belli authorē eſſe, nō video cui nā tandem belli cuiuſuis cauſa poſſit ferri accepta. Sed quid, Amice optime, cogitare hic putas cordatos & rerū æquos expenſores, quum audiunt Cæſarem ea principe authoritate, flagitium vt ſit apud eum mentiri, prętexere ipſum ſibi ius legitimæ defenſionis Sabaudi, aduerſus affinē Regem: quib. conſtat vt cognatos ſuos, Ludouicum & Chriſtiernum, hunc Danorum, illum Pannoniarū Reges, vt vnicum fratrem Ferdinandū, vt auitam ditionē, ipſamq; adeo Romani ſedē imperii Germaniam, à Turcica defenderit iniuria? Nemo proculdubio, qui modo rem voluerit ad examen veritatis perpendere, non iam intelliget Imperatorem hunc veſtrum, adeo ſibi ex innocentia ſua placentem, bellum hoc aduerſus Regem meum, non modo qualicunq; ſibi oblata occaſione ſuſcepiſſe, ſed etiam vltro appetiuiſſe: ſiue perditum iri (vt publice iactitauit) Regem cupiat, ſiue id commodum ſibi fore putauerit initium ad alia quæ molitur, ac de quibus malo quoſuis potius apud ſe cogitare, quam ex me referente accipere. At inquiunt Cæſariani, eo Regem animo & conſilio in Allobroges mouiſſe, vt hoc adumbrato, maiora conſequentis belli momenta tegeret, commodioremque ad inuadendos Inſubres expeditionem inde ſuſciperet.

Prouincia Comites.

Sabaudia Duces.

ret. Hoc vero diuinare eſt, & ex vana & futili coniectura, vbi deeſt argumentum & cauſa,ſuſpicionem quamuis pro veriſimili crimine intendere. Nihil enim de Inſubriũ ditione miles Francicus attigit,neq; aliud quicquã in hac cauſa, q̃ offendere Cęſarẽ debuerit,aggreſſus eſt facere. Eſto vero & hoc demus aduerſarijs,voluiſſe Regem Allobrogum & Taurinorum agros ad ſe iure pertinentes occupare,atq; Inſubrium finibus imperium ſuum coniungere:idq; potiſſimum eo tempore,quo ſperare ſuo iure potuit, vt cum tyrannus & prædo Sfortia è prouincia occupata, è vitaque ſimul exceſſiſſet;pacato & volente Imperatore veſtro (qui ſe toties id facturum fuiſſe confirmarat,niſi iam obſtrictam antea Sfortiæ fidem habuiſſet) Mediolanum facile reciperet: ſi non ſibi qui ceſſiſſet,at liberis certe ſuis, qui nec renuntiarũt vnquam ſuo iuri,neq; nõ ad ſua recuperanda ſancte iuuari à parente potuerunt. Quid in eo contra eundem ipſum Imperatorem veſtrum, quid in fœdera peccatum eſt? Nihil ſane. Sed maleuolis quibuſdam, qui nolint in Italia aut Regem, aut eius liberos quicquam habere, vbi pedem in ſuo ponere poſſint, maluit ipſe veſter Imperator,cum & fidei & famæ ſuæ detrimento morem gerere, quam toties datam fidem principibus adoleſcentibus liberare. Nam hanc illorum voluntatem aliquando excuſauit Cæſar,quo minus Regi aut liberis eius Mediolanum redderet. Vtcunque autem res habet,certe Mediolani fines miles noſter ne attigit quidem, æquis tantum legationibus,non armis(quæ promptiſſima ipſi erant)cum Carolo Franciſcus egit, vt liberis ſuis, ſi non ſibi, pecunia ſaltem numerata impetraret id, quod omnium conceſſu,quicunq; ſunt prudentes iuris,pertinere ad illos intelligeret. Et quę obſecro cauſa fuit,vt non ſperare debuerit à Cæſare tam (vt videri vult is) æquo, à Cæſare cognato, à Cæſare ſibi religione fidei obligato, hoc facile impetrare, quod

Sfortia prædo.

antea prædo Sfortia impetraſſet?quem perſæpe tamẽ conqueſtus Cæſar eſſet, in ſe fuiſſe proditorem & perfidum. Nulla igitur, vir amice, cauſa iuſta quidem data eſt Cæſari à Rege meo,vt tam atrox ei bellum inferret, nulla dum ipſe laceſſitꝰ iniuria. Sabaudi namq; cauſam nulla conſtante ſatis ratione ſuam facit,qui antea ſororũ viros,vnicum fratrẽ,auorum incunabula,Germanicum imperium haudquaquã hiſce conatibus vindicare vnquam in animũ induxerit. Mihi vero crede,alio ſpectant (vt nobis eſt in ꝓuerbio)alio tendunt remiges. At inquiũt decuiſſe,Regem omnem cauere occaſionẽ interpellandi & auertendi Cæſaris, cum à publico Chriſtianorũ conuentu,tum à religione aduerſus eiuſdem hoſtes propaganda:quam in curam(vt illi aiũt) mente & animo totus incũberet. Hic ego(vt plane loquar)ſatis aſſequi cõiectura nequeo, tametſi diligenter & accurate omnia perpendi, quid in cauſa eſſe potuerit,quare occaſionẽ illã tantæ gloriæ,tantiq; ad religionẽ momenti negligeret,tamq; facile à tam ſancto ꝓpoſito, ad alienarum rerum tam iniquam inuaſionẽ deflecteret,atq; omnes adeo vires ſuas ab impio in Chriſtianum, ab hoſte in cognatum conuerteret,à quo fateatur neceſſe eſt nullam ſe accepiſſe iniuriam: niſi hoc iniuriam eſſe voluerit, quod liberis ſuis ius auitum, & per Maximilianũ Cæſarẽ luculenter adeo confirmatum,reddi poſtulauerit,idq; legationibus tantum,nulla penitus vi. Ergo apud æquos iſtos veſtros homines, ii perturbant Chriſtianorum pacẽ, ii bella excitant,ii procellam reip. inuehunt, qui legitima viã ſua repetunt? Contra qui aliena occupant,& quęcunq; quacunq; vi,vel iniuria ſemel occupauerint,de iis nolint partem vnquam aliquã amittere,quinetiam occupata repetẽtibus continuo bellum inferunt;ii conciliatores publicæ quietis,ii publicæ ſalutis habebuntur vin-
„ dices. Finge vero Regis ipſius filios ita Cæſarem appellare, Patrem noſtrum, Caro-
„ le Cæſar, patrimonio quod ſecundum cum nobis eius liberis debebatur, nihil de te
„ male meritis,id quod omnibus adeo in ꝓmptu eſt, vt negare ne tu quidem poſſis,
„ eieciſti: & eo patrimonio,quod iam olim per maiores noſtros, multo ſuo ac ſuorum
„ ſudore atque ſanguine, à Longobardis potentiſſimis hoſtibus aſſertum, imperioq;
„ Romano liberaliter donatum,multis ſubinde ſeculis, ad proauos noſtros eiuſdem
„ imperii beneficio redierat: hoc inquam patrimonio patrem noſtrum vt cederet cõ-
„ puliſti, & à nobis, eorum poſteris,qui hoc florentiſſimum imperium, cuiꝰ adeo cre-
„ uiſti viribus & opibus, poſtliminio in Europam reduxerunt, per indignitatem ſum-
„ mam & iniquitatem ablatum, ad nepotem calonis & ſpuriæ trãſtuliſti: eo mortuo,

per

Digitized by Google

per vim adhuc retines. Id quoniam abs te iure fieri non fatemur, quoniam indignitatem & iniuriam ponere gratificationis loco recuſamus: quoniam apud patrem vt nos pie iuuet, inſiſtimus: quoniam is ſpem fortaſſe nobis aliquam præbet: maternam hæreditatem quoniam fruſtra tentatis omnibus, tandem armis adeundam cēſuit: ideo nos, ideo illum accuſas, quaſique nobis ipſe ad recuperanda noſtra parare gradum, & munire viam ſtuduerit (id quod ita ſi fieret, tamen crimine ac reprehenſione carere debeat) violatæ pacis & fidei apud rerum imperitos reum agis, fanaticis ſpiritibus animum ad nefanda hæc audendũ, quæ noſtra videt ac patitur ætas addidiſſe, Turcarum Regi ad inuadendos pios viam paraſſe ac ſtrauiſſe, atq; adeo illum in nos euocaſſe vociferaris. Vſquequo demum & quos tandē ad fines iſtud crimē, iſtam querimoniā diſturbatæ pacis extenſurus es, aut quib. es certis limitib[9] circũſcripturus? An nõ, etiā ſi nos hoc auitũ regnum, hoc natale noſtrum ſolum ac ſoliũ inuaſuris obſiſtam[9], eo vſq; ꝓferes querimoniā? & hanc nobis legē præſtitues, tibi vt quantũ accipere libuerit cedamus, alioqui pacis, alioqui reip. alioqui religionis ꝓditores, Turcarum, hæreticorũ, impiorum, nefariorum, & fanaticorum omnium fautores, euocatores, authores habeamur? Ad hanc, amice optime, liberorum regiorũ expoſtulationē, quid obſecro reſpondere Cæſar poſſit, q̄ apud æquum vllũ iudicem valere, aut grauiſſimæ expoſtulationis huius aciem poſſit vllo pacto retundere? An nõ, ſi qui erunt (vti certe erunt) æqui rerum exiſtimatores, perpenſuri ſunt diligentius quidnā olim Francorũ reges chriſtianæ p̄ſtiterint reip. vt Rom. imperij dignitas ad Germanos primum per Carolum Magnum, gentilem eum quidem veſtrum, ſed tamen & Francum & Francorũ Regem inuecta ac per eum & poſteros eius aucta atq; exornata fuerit, vtq; per ipſos eoſdē Reges noſtros imperio veſtro acceſſerint tam multa, quæ prius ad eos vel publice Regio, vel priuatim hæreditario iure pertinerent: plane vt multo ſit futurum longius, quæ ab illis, quam quæ aliũde, Imperio accreuerint numerando percenſere. Contra vero Auſtrianos iſtos ab imperio, nõ ab Auſtrianis imperiũ creuiſſe facile perſpicient. An nõ hoc quoq; putas exiſtimaturos, Auſtrianam familiam ea hodie de Francorum ditione poſſidere, quibus maxime in hoc eluctata eſt & peruenit quo nunc eam videmus faſtigiũ? Profecto, vir amice, recte hæc expendētes tanta iſta iniquitas, ne dicam crudelitas, in Regios adoleſcentes, hac generis nobilitate, hoc ætatis flore plauſibili, hac innocentia erga omnes, tamq; decedentibus hanc dignitatem moribus, magnopere debet cõmouere: quodq; præter hanc adeo violentam hæreditatis eorum auerſionem, ipſi quoniam de auxilio patrem appellent, pater quoniam eis pie faueat, tam indigne traducantur accerſanturq; inuidioſiſſimo violatæ pacis ac proditæ fidei crimine, & impii præterea nefariique fauoris in Turcas: idque ab eo qui præter affinitatis & cognationis iura, tam multa debeat noſtræ Galliæ. Nam vnde Auſtrianis opulentus ille, ac Regius comitatus Flandriæ? vnde Sequanorum, vnde Atrebatum, vnde Hannoniæ, vnde Hollandiæ, & alij pleriq; principatus? Vides igitur quam ſit facile non tantum accuſari aliquem, ſed apud rerũ imperitos reum etiam peragi, dum delatori ſufficit accuſaſſe: atq; modis omnibus (vt dicebam) prouidetur, ne apud quos reus cõſtituitur, ad illos defenſio eius perueniat. Sed veritas ipſa tamen cum diu calumniæ tenebris merſa delituit, emergit tandē alicunde in lucem, atq; erumpit: & quo maiore artificio ne in lucem ꝓdiret depreſſa fuerat, eo cum ſe prodit, ſicuti maiorē parit ei, qui ſit calumniam paſſus, gloriam, ita grauiorem affert calumniatoribus inuidiam. Id quod ego in hac cauſa vſu venturũ confido, ſpero quidem certe. Age vero, concedat Rex accuſatoribus ſuis, ſe ſuorum liberorum ad eorũ fortunas etiam armis vendicandas flagitationibus, non modo non defuturum, ſed nec etiam, niſi reſtitutis iis, finem bello ſe facturum. Vter tandem pacem turbat? vter impetui Turcico viam ſternit? An qui res fruſtra moribus repetitas, iuſto bello recuperare contendit? an potius qui negligit pacem reipub. aliena reſtituendo redimere, imo vero ſua repetenti bellum infert: nec ſi Turca in nos inuaderet, à ſententia ſit diſceſſurus ſua? Nam hic veſter Imperator eo ipſe animo bellum intulit, & hoc ipſum auſus eſt apud ſummum Pontificem publice conteſtari, non ab initio quidem belli, dum in promptu Regi erat, in Italiam arma importare, & cum ipſe ad eluden-

Auſtrianorum incrementa.

Veritatis vis.

dendum Regem conſilia pacis ſimulabat: verum poſtquam reuocato Regio exercitu, ita ſe illum renere implicitum iudicauit, nullum vt aufugiendi locum eſſe reliquum arbitraretur: hoc tum (inquam) ipſum auſus eſt conteſtari; ſi vel omni col- » lecto ſuorum exercituum robore, Turca bellum Chriſtianis inferret, nihil eſſe de » bello Gallico ſe remiſſurum: hoc eſt, CHRISTO audientes prouincias ſeſe prodi- » turum potius, quam vt eum Regem non perderet, eam familiam non deleret, cuius fide ac virtute terribilior eſt, fuitque ſemper impijs nationibus Chriſtiana reſpub. & iuſtitia longe commendatior. O digniſſimam vocem eo, qui ſe pro pace inter Chriſtianos componenda deuouere velle, qui pro pace redimenda ſua ſe permiſſurum alijs gloriatur. At vero nihil opus eſt neque ad componendam, neque ad redimendam pacem, vt vel mactandum ſe ipſe præbeat, vel de ſuo quicquam amittat: tantum aliena quæ per ſummam iniuriam detinet, iuſtis dominis reſtituat. Quod ſi Mediolani principatum, in quo pręcipua videtur harum cauſa ſimultatum cõſiſtere, ad Franciſcum Regem, aut liberos eius pertinere non exiſtimat; cur non ſubit ea de re cum ipſis iudicium commune clientum Imperij? Cur eos iudices reijcit, ad quos ea proprie cognitio pertinet? Nam ad Regem meum & liberos eius quod attinet, hoc ego confirmare tibi poſſum, eos non modo conſeſſum illum Principum Imperij diſceptatorem & recuperatorem non eſſe recuſaturos, verum hoc etiam vltro & vehementer quidem depoſcere. Qua de cauſa & hoc menſe Iulio, ſub naſcentis huius belli exordia, legationem qua petebant conuentum indici, ſibi Senatum dari, deq; Mediolani cauſa diſceptari, ad principes illos decreuerãt. Sed eorum Legatus à grauiſſimis & authoritate ſumma viris eſt monitus, ſibi extrema intentari, ſi vſpiam locorum apprehendi eum in Germania contingeret. Huc igitur veſtra, ô Germani, recidit libertas? Hoc pati poteſtis? Hoc imperij eſt veſtri ferre, vt Legati tanti Regis, cuius maiores de Chriſtiana tota repub. deque veſtro imperio tam egregie ſunt meriti ius gentium apud vos, quo ſacroſanctum ſit legationis munus, requirant? & ſiqui ſunt qui ſanctum eſſe illud velint, vix audeant tamen Legatos ad ſe Regios admittere, & cum illis de re vllã communicare? Ac ne me putes, Amice optime, hæc falſo comminiſci, Is Legatus cum per intentatas ſibi ab hoſte inſidias, peruenire non potuiſſet ad Septemuiros illos, Cæſareæ maieſtatis non conſtituendæ modo arbitros, ſed tuendæ quoque authores; literarum id ſubſidio, quantum in ſe fuit, ſupplere conatus eſt: quarum exemplar ab eo qui has tibi redditurus eſt accipies: quæ cum tuto vt perferrentur ad eorum vnum curauiſſet, qui ad collegas ſuos referret, eadem de re vt Senatus Regi ac liberis eius daretur, & ij ſemel vel ab infeſtatione Mediolanenſis agri, iure ac moribus ſummouerentur, vel ab omni vindicarentur iniuria: ita ſe res iam apud vos habebant, vt is princeps auſus non fuerit » cum collegis ſuis communicare: tantum ſe ad Ferdinandum de re tota referre velle dixit, fratrem ſcilicet ipſius Cæſaris, à quo nihil illi quidem poſſunt in poſterum ex præteriti temporis comparatione, niſi vim atque iniuriam expectare. Sed iam ad Cæſarem redeo. Hic ſi quantum videri, tantum ex animo velit, quieti & paci prodeſſe & conſulere in publicum; cur non à ſuſpicione ſe remouet, aliud ſe priuatum ac proprium ſub obtentu pacis publicæ ſpectare interim atque moliri? Cur non ſatis illi eſt, eius pacis ad alios fructum, ad ſe gratiam peruenire? aut cur eiuſdem pãcis, cum ijs ſaltem, quibus eam tanti vult vendere, non aliquod emolumentum communicat? Cur illius de qua ſtatim ago, Chriſtianiſſimi Regis diuturnæ, atque ſine vllo in hunc diem exemplo memorabilis patientiæ, non aliquam habet rationem? Sed quid patientiæ dico? Imo vero tam liberalis officij, aut potius beneficij. Nam quo ego alio nomine hoc appellem, neſcio; quod cum pulcherrimam haberet Rex occaſionem, ſimul ſuas & liberorum opes vindicandi, à tam indigno atque iniuſto occupatore Sfortia, ſimul pro ſumma indignitate & iniuria ex Legato ſuo immaniter cæſo, illum eundem vlciſcendi; quum præſertim ab optima ducatus eius primariorum hominum parte vltro inuocaretur, & exercitus in promptu illi eſſet, qui tum in Germania conſcriptus, reque feliciter & facile confecta, cuius cauſa conſcriptus fuerat, vltro ante quam dimitteretur, nomen illi deferebat, atq; vt in id bellum authoraretur flagitabat: quum (inquam) ita Rex

Iudex competẽs cauſæ Mediolan.

Electores.

Rex eſſet ab exercitu, ab re nummaria, ab ſocijs, ab rebus omnibus, quæ ad bellum celeriter conficiendum pertinent, paratiſſimus & inſtructiſſimus; tamen rogatus à Cæſare, tum expeditionem in Africam adornante, *ne quid moueret interim aut nouaret in Italia*, morem gerere non recuſauit, atque omnium indigniſſimæ iniuriæ vltionem & dolorem diſſimulauit ac diſtulit, tantum ne moram conatibus Cæſaris vllam afferre velle videretur. Quanquam ego (vt ingenue ac vere loquar) neque illa ex Africana victoria, in qua mirifice adeo ſibi Cæſar placet, amplificatam aut illuſtratam eſſe religionem, neque latius quam antea prædicari CHRISTVM video; tantum abeſt, tam plauſibiles triumphos inde agere debeamus. Nam quid noſtra intererat, à Turcane an ab Afro Machometana prædicetur in Africa ſuperſtitio? At expulſum è ſedibus ſuis Tunetis Regem Cæſar in regnum magnifice reſtituit: Sit illud ſane magnificum & imperatorium. at hoc magis magnificum & imperatorium fuerat, pluris nõ feciſſe, Regem vt impium periculo atq; ſanguine piorum vtilium Chriſtianæ reip. militum imminutioneque Chriſtanarum virium in regnum reſtituerit, reſtitutioneque illius Solimanum in nos à Perſicis rebus, noſtro omnium communi periculo, ſuæ vnius ambitionis cauſa reuocaret, quam vt (quod etiam homines harum rerum inſolentes facile intelligere poſſunt) Chriſtianum Nauarræ Regem, regno ſuo per iniuriam eiectum, propterea quod ex ſtudio corrigendæ quaſique reformandæ Eccleſiæ, cum Francorum Rege Ludouico, & Maximiliano Cæſaris auo, ad cogendum Concilium conſenſiſſet, quo Eccleſiæ tentaretur neceſſaria illa (vt dixi) reformatio; aut Chriſtianiſſimum Galliarum Regem, & liberos eius, ampliſſimis patrimonijs fortuniſque per vim ſpoliatos, in ſua (quod poterat citra cædem & ſanguinem, & virium Chriſtianæ reipub. damnum & detrimentum) reſtituere. Sed coniunctas habere fortaſſe mauult rationes cum Machometanis Afris, quam Regibus Chriſtianis: cum interea tamen Franciſcum Regem non minus falſo quam inuidioſe, quaſi communia habeat cum Turcarum Rege conſilia, criminetur. At hoc ego, quum ipſe verbo tantum arguat, nihil proferat, nihil literis, aut teſtimonijs probet, ſed inani & nugatoria quadam maleuolentia, criminis inſimulet, verbo duntaxat refellendũ duco: tum quod accuſatoris ſit crimen probare, tum quod neminem eſſe tam profligato vel potius perdito deploratoque iudicio exiſtimem, qui præſertim in tanti re momenti, putet ſatis eſſe vt quis reus peragatur, temere accuſari, vel qui conuitiationi iſti fidem habeat. modo tamen meminerit, Regem eundem per literas & nuntios quinquaginta militum millia vt minimum per id temporis obtuliſſe, quo Viennam Turca cum exercitu obſideret, atque (vt dicebam nuper) ad Africanam expeditionem profecto Cæſare, tanta in occaſione atque gerendæ rei opportunitate, pedem domo non extuliſſe. Etenim ſi ſpem Franciſcus in Turcarum viribus poſuiſſet, tum certe pro recuperandis ſuis rebus, bellum potius ſuſcepiſſet, cum illi victore exercitu longe lateq; dominabantur, quam vt in hoc diſtuliſſet tempus incommodum, quo Rex eorum Solimanus, præter quas in Africa & Germania clades accepit, toties in Perſide fuſus ac fugatus fertur, iam vt Cæſariani dictitẽt, non de inuadendis alienis, ſed de tutandis ſuis finibus, neceſſario capiendum illi eſſe conſilium. Et vero poterat tum quidem Rex, minore impendio ac periculo ſuo arma capeſſere, vt non duobus in locis disiunctiſſimis maximeque diuerſis, à potentiſſimis hoſtibus bellum vno eodemque tempore gereretur; tum ancipiti contentione diſtractus Cæſar, ad difficillimam de imperio toto ac ſalute dimicationem vocaretur. At Legatos Franciſcus à Turca (inquiũt) accepit, atq; ſuos ad eum viciſſim ipſe miſit. Ego vero facile patior, id accuſatorem obiicere, quod ego defenſor poſſim ſine periculo confiteri. & quod accuſatus nunquam neque criminoſum, neq; diſſimulandum eſſe vobis iudicauit. Acceperunt item & miſerunt ipſi etiam Cæſar & Ferdinandus, vt mirum ſit quod licere ſibi putãt, cur in alio reprehẽdi velint. Neq; vero illi Legatos acceperunt tantummodo, verumetiã munitiſſimas in Peloponneſo vrbes, quæ vt CHRISTVM Seruatorem liberius profiteri poſſent, ſeſe vltro Cæſari dediderant, ipſi iidem Solimano Turcarum Regi, vt aliquam ab eo bonam inirent gratiam, tradiderunt, aut potius prodiderunt. Quæ quidem poſtea tam immaniter à Solimano ſunt habitæ,

Africana victoria.

vt nemo ſatis vnquam earum deplorare poſſit & commiſerari calamitatem. In quibus tamen ipſis vrbibus, poterant Chriſtiani ad Græciam ſeruitute liberandam, appoſitiſſimam gerendo bello arcem conſtituere. Sed redeo ad Turcicam legationẽ. Dico igitur ſæpe Solimanum cum Francis pacem, vt à quibus omnium maxime gẽs Turcica ſibi ſemper timuerit, vehementius expetiuiſſe. Dico eundem Solimanum vt Chriſtianiſſimum Regem aliquo ſibi demereretur beneficio, atque pacem eo facili' impetraret, ſuppetias ei & captiuo, & mox datis obſidibus filijs liberato, etiam atque etiam obtuliſſe; ita vt neminem vnquam Rex infeſtiorem ſibi habuiſſe videatur Cæſare, conſanguineo ſuo, & cognato. Illud vero contenderim tam eſſe Regi glorioſum, quod in tantis rerum difficultatibus tam ſæpe conſtitutus, alienorum à religione auxilia nõ admiſit, quam eſt alteri cuidam (cuius ego nomini parco) ignominioſum, ſtudioſe ambiuiſſe, nec vt ſe in clientelam ille acciperet impetraſſe, quin potius ab illo magnifice deſpectum fuiſſe atq; reiectum. Quod ſi eo loco, quo Rex meus, Cæſar veſter eſſet: atq; is à quo tam indigne ac tot afficeretur iniurijs, tantopere iſtam illi coniunctionis Turcicæ mentionẽ exprobrando inculcaret: ipſe interim & præteritis incommodis, & præſenti periculo, & publica tam potentis aduerſarij profeſſione premeretur: à cæteris vero Chriſtianis principib' ſe videret derelictũ, ac veluti prædæ expoſitũ: vel neſcio, vel nõ dico, an ad ſuperiores calamitates, ad alia præſentia pericula, tantum ſibi hoſtẽ vellet, quantus eſt hic Solimanus, aſciſcere: quo pacato tamen vti promptum ſibi eſſet atq; expoſitum, idq; maxime cum Abrahamus, Dauid, Salomon, Machabæi, & alij permulti ſancti & religioſi duces, ab hoc fœderũ genere nõ abhorruerint, non dico (inquã) an à Turcarum Rege tam liberaliter oblatas ſuppetias eſſet repudiaturus, qui nõ ignoret, iure Pontificio licere Chriſtiano principi, ſua per iniuriã ablata & occupata, ſi virib' ſuis nequeat, impiorum auxilio recuperare, vbi piorũ illi auxilia denegẽtur. Vides itaque, Amice optime, quam hoc loco Regem meum traduxerint eleganter, cui cum id criminoſum eſſe velint, ꝙ illi tamen licuerit; id ipſum etiam ꝙ affingunt, nemo falſum eſſe neſciat, qui res duntaxat iſtas mediocriter vnquã inueſtigauerit. Verũ hæc omitto, cum ſit omnib. longe certiſſimum, nullã in orbe terrarum eſſe Regiã, ab hac ſuſpicione tam alienam atq; purã: vt quę plures ab hoſtibus noſtrę religionis triumphos numerat quã Reges: quorum regum & maiorum ſuorum veſtigijs inſtitiſſe ſemper hunc Franciſcum Regem, etiã ipſos mea ſentẽtia, qui tam atrociter eum deferunt, ſi iurati dicerent, agnituros non dubito. Sed quoniam intelligunt, queſtum eſſe apud ſuos Solimanum, quod quum Ænobarbo ſuæ claſſis præfecto à Tunetanis euocato, ij in clientelã ſe illius dediſſent, hunc poſtea inſperato bello à Cæſare oppreſſum qui aduerſus eum nõ pro religione bellum ſuſceperit, ꝙ ſolẽne fuit priſcis Imperatoribus: non ꝓ tuenda vel amplificanda ditione, quorum altera ſemper omnibus, altera pleriſq; magno & excelſo animo viris iuſta belli gerendi occaſio viſa eſt: ſed ꝓ impio Rege, de ſe nihil merito, & fide fortaſſe Punica beneficium agnituro, proq; ſola vel glorię cupiditate, vel ſtudio cõtentionis, quã videntur inter ſe de monarchia ſuſcepiſſe, difficillimo tempore arma ſumpſerit: artificioſe hoc diſſeminãt, & quãtum in ſe eſt, ante rei euẽtum, in aures imperitorum inſinuãt, vt ſi poſtea (ꝙ eſt credibile futurum, & ipſi ad rationes ſuas & cõcilianda Cæſari publica Chriſtianorum auxilia accõmodatiſſimum eſſe putãt) his duob. ſummis Chriſtianorum principib. inter ſe ptinaciter cõflictantib', occaſionẽ eſſe ſuã ratus Solimanus rex (vt eſt magnanim', gloriæ cupid', in vindictã ardẽs, necdum adeo fractis virib', vt nos fortaſſis eum eſſe cõminiſcimur) in Cæſaris ditionẽ impetum violenter faciat: hoc tum ipſi habeant iactum fundamentum, atq; apud ignaros veri, & iam ante falſis auditionibus occupatos, veriſimilitudinis ad credulitatem argumentum: quo tum Regem traducẽtes quaſi ab eo ſit Solimanus auxilij gratia in Chriſtianos euocatus, ceterorum in eum Chriſtianorum arma cõcitent. Neq; alio conſilio exiſtimandi ſunt perſuaſiſſe Cæſari, vt ea vteretur apud ſummum Pontificem publica teſtatione, cum auditu crudeliſſima, tum indigniſſima Chriſtiani Cæſaris ꝓbitate ac virtute. At clamitant Cæſariani, viſa fuiſſe in Africa tormenta Francorum Regum inſignibus inſculpta, ſignaq; militaria ijſdẽ inſignibus non pauca in Ænobarbi fuiſſe poteſtate. Hoc

Solimanus pacis cupidus.

Solimani ingenium.

Digitized by Google

Hoc ego ſicut verumne ſit, plane neſcio: ita magnopere refutandum eſſe non arbitror. Nam triremes plus minus quindecim Andræas & Antonius Auriæ, vexillis, armis, tormentis, & remigibus Regijs inſtructiſſimas, à Rege ad Cæſarem deficientes abduxere: quarũ ego aliquas cum omnibus ſuis impedimentis in Ænobarbi veniſſe poteſtatem intellexi. Quod ſi vt mihi renuntiatum eſt, ita contigit, neq; tam in Regijs triremibus ſuo Cæſari ſeruandis, Auriæ diligentes fuerunt, quam in ijſdem ab Rege ad Cæſarem furtim abducendis flagitioſi; non mirum eſt fuiſſe hoc tempore viſa in Africa & vexilla & tormenta Gallica. quæ nonnunquam alias tamen, & olim, & hoc Rege, ijſdem in locis fuiſſe viſa conſtat: verum ad religionis noſtræ illuſtrationem & amplificationem, & maiore ſiue fructu ſiue gloria, quam hoc tempore Cæſar intulerit.

Sed pene iam præterieram imprudens id, quod iſti tam pertinaciter (vt ſcribis) inclamant, ſeſe Regem ita in laqueos adductum & implicitum tenere, vt elabi nulla ratione poſſit, quin ſit illi confitendum, ſe in Samarobrinenſe fœdus offendiſſe, atq; Imperatori veſtro iuſtam in ſe arma capiendi occaſionem præbuiſſe, qui ſcilicet Huldarico VVirtembergæ Duci bellum aduerſus Cæſarem ſuſcepturo pecunijs ſuis affuerit. Aureis enim nummis Gallicis (quod negare nemo poſſit) eo in bello perſolutũ eſſe militi ſtipendiũ. Ego vero ne hoc loco Camarinam (vt aiũt) mouere cogar, ac Cæſaris male de Imperio meriti conſilia detegere, maxime vellẽ cõtentos eos fuiſſe ipſa Regis mei ſuper ea re defenſione. Neq; .n. diſſimulandũ vobis eſſe duxit, pecunias ab ſe fuiſſe numeratas, ſed pro montis Pellicardi Comitatu quẽ ex Huldarico Rex emerat. At quos in vſus venditori placuerit pecuniam ab emptore numeratam vertere, hoc vero non putauit ſua vt percontaretur, intereſſe: quemadmodum neq; venditoris, quo animo emptor, aut quem ad finem emerit.

Vlricus Dux VVirtemberg.

Montbeliard.

Sed quoniã iſti tam cupiunt eſſe diligẽtes, introſpicere vt velint Regis mei nõ facta tantummodo, ſed cogitationes etiã & conſilia: ego ſic viciſſim illos rogare velim. Inter Galliarũ Reges & hoc ſacroſanctũ Imperiũ, intercedit vetus defenſionis mutuæ ſocietas. Multo poſt initũ eſt nouũ fœdus inter hunc Galliæ Regẽ & Cæſarẽ, ſed quo nec genere ſit ipſo, nec partib⁹, vlla ratione, antiquo illo fœderi derogatũ, neq; vt derogaretur, flagitare veſter Imperator debuit: eo ipſo appellatione imperatoria ſe indignũ præbitur⁹. Imperator idẽ veſter, Huldarico imperij cliente, ab ea paterna hæreditate deiecto, quæ tum ꝓpria & peculiari exceptione ſic addicta, & iam inde ab initio affecta erat illius gentilibus, vt ijs ſuperſtitibus nequeat in aliam « transire familiã: tum eidẽ iſti veſtro imperio ita eſt clientelæ iure obnoxia, vt extin- « cta ea familia, ad Imperij ærariũ, cuius beneficiũ eſt, redire debeat, neq; pacto vllo mitti abalienariue poſſit: veſter (inquam) Imperator, Huldarico deturbato, eãdem hæreditatem illius gentilibus (ꝙ facere iuratus debuerat) non tradidit, quin potius, ſpreta iterum iuriſiurandi religione vſurpauit ac retinuit. imo vero ne non ſatis grauiter contempſiſſe iuſiurandum videretur, Imperij iure interuerſo, vel euerſo potius, vſurpatam ab eodem exemit, ac veluti emancipauit imperio: vt iam nihil minus, cum tantus ſit imminutor Imperii, quam Auguſtus dici mereatur. Huldaricus igitur lauto illo atque amplo patrimonio ſuo ſpoliatus, Regem appellat ſuo & veſtri imperij jure, vti ex fœderis antiqui formula non modo ſibi, quod non mediocrem quidem ad impellendum cauſam, ſed imperio veſtro, quod maiorem multo vim habeat, opem ferre velit: neque patiatur opulentam prouinciam ærarij veſtri propriam, ab eo per iniuriam abalienari & diſtrahi. Finge nunc Cæſarem contra, ex nouo fœdere (per quod tamen illud vetus induci non potuit) obteſtari Regem, vt ne aduerſum ſe defendendam imperij Romani authoritatem ſuſcipiat: alioqui præter fœdus facturum eum pronuntiare. Cedo hoc loco quemuis arbitrum. vincam equidem (vt ille ait) quocunque iudice, etiam curioſo illo inueſtigatore, imperione an Imperatori morem gerere, antiquum publicũ, an priuatum recens fœdus Rex debeat reſpicere. Vbi ad hoc ille mihi reſponderit, tum de facto Regis mei conſtituã, quid me oporteat reſpondere. Verum ego ipſum veſtrũ Imperatorẽ hoc me onere liberaturum ſpero, imo etiam exiſtimo ipſius in Regem criminationi & conuitijs fuiſſe hoc accuſationis caput ab aliquo malitioſe additum, eoq;

Auguſtus.

deinduſtria conſilio & ſtudio, vt huic anſam daret in Cæſarem aliquid dicendi: quod, vt facile credam, eo adducor magis, quod tam ipſe Cæſar quam etiam Ferdinandus ſuis aliquando literis, quarum ad me quoque exemplaria peruenerũt, ſicut vere, ita ingenue teſtati ſunt, fuiſſe omnino è re Germaniæ, ſua vt reſtitueretur Hulderico Wirtemberga. Quod ſi agnouerunt & ipſi, non eſt quare fraudi hoc eſſe Regi velint, ſi ad eius reſtitutionem Germanicæ quietis ac pacis cauſa conſenſerit.

Burgundia.

Subdis, & hoc nomine male audire Regem, ꝙ Ducatũ Burgundiæ, qui Cæſaris eſſe (vt inquiũt) hæreditario iure debeat, tanto iam tẽpore, ac tã iniuſte detineat. Sed hoc loco vt perſpicias quã frigida nitantur iſti, neq; ſubſiſtente ratione, rẽ explicabo tibi fortaſſe non intellectã. Eudoni Duci Burgũdię filia fuit vnica (ſi bene memini) Adella. Quæ cum Galliarũ Regis filio nupſiſſet, is Ducatũ Burgundiæ, velut vxorium ac dotalẽ Eudone mortuo ſtatim occupauit, & aliquot annos nullo intercedente pacatum tenuit, donec alter quidam extitit, eques ille quidem & nobilis, ſed peregrinus, neq; admodum opibus aut viribus pollens, qui in ius eum vocarit, diſceptatoremq; patrem eius Regem petierit: apud quem contendens cum dixiſſet, ad Burgundiæ Ducatum fœminas non admitti, ſe vero ab antiquis eius gentis Ducibus, idq; haudquaquam intermiſſa maſculorum ſerie ꝓgenitum: permiſſa eſt cauſa parium Franciæ iudicio, qui ſunt in regno noſtro principes duodecim, proxima ſecundum Regem ac velut pari (vnde & nomen traxerunt) in ſummarum diſceptatione rerum authoritate præditi. quibus cum cauſam ille probaſſet ſuam, re diligenter quæſita, hi expulſo Regis filio, ſecundum illum equitem pronuntiarunt, & Ducatum illi, accedente Regis ipſius authoritate, more maiorum vtendum fruendum tradiderunt: quo Ducatu & ipſe, & qui ab eo mares nati fuerunt, nullo ipſis poſtea controuerſiam faciente, potiti ſunt. Poſſem & alia in rem præſentem afferre huiuſmodi exempla: ſed hoc vnum exiſtimo ſatis eſſe, vt quod ab omni ſit corruptorum iudiciorum ſuſpicione tutum: veriſimile cum ſit, iudices illos facilius à ciue ſuo prædiuite, Regis filio, quam à peregrino tenui, atque ab amicis inopi corrumpi gratia, pecuniis, metu potuiſſe. Hoc ego inquam vno exemplo ſatis conſtare arbitror, non potuiſſe Cæſarem eius Ducatus hæreditatem aſſequi, cuius pater Philippus, filius fuerit Mariæ Caroli filiæ: ad quam peruenire Ducatus ſuperiore illo iure minime potuerit. Vnde autem is Ducatus ad Philippum alterum, in hac familia primum Burgundiæ ducem, & Caroli, quo de agitur, abauum, peruenerit: & quanto Rex Carolus quintus eius frater ſtudio, labore, familiaris & publicæ rei diſpendio, quamque profuſa & immodica liberalitate eas nuptias illi conciliarit, aut redemerit potius, ex quibus hodie Cæſar amplas illas & opulentas habet in Gallia Belgica & inferiore Germania prouincias, longum eſſet, neq; hic neceſſarium dicere. Ego vero perquam lubens pętermitto, ne hanc velut anſam arripuiſſe de induſtria videar, declamandi hoc loco aduerſus poſterorũ illius Philippi Ducis in benemeriti Caroli Regis poſteros, ingrati animi conſcientiã. Nã cum iſti hoc etiam Regi meo crimen obiiciant male agnitæ Cæſaris, primũ in ſe, qui captiuus eſſet, deinde in liberos ſuos obſides, humanitatis & liberalitatis ſummæ: malo crimen iſtud diluere, quam vel recriminatione, vel (vt loquuntur hodie) culpę compenſatione, quodammodo crimen agnoſcere. In quo ego, vt ignoſcas, velim, ſi quid mihi vel iam exciderit, vel nunc dicturus ſim, quod fortaſſe de Imperatore veſtro dictum nolis. In hac enim contentione, in quam tuæ me literæ adduxerunt: ſi quidem excuſatum Regem meum volo (vti velle debeo) verſari hoc in genere non poſſum abſque accuſatoris contumelia: verum adeo id modeſte adhuc feci, & faciam, quantum rei patitur atrocitas, vt intelligas me nolentem eſſe pertractum in hoc argumenti genus, non ſtudio atq; affectatione deſcendiſſe. Tractauit (inquiũt)

Francisci in captiuitate tractatio.

Cæſar Regem captum liberaliter atq; humaniter. Ego vero ſi hoc vocatis humaniter hominem tractare, quod confecto bello, atque armis longiſſimo iam interuallo poſitis, non occiderit, quodque magno ſuo ex redemptione commodo dimittere, quam inedia pædoreque conficiendo ſimul redemptionis pretium amittere, ſimul famæ periculum ſubire maluerit (quorum vtrumque nullis vnquam Barbarorum tyrannis in mentem vt committerẽt venit) non diffitebor ſane humaniter fuiſſe

fuiſſe tractatum Regem à Cæſare. Sed cum memoria ipſe repeto, Cæſarem ſupra redemptionis pretium immanius (vt dicebam nuper) quam quo antea Francorum Reges ſe ab hoſtibus Saracenis redemerint, ampliſſimis Regem patrimonijs ſpoliaſſe, ornamentis regni quamplurimis mulctauiſſe, atque alias adieciſſe conditiones partim quæ ignominioſæ ſint, partim quas ipſe Rex præſtare nec ſi debeat poſſit, nec ſi poſſit debeat, quaſque nemo ſimul ac intellexit, non iniquas, vt reuera ſunt, iudicauit: ego humaniter eum fuiſſe tractatum nego. Mitto, quod nec dimiſſurus erat, quanuis iniquis ijs conditionibus, niſi medici quibus ægroti Regis cura à Cæſare ipſo commiſſa erat, diligenter eum admonuiſſent, vix futurum vt Rex (etiam ſi ad tempus recreari videretur à morbo) plene tamen conualeſceret, aut diuturnioris vitæ foret. Itaque ſummopere Carolum hortabantur omnes qui conſultum illius commodis volebant, vt acceptis obſidibus duobus liberis natu maximis, Regem ipſum dimitteret: qui ſi forte in vinculis moreretur, tum aliquod inde ſubiturus eſſet Cæſar famæ ſuæ periculum, tum omnis illi ſpes expectatæ prædæ peritura. Contra vero ſi liberatum Regem datis obſidibus liberis, è viuis excedere contingeret, tum alterum ejus loco Regem: atque ſi etiam is moreretur, alterum item demortui loco ſubſtitutum habiturus Cæſar videretur. Quibus demum hortationibus motus ac perſuaſus eſt (vt tum ego ex Cæſarianis intellexi, qui hoc palam dictitabant) longe cautius ſibi proſpectum fore, ſi duobus adoleſcentibus quaſi Regibus valetudinarium vnum permutaret, qui & ipſe ſi conualeſceret, nihil minus pro filiorum quam pro ſua ipſius liberatione ac ſalute, pro paterno animo humanique ingenij ſenſu ſolicitus ſemper foret. Habes igitur qua vſus ſit Cæſar in captiuum Regem humanitate atque liberalitate. Cui ſi conſilij illius in mentē veniſſet, quod Samnitum Imperatori ſenem patrem dediſſe Liuius tradit, intellexiſſet inter clementiam & crudelitatem quæri medium non debere. Iam erga Regis liberos vt ſe geſſerit, intellige. Optimates viros & matronas aliquot nobiles, qui formandæ ac dirigendæ illorum ætati traditi erant, atque ipſum etiam eorum pædagogum à quo literis inſtituebantur, procul ab illis amandauit, cæteros omnes minoris authoritatis miniſtros, & in ijs plæroſque non ignobiles, quibuſcum in Hiſpaniam accepta fide publica venerant, à famulatu illorum per vim atque injuriam abſtractos, contraque jus gentium ferreis compedibus & catenis vinctos in triremium ſuarum dedidit remigia: audio etiam minimum abfuiſſe, quin & pumilionem abſtraherent, quem vnicum apud illos Gallum hominem reliquerunt: eum (vti fertur) quod vix cubitalem excederet altitudinem, remo trahendo imparem fore arbitrantes. Eos cum in triremibus duriſſima quæque & indigniſſima diu paſſos, ſaltem pretio pro dominorum ſuorum liberatione perſoluto, vna liberari decuiſſet: idque vt fieret, cautum fuiſſet ex fœderis formula: tamen rogatus Cæſar, & per nobilem virum ejus rei cauſa illuc à Rege miſſum appellatus, non dimiſit: neque aliud cauſatus interim eſſe dicitur, quam triremes ſuas, ſi tum eos dimiſiſſet, ab remigum penuria adduci poſſe in periculum: quaſi vero non honeſtius fuiſſet mercenarios conducere, quam hanc ipſis tam inſignem injuriam facere. Verum eæ triremes, quibus miſeri illi, non vt Regiorum liberorũ miniſtros decuit, ſed vt noxæ dedititij, tranſtris alligati vehebantur, à piratis Mauris captæ ſunt, & illi ipſi ex Chriſtianorum vinculis, in Maurorum inciderunt manus: apud quos fœde quidam perierunt, quidam adhuc miſerabiliorem morte vitam trahunt, procul à parentum, ab vxorum, à liberorum ſuorum complexibus. quibus fœlicius cecidit, ij Tunete oppido à Cæſare capto, ſeſe in Galliam ſemiuiui, atq; ſtipem emendicantes receperunt: ne quadrante quidem à Cæſare (cujus per injuriam tam indigna paſſi erant) quo ſe domum reciperent, ſubleuati. Hæc eſt illa, quam adeo magnifice Cæſariani jactant, Cæſaris humanitas: niſi hoc addere forte velint, atque humanitatis loco ponere, quod sereniſſimam noſtram Reginam, ſororum ejus natu maximam, quæ nec bello capta, nec alioqui obſes erat, multos annos vi tenuerunt, ne ſe ad Regem virum ſuum optatiſſimum reciperet.

Reſpondi meo judicio ad omnia literarum tuarum capita: ſed hæc velim tibi tantum, non vniuerſis eſſe ſcripta exiſtimes: quod hæc mihi à Rege meo demanda-

Digitized by Google

ta non ſit prouincia: per quem ego quidem plenius edoceri atque inſtrui tota de re potuiſſem. Quicquid tamen, Amice optime, his literis tibi expoſui, ita mihi Deum eſſe propitium velim, quemadmodum bona fide, vt ſe habent omnia, expoſui: in quo ego te fidem mihi habiturum haud dubito, vt quem adhuc nulla in re vanum eſſe deprehenderis.

EXEMPLVM RESPONSIONIS CHRISTIANISSI. GALLIARVM REGIS, AD orationem, qua Cæſar in eum Romæ inuectus eſt, Latinitate donatum, in gratiam eorum qui Gallice non nouerunt.

MAXIME vellem, Beatiſſime Pater, ampliſſimi Cardinales, & diuerſarum gentium clariſſimi Legati, tum præſenti mihi adeſſe contigiſſet, quum iſtic Carolus Cæſar, quæ illi ſint rationes & cauſæ mecum, longa oratione vobis expoſuit. Commodius enim ad ſingula capita reſpõdiſſem, neque ſuſpenſa, vt nunc, alterius tantum actione percepta, judicia veſtra tenerentur. Sed quoniam id mihi per abſentiam non licuit, exiſtimaui mihi eſſe ſcripto ſatisfaciendum, ad ea duntaxat, in quibus honos meus agitur, & veritas inuoluitur ac tegitur: quo vos ipſa re vobis ante oculos propoſita, facilius in quo totum contineatur negotium, intelligatis. Quanquam idipſum quoque, quam mihi ſit futurum difficile, non ambigo: quod nec Cæſar Legatis apud ſe meis, illius ſuæ orationis exemplum tradere, nec Legatus ejus, quæ de ſcripto recitauit, eorum deſcribendorum copiam facere voluerit. Itaque ad ea tantum reſpondebo, quæ vel ipſe memoriæ vtcunque commendaui, vel meorum ad me literis ſunt perſcripta. Sed me in his difficultatibus tuæ (Beatiſſime Pater) æquitatis rectiſſimique judicij perſuaſio, & quam de illo veſtro ampliſſimo conſeſſu opinionem concepi, plane recreant ac reficiunt: magna vt me ſpes teneat fore, vt nudę veritatis cauſa, etſi propter has difficultates iniquo in primis loco conſtituta, tamen aditum ad omnium & ſingulorum animos omnium affectuum vacuos inueniat. Ac ne diutius expectatione vos teneam, ſane Cæſar dum quæ à ſe faciunt, amplificare oratione, contra quæ à nobis aut ſubterfugere reticendo, aut obſcurare dicẽdo voluit, mihi ejus quã texendam ſuſcepit hiſtoriæ dimidiam tantum partem attigiſſe viſus eſt: atque ex tota cauſa id quod ſibi commodum eſſe judicauit elegiſſe. Ac primo quidem, dum ab eo exorditur loco, quod cum ego primum ad regni hæreditatem ſum vocatus, illuſtriſſimum virum Anaxonenſem Comitem ad me miſerit, retinendæ confirmãdæque inter nos amicitiæ gratia: ſimul meminiſſe debuit, ſe à nobis rejectum eo tẽpore non fuiſſe, quo potiſſimum hæc amicitiæ inter nos conciliatio, magno ei futura erat (vti certe fuit) præſidio, vt ſcilicet (quod maxime omnium rerum cupiebat) è manibus ſe ſubduceret Margaritæ amitæ ſuæ, & ab aui ſui Maximiliani (qui tum ejus tutelam inuiti & ingratis adminiſtrabat) poteſtate atque Imperio ereptum aſſereret. Atque dum adijcit (id quod ego etiam tum ex literis mei apud eum Oratoris intellexeram) ſe acceptis de victoria mea, deque Inſubrium receptione nuntijs, non minorem cepiſſe animo voluptatem, atque ex alia quacunque re fuiſſet accepturus: cur me ſperare non debuit, ſi par illi ſucceſſus contigiſſet, æque in ſe beneuolo futurum animo? qui quam illi ejus rei memoria obſtrictum eſſe me ſentirem, nunquam præ me diſſimulanter tuli. Magis autem miror ſubjeciſſe illum, ſe quum ab auo ſuo Maximiliano vrgeretur, vt dum ego Inſubrico bello implicitus eram, aliunde mihi bellum inferret, morem ei tamen in gratiam meam non geſſiſſe: quaſi vero neſciat, obligatum ſe juriſiurandi atque exiſtimationis periculo, ne id aggrederetur, fuiſſe: vt taceam quod eodem ipſo illo tempore, ego egregiam illi, & ex animo nauabam operam: neque mihi prius eſſe conquieſcendum putaui; quam ille Hiſpanias omnes (quæ non adeo lubentes illum Regem accipiebant) dicto ſibi audientes habuerit. Nec cujuſquam ego præterquam ipſius vnius ſtare velim teſtimonio,

Comes Naſſouienſis.

Digitized by Google

monio, quid tum ego, quid Legatus meus à me ita juſſus, ex ipſius commodo vtilitateque ſuſcepe it atque perfecerit: fauorque meus & conjunctionis noſtræ authoritas, quantum ipſius rebus opis atque incrementi attulerit. Addit ſubinde pacti ſibi cum altera filiarum mearum matrimonij mentionem. Ego vero perſanctè me aſſeuero, cum ad me de obitu earum allatum eſt, non majorem ex patrio ſenſu dolorem cepiſſe, quam quod ereptam mihi hanc videbam arctioris cum illo amicitiæ conciliationem. At cum ſubdit, eo tempore quo ego & ille ad Imperij dignitatem vna vterque aſpiraremus, ſubortam primum inter nos fuiſſe quandam veluti zelotypiam, & ſimultates ſubinde natas: quanquam ego tamen ejus apud me Legato ſæpenumero profeſſus eram, me perinde hanc honorum petitionem exiſtimare, atq; ſi eaſdem vterque nuptias ambiremus: me adeo (vtcunque res caſura eſſet) in eadẽ velle cum ipſo amicitia integra inuiolataque permanere. Ego proculdubio ijs me verbis apud ejus Oratorem vſum eſſe non negabo: neque tum certe orationi meæ voluntas non conſentiebat. Quod vero queritur, vbi Cæſar fuit renuntiatus, me obſides ab ſe flagitaſſe, non contentum ad amicitiæ noſtræ firmamentum ſuperioribus fœderum vinculis: adhæc nouam ſibi matrimonij mentionem cum Renata meæ vxoris ſorore injeciſſe. Agnoſco equidem omnes à me initas eſſe rationes, vt hæc nobis amicitia ſancta eſſe poſſet atque ſempiterna. Atque adeo, ſi cum filiarũ mearum natu majore mihi fato erepta, altera tam tenera ætate eſſet, vt nuptiarum expectatio diuturnior eſſet futura: ego nihil mihi humanarum rerum prius agendum eſſe judicaui, quam de renouanda (nam ea res noua non erat) cum Renata matrimonij mentione: perſpicuum eo ipſo facere Carolo volui, me quacunque fieri poſſet ratione, retinendæ ejus amicitiæ ſtudioſiſſimum fuiſſe. Hoc alio ſpectauit, quam hic ipſe objectat, obſidum efflagitatio. Etenim quod annua centena ſolatorum nummûm aureorum millia, quæ mihi Neapolitani regni ergo ex fœdere pactus erat, diu ſoluere differebat: ego, ne concidente fide ob dilatam multorum annorum penſionem, amicitiæ quicquam decederet, obſides aut potius prædes eſſe mihi flagitandos duxi. Quos vtique petiturus non eram, ſi ad conſtitutam diẽ mihi Carolus nomen diſſoluiſſet. Cujus procraſtinatio tametſi paulo mihi diuturnior viſa eſt, non adeo tamen ex ea commotus ſum, vt (quod ipſe quiritatur) ego vel in Germania quenquam aduerſus eum per Legatum meum ſolicitauerim, vel Robertum Marchianum vlla ratione in eum concitauerim. Mandaueram equidem Legato meo, vt ſacri Romani Imperij ordines, quibuſcum me tum peruetus amicitia, tũ principatûs Mediolani ratio ſociarat, per occaſionem mihi ſalutaret, meque oſtenderet non ignarum eſſe, quænam mea eſſe deberet & cum illis ſocietas, & erga illud ipſum ſacroſanctum Roman. Imperium obſeruantia. Et Legatus quidem ille meus in comitatu etiamnum agens meo, ſanctiſſime deierat, ſe prætetea nihil quicquam in Germania molitum eſſe. Quod ſi ſecus feciſſe conuincatur, proculdubio nec volente, nec ſciente me, nec impune laturus id fecerit. In Robertum autem ego Caroli Oratori etiam auxilium, ſi rogarer, ex fœdere me laturum obtuli: & militem quem Robertus in regno meo inſciente me conſcripſerat, ſtatim vbi ad aures meas permanauit, grauiſſimis edictis reuocaui: nec id ſine magno Roberti incommodo, qui præter ſpem ab eo milite nudatus, haud ignobiles arces non ita multo poſt vi ac deditione captas amiſit. Nauarrorum autem Regi Henrico, quod tulerim ſuppetias, mihi hoc crimino ſum eſſe minime poteſt. Etenim ijs fœderibus quæ Carolo mecum intercedebant, accurate hoc exceptum erat; Niſi certo præfinito tempore, cum Henrico illi conueniret, ego quas alio ex fœdere Henrico debebam ſuppetias, rogatus ferre poſſem: idque etiam fide in Carolum integra, & inuiolatis quæ inter nos icta eſſent fœderibus. Itaque ſuppetias Henrico tuli, ſed Carolo præmonito: atque ita tuli, magis vt mihi verendum ſit, ne Henrici conqueſtio, quod ſerius, quam Caroli accuſatio, quod tulerim, improbitatis ſit maculam allatura. Quibus ex rebus, Beatiſſime Pater, voſque amplißimi Cardinales, & clariſſimi Legati, ſatis (mea quidem ſententia) intelligitis, nullius nos culpę ex hoc priore bello affines dici aut haberi poſſe. De fœdere autem Madrilienſi (quod vocant) apud Mantuam Carpetanorum icto jam toties ac tam abunde à nobis dictum eſt, vt hic quicquam repe-

Imperii ambitus.

Madrilienſe fœdus.

repetere ſuperuacaneum eſſe mihi videatur. Tantum hoc conſtanter affirmabo, virum bello captum (id quod apud omnes conſtat) ſi poſteaquam de redemptione pepigit, adhibita cuſtodia obſeruatur, liberandæ fidei, cum habita ei non fuerit, reũ non eſſe: ego vero non modo toto itinere, ex quo id fœdus ictum fuit, ſed etiam ad Fontem rapidum, quo primum ex loco ſum dimiſſus, etiam majore quam dum eſſem Mantuæ, præſidio ac diligentia obſeruabar, adeo vt obſtrictam illis fidem habuiſſe, qui diligentiæ ſuæ potius quam fidei meæ confidebant, nullo jure condemnari poſſim: imo libera fide atque ſine vlla obligatione me ad meos receperim. Quare quod addit Cæſar, fuiſſe ſibi antequam ego dimitterer indicatum, ex me plæroſque audiuiſſe, non ſeruatum iri ejus pacis & fœderis conditiones: equidem id me dixiſſe non diſſimulabo. Videbam enim ejuſmodi eſſe conditiones, quas ſeruare, neque ſi poteram debuiſſem, neque vt vellem, potuiſſem. At fœderis Italici ſocietas, à qua ſibi Cæſar, vt liberos mihi meos reſtitueret, denuntiatum fuiſſe inquit, eo contracta fuerat, vt per eam ipſe ad æquiores adduceretur conditiones, & pro redemptione mea contentus pecunia eſſe vellet.

Lautrecanam vero expeditionem, ſicut omni aſſeueratione confirmo, ad liberandum captiuitate Pontificem initio ſuſceptam fuiſſe, ad quod majorum meorum exempla me inuitabant: ita fateor me liberato eo, & Cæſare ita pertinaciter omnes recuſante conditiones, omnis vt ſpes pacis jam ſublata eſſet: opportunitatẽ hanc ex adornati jam exercitus occaſione amplexum fuiſſe. In quo bello ſi (quod objectat Cæſar) occubuit Lautrecus Dux ſtrenuus, imo (quod diſſimulare nequeã) bona pars exercitus fœde perijt; tamen negare non poterit, quin ſi Deo Optimo Maximo viſum fuiſſet, ita meum exercitum à peſtilenti clade, ſicut ab hoſtium vi adhuc fecerat, defendere: alio atque inclinauerit, rem omnino inclinaturam fuiſſe.

Samarobrinenſis conuentus.

Porro Samarobrinenſis conuentus indictus cum fuiſſet, ad ea mitiganda, quæ in Madrilienſi pactione iniqua nimis, neque tolerabilia videbantur, non modo non remiſſum aliquantum & relaxatum eſt, ſed iniquis conditionibus iniquiores etiam ſunt adjectæ: quas ego tamen accipere ſum coactus, quod me tæderet indignæ ac diuturnæ liberorum captiuitatis, quorum calamitas ex dulciſſima commendatione naturæ, mea mihi calamitas eſſe videbatur.

Balanſonus.

Quæ cum ita ſint, nunquam vel in maximis rei gerendæ opportunitatibus, vt à pactione diſcederem, aut in eam quicquam offenderem, adductus ſum: imo vero quo tempore Turcarum exercitus bellum in Auſtriam circumtulit (ad cujus me rei mentionem Cæſar reuocat) ego Balanſono, qui ab eo miſſus catafractos equites, & pecuniarium à me flagitabat ſubſidium, quanquam de pecunijs quidem non aſſenſi, quod nummularius non ſim, à quo pecunias flagitare Cæſar debeat: cui tum ſatis eſſe oportuit, quod vicies centena millia nummûm aureorum à me recens accepiſſet: tamen obtuli liberaliter, quod majores mei (quibus nihil vnquam eſt præſcriptum, vbi de ipſorum aduerſus hoſtem religionis ageretur officio) præſtare ſunt ſoliti, id me perlubentem eſſe Chriſtianæ reipubl. præſtaturũ: vt copias ſcilicet meas omnes (etſi multæ mihi tum proponebantur à bello quieſcendi occaſiones) tamen ipſe præſens, vel ad tuendam Italiam, cui tum etiam Turca imminebat, vel alio quocunque rei poſtularet neceſſitas, educerem: ita tamen vt Cæſari nihilominus Principem ea in expeditione locum non grauarer ex officio cedere: ac ne ſuſpectæ cuiquam eſſent vires meæ, potiorem exercitus mei numerum ex milite Germanico conſcribere. Quo vocatus ſi fuiſſem, eo proculdubio deſcenſurus eram apparatu, bonam vt partem eo ex bello accepturus fuerim vel gloriæ vel periculi.

Marauillia.

Iam quod attinet ad Bononienſe fœdus, atque cædem Marauilliæ, mei apud Frãciſcum Sfortiam Legati; non video quare horum mentionem Cæſar hoc loco facere voluerit. Nam Bononienſe quidem fœdus, quem ad finem ictum fuerit, plane omnes recordamini. At Marauilliæ cædes, etiam vt ille quicquam aliter molitus ſit, atque illum decuerit, (id quod minime mihi perſuadeo, certe nullum à me hujuſmodi habuiſſe mandatum ſcio) tam indigna tamen fuit, tam ſceleris & nefandi flagitij plena, vt antea nunquam exiſtimauerim Sfortiæ factum iſtud à Cæſare probatum iri: qui quo amplius habet atque latius patens Imperium, eo plurium Legatorum opera,

atque

Digitized by Google

atque apud plures vt indigeat neceſſe eſt: quanquam (vt verum ingenue fatear) vbi me intellexi de tam immani ſcelere apud ipſum Cæſarem, affinem & fœderatum meum, Sfortiæ vero dominum, à quo tam atrocem acceperam injuriã, fruſtra querimoniam detuliſſe, commotus ſum ſane: neque diſſimulabo, nihil quicquam vnquam mihi accidiſſe tam improuiſum ac inopinatum, quã hoc turpiſſimum Sfortiæ facinus, laudatorem Cæſarem habuiſſe. Quod ſubinde Cæſar obiectare auſus eſt, à me præter Samarobrinenſe fœdus, quædam aduerſus ſe in Germania eſſe cõſtituta atque inita conſilia; maximeque bellum Wirtenbergicum meo ære fuiſſe geſtum: profiteor hoc ego iterum, atque agnoſco, me in Germaniam ſæpenumero Legatos miſiſſe: nam & ego & majores mei, conjunctas ſemper habere voluimus cum Germanis Principibus & ciuitatibus rationes: noſtra etiam memoria viſum eſt, quamuis inter ſe nonnunquam Cæſares & Galliarum Reges bello contenderent, Germanicæ tamen & Gallicæ nationum amicitiam ac ſocietatem non ideo fuiſſe diſſolutam. Tum à me pecunias eſſe Wirtembergæ Duci numeratas, nunquã ire inficias volui: ex quo Duce Montis Pellicardi oppidum emeram, quod is tamen *Montbeliard.* anno vertente (vt inter nos conuenerat) refuſa pecunia redemit atque recepit, me non perlubente profecto, qui oppidum illud quam pecuniam mihi maluiſſem. In quos autem vſus ille pecuniã eſſet conuerſurus, nunquã ad me pertinere vt ſciſcitarer, arbitratus ſum. At hoc magis miror, non fuiſſe hoc loco à Cæſare prætermiſſum, (de quo ego quam honeſte queri poſſit, non video) aliquot videlicet ejus ex ditione bello à meis captos homines, diutius fuiſſe in triremibus aſſeruatos: ſimul enim meminiſſe illum oportuit, quam indigne meos triremium ſuarum addixiſſet remigijs, præter æquum & honeſtum, ac per ſummam injuriam à liberorum meorũ obſidum famulatu comitatuque vi abſtractos: ſimul ſuos quum fateatur ipſe Cæſar ſtatim meis à ſe miſſis per me quoque fuiſſe liberatos, ignorare non potuit, à ſeipſo moram fuiſſe, quominus ipſe ſuos quoque maturius ex me reciperet. Quod adijcit, quoſdam in ſe Principes Italiæ viros, à me fuiſſe per Dinteuillanum ſolicitatos: ego id mihi certe non facile perſuaſerim: etenim neque vllum à me Dinteuillanus mandatum ea de re acceperat, neque vllum mihi cum Cæſare bellum id temporis intercedebat. Quod ſi mihi aliquot inſignes ex Italica nobilitate viri mereãt, haud video quemadmodum Cæſar initorum in ſe conſiliorum aut violatorum fœderum inſimulare me hoc obtentu poſſit. Qui ſi voluerit, dum tam creber eſt in commemoranda libertate Italiæ per ſe reſtituta, hoc interim Italicæ nobilitati jugum imponere, vt ab eo cum receſſerint, nulli hominum dare nomen audeant; hoc certe fuerit libertatem eorum ſimulatione propugnationis expugnare, ac re ipſa ſeruitutem ementito nomine libertatis imponere. Atque vt jam ad Mediolani Principa- *Mediolani Ducatum.* tum veniamus, ſæpe mihi Cæſar per legatos ad me ſuos ſignificauerat, niſi fidem ipſe Franciſco Sfortiæ jam obſtrictam habuiſſet, eum ſe Principatum mihi omnino traditurum fuiſſe. Itaque mortuo Franciſco, ſublataque ea excuſationis cauſa, quũ veniſſe tempus viderem, deeſſe mihi ea in occaſione nolui, miſi qui eum principatũ mihi à Cæſare repeterent: ſignificauit ille ſeſe vni ex filijs æquiore animo traditurum. Aureliorum Ducem nominaui, in quem vt ego potius quam in aliorum quẽuis hunc transferri principatum cuperem multæ me & magnæ rationes inuitabãt: quas quoniam ego non ad regni mei pacificationem tantummodo, ſed ad totius etiam Chriſtianæ reipubl. pacem, otium & quietem pertinere maxime arbitrabar, Cæſari commemorandas & explicandas curaui, etiam atque etiam rogans & obſecrans, vt quæ ſua eſſet ea de re mens & cogitatio, mihi aperte atque ingenue indicare vellet: quemadmodum & ego mea omnia conſilia candidiſſime, citraque omnem diſſimulationem ejus Oratori expoſueram. Tandem poſt multas vltro citroque nuntiorum & literarum miſſitationes, Orator ejus acceptis (vt aiebat) ea de re mandatis, mihi aſſeuerauit, poſtulatis eſſe meis aſſenſum: tantum vt principatus ejus vſufructu cederem, quem deberi mihi contendebam. Nolui hanc vnam vſuſfructus controuerſiam retinendæ inter nos amicitiæ moram illam afferre. Ceſſi, renuntiaui, Cæſarem de animo ac ſenſu meo certiorem feci: plane vt jam nihil videã, quod pacem inter nos atque amicitiam impedire poſſit, modo quę Legatus ejus eſt polli-

Digitized by Google

pollicitus,ea duntaxat præſtare Cæſar,& caueri ſibi æquis tantum & honeſtis conditionibus velit:quemadmodum ipſe quidem eo tempore, quo hæc inter nos tractabantur,ſe facturum affirmabat:quippe qui fateretur, ſi alias proponeret conditiones,ſatis ſigni ſe daturum,nolle omnino vt inter nos conueniat. Igitur dici non poteſt,per me ſtare,quominus pax inter nos fiat, quum in eaſdem ipſas conditiones,quæ mihi ſunt ab ejus Legato propoſitæ,deſcenderim:à quibus ipſe ſi diſceſſerit,omnis in eum neglectæ pacis culpa,nulla in me reſidebit. Ego enim retinendæ pacis tam ſum & fui ſtudioſus,vt etiam ſuperiori tempore, quo nec mihi Cæſar nec liberis meis Mediolani principatum reſtituit,nihil aduerſus eum molitus ſim, imo quo tempore Turcicus exercitus in Auſtriam mouit,non modo à bello quieui, ſed copias etiam meas (vt nunc dicebam) obtuli. Et cum Cæſar expeditionem adornaret in Africam,ego,vt ipſe voluit,cum omnibus pacem colui;& quod facere tum poteram,minore quam nunc obtinente Italiam Cæſare,impendio meo,& periculo,à repetendis & recuperandis meis abſtinui:qua in re tuam in primis conſcientiam,Paule Pontifex Maxime,implorare mihi libet. In cæteris vero omnibus,quæ ad Chriſtianæ reipubl.quietẽ & commoda pertinent,nulli concedere velim Chriſtianorum Principum,vt ea majore quam ego,proſequatur affectu ac ſtudio: cujus

Gallorum mores.

mei inſtituti eſſe poſſunt indicia ſolida ſatis & expreſſa, Gallorum meorum mores ac diſciplina. Quamobrem Beatiſſime Pater,voſque ampliſſimi Cardinales, & clariſſimi Legati, ea omnibus nota patientia, qua mihi factas injurias hucuſque tuli, hæreditaria mea,& meorum filiorum bona tot jam annos me ferente per alios occupata ; interdictum, nequid mei quod in re aut poſſeſſione Cæſaris eſſet,attingerent;copiarum mearum à Vercellis de medio quaſi jam deſponſæ ac deſtinatæ victoriæ curſu reuocatio,& ſtatiuis in caſtris nequid tumultus excitaretur collocatio; conſtituendæ pacis ampliſſima & libera facultas Cardinali Lotharingio permiſſa; vſusfructus de quo memini ceſſio,ſatis declarant, pacene an bello recuperare noſtra maluerim. Neque vero ſanctitati tuæ mirum hoc loco videri debet,ſi quod ſentio liberius profiteor. Nam ſi occupator alieni quiritari audet interim ac dolere; ego quid facere debeam,qui tam ampla patrimonia videam mihi ac liberis meis per

Sabaudienſis controuerſia.

injuriam auferri,& noſtra cum ignominia retineri? Quod vero ad Sabaudiæ Ducẽ pertinet,non video qua ille ſe tueri aut defendere ratione poſſit,apud quem toties expoſtulatum ſit,à quo toties flagitatum , vt decidere judicio mecum vellet,de ijs rebus,& quas à majoribus ſuis nullo jure occupatas,meo damno poſſidebat,& quas hæreditario jure pertinere ad fœlicis memoriæ matrem meam ambigere non poterat. Quæ ipſa quidem mater mea dum viueret,ſæpe ad eum certos viros repetitũ ſua quum miſerit cum mandatis(vt ſororem decebat) humaniſſimis : ego quoque ab ipſius morte viros meæ cauſæ peritiſſimos , quique vel diſceptatoribus ijs , qui ſunt illi à conſilio,eandem in judicium deducerent legauerim,neque quicquam in legationibus tamdiu profecerimus;neceſſario mihi veniendum ad arma fuit.Qua in re vero nihil à me peccatum eſt in ea fœdera,quæ cum Cæſare mihi intercedunt: quibus etſi prohibeor,vt ne cum vllo Italiæ Principe aduerſus illum conſilia communicem:non video qua ratione bellum iſtud Allobrogicum ad ſe ſpectare Cæſar arbitretur , vel ad eam cauſam vllo modo pertinere:quum interim exercitus meus (vti nunc dicebam)nihil earum rerum prorſus attigerit,quas intellectum ſit ab eo quo jure quaue injuria poſſideri : atque vt ne id faceret , diligenter omnibus à me fuerit interdictum. Neque enim ſi fœdere Samarobrinenſi Sabaudiæ Ducis mentio inter Cæſaris fœderatos injecta eſt,continuo tamen earum rerum quas is ad me pertinentes occuparet,jus in eum eſſe translatum intelligo:quum nec eo in fœdere nomen ejus,vt nobiſcum tranſigentis,aſcriptum ſit : nec vox de rebus meis quæ ab illo tenebantur,vlla eo in conuentu emiſſa.Itaque fœderis ejus tabulæ,me ceſſiſſe jure meo,nulla coarguere ratione poſſunt. Atqui ego & antea ſperaui ſemper,& nunc etiam ſpero fore , vt Carolus pro neceſſitudine affinitateque noſtra , meam potius jure ac legibus nitentem , quam iniquam Sabaudienſis cauſam , ſibi eſſe ſuſcipiendam ducat Quanquam hoc ego tamen video(id quod ſatis mirari non poſſum)cæterorum factum,qui & ipſi armis in Sabaudienſis bona inuaſerint,à Cæſare non

non reprehendi: duntaxat reprehendi meum, qui cum illo ſim maximis vinculis & propinquitatis & neceſſitudinis conjunctus: neque vendicare quicquam in quo perſpicuum jus, & clarius ipſa luce non habeam, voluerim; neque niſi rite repetitis rebus arma ceperim. Atque adeo, Beatiſſime Pater, paratus ſum Sanctitati tuæ, ſi hoc ita libuerit, rationes omnes meas ex tabulis authenticis comprobare: vt quæcunque dixerim, nihil omnino diſcrepare à vero intelligas. Quod ſi ille animum induxerit, mea mihi reddere: viciſſim ego, ſi quid mei præterea occuparunt, non grauabor illi reſtituere. Iam quod Cæſar inquit, ſi de pacis inter nos retinendæ cõditionibus conuenire non poſſit, è re atque commodo fore Chriſtianæ reipublicæ, noſtras vt controuerſias ſingulari certamine dirimamus: ego quum hactenus (ſi quis vitæ meæ ſplendori notam vllam allinere tentauerit) abunde mihi ſatisfeciſſe videar: & quum hæc duelli à Cæſare commemoratio, voluntatis tantum declaratio, non etiam prouocatio eſſe videatur, aut decoris atque honeſtatis noſtræ oppugnatio: ego (inquam) breuiores eſſe noſtros enſes, quam vt tanto interuallo diſiuncti congrediamur, exiſtimo. Quod ſi nos propius occaſio aliqua ſtiterit (id quod mihi credibile eſt futurum, ſi res ad arma redierit) atque ſi tum Cæſar eandem retineat, quam nunc ſe habere oſtendit, decertandi mecum voluntatem: neque tum ipſe ad certamen prouocare velit; non recuſo, quin ſi exiſtimationis meæ defenſioni defuero, probi me atque graues viri inter profligatæ famæ homines repudient. id quod mihi tamẽ acerbius multo futurum eſſet, quam cũ illo ſingulariter armis decertare, formidoloſius. Quod ſubinde declarauit, neque à ſe quicquam accuſandi, aut ſugillandi mei cauſa dictum, neque dicta ſua velle à quoquam ita accipi, quaſi ſpe pacis omni ſublata, jam claſſicum veluti cecinerit: ego vero non minimam ex ea re voluptatem me cepiſſe profiteor. Hæc ſunt porro Beatiſſ. Pater ampliſſ. Cardinales, & clariſ. Legati, quę apud vos commemorare volui, non accuſatorie id quidem, aut lædendi cujuſpiam animo, ſed purgandi mei cauſa: vt omnes intelligant quam ego in publicæ pacis ſtudia & commoda reipubl. propenſa ſim volũtate: perſpiciantque omnes ad arma cum Cæſare deueniendi culpam, ſicut à me adhuc abfuiſſe, ita ſemper abfuturam: id quod omnes ſine vlla dubitatione judicaturos ſpero, & confido, quicunque ſecum accurate reputauerint: ad quas ego me continendæ pacis ſtudio demiſerim conditiones.

ORATIO DE SENTENTIA CHRISTIANISSIMI REGIS, SCRIPTA AD SERENISSIMOS, Reuerendiſſimos, Illuſtriſſimos, Excellentiſſimos, Magnificos, Spectabiles viros, vniuerſoſque ſacri Imperii ordines Spiræ conuentum agentes, Anno MDXLIII.

IOANNES CARDINALIS BELLAIVS, EPISCOP. PARISIENSIS, Franciſcus Oliuarius in Senatu Pariſienſi Præſidens, & Africanus Malleius Balliuus Diuionenſis, Legati Regis Chriſtianiſſimi Sereniſſimis, Reuerendiſſimis, Illuſtriſſimis, Excellentiſſimis, Magnificis, Spectabilibus viris, vniuerſiſq; ſacri Imperii ordinibus Spiræ conuentum agentibus S.

VTINAM, Ampliſſimi ordines, non tam valuiſſet quorundam in iſto Germaniæ longe frequentiſſimo conuentu authoritas, vt quæ à Rege & nomine & reipſa Chriſtianiſſimo ad vos mandata de ſumma Republic. habebamus, ea perferre inaudita vi quadam, & more inter homines maxime barbaros, nedum Chriſtianos, nunquam antea recepto prohibiti eſſemus. Niſi enim veſtram aliquorum humanitatem illorum acerbitas, veſtram modeſtiam eorum impotentia ſuperauiſſet: eratis profecto ea de iis malis, quæ hoc tempore vniuerſum terrarum orbem complectuntur, paruo temporis momento de nobis audituri, quæ neque pronuntiata à nobis eſſe, neque à vobis ſuo tempore intellecta, erit aliquando (niſi nos Dei bonitas reſpexerit) non vobis modo ipſis, quibus natura non eandem conceßit ætatis & animorum æternitatem, non veſtris liberis ac nepotibus, ſed noſtris quoque, ſed omni Chriſtianorum poſteritati maxime dolendum. Nos certe quos cum Reipubl. charitas, tum Regis obſeruantia, communis huius vitæ rationem habere prohibuerat, effeceratque, vt omni poſthabito periculo per infeſtos hoſtium gladios, atque inſidias ad veſtros vſque fines, ipſumque prope conſpectum perrumperemus, veſtra freti æquitate videlicet, veſtraque veteri illa cum germanitate, tum libertate: quid nunc ab amicis & fœderatis excluſi, quid noſtra omni de vobis ſpe deiecti moliamur, quid capiamus conſilii, non ſatis perſpicimus: præſertim quum & inſperato nos id malum perculerit (quis enim hoc aut ſperare vnquam potuit, aut vlla ratione prouidere?) & explorandæ in tam acerbo nuntio Regiæ voluntatis facultatem hinc temporis anguſtia nobis ademerit, inde hoſtium iniuria per ſummum nefas eripuerit, qui & vias circunquaque omneis obſident, & nos ipſos his mœnibus quibus continemur, pedem efferre non ſinunt. Quid, quod ipſe caduceator & ſanctus & pacificus, qui Regis nomine literas cum Cæſari, tum vobis ipſis redditum iuerat, quibus literis aditus nobis ad veſtrum conſpectum quæreretur, ab iis qui veſtræ libertatis ſeſe ſtudioſos prædicant, ſic eſt acceptus, quaſi patriam veſtram non recreatum, ſed inflammatum veniſſet? Quaſi vero non ſatis eſſet, tot itineris pericula veſtra in primis cauſa, hoc eſt veſtræ quietis, veſtræque ſalutis curandæ gratia, eum adiſſe, niſi poſt blandas ſupplice ſque appellationes, vix tandem cum incredibili minarum acerbitate,

Remiil.

bitate; cum crebra carnificis ac ſupplicii oſtentatione; denique cum atrociſſimo reſpōſo, tremens ac prope exanimis dimitteretur. Ne tamen hac rerum difficultate animum deſpondiſſe videremur, cauſamque vel priuatam Regis ipſius, quæ nobis apud vos credita fuerat, prodidiſſe; vel veſtram etiam, quam præcipue tractaturi eramus, deſeruiſſe: nobis omnia animo luſtrantibus illud tandem venit in mentem, quod viros olim ſapientiſſimos feciſſe legimus, quum è ciuitate, de qua erant optime meriti, eiicerentur: vt quæ ſuis ciuibus de Republ. propter inimicorum impotentiam coram exponere prohiberentur, ea ad ipſos quoquo modo peruenire curarent. Ita quæ vobis coram expoſituri eramus, eo conſilio vt inde ad ampliora quædam (ſi res ita tuliſſet) aditus patefieret: ea dedimus operam vt verbis iiſdem, quibus concepta à nobis fuerant, ad vos, ſi fieri vllo modo poſſet, perferrentur. Tametſi non neſciremus, vel rerũ ipſarum argumenta, vel res ac ſententias ipſas nouis quibuſdam & paulo breuioribus commentariis facilius nos complecti potuiſſe. Verum ab ea nos cogitatione illud auertit, quod ne hac quidem parte voluimus aduerſariorum patêre inſidiis: quo verbo quid ſignificemus, diuinare perfacile poteſtis, qui iſtorum morum & ingenia iam eſtis pridem maximis veſtris incommodis experti. Nudam igitur ipſam orationem atque ſimplicem, qualem de Regis Chriſtianiſſ. mente deſumptam adferebamus, viſum eſt ad vos mittere: tantumque in ea mittenda interponere temporis, quantum ſibi ad eam deſcribendã librarius minime piger depopoſciſſet. Sic enim denique aduerſarius omnem calumniandi viam præcluſiſſe videbimur: qui ſi iactauerint, confictã eam derepente fuiſſe, & ad noſtras rationes accommodatam; facile cum ſummis noſtri temporis anguſtiis, tũ grauiſſimis ampliſſimorum virorũ teſtimoniis refelli poterunt. Ad huius autem ſenſum orationis (ſi quidem oratio appellanda eſt, ſimplex & minime fucata rerũ expoſitio) ſi illam ingeniorum aciem quæ in pleriſq; veſtrũ ſumma eluceſcit, acriter intenderitis, facile & earum calamitatum, quæ Rempublic. hodie vexant, imago ſeſe vobis ſubiecerit; & Regis Chriſtianiſſimi ad eas depellendas egregia quædam & prope diuina voluntas apparuerit. Quam ipſam quandoquidem vt ex animi ipſius ſententia vobis coram exponamus, nulla poſſumus ratione impetrare: officii noſtri eſſe duximus, cum in ipſum Regem, tum in vniuerſam Remp. teſtatum hic vobis quocunque licuit modo relinquere, nihil eum quod vel ad veſtrã ſalutem pertineret, vel ad communem Chriſtiani nominis quietem, prætermittere voluiſſe. Deum Opt. Max. quæſumus, Ampliſſimi ordines, vt veſtris animis ea conſilia, eas cogitationes inſpiret, ſic vniuerſæ Reipublicæ ſalutares, vt ea incolumi & honeſtiſſima (quod hoc rerum ſtatu minime nobis ſperandum eſt) quamdiutiſſime frui vtrique poſſimus. Nantij, III. Non. Martii. MDXLIII.

LEGATORVM CHRISTIANISS. REGIS ORATIO SCRIPTA AD SERENISSIMOS, REVERENDIſſIMOS, *Illuſtriſſimos, Excellentiſſimos, Magnificos, Spectabiles viros, vniuerſoſque ſacri Imperii ordines Spiræ conuentum agentes.*

PER incommode nobis accidit, Sereniſſ. Reuerendiſſimi, Illuſtriſſimi, Magnifici, Spectabiles viri, quod quum à Francorum Rege miſſi eſſemus, de rebus maximis, & vobis Reique publicæ Chriſtianæ pernecesſarijs apud vos verba facturi, acerbiſſimos de ejus & erga Rempubl. & ergà vos ipſos fide rumores, de quibus adhuc in itinere poſiti inaudieram*, poſtquam huc frequentes conueniſtis; plus apud quoſdam valere intelleximus, quam adhuc opinione percepiſſemus. Quod vulnus in ejus cauſæ, quam tractaturi ſumus, viſcera receptum, dici non poteſt, quantam attulerit noſtris animis perturbationem. Nam quum permultæ res ſunt, quæ omnem Legatorum gratiam facile cōuellant, hæc vero eſt potiſſima, quum pro eo dicendum eſt, qui de ſua exiſtimatione grauiter apud auditores laboret. Quare ab ipſo ſtatim exordio venia à vobis petenda eſt, Viri humaniſſimi, quod de noſtra oratione, hoc eſt de ijs rebus, ad quarũ narrationem nos de Regis Chriſtianiſſ. voluntate comparaueramus, partem aliquã reſecantes, ea ſubſtituere cogamur, quæ propria ſunt criminum excuſationi: illam autem quæ ſuperſit, ſed propius Reipubl. rationes attingat, in ipſum orationis calcem reſeruemus. Vtrumque enim nobis imponere videtur, hinc amici vobis ante omnia reconciliandi ratio, inde veſtrarum occupationum, quibus tales Legatos non inſeruire turpe ſit, magnitudo. Neque vero id à vobis quoque eſt, Viri optimi, mediocriter petendum, vt quoniam nos, ita vti diximus, à noſtro & meditato orationis curſu ſubito depulſi, diuerſo argumento ad aliud quoddam, & prope extemporaneum dicendi genus neceſſario delapſi ſumus; vos ſi quid minus aut cultum ingenio, aut induſtria elaboratum huc attulerimus, eo libentius ignoſcatis, quod vt ſumma quadam dicendi facultate præditi eſſemus, qui intra mediocritatis laudem conſiſtimus, tamen in eas temporis anguſtias ſumus conjecti, quæ vel optimo cuique oratori ſint pertimeſcendæ. Id ſi à vobis pro veſtra humanitate, germanoque iſto animorum candore impetrauerimus, tum illud nos aſſequutum iri apud vos ipſos, quamuis aliorum præjudicijs occupatos, confidimus, vt ex noſtra oratione, & omnem de Rege amico, conſanguineo, vetuſtiſſ. fœderis jure vobis conjuncto, ſuſpicionis offenſionem facile deponatis, quod eſt hominibus Chriſtianis digniſſimum, & cum ad veſtri otij rationem, tum ad religionis conſtitutionem viam munire poſſitis, quod hoc tempore adprime vobis eſt neceſſarium. In his autem explicandis rebus, ijſque refellendis criminibus, quæ nos in Regis gratiam oportet refellere, quæcunque hic dixerimus, in eam partem quæſo accipiatis, vt non lædendi cauſa (neque enim quenquam noſtra ſponte læſuri ſumus) verum tuendæ eorum innocentiæ, qui à culpa longiſſime abſunt, ea nos in medium attuliſſe exiſtimetis: vtique quoties nobis tritum illud aduerſariorum nomen in ore verſabitur, ne illos (ſi quid forte erit acerbius) peti judicetis, quos authoritas cum veſtra, tum ſua ipſorum ab omni contumelia vendicat: ſed eos potius appellari, qui & ſiniſtræ cujuſque de Rege ſuſpicionis authores illis fuere, & hujus, quam vobiſcum execramur, Reipubl. perturbationis. Qua in re ſi vobis paulum modo attentis beneuoliſque vtemur, nemini obſcurum eſſe poterit, vnde ægritudo illa quæ totum Reipub. Chriſtianæ corpus occupauit, originem duxerit, incrementum acceperit, vires acquiſierit: tum autem longe facilior vobis apparebit curatio, quorum eſt in primis egregia voluntas, & ſummã in eã re potentia. Bellum igitur (vt inde ordiamur) poſt hominum memoriam maximum, atque in omneis orbis partes quam latiſſime propagatum videmus. De ejus initio non ambigitur: recens eſt enim de origine, de

Bellica tempeſtas.

cauſa,

cauſa,de authore,de tota denique ejus ratione varie inter multos,pro cujuſque vel ſenſu,vel animi affectu diſputatur. Ita fit,vt tradendis ejus belli authoribus, eoque reprehendendis,variæ ſint pro ſtudijs partium ſententiæ. De cæteris orbis partibus non deerit nobis ſuus ad dicendum locus:de Germania vere hoc dicere poſſumus,& omni aſſeueratione affirmamus,quod illa hodie pene omnis fluctuet, quod foris,hoc eſt, in ſuis finibus,bello; quod intus diſſenſionibus vexetur, nemini eſſe quam Regi Chriſtianiſſ.acerbius. Quur enim non illi doleat,lacerari in ipſius pene oculis atque conſpectu, regionem orbis terrarum nobiliſſimam,vnde ipſe genus, *Germania.* vnde originem traxerit:quam primum priuatus, poſt ad Regni faſtigium euectus, plus mortalibus reliquis coluerit: pro cujus dignitate ipſius majores tantum periculorum adierint,tot bella geſſerint,toties depugnauerint:pro cuius libertate nũquam ſuis opibus,nunquam ſuo ſanguini pepercerint? Neque hæc de prouincia tantum Germania,ac Germanica in vniuerſum natione dicimus, qua euerſa natio Gallica ſalua eſſe non poſſit:de ipſo Imperio,de ipſo(inquam)veſtro hoc Imperio, *Imperium.* hoc eſt de veſtra dignitate,deque veſtra libertate dicimus, Viri maximi,atque inuictiſſimi,qui ipſi regendo Imperio, vna cum his Auguſtiſſimis Cæſaribus hic præſidetis. Nam Carolus magnus idem Gallorum parens,& idem veſter,omnium con- *Carolus M.* feſſione afflictum illud,propeque collapſum vnus erexit: vnus de nefariorum hominum faucibus eripuit:vnus è Græcia,vbi exulabat abjecta ejus dignitas, non minus fortiter huc quam fœliciter inuexit. Nunc igitur partam tot ſuorum laboribus & periculis dignitatem vobis extorqueri,illa veſtræ majeſtatis jacta à ſuis majoribus fundamenta conuelli, Rex majorum ſuorum ſummus admirator, inſtitutorũ quæ ab ijs profecta ſint,tenaciſſimus obſeruator voluerit? Cur ita tandem? Qua per Deũ immortalem aut veſtra injuria commotus,aut ſua vtilitate adductus, de veſtra pernicie cogitare debuit? Quis vnquam vel in media barbaria natus,vel inter gentes efferatiſſimas educatus,non ad amicorum miſerias ingemuit? aut ſi tam fuit ferreus, vt ingemiſcere nequiret,tamen eorum calamitatem, gratis & nullo ſuo commodo appetiuit? Quid ſi oſtenderimus,veſtram perniciem non ſolum Regi profuturam non eſſe,ſed multo ei plus quam cæteris Chriſtiani nominis Regibus obfuturam? Omittimus illa communia,tempeſtatis vim quæ in finitimorum agros incumbat, ex quadam velut contagione tibi pertimeſcendam:tunc rem tuam agi,quum ignis vicino parieti ſit immiſſus,atque ejuſmodi quamplurima. dicam ea quæ proprie ad nos ipſos,hoc eſt ad gentem Francicam,ad ipſumque Francorum caput pertinent. An nos hoc neſcire putatis,nullam procellam poſt homines natos in Germaniam ingruiſſe,quæ non confeſtim ad nos perueniret? Fuere patrum memoria,qui Galliam debellarent,vincerent,opprimerent; abſtinere tamen à Germania cogerentur. qui Germaniam vicerit,qui non idem Galliam quoque ſubegerit, nemo adhuc inuentus eſt. Quid ita? noſtrum hic non eſt dicere,ne vel veſtræ laudi nimium aſſentari,vel detrahere majorum noſtrorum virtuti videamur. Attamen neminem latet,minimeque omnium Chriſtianiſſimum Regem,qui tum in rebus gerẽdis annos plus triginta exercitatus, tum omnis vetuſtatis eſt peritiſſimus;quantum ſibi periculi,quantum liberis,quantum patriæ(quæ ei vita ipſa eſt charior)impendeat, tentata ſemel Germaniæ libertate,ne dicam euerſa. Intellexit jampridem(vt eſt hi- *Fr. Rex Philiſtor.* ſtoriæ Germanicæ,non minus quam Gallicæ ſtudioſiſſimus)majores ſuos, quum vtrique prouinciæ imperitarent,diligenter cauiſſe, ſuum vt jus Galliæ, Germaniæ ſua libertas conſtaret:neque ab re in gentis vtriuſque finibus,& ad ipſius Rheni ripas,viros aliquando collocaſſe vtrique genti ſacroſanctos, qui & Imperij majeſtate *Episcopi.* & ſacrorum religione patriam in officio vtrinque continerent, eſſentque Galliæ juxta ac Germaniæ præſidio ac ſaluti. Quid ſi nunc Franciſcus quæcunque finibus ſuis propugnacula, quaſcunque arces Pipini, Ludouici, Caroli, illa orbis miracula poſuere,volens ipſe ac ſciens reſcindat,diſſipet,conuellat, num eum inſanire dicatis? Sed non inſaniet,non deſipiet,non hoc molietur,quomodo veſtra libertate oppugnanda ſuam ipſe euertat,ſibique ac ſuis ruinæ periculum ſtruat. Equidem non exiſtimamus quenquam eſſe (eorum duntaxat,qui Chriſtiano nomine cenſentur) tam profligatum,tam ab omni honeſtate relictum, vt veſtram illam libertatem la-

befactatam velit, juſque & nomen auguſtiſſimi hujus Imperij, quod vos ſuſtinetis, imminutum ſed ſi forte eſt quiſpiam, is proculdubio Franciſcus non eſt: nullius enim (nobis credite) vel quieti, vel etiam ſaluti minus id conducit. Dicat aliquis, non ſatis eſſe, turbare non debuiſſe, Regem Francorum oſtendere: non turbaſſe, doceri oportere: propterea quod inuenti aliquando ſunt, qui in ſe ipſi ſæuirent, nedum manus ab amicis & neceſſarijs abſtinerent. Quę ſi vox, Viri ampliſſimi, loci tantundem apud vos habitura ſit, quantum apud rerum imperitiores ſibi vendicaſſe dicitur; conditio certe nobis durior imponitur, quam vt vel veſtra æquitas hoc ferre queat, vel vſu ac moribus adhuc, ne inter priuatos quidem, ac litigantes in foro fuerit receptum. Semper à majoribus obſeruatum audiuimus, quoties accidit in jus aliquem vocari, vt ſummo jure cum eo agatur, qui reum egerit, qui vel capitis, vel famæ arceſſerit, neceſſitatem illi probandi impoſitam: huic inficiandi poteſtatem datam. Nos (vt penitus in cauſam ingrediamur) hoc nomine ab aduerſarijs apud vos inſimulamur, nec inſimulamur modo, ſed aperte, ſed vehementer, ſed atrociter impetimur; quod quieta quum eſſet, velutique in portu aut ſtatione Reſpub. Chriſtiana, eam in vaſtum bellorum ac ſeditionum pelagus conjecerimus, quodque gẽtem Turcicam Chriſtiano infeſtam nomini, in eandem Rempublic. immiſerimus. Si nihil ejuſmodi nos non modo feciſſe, ſed ne cogitaſſe quidem dixerimus: ſi Regi propinquo, ac fœderato veſtro id vnquam in mentem veniſſe negauerimus: ſi nos ad ea quoties obijcientur, refellenda obtulerimus: quid eſt quod præterea vel noſtri accuſatores à nobis exigere, vel vos de Regis nomine atque exiſtimatione grauius ſtatuere poſſitis? Sed non erimus vobis tam importune in tergiuerſando moleſti, neque in tantis occupationibus, quantas res veſtræ recipiunt, ſic aſtute cauſam tractabimus, quaſi videamur, diem dicendo eximere voluiſſe. Quare & cauſæ ipſius bonitate, & veſtra freti æquitate, non dubitabimus de noſtro omni jure illo, quod defenſoris eſt proprium, decedere, quo vobis rei pernoſcendæ cupidis, veritas ipſa nuda atque aperta ſtatim appareat. Quæcunque enim Chriſtianiſſimo Regi objecta apud vos eſſe, memoria nobis ſuppeditant, ea quantum per modeſtiam licebit, in præſentia refellemus: de cæteris, quæ cæco quodam rumore circumferuntur, non ita valde laboramus. Si qui tamen ſunt, qui ſe authores profiteri velint, prodeant: detur nobis Senatus iterum, regnet in hoc ſanctiſſimo orbis terrarũ concilio illa, quæ regnare debet, æquitas, rectum illud animorum judicium locum ſibi vendicet: niſi tenebras, ſi quæ artibus neſcio quibus veſtris forte mentibus obductæ ſint, depulerimus; niſi calumniæ præſidia de veritatis arce deturbauerimus, facile patiemur eo apud vos loco haberi, quo iſtos ſpero habebitis, ſi aut certamen iſtud detrectauerint, aut ex æquo nobiſcum contendere recuſauerint. Primum igitur dicimus, hoc maledictum, quod ab aduerſarijs crebro jactatur; Regem Chriſtianiſſimum bellum in Republic. bis excitaſſe, minime in eum conuenire. Neque enim ſi arma initio laceſſitus, pro patriæ ſalute ſuſcepit: ſi eadem illa de manibus abjecta, aliquanto poſt repetere coactus eſt, cõtinuo earum tempeſtatum, quæ Rempublic. exercent, author appellandus eſt: nec veremur quo minus re per vos intellecta, ipſum hoc crimine facile ſitis liberaturi. Ignoſcendum vero hic nobis maxime eſt, Viri humaniſſi. ſi in ijs rebus commemorandis, quas niſi præuaricatores ſimus, præterire non poſſumus, leuiter eos viros, quos & veneramur ipſi, & quorum nomen vobis jure eſt ſacroſanctum, perſtrinxerimus. Vtinam, Cæſar, vel hujus initio belli, quod adhuc viget, tua illa in Sabaudiæ Ducem indulgentia, in armis aduerſum Regem affinem tuum capiendis non fuiſſet: vel illis poſtea Pauli Pont. Maxim. opera intermiſſis, ipſum Regem ad ea reuerti tuorum ſcelerata audacia non compuliſſet: maneret hodie, maneret illa toties inter vos data acceptaque fides, illa juriſiurandi religio, illa conjunctio animorum: nec eſſet tanto bonorum omnium mœrore, tanto Reipublic. malo labefactata. Nam aliud profecto, niſi contumeliæ acerbitas, labefactare illam non poterat, quæ tam firma eſſet, quæ talem ſe & tam illuſtrem omnium oculis jam iterum exhibuiſſet, quæ eos plauſus, eas acclamationes, eam hominibus Reipubl. cupidis alacritatem attuliſſet. Quis eſt enim, cui ſi

Cæſar in Gallia. proponatur tuus ille, Cæſar, in Narbonenſem Galliam pacificus adpulſus, non omni-

Digitized by Google

omnibus gaudijs exultet? Contra, ſi oſtendatur calamitas, ex iſta inter vos ſuborta immutatione, in orbem terrarum inuecta, non ad eam ingemiſcat, nō perturbetur? Quod ad nos attinet, quoties ſubit animos temporis illius recordatio, quo tempore viſus eſt Rex maximus è continente ad tuam claſſem ſtadia quatuor in ſcapha adnauigare, tu confeſtim è triremi in ſcapham deſilire, in eius munitiſſimum oppidum inermis, incomitatus ingredi, fraterne ilico, nedum amice inter vos conuenire, vnam de officiorum mutua gratia eſſe contentionem; & huius miſerias temporis cum illius fœlicitate comparamus: non poſſumus non valde commoueri. Quis enim non libenter intueatur, duos orbis terrarum potentiſſimos Principes, vno Dei clementiſſimi (vt erat credibile) adflatu repente inimicitiarum oblitos, de optimo Reipub. ſtatu, de eius perpetua quiete, tam familiariter, quam tunc feciſtis, inter ſe colloqui, mala præterita abominari, optime in poſterum ominari? Quum hinc ſoror tua, fœmina ſanctiſſima, viri pene aduoluta genibus, lachrymis effuſis, quas illi lætitiæ magnitudo expreſſerat, nunc fratri ſuam fidem, nunc marito ſuum candorem, vtrique ſuam pietatem gratularetur: inde Franciſci ſoror, vt ſanctitate morum tuæ ſorori comparanda, ita præſtantia ingenij cæteris facile anteponenda, ſic te obſeruaret, vt controuerſiæ, quæ de Regno Nauarræ ſumma eſt, oblita videretur? Quum te Regis liberi, paternæ in Rempub. fidei perpetui obſides, nunc tanquam orbis terrarum principem colerent, nunc veluti parentem alterum venerarentur? Quum denique quicunque aderamus, arctiſſime inter nos complexi, iſtam noſtrorum principum amicitiam, illas Bellonæ ac Martis (vt tunc rebamur) exequias, votis omnibus proſequeremur? Neque vero fuit inexpectatus quidem ille amicitiæ radius, cuius nobis conſpectum exortæ repente nebulæ adimerent, neq; parua ſui diu potiundi ſpe nos impleuerat, quod biennium totum ſeſe maius indies ac præclarius orbi oſtenderit, quam initio exhibuiſſet. Veſtrum enim neminem latere arbitror, poſteaquam vtrimque diſceſſum eſt, vt nullum prætermiſerint tempus amice inter ſe ſalutandi, placide appellandi, omnibus officijs, omni humanitate ſeſe inuicem proſequendi (mirum id forſitan vobis videbitur, quod vere dicam, nec hyberbolice) conſilia etiam pleraque omnia inter ſe perfamiliariter communicandi. Nam vt illa attingam verius quam commemorem, quæ ſunt recentibus adhuc veſtigijs in hominum memoria impreſſa: quæ maior vnquam viſa eſt vel inter fratres, vel inter parentes ac liberos, voluntatum paritas, quam toto illo per Galliam Cæſaris itinere inter iſtos fuerit? De Rege perſancte confirmare hoc omni vobis aſſeueratione poſſumus, eum de rebus ad ſe duntaxat pertinentibus nihil Cæſarem celauiſſe: de pleriſque etiam eius conſilium ſequutum eſſe. Miſit Marchionem Vaſti ea tempeſtate Venetias Cæſar, qui de rebus grauiſſimis ageret: iuſſus eſt Ennebaldus in ſubalpinis gentibus Prorex eo quoque vna proficiſci, quæ Vaſto è Repub. Chriſtiana eſſe viderentur, ijs aſſentiri: ſiue ea nominatim agerentur, quæ res Orientis reſpicerent, ſeu ea quæ intra noſtros ipſorum cardines verterentur: & ſic iuſſus eſt, vt ad Vaſti ſententiam, hoc eſt, ad Cæſaris arbitrium, omnia referrentur.

Caroli & Franciſci congreſſus.

Marchio Vaſti.

Fuere alibi alia vel dicta, vel agitata, vel facta, quæ ſic ad ipſum (vt ita dicam) nutum Cæſaris, Rex ſui hoſpitis cultor benigniſſimus, accommodauit, quaſi non iam Franciſcus regni Francici habenas regere, ſed illas Carolus pro judicio ſuo flectere ac reflectere videri poſſet. Omitto gratulationes, ſupplicationes, pompas, ferias, ſummum illud Regis ſtudium, ac diligentiam, nequid quomodocunque forte accideret, quod amici animum vel angere poſſet, vel leui aliqua offenſione adficere. Neque illud ſane mediocri fuit omnium voluptate acceptum, quod ſpectaculorum quippiam quum artificis errore male ſucceſſiſſet, diceretur que Cæſari aliquid perturbationis incommodæ attuliſſe; ſuborta eſt inſignis quædam ac memorabilis inter duos principes contentio, quum Rex ad rei nuntium commotus, miſerum artificem ad ſupplicium rapi iuberet, Cæſar contra niteretur: iretur interim vltro citroque, & apud alterum dolor amoris ac officij plenus locum ſibi vendicaret: apud alterum vigeret miſericordiæ

Digitized by Google

coniuncta humanitas: atque id veniret in controuerſiam, quod ingreſſo Galliam Cæſare vſque à finibus Hiſpaniarum non venerat, vt in reo liberando, de ſumma Galliæ poteſtate inter iſtos contenderetur. At enim fuit illa per bella quædam inter vtrumque foris amicitiæ ſimulatio, intus inimicitiæ latebant. Non ita eſt, Viri ampliſſ. itaque mihi contingat Deo vti propitio, vt ego de altero perſuaſum habeo, de altero etiam penitus cognitum, candorem illum, qui in amborum vultu, in ſermone, in ore ſe oſtendebat, fuiſſe in ipſorum animis, atque intimis ſenſibus penitus defixum. Quid ergo eſt? Dicam plane, neque me, quominus id faciam, eius perſonæ, quam vna cum his clariſſimis viris collegis meis ſuſtineo, ratio deterrebit. Equidem exiſtimo, Viri ſapientiſſ. Deum Opt. Max. tantorum ſcelerum, quibus vrgemur, perpetuæque noſtræ in ſe impietatis pertæſum, facile paſſum eſſe homines & rerum nouarum cupidos, & ſeditionis amantes, id facinoris audere, quod facinus iſtorum principum alterum ad vltionem accenderet alterum ad iram: nos miſeri de publicæ quietis & ſempiterni otij arce, quam ante obtinebamus, illorum odijs deturbaremur. Tua illa, Cæſar, à multis deprædicata, nobis facile aliquando perſpecta virtus, animique moderatio: ille Regis Chriſtianiſſ. candor nemini non ſatis cognitus, illa integritas, nos aliter de vobis apud nos ſtatuere minimè patiuntur. Sed vt aliquando ad rem redeamus, ſummatimq; (diſerte tamen, vt ſumus polliciti) reſpondeamus iniquorum vel calumnijs, vel cæteris maledictis: De huius belli primis initijs, cuius (ita vt dixi) nomine apud vos, Viri maximi, in inuidiam rapimur, nihil eſt quod ad ea adijciamus, quæ vobis quandoque in Ratiſponenſi conuentu, poſt hic Spiræ à Regijs oratoribus demonſtrata ſunt. Hos enim vobis commemoraſſe audio, vt Rex Chriſtianiſſ. poſtquam crebro ad Sabaudiæ Ducem, ius ſuum hoc eſt hæreditatem quæ ad ſe pertineret, repetitum miſiſſet: quum totum decennium nullum tempus, nullam rationem prætermiſiſſet ipſius interpellandi, nec quicquã tamen impetraſſet: poſtquam ab eodem duce etiam ſe vltro laceſſitum, ſuorum equitum turmam, nondum etiam renuntiata amicitia, per inſidias circumuentam, cõciſam vidiſſet; inſignia ſceptri Gallici ijs locis, quæ maiores ne attingere quidem audebant, paſſim per vim & contumeliam detracta audiuiſſet, ad extremum ſibi ad arma confugiendum duxerit: quæ ſic tamen tractarit, ſic ſe in illis geſſerit, vt neminem, vno excepto Duce, læſerit: nemini, ne Cæſari quidem ipſi nocuerit: cuius duces, inque ijs Antonius Læuianus, *Antonius Leua.* qui Mediolanum cum imperio obtinebat, haud obſcure Sabaudo non fauerent modo, verum hominem ſatis alioqui in æquo bono denegando peruicacem, tamen peruicaciorem ſuis promiſſis, ſuis opibus, ope, authoritate, milite redderent. Audiſtis etiam, quanta tum fuerit nihilominus eiuſdem Regis animi moderatio, vt ab agro omni Mediolanenſi, qui ſuus & eſſet, & ſibi pateret maxime, tanquam à re ſacra ſeſe abſtinuerit: vt de reconciliatione (ſi qua modo interceſſerat illi cum Cæſare offenſio) cum per ſuos oratores, tum per virum clariſſimum Cardinalem Lotharingum, quin & per Pontificem ipſum Max. toto illo tempore ſerio ac ſedulo egerit. Meminiſtis autem, vt de repente quadripartito terra marique, præſertim duobus poſt hominum memoriam maximis exercitibus ſic petitus ſit, propius vt nihil fuerit, quam vt opprimeretur, antequam ſpatii ſatis ad ſe colligendum, ad vires comparandas, ad munienda oppida, ad conſcribendos exercitus haberet. Quare ea, quæ vobis tam nota opinor, quam quæ ſunt notiſſima (partim enim vidiſtis ipſi, partim, vt diximus, ex aliis audiſtis) in præſentia non repetemus: præſertim quum ne ii quidem, qui acerrime cauſam aduerſariorum tuentur, eius belli cum Cæſare initia Regi adſcribant: ſatiſque habeant hoc tempore, ei obiicere altero capite ſuæ accuſationis, quod extinctas eius incendii faces exuſcitauerit, pactas cum Cæſare & ſanctas inducias violauerit. Qua in controuerſia, ſi vſitatum quoddam certaminis genus ſubirem, æquiore certe animo cauſam hanc omnem in diſcrimen deducerem. Nunc vero quum is, pro quo nunc depugnare cogimur, velit ea lege certari, vt inimicorum petulantiam alia re nulla frangamus, quam modeſtia, ab omni paulum modo atrociore dicto abſtineamus, quam hunc ſecum minime feciſſe putatis defenſioni apud vos ſuæ? Quid enim hac re aliud fecit, quam nobis ſui defenſorib' arma de manib. excuſſit? Nam niſi id feciſſet, id eſt niſi

nos

nos in hoſtem tela omni impetu vel vibrare, vel regerere noluiſſet, niſi in ipſius arcem calumniæ penitus inuadere ꝓhibuiſſet, Deus immortalis, quæ nobis eſſet dicendi copia ex aduerſariorum maledictis ſubminiſtrata? qui eſſent orationis aculei, quos in iſtos defigeremus, ſuppeditati? Verum quia gerendus ei mos fuit, complura ad calumniæ confutationem prope neceſſaria compreſſimus, ſed ita compreſſimus, vti mucronem vagina reconditum, in quo ſtringendo, ſi Rex iuſſerit, aut ſi aduerſariorum nos importunitas coegerit, nullam moram ſumus interpoſituri. Interim ea in primis proferemus, quę quia ſunt omnibus notiſſima, minime accidet iis viris, qui ſunt apud vos in honore, de improuiſo commoueri. Hoc enim iſto accuſationis capite tantum defendemus, quicunque ij ſunt, quorum (vt ſupra diximus) ſceleris atrocitate, & magnitudine contumeliæ Rex ad arma reuerti coactus eſt, ijs potius violatarum induciarum culpam aſſignari oportere, quam in hunc reijciendam. Quid faceret Rex nobiliſſimus, quum viros dignitate conſpicuos, ſuos legatos, illuſtri apud ſe loco, dum iter in pacato faciunt, crudeliter contra ius gentium interfectos audiuiſſet? non excandeſceret? non vlciſceretur? non pœnas ſceleris repoſceret, quacunque ratione repetere ſe poſſe arbitraretur? an potius periculum honoris, atque exiſtimationis non adiret modo, ſed eius perpetuam iacturam faceret? Ecquæ tandem fuit vnquam natio in terris, quæ non ſuos legatos, non dicam interfectos nefarie, ſed violatos, ſed pulſatos perinde vlta ſit, atque parentum aut liberorum ſolemus iniurias? Verum hac in re non deeſſe dicuntur, qui eam religioſius tractandam fuiſſe exiſtiment, putentque omnem hanc iniuriam condonari Chriſtianæ Reipub. oportuiſſe. Quaſi vero ſi Res ipſa publica loqueretur, iuberet Regem ea inter cæteros dignitate, ea apud omnes mortales opinione, tale in ſe recipere ad poſteritatis memoriam ignauiæ exemplum, quale ſi è veſtra nobilitate priuatus quiſpiam recipiat, non pateat illi poſthac, ne ad infimos quidem militiæ ordines aditus: quaſi (inquam) vellet eadem Reſp. noſtra iſta patientia, & tacito quodam conſenſu, hunc morem in nomen Chriſtianum introduci, vt cuius fines iter exteri legati facere inueniantur, ab eiuſdem milite ad hanc rem comparato, palam, in luce hominum, impune trucidentur: ijs autem interfectis, ad miſerarum coniugum eiulatus, ad infantium liberorum (quales erant iſtorum) vagitus, ad illas innoxij ſanguinis lachrymabiles voces eius Regis aures occludantur, cuius ignominiæ hoc fuerit ſanguine litatum. An vos hoc, viri nobiliſſimi, Rempub. voluiſſe, an ipſum Reipub. caput CHRISTVM hanc hominibus legem ſanxiſſe putetis? Triennium ante hanc cædem Franciſcus Sfortia Mediolani tyrannus, in regione eadem eodem prope exemplo, Marauillium Regis eiuſdem apud ſe Legatum, qui frequens illi & aſſiduus interdiu eſſet, de media nocte in ſuo lectulo comprehenſum occidi, eius cadauer poſtridie proijci in forum in Regis contumeliam iuſſerat. Nemo Chriſtianorum Regum, nullus Princeps, nullus aliqua dignatione vir inuentus erat, qui quum ad ſeſe hoc exemplum (quando res ita ferret) pertinere facile intelligeret, inauditum hoc & incredibile facinus acerrime vindicandum non arbitraretur, quique Regem Chriſtianiſſ. ad arma non hortaretur: vno excepto Cæſare, cuius in fide Franciſcus Sfortia eſſet, cuique ſororis ſuæ filiam paulo ante in matrimonium dederat. Cœpit igitur Cæſar à Rege ea re grauiter commoto, omni ratione, precibus omnibus, omnibus pollicitationibus contendere, (cauſam Reip. ſuis precibus prætexens) vt ſceleris vltionem in ſuum ex Africa reditũ, quo ſe comparabat, differret: & ita contendit vt impetraret. Quid enim tum illo pietatis nomine, tum altero neceſſitudinis, Cæſar à Rege, & amico, & Chriſtiano non impetraſſet? vel quid potius ſemper ab ipſis & ætatis & amicitiæ incunabulis non impetrauit? Interim Tyrannus moritur, & moritur ſummo noſtro dolore, quibus vlciſcendæ iniuriæ ratio omnis adempta eſſet: magno autem Cæſaris commodo, qui illo ſuperſtite in Mediolani poſſeſſionem nondum penitus ſe immiſerat. Quis non hoc facile iudicet, Viri prudentiſſimi, ſi tam acriter perfecta eſſet vltio, quam fuerat diligẽter ſuſcepta (iam enim moturus erat Rex, iam progreſſurus, quum iſtis precum & amicitiæ compedibus retentus eſt) quis nõ (inquam) iudicet, hanc poſteriorũ Legatorum cædem, de qua nunc tãtopere laboratur,

Legatorum violatio.

Fr. Sfortia.

ratur, ſuperiori ſucceſſuram non fuiſſe? Illa enim profecto poſteriori huic veluti gradum fecit, ad hancque moliendam impuris hominibus animos, atq; audaciam ſubminiſtrauit, neque ad eam ſolum, ſed ad alias porro cædes ex aliis ſerendas, veluti ſementem ac materiam præbuit, maiorem item indies præbitura, niſi hanc vlciſci velle Rex apud ſe ſtatuiſſet. Sed expoſtulare primum debuit, ſed admonere, ſed tentare potius omnia, quam ad arma decurrere. Ille vero non admonuit? non expoſtulauit? Teſtis eſt hæc ipſa Germania, in qua agentem id temporis Cæſarem Franciſcus aliquando tum ſuis ꝓmiſſis, tum loci genio ac religione adductū exiſtimauit, animum adiecturum fuiſſe ad facti animaduerſionem. Et credo adieciſſet, vel ſua ſponte, vel veſtris impulſus conſilijs, niſi abeuntem de ſinu veſtro Italia excepiſſet, prouincia & multiplici ingeniorum varietate abundans, & in qua plurimum poterant ij, qui exiſtimabantur ab eo ſcelere, cuius quærebatur vltio, non eſſe alieni.

Italia.

Vbi Italiam Cæſar attigit, num Franciſcum ceſſaſſe putetis? num cœpta poſtulatione deſtitiſſe? At perſtitit, appellauit, vrſit: neque vnquam obteſtari, rogare, hortari deſijt, nunc per communes amicos, nunc per legatos, & homines certos, qui apud ipſum tanquam obſignatis tabulis agerent, futuros rerum motus, ingruere bella, niſi ſatisfactum eſſet, demonſtrarent: qui Paulum Pont. Max. appellarent, quo ius hac in re ſuum apud præſentem Cæſarem tueretur: quum prius author (vt diximus) reconciliandæ gratiæ, & paciſcendarum induciarum fuiſſet. Quid, quod ſimul ac ipſos Lucam conueniſſe audiuit, diſerte ijſdem denunciauit, niſi breui de interfectis legatis, & violato iure gentium ſibi ſatisfactum eſſet, aut in culpæ authores animaduerſum, ſeſe pacta irrita, violatas inducias ex eo tempore habiturum? Hoc erat amico inſidiari? hoc velle virum maximum, ſuum neceſſarium nec opinantem aggredi? Cogitate quæſo apud animos veſtros, Viri ampliſſimi, atque ante oculos vobis hoc proponite, ſi ea mens fuiſſet Francorum regi, ſi ea voluntas, Cæſarem incautum, implicatum, irretitum, opprimere (quod iſti eum voluiſſe faciunt) quando vnquam facilius potuerit quam tum, quum traiecit in Africam, eo fortunarum ſuarum diſcrimine, vt aliquando in Gallia, in Italia, in hac ipſa Germania apud pleroſque omnes, vel pro profligato, vel pro naufrago (vt certe erat naufragium paſſus) vel etiam pro extincto haberetur? Quum Neapoli, Mediolani, Genuæ ſupplicationes ad omnes aras pro eius ſalute (ſi forte eſſet ſuperſtes) decernerentur. Quum pro mœnibus vrbium, pro ſtationibus, pro propugnaculis, qui vim hoſtium, quæcunque ſe oſtendiſſet arcerent, vix vlli inuenirentur: à pleriſque etiam Rex ad ea inuitaretur? Erat illi proculdubio ſi honoris, ſi fidei obliuiſci vellet, minus aliquanto futurum negotij, vel in ſuo repetendo, vel in iniurijs tunc perſequendis, quam poſtea illo præterito tempore, quod inducijs conſtitutum diximus, fuerit: tantumq; intelligebat, in re altera ſibi fore impendii, quantum haud dubie compendii in altera fuiſſet. Igitur (vt vno tandem verbo abſoluam) quandiu abeſſe Cæſar dictus eſt Reip. cauſa, vel quamdiu aliquid fuit ſpei purgandæ abſque perturbatione rerum ignominiæ, quieuit Rex, nec quicquam interea vel mouit, vel à ſuis moueri eſt paſſus: tametſi in hoſtem imparatum, impeditum, fortaſſe etiam exhauſtum, ipſe à viris, ab armis, à machinis, à pecunia, quantum antea nunquam fuerat, paratus & inſtructus eſſet. Quæ ſi ita ſunt (vt certe ſunt, & ita eſſe planum vobis fecimus) non video quid iam aduerſariorum criminibus relinquatur loci: niſi quod de Turcis (vt ſuperius attigimus) ad diripiendam Rempub. per nos inuitatis tantopere vociferantur. Quo in crimine refutando, ſi vobis vtemur tam benignis, quam adhuc vſi videmur, profecto vobis hoc recipimus, Viri optimi, nos cum noſtræ rationes innocentiæ facile eſſe explicaturos, tum nihil vel alienum, vel confictum vel aſtutum, vel denique ex vano hauſtum huc eſſe adlaturos. In hac præcipue cauſa, quam ſumus, quam breuiſſime fieri poterit, tractaturi, duo nobis obiici videmus: Veniſſe cum Solimano in fœdus, & belli ſocietatem: Tum eum ipſum ad nos euocaſſe, & in Vngaros, Germanoſque cōcitauiſſe. Quod ad fœdus attinet, licet hic nobis, ſi volumus, communi quodam omnium gentium iure recepto vſque à parente illo Chriſtiani ſeminarii Abrahamo, paruo nos negotio tueri: neque nobis defuerit aut Dauidis authoritas, aut Salomonis, nec

Fœderum vſus.

Phi-

Phineæ, nec Tobiæ liberorum, nec denique ducum Macchabeorum exempla: quorum nemo, nec à prophanorum hominum commercio in priuatis rebus, nec in publicis à rei bellicæ ſocietate abhorruit, ne ſi quidem cum ſuæ religionis hominibus bellum gerendum eſſet. Taceo prudens Chriſtianorum quorundam exempla: ne mihi ſtatim obtrudatur, non iſta eorum eſſe hominum, qui neque falli potuerint, neq; voluerint fallere. Sed tamen licebit hic nobis opinor, ea quæ ſunt aduerſariorum veluti propria, & vere domeſtica, bona eorundem venia in medium adferre. Non Federicus ſecundus Imperator, Sarracenorum humeris in Italiam, *Fridr. II. Imp.* vnde illum Pontificum authoritas eiecerat, reportatus eſt? Non Luceriam eius gentis ingentem coloniam deduxit, cuius ope ac potentia tum gentes finitimas compeſceret, tum eos qui res nouas molirentur, per vim in Romani Imperij fide atque officio contineret? Sed non longe abierimus: non eorum ſententia, qui iuris Pontificij (quod vobis credo eſt ſacroſanctum) peritiſſimi ſunt, licet ijs quibus aliunde auxilium defuerit, ad impiorum opem, pro rerum ſibi ablatarum vendicatione, confugere? Neque vero hæc dicimus, quo vobis hac in re vel opus ſit veterum, recentiumue hominum patrocinio: vel quo nos eorum exempla ſequutos eſſe, in ope ab impijs imploranda fateamur. Quinimo vt intelligatis, quam plane, quamque præciſe inficiemur: negamus Franciſco Francorum Regi cum Solymano fœdus vllum intercedere, interceſſiſſeue, præter vulgare illud commerciorum, & *Fœdus cum Turcis.* quietis publicæ ergo: quale Venetis, Polonis, & alijs quibuſdam Chriſtiani nominis gentibus eſſe omnes ſcimus, vel quale à quibuſdam maximis & præclariſſimis hoc tempore viris appetitum, nec impetratum eſſe audimus. Neq; ſatis perſpicim⁹, quid in eo aut à vobis, aut ab vllo mortalium improbari debeat, ſi fœdus ſanciuimus eorum exemplo, quos probatis maxime: ſi in eo ſanciendo nemini nocuimus, ſed contra, vel aduerſariorum confeſſione, certe ipſorum rogatu, nonnullis profuimus: ſi nihil clam, ſed palam, ſed in luce hominum: ſi nihil precario fecimus, quod ad id ineundum ſimus non ſemel inuitati, fortaſſis etiam (vt mox dicemus) coacti: ſi viris in Repub. principibus, neque reclamantibus, quum præmonerentur, neque inuitis, ſed omnibus approbantibus, pleriſque etiam ſuadentibus. Et fieri quidem poſſit, vt non ad omnes, qui hic adeſtis, omnia hac in re Francorum Regis conſilia peruenerint: (eſtis enim prohibiti) ſed quicunque ex hoc ordine eſtis, quibus eorum cognitionem aduerſariorum impotentia adimere non potuit; vel quos, adempta adhuc facultate, cognoſcendi tenet cupiditas: facite pro veſtra benignitate, vt rerum præteritarum apud vos pauliſper verſetur recordatio. Inde vtrique conſequemur, vos, vt cognoſcere poſſitis quid inter maledictum & certum crimen interſit: nos, vt noſtri apud vos tam ſolicite purgandi vitemus neceſſitatem. neque enim ad rem mediocriter pertinet, intelligere vos, nihil in cauſa hac omni Turcica Regem Chriſtianiſſ. molitum eſſe vnquam, nihil geſſiſſe, nihil tractaſſe, cuius ante quam quicquam vel gereret, vel moliretur, vel tractaret, aut frequenter hoſce ampliſſimos ſacri Imperij ordines non admoneret, aut ſententiam communiter omnibus ſuam, ſingulatim autem ijs, ad quos aditus ſuis legatis patuerit, non diligentiſſime atque amiciſſime aperiret. Extant credo per vniuerſam Germaniam (vt multum ſuppreſſa ſint) non vnarum ad ipſos Imperij ordines exempla literarum, quarum in quibuſdam demonſtrabat, vt Solymanus fœdus, vt amicitiam, vt opem ſibi vltro detuliſſet, quum eſſent qui eandem magnis oblatis conditionibus ambirent, eiuſque vellent eſſe in clientela: vt idem poſtea Solymanus eadem illa, ſed ampliore argumento iterum ac ſæpius repetiſſet: vt ſe demum dubitationi locum relinquere nolle pronuntiaſſet; *Franco vel pacato iam ſibi vtendum eſſe, vel aperto hoſte, nihil eſſe tertium.* Hanc ſibi imponi reſpondendi neceſſitatem, Rex aliorum minime ſecurus, quum vobis ſignificaſſet, iiſdem videre licet exemplaribus vt vos ſtatim interrogarit, *Velletis, cuperetis communes ſecum inducias honeſtas, veſtri otij & retinendæ dignitatis gratia, cum hoſte, qui vobis immineret, paciſci?* Quæ quum ad vos ſerio, neque ſemel tantum ſcripſiſſet, dicimus alijs ſubinde literis vobis eum oſtendiſſe, vti ad eiuſmodi demum inducias cogeretur, niſi oram ſuam omnem maritimam, quæ

latiſſi-

latiſſime in Narbonenſi Gallia pateret, hinc vicino minime pacato expoſitam eſſe vellet, illinc hoſti ſupra modum nautico apparatu inſtructo. Dicimus præterea Regem, quæcunq; prioribus literis vobiſcum de communicandis inducijs egerat, eandem his poſtremis iterum detuliſſe: vobiſq; Ordines ampliſſ. tam crebro quam hic recitauimus admonitis, tum deniq; de inducijs cum Solymano tranſegiſſe. An hoc per Deum immortalem, fuit Solymanum in vos concitare? an cum gente Turcarum de Chriſtiani nominis pernicie paciſci? Veſtram hic conſcientiam appello, ordinis iſtius Ampliſſimi principes, atq; delectiſſimi conſiliarij; ſi quicquam in hoc facto eſt, quod Regi Chriſtianiſſimo ſiniſtræ vllius ſuſpicionis notam inurat, qui & ea egerit, quæ ſibi erant neceſſario agenda, ſi conſultum vellet ſuorum ſaluti: & rationem veſtri habuerit, qualem eum habere oportuit, qui fœderatorum quieti vellet conſulere. Tum hoc magnopere à vobis poſtulo, vt redeatis in memoriam eorum, quæ ijs malis in quibus hodie (quod ad rem Turcicam attinet) verſamur, cauſam atque originem dedere. Scitis vt illa nunquam ſatis deploranda de regno Vngariæ controuerſia, principio Solymanum in Vngariam ipſam, mox in Germaniam quoque immiſerit. In hac ſedanda controuerſia vtinam tantum, Viri optimi, Regis Chriſtianiſſimi gratia apud partium alteram valuiſſet, quantum apud ſe valituram eſſe altera præ ſe ferebat. Nam ſi ſunt qui adhuc dubitent, quantum in ea pacificanda curarum, quantum laboris impenderit: ſi neque literis, neque chirographis, quæ permulta ſunt, fides habeatur: at certe Legatis vltro citroque frequenter miſſis, quorum nunc etiam nonnulli ſunt ſuperſtites: at viris quibuſdam in Repub. principibus, quin & Regibus quoque aliquibus credi oportet. Et Rex quidem Chriſtianiſſ. tametſi non tantum ſe interdum, ac volebat, proficere videret: nō tamen facile vnquam deſpondit animum, nec deſtitit initijs illis, quandiu poſtea valuit ipſius apud Ioannem Regem authoritas, commonefacere, precari, hortari, denique omnia facere, quo eius animum ad Solymanum (vt videbatur) reſpicientem inde auerteret: & auertit non ſemel, tandiuque in officio retinuit, tum ſua, tum Pontificis Clementis, tum illuſtri Regis Britanniæ opera, qui in id quoque incumbebant maxime, quoad neceſſitas (cui dicebat ille ne Deos quidem immortales repugnare poſſe) Regem miſerum ac calamitoſum ad extrema omnia deſcendere coegit. Itaque deſcendit, vt vidiſtis, Solymanumque Rege Chriſtianiſſ. partim inſcio, partim reclamante, ad ferendam ſibi opem aſciuit. Quæ poſtea ſunt conſequuta viuo Ioanne, poſtea etiam mortuo, vendicante ſibi regnum per tutores pupillo infante, tam libenter omittimus, quam cætera quoque (ſi liceret) prætermitteremus. Hoc quidem certe quod ſequitur, quia de eo mendacii ſumus inſimulati, prçterire ſilentio ſine ſcelere non poſſumus: Quod Solymanus & Vngariam rurſum inuaſit, & vexauit Germaniam, ipſum eſſe ſolitum vni Tunetanæ expeditionis iniuriæ acceptum referre, affirmantem contra promiſſorum religionem, ſuos hoſtes id bellum ſuſcepiſſe. Verum earum rerum ſit penes authorem fides: conſtat certe, Solymanum id diſperſis quam latiſſime per orbem terrarum literis teſtatum reliquiſſe: quumque Regij apud ipſum oratores, pro ſuo in Rempub. officio, hominem ab inſtituto reuocare omni ſtudio contenderent, vna illis expeditio Tunetana ſemper obiecta eſt, cuius ignominiam diceret ſe ſalua exiſtimatione ferre non poſſe: quæ tantum in ſuam contumeliam, nec in noſtræ religionis propagationem excogitata ſuſceptaque eſſet. Neq; vero hæc in eam partem accipi velimus, vt nos exiſtimetis vel bellum illud Africanum, aut ſi aliud quoduis Chriſtianæ dignitatis cauſa ſuſceptum ſit, improbare. Nam ſi ea mente fuiſſet Franciſcus vt improbaret, illud idem adornanti, opemque aduerſus Solymanum imploranti Cæſari peditum quinquaginta millia (quorum pars maxima eſſet è veſtratibus) equitum millia ſex, cum vi tormentorum ingenti, ad eiuſce belli ſocietatem non detuliſſet, vti & eo tempore liberaliter detulit, & inſequente anno per noſmetipſos Romæ in Pontificio illo Senatu iterum, & ſæpius cōfirmauit. Nec mirum videri debuit, ſi is faceret ijs rerum motibus, qui ſæpe antea, tum per ſeipſum, tū accepto in partē eius muneris Rege Anglo, qui libēs ad id ferebatur, idē ſe facturum, nō ita valde neceſſario tempore recepiſſet. Non igitur adhuc

Fran-

Lis de regno Vngariæ.

Tunetana expeditio.

Franciſcus Solymanum in Germaniam pellexit: non in veſtra reiquepublicæ viſcera eius accitu hoſtis graſſatus eſt. De reliquo tempore nunc eſt dicendum. Ad hanc rem autem diligenter quæſo animos veſtros, Viri ſapientiſſ. attendite, vt eam vere, perſpicue, exacteque cognoſcere poſſitis. Præter Pannonicas expeditiones reliquas, vnam Solymanus ſuperiore æſtate ſuſcepit: aliarum culpæ ſat oſtendimus nequaquam nos eſſe affines: quare ſuprema in nos transferatur potius, cauſæ nihil eſſe dicimus. Nam quod aiunt miſſum Rinconum in Orientem, qui apud Othomanum hanc contenderet: non confecit tamen. At enim ſi in itinere non eſſet interfectus, cõfeciſſet. quis hoc diuinare poſſit? Quid ſi hoc dixero, & vere dixero, & vobis hic ꝑfiteor eſſe veriſſimum, habuiſſe in mandatis, vt prohiberet, vt omni & Regis, & priuata ſua gratia contenderet, quo à Germania, ab Vngaria à cunctis Reip. Chriſtianæ finibus ſe abſtineret, aliorſum impetum omnem belli, ſi tanta armorum flagrabat cupiditate, conuerteret? Redarguant aduerſarij ſi mentiar, quod ſane ſit illis facillimum. Nec enim homicidas illos arbitror, quum de trucidatis Legatis nũtium adferrent, in mandatis, quæ Legatis à Rege diſcedentibus ſcripta ſignataq; data eſſent, reddendis, negligentes fuiſſe. Et profecto quoſcunque indices de miſerorum nece adhuc habuimus (habuimus autem multos) eoſdem de interceptis ipſorum mandatis, ac literis habuimus. Neque ſi non habuiſſemus, eſſet tamen credibile, quum veſtem, quum torques, quum annulos, quum ipſam animam eripuiſſent: cui rei præcipue inſidiabantur, quam maxime petebant, mandata, literas, commentarios, ei rei ſponte ſua (quum nemo eſſet qui intercederet) homines verecundos ſcilicet peperciſſe. Quo magis iſtorum admiror improbitatem dicam, an perfidiam? qui cum hæc ita eſſe ſciant, quum apud ſe habeant, tamen non proferunt, non fatentur; patiuntur autem iſtos interim Principes de Rege affine, & conſanguineo ſuo male exiſtimare, voſipſos, aut veſtrum aliquos in eodem forſitan errore verſari. Obijciat nobis hic aliquis Paulinum Regis miniſtrum, qui Rincono in iſta Legatione ſucceſſerit, apud Ænobarbum præfectum claſſis Turcicæ fuiſſe conſpectum: permagnam inde ſuſpicionem colligi, quod venerit Ænobarbus, id Regis opus fuiſſe. De Paulino mox dicemus. De claſſe, vnum eſt quod veſtris animis omnem facile ſuſpicionem detergat. Scitis opinor, quantus noſter terreſtris exercitus anno ſuperiore agrum Ruſcinonenſem, ad maris Hiſpanici oram ingreſſus ſit, vtique ibi Parpinianum obſederit. Quod re infecta domum redierit, omnes exiſtimant in cauſa fuiſſe vires Cæſaris maritimas, quibus noſtra claſſis erat inferior. Si de Ænobarbo Rex cogitauerat, ſi accerſere voluerat, quando potius accerſere debuit, quam illo tam neceſſario tempore, quo per eum maris imperium hoſti adimere potuit? at conſtat, tunc non feciſſe. Dicat aliquis, accerſiſſe ſane, ſed vt eo anno veniret, efficere non potuiſſe. Quid tam ſit ridiculum? Nam ſi in annum inſequentem expectabatur, quod ſciri oportebat, non Regem putatis in eundem quoque annum illos Ruſcinonenſes conatus dilaturum fuiſſe? Sed non diſtulit, ſed claſſem Turcicam non expectauit, neque poſteaquam anno inſequente ea venire dicta eſt, inſignem vllum apparatum terreſtrem, cum illo maritimo (quum facile poſſet) coniunxit. Relinquitur ergo vt non accerſierit, vt quidem non accerſiſſe, & nos hic aſſeueramus, & quo exaudire omnes facilius poſſitis, clariſſima voce profitemur. Nunc de Paulino eſt reſpondendum. Fatemur ſucceſſiſſe Rincono, fuiſſe in claſſe Ænobarbi: ipſum per mare noſtrum nauigantem ab vſque Thracio Boſphoro proſequutum eſſe. quid multa? etiam hoc addemus (ſi placet) cum ipſo nonnullis de rebus nonnulla conſilia, ſed ea optima ac ſalutaria communicaſſe. Nec enim Rincono interfecto noluit Franciſcus ſuum morem retinere, qui ab omnibus probaretur, in quo vel veſtros Cæſares imitaretur, de Legato apud Othomanum habendo. Miſit igitur Paulinum: nec ita repente miſit, dum init apud ſe rationem, quomodo ſitim iſtam inexhauſtam, & redundantes ſuorum Legatorum ſanguine gladios, aliqua ludificatione fruſtretur: quæ mora vtinam non eam attuliſſet iacturam Reip. dum interim nemo apud Solymanum eſt, qui vel ipſam Rempub. (quod Rinconum facturum

Francica Legatio ad Soliman.

Barbaroſſa.

Parpiniani obſidio.

Rinconus Paulinus.

fuiſſe diximus)ſapienter tuendam ſuſcipiat,vel animum mitiget hominis,de interfectis qui ad ſe mitterentur Legatis accenſi. Hic Paulinus igitur: poſtquam aliquãdo ſenſit parum illic ſibi eſſe negotij, bellum hic terra marique aperte geri, cõmercijs quæ in Ægypto & Syria nobis eſſent, per Cæſarem, qui mare Liguſticum, Sardoum,Siculum obtineret,facile interdictum eſſe: Ænobarbum naualem apparatum in prouincias Cæſaris moliri:pro magno habuit,poſſe huic ſe comitem adiungere.Itaque adiunxit,ab eoque vſque dum appulit Maſſiliam,ne veſtigium quidem diſceſſit. Hoc puto minime à viris bonis reprehendendum: illud vero etiam commendandum,quod quacunque nauigauit Ænobarbus, factum eſt Paulini diligentia, ac fide (qui ad iſtius apparatus famam id erat curare iuſſus) vt quæcunque littora, quaſcunque oras ille attingeret, dempto tantum hoſtico, manus ab omnibus abſtineret.

Nicea obſidio.

Quod vero in Niceæ obſidione, quæ poſt paulo conſecuta eſt, iſti tantopere de nobis triumphant, audite quæſo vt ſe res habuerit, nihil enim affingam: nec recens modo eſt,verum & præſens quoque eorum, quæ dicturi ſumus, memoria. Ænobarbus vbi primum mare Liguſticum ingreſſus eſt, nihil habuit antiquius, quam vt Andream Auriam Cæſarianæ claſſi præfectum, qui ſecum de rei naualis gloria certare vellet, opprimeret. Igitur hominem omnibus tanquam veſtigijs perſequitur: vbi videt conſequi non poſſe, ait conſtare ſibi rationem quomodo Niceam occupet, arcem (quod nemo neſcit) ad Imperium maris Liguſtici maxime accommodatam.

Grinianus.

Id Griniano viro prudentiſſimo, qui pro Rege noſtræ prouinciæ præerat, demonſtrat: rogat vt quamdiu in arcis obſidione diſtineretur(quam ſi occupet, ſibi habere velit) loca mediterranea interim tuta ſibi præſtet ab omni hoſtium iniuria:aut ſi malit Grinianus munus obſidionis in ſe recipere,pollicetur ipſe viciſſim ſeſe, qui claſſe valeret, omne maris periculum præſtaturum, neque impediturum quominus capta à noſtris Nicea Rex Chriſtianiſſ. potiatur. Quid obſecro vos,Grinianus faciat,homo tum pius, tum minime ad inſidias apertus? patiatur munitiſſimum maris Liguſtici propugnaculum, quod vetus ſit patrimonium Regis, indubitatumque, vbi ſit portus mille nauium capax, quo poſſit, quoties neceſſitas ingruat, Othomanus nominis Chriſtiani hoſtis,naues,viros,arma,commeatum in ſupplementum abuſque toto Ægæo mari, & Æolico mittere, venire in Ænobarbi poteſtatem? Nonne in hac Niceæ obſidione, quæ à nobis eo nomine ſuſcepta eſt, vt culpa aliqua fuerit (quæ tamen nulla fuit) ſatius erat nos & obſidionis tædia, & pericula oppugnationis ſubire, cum nonnulla ſpe eius expugnandæ, quam ſpem eandem, qualiſcunque ea eſſet, Ænobarbo relinquere? At enim neutrum faceremus: arceremus hominem ora noſtra maritima, igni, aqua, tellure interdiceremus. Licebatne eum arcere,qui pacatus & minime hoſtis, ipſo induciarum tempore veniret? & ita veniret inſtructus, vt prohibendi non eſſet facultas, quum in apparatu nauali pares illi eſſe non poſſemus? Fuiſſet hoc extremæ amentiæ, quum illo in mari inferiores aliquanto ſint noſtræ opes, vel vnius Cæſaris opibus, Othomanum inſuper nobis ad rationem inimicitiarum adiungere. Quare negamus in hac obſidione quicquam eſſe à nobis commiſſum in Chriſtianam Rempublicam: in nos quidem ipſos à nobis peccatum eſſe, facile fatemur. Niſi enim Reipub. in auertendo ab oppugnatione Ænobarbo tam ſtudioſe proſpexiſſemus, iactura à nobis tanta facta non eſſet, quantam virorum, armorum, commeatuum fecimus. Neque eſt aliud quod ea in re nobis præterea obijci queat, niſi tritum illud, & iam toties decantatum. Quod arma cum prophana gente aduerſum Chriſtianos (hoſtes quidem illos, ſed tamen Chriſtianos) communicauerimus. Verum id quam innocenter, quam moderate, quam religioſe, ſuperius vobis expoſuimus. Quanto amicorum beneficio, teſtis eſt Italia prope omnis, quæ prætereuntem Ænobarbi claſſem tantum de littore ſalutauit. Quanto etiam inimicorum, Genuenſes in fidem quodammodo Cæſaris recepti, tamen ipſi quoque fatentur. At licebit hic, credo, per veſtram modeſtiam nobis in cauſæ defenſione, optime quidem, ſed forſitan apud vos propter inimicorum calumniam dubiæ, id vſurpare, quod vel in maxime aperta cauſa nemini vnquam vitio datum eſt, vt vel clauum clauo truderet, vel ſuum factum de aduer-

ſarij

ſarij facto iudicibus probaret. Obſecro igitur vos, Viri perſpicaciſſimi, vter magis reprehendendus eſt, iſne, qui quum iuſtiſſima arma ceperit, in eis armis exercendis milite barbaro, non in rem militis, verum in ſuam ipſius vſus ſit: an is qui generi hominum eidem, barbarorum ſcilicet, in cauſa armorum longe diſſimillima ipſorum commodo militauerit? vter magis culpæ obnoxius, iſne qui in ſuo repetendo ſuorum, hoc eſt Chriſtianorum ſanguini pepercerit, alienorum periculis ſua pericula texerit: an is qui alieniſſimarum gentiũ gladijs Chriſtianorum vitam, pro homine maxime & à religione & à fide alieno, obiecerit? Si qui hæc fecit, non reprehenditur, imo ſi omni laude à ſuis fautoribus cumulatur; vos æquiſſimi cauſarum, ac rerum æſtimatores, ſaltem hoc dabitis alteri, vt de ſuo facto illo minime reprehendatur? Verum hæc nolite exiſtimare, Ampliſſimi ordines, nos perſtringendi Cæſaris gratia (quem honoris cauſa nominamus) in medium proferre. Neq; enim ſi proferenda non eſſent, ſi ſupprimenda ea ipſe duceret, Africanam illã expeditionem, quam pro Rege Tunetano eum ſuſcepiſſe vidiſtis, inter res à ſe præclare geſtas locum ſibi vendicare fineret: nec in reditu, aut Vrbem terrarum dominam ouans ingreſſus eſſet, aut ab Vrbis eiuſdem principe omni exquiſitiſſimo apparatu excipi voluiſſet. Quod ad Regem Chriſtianiſſ. attinet, equidem non dubito quin ſit facile paſſurus, factum illud Cæſaris vel in cœlum (ſi ita placet) extolli: modo ſibi ab ipſo interim concedatur, ſuum viciſſim minime, vti ab imperitis fit, vituperari. Nam quid tandem, Viri nobiliſſimi, Rex iſta rerum perturbatione faciat? Bellum ab ipſo neceſſarium geritur cum principibus totius Europæ longe potentiſſimis, & ijs principibus, qui non diſſimulent, quinimo (quod vos ſcitis) palam ꝓfiteantur, nunquam ſe conquieturos, etiam vt Germaniæ omni pereundum ſit, donec funditus hominem euerterint: vt interim taceam conſenſum illum Regulorũ, ciuitatum, conuentuum, qui quia vnius auctoritatem ſequantur, in eandem Regis perniciem ex illius decreto coniurauerunt. Hæc cum ita ſint, videte quæſo quam iniuſte, quam nullo aut veterum, aut recentium exemplo nobiſcum agatur.

Francorum regnum.

Regnũ illud Francorum florentiſſimum, nobiliſſimum, firmamentum (quandiu à finitimis vexatum nõ eſt) Reip. Chriſtianæ, vobis, Proceres Germani, vetuſta neceſſitudine, & propria quadam (vt ſic dicam) germanitate coniunctũ, hoc tempore, hoc (inquã) tempore, à fronte, à tergo, à lateribus, ab hoſtibus infeſtiſſimis petitur, obſidetur, vallatur: nobis ad ferendos tantos, & tam incredibiles impetus non ſatis eſt militum domeſticorum, propterea quod plebem Gallicam maiores noſtri agriculturæ magis aſſueſcere, quam rei militari voluerunt. Itaque pedite extero nobis opus eſt, vt multis ante ſeculis opus fuit, quoties bellum maximum gerendum fuit.

Cæſaris edicta.

Hoc Cæſar qui ſat cognitum haberet, propoſuit edicta (vt leuiſſime dicam) ſeueriſſima, *Nequis Germanus miles Franco militet: qui militauerit, capite luat:* cum vxore quidem, ac liberis mitius aliquanto agatur: Italis autem, quod fere his nitamur duabus nationibus, pœna prope conſimilis infligitur: quicunque aut in Galliam, aut in quaſcunque Regis ditiones patent militi aditus, omnes magnis diurnis nocturniſque præſidijs circumſepſit: quicunque in itinere deprehenſi adhuc ſunt, trucidari omnes iuſſit, neminem ad Regem penetrare, quoad potuit, ſiuit. E diuerſo gentem, quam vt prophanam atque impiam decennium fere eſt exſecratus, nunc poſteaquam ſeſe in nos incitari paſſa eſt, ad militem euocandum, ad Germaniam in veſtro conſpectu omni iuuentutis robore ſpoliandam, ſummis præmijs inuitat. Neque interim licere nobis vult, omni Europæ ope atq; auxilio exutis, aliunde, neque ex Africa, neue ex Aſia militem euocare: ſi euocauerimus, ſceleratos, impios, inteſtabiles pronunciat. Deus immortalis, quæ lex grauior feratur, quæ atrocior pœna ſtatuatur, quam quæ in nos ſtatuitur, aduerſus eum, qui victus, qui profligatus, qui bello captus vitam precario agere cogatur? Si & noua iſta pluſquam imperatoria aduerſum nos edicta locum habeant, & omni externa ope nihilo ſecius excludamur, quid nobis deniq; fiat? quid miſeris & infelicibus Francis, cognatis veſtris ſuperſit, niſi vt ferreis manicis vincti, compedib. adamantinis obſtricti, iugulum irato hoſti hauriendum, ceruicem victori (quod ipſe iam præ ſe fert) implacabili feriendam præbeant? Maiores veſtri, Viri præſtantiſſimi, illi, ſæpe pro

Digitized by Google

Auxilia ab infidelibus.

iniuria arcenda, nonnunquam & pro vlciſcenda, non dubitauerunt gentes, non modo prophanas & à religione abhorrentes, ſed exleges, ſed impias, ſed efferatas, in homines & Chriſtianos, & aliquando morum ſanctitate claros, magnis ad ſe pollicitationibus, quum tamen aliorum ope non excluderentur, allicere. Sic Federicus Ænobarbus homines impios, eoſdē alter Federicus, cuius ſupra mentionē fecim⁹, ſibi in auxilium aſſumpſere: idem ante hos fecerant Honorius, Conſtantinus Conſtantis parens, Theodoſius iunior, Iuſtinianus ſecundus, Palæologus, Leo, omnes Imperatores, & pij, & à bonis omnibus optimi habiti. Poſſem adducere Hiſpaniarū Regem Maurogatum, & earundem Iulianum facile principem, alios item viros pios, qui alijs locis vel regnarunt, vel imperitarunt: ſed eorum malo vobis exempla propoſuiſſe, quorum exiſtimatio iſtius ſit ordinis exiſtimationi coniuncta. Ne Carolus quidem ille ob res in Repub. geſtas, Magni cognomentum adeptus, veſtri huiuſce Imperij idem author, & propagator, hoc exemplo interdum abſtinuiſſe traditur.

Carolus M.

Nos, vt maledictum, quod in nos hoc nomine confertur, aduerſarijs concedamus, minus tamen veſtris Imperatoribus fecimus. Inducias cum Solymano, honeſtas tamen, & nemini pernicioſas, à viris maximis ambitas, bona veſtra venia, qui ſæpe à nobis ſententias (vt ita dicam) rogati non improbaueritis, pacti ſumus. Eidem aduerſum hoſtem communem noſtrum bellum gerenti copiolas noſtras quaſdam, & triremes paucas ad menſes aliquot, tum in noſtri patrimonij vendicationem, tum vt hac via Reipub. caueretur, adiunximus. Si vobis, Viri præclariſſimi, ea re digni videmur, quos communi veſtra amicitia, antiquo veſtro fœdere arceatis: quorum Principem Regem Chriſtianiſſimum ex hoc ordine, cui iure adnumerandus eſt (nam Dux Mediolani eſt, pro eiuſque repetitione fidem veſtram ſæpe implorauit, ſæpe Senatum, quo omnis controuerſia à vobis ipſis decideretur, ſibi dari petiuit) ſi inquam æquum videbitur, vt quemadmodum ab aduerſarijs de Mediolani poſſeſſione, ita à vobis de ordinis iſtius dignitate eo nomine Rex Francorum deturbetur: multum proculdubio maiorum veſtrorum, quos commemorauimus dignitati, multum illorum memoriæ, quæ ſancta vobis eſſe debet, detrahetis: magnam denique apud omnes mortales perfidiæ notam illorum nomini inuretis. Quo ſcelere ne eos obſtringatis, neue illa labe perfundatis, qua vos quoque pro ea perſona, quam in huius amplitudine Imperii ſuſtinetis, ſi id fiat aſpergamini, veſtræ grauitatis eſt, Viri prudentiſſimi, veſtræque ſapientiæ prouidere: neque id tantum prouidere (quod eſt tamen maximum, vobiſque & huius maieſtati loci perneceſſarium) verum id quoque, ad quod noſtræ orationis vos hortabamur exordio, vt memineritis quo in ſtatu Reſpub. Chriſtiana ſit, vt ægrotet, vt angatur, vt iaceat, vt medicinam aut à vobis hoc tempore, aut aliunde nullam expectet. Quod præterea ſumus polliciti, vt vi omni ac ratione morbi explicata, nonnulla proponeremus quæ & ad veſtras iſtas cogitationes pertinerent, & ad medendi rationem non vulgare quidpiam adferrent: ea videlicet Regis Chriſtianiſſimi verbis vobis proponimus: vt ſi in retinenda Germaniæ Imperijque iſtius dignitate partes ipſius eſſe aliquas iudicabitis: ſi in ſananda Repub. in tollendis de medio contentionibus ipſum poſſe aliquid putabitis (vt quidem certe videri debet poſſe plurimum) cogitetis ipſi, quid ſuper ijs rebus ab alijs fieri oporteat potiſſimum, quid ipſe præſtare queat, quid efficere ſuo omni officio, honore, exiſtimatione, quam imminutam, aut ab amico neglectam eſſe nolitis. Faciet enim vt intelligatis, ipſum & veſtrum de rebus omnibus maximis, mediocribus, minimis, iudicium plurimi feciſſe; & quominus quieta, florentique Repub. frui poſſitis, per ſe minime ſtetiſſe. Aut ſi parum exiſtimatis generatim hæc proponi vobis, niſi ſpeciatim aliquid expromamus, quod magis veſtræ expectationi reſpondeat: ineatur, Sanctiſſimi ordines, apud vos ratio quo modo funeſta bellorum ſeminaria illa quæ toties referre piget, de medio tollantur, hoc eſt patiatur, qua eſt animi in vos propenſione Cæſar, aut vos à ſe hoc impetrare, aut ipſam Rempub. vt quarum rerum in poſſeſſione verſatur, ad Chriſtianiſſimum Regem pertinentium, vti quæ optimo iure, ſed vnde caſibus (vt ſæpe audiſtis) deturbatus eſt, ſibi illis rebus vti ſui per Cæſarem liceat, eaſdemque ipſo tradente obtineat, vt ſane ipſo-

Fr. Rex inter ordines Imperij.

Digitized by Google

ipſorum vtrunque ſuum obtinere, neutro impediente, æquum eſt. Hoc ſi fueritis aſſequuti, eadem opera effeceritis vt Rex communicatis inuicem (quod aiunt) Fortunæ euentibus, vires ſuas, opes, facultates, vitam denique ipſam ad Germaniæ quietem, ad vim omnem externam, quæ ei inferatur, arcendam, repellendamque, libenter vobiſcum & bona fide coniungat. Quo beneficio haud ſcio an maius aliud aut Germanica natio à populo omni ſibi neceſſitudine coniuncto expectet, aut vobis, Ampliſſ. ordines, quicquam proponi à quoquam queat, in quo aut dignitas veſtra magis acquieſcat, aut veſtra libertas. Quid eſt enim quod in poſterum ab omni gentium exterarum tumultu coniunctis ſemel Galliæ atque Germaniæ viribus pertimeſcatis? aut quæ eſt natio quam Sol aſpiciat, quæ vobis vim adferre cogitet, ſi intellexerit, eiuſdem in caſtris eſſe, iiſdem ſub ſignis militare, eidem parere imperio. hinc Germanici peditatus robur incomparabile, hinc florentiſſimas equitatus noſtri, & Francæ nobilitatis copias? Vel quid eſt quod de vobis cogitaturus ſit quantumcunque formidabilis hoſtis, ſi tantum auditu perceperit, Francos atque Germanos, quæ gens aliquando eadem fuerit, nunc repetita memoria prioris ætatis, iterum in vnam veluti ſtirpem coaluiſſe, copias, opes, facultates, vires communis ſalutis cauſa in vnum contuliſſe? Quum autem maiores noſtri (Germanos dico, ac Francos) non ita multis ſeculis Thraciam, Macedoniam, Cappadociam, Græciam omnem, omnem Aſiam, Syriam, Armeniam vtramque, ipſam Ægyptum (quæ prouinciæ partim ab infidis ſocijs tenebantur, partim ab infeſtiſſimis Chriſtiani nominis hoſtibus occupabantur) anni prope vnius, & alterius ſpatio, vel debellarint, vel ad ſuam authoritatem adiunxerint: Perſarum, Medorum, Parthorum tyrannos toties fuderint, quoties illi in aciem prodire auſi ſint: plus ſexcenta millia hoſtium & ſempiternorum, & in bellis exercitatiſſimorum plerumque parua manu, prœlijs ſemper maximis cæciderint, eundem victoriæ terminum, quem ſui progreſſus ac voluntatis fecerint: nos eorum ſoboles, ſi cauſam, ſi arma, ſi pericula, illorum exemplo inter nos communicauerimus, ſi vni Imperatori CHRISTO vnanimes, alacres vna militauerimus, erit credo verendum, ne minus fœlices ſimus in aris ac focis noſtris tuendis (quod vos tantum cogitare audimus) quam illi in aliorum inuadendis fuerint? Niſi ſiqui forte ſunt, qui vel noſtris exercitibus imperatores deſiderent, vel in imperatoribus fortunam. Sed ſiqui adhuc ſunt, qui de ea re dubitent, ij profecto neque ſatis intelligunt qualem Imperatorem Germania habeat, qualem Regem Gallia, quam ſapientes, quam fortes, quam & fœlices, & rei bellicæ peritos: quorum ducum apud ipſos conſilia valeant, qui flos iuuentutis, quæ liberorum propago illis ſuccreſcat: quorum liberorum in aliquibus paternarum laudum, gloriæque æmulatio haud obſcura iam appareat: in aliis, quibus nondum ætas id conceſſit, tamen indoles quædam eluceſcat clariſſimæ virtutis. Sed eorum bonorum, quæ commemorauimus, quietis iſtius, quam propoſuimus, tantę ac tam indubitatę ſpei fructus ad vos vt perueniat, in vobis ipſis ſitum eſt, Ampliſſimi viri atque ſapientiſſimi. Neque enim ſi ita vt debetis, in negotium hoc incubueritis, exiſtimo Cæſarem (de cuius egregia in Rempub. voluntate dubitare nos vetat congruens factis pleriſque, aſſidua eius & quotidiana oratio) non inquam exiſtimo Cæſarem illa, quæ ſi tantis comparentur rebus, pro nihilo habeantur, quum iuſte, quum religioſe, quum hoc loco petieritis, non libertati veſtræ, non Germaniæ quieti, non Chriſtiani nominis ſaluti eſſe condonaturum. Acceſſimus proxime ad veſtram de nobis ſpem, Viri optimi, niſi forte etiam eam ſuperauimus, quum vltro Regis Chriſtianiſſ. verbis (ſic enim in mandatis habebamus) ea vobis detulimus, quæ forſitan eratis verecundius ab illo poſtulaturi. Nihilominus, quoniam ad aliquid de morum quoque conſtitutione, & concordia religionis audiendum ipſo vos orationis exordio erexiſſe videmur: pauca hic quædam ea de re ſubijciemus. Scitis vt Rex Chriſtianiſſ. tum pietate animi quadam, tum ſua in vos adductus beneuolẽtia, nullum adhuc tempus intermiſerit veſtri rogandi, obſecrandi, monendi, quo tandem aliquid ſiue inter vos ipſos, ſiue communi ſuo veſtroque conſenſu conſtitueretur: vtque apud quoſdam ex hoc ordine Illuſtres viros, non vno in conuentu,

Coniunctio Galliæ cum Germania.

nec modo eodem, nunc per literas, interdum per oratores ſua omni ratione id inſinuauerit: denique vt illud idem ab cunctis Imperij ordinibus, Eslingæ, Wormaciæ, Haganoæ, atque hoc ipſo in loco perſæpe, non contenderit modo, verum efflagitauerit, ſuaq; ad vnum id omnia detulerit. Nunc quum eadem tempeſtate, ijſdem ſeditionum procellis, illis fluctibus ſchiſmatum agitetur Reſpub. Chriſtiana, quibus tum agitabatur: proſpicite animis veſtris, Viri prudentiſſimi, num vel Regis eiuſdem opera, vel induſtria eorum, qui ipſius fidem atq; authoritatem ſequuntur, vobis opportuna videatur, aut neceſſaria. Quæcunq; enim Rex pius, & amicus, vel in vniuerſum omnibus, vel ſingulatim aliquibus adhuc alibi ſuper ea re detulit, quæ videntur eſſe maxima, eadem ipſa, animi affectu eodem, ijſdem verbis deferenda hic vobis putauit. Pro quo ſingulari in vos ſuo amore, inque maieſtatē ordinis iſtius vetere ſua obſeruantia, ſi viciſſim eo ipſum loco habueritis, quo amicum fidum, vicinum pacificum, charum fœderatum, ac conſanguineum haberi oportet, maximam exiſtimabit ſibi vos gratiam retuliſſe.

AD

Digitized by Google

AD PRINCIPES, MAGISTRATVS, POPVLOSQVE GERMANIÆ, IN SPIRENSI CONVENTU Anno DMXLIV. habito, PAVLI RICII Oratio,

DE VITÆ MORVMQVE EMENDATIONE SERIO FACIENDA, ET BELLO IN TVRCAS ſuſcipiendo.

VENIENTEM *gladium Speculator cum viderit, & populo non annunciauerit, ſanguinem illorum qui peribunt, de manu Speculatoris requiram.* Ezech. 33.

Magna quidem & inconſulta exiſtimari poterit hæc mea hodierna fiducia atque præſumptio, qua ea quæ longo antehac temporis tractu nulla quidem potuit Romanorum Pontificum ſanctitas, nulla præpotentum Imperatorum authoritas, non Regum, non Principum ampla poteſtas, neque eruditiſſimorum Oratorum ſolertia, & conſummata dicendi facultas; nunc imbecillis ego, expers eruditione & eloquentia homo, hac rudi & inculta oratiuncula, adeo intrepide audere, aggredi & tentare videor. Verum hac noſtra tempeſtate ad tantum diſcriminis, ad tantum (proh dolor) calamitatis, & turbulentiæ deuentũ eſt, vt nulla jam Pontificum, Imperatorum, Regum, & Principum authoritate præeunte, nulla ſuadente Oratorum facundia, res ipſa vſque adeo admoneat, vrgeat atque impellat, vt niſi ſummus ille cœlorum Pontifex, orbis Imperator, & omniũ ſæculorum Rex & conditor Deus, qui pro communi mortalium ſalute, nec vnigeniti quidem filij ſui ſanguini pepercit, niſi (inquam) celeri clementia & miſericordia teterrimam gregis ſui ſortem inſpexerit, mox nil aliud quam fidei & religionis caſus & ruina, horrendumque Romani Imperij excidium, vaſtitas & deſolatio exſpectandum erit. Ecce Speculator religioſiſſimus Princeps & Rex Ferdinandus venientem properantemque immaniſſimi & furentis tyranni gladium vobis ſacri Imperij proceribus, vobis conſultiſſimis magiſtratibus, vobis Germaniæ populis omnibus annunciat: ne æternus ille judex, vltor, vindexque juſtus innocentium Chriſtianorum ſanguinem, qui aliorum tarditate & ſocordia effundi contingeret, de innocentiſſima ejus manu requirat. Horret quippe animus, mens ſtupet, & cor ipſum trepidat & contremiſcit mecum cogitando, ne dum viua orationis voce exprimendo miſerum & formidabile excidium, dirumque naufragium, quod Chriſtianorum diſſidio & torpore protinus imminere video. En fides jam confunditur, labitur religio, corrumpuntur mores, nullus nec Principum, nec populorum mutuus amor, nullus reſpectus honeſti, viget dominandi libido, viget habendi cupiditas, vigent ſolicitudo & ſtudia ventris, fraudes, rapinæ, incendia, arma. Sæuit interea, ſæuit furitque truculentiſſimus ille Turcarum tyrannus, vniuerſi turbator & perditor orbis, ac ſitientiſſimus Chriſtiani ſanguinis inſidiator & hoſtis: qui igne & ferro cuncta deuaſtat, regna ſubuertit, fidem obruit, ejus denique furore & rabie jã vniuerſa fere Iſtri Danubijque ora, & tota pene Illyrica tellus innocentium, heu Chriſtianorum, juuenum ſenumque, matrum & infantium ſanguine, & cruore madent, optimatum conjuges proſtituunt, virgines contaminant, captiuant, vendũt, cruciant, & ſordidæ ſeruitutis jugo ſubijciunt. Quod ſi immaniſſimi hujus tyranni ſæuitiam, & rabiem in Chriſtianam pietatem à primordio quis reputet, cogitetque miſerum & importabile jugum, quod ſpurciſſimum iſtud Barbarorum genus ceruicibus Chriſtianorum impoſuit; neminem tam inhumanum, tam rigidum Chriſtiani nominis hominem exiſtimo, qui non in gemitum, in mœrorem, & lachrimarum fontem prorumpat. Si enim magni & pij Conſtantini tempora inſpicias, ejuſque memoranda geſta attendas, perplane quidem intelliges, quod ſacra verita-

Ferdinand. R. Rom. & Vng. &c.

tis fides,& religio,per vniuerſam tunc Aſiæ,Africæ, & Europæ plagam veluti limpidiſſimus Solis radius effulſerit: nulla erat gens, nulla cogniti orbis natio, quæ Chriſtianorum non pateret Imperio,quæ non militaret ſub vexillo crucis, & genu flecteret in ſublimi & inſcrutabili nomine Ieſu. Pax alta,& ſecura erat quies, omni Chriſtiani nominis genti,gens ſancta,gens electa & populus acquiſitionis. Donec tentator malorum Sathanas,horrendum illud Arabiæ monſtrum,aſpidem & Draconem Mahumetum excitauerit, qui Diabolico inſtinctu ementita fide, ficta ſanctitate,Chriſtianis animis inſidiari cœpit, & vepribus, acerrimeque pungentibus ſpinis,ſemitam & iter Chriſti viatoribus intercipere conatus eſt,& anguſtam æternæ ſalutis portam obſtruendo,lata via omnium turpitudinum & ſcelerum plena incedere compulit, ac ſub exitialis & pernicioſæ libertatis ſpecie, totius ferme Aſiæ & Africæ rudem quidem & barbaram gentem ad ſui interitum & perditionem allexit. Solet enim ſtolidum & ignobile vulgus, alioquin ad ventrem & pecudum vitam pronum,longe facilius ad illorum trahi obſequium, qui concupiſcentiæ & libidinis frena relaxant,quam illorum obtemperare monitis,qui ad religionem,ad morum vitæque mundiciem intendunt. Quemadmodum & nos ærumnoſo hoc ſæculo,cum non parum Germanorum dedecoris, & animarum & corporum jacturæ longe lateque experimur. Quippe puerorum inſtar, qui promptius lætiuſque obædiunt cuiquam inerti & petulanti homini, qui xeniola, poma, & crepitacula donat,effrenamque euagandi & curſitandi licentiam, ad eorum miſeriam & ruinã concedit,quam vt probo & erudito pateant pædagogo, qui virgæ & ferulæ minis, puerilem inquietudinem & inſaniam coercere,eamque ad virtutem capeſſendam, ad vitæ incolumitatem,& gloriæ incrementum inſtituere nititur.

Mahumet.

REDEAMVS VNDE DIGRESSA eſt oratio.

HIs igitur impij Mahumeti fallacijs,his fraudibus & præſtigijs pedetentim hoc malum irrepſit,& tantum virium ſibi vndique deſumpſit eundo, vt jam ortum & occaſum & Solis occupet vtrumque cubile:nulla fere ſit cœli plaga, nulla ſublunaris machinæ regio,quæ funeſta hac lue infecta,& fœdo Mahumetorum ritu cõtaminata non appareat. Quocunque vertimus oculos, quocumque cogitatione percurrimus,vbique de Mahumetana colluuie hoſtes, perſecutores & fidei coinquinatores nos circumdant.Sicque in anguſtum coartati ſumus,vt ex tanto ſpacioſiſſimi olim Chriſtiani orbis ambitu,nec vnus quidem Europæ ſuperſit angulus, in quo ab hoſtium incurſionibus & Chriſtiani nominis deſolatoribus,tuto degere nobis liceat. Si vero ſingulas per ſeriem cædes,& clades ab initio Chriſtianæ calamitatis recenſere velim, & ea omnia quæ noſtra ignauia & ignominia ad hunc vſque diem amiſimus,enumerare dixerim,tranſiret vtique dies,præteriret & nox, nec finem noſtra haberet oratio.Tranſeat ergo omnis Aſia, omnis Africa, taceamus veterem ignominiam:recentiora quoque Conſtantinopolis,olim Chriſtiani orbis oculi,Trapezuntij,Euboeæ,& Illyris horrenda excidia prætereamus. Lamentemur & defleamus ea quæ paulo ante acta vidimus, & præſentibus annis noſtros ante oculos verſantur.

Vidimus(nondum ſex circumuoluuntur anni)Rhodiorum inſignem Europæ Inſulam,& Tyrrheni æquoris, totiuſque Italiæ, interioriſque Hiſpaniæ & Galliæ littoris præſidium & columen ingenti Chriſtianorum turpitudine & clade expugnatam,captam,& in miſeram barbarorum ſeruitutem redactam. Paulo poſt Belgradum,quam Græcanicam Albam vocant,vnicum regni Pannonum, & Germanorum Imperij antemurale,& propugnaculum,noſtro diſſidio atque ſocordia cruenta expugnatione ſuperatam,perditam,& in Turcarum coloniam ſubactam vidimus. Sileo tot interea per Illyrim,Carniolam,& per Pannoniam incurſiones, incendia,capturas,cædes,& tot millium animarum exterminia, miſerabile horrendumque auditu. Vidimus nouiſſime inclyti,& toto terrarum orbe celebrandi Vngariæ regni,vniuerſæ Chriſtianæ militiæ ſcutum & munimentum, lugubrem & lacrima-

crima-

Digitized by Google

crimabilem ruinam,& deſolationem,qua immanis ille Chriſtiani nominis hoſtis, tanta atrocitate, tanto furore,& rabie debacchatus eſt in Chriſtianorũ ſanguine, vt id abſque acerrimo cordis cruciatu,abſque mœrore,& gemitu,nec per me quidẽ narrati,nec à vobis audiri poſſe exiſtimo. Vbi præpotentem innocentiſſimumque Ludouicum Regem,pie & ſtrenue pro Chriſti cruce militantem, in primo floridæ juuentutis limine , teterrimo conflictu & pugna proſtratum ſublatumque , & vno temporis momento(ò perfida,ó impia & crudelia fata)vno inquam temporis momento , & vita & regno priuatum exutumque vidimus. Numeroſo & ſtructiſſimo ejus exercitu profligato,& ad internecionem quaſi fuſo & deleto. Et quot ibi orthodoxi pijque antiſtites , quot ſtrenui & nobiliſtemmate trucidati ſunt Duces? quorum alius haſta transfixus,& per caſtra delatus,alius palo trajectus , alius jugulatus,alius medio ſectus,alius patibulo affixus,alius aquarum gurgite abſorptus , alius flagro conſumptus,alius viuus defoſſus,alijſque horrendis , & inauditis nouæ mortis ſupplicijs affectus. Nondum tamen impius ille tot occiſorum ſanguine ſatiatus,mox impetit furitque paſſim per campos , per rura,oppida,vrbes,vbique incendia,vulnera,tormenta,cædes.Nulla perfidus ille promiſſa,nulla concordiæ fœdera ſeruat,& contra naturæ leges,contra humanæ pietatis jura infantes , infantes de maternis vberibus & vlnis jugulat,in cunis transfodit , vel ad parietẽ fracta ceruice conquaſſat,matrem ſtrangulat,ſenem parentem de tecto præcipitat,juuenem medio ſecat,vel diris horrendiſque tormentis diſcruciat,& ſi quos carcere aut vinculis tenet,vel concatenatos per rapidos torrentes transducit , aut illaqueato collo per impetuoſa flumina traijcit , non ad humanum aut honeſtatis vſum, ſed ad ſupplicia,vel ſordidam aut omni morte amariorem ſeruitutem reſeruat Talia adeo truculenta,ſic impia & nefanda facinora,nunquid auris humana, nedum Chriſtiana,aut mortalis ſenſus , abſque mœrore & ſuſpirijs,abſque gemitu & ejulatu audire vel cogitare poſſet. Nulla ſiquidem gens tam fera , tam rigida , nulla ſic inculta & Barbara natio,quin pro patriæ ſalute.pro gentis ſuæ ſecuritate & pace,opes,corpora, vires , animumque profundat. Quinimmo & ſtolida ac viliſſima animantium, grues,formicæ,apes,& id genus,pro vita & incolumitate gregis ſui tuenda , perpetuis duriſque laboribus inſudant , & ſua cujuſque munia ſedulo proſequuntur & curant,confligunt,pugnant,& pulchram (vt Maro loquitur) petunt per vulnera mortem. At prudens & diuinum animal,ſanctum Chriſtianorum genus,tot prophetarum oraculis prænunciatum,Chriſti cruce conditum , Apoſtolorum prædicatione ſolidatum, Martyrum ſanguine roboratum,Sanctorum legibus , & doctrinis excultum, diuorum Imperatorum,Regum & Principum religione,armiſq; tutatum,modo ad ſui deſolationem,ad miſerabile ſui excidium,& cladem (proh pudor)ita ſocors , ita ſomnolentum ſtupidum & inſenſatum jaceat. Nam & adamas omni metallo,& ſaxo durior,ſolo hirci ſanguine emollitur,& eliqueſcit : at Chriſtianæ pietatis hominum,ſic aſpera,ſic rigida ſint præcordia,tam dura ſint pectora, vt tanta,& nunquam ſatis deploranda innocentium Chriſtianorum cæde, ſanguine & cruore atteri,molleſcere,aut vlla in parte flecti nequeant.O miſeram,o miſeram,miſeramque ſponſam talibus commiſſam paranymphis,qui ejus aduerſus calumniatores tutelam,non modo negligunt,& floccipendunt,ſed eam inſuper nonnulli fucato ſuo dogmate , fallacibus prauiſque doctrinis prophanare , & effrena (quam Chriſtianam vocant)libertate , & libidine diſſipare & ſubuertere,nullo vnquam temporis momento deſiſtunt. Vbi vbinam priſca illa Germanorum gloria, & omnibus ſeculis formidabilis fortitudo,& ſpectata virtus, qua Germanas duriſſimas bello gentes,nec à Romanis quidem orbis terrarum dominis,licet non ſemel crudeli animo petitas , nuſquam tamen victas & ſubactas legimus ? Vbi vbinam prior illa Germanorum victus modeſtia,& ipſa pacis & concordiæ altrix, diſſidij & ſimultatum expultrix,frugalitatis & parſimoniæ virtus ? Qua Germani præ cæteris mortalibus (ſi præſtanda eſt Hiſtoriæ fides)auri & argenti maximarum peſtium fuere ſpretores , qua & omnem veſtimentorum ſpernebant cultum,& amictuum protinus abijciebant blandimentum,qua & vini contemnebant,ac ignorabant , vſum,nec aliunde id importari permittentes,quod ejus intemperie, & luxu mentẽ hebe-

Ludouici Reg. Vng. cadus.

Turcica Tyrannis.

Chriſtiana libertas.

Germanor. priſca virtus.

hebetari, & ad labores homines molleſcere & effeminari arbitrabantur. Vbi vbi denique prior ille Germanorum fidei feruor, & pertinax religionis cuſtodia & obſeruātia? cujus merito eximium Imperij decus, quod primo ab Aſſyrijs, Perſis, Macedonibus ad Romanos peruenit, vltimo loco ad Germanos cōmigrauit, vti ad eos qui præ cæteris nationibus digni habiti ſint, quibus Chriſti vexillum, ejuſque reipublicæ cuſtodia & gubernacula committantur. Nunquid tanta, & omni æuo memorabilis extincta eſt Germanorum gloria, tantus roboris & fortitudinis ſplendor euanuit, vt nulla ſit reliqua reſipiſcendi facultas, nulla expectatio priſtini decoris, laudiſque recuperandi? Longe & procul auertant id Superi. Quinimmo ſi vlla vnquam futura eſt ſpes labentem Chriſtianorum orbem reſtaurandi, ſi vlla datur fiducia orthodoxam pietatem in priſtinam ejus ſpeciem ſuumque vigorem reſtituendi, hanc vel maxime quidem in Germanorum præſidio, virtute, & ope ſitam exiſtimo. Cum innata ſint Germanorum proſapiæ fidei, religionis, & militaris diſciplinę ſemina. Quæ tametſi modo non coaluerint, obſtantibus diſſidio, pompæ libidine, & intemperie victus, quæ præclaram hanc ſementem obnubilant, ſuffocant, & corrumpunt, facile tamen in priſtinum virorem floremque reſurget, ſi hæc tria omnium quidem malorum radix & fomentum abſtuleris.

Imperium Rom.

Concordia.

Diſſidium namque, liuor, & ſimultas quantum incommodi, quantum damni, & ruinæ humanæ ſocietati afferat, concordia vero & amor quantum incolumitatis, & vitæ dulcedinis pariat, operæ preciū minime fore exiſtimo id longa verborum & orationis ſerie oſtendere, cum id palam, clariuſque res ipſa demonſtret, naturæ quoque, & rerum ordo, immo & ipſa jumentorum conditio doceat, & ſacra authoritas multis quidem modis admoneat. Concordiam enim & vnanimitatem tanti facit diuina authoritas, vt eam religionis etiam obſeruantiæ, & altaris ſacrificio anteponendam ſtatuit. *Si offers*, inquit, *munus tuum ad altare, & ibi recordatus fueris, quod frater tuus habet aliquid aduerſum te, relinque munus tuum ante altare, & vade prius reconciliari fratri tuo.* E diuerſo diſcordiam, & odia vſque adeo abhorret diuina ſollicitudo, vt & ipſum nephādum idolorum cultum diſſenſionis ac diſſidij crimini poſt ponendum docuerit: *Particeps*, inquit, *idolorum Effraim dimitte eum, diuiſum eſt cor eorum, nunc interibunt.* Omne enim regnum (inquit veritas) *in ſe diuiſum deſolabitur, & omnis ciuitas, vel domus diuiſa contra ſe non ſtabit.* Docuit idipſum claro experimento prudens vir Sertorius. Duos enim equos in medium produxit, vnum ſolidum robore & floridum annis, alterum vero languidum, tabe & annis confectum, exinde languidi & ſqualidi equi caudam juueni & viribus potenti homini euellendam tradidit: Floridi autem & robuſti equi caudam, imbecilli & ſeni homuncioni eruncandam commiſit. Tum vir juuenis ſuo robori innixus, & tabidi equi imbecillitate inſpecta, caudam vno & perpetuo tractu totam inſimul extirpare incaute ac temere, & fruſtra denique præſumpſit. Senex vero homuncio, perſpicacius rem conſiderans, ipſius floridi & robuſti equi caudam in exiles portiunculas diuiſit & ſparſit, quas minutatim & tractuum frequentia extraxit, ita vt breui temporis ſpacio vniuerſam robuſti equi caudam tabidus ille ſenex nulla moleſtia, nulloque labore funditus euulſit. Quo ſapiens vir ille admonuit, quodcunque exiguum & tenue robur, ſi concors, ſi junctum fuerit, non facile etiam à ſolidiori ampliorique potentia vinci aut ſuperari poſſe: è diuerſo quod valida & perampla poteſtas, ſi disiuncta & ſparſa fuerit, à quauis exili & imbecilli manu opprimi, ſubjugari, & extingui poterit. Docet idipſum ſagax jumentorum inſtinctus, quod ſtrenuus ille Dux Dacum Cotio in Principum illius gentis conſeſſu prudenti quidem facto oſtendit. Duos enim ferociſſimos canes congredi, & in inuicem ſæuire permiſit, quos vbi acriori certamine, & rabie ferocire cognouerit, lupum clam ſuperimmitti juſſit, quem canes cum vidiſſent, e veſtigio, omni eorum lite dirempta, concordi fœdere in lupum profligandum conuerſi ſunt. Si igitur bruta ſtolidaque jumenta priuatum certamen & odium, vt in communem hoſtem inſurgant, deponere non dubitant: tu qui rationis compos es, homo, qui Chriſtianæ pietatis cultor, qui rerum publicarum moderator, quid debeas, quid ad te ſpectet, tuipſe cogita & conſidera. Docet idipſum naturæ & rerum ordo, quod vniuerſa quæ natura ipſa effingit atque producit, ſola concordia gignit, ac

Oſee 5. & 10.

Digitized by Google

ac genita conſeruat,quod quamuis in omnibus & ſingulis,quæ naturæ opere conſtant,plane appareat, euidentius tamen hoc in noſtra humana compagine videre & experiri licet. Vbi ſi concordiam,& mutuam membrorum opem abſtuleris,mox in tabem & corruptioné tota corporis tui moles redigatur,neceſſe erit.Noſti haud dubio ſapientis apologum, quem & nunc ſedulo rogo attendas. Pedes & manus conqueſti de viſcerum tranquillitate,& ocio ventris, ſuoſque perpetuos motus & agitationes lamentantes,ineunt demum conſilium, quo decernunt nil exinde operis & miniſterij ſui impartire viſceribus & ventri. Venter autem & viſcera inanita,à pedibus manibuſque ſolitum ſibi ſubminiſtrari petunt alimentum, illi ſtolida pertinacia negant.longa tandem inedia,& defectu reſtaurantis, jam innatus calor hebetatur,& vis naturæ labitur,ipſi quoque manus & pedes titubantes, & jam naturæ caſum perſentientes anxie ſollicitant,& omnem operam dare, opemque pręſtare feſtinant: at ſero nimium, jam proſtrata eſt eorum mouendi & agitandi virtus,deeſt & ventri cibum concoquendi facultas. Euenit denique ex pertinaci illo membrorum diſſidio, vt paulo poſt ſqualeant omnes corporis artus, extinguatur calor,ſpiritus euolet,& vniuerſa demum compago in putridum cadauer conuerſa ſit. Apologus,noſtri temporis calamitatem perplane,ſi aduertis, deſignat: vbi pedes & man⁹,ruris ſcilicet coloni,opifices,& plebei,aduerſus reipu. viſcera & moderatores,nefanda temeritate inſoleſcunt.Rudes enim agricolæ, & plebei, Principũ & magiſtratuum munia & gubernacula ambiunt,macellarij & piſtores ſacerdotij miniſteria & opera ſibi præſumunt. Sutores & cerdones legum & ſacrorum Canonum interpretes jactitant.Mulierculæ(o inſania, o furor)mulierculæ de myſterijs, & reconditis fidei Sacramentis philoſophari,& cenſere non dubitant.Caue, caue inquam,iterum dico caue,& cœli auertant omen,ne & tu, niſi maturius ocyuſque reſipiſcas, & animum à contentione,& liuore temperes,ac vnumquodque reipub. tuæ membrum id muneris exerceat,quod diuina ſanctio,& naturæ ordo cuique diſtribuit mox parem experiaris exitum,quem & præfata diſſidentium membrorum compago miſere perſenſit.

Apologus.

Luxus vero inanis pernicioſiſſima reipublicæ labes,quantum jam vniuerſam Germanorum gentem occupet,& quam procul hæc ipſa à majorum ſuorum frugalitate & modeſtia degeneret,nemo eſt qui non iudicat. Rarus ſiquidem homo ille, cum quantumlumcunque nobilitatis jactitet,vel alicujus opulentiæ ciuem,mercatorem,vel opificem agat,qui indumentorum cultu lanea dignetur veſte, niſi exotico & peregrino Britañiæ aut Hiberniæ vellere contexta: qui non ignominioſum putat ouinis vulpiniſque tegi pellibus,aut qui vulgaris lanificij pileo,& ſago ſit cõtẽt⁹: niſi bino & trino ex oloſerico,& purpura martrina aut ſebelina (vt vocãt)pelle ſubducto,ſplendeat indumento,& niſi pileo(quod byrethum appellant)ex Lugdunio Galliæ aduẽtitio luxuriet, coccineo margine circumſepto,& aureis exculto fibulis,cum ſinuoſis ex purpura vittis,idque ſciſſurarum varietate,flatibus, imbribus æſtuantibuſque ſolis radijs ſit peruium. Diploide quoque & caligis cum fuluo,aut vermiculari ſubſtrato ſerico,quod per fiſſuras, & rimulas ſexcentum transfulgeat: necnon & byſſina camiſia,aureo,& acupicto circumdata collo limbo, ſimilique faſtu & pompa laſciuiat. Taceo inexplebilem menſæ,& obſoniorum libidinem, qua non tribus,non quatuor eſculentis,non vna vel bina vini,aliorumque potuum varietate ſunt contenti: neque ſatis reputant,bis terque in die ad menſam recumbere,niſi & ſomnifero noctis poculo Pizinum,Falernum,Ribolium, Creticum, & id genus meri ingurgitent,quibus omnem ſane prouentum,quæſtus, fortunaſque omnes abſumis,corporis ſimul & animi vim, roburque proſternis. Fies viribus imbecillior,in re pauperior,ad religionis opera ſegnior,ad conſilium obtuſior,ad bellicum apparatum impotentior. O ſceleſtam & flagitioſam pompam, o crudelem & impium luxum inanem,qui illuſtrium domos diſſipas, optimatum cognationes diſperdis,deſtruis regna,& omne ſublime Imperium ſubuertis, & nemo eſt qui te caueat, qui reijciat vel contemnat. Si digitum tuum virulenta lues corrumpit,ſi manum ſi pedem venenata vlcera inquinant,non dubitas digitum, manum, pedẽque ferro & igne totum abſumere,vt reſiduum corpuſculi tui cuſtodias, & ſerues inco-

Contra luxum.

Vinorum genera.

incolume. At pro vniuerſæ Chriſtianæ reipubl. incolumitate & tutela, quam ob exorbitantem luxum tuum, & effrenam pompæ libidinem, in vltimo jam exterminij & vaſtitatis diſcrimine conſtitutum, & vides & palpitas, nec vnum tamen (o dedecus, o pudor) nec vnum nocturnum poculum, non vnum obſoniolum, neque minimam blandidulam veſtem, & amictus pompulam, faſtumque abſcindendum vel temperandum ducis.

Ferdinādi laudes.

Quod ſi nulla te pietas, nulla religio, aut primorum tuorum gloria, & virtutis ſplendor moueat, vnicum hoc pientiſſimi Ferdinandi Regis exemplum te inflectere, allicere, & trahere debet. Procul ſit omne lenocinium, & palpans adulatio, ex re ipſa loquor, quæ omnem hanc laudem longe quidem ſuperat & præcellit, nouit ille, qui eſt reconditorum ſcrutator & cognitor Deus. Is enim religioſiſſimus Rex Ferdinandus, tanto ſtemmate, & alto ſanguine natus, in tam ſublimi ſceptrorum, & regnorum ſpecula conſtitutus, juuentutis in eo florentibus annis, calcato tamen juuenilis ſpiritus ardore, rejectis voluptatibus, ſpretiſque omnium delitiarũ illecebris, nulla (vbi de religione, & publico commodo agitur) nulla aduerſa, nulla incõmoda, nec æſtus, nec frigora, non ventos, imbres, aut grandines horret, nullis vigilijs, nulla inedia, nec quibuſcunque anxijs laboribus frangitur, & modo tanquam ſolers & vigil Chriſtiani gregis Speculator, ac ſtrenuus anteſignanus crucis, aduerſus trucem & furibundum Chriſtiani orbis exterminatorem, in aciem ad pugnamque deſcendere, & pro commiſſo ſibi grege copias, opes, vires, animumque objicere non formidat.

Exaudire autem mihi videor ſuſurrantis, & ſecum murmurantis vocem dicẽtem: Et quid mirum, quod Rex Ferdinandus arma moueat, copias colligat, vires conatuſque omnes in hoſtem intendat? cum ejus jam intereſt & ad eum præ cæteris Germaniæ potentatibus ſpectat, impij tyranni furorem impetumque compeſcere, qui ejus Pannoniæ, Croaciæ, & Dalmatiæ regni jam viſcera penetrat, incendit, vaſtat, & quæque regni illius præſidia & propugnacula occupat, cæteri vero Germaniæ Principes, magiſtratus, & populi, adhuc procul ſunt ab hoſte, nondum illorum pulſat fores, nullius confinia, nullius adhuc limina tangit. Hæc tecum cogitas, hęc murmuras, hęc dicis? O inprouidam, o vanam nec homine dignam vocem. Si enim non prius reſiſtendum, non prius bellum parandum dixeris, quam cum vibrantem jam hoſtis gladium, & mucronem in te ſtringi videris, flammarum & incendij voraginem palpitando ſenſeris, quid obſecro inter hominem & jumentum, quod inter prouidam & rationalem creaturam, & inter belluam diſcrimen facies? quandoquidem nullum eſt adeo torpidum ſtupidumque belluarum genus, cum videat, cum ſentiat hominem, aut feram inuadentem, quin mox inſurgat, dente ferociat, cornu & calce petat, vel vnguibus feriat perſequentem. Aut quis adeo incircumſpectus, & expers conſilij homo, qui non judicat, qui palam non videat, ſi adhuc ſemel horrendum illud monſtrum in Vngariam irrumpat (quod faciet, niſi tua religio, prudẽtia & arma reſiſtent, cum regni illius jam claues, arces & præſidia occupet) quin ſtatim in Auſtriacas prouincias irruet, & cuncta ferro & igne ſolita truculentia & rabie vaſtabit. Et quid tunc quæſo obſtabit, quis iter claudet, & aditus obſtruet, quin eueſtigio, veluti perfracto magni fluminis aggere, impetus illius nulla tunc mole, nullis obicibus contineri poteſt. Sic impius ille Tyrannus mox per Bauariæ, Sueuiæ, Rheni, & Saxonum plagas impetat, ferociat, ruinis & cædibus omnia compleat: adeo (auertant id Superi) vt Rhenus & Albis, quemadmodum Danubius & Iſter, innocentium Chriſtianorum inficiãtur cædibus, ſanguine & cruore rubeant. Sed eſto, & admiſſo (quod tamen nemo prudens dixerit) vt ſæuus ille tyrannus, cum Vngariam ſubegerit, Auſtriam euerterit, pedem ibi ſiſtat, & in te gladij ſui furorem non conuertat, nunquid tibi videretur humanum, nedum pium & Chriſtianum, populi tui ruinam & cladem dimiſſis conniuere palpebris, & veluti ignauus & ſtupidus homo aliorum calamitatem, complicatis in ſinũ manibus ſpectare & intueri? Si in foribus ciuis tui tecta rapi incendio, ejuſque ædes, ſuppellectilem, coniugem, & infantes crudeli vorari flamma videas, nonne impius & ſceleſtus reputaberis homo, ſi mox non clamites, vicinos excites, aduoces, & tu ipſe præcipitem

Periculum à Turca.

pitem

piti pede aduoles, manu & dorſo, viribuſque omnibus opem feras? Si euangelica veritas ouem vel bouẽ qui in foueam ceciderit, eripiendum enunciat: ſi & Moſis ore præcipit vt aſinum ſub opprimente onere iacentem erigas & ſubleues: fidelem hominem, & vaſtam Chriſtiani nominis multitudinem, pro qua Chriſtus ſeruator ſputa, flagella, crucem, vulnera, plagas, amarulentæ deniq; mortis ſupplicia non abhorruit, tu qui Chriſti ſeruum ſpondes, qui auditorem & factorem verbi polliceris, de profunda hac anguſtiarum fouea & voragine eripere, & de truculenta manu trucidatoris, ſanguinem tuum ſitientis protegere & eruere abhorrebis? Abſit nefanda hæc crudelitas, horrendaque impietas, ab innata Germanorum ſodalitate & dulcedine, qui nõ aliunde vocati ſunt Germani, niſi ex eo quod ſe mutua benignitate, & amore quaſi fraterno ſanguine iuncti amplectuntur, & fouent. Cuius olim beniuolentiæ & fraternæ concordię merito nulla fuit vnquam orbis terrarum natio, nulla quantumcumq; dura & atrox bello gens, quæ tanta virtute & gloria Tyrannorum impetum & violentiam coercuit, ſuamque genuinam libertatem tutati ſunt, quemadmodum Germani. Quis enim populorum, quæ gens vel natio Magni Alexandri Macedonis, orbis domitoris vim repreſſit, eiuſque impetum compeſcuit, ne Danubii ripas excederet, niſi Germani? Darius Hidaſpis filius, & Cyrus præpotẽtes Aſiæ reges, Danubium traiicientes auſi non ſunt attingere Germanos. Octauii Auguſti legiones apud Cariſcos ad internetionẽ deleuerunt Germani. Tiberium quoque Vindelicos armorum impetu aggreſſum, in fugam, & extra ſuos limites coëgerunt Germani. A Veſpaſiano ſummo, poſtea Imperatore duabus & triginta pugnis commiſſis ſuperari, & vinci non potuerunt Germani. Longobardorum diuturnam tyrannidem, quæ nulla Regum neq; Principum potentia, & nullo robore retundi & cohiberi potuit, ſuperarunt & extinxerunt Germani. Tanta denique & tam acris erat Germanorum belli, & pugnandi virtus, vt natum ſit inter finitimos adagium; *Male qui pugnare velit, cum Germanis pugnet.* Si prioribus ergo ſeculis Germani, dum adhuc ſub mundi ſeruiebant elementis, & muta gentium colebant ſimulachra, nec dum regale ſceptrum, nec dum imperii faſtigiũ adepti, virili ſemper audacia, & in cõcuſſo animo & robore aduerſus regum imperia, ferociſſimarumque gentium irruptiones & impetus, ſuam libertatem & gentis ſuæ tranquillitatem pacemque tutati ſunt, modo ſumma religione, ſumma veritatis fide inſtructi, diuinis legibus moribuſque inſtituti, Imperatoria maieſtate decorati, militari diſciplina & armis præcunctis gentibus muniti: quanto condecentius, quanto oportunius, atque glorioſius pugnandum ſit vobis aduerſus atrociſſimi & furibũdi Tyranni gladium, aduerſus ſeruilem & ſpurciſſimam omnium mortalium colluuiẽ, quæ non modo agros domoſque vaſtando, ſuppellectilem diripiendam quærit, ſed vitam veſtram, filiorum, matrum, & infantium ſanguinem & oſſa petit, ſacratiſſimæ fidei, & religionis exterminium affectat, principatus veſtro veſtrumque imperiũ non vt poſſideat, ſed vt perdat, deleat, & extinguat, requirit, quod non ſemel ex impio & polluto huius Tyranni ore auditum eſt. Non prius velle reuocare manum, ferrum & ignem a Chriſtiano populo, nec ſatiari ſe poſſe Chriſtianorum ſanguine, donec illorum tollat & exterminet imperium, eiuſque memoriam & nomen funditus deleat & extinguat.

Germanorũ priſca virtus.

Agite igitur exurgite vos ſacri Imperii proceres, vos conſulentiſſimi magiſtratus, & populi omnes agite, & arma, tela, enſeſque arripite, & rumpite moras antequam cadant de montibus vmbræ, & repentinæ indelebileſque ærumnarum vos tenebræ cõprehendant. Iam ad arborem poſita eſt ſecuris, iam peſtifera illa lues veſtra ad vſque limina ſerpſit, paululum moræ ſi feceritis, actum erit de fide, de religione, imperio & principatibus veſtris. Agite itaque & exſurgite dum tempus eſt, dum parum adhuc diei eluceſſit, & pientiſſimum Crucis anteſignanum Regem comitamini Ferdinandum, qui pro religione, pro Chriſtiano populo, pro veſtroque imperio, ſceptra, regna, copias, fortunas, vireſque opponere non formidabit. Agite deniq; pro illius fide, qui pro vobis in Cruce pependit, agite pro religione, propter quam ſancti dira ſubierunt mortis tormenta. Agite pro imperio, principatibus & magiſtratib. veſtris: quæ Othones, Henrici, Federici, ceterique maiores veſtri, religione armis ſuoque ſanguine adepti, & tutati ſunt. Agite pro veſtro, pro filiorum, pro coniugum, & innocentium

Exhortatio.

Digitized by Google

Digitized by Google

nihil faciebat iracunde, ac ſi vllus vnquam Imperatorum, hic certe viſus fuit affectiones animi ſui in poteſtate habere, & nullo prorſus impetu ferri. Etſi autem Carolus noſter his virtutibus plane Imperatoriis præditus fuit, & ad bonam bonorum omnium exiſtimationem ita profluxit, vt Traianis atque Antoninis Romanorum Imperatoribus laudatiſſimis, in quorum ſede collocatus fuerat, iure conferri poſſet, tamen vt pro dignitate Chriſtiani nominis his etiam longo interuallo antecelleret, ad eum tantum delatum fuit diuinitus, vt Conſtantinorum, Theodoſiorum, Carolorum, Othonum eſſet quam ſimillimus. Qui cum Chriſtum Dominum atque Seruatorem noſtrum colerent recte ac pie, è fonte eius ſalutari, multo vberiores hauſerunt virtutes, quam quæ humanitus comparari poſſunt: Itaque vt Princeps ille noſter non minore, quam illi virtute ornaretur, tantum fide, tantum ſpe, tantum charitate, tantum denique omni pietatis genere excelluit, vt ſanctiſſimi illi atque optimi Principes, deque re Chriſtiana optime meriti, in eo reuixiſſe viderentur. Quippe cum hic ſe rebus ſecundis non minus efferri, quam aduerſis frangi paſſus vnquam fuerit, tantumque abfuerit, vt moueretur cupiditate gloriæ, quæ alias magnis atque excelſis animis ineſſe ſolet, vt in ea ipſa contemnenda, ſe ipſum quodammodo vincere videretur. Nec alium è victoriis ſuis repetiuit fructum, quam vt haberet, quo vel orbi Chriſtiano benignius facere, vel Deo, cui quicquid harum rerum erat, acceptum referebat, gratias agere, & beneficentiam eius ſingulari pietate laudare poſſet. Nam tantum in eo modeſtiæ erat, nihil vt ſumeret ſibi, ſed omnia potius benignitati diuinæ tribueret, nec de hoſtibus victis, vllum ageret ipſe Triumphum, quaſi à ſe partæ eſſent victoriæ: ſed in Templis beneficentiam Dei immortalis exquiſitiſſimo laudationis genere celebraret. Adde, quod tanta cum pietate preces ſuas quotidie adhibuerit, vt facile appareret, non ſua eum virtute, ſed tantum benignitate Dei, ad ſpem bonam niti, in bello autem periculoſiſſimo, ſi quam populus atque milites eius forte contraxiſſent culpam, eam ita deprecatus fuit a Deo, vt pœnæ quas ipſi luere deberent, in ſe transferrentur, ac telis, quibus ipſi conficiendi eſſent, ipſe ſolus obrueretur. Quin etiam ita ſe geſſit perpetuo, vt Chriſtianis parceret libenter, nec minus in eos clemens eſſet, quos vicerat, quam eos, qui vim inferrent, frangeret fortiter. Poſſem hoc loco commemorare multos, quibus victis atque compreſſis, iniurias ab eis illatas, facile donauit: Et non modo non in eos durius ſtatuit quicquam, ſed multum etiam beneficiorum contulit. Hæc clementia tanto propius acceſsit ad ſimilitudinem diuinæ benignitatis, quanto maior eſt omni humana benignitate. Ex eodem fonte fluxerunt illa præclara Principis noſtri, quod ſemper maiorem habuerit iuſtitiæ atque clementiæ, quam potentiæ atque dominationis rationem, malueritq; de iure ſuo decedere, quam aliquid de alieno ſui commodi cauſa detrahere, nec vllum ſuſceperit bellum, de quo non ante religioſiſſimos, ſapientiſsimosque viros in Conſilium adhibuiſſet, deque ſententia horum ſtatuiſſet, idem iure ſuſcipi poſſe: abhorruit ab omni contra Chriſtianos bello, & quamquam gentibus immanitate barbaris, & à religione Chriſtiana auerſis, aliquanto libentius bella intulit, id tamen fecit magis, vt Chriſti quam ſuum regnum amplificaret. Hinc ad rem Chriſtianam quanta facta eſt acceſsio? Cui nihil aliud adiunxiſſet, quam nouum illum quaſi orbem, qui noua Hiſpania appellatur, eumque è ſuperſtitione pernicioſa ad verum Dei cultum traducendum curaſſet, bene tamen de Chriſtiano orbe meritus eſſet. Quippe cum hic multo, quam ante, latius pateat, & damna illa, quæ à Sarracenis accepit, acceſſione tanta ſarciri quodammodo videantur. Ac cum controuerſia de religione Dei immortalis in tempora eius incidiſſet, eaque talis, vt in errorem pernicioſum coniicere poſſet multos, in hac dirimenda, quantum ipſe operæ poſuit? Quæ non conſilia captauit? Quibus ſi euentus bonus reſpondiſſet, nec tempora ocio inimica pacis conſilia excluſiſſent, certe non minus quam Conſtantinus, vel Theodoſius, Eccleſiæ Chriſtianæ profuiſſet. Videtis iam Principes populique Germani, videtis quantum virtutis Carolus V. Imperator noſter ad Remp. attulerit. Ac cum idem nos atque Patriam noſtram tueri atque ornare & poſſet, & vellet, tantum in eo nobis fuit præſidii & opis, vt quotquot

in ipſius

Digitized by Google

in ipſius poteſtate eſſemus, beate & cum honore viuere poſſemus. Imperium autem ipſum, quod & commiſſum erat, propter ſummam eius moderationem, æquitatem, atque pietatem, non tam imperium, quam quoddam Orbis terræ quaſi Patrocinium eſſe videbatur. Quod quanto ſe magis accommodaret legibus Chriſtianorum, tanto minus dubitandum erat Deum ei propitium eſſe atque benignum: Poſteaquam igitur Carolus noſter ex hac vita ceſſit, omnibus nationibus populiſque, quibus imperauit, & tantum beneficiorum dedit, triſtiſſimum ſui deſiderium, vt quicunque hominum noſtrorum Principem hunc ſuum, Principem dico? Imo patrem patriæ non lugeant, ab omni humanitatis ſenſu ſint prorſus remoti. Quanquam autẽ mors ſummi illius, atque optimi Principis nobis ſane luctuoſa & eſt & eſſe debet, tamen quia ſpiritus ſanctus in ſcripturis promiſit, beatos eſſe, qui in domino moriuntur, habemus, quo nos ipſos hoc tempore noſtro conſolari poſſimus. Neque enim, ſi eundem ſpiritum per Paulum Apoſtolum loquentem audimus, lugere debemus, vt ii, qui neque vitæ æternæ, neque reſurrectionis mortuorum ſpem vllam habent. Eſt quidem humanum, capere dolorem è morte eorum, quos diliximus: At Chriſtianorum cauere, ne in hoc genere ſimus nimii. Hi namque intelligunt pręclare mortem non extinguere homines ſanctos, ſed è vita caduca in ęternam, è miſera in beatam plane transferre: & mortem horum eo minus perhorreſcendam eſſe, quod ſpiritus ipſorum, quibus durum eſt peregrinari à Domino, ſoluitur vinculis corporum, vt cernere Deum ſicuti eſt, eoque æuo ſempiterno perfrui tandem poſſint. Quo ipſo quid melius? quid ſuauius? quid denique ad ſummam fœlicitatem aptius vel eſſe vel excogitari poteſt? Quominus dolere debemus, quaſi amiſerimus eoſdem, ſed potius benignitatem Dei immortalis, qui eos ex hoc mundo ereptos in patriam illam æternam tranſtulit, nos bene ac pie interpretari conuenit. Quare etſi non poſſumus non Carolum Imperatorem de nobis optime meritum lugere, tamen ſi conſiderauerimus, quo genere mortis ex hac vita migrauerit, dolorem noſtrum leniri neceſſe eſt. Audite igitur, audite Germani, quomodo optimus hic Princeps diem ſuum obierit. Conſtat eundem anno ſuperiore Imperio atque Regnis ſuis omnibus ſeipſum vltro abdicaſſe. Sed quia ex attenuatione corporis ſui atque infirmitate agnoſcebat, non ita longe poſt futurũ, vt vita hac cederet, ad quod ipſum vt accingeretur in ocium, non iners illud quidem, ſed cum vera pietate plane coniunctum, & Chriſto ſe tradidit totum, vt in eo conquieſcere, & quod reliquum eſſet ætatis ſuæ, conſumere poſſet. Ab eo igitur tempore Deum aſſidue coluit, & animo atque cogitatione in cœlum raptus, æterna illa & quæ ſurſum ſunt cogitauit, & quæſiuit tantum, nec paſſus eſt ſe ab his vitæ officiis vllo negotio diuelli. Sed cum tandem Deus pater ille miſericordiarum atque totius conſoſolationis virum hunc, qui iam mundo mortuus, Chriſto tantum viueret, penetrare vellet, quo cogitatione atque cupiditate iam aſcenderat, vt ſolidum illum atque vberem pietatis fructum in æterna patria percipere tandem poſſet, ita quidem euenit, vt in febrem incideret. Qui morbus cum ingraueſceret, & Archiepiſcopus Toletanus vir ſapientiſſimus Principem officii cauſa ſalutaſſet, hic multa cum eo de Deo, deque Chriſto, & iis quæ ad æternam ſalutem pertinent, locutus eſt, & hoc quaſi pabulo ſuauiſſimo ſaluberrimoque animum ſuum pauit. Deinde ſacris myſteriis, quorum magna vis eſt, adhibitis, per ea quodammodo conſecratus eſt Deo, & magnam animi conſolationem hauſit, nec ita multo poſt, cum ſentiret, tempus mortis inſtare, ad Deum ſupplices tendens manus, miſericordiam eius implorauit, ac tum magna ac pia animi alacritate, vt non mortem adire, ſed in cœlum potius proficiſci videretur: Spiritum ſuum in manus Domini euocantis commendauit, & cum voce eadem extrema, extremum edidit ſpiritum, & ſe in ipſum quaſi complexum Dei obtulit. Hæc cum Principi noſtro euenerint, videtur mors eius talis fuiſſe, qualem proculdubio ſemper expetiuit, & Paulus ipſe ſanctiſsime exoptauit tum cum cuperet diſſolui, & eſſe cum Chriſto. Quod ſi cui contingit, ei bona tanta adiunguntur, quanta nec oculus vllus vidit, nec auris vnquã audiuit. Itaque quod ille deſiderium ſui reliquit, id tanto facilius leniri poteſt, quanto melius cum eo actum eſt, quod ex hac vita in illas æternas ſedes haud dubie migrauit: Vt ſi ipſius cauſa lugeamus vehementius, non ita vt debemus, ipſum diligere videamur. Noſtra autem cauſa ne acerbiorem dolorem ſuſcipe-

Digitized by Google

remus, ipſe prudentiſſime cauit. Nam cum abdicaret ſeipſum Imperio atque Regnis ſuis ampliſſimis, id egit, vt non tam nobis atque adeo eiſdem Regnis eripi, quam per fratrem Ferdinandum Regem Romanorũ Auguſtum, & Philippum filium, Principes ſummos atque coniunctiſſimos, præeſſe non deſineret. Quippe cum alterum horum gubernaculis Imperii Rom. admouiſſet, alteri vero Regna alia hæreditario iure reliquiſſet, neque id iniuria, cum præſertim ita ſe gereret vterque, vt in illo fraternæ, in hoc autem paternæ virtutis ſpem omnes boni iure collocarent. Itaque nihilo magis deſeruit nos Imperator noſter Carolus, quam bonus Paterfamilias domum ſuam, ſi forte peregre profecturus, eam aut fratri ſuo, aut filio, viris bonis & ſui quamſimillimis committat. Quæ cum ita ſint omnia, etſi non poſſumus non lugere hoc tempore eundem Principem noſtrum, tamen cum idem ipſe cauerit, ne vel ſua vel noſtra cauſa vehementius perturbemur, non eſt profecto quamobrem hoc tempore recta ratio dolorem noſtrum non mitiget. Et quia hic nos minime deſeruit, cum reliquerit Imperium ei, quem eſſe alterum ipſum omnes boni iudicant, profecto niſi illius non tam mortem, quam diſceſſum, quo ipſi nihil melius contingere potuit, æqui bonique fecerimus, officium rectum nos deſerere videbimur. Quare ad eam pietatis rationem excitemus nos ipſos, vt memoriam Principis ſanctiſſimi, & de nobis quam optime meriti ex animis noſtris effluere minime patiamur, ſed eã potius gratis animis in perpetuum proſequamur, & optemus maxime, vt exhauſtis huius mundi laboribus atq; ærumnis, nunc quiete æterna ac longe fœliciſſima perfruatur, & in æternis illis tabernaculis cum eo tandem omnes ſempiterno æuo quam beatiſſime viuere queamus. Atque vt idem Deus noſter Principes optimos Ferdinandum Imp. atque Philippum Hiſpaniarum Regem perbenigne adiuuet, eiſque tantum fœlicitatis adiungat, vt noſtris atque aliorũ Chriſtianorum rebus præſidium afferant, Turcas communes noſtros hoſtes à ceruicibus Chriſtianorum arceant, & Remp. Chriſtianam conſiliis diſſidentium partium perturbatam conſtituant fœliciter, vt omnes & ſocietatem inter nos tueri atque colere amanter, & vno ore atque animo nomen Dei ſanctiſſ. tandem aliquando celebrare poſſimus.

IO.

Digitized by Google

IO. ANTONII VIPERANI LAVDATIO FVNEBRIS

CAROLI V. IMP.

habita Meſſanæ.

M. D. LVIII.

Digitized by Google

Digitized by Google

REGI PHILIPPO

CAROLI V. IMP. F.

Io. Antonius Viperanus.

PIctores ſimulachrum patris tui Rex Philippe fortiſſimi, & clariſſimi Imperatoris penicillo adũbrarunt, nos eius animi mores atq; virtutes oratione exprimere, & factorum gloriã in hominũ memoriã diſſeminare ſtuduimus, illis certe non minori præmio vel laude digni, quo difficilius eſt animi lineamenta quam corporis effingere, & nobiliora & diuturniora ſunt ſcriptorũ monumenta quã pictorũ tabellæ; quæ à paucis cerni poſſunt, & quauis temporis vetuſtate & iniuria facile corrũpuntur. Ac quidem res à Carolo V. Imp. geſtæ, quod maxime illuſtres & egregiæ, atq; omni virtutum genere diſtinctæ eſſent, ad ſcribendum eius vitam multorum ingenia & ſtudia excitarunt: me vero etiam patriæ, quæ mihi cariſſima eſt, pietas, ne iuſta à meis ciuibus regi facta laudatione carerent, & tui, in cuius tanquam in Dei poteſtate ſum, ratio monuit, vt eam orationem cõponerem, in qua patris tui expreſſam imaginem intuereris, quæ in te veræ laudis & gloriæ cupiditatem magis ac magis incenderet. Quamobrem ſi ſenſero eam tibi probari, non parum mihi ipſe gaudebo, & quodammodo leuiter blandiar, quod labores mei, cui potiſſime optabam, potentiſſimo & benigniſſimo regi non omnino iniucundi fuerint.

Digitized by Google

IO. ANTONII VIPERANI

IN FVNERE

CAROLI V. IMP. AD MAMERTINOS

ORATIO.

REGI noſtro & Imperat. CAROLO in ſupremi eius diei celebritate merito à vobis Mamertini, maximi & ampliſſimi honores fiunt: quandoquidem maiores vita functis, quam viuentibus ſacro quodam pietatis iure debentur. Neque aliud eſt honor, quam cultus, qui vel dignitate, vel virtute aliqua præſtantibus viris exhibetur: regia vero dignitas & imperii eximia eſt, illiusque virtus ſingularis ac prope diuina. Nec mihi quiſquam obiiciat huiuſmodi honores aut mortuos non videre, aut quam minimum curare. nam vt ad mortuos nihil pertineant, ad viuentes certe pertinent, ne aut obliteratæ beneuolentiæ, aut ſpretæ venerationis, aut neglectæ pietatis, aut prętermiſſi officii culpa aliqua teneantur: ne dicam funerum exequias & conſolationem quandam habere huius vitæ miſeriarum, & ſtimulos ad æmulationem imitationemque bonorum, ſiquidem ab omni labore vacationem & ab omni metu ſecuritatem in his proſequendis ſperare videmur, & iisdem nos olim cohoneſtandos ornamentis gaudemus, quibus ſtudioſi homines poſt mortem afficiuntur, ſi illorum mores vita noſtra & factis expreſſerimus, tum quos oculis nō cernimus his, quibus eos decoramus, honoribus intuemur. Quis hunc ſolemnem apparatum & illuſtrem pompam inſpectans, ac tot faces, titulos, imagines, tot ornamenta honoris, tot laudis inſignia, tantam ſpeciem funeris & dignitatem, non præſentem Carolum videre ſe cogitat, & tanquam numen hoc ingenti honorum ſplendore & amplitudine illum venerari? Mihi vero latiſſimum campum, in quo decenter & tuto exultare poſſit oratio, dat inuictiſſimi Imperatoris virtus, quæ in huius vitæ curriculo diuina quadam ſorte longiſſime excurrere & cognoſci clariſſime potuit. Non enim intra columnas Herculeas concluſa, ſed plus vltra digreſſa, neque terrarum terminis coërcita, ſed cœli regionibus factorum eius gloria terminata eſt. Et mortalium quidem nemo, dum ſpiritu aërem ducit, beati laudem habere poteſt: quoniam dum viuimus, variis & incertis caſibus ſubiecti ſumus, ita vt, qui vitæ curſum abſque vlla offenſione ſecundum habuerint, contingat his ſæpe acerbiſſimorum incommodorum plenus exitus; & voluntas, quæ noſtrarum actionum eſt poſitum in noſtra poteſtate principium, ſic volubilis & inconſtans eſt, vt ſæpe leui aliqua voluptatis illecebra à ſenſu, & appetitu de propoſita ratione flectatur. Quin neque bonam voluntatem ſuſcipere, niſi Deo immortali duce, neque optatam metam attingere, niſi eodem adiutore poſſumus. Qua de gratia, diuinæ inquam bonitatis & lucis communicatione quis, licet nullius culpæ ſibi conſcius ſit, in huius vitæ vſura ſibi quicquam audeat polliceri? Quo circa per viam quempiam ſalutare IESV CHRISTI verbo cautum eſt: nec male poeta ille ex Solonis ſententia dici *beatus*

Ante obitum, inquit, *nemo poſtremaque funera debet.*

Atqui Regis & Imperatoris noſtri obitus ac vitæ finis pietatis nitore eſt, quam victoriis & triumphis curſus vitæ fuit, illuſtrior. Hanc benemeritos de rep. ciues, cū vitæ munere functi ſunt, laudandi conſuetudinē præ ceteris gentibus olim Græci & Romani moribus cultæ liberaliumque doctrinarum ſtudiis, ac bellicis artibus florentiſſimę nationes diligentiſſime ſeruarunt, qui cū omnes claros viros laudari, tū eos maxime voluerunt, qui pugnando pro patria mortem fortiter oppetiiſſent. At quanto magis CAROLVS prædicādus eſt, qui non inter cæſorum aceruos occubuit, quod alienæ gloriæ inuidi homines illi vitio fortaſſe dediſſent, ſed ex periculis pene infinitis,

& ex

& ex media ipſa morte ad Chriſtiani populi libertatem & ſalutem defendendam diuino beneficio reſeruatus eſt? quique incredibili virtute imperii dignitatem retinuit, & ſumma felicitate remp. Chriſtianam amplificauit? Viuēt memoria ſeculorum omnium res eius geſtæ atque virtutes claræ & egregiæ, ampliſſimisque apud omnes honoribus celebratæ, illuſtratæ triumphis, in marmoribus literis inciſæ, ſcriptorum monumentis ab omni temporis iniuria & obliuione vindicatæ, ac ſimul iiſdem regionibus contentæ, per quas ſol ille mundi lumen & temperatio curſum quadrigaſq; cōuertit: quodq; idem nobis maximopere optandum & expetēdum eſt, cuiuſq; gratia tantis vigiliis & laboribus in hac lacrymarum valle exercemur, diuinarum rerum intuitu mens eius inter cœleſtes angelorum choros ſplēdidiſſima cum gloria in æternū tempus aletur. Quamobrem mihi non tam copia, quā modus in dicendo quærendus eſt, ne multitudine rerum perturbata oratio tanquam in denſa ſylua errans reperire exitum non poſſit. Ac primum de imperatoria dignitate, tum de perfecto imperatore pauca mihi dicenda videntur, vt ex ipſa rerum geſtarum cōmemoratione perſpicuū fiat quanta prudentia, & animi magnitudine illam CAROLVS ſuſtinuerit, præclarū inuictæ virtutis, ac ſingularis iuſtitiæ, & pietatis exemplar. Eſt autem imperatoria dignitas poſt pontificiam, quæ vere diuina eſt à Dei filio, & hominis inter ſui cultores inſtituta, ſine vlla cōtrouerſia prima, a Iulii Cæſaris temporibus vſq; in hunc diem ſumma. Nam ille omnium rerum potitus non regis nomine, quod Romanis odioſum erat, ſed Imperatoris militari iucundo, & graui appellari voluit, à quo deinde Imperatores non tantum bellorū duces, ſed omniū quoq; rerum domini, & moderatores dicti ſunt. Cuius honoris ſedes primū Romæ fuit collocata; mox à Conſtantino Imp. qui tū Chriſti cultū & puram religionem ſuſceperat, vt Romam mundi caput & dominā orbis terrarum Chriſti vicario cōcederet, in eā vrbē deportata, quā de ſuo nomine vocauit; poſtremo à Græcis, q̨ Romanā Eccleſiā ſanctiſſimū grauiſſimūq; conſiliū deſpicatui ducerēt, repetita, & ad Latinos translata Pontificis maximi auctoritate penes Germanos in hæc vſq; tempora permanſit. Habet Chriſtianorū cœtus, quæ Eccleſia dicitur, arma tum ad animi tum ad corporis tuitionē & ſalutem idonea, duos nimirum gladios, quorum alter cœleſtis eſt in manu ſummi Pontificis à diuino numine illi traditus, altero Pontifex Imperatorē accingit, quem ei muneri atque officio præponit, vt remp. Chriſtianam ab externis, ac domeſticis aduerſariis corporeis armis aſpectabilibuſq; cuſtodiat. & quia in tuenda maieſtate Imperii ceteris fortitudine integritate, ſapientia, præſtare debet, triplici corona ferrea, argentea, aurea donatur. Quam maieſtatem Imperii cum tot annos Auſtriæ principes diuino nutu & conſilio tenuerint, coniicere poſſumus quantum Deus immortalis auream iſtam familiam dilexerit & caram habuerit, ſi ea curat, quæ ad ſalutem hominum in ſe credentium pertinent: quorū culpas proprio ſanguine redimere factus homo nō dubitauit. Atq; hic, ad cuius exequias cohoneſtandas conuenimus, ſeptimus eſt à Rudolpho Harſpurgi comite, qui Boemiæ rege Ottocaro perduelle deuicto Auſtriā iure belli adeptus eſt: quē duo Alberti, duo itidē Federici, ac Maximilianus ornati eadem dignitate ſubſequuti ſunt. quos quidem omnes CAROLVS virtute, & opibus ſuperauit. Nam vna cum patrimonio paternæ familiæ adiit hæreditatem Hiſpaniarum, Hiſpaniiſque ſubiectorum regnorum: quæ ab auunculi Ioannis morte, & Mariæ quatuor regis Ferdinandi filiarum natu maximæ Ioannæ matri ſuæ hæreditario iure obuenerunt. Quæ relicta à parentibus bona non ſolum eximia prudentia conſeruauit, ſed etiam diuina virtute, & felicitate auxit, vel ignoti quondam orbis terrarum multas magnasque regiones ad ditionem ſuam & imperium adiungens. Iam qui formam Imperatoris ſcriptis ſuis tanquam in tabellis effingunt hanc dant operam, vt multis virtutum ornamentis & vario honeſtatis ſplēdore decora cernatur: ſed Homerus poetarum facile princeps, atque omnis eruditionis fons & magiſter Agamemnonem ducem maximi illius contra Troianos coacti exercitus a ſapientia, & fortitudine commendat; quoniam prudentiæ coniunctam eſſe magnitudinem animi neceſſe eſt, vt & intelligendo quæ ratio fieri velit, & gerendo quæ tempus poſtulet his præſtet Imperator, quos dignitate & imperio anteit, quibus quoque laudibus doctiſſimus & eloquentiſſimus Xenophon Cyrum ſuū, quem nobis tamquam perfecti regis ideā propoſuit, exornat. Quod ſi prudens eſſe de-

Digitized by Google

bet Imperator, ergo illi fugienda temeritas eſt, quæ regione contra prudentiã pugnat inimica conſilii & rationis; fugienda etiam intemperantia, quæ cupiditatum facibus hominem ad turpitudinem accendens inflammato impetu rationẽ è ſua ſede diſturbat. Et quonam pacto quis alios voluntati ſuæ poteſt obedientes reddere, à quibus ipſe intelligentia vincitur? aut ad ea pericula quempiam inducere, quæ ipſe declinat? Ex animi vero præſtantia, & intelligendi prudentia in ipſa dignitate maxima Imperatori autoritas paratur, vt à milite ſuo non minus quam ab hoſte obſeruetur: quandoquidem ſublata obedientia, quæ conuenientem rerum connexionem fouet, exercitus ſeipſe diſſoluit, quo nihil poteſt eſſe peruerſius. Alii fortunatum Imperatorem præterea volunt: & nos quoq; non vt propriam illius quærimus, quippe quam de ſe præſtare nemo poteſt, ſed illi à Deo, in cuius poteſtate eſt, ſecundã fortunã precamur: quę niſi diuinitus hominum ſtudiis velut comes addatur, ad amplitudinem nominis, & gloriã per ſe ipſa virtus parum valere videtur. Fortunam autem intelligo cœleſtem quandam aurã humanis rebus, quæ extra nos poſitæ ſunt, ſecundã vel aduerſam à diuina voluntate effluentem homini occulta & ignota, cuius nulla ratio à nobis reddi poteſt, non aliquod per ſe numen à diuina ſummi illius rectoris prouidentia ſeparatũ res humanas inconſulto & temere adminiſtrans, quod à corde, & ab ore ciuis Chriſtiani abeſſe debet, qui vnũ & verũ Deũ opificem, ac moderatorẽ mundi colit ab æterno tẽpore vniuerſa prouidentẽ, & ſapientiſſime gubernantem non ſolũ diuina, verũ etiã humana. Atq; hæc omnia quæ in formando perfecto Imperatore dicti homines afferunt, in noſtro CAROLO, quantum fert humanæ naturæ conditio, ſumma fuere. Cuius res geſtæ maximã ſcientiã, & virtutẽ declarant exceptas & educatas ſecundis euentibus. Itaq; cum clariſſimis, & fortiſſimis Imperatoribus eſt quibuſuis rebus merito conferẽdus. Nã præterquã quod excellente fuit ingenio, & ad arma nato & apto, tam variis & innumeris bellorum hoſtiumq; generibus à prima adoleſcentia exercitus fuit, vt non ſolum natura, & præceptis, ſed etiam vſu, & experientia in ſcientiſſimũ ducem euaſerit. Neque enim inertiæ & voluptatibus ſeſe dedit, quas ætas florens appetebat, & fortunarum copia ſuppeditabat, ſed vigiliis, & laboribus omne tempus ætatis tranſmittendum putauit, ſine quibus gloria parari non poteſt: quæ virtutis quædam eſt vmbra, & non quidem par, ſed certe magnum & amplum & illuſtre præmium benefactorum. Quam bellicarum rerum ſcientiam magni animi præſtantia & fortitudine roborauit: qua præditus neque laborem vllum perferre, vt mollis, neque periculum adire, vt ignauus recuſauit honeſtam mortem deſidioſæ vitæ præponens; quod vita naturæ, virtus hominis propria eſſet. Præbuit ſe mirificam vtriq; ſapientiæ inquam, & fortitudini ſociam proſperitas tanta, quantam à Deo vir impudens non auderet optare. Nullum enim bellum ſuſcepit, quod non proſpere adminiſtrarit; nullum prælium commiſit, quo non victor extiterit; nullam rem obiit, quam non fauſte feliciterq; perfecerit. Vnam calamitatem excipio, quam ad Algerium nullo ſuo vitio ſolum aduerſa cœli tempeſtate accepit: ſed quæ animi excelſi robur incredibile, & diuinam eius virtutem aperte coarguit. Sed ne horum fides aliunde petatur, ipſa rerum geſtarum explicatio faciet quæ dicimus clariora. Placet autem narrationem ab eius ortu proficiſci, vnde principium vitæ ducitur, ex quo ſolent nonnulli reliquum vitæ curſum notare. Natus eſt porro Gandaui Flandriæ nobili & illuſtri oppido a natali die IESV CHRISTI anno M. D. VI. Kal. Martii. qui dies Apoſtoli Matthiæ feſtus illi bonus fauſtuſq; fuit, ad ſalutem, & memoriã nominis Chriſtiani fatalis, nobis poſteriſq; noſtris in honore habendus. Nam eodem die Imperator creatus, & corona inſigni imperii donatus, & glorioſas de hoſte victorias conſequutus eſt. At VI. ætatis anno Philippum patrem amiſit. ac X. poſt annos mortuo Ferdinando materno auo, cui vehemẽter charus & ob ingenium indolemq; diuinam vnice dilectus fuerat, ex Flandria in Hiſpaniam nauigauit, mox tribus annis elapſis in Maximiliani paterni aui demortui locum à Germanię principibus, ad quos ſpectat Imperatorem creare, omnium ſuffragiis Imperator eſt abſens declaratus. Tanta generis claritas & amplitudo, tanta in eo indoles ſpecimenq; virtutis inerat, vt grauiſſimos alioquin competitores adoleſcens in ſupremi honoris & dignitatis certamine vicerit. Et quoniã imbecilles & ægros animos nec caſtis moribus ornatos, nec præclaris virtutibus inſtructos inuidentia

facile

Digitized by Google

facile occupat, dum ex aliorum ſecundis rebus & gloria minui res ſuas,& obſcurari famam propter vehementem ſui amorem exiſtimant, ob prælatum in petitione Imperii Carolum quorundam male ſanorum principum mentes acer liuor inuaſit,atq; animos in diuerſas partes abripiens,tandem manus ad pugnas armauit;quorum iniuriam à ſe Carolus diuina virtute & conſilio propulſauit. Operæ precium eſt autẽ primum eorum bellorum cauſas recenſere, quæ cũ Franciſco Galliarum rege in tuendo iure ſuo & dignitate geſſit; tum victorias,quas à Chriſtianæ religionis aduerſariis reportauit: vnde omnium malorum quibus reſp. Chriſtiana affecta eſt,culpam ab eo abfuiſſe cognoſcetis,& Chriſtianorum pariter vicem dolebitis,quod tantus Imperator fuerit a tã præclaris,& neceſſariis cœptis contra noſtræ ſalutis,& religionis infenſiſſimos hoſtes non humanis, ſed diabolicis artibus conſultisque diſtractus: quem ſperare erat vniuerſam Græciam & ſacrum IESV CHRISTI domini noſtri ſepulchrum quod a barbaris noſtro cum dedecore tenetur, aliquando recuperaturũ eſſe, niſi variis,& importuniſſimis Gallorum armis diſtentus fuiſſet. Vita functo Maximiliano Imp. Carolus Maximiliani nepos,& Rex Gallorum Franciſcus in petitione dignitatis Imperatoriç inter ſe concurrerunt:ſed propter ſummum generis ſplendorem,& diuinam ingenii præſtantiam, ac maximam opum facultatem (vt ante dixi) CAROLVS prælatus fuit. Quare Franciſcus,qui ſeipſum ſine riuali amabat, in eum graue odium concepit; atq; ad eius ſpiritus reprimendos, quos magnos eſſe ſentiebat, ne alienæ virtutis lumen ſuæ gloriæ officeret,aliquot Germaniæ principes,qui in eodem dignitatis certamine victi fuerant, ac potiſſime Henricum Angliæ Regem in ſui amicitiã pellicere conatus eſt; ortiſque in Hiſpania diſſenſionibus ex CAROLI in Germaniã diſceſſu,quo ad Imperii ſedem accerſitus fuerat,ſatis idoneam occaſionem ad occupandum Nauarram ſibi oblatam eſſe putauit,verum Hiſpanienſes tumultus Adriani S.R.E. Cardinalis conſilio,& diligentia ſedati ſunt,& Henrici amicitiã CAROLVS ſolertiſſime prçoccupauit. Et cum primum ex Hiſpania in Germaniam eundum ei fuit, quo tutum ab inſidiis Gallorum iter haberet,qui non dicam à natura, ſed amorum,& opinionum varietate ſempiternas gerunt cum Hiſpanis inimicitias,Franciſco promiſerat pro ea,quam in Neapolis regnum habere ſe actionem dictitabat, ſingulis annis aureorũ C.M. ſoluturum,& Nauarram Henrico Regis Ioannis filio redditurum: ſed ad hæc promiſſa facienda adduci deinde non potuit,ne eorum regnorum ius imprudenter amitteret,quæ ab auo legitime acceperat; quod ea,quæ pollicitus fuerat, non ſua ſponte,& voluntate,ſed coactus ab ipſa rerum neceſſitate recepiſſet,vt illis ſtare à nulla lege iuberetur. Tum ægre ferebat Maximilianum Sfortiam vectigalẽ Imperii à Franciſco vi armisq; fuiſſe Mediolano priuatum, reputans ſecum ipſe quot pericula regnis ſuis conflarentur,ſi Gallos in Italia foueret gentem leuem ingenio,& arrogantem,ſtudentemq; ſemper rebus nouis,ac regnandi maxime cupidam. Verum interea dum regnorum ſuorum ſtatum componit à Leone X. Pontifice maximo ad recuperandum è Gallis Mediolanum communibus copiis inuitatur. Nam eorũ inſolentiam Pontifex nullo modo perferre amplius poterat,q; Eccleſiæ iura iniuria ſibi vedicarẽt, & Apoſtolicæ ſedis auctoritatẽ nullo cultu dignarentur, & effecti iam eſſent omnib. nihilominus quam olim Siculis odioſiores. Itaq; adducto exercitu a Proſpero Colũna Franciſco Daualo Marchione Piſchariæ,& Antonio à Leua Mediolanũ recuperatur, & Franciſco Sfortiæ Maximiliani filio reſtituitur. Ex quo Rex inflammatus furore, maximis ipſe cum copiis alpes tranſcendit,Mediolanum obſidet, ac paucis diebus in ſuam ditionem, & poteſtatem redigit, munitoq; præſidiis ad delendas Imperatoris copias,quæ Papiæ ſunt,exercitus aciem dirigit.nec detrectant noſtri certamen,quanquã numero inferiores,ſed ingente animorum ardore & armorum pugnam ſuſcipiunt. Stat pauliſper anceps prima conflictione fortuna,tum ad noſtros ſe inclinat, tandem Rex maxima ſuorum cum ſtrage vincitur capiturq; VI. Kal. Martii,ipſo Imperatoris natali die. Quo ſecundo euentu CAROLVS nihilum elatus neque pro iuuentutis natura,quæ inflatior eſt,neque pro victoriæ conditione, quæ inſolentiores homines reddit, adductum ante ſe in Hiſpania Regem licet potentiſſimum,& acerrimum hoſtem pro diuina quadam ſapientia, & animi magnitudine non modo nullis incommodis affecit,ſed maximis beneficiis ornauit, certiſque pactis ad ſeruandam pacem

Digitized by Google

conditionibus liberum in Galliam dimiſit,& abeuntem munificentiſſime proſequutus eſt. Ita glorioſus adoleſcens animũ ab omni lætitia geſtiente,& inſolentia cohibẽs, atq; in tanta fortuna tantã obtinens lenitatem prudentiæ,& fortitudinis armis victoriæ conditionẽ,& ſeipſum vicit. Hæc reconciliatio gratię regis perculit non tenui metu animos Italiæ principum; cũ etiamnunc impenſius à Franciſco Sfortia Franciſcus Daualus Mediolani arcẽ repeteret, quod parum in illo firmæ fidei ſuſpicione moueretur. Igitur Clemens VII. Pontifex maximus, qui tum Adriano ſucceſſerat, qui poſt Leonem Paulo plus anno Romanã Eccleſiã gubernarat,& Veneti,& Franciſcus Sfortia contra CAROLVM perinde, ac cõmunem hoſtẽ ducti vana quadam formidine ſocietatem, & arma coniungunt, in quam ſocietatem etiam ægrum animum Franciſci Gallorum Regis alliciunt. Sed in omnibus præliis fortuna, quæ fortes adiuuat, Imperatoris partibus,& gloriæ fauit. In his bellorum procellis Romæ aliqua detrimẽta per Cæſarianos inſciente CAROLO importata ſunt. Nã prorex Neapolis, quo Pontificẽ à Gallorũ ſocietate diuelleret, in illius damna Columnenſes immiſit, quod facinus Imperator grauiter improbans per literas Pontifici ſeipſum excuſauit, & damnum factũ recepit. Iterum Borbona prædæ ſtudio cum exercitu Romam inuaſit ad eius defenſionẽ languidiſſimo ſtudio incumbente Pontifice. ad cuius rei nuncium Imperator, qui tũc in Hiſpania natalẽ diem Philippi filii celebrabat, incredibilẽ dolorẽ accepit, & apud Pontificẽ iuſta ignorantię excuſatione vſus eſt,& mandata ad ſuos dedit, vt obſeſſũ in arce Sancti Angeli Pontificem quã citiſſime liberarent,& omnib. modis ex vrbe milites educerent: quos tamẽ à præda nullius oratio, aut vis poterat amouere. Et res quidem ipſa (vt grauiſſimorum hominum ſententias omittam) eum ab iſtius mali culpa abſoluit: quoniam nullum hoc facinus inconſideratius,& maiore à quoquam temeritate ſuſceptum, aut ipſi vidimus, aut ab aliis vnquam audiuimus. Nã quæ ratio in ſpẽ occupandæ Romæ potuit Borbonam impellere, qui collectũ ex diuerſis gentibus exercitum,& ſine ſtipendio militem longis itineribus feſſum fractumq; intra inimicorũ vires ducebat, vbi neq; cõmeatum, neq; pecuniã belli neruos alicunde ſperaſſet, quinetiam haud longe poſt terga hoſtili exercitu imminente? Cui ſi diem vnũ qui Romę erant obſtitiſſent, altero die coactus fuiſſet omnium rerum inopia diſcedere. Sed habuit temeritas ex alterius ignauia,& formidine volente Deo, cuius ſunt occulta iudicia, ſecundũ exitum: ex quo vulgares, & imprudentes homines res, non rerum cõſilia iudicant. Tam ne igitur temerarium ,& iniquũ facinus ſubitum, atq; inſperatum prudentiſſimi,& ſanctiſſimi Imperatoris cõſilio factum eſſe quis autumet? Quod ſi Italiæ dominatũ appetebat, ſi regnandi cauſa Iulii Cæſaris exemplo peccandũ putabat, cur vrbem non retinuit? cur milites euocauit? cur Pontifici damni facti recepit? quanquã obtrectatorib. nulla vnquam deeſt calumniandi anſa: quorum mens inuidia, os maledictione plenum eſt. Ita affectum Pontificis animum,& exulceratum Rex Gallorum appoſitis ſententiis contra Imperatorem alit: & in idem fœdus venit Rex Angliæ cum Venetis; qui in tanta Italiæ perturbatione,& tumultu quieſcendum ſibi non eſſe arbitrantur, quoſq; vt afflictam Pontificis conditionem miſerentur, humanitatis aliqua ratio,& a Cæſarianorum armis, vt timeant, monet felicitatis curſus, & falſa quædam de victoris ambitione cum ſecundo rerum euentu creſcens opinio. Quorum tamen conſpiratio minus CAROLI animum permouit, quam non ſeruata à Franciſco fides, quam in Hiſpania dederat, cũ ſolutus,& in libertatem vindicatus fuit. Ideo quo tantũ in vniuerſo terrarũ orbe ſuis diſſenſionibus excitatum incendium vna ipſi pugna reſtinguerent, illum ad ſingulare certamen prouocauit ductus Petri Terraconenſis, & Caroli Andegauenſium Ducis auctoritate, qui ſingulare certamen inter ſe olim inſtituiſſe feruntur, quo de Siciliæ poſſeſſione litem dirimerent, quæ multis populis maximas calamitates attulerat. In quã pugnam renuit Franciſcus deſcendere: immo iterũ cupiit CAROLO reconciliari, quem in gratiam cum Pontifice rediiſſe comperiebat, & rem ſuam in Italia male geri. ſiquidem clariſſimos duces à ſe deſciuiſſe,& pręter alia incommoda Lotreccum, quem maximo cum exercitu ad expugnandum Neapolim miſerat, in ipſa obſidione maxima cum exercitus parte morbo conſumptum acceperat. Agnouitq; aperte in facienda pace CAROLI non ſperatam facilitatem. Et quid Deus bone a CAROLO aut humanitatis, aut caritatis, aut pietatis omiſſum eſt,

quo

Digitized by Google

quo Franciſcum in officio contineret, quando Heleonorã ſororem ſuam illi in vxorem commiſerit? Verum non multo poſt tempore Franciſcum Maſſiliæ Pontifex conuenit, eiuſq; filio Henrico Catherinam neptem ſuam in matrimoniũ dedit. Quæ affinitatis coniunctio grauem ſuſpicionem initæ contra ſe ſocietatis CAROLO mouit, cum manifeſtam Pontificis inconſtantiam videret, & de Franciſci erga ſe voluntate dubitaret, qui animum ſemper armatum gerens, tum maxime ad turbãdam pacem Ligures è Gallia expulerat, & Genuam neſcio quo iure repetebat. Et quidem Gallorũ ingenium, & infirmitas multorum ſcriptis reprehenſa eſt, quod leues ſint, & in capiendis cõſiliis mobiles, in ſuſcipiendis bellis alacres, in reſiſtendo imbecilli, ac molles. Tunc Imperator ſummos Italiæ principes maximis beneficiis, & honorib. ſibi deuinxit, & Franciſco Sfortiæ Mediolanum libere conceſſit, vt omnem appetitæ Italiæ dominationis ſuſpicionem à ſe remoueret, qui omne cum Chriſtianis bellum oderat, & ad debellandos amentia deprauatos hæreticos, ac Turcarũ audaciam reprimendam animum à pueris intenderat, vnde religioni fides, imperio dignitas, ſibi gloria, Chriſtianæ reip. ſalus, omnib. pax, ocium & tranquillitas pareretur. Interea Frãciſcus Sfortia correptus morbo diſcedit è vita, & Franciſcus Rex Gallorum auito quodam iure Mediolanum ad ſe pertinere dicit, & Sabaudiam, cuius dominus Imperatorem affinitate attingebat, iniquiſſime, ac tumultuoſiſſime aggreditur. Qua de re certior factus Imperator in ipſo itinere, cum victor Rex Tunethe rediret, grauiſſimam orationẽ aduerſus Franciſci mutabilitatẽ, & peruerſitatem Romæ apud Paulum III. Pontificem maximum in Clementis demortui locum ab vniuerſo Cardinalium ſenatu ſuffectũ in ampliſsimo patrum conſeſſu habuit omneſq; teſtatus eſt non ſponte, ſed laceſsitũ, non dominatus cupiditate, ſed defendendi ſui ſuorumq; cauſa arma ſe capere; poſtremo ad ſingulare certamen ſeſe obtulit, ne duorum culpa Chriſtianæ regiones ſuorum cæde, & cruore plus pluſq; fœdentur. Tum confecto exercitu Galliam braccatam, quã nunc Prouinciam vocamus, petere contendit: ſed propter immanem frigorum, & hyemis vim in hyberna Genuam rediit. Hoc interim Pontificis maximi ſtudio, & induſtria x. annorum induciæ inter reges fiunt. Nihilominus Franciſcus quanquam arma depoſuit, voluntatem bellandi non exuit: & cum ſe penitus deiectum è ſpe recipiendi Mediolanum videt, aliquot Germaniæ principes Auſtrio generi priuatis quibuſdam odiis inimicos atq; in primis Cleuis ducem contra CAROLVM ſolicitat, & inuadere cũ exercitu in Flandriam ſuadet eo ſcilicet tempore, quo Imperator ad expugnandum Algerium nauigarat: ipſe etiam multis copiis diuerſas partes, quæ in CAROLI ditione ſunt, vexat; atq; ô nefandũ & impium ſcelus ad Chriſtianorum cædes, & incẽdia religionis noſtrę crudeliſsimos hoſtes pollicitationibus, ac prȩmiis inducit. Quorum malorũ nos ipſi teſtes ſumus, qui ſpectatores magna ex parte fuimus. Nos enim ipſi vidimus è tectis noſtris Calabriæ oras ſęuiſsima depopulatione vaſtari, & fœdiſsima flamma vrbes, & agros incendi. Quid referam virorum crudeliſſimam cædem? quid mulierum acerbiſsimam vexationem? quid captiuorum miſerrimam ſeruitutem? quorum lamentationes hic ipſi nos ingenti noſtro cum dolore, & commiſeratione exaudiuimus, cum ſociorum miſerandam calamitatem inſpectantes nullum afflictis auxilium, & opem ferre poſſemus. In quam eandem calamitatem permulta aliarum regionum maritima oppida, & aliquot Mediterraneo mari circũfuſæ inſulæ inciderunt in Chriſtianorum ſtrage, & ſanguine ardẽtius bacchante Barbarorum furore. Quæ ora? quis ſinus? qui portus? quis toto mari locus à Turcarũ claſſe, & direptione tutus fuit? quæ ciuitas ſocia non ingemuit? quæ nõ indoluit tam tetram, tam horribilem, tam fœdam, & infeſtam peſtem a Chriſtianiſſimo quondam rege fuiſſe, tam impie, tam ſcelerate, tam nefarie in Chriſtianorum regiones, & vrbes immiſſam? At vero Deus optimus, qui impios odit, & religioſos amplectitur, ex Maurorum telis Imperatorem defendit, & ex vndarum procellis eripuit, & in columem regnis ſuis reddidit. Qui vſus eadem cæleſti aura temeritatem Cleuis ducis facile domuit; mox ad contundendam regis audaciam Lutetiam Pariſiorum maximo cum exercitu petiit expugnaturus eam vrbẽ, in cuius expugnatione vniuerſum Galliæ regnum occupatum iri videbat: tantuſque Pariſinorum animos terror ſubiit, vt omnes manifeſtam fugam meditarẽtur. It obuiam Franciſcus maximis cum copiis & totius Galliæ nobiliſsimis ducibus non pro

Digitized by Google

gloria, ſed pro ſalute dimicaturus. Iamque duo potentiſſimi exercitus duobus clariſſimis regibus præſentia ſua & oratione milites ad certamen hortantibus prope aderant ſumma cum virium contentione pugnam inituri, in qua totius belli moles & omnium rerum ſumma vertebatur, cum Sanctæ Eccleſiæ caput IESVS CHRISTVS dominus noſter Chriſtianorum labores, & clades è cœlo miſeratus mirum in modũ regum animos inter ſe reconciliauit, & rẽ quaſi ex magna & nebuloſa tẽpeſtate in ſerenam tranquillitatem reduxit. Sed eam paulo poſt Franciſci mors perturbauit. Nam Henricus regno ſuccedens acer iuuenis, & ardens ſtudio belli ad renouanda Martis certamina ſtatim animum adiecit. itaque oppida munire, & primarios Germaniæ viros aduerſum Imperatorem clam inſtigare & occulte cum Heluetiis ſocietatem inire cœpit. Nec prudentem Imperatorem iuueniles animi ardores, & aſtus latuere. quare aduerſus Henrici ſtudium & audaciam ſe ipſe quoq; inſtruxit; & inuito diſtractus ab eo bello, quod contra Germaniæ ciuitates, quæ hæreticorum partes ſequebantur, parauerat, Lotharingiam verſus caſtra mouit, ac iuuenilem animum & conatus conſilio & virtute cohibuit. Nunc ad ea bella tranſeo, quæ contra hæreticos pro veritatis defenſione, & contra veræ pietatis hoſtes pro Chriſtianorum ſalute & incolumitate geſſit: ex quibus intelligetis quanta pacis ornamenta & belli ſubſidia Chriſtianæ reip. comparaſſet, ni Gallorum, aut leuitas aut inuidia illum in magnis & diuturnis contentionibus habuiſſet. Equidem Io. Federicus Saxonum Dux & Philippus Langrauius hæreticorum Principes & fautores, dum Imperator armis in Gallia diſtineretur, pacto in Schemelcaldo Saxoniæ oppido cum pleriſque Germaniæ principibus inter ſe fœdere Branſoicchi ducem contra fas omne poſſeſſione ſua diſturbauerant; & ad Imperatorem Langrauius audacter adierat, atq; arrogantius eum monuerat, ne quid contra ea, quæ ipſi geſſiſſent, moliretur, vnde permultorum principum odia in ſe conuerteret. Quod facinus placuerat Imperatori ad concilium deferri, & cum ſemel atq; iterum citati adeſſe neglexiſſent, dux Saxoniæ & Langrauius perduellionis damnati fuerant. Et Martinus quidam Luther homo omnium ſceleſtiſsimus nuper in imperitum vulgus prauas quaſdam opiniones & ſententias contra Eccleſ. Rom. dogmata & inſtituta ſpargere cœperat, & nactus ſocium amentię ſuę Ecolampadium diſſolutum, perditum, & nequam hominem, atq; etiam adeptus ſectæ ſuæ fautores maximos Germaniæ principes, Saxoniæ ducem, & Langrauiũ breui qui ſub agnina pelle animũ gerebat lupinum, multis Germanię ciuitatib. malũ venenũ infuderat. Non enim vlla peſtis eſt, quæ latius manet, quã hæreſis, præſertim ea, quæ felicitatẽ nulla noſtra cura, & labore comparandã proponit, cum ingenium ſit omnium hominũ (vt Comicus poeta loquitur) ad libidinem à labore procliue; hoc autẽ magis, ſi principum auctoritate cõfirmetur: quorum mores, & vitæ rationes in populis ſubito ſequuntur. Ad quod peſtiferæ, & funeſtæ doctrinæ ſemen extinguendum omnẽ diligentiã CAROLVS adhibuerat: & quoniã, in popularium ſenſib. quod fibris inhæreret, facile extirpari nõ poterat, edicto cauerat, ne quid de religione, innouaretur, niſi ex decreto Sancti, & œcumenici Concilii à Pontifice Romano conuocandi. Tunc igitur ſuſcepto bello à Catholico Imperatore cõtra Principes hæreticos vndiq; ad eos copię ſubſidiaq; venerunt: LXXX. M. peditum, equitum XV. breui tempore collecta ſunt, muralia tormẽta CXX. currus ad ferenda onera DCCC. naues ad tranſmittendũ flumina CCC. Doleam Mamertini contagionem mali tam breui, tam late diffuſam? an tantam Germanorum potentiam non periculoſiſsimis temporibus contra Mauros Turcaſque conuerſam? Ceterum, qui non in hominum multitudine, & robore, ſed in Dei maximi dextera, & virtute ſpem omnem victoriæ collocauerat, CAROLVS maiore animo ſe bello contra ſceleratiſsimos, & nefarios duces accingit; & dum Langrauius in oppugnandis, & ad fidem ſuam adigẽdis vicinorum oppidis tempus terit, quam maximas poteſt copias armat; cumq; adhuc militum numero inferior longe ſit quã vt cum hoſte congredi poſſit, nullã pugnandi copiam illi facit, ſed inſolentem iuueniliter exercitum prudente cunctatione debilitat, qui quoniã compoſitus eſt ex variis hominibus, & horum laborum minime patientibus, qui bellis comitari ſolẽt, deficiente ipſum cõmeatu, & frigidiore tẽpeſtate adueniente dilabitur. Interea quoq; Dux Mauritius Ferdinandi Caroli fratris legatus cum exercitu inimicorum regiones ingreſſus hoſtiliter omnia populatur & vaſtat.

Digitized by Google

ſtat. Quæ incommoda Lantgrauius animo agitans ſtuduit cum Imperatore paciſci: ſed cum nihil impetraſſet (nam indignum Imperatoria dignitate, & abhorrens ab æquitate Carolo videbatur tantam inſolentiam, & temeritatem impunitam relinqui) noctu contento itinere in Haidamum oppidum confugit, exercitumque dimiſit. Vnde finitimæ ciuitates in Caroli poteſtatem venere, & qui inimicis fauerant viri primarii, & Schemelcaldicæ conſpirationis adiutores & ſocii veniam ſuppliciter ab eo poſtularunt. At Dux Saxoniæ validioribus copiis ad omnem ſe euentum munit: contra quem Imperator ſigna conuertit, & victricem aquilam in Saxoniæ fines inferens ad certamen hoſtem quamuis numero militum priorem trahit, & momento proſternit & capit. Quæ omnia tanta induſtria diligentia celeritate adminiſtrata ſunt, vt diuino nutu & conſilio geſta fuiſſe viſa ſint. Quare religioſiſſimus Imperator non vt Cæſar in Ponto veni, vidi, vici; ſed totam victoriam ad diuini numinis prouidentiam & virtutem referens dixiſſe fertur, veni, vidi, ſed Deus vicit. Et dux Saxoniæ licet iudicum ſententiis capite damnatus fuerit, tamen ab humaniſſimo victore benigniſſime liberaliſſimeque tractatus eſt. Langrauius quoq; tum in Imperatoris fidem & poteſtatem ſeſe dedit. In hac rerũ quaſi malacie & tranquillitate ſubita quædam tempeſtas exorta maximo periculo Imperatorem obiecit. Nam Mauritius ægre ferens Langrauium ſocerum ſuum diutius in cuſtodia teneri, atque hæreticorum ſtimulis incitatus deleta tot tantorumque beneficiorum memoria, quibus ab Imperatore ornatus fuerat, clam cum Henrico Galliæ rege & ducis Saxoniæ & Langrauii liberis contra eum ſocietatem coiuerat; & poſtquã ſatis copiarum collegit, repentina vi & validiſſimo impetu Cluſam, qua Harſpurgum ad Imperatorem tranſitus erat, occupauit vſus incredibili feſtinatione, ita vt Carolo nocte media effluente imbre cum aulicis & his tantum militibus, quos ad cuſtodiam ſui corporis habebat, Vilaccum fugere neceſſe fuerit. Verum vt ilex è ferro vires ducit, ſic Carolvs è periculis animoſior emergit: & interea, dum ſubſidia ex Italia & Hiſpania expectat, per Ferdinandum fratrem ſimulate cum Mauricio de pace agit: ille vero animo, & lætitia inflatus, ac ſi de Cæſare triumpharet, exultat, & cum cæteris hæreticorum principibus cuncta miſcet, & turbat. Quem inſolentem vtiq; dux Branſoicchi magis diuina ope fretus quam humana cum his copiis, quas Imperatoris nomine coëgerat, adoritur, & pugnantem debellat, & cedentem grauiter ferit, ex quo vulnere poſt triduum animam amiſit. Vt omnem hæreticorum vim, & ardorem concidiſſe vidit Imperator, ne quam crudelitatis notam ſuſtineret, Langrauium è cuſtodia liberauit, & filiis Saxoniæ ducis, qui his ipſis diebus mortem obierat, vniuerſa patris bona & familiæ inſignia & dignitatem reſtituit. Neque enim perduelles ſæuius puniendos cenſuit ne male affectos cæterorum principum animos acrius exulceraret; neq; remiſſius agendum putauit, ne quẽ Imperii cõtemptum lenitas afferret, & impunitatis ſpes vlla poſthac improborum hominum audaciam educaret, ſeruans ſingulari cum prudentia iuſtitiæ modum & æquitatem, ſic vt illi à cœleſti quodam numine dictum fuiſſe videatur;

Hæ tibi erunt artes, pacique imponere morem,
Parcere ſubiectis & debellare ſuperbos.

Hinc me res geſtæ cõtra Turcas & Mauros ad ſe vocant: quæ ſatis omnibus declarant Imperatoris non vulgarem in tuenda religione voluntatem & induſtriam: quippe cui ſemper in animo propoſitum fuit pro vera religione, ac ſuæ dignitatis officio Chriſtiani nominis hoſtes profligare, & geſtientẽ Turcarum audaciã furoremq; comprimere. Porro Solimannus Turcarum dominus ad totius Europæ dominationẽ aſpirãs iam ſecundo Hungariam ingreſſus cum ccc.M. delectorum militum exercitu maximum Chriſtianis metum, & terrorem incuſſerat. contra quem Carolvs inuicto animo cum xc.M. hominum profectus iuxta Viennam caſtra locauit, & admirabili arte copias ad pugnandum diſpoſuit. Cum vero erectus ſpe certa victoria diuinæ quadam præſentia pugnæ diem expectaret, Solimannus victus præſtantia Caroli, quod in eius opinor galea, cœleſte atq; inextinguibile lumen cõſpexiſſet, quale in ſuis ducibus poetæ ſæpius elucere confingunt, nocte ſocia caſtra mouit, ſeq; ex eius conſpectu quã lõgiſsime proripuit. Ergo potentiſsimus & clariſsimus Turcarum Imperator neque militum multitudine, neque famæ pudore ad pugnandum induci potuit, nec præ-

Digitized by Google

lio victoriam, ſed fuga ſalutem quæſiuit. Et nō liceat acclamare egregiam, & ante hoc tempus inauditam, & inopinatam ſine vllo telo ſolum ipſa præſentia partam de tanto exercitu & Turcarū Imperatorum victoriam? Per id quoque tempus Andreas Auria cum aliquot roſtratarum nauium claſſe in Peloponeſum miſſus præclara facinora edidit: quibus ingentē occupandæ Græciæ pauorem Turcis iniecit. Solimanno igitur ex Hungaria non prælio, ſed metu pulſo, atq; ita pulſo vt nunquam amplius auſus ſit incolumi CAROLO redire, ad expugnandum Guletham arcē prope Tunethem Imperator animum aduertit: quod inde maximum periculum Chriſtianorum nauigationibus & maritimis oris à prædonibus immineret. Nam Hariadenus Ænobarba, quem Barbaroſſam vulgo nominamus, vir multis victoriis & bellicis ornamentis clarus, qui grauibus ſententiis Solimanni animum ad vniuerſum terrarum orbis imperium excitauerat, ex Tunethe Muleaſem expulerat, & Muliroſetto fratri regnum addixerat, ac Hulethám Solimanni nomine munierat ea nimirum ſpe, vt aliquando ſub Turcarum Imperium & fidem vniuerſa Africa redigeretur. Quamuis ergo à Gallorum odiis non iniuria timendum ſibi eſſet, tamen in Deo ſpem ponens rerum ſuarū, quod iuſtum & Chriſtianæ reip. vtile, ac neceſſarium bellum moueret, magna cum claſſe in Africam profectus eſt, ac ſecundo vento Vticam tenuit quem portum Farinę hodie vocant. Eius appulſu Barbaroſſa grauiter perturbatus maiore præſidio Gulétham firmauit, & claſſem in ſtagnum, quod facit inter Tunethem & Gulétham influens mare, ſubduxit. Imperator ex Vtica legens oram antiquæ Carthaginis vbi in conſpectum Gulethæ venit, milites in terram exponi iuſſit, & hoſtem à littore tormentis arceri, tum oportunis ad feriendum arcem locis tormenta diſpoſuit: poſtremo terra marique Gulétham inuadens, quæ natura loci & artis opere inexpugnabilis videbatur, incredibili virtute, ac felicitate cœpit, ſimulq; tota Barbaroſſæ claſſe potitus eſt. Sed dum reficit propugnacula captæ arcis, Barbaroſſa cum XX. M. militum Chriſtianas aliquot cohortes adoritur, fit ad pugnam concurſus, pugnaturq; vtrinque fortiſſime atque acerrime: Sed Hiſpanienſes equites cum barbarorum equitum vim ſuſtentare diutius non poſſent, & circumfunderentur vndique hoſtes, Imperator ipſe, non aliter atq; olim Cæſar cedentes ſuos Neruiis, primus in hoſtem factus exemplo ſuo ad pugnam retraxit, inter primos armatus procurſat, & ad prælium omnes cohortatus ad acclamationem Sancti Iacobi, qui ab Hiſpanis religioſiſſime colitur, ſtringit in hoſtes gladium; reliqui tāti ducis exemplo animoſiores effecti barbaros proſternūt, feriunt, occidunt. Quo in prælio CAROLVS præter ceteras victoriæ laudes ciuicam coronam meruit, quoniam Andream quendam Pontium equitem Bæticum ex hoſtium manibus vulneratum ſeruauit. Tum contra multorum ſententiam decreuit Barbaroſſam perſequi, & ex Africa Turcas omnino depellere. Quamobrem inſtructo exercitu caſtra Tunethē propius mouentur, ordines ducente Alfonſo Daualo Marchione Vaſti egregio, bono, & forti duce. Occurrit cum ſuis Barbaroſſa acceſſum ad vrbē quoquo modo inhibiturus. verum cōmiſſo certamine inferior diſcedit, atq; intra oppidi mœnia ſeſe recipit. Et quamuis C. M. hominum in armis haberet, tamen artibus CAROLI præuentum ſe videns & induſtria circumcluſum in maximam deſperationem venit; Et extra omnem rerum meliorum expectationē poſitus in captiuos Chriſtianos, qui in cuſtodiā coniecti fuerant numero VI. M. ferro & igne ſæuire ſtatuit animo ad crudelitatem præcipite. Sed dum in concilio eſt, captiuorum aliqui ſe primum, tum alios occulte ex catenis ſoluunt, vel ex ipſis cuſtodibus aliquot à tanta crudelitate ad miſericordiam commotis, poſtremo facto in cuſtodes impetu arce potiuntur: intra quam ſubito fumo ſignis nutu, & clamore ſublato Imperatorem aduocant. Vnde Barbaroſſa cum videt ſe neque pollicitationibus, neque precibus, neque vi poſſe arcem recipere, cum VII. M. Turcarum in Hipponam, quam modo Bonam dicimus, fugam arripuit; atque inde loci mox cum XIII. triremium claſſe, quam illic ante ad omnem euentum collocauerat, Algerium, quod oppidum Mauritaniæ veteres Romani Iuliam Cæſaream vocauerunt, ne in Imperatoris manus veniret celerrime profugit. Cuius fuga Tunethes ſine vlla concertatione in Imperatoris poteſtatem venit. eam Imperator Muleaſemi, qui à fratre pulſus è regno prius ad ſe confugerat, impoſito paruo tributo reſtituit. collaudatiſque captiuis Chriſtianis & auctoribus

facinoris

Digitized by Google

facinoris dignis muneribus affectis ad nos de Africa triumphans perlatus eſt; atque à vobis ſummis honoribus & pompa exceptus. At vero tantam felicitatem aliquot poſt annis graui iactura permiſcuit cœli turbulentiſſima, & formidoloſiſſima tempeſtas, quæ claſſem ad Algerium fœdiſſime vexauit. Nam cum ſtatuiſſet Algerium piratarum vnicum poſt captam Tunethem receptaculum euertere, vt ex omnibus oris Chriſtianorum nauigationibus & mercibus mare liberum tutumque pateret, eo cum ingente claſſe profectus fuerat: & nondum erant omnes homines, equi, commeatus, tela, tormenta, & ad oppugnandum pertinens materia in terram expoſita, cum prima noctis vigilia magnis tempeſtatibus ſubito mare concitari, & vehementis imbris, & nimborum & procellarum & turbinum ruina, cum fulminum & tonitruum horrore cœlum vndique miſceri cœpit. Quæ tempeſtas cum biduum continenter ſæuiſſet, nauium alia collabefactatis lateribus ſubmerſæ, aliæ vndarum æſtu ad littus illiſæ & perfractæ ſunt, paucæ ad anchoras deligatæ vim ventorum & fluctuum ſuſtinere potuerunt: & hominum alii cum ipſis nauibus ſalo obruti, alii, qui ad littus nando euaſerant, ab hoſtibus immaniſſime cæſi: quanquam hoc ab hoſte periculum deinde qua potuit Imperator celeritate ſummouit. Spectaculum non modo hominibus ſed vndis ipſis, & littoribus luctuoſum. At qui in terram ante deſcenderant maximo imbre madefacti & crudeliſſima tempeſtate deterriti, neq; arma tenere neq; ſe miſeros ſuſtentare valebant; augebatque dolorē commeatus iactura: nam tegumenta in nauibus reliquerant, & cibaria ſolū in duos aut ad ſummū tres dies ſecū aſportauerant. Nihilominus Imperator obiens egregii ducis, & militis munus humaniſſimis verbis acerbitatē omnium ſolatur, & primus in acie obuerſans dextera, & virtute ſuos ab ingruentium barbarorum armis defendit: nec quicquā vnquam, O mirabilē viri conſtantiā & firmitatē, in tot tantiſque rerū aſperitatibus, aut deſperatione deieciſſe, aut formidine contraxiſſe animum viſus eſt, alacri & ſemper eadem fronte, pluuiæ, frigoris, famis patiens, atq; interdiu & noctu ſuis in acie præſens; vt eius virtutē admirati hoſtes CAROLVM Deo cupiā ſimilem eſſe, nec iam amplius mortalem, ſed de cœlo lapſum aliquem ad ſalutem, & nomē populi Chriſtiani propagandum crediderint, & elatos à rerū euentu ſpiritus alienæ virtutis admiratione repreſſerint. Sedatis iam fluctibus, & tempeſtate commutata aliquot aliis diſcriminibus vi quoq; ſuperatis milites in naues aſcendere iuſſit; ipſe vltimus conſcendit, qui primus in terram deſcenderat. Quod ſi virtus aduerſæ fortunę telis velut aurū fornacis flamma probatur, certe in his grauiſſimis periculoſiſſimisque procellis Imperatoris perfectæ virtutis laus maxima enituit. Iam Draguthem archipiratam acerrimum & communem omniū hoſtem ab Ioanne Vega pro rege noſtro ex Aphrodiſio pulſum, & oppidum natura & arte munitiſſimum breui temporis ſpacio paruis copiis vix LX. noſtrorū interitu expugnatū, quid opus eſt me vobis Mamertini recenſere, qui eius belli participes & ſocii fuiſtis? Ex quo non minor ad omnes vtilitas quam ad ducem gloria peruenit. Enimuero pleriq; magis ſecunda fortuna in his rebus vſi ſunt, quas ipſi geſſerunt, quā in his, quas aliorū fidei commendarunt; contra aliis vicariorū opera felicior & fortunatior fuit, quibuſdam vero ſummis Imperatoribus iidem vbique proſperitatis venti vſque ad extremum vitæ tempus afflarunt: cuiuſmodi CAROLVM habuiſſe videmus. Nam quantam per Ioannem Vegam? quantam per Branſoicchi ducem? quantas per Andream Auriam? quantas per Franciſcum & Alfonſum Daualos? quantas per proſperum Columnam, Ferdinandum Gonzagam & eos duces, quos Italiæ rebus præpoſuerat? quantas per eos, quos ad Indos miſerat, victorias eſt feliciſſime conſequutus? In cuius equidem felicitate hoc maxime ponendum arbitror, quod eius auſpiciis deuictæ, & à ferino cultu & vana religione ad veram, & ciuilem reuocatæ ſint regiones ab hoc noſtro terrarum orbe diſiunctæ, & priſcis illis Romanis, qui ſe terrarum dominos appellabant, ignotæ. Quamobrem merito nunc regina volucrum aquila Imperii, & Auſtriæ ſtirpis inſigne oſtium Oceani, quod vtpote nulli hominum natura peruium domitor ille ferarum & mundi Hercules duabus columnis tanquam habitabilium regionum terminis præſepſiſſe dicitur, ſecundo volatu tranſmiſiſſe ſe gloriatur. Quæ quidem ego non ſolum CAROLI fortunæ, ſed etiam prudentiæ tribuenda exiſtimo: è cuius, vt ita dicam, ludo & palæſtra plures quam ex illo Troiano

Digitized by Google

equo ſtrenui duces prodiere,non quales ſunt ficti illi Gallorum heroes, quos vulgus Palatinos appellat,ſed quales Imperatorum mater Roma produxit. Nec profecto iſti tanti fuiſſent,niſi CAROLVS ingenio & virtute præſtantiſſimus extitiſſet. Quapropter eius ætatem ſoleo vere auream prædicare,& Chriſtiani populi felicitatem ſimul attendere,quod in grauiſſimis temporibus, & turbulentiſſima tempeſtate is Imperator diuinitus nobis datus ſit,qui potentiſſimi & ſæuiſſimi hoſtis Turcarũ inquam domini conatus effringeret,ac non modo Chriſtianorum fortunis imminentem,ſed etiam ex infimo pectore crudelitatem inſatiabilem anhelantem belluam conſilio & vi longe è noſtris regionibus expelleret atque eiiceret. Imperator vere pius felix inclytus victor triumphator auguſtus,& quod recte dixerim, pater patriæ,quoniam remp. Chriſtianam labentem fulſit,afflictam erexit,perditam refecit,anguſtam explicuit,& coarctatam quam longiſſime dilatauit.Porro ſapientes viri docent neminem in vllo vitæ & ſtudiorum genere perfectum eſſe poſſe,qui non & ingenii dotibus ornatus,& doctrinæ præceptis inſtructus,& meditationis vſu perpolitus fuerit:quibus quaſi numeris expletum & omni laude cumulatum Imperatorem noſtrum videmus;qui a natura ſagacem vim ingenii, ac motus celerrimos adeptus totam ætatem in imperatoriis artibus conſumpſit non modo excellentium virorum diſciplinis imbutos,ſed magnorum ducum ipſe magiſter. Igitur hoc ingenio natum hominem & aſſiduo rerum vſu & exercitatione doctum credendũ eſt,neq; per ignauiã quicquã omiſiſſe,neq; per audaciam aggreſſum eſſe,quod intelligentia & ratio aut obire poſtulaſſet,aut aggredi prohibuiſſet; quorum alterum inertię,alterum temeritatis eſt vitium,vtrumque Imperatoris virtuti,& laudi ſummæ contrarium :& qui tot victorias,& triumphos à grauiſſimis hoſtibus reportauit,neceſſe eſt illum ſemper laborauiſſe,nunquam non vigilaſſe,vbique præſentem fuiſſe,nec copiarum multitudine , ſed militum virtute confiſum,nec impetu quodam animi,ſed pleno prudentiæ conſilio diſciplina & ordine cuncta,quæ ad rem bene gerendam requiruntur,perfeciſſe.Neque vero in quo tot egregiæ virtutes emicuerunt,deſiderata ſunt ea,quæ virtutem maxime ſignificant, dignitas inquam oris,generiſque nobilitas. Nam regia ſtirpe prognatus,& in ea familia educatus fuit,in qua excellentiſſimorum Imperatorum permultæ imagines ad æternam factorum memoriam illum dies & noctes excitabant; oris vero forma digna, pulchra,& virilis,quæ ipſam imperii maieſtatem non mediocriter exornabat. Maxime autem eius animi excelſitas in laudis & gloriæ ſtudiis apparuit, quæ in altioribus animis vehementiora eſſe ſolent:qui eum regem miſerrimum eſſe aiebat,vtpote præſtantis ingenii & virtutis expertem,qui res dignas prædicatione vel ignauus ipſe per ſe facere neſciret,vel otioſus & voluptuarius negligeret. Veruntamen qui Chriſti fide illuſtratus ſupra virtutem & gloriam aliud videbat,quo diuina gratia liceret aſcendere,non in honorum ſplendore,ac nominis prædicatione beatam vitam poſuit, atque ii,quibus dies Chriſtianæ veritatis nondum illuxerat, ſed ad ſempiternam illam felicitatem comparandam omnes ſuas cogitationes vireſque conuertit. Vnde quibuſdã illi obiectantibus ſcire quidem eum vincere,ſed neſcire more Cęſaris expedite victoria vti,quam Chriſtiane, hoc eſt vere & ſapienter reſpondit, Cæſari vnicum vitæ finem fuiſſe propoſitum nominis prædicationem; ſibi vero cæleſtis gloriæ adeptionem : cuius gratia multa non facienda,multa etiam ferenda ſunt,quam qui conſequi neglexerunt,multa contra ius faſque patrarunt. Quis ne tota Italia poteretur,ne cunctam Germaniam occuparet,ne vniuerſam Galliam diriperet, quis vllis obſecro decretis aut copiis reſtitiſſet? At tantum valuit apud eum religio, vt pietatem & iuſtitiam cuiuſuis rei dominatione potiorem habuerit.Quoties vox illa Caroli audita eſt,ſi vniuerſam Galliam deuinceret, vniuerſa ſe tamen illa Franciſco lubentiſſime ceſſurum,modo per eum ſibi etiam liceret tuto ſua poſſidere? Et de Germanorum,qui deuicti ſunt,bonis quid vnquam ſibi aſſumpſit,cum multa ſibi iure belli vendicare potuiſſet? aut quam crudelitatem in Franciſcum licet aduerſum virtuti inuidum gloriæ inimicum ſalutis ſuæ,cum captiuum haberet,exercuit? quam in Germanici belli duces? quamuis multa ex illorum incolumitate ſibi metuenda, ex interitu non pauca ſperanda videret? Non Andegauenſium ducem Carolum regis Gallorum filium imitandum ſibi duxit,qui regi Conradino in bello capto Neapoli ſpectante non ſine lacry-

Digitized by Google

lacrymis populo in foro caput è ceruicibus abſcindi ab humili, & abiecto lictore mādauit. In nullius non dicam corpus ſed ne fortunas quidem ſæuitum eſt: ſolū his pœna inflicta, qui fœdiſſimis obſtricti ſceleribus omnes impetrandæ veniæ & miſericordiæ terminos modumq; tranſierāt. Quin illius grata lenis & modeſta nullisq; odiis inflammata victoria fuit, qui non intulit arma, ſed illatā vim repulit ſolū tuendi iuris & dignitatis ſuę gratia. Et quidem ius ſuum, & dignitatē tueri lex omnis diuina & humana, ciuilis & gentium concedit. Atq; ita ſe vbiq; geſſit, ita ius ſuū prudenter fortiterq; ſeruauit, vt neque ob inertiam minui dignitatem ſuam permiſerit, neque ob improbitatem iuſtitiam violarit, & inuictū ſemper animi robur oſtenderit, & omnem auariciæ ſuſpicionem ambitionisq; vitauerit. Vtinam Rex Franciſcus nunquā his temporibus fuiſſet, quibus CAROLVS Imperium Chriſtianorum tenuit, non ſane tot moleſtiis remp. Chriſtianā tanto cum omnium malo implicuiſſet, neq; optimum Imperatorem à glorioſiſſimis cœptis contra noſtræ fidei cōmunes hoſtes ſua cū ignominia & dedecore abſtraxiſſet: quē vniuerſi nōmodo è Græcia, ſed etiā ex Aſia Turcas expulſurum fore, & ſanctam Hieruſalem, in qua IESV CHRISTI domini noſtri religione venerandum monimentum eſt, è manibus barbarorū aliquando redempturū ſperabamus. Quas ob res illū auſim cum ſummis Imperatoribus & ingenii præſtantia, & animi magnitudine, & Imperatoriis artibus cōparare. Græci laudibus vnū præ cæteris extollunt Alexandrū Philippi Regis Macedoniæ filium à magnitudine rerum geſtarum magnum cognominatum. Is enim Aſiam bello euicit & Darium regno Perſiæ ſpoliauit, ac per vaſtas Indorum regiones victor excurrit. Atq; iſtas tot tantasque res (quod certe mirabilius eſt, nec modo re, verum etiam dictu inopinatum) florente ætate confecit, quarum minimam partem id ætatis nondū ceteri attigiſſent. Sed tantorum factorum gloriæ grauia quædam, & odioſa in rege vitia quaſi tenebras offuderūt ſuperſtitio anilis ſuperbia non ferenda iracundia vſque ad manifeſtam inſaniā ebrietatis in quouis homine deteſtabilis, ac ſane tanta, vt tandem vna cum vino turpiſſime animam exhalauerit. Quocirca in eo magis animi quandam excelſitatem & felicem temeritatem nonnulli admirati ſunt quā prudentiam & grauitatem. Nonnulli quoq; hanc rerum geſtarum magnitudinem ex eorum, quibus cum bellauit, ingenio attenuare conantur. Nam cum Aſianis effæminatis & mollibus contendit armis, ex quorum ignauia & mollitie maior Alexandri virtus emicuit, contra Annibalem in Cœlū efferunt, quod in Italia cum Romanis bellicoſiſſima gentę aliasque victrice XVIII. annos feliciter bellum adminiſtrarit; ac tot conſules, tot conſulares, tot ſenatorii, tot equeſtris ordinis viros vicerit, tot exercitus fuderit, tot oppida ceperit, tot populos in fidem ſuam receperit, vt Romanis, qui de deſerenda vrbe conſilium ceperant, is qui ab Annibale victus non fuit, Maximus Imperator viſus ſit, è quibus Alexander, ſi in Italiam exercitum illum ſuum traieciſſet, non profecto magnam gloriam deportaſſet, ſi non vti Rex Epirotarum Pyrrhus victus ceſſiſſet. Omitto Græcorum hominum in ſcribendis hiſtoriis vanitatem, qui non modo res illius geſtas contra hiſtoriæ leges pluribus ornamentis amplificarunt, adulantes principem nimio ſui ipſius amore laborantem, ſed etiam ea litteris mandare auſi ſunt impudenter, quæ nunquam geſta fuiſſent, ab ipſomet Alexandro repudiati, ne res ſuæ geſtæ illorum mendaciis inuolutæ veritatis fidem amitterent. Multa etiam omitto non hominum opera, ſed malorum dæmonum arte perfecta: qui nempe tum huius mūdi principes & tenebrarum rectores in mortaliū animis grauiſſime dominabantur. Cum Alexandro Romani Cęſarem æquant: quem equidem diſſimilitudine bellorum, magnitudine contentionū numero pugnarū, varietate locorum, aſperitatibus rerum, celeritate conficiendi, arte militari & Anibali & Alexandro præferre non dubito: qui poſt hominum memoriā domitis feris & immanibus nationibus profligatisq; ſummorum ducū maximis exercitibus ſolus de vniuerſa Europa, Africa, Aſia triumphaſſe videtur. Verum & is quoque tantam factorum celebritatem dominationis cupiditate tanquam veneno infecit, & cum totius Romanæ reip. euerſione turpiſſimis maculis clariſſimū nominis ſplendorē aſperſit. Laudabilior certe virtus Scipionis illius Africani, qui de Annibale & Carthagine victoriam non ad proprias vtilitates ſed reip. commoda, non ad ſuā libidinę ſed patriæ conſeruationē, non ad priuatā tyrannidem, ſed Romani Imperii maieſtatę

Digitized by Google

contulit, vir cum liberalitate, comitate, clementia, tum maxime continentia celebrãdus. Pompeium ſciens prætereo. nam vitæ infeliciſſimus exitus totam eius famam denigrauit, ac ſimul domum & fortunas euertit. At Galli regem ſuum Carolum magnũ his ducibus parem faciunt, proculdubio omni laude & celebratione dignum, ac de rep. Chriſtiana benemerentiſſimum Imperatorem. Siquidem Longobardorũ regẽ Deſiderium bello ſubegit, & Italiam grauiſſimo barbarorum dominatu liberauit, & Saxones, Pannones, Dacas, Iſtros edomuit, atque Aquitaniam, Vaſconiam multasq; alias patrio regno finitimas regiones in ditionem ſuam & poteſtatem redegit. In horũ numero noſtrum Regem & Imperatorem CAROLVM ſummo nos iure ponemus, qui Imperatoriis artibus a pueris deditus maiorem ſuis Imperiis quam aliorum præceptis bellicarum rerum cognitionem & ſcientiam comparauit; quem nullus vnquam labor negotiorũ; nullus periculorum metus ab honeſtatis, & honoris ſtudiis retardauit; cui non in prouidendo conſiliũ, non in agendo induſtria, non in cõficiendo celeritas defuit; addiditq; ſemper ſpiritus maiores ſecunda fortuna, quæ illius cœptis & conatibus leniſſimo vento aſpirauit. Ipſe Solimannũ Turcarum Tyrannum licet copiarum numero ſuperiorem, tamen excellente virtute perterruit, perterritumq; ex Chriſtianorum finibus longius extruſit. idem Guletham munitiſſimam arcem, atque vna Tunethem paucis diebus cepit, & Barbaroſſam ſtipatum innumeris armatorũ cateruis ex Africa expulit. idẽ duobus potentiſſimis ducibus deuictis de vniuerſa Germania, quæ intra Danubium Alpes & Rhenũ poſita eſt, triumphũ maxime inſignẽ egit, quod ante ipſum cõtigit imperatorum nemini: idem Mediolanum vrbem vectigalem Imperii ex faucibus Gallicæ dominationis eripuit; & clariſſimum ac potentiſſimum Galliæ regem bella ſæpius renouantem, bello ſæpius profligauit: quem ne vita & regno priuaret vna Chriſti religio prohibuit. Sed cum bellica laude ciuilem quoq; coniunxit, qui quantum in bellorum adminiſtratione bonus & fortis, tantum in gubernatine ciuitatum ſapiens & iuſtus fuit, nihilq; minus in conſeruando prudens, quam in amplificando imperio felix, quod equidem paucis datum fuiſſe videmus. Ipſe enim præditus eximia vitæ integritate & intelligentia iuſtitiam præſtantiſſime coluit animo ad æquitatem magis propenſo, quam ad ſummum illud ius, quod eſt vnicum tyrannidis tegumentum, in audiendo facilis, in reſpondendo gratus, vbique comis atq; humanus dignitati conuenientem retinens grauitatem: quem bonis artibus informatum, nec de quibuſuis rebus, ſed de præclaris & magnis delibantẽ honores grauia dumtaxat ſtudia delectarunt; & hominem ſuis non alienis virtutibus florentem nulla vnquam inuidiæ vis, nulla maleuolentiæ affectio morbusque corripuit: qui cum omnibus tum maxime pauperibus Chriſti beneficentiſſimus fuit, quæ a diuina caritate proficiſcens virtus ſolam diuinam mercedem, nullã hominũ laudem ſplendoremue deſiderat. Sed quod in imperatore Chriſtiano plurimũ habet laudis, frugalitatem, modeſtiã, temperantiam maxime coluit, atque imprimis religionem & pietatem, quæ fundamentũ omnium virtutum eſt. qui (vt hoc vnũ dicam) ſingulis diebus mane poſt ſomnũ quamprimum è lecto ſurgebat Deum obſecrabat, vt omnes ſuos labores, motus & conatus in ipſius honorẽ, in Chriſtianorũ cõmoda, in animæ ſuæ incolumitatẽ cœleſtis gratia cõferret. Quare non modo Scipioni illi Africano, qui in Capitolini Iouis quotidie ſolus adibat, cum vanam & impiam religionem coleret, verum etiam his, qui veteris teſtamenti ſacris paginis commendati ſunt, hoc magis excelluit, quod perfectione, lege & documentis inſtitutus fuit. Hanc pietatem toto quidem vitæ tempore magnã, ſed maximã in extremo curriculo, cum incitatior eſt ad metã curſus, oſtendit. Itaque in animo mihi eſt illius è vita migrationẽ nõ minus quam victorias explicare: qua ſola mores & vniuerſa vita decoratur. Cum in Flãdria eſſet annũ agens LVI. & grauius è pedibus laboraret, ſtatuit regnorum habenas Philippo filio tradere, & Imperium Ferdinando fratri concedere; non quo ipſe genio liberius ab omni forenſi & militari ſtrepitu remotus indulgeret, ſimiliter ac fertur Diocletianus imperium depoſuiſſe, ſed quo reliquum vitæ tempus diuinis ſtudiis impenderet, vt ad omnem ſummi illius domini & rectoris vocem, ſi ex hac luce ſeu potius ſtatione migrandum eſſet, vigilans ac paratus offenderetur; ac VI. Kal. Martii ſuo natali die poſt longam orationem, qua ex ſuo diſceſſu dolorem ſuorum lenire conabatur, cum idonea claſſe in Hiſpaniam nauigauit,

BIBLIOTECA

Digitized by Google

uigauit,& ad Liaredi portum eam applicuit. Vt in terram deſcendit, gratias immortali Deo panſis ad cœlum manibus egit, quod incolumis in eam regionem appulſus eſſet,quam tantopere amaſſet; tum in tellurem oculos defigens eam benigniſſime tanquã parentẽ ſalutauit,addiditq; verba illa: Nudus à te egreſſus ſum,nudus ad te reuertar. deinde in Valleoletũ lectica delatus,& factũ obuiã ſibi nepotẽ ſuũ Carolũ ad colendũ pie numen diuinũ, & præſtanter inſequendũ maiorum veſtigia grauiſſimis verbis & ſententiis cohortatus eſt. Hinc in religioſorum hominum,qui Sancti Hieronymi fratres vulgo nuncupantur,ab vrbe remotas ædes cum paucis conceſſit; Vbi cum multos menſes diuinis rebus vacaſſet morbo vehementius opprimi cœpit, tanti viri mortem è cœlo terris prænuntiante cometa. Ac VI. Kal. octobris D. Matthei profeſto die confeſſionis & Euchariſtiæ diuinis ſacramentis, quemadmodum Chriſtianũ decuit,ſeſe ad diſcedendũ ex hac mortali in immortalẽ illã vitã muniuit: & cũ feſto die iam plane mors inſtaret,precatus eſt eos,qui adſtabant, vt ſibi adeſſent Deũ pro ſe orando contra malorum dæmonum dolos & conatus, qui hominis calcaneô potiſſime inſidiari ſolent,ipſe IESV CHRISTI Domini noſtri ſuffixi cruci imaginem ſiniſtra tenens,hæc cum lacrymis verba pronunciauit: Magnas tibi gratias habeo & ago ſancte Deus,quod me nationum multarum principem & Imperatorem crearis, ſed maximas,quod in ouile tuum adduxeris,atque ex huius ſeculi moleſtiis & inſanis honorum ſtudiis hoc poſtremo vitæ meæ tempore ſemoueris,quo tibi venienti paratus occurrerem. Verum oro,vt delicta mea multa & grauia tuo ſanguine deleas,quem factus homo in cruce pro humani generis redemptione, & ſalute effudiſti: ne ſi me chirographo,in quo illa ſcripta ſunt,ante tribunal iuſtitiæ tuæ ſalutis meæ hoſtis conuincat,damnationem euitare non poſſim,neq; alia eſt ad cœlum via niſi per crucem. Nouiſſime cum dixiſſet:In manus tuas domine commendo ſpiritum meum,declinãs ad dextrum humerum caput,extremum diem LVIII. ætatis ſuæ anno,placide & tranquille clauſit,tanto cum animi robore & præſtantia, vt demum etiam mortem ipſam omnium terribilium rerum terribiliſſimam deuiciſſe viſus ſit. Ex hoc genere mortis & certis quaſi animi notis admirandam eius integritatem & pietatem licet aperte perſpicere,ac ſimul pro noſtræ fidei ratione cœleſtem illi & ſempiternam gloriam augurari. Ac profecto ipſius vitam & obitum qui recto animo contemplatur, & humanis & diuinis honoribus CAROLVM V. Imp. afficiendum iudicat. Cuius tantis virtutibus equidem ipſe non video parem orationem poſſe inueniri: ſed tantum omnibus illum præferendum cenſeo,quantum dignitate,prudentia, virtute,fortuna antecelluit.

FINIS.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google